

TOPLUM VE SOSYAL HİZMET

Society and Social Work

DANIŞMA KURULU/ADVISORY BOARD

- Prof. Dr. Ali ÇAĞLAR (Hacettepe Üniversitesi)
Prof. Dr. Aliye MAVİLİ (Biruni Üniversitesi)
Prof. Dr. Hakan ACAR (Liverpool Hope University)
Prof. Dr. Haluk SOYDAN (University of Southern California)
Prof. Dr. Horst UNBEHAUN (Georg-Simon-Ohm Technische Hochschule Nürnberg)
Prof. Dr. Işıl BULUT (Başkent Üniversitesi)
Prof. Dr. İlhan TOMANBAY (İstinye Üniversitesi)
Prof. Dr. Kasım KARATAŞ (Hacettepe Üniversitesi)
Prof. Dr. Kemal ÇAKMAKLI (İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Lambert ENGELBRECHT (Stellenbosch University)
Prof. Dr. Muammer ÇETİNGÖK (Tennessee University)
Prof. Dr. Remzi OTO (Dicle Üniversitesi)
Prof. Dr. Ronald FELDMAN (Columbia University)
Prof. Dr. Sunay İL (Hacettepe Üniversitesi)
Prof. Dr. Şengül HABLEMİTOĞLU (Lefke Avrupa Üniversitesi)
Prof. Dr. Theda BORDE (Alice Salomon Hochschule Berlin)
Prof. Dr. Vedat İŞIKHAN (Hacettepe Üniversitesi)
Prof. Dr. Veli DUYAN (Ankara Üniversitesi)
Doç. Dr. Renate Klein (University of Maine)

BU SAYININ HAKEMLERİ/REVIEWERS OF THIS ISSUE

Prof. Dr. Abdullah Karatay	Prof. Dr. Aliye Mavili
Prof. Dr. İsmet Galip Yolcuoğlu	Prof. Dr. Kasım Karataş
Prof. Dr. Tarık Tuncay	Prof. Dr. Yüksel Baykara Acar
Doç. Dr. Ayda Büyükaşahin Sunal	Doç. Dr. Ercüment Erbay
Doç. Dr. Esra Çalık Var	Doç. Dr. Filiz Yıldırım
Doç. Dr. Melahat Demirbilek	Doç. Dr. Oğuzhan Zengin
Doç. Dr. Rıza Gökler	Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Ege
Dr. Öğr. Üyesi Buğra Yıldırım	Dr. Öğr. Üyesi Bülent Şen
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Kırılıoğlu	Dr. Öğr. Üyesi Melih Sever
Dr. Öğr. Üyesi Neşe Şahin Taşğın	Dr. Öğr. Üyesi Rümeyza Akgün
Dr. Öğr. Üyesi Sinan Akçay	Dr. Öğr. Üyesi Şeyda Yıldırım
Dr. Aysun Ergül Topçu	Dr. Bülent İlik
Dr. Fulya Akgül Gök	Dr. Gamze Erükçü Akbaş
Dr. Hicran Atatanır	Dr. Nurullah Çalış
Dr. Özcan Kars	Dr. Özgür Altındağ
Dr. Şengül Altan Aslan	

Dergimiz, *EBSCO HOST* ve *INDEX COPERNICUS* uluslararası, *ASOS INDEX* ve TÜBİTAK ULAKBİM Sosyal Bilimler, Türkiye Atıf Dizini ulusal bilimsel veri tabanları içerisinde yer almaktadır.

The journal is indexed into the international scientific databases of both *EBSCO HOST* and *INDEX COPERNICUS* and also *ASOS INDEX*, TUBITAK ULAKBİM and Türkiye Atıf Dizinin which the national scientific databases of social sciences.

TOPLUM VE SOSYAL HİZMET

Society and Social Work

Hacettepe Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Sosyal Hizmet Bölümü Dergisi

Publication of Social Work Department,
Faculty of Economics and Administrative Sciences, Hacettepe University

Hakemli Dergidir.
Blind Peer Reviewed Journal

H. Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Adına
On Behalf of H.U.
Faculty of Economics and Administrative Sciences

SAHİBİ/OWNER

Prof. Dr. Sunay İL

SORUMLU YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ/EDITING AUTHORITY

Dr. Öğr. Üyesi Aslıhan AYKARA

YAYIN KURULU BAŞKANI/CHIEF EDITOR

Prof. Dr. Kasım KARATAŞ

YAYIN KURULU BŞK. YRD./ASSOCIATE EDITOR

Prof. Dr. Özlem CANKURTARAN

YAYIN KURULU/EDITORIAL BOARD

Prof. Dr. Kasım KARATAŞ
Prof. Dr. Özlem CANKURTARAN
Prof. Dr. Sema BUZ
Doç. Dr. Ercüment ERBAY
Dr. Uğur ÖZDEMİR
Dr. Özge Sanem ÖZATEŞ GELMEZ
Dr. Gökhan TOPÇU

YAYIN SEKRETERLERİ

Arş. Gör. Çağıl ÖNGEN
Arş. Gör. Sibel VURKUN
Arş. Gör. Burcu GENÇ
Arş. Gör. Hakan SAKARYA

İNGİLİZCE EDİTÖR/ENGLISH EDITOR

Güzide ÖNDER

CİLT/Volume:30 SAYI/Number: 2 AY/Month: Mayıs YIL/Year: 2019

e-ISSN

2602-280X

YAYIN TÜRÜ/TYPE OF PUBLICATION

YEREL/SÜRELİ YAYIN

YAYIN DİLİ/LANGUAGE

TÜRKÇE, İNGİLİZCE, ALMANCA

YAYINLANMA BİÇİMİ/PERIOD of PUBLICATION

Dört Ayda Bir

BASIM TARİHİ/PUBLICATION DATE

30.05.2019

YAYIN YÖNETİM YERİ/ADMINISTRATION OFFICE OF PUBLICATION

Hacettepe Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Beytepe/Ankara
Tel: (0312) 297 68 30

İLETİŞİM ADRESİ/CONTACT ADDRESS

Dr. Öğr. Üyesi Aslıhan AYKARA
Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Sosyal Hizmet Bölümü
Beytepe/ANKARA-TÜRKİYE
Tel: +90 312 297 63 63
Faks: +90 312 297 63 65
<http://www.tsh.hacettepe.edu.tr>
E-Posta: toplumvesosyalhizmet@gmail.com

İÇİNDEKİLER/CONTENTS

Araştırma/Research

- 376-389** **Ebeveynlerin Gözünden Çocuk İstismarı: Metaforik Bir Çalışma** *Hatice UYSAL BAYRAK*
Child Abuse From Parent's Eyes: A Metaphoric Study
- 390-416** **Sosyal Hizmet Öğrencilerinin Alan Uygulamasına Yönelik Beklentileri ve Deneyimleri: Nitel Bir Araştırma** *Doğa BAŞER*
Expectations and Experiences of Social Work Students Regarding Field Practice: A Qualitative Research
Mehmet KIRLIOĞLU
- 417-437** **Evsizlerin Sosyo-Demografik Özellikleri ve Sokak Yaşam Deneyimleri: Antalya Örneği** *Ayten KAYA KILIÇ*
Socio-demographic Characteristics of Homeless People and Their Experiences of Living on the Streets: Antalya Sample
Hüsnünur ASLANTÜRK
- 438-462** **Amerikan Ulusal Adli Sosyal Çalışma Derneği Etik İlkeler Belgesi Türkiye'de Uygulanabilir Mi? Adli Alanda Çalışan Sosyal Çalışmacılara Dair Nitel Bir Araştırma** *Umut YANARDAĞ*

Is National Organization of Forensic Social Work Code of Ethics Document Applicable in Turkey? A Qualitative Research with Turkish Forensic Social Workers

463-492

Çocuğa Yönelik Cinsel İstismar Deneyiminin Mikro ve Mezzo Sistemler Açısından İncelenmesi

Figen PASLI

Investigation of Sexual Abuse Experiences in Children with Micro and Mezzo Systems

493-518

Sosyal Problem Çözme Programı'nın Çocuk Evi Sorumluları Üzerindeki Etkisi

Ayşegül ERÇEVİK

Serhat Armağan KÖSEOĞLU

The Effects of Social Problem Solving Programme on Persons in Charge of Child Home

519-537

“Summer Doesn't Come with a Single Rose”: A Qualitative Research of Turkish Mothers' Social Support Systems who Have a Child with ASD

Gizem Yağmur DEĞİRMENCİ

*“Tek Bir Gülle Yaz Gelmiyor”
OSB Olan Çocuğa Sahip Türk Annelerin Sosyal Destek Sistemleri Üzerine Nitel Bir Araştırma*

538-554

Sosyal Hizmet Akademisyenlerinin Orduda Sosyal Hizmete İlişkin Düşünceleri ve Türkiye’de Orduda Sosyal Hizmet Alanının Yeri ve Geleceği

Opinions of Social Work Academicians’ on Military Social Work and The Place and Future of Military Social Work in Social Work Education in Turkey

Hakan SAKARYA

Fatih ŞAHİN

555-582

Rehberlik Öğretmenlerinin Okul Sosyal Hizmetine İhtiyaç Duydukları Sorun Alanlarının Belirlenmesi

Identifying The Problem Areas in which School Guidance Teachers Need School Social Work

Güliz KULİ

Şeyda YILDIRIM

583-606

Torunlarına Bakan Büyükannelerin Deneyimlerine İlişkin Nitel Bir Araştırma

A Qualitative Study on Grandmothers’ Experiences Looking After Their Grandchildren

Mervenur TAŞKIN

Sinan AKÇAY

İÇİNDEKİLER/CONTENTS

Derleme/Review

- 607-622** ***Evliliğin Niteliği Olarak Evlilikte Bireyselleşme ve Bütünleşme*** *Hikmet YAZICI*
- Individualism and Integration as a Quality of Marriage*
- 623-642** ***Sosyal Hizmet Uzmanları İçin Psikolojik Dayanıklılığın Önemi*** *Sema BUZ*
Burcu GENÇ
- The Importance of Resilience for Social Workers*
- 643-664** ***İnsan Hakları ve Sosyal Hizmet: Ortak Bir Kader Mümkün Mü? Nasıl Bir İlişki, Ne Çeşit Bir Etkileşim?*** *Buğra YILDIRIM*
Harun ASLAN
- Human Rights and Social Work: Is a Common Fate Possible? What Kind of Relationship and Interaction Do They Have?*
- 665-689** ***Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde Sosyal Hizmetlerin Yapısı ve İşleyişine Eleştirel Bir Bakış*** *Ayşe ÖZADA NAZIM*
Muallâ KÖSEOĞLU
- A Critical Review of Structure and Operation of Social Work in Turkish Republic of Northern Cyprus*

690-715

**Kök Hücre Nakli Sürecinde
Aile Merkezli Onkolojik
Sosyal Hizmet Uygulaması**

Melih SEVER

Sunay İL

*Family-Centered Oncology
Social Work Practice in Stem
Cell Transplantation Process*

716-738

**Sosyal Hizmetin Gelişiminde
Türkiye'nin Konumu: Teorik
Bir Analiz**

Bircan REÇBER

*The Role of Turkey in The
Development of Social Service:
A Theoretical Analysis*

739-764

**Türkiye'de Yaşlı Yoksulluğu
Sorununa Yönelik Bir
Değerlendirme**

Ecem Naz NAZLIER KESER

*An Assessment of The Problem
of Elderly Poverty in Turkey*

Uysal-Bayrak, H. (2019). Ebeveynlerin Gözünden Çocuk İstismarı: Metaforik Bir Çalışma. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 30(2), 376-389.

Araştırma

Makale Geliş Tarihi: 18.02.2019
Makale Kabul Tarihi:08.04.2019

EBEVEYNLERİN GÖZÜNDEN ÇOCUK İSTİSMARI: METAFORİK BİR ÇALIŞMA

Child Abuse From Parent's Eyes: A Metaphoric Study

Hatice UYSAL BAYRAK*

* Dr. Öğr. Üyesi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Okul Öncesi Eğitimi Anabilim Dalı, ORCID ID: 0000-0003-3996-2402

ÖZET

Bu araştırmanın amacı; okul öncesi dönem çocukların evde birlikte en fazla zaman geçirdikleri bireyler olan ebeveynlerinin çocuk istismarına ilişkin algılarını metaforlar aracılığıyla belirlemektir. Araştırmada, ebeveynlerin "çocuk istismarı" kavramına yönelik algılarını ifade eden metaforları belirlemede, nitel araştırma yöntemleri arasında yer alan olgu bilim deseni kullanılmıştır. Bu araştırma 2017-2018 yıllarında uygun örnekleme yöntemi kullanılarak belirlenen 1 ila 6 yaşları arasında çocuğa sahip 187 ebeveyn ile yürütülmüştür. Okul öncesi dönemde çocuğu olan ebeveynlerin çocuk istismarı kavramına ilişkin algıları "Çocuk istismarı sizce neye benzer?" sorusunu cevaplamaları ve kurdukları ilişkiyi "Çünkü..." cümlesini tamamlayan açıklamaları ile elde edilmiştir. Metaforun konusu ve kaynağı ilk soru ile belirlenmeye çalışılmıştır. "Çünkü" ile bu metafora yüklenen anlam ve nedenler ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Verilerin değerlendirilmesinde içerik analizi tekniği kullanılmıştır. Araştırma sonucunda; ebeveynlerin verdikleri cevaplardan yola çıkılarak oluşturulan kategoriler incelendiğinde; ebeveynlerin toplam 11 kategoride 75 metafor geliştirdikleri tespit edilmiştir. Çocuk istismarı kavramına ilişkin oluşturulan kategoriler bütün olarak düşünüldüğünde, ebeveynler en çok kıyamet, katliam, kanser ve kabuk tutmayan yara metaforlarını geliştirmişlerdir.

Anahtar Sözcükler: çocuk istismarı, ebeveyn, metafor

ABSTRACT

The aim of this study is to determine the perceptions of the parents of preschool children about child abuse via metaphors. In order to determine the metaphors that express the perceptions of parents about the concept of child abuse, the phenomenology model which is among the qualitative research methods is used in the research. This research was carried out with 187 parents with children aged between 1 and 6 who were determined using appropriate sampling method in 2017-2018. Perceptions of parents about the concept of child abuse were obtained with the answer to question of "What do you think child abuse is like?" and explanations with complete the sentence starting with "because". The subject and source of metaphor are tried to be determined by the first question. The meaning and reasons attributed to this metaphor were tried to be revealed with the sentence "because". Content analysis technique was used to evaluate the data. When the categories, which were based on the answers of the parents, were examined and it was found that parents developed 75 metaphors in 11 categories. When the categories of child abuse are considered as a whole, the parents mostly developed the metaphors: doomsday, massacre, cancer and non-closure wound.

Keywords: *child abuse, parent, metaphor*

GİRİŞ

İstismar ebeveyn ya da başka bir yetişkin tarafından çocuğun gelişimini zedeleyici, toplum tarafından hoş karşılanmayan eylemlerdir (Tıraşcı ve Gören, 2007). Çocuk istismarı bireysel, toplumsal, kültürel, sosyal neden ve sonuçları olan sağlık, eğitim, sosyal hizmet, hukuk, güvenlik gibi multidisipliner bakış açısıyla incelenmesi gereken bir olgudur. Çocuk istismarı yalnızca sosyal bir problem olmayıp aynı zamanda çok ciddi bir halk sağlığı problemidir (Yıldız, vd., 2017). Çocuk istismarı, çocuğun sevilmemesi, çocukla ilgilenilmemesi ve çocuğun beslenme, temizlik, giyim, fiziksel bakım ve tıbbi ihtiyaçlarının giderilmemesi sebebiyle beraberinde ihmal olgusunun da incelenmesini gerektirmektedir (Çağlarırnak, 2006).

Çocuğun istismara maruz kalmasının sebebi iç ve dış stres faktörleri olarak iki sınıfta irdelenmektedir. Bunlardan ilki olan iç stres faktörleri; ebeveynlerin karakter yapısı, boşanma, ölüm ya da parçalanmış aile nedeniyle yaşanan anne baba yoksunluğudur (Yalçın vd, 2014; Kara vd, 2004). Ebeveynlerle ilgili risk faktörleri olarak da anılan bu grupta ebeveynlerin çocukluklarında istismara maruz kalmış ya da mutsuz çocukluk geçirmiş olmaları, duygusal açıdan olgunlaşmamış olmaları, psikolojik sorunları, alkol ve madde bağımlısı olmaları, erken yaşta gebe kalan anne, ebeveynlerinin beklentilerinin

çocuğun gelişimi ile uymaması örnek verilebilir (Kara B, Biçer Ü, Gökalp, 2004). Dış stres faktörleri ise çevresel, sosyal ve ekonomik yoksunluğun ailede oluşturduğu sıkıntılardır (Bahar vd, 2009). Evsizlik, düşük eğitim düzeyi, işsizlik, iş ortamında stres ve başarısızlık, fakirlik, istenmeyen veya evlilik dışı gebelik, zayıf sosyal destek ve sosyal yalıtım, bakım, sağlık ve sosyal hizmet olanaklarına yeterince ulaşamama bu faktörlere örnek verilebilir (Yalçın, 2011).

Ebeveynler, çocuk istismarını önlemek için kullanılan izleme, risk faktörlerini azaltma, rehberlik etme ve eğitime stratejilerini uygulama açısından önemli bir role sahiptir (Alzoubi, Ali, Flah, & Alnatour, 2018). Ebeveynlerin çocuklarını istismardan koruyabilmeleri için bu konuda bilgi sahibi oldukları kadar onları bilinçlendirilmeleri de gerekmektedir (Üstündağ, Şenol ve Mağden, 2015). Oysa Güler ve diğerlerinin (2002) çalışmasında çocukların ailelerinin yanında en güvende olmaları gerekirken en fazla istismar olgusu aileler tarafından gerçekleştiği ortaya çıkmıştır.

İstismar, çocuğun doğduğu andan itibaren evde, oyun alanlarında, sokakta ve okulda kısacası bulunduğu her ortamda farklı nedenlerle yüz yüze gelebileceği önemli bir toplumsal problemdir. Çocuk istismarı neticesinde çocukta gelişim geriliği ile büyüme yetersizliği yaratmasından ve hayatı boyunca kalıcı hasarlar bırakmasından dolayı psikoloji, eğitim ve tıp alanındaki araştırmacıların ilgisini çekmiştir. Çocuk istismarının bireyin sosyal-duygusal uyum süreçlerini ve yetişkinlik çağındaki tutum ve davranışlarını olumsuz yönde etkilediği özellikle son dönemlerde yürütülen araştırmalarda vurgulanmıştır (Çağlarırnak, 2006). Kabul edilemez olgu olan çocuk istismarına yönelik önleme çalışmaları yapılması gerekmektedir. Bu noktada da ebeveyn ile çocuk arasındaki ilişkinin besleyici, destekleyici ve koruyucu olması beklendiği için en önemli görev ebeveynlere düşmektedir (Üstündağ, Şenol ve Mağden, 2015). Bu görevi yerine getirebilmeleri için ise öncelikli olarak çocuk istismarı hakkında bilinç ve farkındalık düzeylerinin yeterli olması büyük önem taşımaktadır. Dolayısıyla bu araştırmanın amacı; okul öncesi dönem çocukların evde birlikte en fazla zaman geçirdikleri bireyler olan ebeveynlerinin çocuk istismarına ilişkin algılarını metaforlar aracılığıyla belirlemektir. Bu amaç çerçevesinde aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

1. Okul öncesi dönemde çocuğu olan ebeveynlerin çocuk istismarı kavramına ilişkin belirttikleri metaforlar nelerdir?
2. Belirlenen metaforlar, hangi kavramsal kategoriler altında toplanabilir?
3. Bu kavramsal kategoriler arasında anlamlı farklılık var mıdır?

YÖNTEM

Araştırmada, ebeveynlerin “çocuk istismarı” kavramına yönelik algılarını ifade eden metaforları belirlemede, nitel araştırma yöntemleri arasında yer alan olgu bilim (fenomenoloji) deseni kullanılmıştır. Olgu bilim çalışmalarında genellikle belli bir olguya ilişkin bireysel algıların veya perspektiflerin ortaya çıkarılması ve yorumlanması amaçlanır (Yıldırım & Şimşek, 2005).

Çalışma Grubu

Araştırmada uygun örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Eğitim, psikoloji, tıp ve daha birçok farklı disiplinlerde çalışan araştırmacılar, seçkisiz örnekleme yerine sıklıkla uygun örnekleme kullanılmaktadır. Uygun örnekleme, iyi tanımlanmış evrenden seçkisiz olarak çekilmemektedir. Bunun yerine araştırmacının kolayca ulaşabileceği katılımcılardan oluşmaktadır (Warner, 2008).

Bu araştırma 2017-2018 yıllarında 1 ila 6 yaşları arasında çocuğa sahip ebeveynler ile yapılmıştır. Adana (27), Kayseri (34), Kilis (8), Konya (22), Mersin (10), Nevşehir (19), Niğde (57) ve Şanlıurfa (10) illerinde yaşayan ebeveynlerden oluşan çalışma grubu 187 kişiden oluşmaktadır. Katılımcıların 45'i baba, 87'si üniversite, 46'sı lise, 30'u ortaokul mezunudur. Katılımcıların hakkında görüş bildirdikleri 93'ü kız olan çocukların 79'u 5-6, 61'i 3-4, 47'si 1-2 yaşındadır. Katılımcıların seçiminde kolay ulaşılabilir olmaları esas alınmakla birlikte okul öncesi dönemde çocuğa sahip olmalarına dikkat edilmiştir. Çalışma grubunda yer alan katılımcılarla yüz yüze birebir olarak görüşülmüş, katılımcılara “Çocuk istismarı ..... gibidir; çünkü ....” ifadesinin yazılı olduğu kağıtlar verilerek bu ifadeleri tamamlamaları istenmiştir. Görüşmeler ortalama olarak 15 dakika sürmüştür.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Okul öncesi dönemde çocuğu olan ebeveynlerin çocuk istismarı kavramına ilişkin algıları “Çocuk istismarı sizce neye benzer?” sorusunu cevaplamaları ve kurdukları ilişkiyi “Çünkü...” cümlesini tamamlayan açıklamaları ile elde edilmiştir. Metaforun konusu ve kaynağı ilk soru ile belirlenmeye çalışılmıştır. “Çünkü” ile bu metafora yüklenen anlam ve nedenler ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Verilerin değerlendirilmesinde içerik analizi tekniği kullanılmıştır. İçerik analizi tekniği, elde edilen verilerin açıklanmasında gerekli olan kavramları ve ilişkileri ortaya koymakta kullanılır. Böylece “Olgu bilim araştırmalarında veri analizi yaşantıları ve anlamları ortaya çıkarmaya yöneliktir. Bu amaçla yapılan içerik analizinde verinin kavramsallaştırılması ve olguyu

tanımlayabilecek temaların ortaya çıkarılması çabası vardır. Sonuçlar betimsel bir anlatım ile sunulur ve sık sık doğrudan alıntılara yer verilir. Bunun yanında ortaya çıkan temalar ve örüntüler çerçevesinde elde edilen bulgular açıklanır ve yorumlanır” (Yıldırım ve Şimşek, 2005). Kategorilerin belirlenmesi sürecinde genellikle iki yol izlenmektedir. Bunlardan ilki daha önceden geliştirilmiş kategorilerin kullanılması, diğeri ise yeni bir kategori sistemi geliştirilmesidir. İçerik analizinin yola çıktığı gerekliliklerden birisi her araştırmaya uygun olarak standardize edilmiş bir kategori sistemi bulunmadığı, dolayısıyla kategori sistemini her araştırmamanın kendi analiz malzemesinden oluşturabildiğidir. Kategorilerin anlamlı ve amaca uygun olması, bütünsellik taşıması, ayırt edici ve objektif olması gerekmektedir. Anlam açısından üstünde anlaşılan bilgileri içerik analizi, kategoriye dahil etmektedir (Bilgin, 1995; Gökçe, 2006). Bu doğrultuda çalışmada kullanılan kategoriler araştırmamanın kendi analiz malzemesinden oluşturulmuş ve sağlıklı bireylerin gözünde istismar konusunun olumsuz bir yer tutması nedeniyle kategorilerin olumsuz anlam teşkil eden sözcüklerden seçilmesine dikkat edilmiştir.

BULGULAR

Araştırmaya katılan ebeveynler “çocuk istismarı” kavramına ilişkin toplam 75 metafor geliştirmişlerdir ve geliştirilen metaforlardan 5 tanesi analiz dışında bırakılmıştır. Ebeveynlerin geliştirdikleri metaforlar 11 kategoriye ayrılmıştır. Geliştirilen metaforlara ilişkin kategoriler; “erozyon”, “kurban”, “iz”, “yara”, “afet”, “çıkar”, “domino”, “karanlık”, “acı”, “suç” ve “hasar” şeklindedir.

Ebeveynlerin “çocuk istismarı” kavramına ilişkin geliştirdikleri metaforlardan biri “erozyon”dur. Ebeveynler taze fidanın, gonca çiçeğin zamansız koparılması neticesinde kuraklaşmayla toprak kaymasının kaçınılmaz bir sonuç olduğunu belirterek, erozyona ilişkin metaforlar geliştirmişlerdir. Ebeveynlerin “erozyon” kategorisine ilişkin geliştirdikleri metaforların frekans dağılımı Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1. “Erozyon” Kategorisine İlişkin Metaforların Frekans Dağılımı

Koparılan tomurcuk	Yeşeren dalı kesme	Dolu vurmuş bağ	Ağacın kuruması	Ayazda açmış çiçek	Solan çiçek	Köke dolanmış zararlı ot
5	7	1	4	5	1	3

Tablo 1 incelendiğinde, çocuk istismarı kavramına ilişkin “erozyon” kategorisinde toplam 26 metafor geliştirildiği görülmüştür. Ebeveynler bu kategoriye ilişkin en çok “yeşeren dalı kesme” metaforunu geliştirmişlerdir. Bu konuya ilişkin ebeveynlerin geliştirdiği “yeşeren dalı kesme” metaforuna dair örnek ifade şu şekildedir:

“Çocuk istismarı dalları kırılmış bir ağaca benzer. Kırılmış dal gün gün kurur. İstismar edilen çocukta ağır psikolojik travmalar geçirerek insanlardan hayattan uzaklaşır.” (K157)

Ebeveynlerin “çocuk istismarı” kavramına ilişkin geliştirdikleri metaforlardan bir diğeri “kurban”dır. Çocukların istismara uğrayınca noksan, yardıma ihtiyaç duyan varlıklar haline geldiklerini düşündükleri için kurban kategorisine ilişkin metaforlar geliştirmişlerdir. Ebeveynlerin “kurban” kategorisine ilişkin geliştirdikleri metaforların frekans dağılımı Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2. “Kurban” Kategorisine İlişkin Metaforların Frekans Dağılımı

Kanadı kırık kuş	Kafese kapatılmış kuş	Zarar verilmiş arı	Kuvözdeki bebek
6	2	1	1

Tablo 2 incelendiğinde, çocuk istismarı kavramına ilişkin “kurban” kategorisinde toplam 10 metafor geliştirildiği görülmüştür. Ebeveynler kurban kategorisine ilişkin en çok “kanadı kırık kuş” metaforunu geliştirmişlerdir. Bu konuya ilişkin ebeveynlerin geliştirdiği metafora dair örnek ifade şu şekildedir:

“Çocuk istismarı kanadı kırılmış kuşa benzer. İstismar olayından sonra çocuk kendisini eksik, kötü ve yıpranmış hisseder.” (K111)

Ebeveynlerin “çocuk istismarı” kavramına ilişkin geliştirdikleri metaforlardan biri “iz”dir. Ebeveynler çocuk istismarının mağdur çocuklar, onların ailesi ve dolaylı olarak tüm toplum üzerinde kalıcı izler bıraktığını belirterek, ize ilişkin metaforlar geliştirmişlerdir. Ebeveynlerin “iz” kategorisine ilişkin geliştirdikleri metaforların frekans dağılımı Tablo 3’te verilmiştir.

Tablo 3. “İz” Kategorisine İlişkin Metaforların Frekans Dağılımı

İmza	Donmamış betona iz bırakma	Doğum izi	Hafıza kartı
1	2	1	2

Tablo 3 incelendiğinde, çocuk istismarı kavramına ilişkin “iz” kategorisinde toplam 6 metafor geliştirildiği görülmüştür. Ebeveynler bu kategoriye ilişkin en çok “donmamış betona iz bırakma” ve “hafıza kartı” metaforlarını geliştirmişlerdir. Bu konuya ilişkin ebeveynlerin geliştirdiği “donmamış betona iz bırakma” ve “hafıza kartı” metaforlarına dair örnek ifadeler şu şekildedir:

“Çocuk istismarı donmamış bir betona iz bırakmak gibidir. İstismarda türü ne olursa olsun çocuğun yaşantısında derin ve kalıcı izler bırakır.” (K105)

“Çocuk istismarı hafıza kartına benzer. Virüs kapan sd kart gibi istismara uğrayan çocuklarda taciz ve şiddete maruz kalınca ömrü boyunca iyileşmeyen yaralar alıyor.” (K95)

Ebeveynlerin “çocuk istismarı” kavramına ilişkin geliştirdikleri metaforlardan bir diğeri “yara”dır. Ebeveynler çocuk istismarının hem çocuklar hem de yetişkinler üzerinde derin yaralar açtığını ve bu yaraların kapanmadığını düşündükleri için yara kategorisine ilişkin metaforlar geliştirmişlerdir. Ebeveynlerin “yara” kategorisine ilişkin geliştirdikleri metaforların frekans dağılımı Tablo 4’te verilmiştir.

Tablo 4. “Yara” Kategorisine İlişkin Metaforların Frekans Dağılımı

Kabuk tutmayan yara	Kanser	Genetik bozukluk	Vicdan yarası	Kaza
8	8	2	1	1

Tablo 4 incelendiğinde, çocuk istismarı kavramına ilişkin “yara” kategorisinde toplam 20 metafor geliştirildiği görülmüştür. Ebeveynler yara kategorisine ilişkin en çok “kabuk tutmayan yara” ve “kanser” metaforlarını geliştirmişlerdir. Bu konuya ilişkin ebeveynlerin geliştirdiği metafora dair örnek ifade şu şekildedir:

“Çocuk istismarı kapanmayan yaraya benzer. İstismarda yara gibidir. Çocuğa iyileşmesi mümkün olmayan anılar yaşatır.” (K168)

“Çocuk istismarı kanser hücrelerine benzer. Ne kadar tedavi edilse de sürekli kendini yeniliyor. İstismara maruz kalmış çocuklarda o kötü olayı sürekli hatırlıyor. Psikolojisi kolay kolay düzelmiyor.” (K58)

Ebeveynlerin “çocuk istismarı” kavramına ilişkin geliştirdikleri metaforlardan biri “afet”tir. Ebeveynler istismar edilen çocukların emek verdikleri geleceklerinin yok olduğunu, fiziki olarak ve ruhen yıkıma uğradıklarını belirterek, afete ilişkin metaforlar geliştirmişlerdir. Ebeveynlerin “afet” kategorisine ilişkin geliştirdikleri metaforların frekans dağılımı Tablo 5’te verilmiştir.

Tablo 5. “Afet” Kategorisine İlişkin Metaforların Frekans Dağılımı

Deprem	Hortum	Yangın	Sel basma	Doğal afet	Asit yağmuru	Fırtına	Yıldırım	Akdenize kar yağması
3	1	1	1	2	1	2	1	1

Tablo 5 incelendiğinde, çocuk istismarı kavramına ilişkin “afet” kategorisinde toplam 13 metafor geliştirildiği görülmüştür. Ebeveynler bu kategoriye ilişkin en çok “deprem” metaforunu geliştirmişlerdir. Bu konuya ilişkin ebeveynlerin geliştirdiği “deprem” metaforuna dair örnek ifade şu şekildedir:

“Çocuk istismarı yepyeni bir ev yapmak isteyen ailenin deprem de yaptığı binanın yıkılmasına benzer. Çünkü çocuklar geleceğin ışığıdır. Ancak istismar gibi olumsuz ve unutamayacağı bir olay yaşarlarsa depremin evi yerle bir ettiği gibi o çocuğun hayatını da yok eder.” (K60)

Ebeveynlerin “çocuk istismarı” kavramına ilişkin geliştirdikleri metaforlardan bir diğeri “çıkar”dır. Ebeveynler çocukların başkalarının menfaatlerini gidermek için kullanılarak mağdur edildiklerini düşündükleri için çıkar kategorisine ilişkin metaforlar geliştirmişlerdir. Ebeveynlerin “çıkar” kategorisine ilişkin geliştirdikleri metaforların frekans dağılımı Tablo 6’da verilmiştir.

Tablo 6. “Çıkar” Kategorisine İlişkin Metaforların Frekans Dağılımı

Sömürü	Acımasız patron	Çıkarıcı arkadaş	Hayvanlardan yararlanma	Ceylan avı	Leşe düşen kurt
4	1	1	1	2	1

Tablo 6 incelendiğinde, çocuk istismarı kavramına ilişkin “çıkar” kategorisinde toplam 10 metafor geliştirildiği görülmüştür. Ebeveynler çıkar kategorisine ilişkin en çok “sömürü” metaforunu geliştirmişlerdir. Bu konuya ilişkin ebeveynlerin geliştirdiği metafora dair örnek ifade şu şekildedir:

“Çocuk istismarı sömürü gibidir. Çünkü çocuğun zayıflığı ve haklarını koruyabilecek yeterliliğinin olmaması onu sömürülmeye açık bir hale getirir.” (K49)

Ebeveynlerin “çocuk istismarı” kavramına ilişkin geliştirdikleri metaforlardan biri “domino”dur. Ebeveynler çocukların istismara uğramalarıyla ruhlarında oluşan yaranın küçülmeyip aksine çığ gibi, çorap söküşü gibi büyüdüğünü ve batağa saplandıkça daha da derinlerine gömüldüklerini belirterek, dominoya ilişkin metaforlar geliştirmişlerdir. Ebeveynlerin “domino” kategorisine ilişkin geliştirdikleri metaforların frekans dağılımı Tablo 7’de verilmiştir.

Tablo 7. “Domino” Kategorisine İlişkin Metaforların Frekans Dağılımı

Kıvılcım	Çorap söküşü	Çürüyen meyve	Virüs	Bataklık	Çöl	Derin deniz	Zincir
1	1	1	2	1	1	1	1

Tablo 7 incelendiğinde, çocuk istismarı kavramına ilişkin “domino” kategorisinde toplam 9 metafor geliştirildiği görülmüştür. Ebeveynler bu kategoriye ilişkin en çok “virüs” metaforunu geliştirmişlerdir. Bu konuya ilişkin ebeveynlerin geliştirdiği “virüs” metaforuna dair örnek ifade şu şekildedir:

“Çocuk istismarı bulaşıcı bir virüs gibidir. Sadece girdiği bedene zarar vermekle kalmaz bir aileyi, nesli, geleceği, bir ülkenim yarınlarını yok eder.”

(K128)

Ebeveynlerin “çocuk istismarı” kavramına ilişkin geliştirdikleri metaforlardan bir diğeri “karanlık”tır. Ebeveynler istismar mağduru çocukların kendileri ve aileleri kendilerini karanlıkta hissedeceklerini düşündükleri için karanlık kategorisine ilişkin metaforlar geliştirmişlerdir. Ebeveynlerin “karanlık” kategorisine ilişkin geliştirdikleri metaforların frekans dağılımı Tablo 8’de verilmiştir.

Tablo 8. “Karanlık” Kategorisine İlişkin Metaforların Frekans Dağılımı

Uçurum kenarı	Güneşsiz bir dünya	Labirent	Duvar	Yoksulluk	Yanlış doktor	Ruh hastalığı
2	4	3	1	1	1	1

Tablo 8 incelendiğinde, çocuk istismarı kavramına ilişkin “karanlık” kategorisinde toplam 13 metafor geliştirildiği görülmüştür. Ebeveynler karanlık kategorisine ilişkin en çok “güneşsiz bir dünya” metaforunu geliştirmişlerdir. Bu konuya ilişkin ebeveynlerin geliştirdiği metafora dair örnek ifade şu şekildedir:

“Çocuk istismarı gecenin koyu karanlığına benzer. Çünkü dünyayı bir daha asla gündüz gözüyle göremezsin.” (K186)

Ebeveynlerin “çocuk istismarı” kavramına ilişkin geliştirdikleri metaforlardan biri “acı”dır. Ebeveynler istismar mağduru çocukların artık yaşamlarının eskisi gibi olmayacağını bilmekten kaynaklı seslerini duyuramayıp kıvranarak acı çektiklerini belirterek, acıya ilişkin metaforlar geliştirmişlerdir. Ebeveynlerin “acı” kategorisine ilişkin geliştirdikleri metaforların frekans dağılımı Tablo 9’de verilmiştir.

Tablo 9. “Acı” Kategorisine İlişkin Metaforların Frekans Dağılımı

Kıyamet	Kabus	Sessiz çığlık	Suçsuzun idamı	Evlat acısı	En kötü olay	Yaşam hakkına müdahale
11	2	2	1	2	4	3

Tablo 9 incelendiğinde, çocuk istismarı kavramına ilişkin “acı” kategorisinde toplam 25 metafor geliştirildiği görülmüştür. Ebeveynler bu kategoriye ilişkin en çok “kıyamet” metaforunu geliştirmişlerdir. Bu konuya ilişkin ebeveynlerin geliştirdiği “kıyamet” metaforuna dair örnek ifade şu şekildedir:

“Çocuk istismarı kıyamet gibidir. Kıyamette nasıl bir yok oluş varsa istismarda da aynen böyle bir yok oluş vardır.” (K177)

Ebeveynlerin “çocuk istismarı” kavramına ilişkin geliştirdikleri metaforlardan bir diğeri “suç”tur. Ebeveynler çocukları istismar etmenin çocuklara eziyet etmek olduğu kadar bu eylemi yapanların da ne denli büyük bir suç işlediğini düşündükleri için suç kategorisine ilişkin metaforlar geliştirmişlerdir. Ebeveynlerin “suç” kategorisine ilişkin geliştirdikleri metaforların frekans dağılımı Tablo 10’da verilmiştir.

Tablo 10. “Suç” Kategorisine İlişkin Metaforların Frekans Dağılımı

Sapıklık	Vatana ihanet	Katliam	Hırsızlık	Darbe	Kurşun	Pranga	Kanun eksikliği	Vahşet
4	3	8	6	1	1	1	3	5

Tablo 10 incelendiğinde, çocuk istismarı kavramına ilişkin “suç” kategorisinde toplam 32 metafor geliştirildiği görülmüştür. Ebeveynler suç kategorisine ilişkin en çok “katliam” metaforunu geliştirmişlerdir. Bu konuya ilişkin ebeveynlerin geliştirdiği metafora dair örnek ifade şu şekildedir:

“Çocuk istismarı toplu katliam gibidir. Çünkü istismara uğramış bir çocuk gelecekte problemlili bireylere dönüşür bu da toplumu temelinden etkiler.” (K126)

Ebeveynlerin “çocuk istismarı” kavramına ilişkin geliştirdikleri metaforlardan biri “hasar”dır. Ebeveynler çocuk istismarının mağdur olan çocukta ve çevresindeki tüm bireylerde bir şekilde hasara yol açtığını belirterek, hasara ilişkin metaforlar geliştirmişlerdir. Ebeveynlerin “hasar” kategorisine ilişkin geliştirdikleri metaforların frekans dağılımı Tablo 11’de verilmiştir.

Tablo 11. “Hasar” Kategorisine İlişkin Metaforların Frekans Dağılımı

Bakımsız araç	Bozuk et	Tarihi geçmiş ilaç	Kırık vazo	Kara ayna	Mürekkep lekesi	Kesik kumaş	Elektriksiz ev	Savaştan çıkmış şehir
3	1	1	3	2	2	2	2	5

Tablo 11 incelendiğinde, çocuk istismarı kavramına ilişkin “hasar” kategorisinde toplam 21 metafor geliştirildiği görülmüştür. Ebeveynler bu kategoriye ilişkin en çok “savaşta çıkmış şehir” metaforunu geliştirmişlerdir. Bu konuya ilişkin ebeveynlerin geliştirdiği metafora dair örnek ifade şu şekildedir:

“Çocuk istismarı uzvunu kaybeden asker gibidir. Çünkü talihsiz bir olay sonucu uzvunu kaybeden asker mesleğine devam edemez ve vatana hizmet edememe acısını hep yaşar.” (K85)

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırma sonucunda; ebeveynlerin verdikleri cevaplardan yola çıkılarak oluşturulan kategoriler incelendiğinde; bu kategorilerin olumsuz algıya yönelik olduğu görülmektedir. Araştırma sonucunda ebeveynlerin toplam 11 kategoride 75 metafor geliştirdikleri tespit edilmiştir. İçinde en fazla metafor barındıran kategoriler sırasıyla suç, erozyon ve acı kategorileridir.

Çocuk doğduğu andan itibaren gereksinimleri ebeveynleri tarafından karşılanmaktadır. Bundan dolayı çocuk yaşamının ilk yıllarında çevresini ebeveyninin yaşamında yer alma şekline göre tanır, yorumlar ve yargılar (Özer, 2009). Bu çalışmada da çocuk istismarı hakkında farkındalıklarını görebilmek amacıyla çocuğun yaşamında her anlamda değerli bir model olan ebeveynlerle çalışılmıştır. Üstündağ, Şenol ve Mağden (2015) tarafından yürütülen çalışmada çocuk istismarına yönelik ebeveynlerin bilgi düzeylerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Araştırmada on ebeveynle görüşmeler yapılmış ve ebeveynlerin bilinç düzeylerinin artırılması için eğitim uygulanmıştır. Araştırmanın sonunda ebeveynlerin en çok cinsel istismardan tedirgin oldukları ve çocuklarıyla bu istismarla ilgili nasıl konuşacaklarını bilmedikleri tespit edilmiştir. Benzer şekilde bu çalışmada da çocuk istismarı hakkında metaforlar yoluyla görüşleri alınan ebeveynlerin belirttikleri metaforların açıklamasına bakıldığında çocuklara yönelik duygusal, ekonomik istismardansa cinsel istismarın yıkıcı etkilerine vurgu yaptıkları görülmüştür.

Araştırmada katılımcıların metaforlarından oluşturulan kategorilerin adları “erozyon”, “kurban”, “iz”, “yara”, “afet”, “çıkar”, “domino”, “karanlık”, “acı”, “suç” ve “hasar” olarak sıralanabilir. Çocuk istismarı çocukların yaşamında geri dönüşü olmayan yaralar açmakta ve istismarın çeşidi ne olursa olsun erişkinlikte görülecek sorunlara davetiye çıkarmaktadır (Sarı, Ardahan ve Öztornacı, 2016). Bununla birlikte çocuk istismarı, çocuğun ruh sağlığını zedelediği ve bütün yaşamı boyunca etkileri görünen iz bıraktığı için çok önemli bir yere sahiptir (Üstündağ, Şenol ve Mağden, 2015). Bu bağlamda

katılımcılar istismarın çocuklar üzerinde açtığı yarayı, bıraktığı izi, oluşturduğu yıkımı ve yankıyı yanıtlarında vurgulamışlardır.

İstismar mağduru çocuklar, kısa ve uzun dönem süresince olumlu yanlarını zayıflatan sosyal, duygusal ve davranışsal sorunlar yaşamaya daha yatkın olurlar (Lundahl, Nimer ve Parsons, 2006). Buna yönelik bir araştırmada çocukluğunda kötü muameleye uğrayan bireylerin yaşamının sonraki dönemlerinde sosyal ilişkilerinin daha zayıf olduğu belirlenmiştir (Colman ve Widom, 2004). Yapılan bir başka araştırmada çocukluk döneminde istismara uğrayanların erişkinlik zamanlarında kendilerine ya da başkalarına şiddet uyguladıkları tespit edilmiştir (Harford, Yia ve Grant, 2014). Bu bağlamda ebeveynlerin oluşturdukları metaforlar göz önüne alındığında savaştan çıkmış şehir, pranga, yaşam hakkına müdahale, güneşsiz bir dünya, virüs, sömürü, doğal afet, donmamış betona iz bırakma, dolu vurmuş bağ ve kanadı kırık kuş gibi uzun soluklu etkisi olan ve olumsuz içerikli kelimeleri tercih etmeleri bir tesadüf sayılamaz. Bu metaforlar araştırmaya katılan ebeveynlerin istismarın çocukta ne denli yıkıcı, kalıcı ve bulaşıcı etkisi olduğunun farkında olduğunun bir göstergesidir. Bu doğrultuda çocuk istismarı kavramına ilişkin oluşturulan kategoriler bütün olarak düşünüldüğünde, ebeveynlerin en çok kıyamet, katliam, kanser ve kabuk tutmayan yara metaforlarını geliştirme nedenleri çocuk istismarı hakkında gerek kendilerinden ya da çevreden gerekse sosyal medyadan sürekli olarak utanç verici, şiddet içerikli haberlere şahit olmalarından kaynaklanabilir.

Araştırma sonunda elde edilen metaforlar, ebeveynlerin çocuk istismarı konusunda farkındalıklarının bulunduğunu; ancak yanıtların daha çok cinsel istismarın etkileri ile kısıtlı olduğunu göstermiştir. Araştırmadan elde edilen sonuçlar doğrultusunda; ebeveynlerden istismarla nasıl baş edilebileceğine yönelik görüş alınabilir. Ayrıca lisans derslerinde istismarın bir bütün olarak ele alınması ve çocuk boyutuna ağırlık verilmesi, sağaltımı için bireysel ve toplumsal bazda neler yapılabileceği konusunda bilinç ve farkındalık oluşturulması ve öğretim elemanlarının derslerinde bu sürecin önemini vurgulayarak toplumun her kesimine ulaşacak olan öğretmen adayları ile sahada uygulayabilecekleri program ve etkinlikleri planlamaları sağlanabilir. Bununla birlikte çocuk istismarının tespit edilmesinde ebeveynlerden sonra çocuklarla en çok vakit geçiren yetişkinler olan öğretmenler ve öğretmen adaylarının da algılarını belirlemeye yönelik metafor çalışmaları yapılabilir.

KAYNAKÇA

- Alzoubi, F. A., Ali, R. A., Flah, I. H., & Alnatour, A. (2018). Mothers' knowledge & perception about child sexual abuse in Jordan. *Child abuse & neglect*, 75, 149-158.
- Bahar, G., Savaş, H. A., & Bahar, A. (2009). Çocuk istismarı ve ihmali: Bir gözden geçirme. *Fırat Sağlık Hizmetleri Dergisi*, 4(12), 51-65.
- Bilgin, N. (1995). *Sosyal psikolojide yöntem ve pratik çalışmalar*. İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Colman, R. A., & Widom, C. S. (2004). Childhood abuse and neglect and adult intimate relationships: A prospective study. *Child Abuse & Neglect*, 28, 1133–1151.
- Çağlarımak, A. (2006). Yerleşik olan ve olmayan ailelerde çocuk istismarı yaygınlığının incelenmesi. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir*.
- Gökçe, O. (2006). *İçerik analizi kuramsal ve pratik bilgiler*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Güler, N., Uzun, S., Boztaş, Z., & Aydoğan, S. (2002). Anneleri tarafından çocuklara uygulanan duygusal ve fiziksel istismar/ihmal davranışı ve bunu etkileyen faktörler. *Cumhuriyet Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, 24(3), 128–134.
- Harford, T.C., Yia, H., & Grant, B. F. (2014). Associations between childhood abuse and interpersonal aggression and suicide attempt among U.S. adults in a national study. *Child Abuse & Neglect*, 38, 1389–1398.
- Kara, B., Biçer, Ü., & Gökalp, A. S. (2004). Çocuk istismarı. *Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi*, 47, 140-151.
- Lundahl, B. D., Nimer, J., & Parsons, B. (2006). Preventing child abuse: A meta-analysis of parent training programs. *Research on Social Work Practice*, 16(3), 251-262.
- Özer, G. (2014) *Ebeveynlerin çocuk cinsel istismarına dair bilinçleri, endişeleri ve aldıkları önlemler*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi.
- Sarı, H. Y., Ardahan, E., & Öztornacı, B. Ö. (2016). Çocuk ihmal ve istismarına ilişkin son 10 yılda yapılan sistematik derlemeler. *TAF Preventive Medicine Bulletin*, 15(6), 501-511.
- Tıraşçı, Y., & Gören, S. (2007). Çocuk istismarı ve ihmali. *Dicle Tıp Dergisi*, 3(1), 70-74.
- Üstündağ, A., Şenol, F., & Mağden, D. (2015). Ebeveynler çocuk istismarına yönelik bilgi düzeylerinin belirlenmesi ve bilinçlendirilmesi. *Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 1(2), 212-227.
- Warner, R. (2008). *Applied statistics from bivariate through multivariate techniques*. Los Angeles: Sage.

- Yalçın, H., Koçak, N., & Duman, G. (2014). Anne babaların çocuk istismarıyla ilgili tutumlarının incelenmesi. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 16(Özel Sayı I), 137-14.
- Yalçın, N. (2011). *Türkiye’de çocuk istismarı ve çözüm önerileri*. Beykent Üniversitesi Hastane ve Sağlık Kurumları Yönetimi Bilim Dalı, Yüksek Lisans Projesi. İstanbul.
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2005). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yıldız, Y., Kaçar, M., Albayrak, E., Çalaboğlu, T., Çakmak, S., & Bayraktar, T. (2017). Çocuk ihmali ve istismarı hakkında ilköğretim öğretmenlerinin bilgi düzeylerinin değerlendirilmesi. *Van Tıp Dergisi*, 24(4), 303-309.

Başer, D. ve Kırlioğlu, M. (2019). Sosyal Hizmet Öğrencilerinin Alan Uygulamasına Yönelik Beklentileri ve Deneyimleri: Nitel Bir Araştırma. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 30(2), 390-416.

Araştırma

Makale Geliş Tarihi: 05.12.2018

Makale Kabul Tarihi: 22.02.2019

SOSYAL HİZMET ÖĞRENCİLERİNİN ALAN UYGULAMASINA YÖNELİK BEKLENTİLERİ VE DENEYİMLERİ: NİTEL BİR ARAŞTIRMA

Expectations and Experiences of Social Work Students Regarding Field Practice: A Qualitative Research

Doğa BAŞER*

Mehmet KIRLIOĞLU**

* Dr. Öğr. Üyesi, Selçuk Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, baserdoga@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-7451-6590>

** Dr. Öğr. Üyesi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, kirlioglumehmet@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-0130-0841>

ÖZET

Sosyal hizmet eğitiminde alan uygulaması öğrenci gelişiminin ayrılmaz bir parçası ve eğitimin kalitesinin önemli bir belirleyicisi olarak kabul edilmektedir. Bu çalışmada sosyal hizmet eğitiminde öğrencilerinin alan uygulamasından beklentileri ve deneyimleri nitel araştırma yaklaşımlarından fenomenolojik yaklaşımın "tanımlayıcı fenomenoloji" biçimi çerçevesinde anlamlandırılmaya çalışılmıştır. İlk olarak katılımcılara "Sosyal Hizmet Ortamlarında Uygulama dersi kapsamında yapacakları sosyal hizmet uygulaması ile ilgili beklentilerinin neler olduğu", İkinci olarak "sosyal hizmet uygulamasının ilk üç gününde neler deneyimlediklerine" ilişkin soru sorulmuştur. Katılımcılar 2017-2018 Akademik Yılı'nda Sosyal Hizmet Ortamlarında Uygulama dersi kapsamında çeşitli kuruluşlara giden 19 sosyal hizmet bölümü 4. sınıf öğrencisinden oluşmaktadır. Veri analizi sonucunda alan uygulamasından beklentiler boyutunda bilgi, müracaatçı ile temas, sosyal hizmet uzmanı olmaya hazırlık, bürokrasi, teori-pratik, gözlem, kişisel gelişim, kurum danışmanı, meslek dışı kaygılar, müracaatçıya fayda sağlama ve mesleki kaygı temalarına ulaşılmış, alan uygulamasından edinilen deneyimler boyutunda ise müracaatçı ile temas, gözlem, sıcak bir ortam,

teori-pratik, kurum danışmanı, heyecan, bürokrasi ve vakalardan etkilenme temalarına ulaşılmıştır. Sonuç ve öneriler bölümünde uygulamada öğrencilerin birebir müracaatçılarla karşılaşip onların hayatlarına dokunabilecekleri kuruluşların tercih edilmesinin önemine, kuramların-kavramların uygulama ile vakaların da teori ile bütünleştiği bir eğitimin daha bütüncül bir öğrenmeyi oluşturacağına, mesleki kaygıyı azaltacak uygulamaların gerekliliğine, kurum danışmanı seçiminde niteliğin ve motivasyonun dikkate alınmasına ve kuruluş ortamının öğretim elemanları tarafından uygulama öncesinde gözlemlenmesinin yararına değinilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Alan uygulaması, öğrenci beklentileri, öğrenci deneyimleri, sosyal hizmet eğitimi.

ABSTRACT

Field practice in social work education is an integral part of student development and is considered as an important indicator of the quality of education. In this study, the expectations and experiences of the students in social work education regarding field practice are tried to be understood from the qualitative research approaches within the framework of the descriptive phenomenology of the phenomenological approach. First of all, the participants were asked about their expectations about the social work practices to be carried out within the scope of the course Social Work Practices in Social Work Environments, and secondly, what they experienced in the first three days of the social work practice. Participants consisted of 19 4th year social work students who went to various institutions within the scope of the Social Work Practices in Social Work Environments in 2017-2018 Academic Year. As a result of data analysis, expectations from field application were observed as information, contact with the client, preparation for becoming a social worker, bureaucracy, theory-practice, observation, personal development, corporate consultant, non-professional concerns, beneficiary benefit and occupational concerns. As for the experiences from the field application, topics such as contact with the client, observation, a warm atmosphere, theory-practice, corporate consultant, excitement, bureaucracy and being affected from cases can be listed.

Several important points are mentioned in the conclusion and recommendations section. It is said that it is important to choose organizations where the students can face clients and touch their lives. Also, a training where theories-concepts are integrated with theory and cases will create a more holistic learning is mentioned. It is necessary to have practices that reduce professional anxiety. Moreover, quality and motivation should be considered in the selection of institutional adviser. Finally, it is mentioned that it is important to observe organizational environment before practice by the teaching staff.

Keywords: Social work education, field practice, student expectations, student experiences.

GİRİŞ

Sosyal hizmet eğitiminde alan uygulaması öğrenci gelişiminin ayrılmaz bir parçası ve eğitimin kalitesinin önemli bir belirleyicisi olarak kabul edilmektedir (Bogo, 2006; Dhemba, 2012; Fortune ve Abrahamson, 1993; Lam ve Diğ., 2007; Williamson ve Diğ., 2010). Alan uygulaması sayesinde öğrenciler, teoriyi pratiğe aktarmayı ve teori ile pratiği bütünleştirmeyi öğrenir, akademik derslerde öğrenilen bilgi, değer ve prensipleri inceler, eleştirir ve test ederler. Bu çerçevede öğrenciler çok çeşitli müdahale yaklaşımları ile karşılaşır ve bunları nasıl uygulama becerisi olarak kullanacaklarını keşfedip, becerileri spesifik durumlara göre ne şekilde adapte edeceklerini deneyimlerler. Ayrıca öğrenciler bireyler, gruplar ve topluluklar ile çalışırken yönetim, planlama ve politika geliştirme faaliyetlerine de dahil olurlar (Bogo, 2006). Alan uygulamasında öğrencilerden, sınıfta öğrendiklerini mikro, mezo ve makro beceriler ile bağlantı kurup, mesleki değerleri koruyarak ve etik davranış kurallarına uygun bir şekilde uygulamaya yansıtılmaları beklenmekte (Williamson ve Diğ., 2010), bu bağlamda teori ve pratik uyumunu içselleştirerek mesleki yaşama hazırlanmaları gerekmektedir.

Sosyal hizmet eğitimi sınıfta öğretilen teorik bileşenler ve alan temelli eğitimin biraradılığı ile akademik boyutun ve uygulamanın entegrasyonunu içermektedir (Dhemba, 2012). Alan uygulamasının sosyal hizmet eğitiminin temel taşı olduğu, teori ve pratiğin sosyal hizmet eğitiminde eşit derecede önemli olduğu belirtilmektedir (Dhemba, 2012). Hall (1995), genel olarak kabul gören bir görüşün, alan eğitiminin akademik öğretime eşit öneme sahip olduğu yönünde olduğunun altını çizmektedir. Bu noktada alan uygulaması öğrencilere "teori" ile "uygulamanın gerçekliği" arasında bağlantılar kurma ve kritik etme olanağı sunmaktadır (Noble, 2001). İyi bir alan uygulamasının, öğrencilerin teorik ve pratik bilgiyi profesyonel bir şekilde bütünleştirmelerine yardımcı olacağı (Fortune ve Abrahamson, 1993) belirtilse de bunun nasıl olacağı noktasında belirsizlikler mevcuttur.

Her ne kadar zorunluluğu noktasında aşırı vurgu yapılmış olsa da teori ve pratik arasındaki sorunsal ilişki, sosyal hizmet eğitiminde akademik tartışmaların önemli bir unsuru olagelmıştır. Literatürde öğrencilerin, teoriyi uygulamakta zorlandıkları ve akademik öğretim ile pratik öğrenme deneyimleri arasında bağlantı kurma yönünde eksiklikler yaşadıkları vurgulanmaktadır (Wilson ve Kelly, 2010). Sosyal hizmet eğitiminde, eğitim ve pratik arasında uzun süredir devam eden bir ikilem mevcuttur. Bu ikilemin teori-pratik

uyumsuzluğundan kaynaklandığı belirtilmektedir (Munson, 1987). Teori ve pratiğin birbirini tamamlayan unsurları olduğu belirtilse de bunun nasıl ve hangi yollarla gerçekleştirileceği sorusu ön plana çıkmaktadır. Sosyal hizmet eğitiminde, müdahale becerileri nadiren teori ile bütünleştirilmiştir. Sınıf ve alanın entegrasyonunun yetersiz olduğuna yönelik eleştiriler mevcuttur (Munson, 1987). Kaseke'nin (1990) gözlemlendiği gibi, alan uygulamasının akademik karşılığıyla kıyaslandığında marjinalleştiği görülmektedir. Kaseke, konuyla ilgili çok az şey yazıldığını, bu durumda sosyal hizmet eğitimcilerini, öğrencileri ve kurum danışmanlarını alan eğitimine anlamlı ve kapsamlı bir rehber olmaksızın bıraktığını belirtmektedir. Sosyal hizmet eğitimi literatürü gözden geçirildiğinde literatür öğrencilerin kendi uygulamalarına girmeye hazırlanırken, öğrencilerin korkuları hakkında şaşırtıcı derecede az araştırma olduğunu ortaya koymaktadır. Gelman (2004) alan uygulamasına başlamaya yönelik stresin sosyal hizmet öğrencilerinde yaygın bir sorun olduğunu belirtmekte ve öğrencilerin alana girme noktasındaki hazırlık süreçlerindeki korkularını ve ilgilerini daha iyi anlamamız gerektiğini vurgulamaktadır. Rompf ve diğerleri (1993) sosyal hizmet öğrencilerinin alan uygulamasına hazırlanırken yüksek kaygı düzeylerine sahip olduğunu belirtmektedir. Benzer şekilde Fortune ve Abrahamson (1993) öğrencilerin alan uygulamasında neyin önemli olduğu konusundaki algılarına literatürde çok az önem verildiğini vurgulamaktadır.

Teori-pratik tartışması ve alan uygulamasının önemi dikkate alındığında uygulama deneyimlerindeki içerik ve eğitim kalitesi ve öğrenme süreci, sosyal hizmet öğrencilerinin gelişiminde kritik unsurlar olarak algılanmaktadır (Raskin, 1989). Alanda uygulama yapan öğrencilerden geri bildirimler alınması yalnızca öğrencilerin alandaki kazanımlarının neler olduğunun anlaşılması açısından değil ayrıca öğrendiklerini nasıl yansıttıkları ve sınıf-alan arasında bağlantıyı nasıl kurduklarının da anlaşılması açısından da önemlidir (Williamson ve Diğ., 2010). Sosyal hizmet öğrencilerinin mesleğe adım atmalarında başarılı olmaları sadece bilgi ve becerinin gelişimine değil, aynı zamanda öğrencilerin uygulamadan elde ettikleri memnuniyet ile de bağlantılıdır (Raskin, 1989). Öğrenme ortamının koşulları ile ilgili memnuniyet, öğrenci motivasyonunu ve öğrenme sürecine katılımı arttırabilir (Gelman, 2004). Alan uygulamasında öğrencileri memnun eden faktörlerin belirlenmesi, olumlu deneyimlerin imkanını arttırır ve öğrenci ve uygun kuruluşlar arasında daha iyi eşleşmeler yapabilir. Ayrıca öğrencilere uygun kuruluşların belirlenebilmesi için genel

ölçütlerin geliştirilmesine yardımcı olabilir (Fortune ve Abrahamson, 1993). Öğrenciler, uygulama sürecindeki deneyimlerini kritik ettiklerinde bu deneyimlerini farklı bir şekilde keşfetme, eleştirel olarak onları yansıtma ve yeni bakış açıları geliştirme fırsatı bulurlar (Williamson ve Diğ., 2010). Bu çerçevede sosyal hizmet eğitiminde öğrencilerin alan uygulamasından beklentileri ve deneyimlerine odaklanan bir araştırmanın gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

YÖNTEM

Bu çalışma nitel araştırma tasarımına uygun olarak şekillendirilmiş ve nitel araştırma yaklaşımlarından fenomenolojik yaklaşımın "tanımlayıcı fenomenoloji" biçimi kullanılmıştır. Fenomenolojik yaklaşımın konu alanı insanların yaşam deneyimleridir. Fenomenolojik çalışmalar, bireylerin bir olay ile ilgili deneyimlerinin anlamını araştırır ya da bir kavramın/olayın anlaşılmasını hedefler (örneğin, stresin anlamı, yas deneyimi, yaşam kalitesi gibi) (Öktem, 2004; Özdemir, 2010; Yıldırım ve Şimşek, 2006). Tanımlayıcı fenomenoloji ise günlük yaşam deneyimlerini tanımlar. Bu deneyimler işitme, görme, hissetme, inanma, hatırlama, karar verme ve değerlendirme ile ilgilidir. Araştırmacı bir olayı/durumu anlamak, gözler önüne sergilemek istediği zaman tanımlayıcı fenomenolojiyi seçer (Erdoğan ve Diğ., 2014). Bu çalışmada da sosyal hizmet eğitiminde öğrencilerinin alan uygulamasından beklentileri ve deneyimleri nitel araştırma çerçevesinde anlamlandırılmaya çalışılmıştır.

Katılımcılar

Katılımcılar, 2017-2018 Akademik Yılı Güz Dönemi'nde Sosyal Hizmet Ortamlarında Uygulama dersi kapsamında sosyal hizmet uygulaması yapmak amacıyla çeşitli kuruluşlara giden Selçuk Üniversitesi Sosyal Hizmet Bölümü 4. sınıf öğrencileri arasından seçilmiştir. Araştırmaya katılacak öğrencilerin seçimi için iki kriter belirlenmiştir. Öncelikle veriler doygunluğa ulaşıncaya (Guest ve Diğ., 2006) kadar seçim işlemine devam edilmiştir. Daha sonra ise maksimum çeşitlilik sağlamak amacıyla öğrencilerin sosyal hizmet uygulaması yaptığı kurum/kuruluşun farklı olmasına dikkat edilmiştir. Bu şekilde 19 katılımcıya ulaşılmış olup bu katılımcıların kurumlarına ilişkin bilgi Tablo 1'de verilmektedir.

Tablo 1: Katılımcıların kuruluşlarına ilişkin bilgiler.

Katılımcı	Kuruluşlar
SHÖ1	Denetimli Serbestlik
SHÖ2	Huzurevi Yaşlı Bakım ve Rehabilitasyon Merkezi
SHÖ3	Engelli Bakım Merkezi
SHÖ4	Eğitim ve Araştırma Hastanesi
SHÖ5	Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı Yabancı Bürosu
SHÖ6	Sevgi Evleri
SHÖ7	Çocuk Evleri Sitesi
SHÖ8	Aile Mahkemesi
SHÖ9	Aile ve Sosyal Politikalar İl Müdürlüğü
SHÖ10	Huzurevi Yaşlı Bakım ve Rehabilitasyon Merkezi
SHÖ11	Sosyal Hizmet Merkezi Engel ve Yaşlı Hizmetleri Birimi
SHÖ12	Çocuk Evleri Sitesi
SHÖ13	Toplum Ruh Sağlığı Merkezi
SHÖ14	Sığınmacılar ve Göçmenlerle Dayanışma Derneği
SHÖ15	Sosyal Hizmet Merkezi
SHÖ16	Sosyal Hizmet Merkezi
SHÖ17	Sosyal Hizmet Merkezi
SHÖ18	Sosyal Hizmet Merkezi
SHÖ19	Görme Engelliler Merkezi

Süreç

Katılımcıların hiç birisinden kendilerini tanımlayacak bir bilgi alınmamıştır. Ancak her bir katılımcıya ifadelerini değerlendirmek üzere kendilerine bir kod verileceği (SHÖ1, SHÖ2...) belirtilmiştir. Katılımcıların deneyimleri ile ilgili bilgi sahibi olmanın en iyi yolunun derinlemesine görüşmeler aracılığı ile gerçekleşeceği belirtildiğinden (Öktem, 2004) konu ile ilgili gerekli verilerin toplanabilmesi için yarı-yapılandırılmış görüşme formu hazırlanmış olup katılımcılarla derinlemesine görüşülmüştür. Formdaki soruların açık uçlu olması hususunda dikkat edilmiştir. Araştırmanın amacına uygun olarak katılımcılara sorulan sorular iki temel odak üzerinde yoğunlaşmıştır. İlk olarak katılımcılara "*Sosyal Hizmet Ortamlarında Uygulama dersi kapsamında yapacakları sosyal hizmet uygulaması ile ilgili beklentilerinin neler olduğu*" sorulmuştur. İkinci olarak "*sosyal hizmet uygulamasının ilk üç gününde neler deneyimlediklerine ilişkin*" soru sorulmuştur. Bu soruyu anlamakta ya da cevap vermekte zorlanabilecekleri düşünüldüğünden kendilerine nitel araştırmanın karakteristik özelliği olan sondaj (Yıldırım ve Şimşek, 2006) sorular sorulmuştur. Örneğin kuruma gitmeden önce kurum ve uygulama ilgili düşünceleri, gittiğinde yaşadıkları, gün boyunca olan olayların öğrenciye hissettirdikleri ve düşündükleri, eve gidince akılda

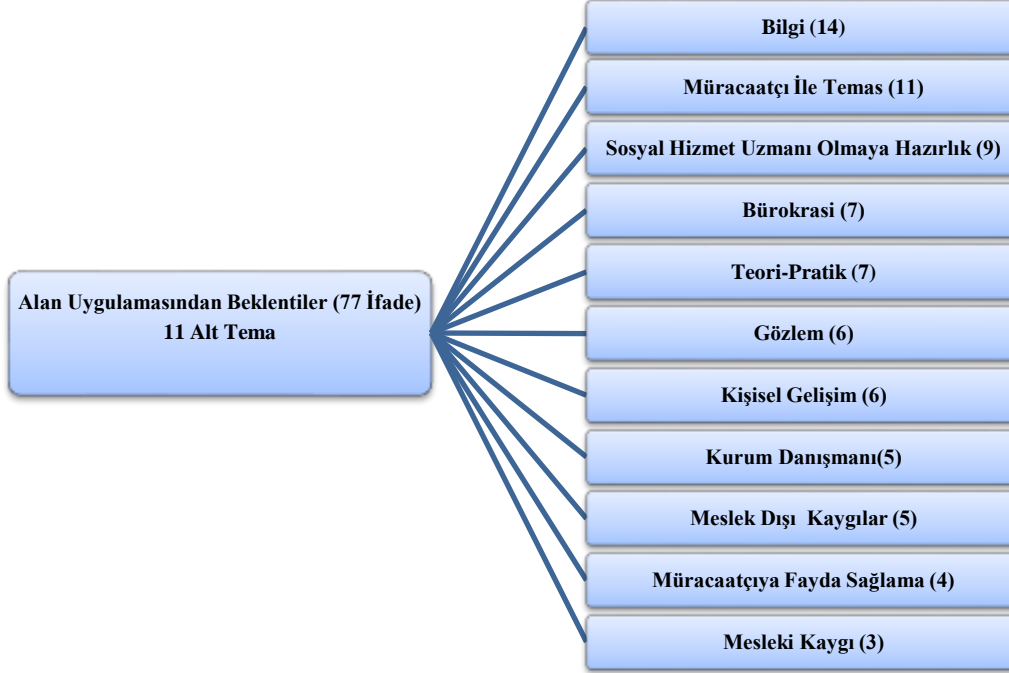
kalanlar ile ilgili sorular sorularak deneyimleri öğrenilmeye çalışılmıştır. Veriler uygulamanın ikinci ve üçüncü haftası toplanmıştır. Stajın ilk üç günün sorulmasında amaç öğrencilerin uygulamanın ilk haftasında ki deneyimlerini yakalamaktır. Bir anlamda teoriden pratiğe ilk geçiş aşamasının sancuları ve heyecanı gibi deneyimlere ulaşılmak istenmiştir. Bu deneyimlere odaklanılmasında da araştırmacıların eğitsel danışmanlık süreçlerinde öğrencilerin ilk haftalarını daha motive ve heyecanlı şekilde aktarmaları, ilk izlenimlerini ve gözlemlerini sıcaklığı sıcaklığına paylaşmak istemelerine yönelik tekrarlayan gözlemleri etkili olmuştur. Katılımcılar ile yapılan görüşmeler ortalama 30 ila 45 dakika arasında değişmektedir. Bir araştırmacı soruları sorarken diğer araştırmacı cevaplar ile ilgili not almış ve yazıya aktarmıştır. Katılımcıların kendini daha rahat ve güvende hissetmesi açısından ses kayıt cihazı kullanılmamıştır. Ayrıca katılımcılardan sözlü ve yazılı olarak onamları alınmıştır.

Veri Analizi

19 kurum/kuruluşta sosyal hizmet uygulamasını gerçekleştiren katılımcılar ile yapılan görüşmeler neticesinde yaklaşık olarak 30 sayfaya yakın veri seti ortaya çıkmıştır. Verilerin analizi MAXQDA 2018 programı ile yapılmıştır. Veri seti iki araştırmacı tarafından birbirinden bağımsız olarak kodlanmıştır. Kodlama verilerden çıkarılan kavramlara göre yapılmıştır (Yıldırım ve Şimşek, 2006). Diğer bir ifade ile veriler temalara göre tekrar düzenlenmiştir (Özdemir, 2010). Güvenilirliği sağlamak amacıyla iki araştırmacının ayrı ayrı kodlama yapması tercih edilmiştir. Sonraki süreçte iki araştırmacının yapmış oldukları kodlamalar karşılaştırılmış ve temalar üzerinde fikir birliğine varılmaya çalışılmıştır. Üzerinde fikir birliğine varılmayan temalar ile ilgili katılımcıların kendisinden ve daha önce nitel araştırma yapmış olan ve bu konuda bilgisi olduğu düşünülen akademisyenlerden yardım talep edilmiştir. Böylece Alae ve diğerleri (2015) bahsetmiş olduğu katılımcı denetimi ve meslektaş denetiminden yararlanılmıştır. Diğer bir ifade ile katılımcı denetimi ve meslektaş denetimi güvenilirlik için kullanılmıştır.

BULGULAR

Şekil 1: Öğrencilerin Alan Uygulamasına Yönelik Beklentileri

Bilgi

"Sosyal Hizmet Ortamlarında Uygulama dersi kapsamında yapacağınız sosyal hizmet uygulaması ile ilgili beklentileriniz nelerdi?" sorusuna katılımcıların verdikleri cevaplara bakıldığında 14 ifadenin bilgi temasına yönelik olduğu görülmektedir. Bu temada öğrenciler kuruluş (2 ifade), birim (2 ifade), müracaatçı kesimi (4 ifade) ve mesleki bilgi (6 ifade) ile ilgili bilgi düzeylerini artırma beklentilerine gönderme yapmışlardır. SHÖ11 "Bilmediğimi düşündüğüm yığınla bilgi olduğunu düşünüyordum ve bir çok teorik konuda kendimi (ve arkadaşlarımı) yetersiz görüyordum" ifadesi ile bilgi düzeyini geliştirmede uygulamanın önemine değinmiş, SHÖ5 ise "İleride alana çıktığımda zorluk yaşamayacak düzeyde bilgi sahip olmak" ifadeleri ile uygulama ve çalışma yaşamı arasındaki bağlantıya değinmiştir. Kuruluş ve birim açısından SHÖ4 "Hastanede her birim hakkında bilgi sahibi olmak", SHÖ5 "Sosyal hizmetin farklı alanlarında bilgi sahibi olmak", SHÖ13 "Toplum ruh sağlığı merkezinin nasıl bir kurum olduğunu ve sosyal hizmet uygulamalarının neler olduğunu öğrenmek", SHÖ14 "Staj yaptığım kurumu ve sunduğu hizmetleri detaylarıyla öğrenmeyi bekliyordum", SHÖ15 "Her birimde bir iki gün dursam, kimler neler yapıyor öğrensem iyi"

olur diye düşünüyorum" ifadeleri öğrencilerin genel olarak beklentilerini özetlemektedir. Mesleki bilgi açısından SHÖ 15'in "Rapor nasıl yazılır, nasıl incelemeye gidilir bunları öğrensem yeterdi" ve SHÖ5'in "Sosyal hizmet uzmanının görevlerini ve kullandığı programları öğrenebilmek" ifadeleri ön plana çıkmaktadır. Son olarak yine SHÖ5 spesifik olarak Suriyeli müracaatçı grubu ile çalışırken kendisine katkı sağlayacak bilgileri "Yabancı uyruklu bireylere ne şartlarda hangi yardımların yapıldığı", "Suriyeli bireylerle iletişime geçebilmek için Arapça öğrenmek" ve "Yabancı uyruklu bireylerle nasıl konuşulacağını onlara nasıl davranılacağını onların bizden neler beklediğini öğrenmeyi bekliyorum" şeklinde özetlemiştir.

Müracaatçı İle Temas

Sosyal hizmet öğrencilerinin uygulama sürecinden önemli bir beklentisi de müracaatçı ile temas edebilmeye yöneliktir. Bu noktada sosyal incelemeye çıkmak (5 ifade), bireysel görüşmelere katılmak (3 ifade), vakalarla karşılaşmak (3 ifade) en temel beklentiler olarak göze çarpmaktadır. Öğrenciler sosyal incelemeyi önemli bir mesleki gelişim fırsatı olarak görmektedir. Nitekim SHÖ12'nin "Daha çok incelemeye çıkabilmek", SHÖ15'in "Korunmaya Muhtaç Çocuk (KMÇ) dosyalarına özellikle enstest dosyasına incelemeye gitmek en büyük beklentimdi" ve SHÖ18'in "Bolca incelemeye çıkmak" ifadeleri durumu örneklemektedir. Ayrıca "Birebirde suçlu insanlarla görüşme fırsatı" (SHÖ1), "Bireysel görüşmeler yapabilmek (SHÖ5), "Çocuklarla boş vakitlerimde rahat bir şekilde vakit geçirebilmek" (SHÖ5), "Gelen hastaların aileleriyle görüşmeye çabalayarak içinde buldukları durumu öğrenmek" (SHÖ13) ifadeleri de görüşme sürecinin önemine değinmektedir. Son olarak SHÖ12'nin "Çok fazla vaka örneği okumak, süreci öğrenmeyi ve sürece dahil olmayı bekliyordum" ifadesi de vakaların önemini belirtmektedir. Öğrencilerin sosyal inceleme yapma ve bireysel görüşme gerçekleştirmeyi sosyal hizmet uzmanının temel mesleki işlevleri olarak gördükleri söylenebilir.

Sosyal Hizmet Uzmanı Olmaya Hazırlık

Katılımcıların önemli bir beklentisi de uygulama sürecinin kendilerini işini iyi yapan bir sosyal hizmet uzmanı olmaya hazırlaması şeklindedir. Bu noktada deneyimin önemli bir faktör olduğu belirtilmektedir, mesleğe başladığında donanımlı olma kaygısı önemli bir yer tutmaktadır. Nitekim SHÖ5'in "mesleğe başladığımda bilgisiz ve deneyimsiz olmayıp, ne yapacağımı biliyor olmak" (3 benzer ifade), SHÖ9'un "mesleğimizi idrak edebilmek adına

gerekli olan donanımı ve tecrübeyi kazanmak", SHÖ13'ün "ağır ruhsal sorunları öğrenerek ileride (çalışma yaşamında) doğru yönlendirmede bulunmak" ifadeleri işini iyi yapan bir sosyal hizmet uzmanı olmaya yönelik süreci ifade eder niteliktedir. Ayrıca yine deneyime yönelik "stajda işi öğrenmek istiyordum" (SHÖ17) ve "acemiliği üstümden atmak" (SHÖ18) ifadelerinin yanında aktif katılıma yönelik "bir kenarda oturmak yerine yapabileceğim her işin ucundan tutmak" (SHÖ10) ifadeleri de ön plana çıkan ifadeler olarak değerlendirilmiştir.

Bürokrasi

Bürokrasi temasında öğrenciler, resmi yazışmalar ve evrak işleri ile ilgili konularda kendilerini geliştirmeye yönelik beklentilerini dile getirmişlerdir. Özellikle "Kurum içi gidişatı öğrenmek" (SHÖ1), "Kurum işleyişini öğrenmek" (SHÖ5), "Kurum içi işleyişi öğrenmek" (SHÖ19) ifadeleri bürokrasi ile ilgili talepleri özetlemektedir. Benzer şekilde "Resmi evrak ve yazışmaların kurallarını öğrenmek" (SHÖ10), "Kurumdaki evrak işlerini tam anlamıyla öğreneceğimi düşünüyordum" (SHÖ2) ve SHÖ3'ün "Resmi yazışmalarda kullanılan dil konusunda yetersiz olduğumu biliyorum. Bu konuda beni geliştirmesini bekliyordum" ifadeleri de resmi yazışmalar ve evrak işleri ile ilgili öğrenme sürecine yönelik beklentiye dikkat çekmektedir. Farklı bir vurgu olarak SHÖ1 de kurumundaki "sosyal çalışmacıların bu kapsamda görevlerini ve sorumluluklarını öğrenmek" ifadesi ile mesleki görev ve sorumlulukların önemine değinmiştir.

Teori-Pratik

Sosyal hizmet öğrencileri uygulama sürecini teorik derslerde öğrendiklerini uygulamaya aktarma açısından bir fırsat olarak görmektedir. SHÖ14'ün "Genel anlamda 3 yıl boyunca aldığım teorik eğitimi pratiğe yansıtılabileceğim ortamı yakalamayı bekliyordum", SHÖ4'ün "Şimdiye kadar aldığımız teorik bilgileri pratiğe çevirirken bana yardımcı olması", SHÖ6'nın "3 sene boyunca sosyal hizmet hakkında severek öğrendiğim her şeyi uygulayarak pekiştirmek", SHÖ9'un "okulda öğrenmiş olduğumuz teorik bilgiyi kurumdaki vaka ve işlerle harmanlayarak mesleğimizin gereklerini yerine getirmek" ifadeleri temayı özetlemektedir. Ayrıca SHÖ8 "Müracaatçı sistemini okulda teorik şekilde gördüğümüz için tam olarak farkındalığa vakıf olamadığımızı göze alırsak kurum bu gibi tecrübeler için daha uygun bir ortam olarak bize destek sağlayacağını düşünüyorum" ifadesi ile uygulamanın teoride öğrenilen bilgiye yönelik farkındalık kazandırması unsuruna vurgu yaparken SHÖ11 ise

"Öğrendiğimiz teorik bilgiyi belki de ilk defa gerçek bir uygulamaya dökerek olmamız bana heyecan veriyordu" ifadeleri ile alana çıkmanın kendisini heyecanlandırdığını belirtmiştir.

Gözlem

Uygulama sürecinde gözlem yapabilme fırsatı da önemli bir diğer temadır. Bu tema içerisinde öğrenciler, müracaatçıları, müracaatçıların sorunlarını, mesleki süreçleri ve kurum ortamını gözlemlemeye vurgu yapmışlardır. SHÖ5'in "Yabancı uyruklu bireylerin ülkemizdeki sıkıntılarını birebir gözlemlemek", SHÖ12'nin "daha çok gözlem yapabileceğimi", SHÖ18'in "mesleğin işleyişi ve müracaatçılara dair gözlem yapabilmek" ve SHÖ4'ün "gözlemleyebileceğim farklı personellerle tanışmak ve iletişim halinde olmak" ifadeleri temayı özetlemekte iken SHÖ8 "boşanma davalarına katılıp duruşmalarda tarafların söylediklerine göre çocuklarına olan davranışlarını ölçüp çocuğun velayetinin kimde kalacağına karar vermede ortak olmak" ifadeleri ile aile mahkemelerinde gözlem fırsatına değinmiş olup SHÖ19 "Derste öğrendiğimiz teorik bilgileri kurumda gözlemleyebilmek" ifadeleri ile gözlem ile teori-pratik arasında bağlantı kurmuştur.

Kişisel Gelişim

Sosyal hizmet öğrencileri daha önce belirtilen sosyal hizmet uzmanı olma teması ile tutarlı bir şekilde kişisel gelişimi de önemli bir beklenti olarak vurgulamışlardır. SHÖ14 "Özellikle hassas vakalara müdahale konusunda kendimi yetiştirmeyi bekliyordum" ve "Stajda gelen danışanlara dönük psiko-sosyal destekler konusunda bilgi ve becerilerimi arttırmayı bekliyordum" (1 benzer ifade) ifadeleri ile hassas vakalara yönelik psiko-sosyal destek noktasında beklentisini dile getirirken SHÖ19 ise "önyargılarımı kırmasını sağlamak (şöyle ki görme engellilere karşı bilgisiz olmamdan dolayı biraz önyargılıydım onlarla iletişim kurmaya o yüzden bu kurumda staj yapmak istedim)" ve "3 sene boyunca istediğim gibi uyuyup uyandığımdan okul bittikten sonra iş yaşamında ara evre-adapte olması açısından beni disipline etmesi beklentilerimdir" ifadeleri ile önyargılarını kırmaya ve zaman yönetimi açısından uygulama sürecinin kendini disipline edeceğine yönelik bir beklentisi olduğu dile getirmiştir. SHÖ3 ise "istek ve talepleri dile getirme konusunda ya da 'Bir konuda benden bekleneni yapamayacağımı nasıl daha uygun bir dille anlatabilirim?' bu konularda beni geliştirmesi açısından beklenti yönündeyim" ifadesi ile farklı bir noktaya vurgu yapmaktadır.

Kurum Danışmanı

Sosyal hizmet öğrencileri uygulama sürecinde kurum danışmanlarından da beklentileri olduğunu ifade etmişlerdir. Deneyim, sıcakkanlılık, anlayışlı olma ve öğretici olma vurgulanan alt başlıklardır. SHÖ7'nin "Staj boyunca iletişim kuracağım insanların sıcakkanlı ve anlayışlı olması" ve SHÖ19'un "Ayrıca kurumdaki danışmanımın anlayışlı olması, bilmediğim bir sorunda olumsuz bir tavır yerine öğretici özelliğinin olması" ifadeleri anlayışlı bir kurum danışmanı talebini dile getirirken SHÖ2'nin "Sosyal çalışmacıların bana karşı daha olumlu yönde olacağını düşündüm", SHÖ10 "Kurum danışmanımın öğretmeye istekli olması, gereksiz yere beni ezmemesi, ilerde meslektaş olacağımızın bilincinde olması" sıcakkanlı ve olumlu bir bakış açısını gündeme getirirken son olarak SHÖ12 "Deneyimli bir uzmandan çok şey öğrenebileceğimi düşünüyorum" ifadeleri ile deneyimli bir kurum danışmanı talebini vurgulamıştır.

Meslek Dışı Kaygılar

Öğrenciler uygulama sürecinde meslek dışı kaygılarını da gündeme getirmişlerdir. SHÖ18 "KPSS çalışabilmek" ifadesi ile mezuniyet sonrası iş bulma kaygısına vurgu yapmıştır. SHÖ5 ise "Staj yapacağım yerin beni zorlamaması, mesafe olarak çok uzakta olmaması" ve "yemek konusunda sıkıntı yaşayacağım bir yer olmamasıydı", SHÖ3 "eğlenceli bir ortam" ve SHÖ17 "yoğun olmaması" ifadeleri ile kişisel kaygılarını ön plana çıkarmıştır.

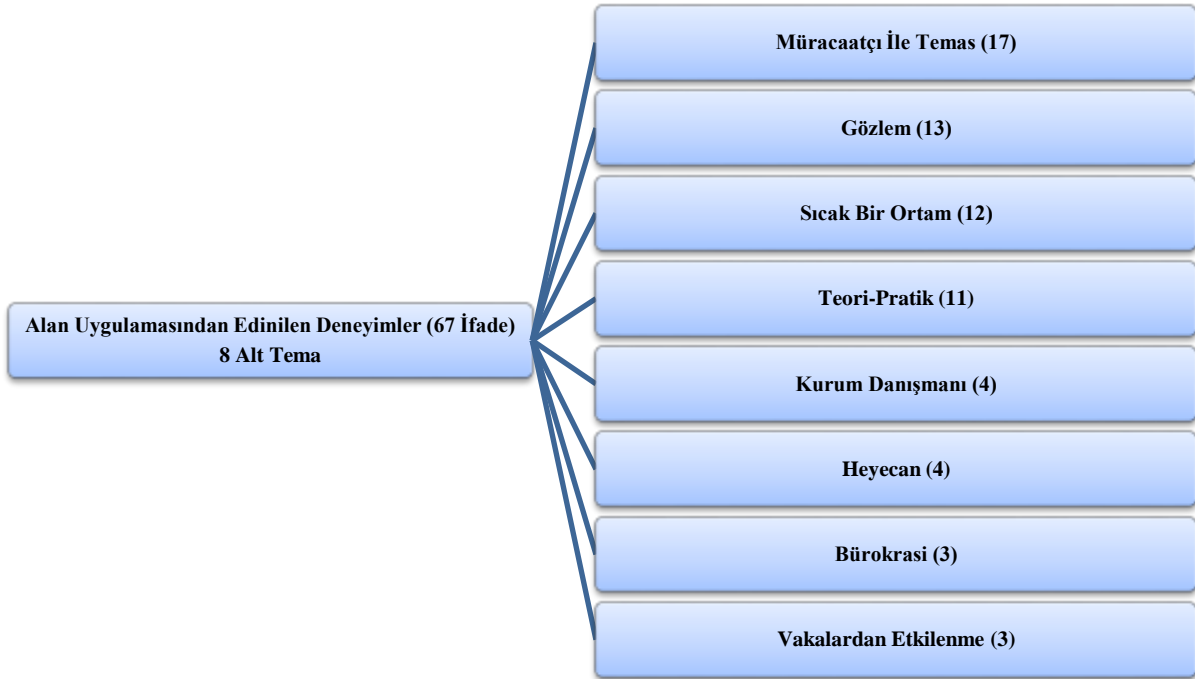
Müracaatçıya Fayda Sağlama

Sosyal hizmet öğrencileri müracaatçıyla temas etme teması ile tutarlı bir şekilde uygulama sürecinde müracaatçılara fayda sağlama beklentilerini de vurgulamışlardır. Hastanede staj yapacak olan SHÖ4'ün "Stajyer öğrenci olduğum için gazi ve yaralılarımızın hayatında tam olarak yer edinemesem de ufak dokunuşlar yapmak" ile SHÖ8'in "Ailelere psikolojik destek vermede yardımcı olacağımı bekliyordum" ifadeleri durumu örnekler niteliktedir. Ayrıca SHÖ13'ün "Engelli haklarını hastalara anlatabilmek, seminer verebilmek" ve "Hastaların yaşamlarını ve zamanlarını kaliteli geçirmeleri için projeler yapmak" ifadeleri öğrencilerin müracaatçıların yaşamlarına katkı sağlama motivasyonlarının yüksek olduğunu göstermektedir.

Mesleki Kaygı

Uygulama sürecine başlamadan önceki süreçte öğrencilerin mesleki kaygılarını da belirttikleri görülmektedir. Öğrencilerin korku ve stres duygularını yaşadıkları görülmektedir. SHÖ11 "Resmi, katı bir iş ortamı beklentim vardı. Belki de öğrenciye has bir aşağılık kompleksinden ötürü orada saygı görmeyeceğimi, bir yer edinemeyeceğimi düşünüyordum" ve "Sosyal inceleme beni gerçekten korkutuyordu. En büyük beklentim bu uygulamalarda bu stresli anı yenmek ve uygulamalarda kazanç oranımı en üste çekmekti" ifadeleri ile olumsuz beklentilerini belirtirken SHÖ16 "Staja başlamadan önce büyük korkularım vardı. Çalışılan birey ve grupların sorunlarıyla başa çıkabileceğimi düşünmüyordum. Mesleğin ağırlığının altında ezilebileceğimi veya bu işi yapamayacağıma dair önyargılarım bulunuyordu. İnsanların sorunlarıyla uğraşmak düşüncesi bile gözümü korkutuyordu. Okul bittikten ve diplomamı aldıktan sonra bu mesleği yapamayacağımı bile düşündüm. Daha önceden çalışılan kurumlarda stajyerlere karşı kötü davranıldığı algısı bile oluşmuştu bende. 3 günün nasıl geçeceğini düşündüm sürekli. Her gün berbat olaylarla karşılaşacağımdan ve psikolojimin etkileneceğinden düşündüm" ifadeleri ile karakterinin mesleğe uygunluğu noktasında yaşadığı çelişkileri özetlemiştir. Son olarak SHÖ10 "Kuruma gelmeden önce kurumda göreceğim vakaların beni çok üzeceğini ve yıpratacağını düşünüyordum. Ayrıca danışmanımın benimle uğraşmaması, ilgilenmemesi ihtimalleri bende stres yapıyordu. Kendimi çok yetersiz hissediyordum bu da başarısızlık korkusu yaşıtıyordu bana" ifadeleri ile hem vakalardan etkilenme hem de olumsuz bir uygulama sürecine yönelik kaygılarını ön plana çıkarmıştır.

Şekil 1: Öğrencilerin Alan Uygulamasına Yönelik Deneyimleri

Müracaatçı İle Temas

Öğrencilerin "Uygulamanın ilk üç günü neler deneyimlediniz? (kuruluşa gitmeden önce kuruluş ve uygulama ilgili düşünceleriniz, gittiğinde yaşadıklarınız, gün boyunca olan olayların size hissettirdikleri ve düşündürdükleri, eve gidince akılda kalanlar)" sorusuna verdikleri cevaplara bakıldığında sosyal hizmet öğrencileri, uygulamalarının ilk üç gününde beklentileri ile tutarlı olarak müracaatçı ile temas etme temasını ön plana çıkarmışlardır. Bu noktada müracaatçı ile karşılaşma (6 ifade), bireysel görüşme sürecine katılma (5 ifade) ve sosyal incelemeye gitme (6 ifade) önemli süreçler olarak vurgulanmıştır. Çocuk müracaatçı ile karşılaşma deneyimlerini SHÖ7 "İlk hafta çocukların dosyalarını inceledik. Vakalarını okuduğumuz çocuklarla konuşmak biraz zordu. Neler yaşadığını bilip konuşurken dikkat etmeye çalıştım" şeklinde aktarıırken SHÖ12 "Kuruluştaki kalan çocuklarla ilk haftadan çok güzel ilişkiler kurduk, istediğimiz evlere ziyarete gidebiliyoruz. İlk haftadan incelemeye çıkmamız ve SİR yazdırmaları da bizi mutlu ediyor" ifadeleri ile

özetlemiştir. SHÖ6 ise ilk bireysel görüşme deneyimini "ilk bireysel görüşmem gerçekten meslek hayatım boyunca unutmayacağım bir deneyim oldu. Bazen umudu bazen karanlıkları gördüm orada bir çocuğun sadece bir gözlükle ya da ufacık bir sıcaklıkla bağ kurabileceğini, kiminin gözünde hüznü, kiminin gözündeki o ışıltıyı görmek bana günlük 3 saat yolculuğuma ve pek çok zorluğa katlanmama rağmen orayı sevdirdi" ifadeleri ile vurgulamıştır. Sosyal inceleme noktasında SHÖ8 ilk günündeki inceleme fırsatını "Stajımın ilk günü bir görüşme ve bir de ev ortamında incelemeye katıldım. Benim için hızlı ama istekli ve bir o kadar da heyecanlı bir gündü. İlk gün müracaatçının nasıl karşılandığını ve onunla nasıl iletişim kurulacağını öğrendim" şeklinde özetlerken özellikle incelemeye gitme noktasında öğrencilerin heyecanlı ve istekli oldukları SHÖ15'in "İlk günden incelemeye çıktık. İncelemeye çıkmak için danışmanımın sende gel demesini beklemedim gelebilir miyim dedim ve iyi ki demişim. İncelemeye gittiğimizde o an üzülecek gibi oluyorum ama çok da üzülmediğimi fark ettim" ve SHÖ11'in "Sosyal incelemeye koşa koşa gittim. Fakat sorun yolun çok uzun olmasıydı. İncelemeleri açıkçası yetersiz buldum. Ön yargısız yaklaşıma çalıştım" ifadelerinden anlaşılmaktadır. SHÖ7 ise uygulama yaptığı kuruluştaki sosyal incelemeye fazla çıkamayacak olmasını "Bizim kurumda çok fazla sosyal inceleme imkanı olmuyormuş. En son biz gelmeden olmuş ve bir daha ne zaman olur bilinmiyormuş. Bu durum beni çok üzdü çünkü incelemeye çıkmak ve SİR yazmak çok istiyordum" ifadeleri ile aktarmıştır.

Gözlem

Sosyal hizmet öğrencileri uygulamadan beklentileri ile tutarlı bir şekilde stajın ilk haftasında müracaatçıları gözlemlene fırsatı elde etmişlerdir. Bu gözlemler, müracaatçı ile iletişime geçme (2 ifade), müracaatçıların hayatları (3 ifade), sosyal hizmet uzmanının mesleki süreçleri (5 ifade) ve kuruluş ortamına (3 ifade) yöneliktir. İletişim süreçlerine yönelik SHÖ3'ün "Stajın ilk 3 gününde engelli bireyler ile nasıl konuşulur, onlara karşı yaklaşımlarımın nasıl olması gerekir onları gözlemlerim", SHÖ4'ün "Danışmanımın müracaatçılarla olan ilişkilerini gözlemlerim" ve SHÖ9'un "Meslek elemanları müracaatçılarla gayet samimi ilişkiler kurduğundan dolayı ki saygı çerçevesi hiç bozulmuyor. Lakin müracaatçılar sorduğumuz sorulardan çok başka şeyler de anlatabiliyor. Bu durum biraz sıkıcı olsa da aradığımız cevabı alabilmemiz için bunları yapmamız gerekiyor" ifadeleri ön plana çıkmaktadır. Kuruluş ortamı açısından çocuk refahı

alanında uygulama yapan SHÖ7 "Çocukların kaldığı odaları incelediğimde ev gibi düzenlendiğini ve gerçekten çok ferah bir ortam olduğunu gördüm. Kurum yeni yapıldığı için her şey sıfır ve çok güzeldi" ifadelerinde bulunmuş, SHÖ2 ise "İlk haftam genelde kurumu ve huzurevi sakinleri daha yakından tanıma çalışmaları ile geçti" şeklinde ilk haftasını özetlemiştir. Müracaatçıları gözlemlene boyutunda SHÖ1 "bir sürü müracaatçıyı bir arada gördüm. Grup çalışmalarında suçluların hayatlarından bazı fikirler edindim", SHÖ5 "Yardım başvurusu için gelen bireylerin bir kısmının o yardımı isterken çekindiğini, ezilip-büzüldüğünü, bir kısmının ise bu yardımları onlara kesinlikle vermemiz gerektiğini düşündüklerini, sürekli hayatlarını yardımlarla devam ettirdiklerini ve bu durumun pişkinliğe yol açtığını gözlemlerim" ve SHÖ17 "Müracaatçıların davranışlarını gözlemlerim ve çok çeşitli insanlar gördüm. İlk başvuru birimi olduğu için kuruma gelenlerin ilk uğradığı yer bizim birimimiz oluyor ve çoğunu göre imkanım oluyor" şeklinde yaşadıklarını özetlemiştir.

Sıcak Bir Ortam

Öğrencileri uygulamalarının ilk haftasında kuruluşlarında kendilerini karşılayan ortamın olumlu olduğunu belirtmişlerdir. Bu anlamda kendilerinin alanda sevgi ve saygı ile karşılandıklarını, iyi davranıldığını ve bir aile ortamı olduğunu vurgulamışlardır. SHÖ2 "Kurum personeli tarafından stajyer değil de çalışanmışım gibi bir davranış bütünü görmem kurumda hissettiğim aidiyet duygumu pekiştirdi" (2 benzer ifade) ve SHÖ11 "Beni orada çok sıcak ve arkadaşça bir ortam karşıladı. Oradaki ortam beni bir stajyer gibi değil de geleceğin belki de bir dahaki senenin meslek elemanı olarak birden kabullendi" (1 benzer ifade) ifadeleri ile olumlu kuruluş ortamının aidiyete etkisine değinirken SHÖ5 "Kurumu ve odadaki sosyal çalışmacıları bu kadar seveceğimi tahmin etmemiştim. Kurumda aile ortamı var, kendimi çok iyi hissettiriyor", SHÖ15 "Kurumda bir aile sıcaklığı hakimdi. Sanki hocalarım değil de hepsi birer abim-ablam gibiydi" (2 benzer ifade) ve SHÖ17'nin "Gittiğimde bütün herkesin çok resmi olacağını düşünmüştüm fakat stajyer olarak kuruma alışmama, alışmamıza yardım etmeleri beni mutlu etti. Yanlış yapmaktan korkuyordum hala da korkuyorum fakat tavırları bu korkumu azalttı" (2 benzer ifade) ifadeleri öğrencilerin kuruluştaki aile ortamını deneyimlediklerini ve bu durumun kendilerini iyi hissettirdiğini örneklemektedir.

Teori-Pratik

Öğrencilerin uygulama sürecinden beklentileri ile tutarlı bir şekilde uygulamanın ilk haftasında alanda teori-pratik bağlantısını kurma fırsatı yakaladıkları görülmektedir. SHÖ1 "Ben staj yaptığım kurumu mesleki olarak bize anlatılanları uygulayabilecek bir alan olarak gördüm. Gerek bireysel görüşme gerekse grup çalışmaları gerçekten bizim için uygun bir alan olduğunu düşünüyorum. Aynı zamanda öğrendiğimiz sistem ve ekolojik yaklaşımı alanda kullanabiliriz" (2 benzer ifade) ve SHÖ12'nin "Aldığımız eğitim gereği bazı süreçleri öğrendiğimizi ve burada uygulamamız gerektiğini düşünüyorum" (2 benzer ifade) ifadeleri durumu özetlemektedir. Ek olarak SHÖ11 "Fakat 'Engellilik'le ilgili teorik bilgi eksikliğim olduğunu fark ettim. İlk işim yönetmelikleri bitirmek oldu (bitmedi)" ifadeleri ile alanda teorik eksikliklerinin farkına vardığını vurgulamıştır. Öğrencilerin kuruluşa gitmeden yaptıkları hazırlıkların teori-pratik ilişkisine katkıda bulunduğu görülmektedir. Nitekim SHÖ2'nin "Kuruma gitmeden önce yönetmeliği tam anlamıyla öğrenip gitmem kendimi daha güvenilir hissetmemi sağladı. Bu yaptığım çalışmayı duyan kurum danışmanımın beni takdir etmesi de kendimi daha iyi hissetmemi sağladı" (1 benzer ifade) ve SHÖ4'ün "Kuruma gitmeden önce kurumun yapısı ve işleyişinden haberdar olduğum için bir önyargıyla gitmedim ama heyecanlıydım" (1 benzer ifade) ifadeleri durumu örnekler niteliktedir.

Kurum Danışmanı

Uygulamadan beklentiler boyutunda sıcakkanlı, anlayışlı bir kurum danışmanı beklentisine paralel şekilde uygulamanın ilk üç gününde öğrencilerin kurum danışmanlarının olumlu yanlarına vurgu yaptıkları görülmektedir. Öğrenciler özellikle uygulama sürecinde kurum danışmanlarının eğitsel süreçte kendilerine yaptıkları katkıları vurgulamışlardır. SHÖ10' "Uygulamaya başladığım ilk günden itibaren kurum danışmanımın samimi yaklaşımı, bir şeyler öğretmeye istekli olması ve bana sorumluluklar vermesi kendime olan güvenimi çoğalttı" ve SHÖ5 "Kurum danışmanım o alanda kendimi yetiştirebilmem için beni bilgilendiriyor. Benimle ilgileniyor" ifadeleri ile sorumluluk ve gelişime vurgu yaparken SHÖ6 "Her ne kadar bize ani sorular sorarak, her gün ödevler vererek ve beni ilk haftadan bireysel görüşmenin için atarak zorladığını düşünsem de ama tüm bunları yaparken de yararımız için böyle yaptığını bildiğim ve saygı duyduğum kurum danışmanımızın çok bilgili biri olduğunu düşünüyorum" ve SHÖ16 "Ama çok da şey öğretti bana elinden geldiği kadar

bilgi vermeye çalıştı" ifadeleri ile kurum danışmanının kendilerine yaptıkları katkıları vurgulamıştır.

Heyecan

Öğrenciler ilk hafta yaşadıkları duyguları çoğunlukla heyecan teması altında dile getirmişlerdir. SHÖ1'in "Genel olarak bir heyecan vardı artık öğrendiklerimizin mutfağına girmiş oldum", SHÖ5'in "Stajımın ilk günü heyecanlıydım. Çünkü alandaki ilk deneyimim olacaktı" ve SHÖ18'in "Sosyal hizmet merkezinde olduğum için çok mutluydum, heyecanlı hissediyordum. İlk kez deneyimleyeceğim için ve mesleğimi sevdiğimden içim içime sığmıyordu" ifadeleri süreci özetlemektedir. Ayrıca SHÖ12 "Aklımdan geçen ise bir an önce mesleğimi elime almak, işimi yapabilmek oldu. Stajyerliğin biraz pasiflik getirdiğini düşünüyorum ve işimi yapmak için sabırsızlanıyorum" ifadeleri ile heyecanla birlikte mesleğe atılmak için yaşadığı sabırsızlığı da dile getirmiştir.

Bürokrasi

Bürokrasi temasında öğrencilerin uygulama sürecinde kuruluşlardaki evrak iş ve süreçlerine yaptıkları vurgu ön plana çıkmaktadır. Bu çerçevede SHÖ7'nin "Kurumda kalan öğrencilerin dosyaları çok düzensiz yerleştirilmişti. İlk hafta bunları yaptık. Dosyalar düzenlenince içim rahatladı çünkü uzman bizden bir belge bulmamızı istediğinde baya vaktimizi alıyordu ve çok zorlanıyorduk", SHÖ9'un "İlk hafta daha çok evrak dosya vb. işleri bilmediğimi için onları öğrendim. Bu işler incelemeye çıkmak kadar heyecan verici olmasa da bu mesleğin olmazsa olmaları arasında olduğu kesin. Bu yüzden bu işleri öğrenmek de oldukça gerekli" ve SHÖ18'in "Gün içinde dosya işi ile uğraştım, fotokopi çekip, tarama yaptım. Bu yorucu idi" ifadeleri dikkat çekmektedir.

Vakalardan Etkilenme

Uygulama sürecinde öğrencilerin ilk haftadan vakalardan etkilendikleri görülmektedir. SHÖ4'ün "Eve gittiğimde gün içerisinde gördüğüm hiç bir gazinin yüzü ve yaşam hikayeleri aklımdan çıkmadı ve hala çıkmıyor. Kolu, bacağı ampute durumda olan gazi ve yaralılarımıza, ailelerine yönelik yoğun hassasiyet içerisindeyim şu an" ve SHÖ5'in "Eve gittiğimde aynı durumda kendimin olduğunu düşünmeme sebep oluyor. Ama ne kadar bu durumu düşünsem de yaşamadığım için yabancı bireyler gibi hissedemiyorum. Bunun olmasının olanaksız olduğunu düşünüyorum. Gönül ister ki her gelene istediği yardımları

bağlayalım ama prosedürler bizim istediğimiz şekilde değil" ifadeleri uygulama sonrası vakalardan etkilenme sürecini özetlerken SHÖ10 da "Yaşadığım gördüğüm olaylar düşündüğüm kadar üzmedi beni. Çünkü benim olaylar için yapabileceğim ya da düzeltebileceğim bir şansım yok. Elimden gelen bir şey olsaydı ve yapamasaydım çok üzülürdüm. Eve gittiğim zaman aklımda kalan en belirgin şey kuruma yerleştirilen yaşlının kırgın ve hayal kırıklığı dolu bakışları" ifadeleri ile vakalardan etkilendiğini ama farklı bir yaklaşımla konuyu ele aldığını vurgulamaktadır.

TARTIŞMA

Katılımcıların ifadeleri ve temalar genel olarak değerlendirildiğinde öğrencilerin alan uygulamasına yönelik olumlu beklentilere sahip olduğu ve olumlu deneyimler yaşadıkları görülmektedir. Fortune ve Abrahamson'ın (1993) araştırmasında öğrencilerin alan uygulamasından orta düzeyde memnun olduğu görülmektedir. Benzer şekilde Fernandez'in (1998) çalışmasında öğrencilerin %83.6'sı genel olarak alan uygulamasından memnun olduklarını belirtmişler iken Raskin'in (1989) çalışmasında da öğrencilerin %86'sının uygulama yaptıkları kuruluşları diğer öğrencilere tavsiye ettiği ve öğrencilerin alan çalışması deneyimini genel olarak olumlu olarak değerlendirdiği bulunmuştur. Bilgi temasında öğrenciler uygulama yaptıkları kuruluş, birim ve müracaatçı kesimi ile ilgili bilgi düzeylerini arttırma beklentilerine gönderme yapmışlardır. Regehr ve diğerleri (2002) araştırmasında alan uygulamasında öğrenme amaçları kapsamında öğrenci kurum danışmanlarının hangi boyutlarda uzlaşmaya vardıkları araştırılmıştır. Bu çerçevede iletişim becerileri, topluluk sistemleri bilgisi, müdahale planlama ve değerlendirme, bireysel danışmanlık ve grup çalışması becerileri en çok uzlaşılan öğrenme amaçları olarak ifade edilmiştir. Bununla birlikte bilgi düzeyinin kapsamı ve uygulanabilirliği noktasında ileri araştırmaların gerekliliği ön plana çıkmaktadır.

Beklentiler ve deneyimler boyutunda müracaatçı ile temas edebilmenin önemli bir tema olarak vurgulandığı görülmektedir. Bu noktada sosyal incelemeye çıkmak, bireysel görüşmelere katılmak, vakalarla karşılaşmak en temel beklentiler olarak göze çarpmaktadır. Literatürde ilk müracaatçı ile karşılaşma süresinin kısa olmasının alan uygulamasından memnuniyeti olumlu etkilediği bulunmuştur (Fortune ve Abrahamson, 1993). Dhemba (2012) alan uygulamasının, teorik bilginin karşılaştırılması ve toplumun ihtiyaçları ile uyumlu hale getirilmesi için bir fırsat olduğunu, ayrıca öğrencilere

müracaatçıların sorunları üzerinde düşünme konusunda sorumluluk alma fırsatı sunduğunu ifade etmektedir. Benzer şekilde Safari (1986), “alanda, öğrencinin ihtiyaç sahibi insanlarla, sorunlarıyla, sorunlara tepkileriyle ve sosyal hizmet uzmanlarına karşı tutumlarıyla temas kurduğunu ve böylece öğrencinin yardım yeteneğini keşfettiğini” belirtmektedir. Benzer şekilde, alan uygulaması, öğrencinin sosyal refah kuruluşlarının işleyişi ve sosyal refah sunumu sürecine maruz kalması ve bu süreci deneyimlenmesi için bir imkandır.

Öğrencileri uygulamalarının ilk haftasında kuruluşlarında kendilerini karşılayan ortamın olumlu olduğunu belirtmişlerdir. Bu anlamda kendilerinin alanda sevgi ve saygı ile karşılandıklarını, kendilerine iyi davranıldığını ve bir aile ortamında olduklarını vurgulamışlardır. Literatürde benzer bir bulgu Fernandez'in (1998) öğrencilerin alan uygulaması yaptıkları kuruluşa entegre olma algılarını incelediği araştırmasında görülmektedir. Bu çalışmada öğrencilerin büyük bir bölümü, sosyal hizmet uzmanlarının (% 78), diğer kuruluş çalışanlarının/personelinin (% 79) ve yöneticilerin (% 81) kendilerini kabul ettikleri duygusuyla kuruluşa entegre olma hissini yaşadıklarını belirtmişlerdir. Maidment (2003) öğrencinin, alan uygulaması yaparken hem pratik hem de duygusal zorluklarla karşılaştığını göstermektedir. Sosyal hizmet öğrencileri ile yapılan çalışmada öğrencilerin %31'i müracaatçıları tarafından sözlü tacize uğradığı, %38'i kuruluştaki çatışmalar yaşadığı ve %62'si kuruluşa yerleştirilme sırasında önemli iş stresi yaşadığı belirtilmiştir. Bu çerçevede olumlu ve sıcak bir uygulama ortamının zorlukların aşılması noktasında baş etme kapasitesine olumlu katkı sağlayacağı söylenebilir.

Sosyal hizmet öğrencileri müracaatçıyla teması ile tutarlı bir şekilde uygulama sürecinde müracaatçılara fayda sağlama beklentilerini de vurgulamışlardır. Literatürde Gelman (2004) alan uygulaması süresince pek çok farklı geçmişe ve deneyime sahip müracaatçılara yardım etmenin temel bir beklenti olduğunu vurgulamaktadır. Bu noktada müracaatçıya fayda sağlamanın hem kişisel hem de mesleki bir tatmin sağladığı söylenebilir. Uygulama sürecinde öğrencilerin ilk haftadan vakalardan düşünsel ve duygusal olarak etkilendikleri görülmektedir. Gelman (2004) sosyal hizmet öğrencileri açısından yeni deneyimlerin kaygıya yol açabileceğini ve bu açıdan alan uygulamasının son derece zorlu bir durum olabileceğini vurgulamaktadır. Birçok durumda öğrenciler bilmedikleri mahallelere gönderilebilir ve hatta korkabilirler. Stajyer olarak çok karmaşık

roller alabilirler, ayrıca farklı insanların, politikaların, prosedürlerin bulunduğu ve aşına olmadıkları bir kültürün var olduğu bir alana dâhil olabilirler.

Sosyal hizmet öğrencilerin uygulama sürecini teorik derslerde öğrendiklerini uygulamaya aktarma açısından bir fırsat olarak gördükleri ve deneyim açısından da teori-pratik bağlantısını kurma fırsatını yakaladıkları görülmektedir. Alan uygulamasının öğrencilerde, müracaatçıların ihtiyaçlarına uygun şekilde cevap vermelerini sağlayacak beceriler geliştirmesi en temel işlevlerden biridir (Dhembra, 2012). Öğrencilerin teori ve sınıftaki uygulamalarla alan uygulaması arasında bağlantı kurabildiklerinde uygulamadan daha memnun kaldıkları bulunmuştur (Fortune ve Abrahamson, 1993). Fortune ve diğerleri (2005) öğrencilerin alan eğitimi kalitesine ilişkin algılarının teoriyle bağlantı kurma ile önemli ölçüde ilişkili olduğunu belirtmekte iken Lam ve arkadaşlarının (2007) çalışmasında öğrenciler açısından uygulama deneyimlerini yansıtırken bilgi, beceri ve değerler arasındaki etkileşimi ortak bir tema olarak belirtmiştir. Uygulama yetkinliği, becerilerin gösterilmesi ve teorik bilginin uygulanmasını öğrencilerin öncelikli ilgi alanı olarak ifade edilmiştir. Son olarak Wilson ve Kelly'nin (2010) çalışması ise teori-pratik bağlantısını kurmanın öğrencinin motivasyonu ile bağlantılı olduğunu altını çizmektedir. Nitekim çalışmada bazı öğrenciler teoriyi keşfetmeyi ve uygulamada açık bir şekilde uygulamaya yönelik aktif teşviki bildirmiş olsa da, diğerleri teoriyi çok az düşünerek sadece müdahale süreçlerini özetlemişlerdir.

Sosyal hizmet öğrencileri kişisel gelişimi de önemli bir beklenti olarak vurgulamışlardır. Literatürde Rompf ve diğerleri (1993) çalışmasında 255 öğrenciden toplanan veriler öğrencilerin endişelerinin genel olarak kendinden şüphe etme, zaman ve stres yönetimi, görüşme ve danışmanlık becerileri ile ilgili olduğunu ve bu alanlarda kendilerini geliştirmeyi beklediklerini göstermektedir. Williamson ve diğerleri (2010) çalışmasında ise katılımcıların büyük bir bölümü meslektaşlarla ve müracaatçılarla etkileşime geçme noktasında güvenlerinin arttığını ve becerilerini geliştirmenin yanında profesyonel bir ifade tarzını kazandıklarını belirtmişlerdir. Uygulama sürecinde gözlem yapabilme fırsatı da önemli bir diğer temadır. Bu tema içerisinde öğrenciler, müracaatçıları, müracaatçıların sorunlarını, mesleki süreçleri ve kurum ortamını gözlemlemeye vurgu yapmışlardır. Sosyal hizmet öğrencileri uygulamadan beklentileri ile tutarlı bir şekilde stajın ilk haftasında müracaatçıları gözleme fırsatı elde etmişlerdir. Bu gözlemler, müracaatçı ile iletişime

geçme, müracaatçıların hayatları, sosyal hizmet uzmanının mesleki süreçleri ve kuruluş ortamına yöneliktir. Fortune ve diğerleri (2005), öğrencilerin alan eğitimi kalitesine ilişkin algılarının profesyonel rollerde başkalarını gözleme ile önemli ölçüde ilişkili olduğunu belirtmektedir. Benzer şekilde gözlem imkanı öğrencilerin kuruluş ortamında ki olumlu ve olumsuz yansımaların değerlendirilmesi açısından da kilit öneme sahiptir. Nitekim Williamson ve diğerleri (2010) çalışmasında değerler boyutu altında öğrencilerden biri uygulama yaptığı kuruluşta beklediğinin aksine kişisel sınırlar noktasında hassasiyetli davranılmadığını gözlemlediğini ve bu duruma çok şaşırdığını belirtmiştir.

Katılımcıların önemli bir beklentisi de uygulama sürecinin kendilerini işini iyi yapan bir sosyal hizmet uzmanı olmaya hazırlamasına yöneliktir. Bu noktada deneyimin önemli bir faktör olduğu belirtilmektedir ve mesleğe başladığında donanımlı olma kaygısı önemli bir yer tutmaktadır. Williamson ve diğerleri (2010) sosyal hizmet öğrencileri ile yaptıkları çalışmada da öğrencilerin alan deneyimine ilişkin ifadelerinde "sosyal hizmet uzmanı olma" boyutunu yansıttıkları ve bu boyut altında değerler, uygulamada öz farkındalık ve güven temalarını vurguladıkları belirtilmiştir. Öğrenciler bu temalara sosyal hizmet öğrenciliğinden sosyal hizmet uzmanlığına giden yolun bir unsuru olarak değinmişlerdir. Bu çerçevede alan uygulamasının öğrencilikten meslek elemanlığına geçişi sağlayan bir yol olduğu söylenebilir. Öğrenciler uygulama sürecinde meslek dışı kaygılarını da gündeme getirmişler, uygulama yapılacak kuruluşun imkanlarının ve uzaklığının önemine vurgu yapmıştır. Maidment'in (2003) çalışmasında öğrencilerin, %28'i kuruluşu ulaşmak için uzun mesafeler kat ettiğini belirtmiş, Gelman'ın (2004) çalışmasında ise uzaklık ve kuruluşun lokasyonu öğrencilerin endişeleri arasında yer almıştır. Alan uygulamasının öğrenciyi meslek yaşamına hazırlama işlevi düşünüldüğünde kuruluşun lokasyonu her ne kadar zorlu bir uygulama sürecini gündeme getirse de mesleki yaşamın gerçekleri açısından önemli katkılar sağlayacağı da söylenebilir.

Uygulamadan beklentiler boyutunda sıcakkanlı, anlayışlı bir kurum danışmanı beklentisine paralel şekilde uygulamanın ilk üç gününde öğrencilerin kurum danışmanlarının olumlu yanlarına vurgu yaptıkları görülmektedir. Bir profesyonelin rehberliği altındaki uygulama süreci, sosyal hizmet eğitiminin önemli bir bileşenidir (Gelman, 2004). Literatürde kurum danışmanının alan uygulamasındaki işlevine yönelik birçok atıf bulunmaktadır. Beklenti boyutunda Gelman'ın (2004) çalışmasında öğrenciler kurum danışmanları ile iyi ve tutarlı

ilişkilerinin olacağı, beklentilerinin karşılanacağı noktasında olumlu bir tutuma sahiptirler. Gelman ve Baum (2010) çalışmasında ise Amerikalı ve İsraili öğrenciler kurum danışmanlarının beklentilerini karşılama konusundaki endişelerini dile getirmiştir. Ayrıca her iki grup içinde kurum danışmanı ile karşılıklı ve sağlam bir ilişki önemli bir unsur olarak belirtilmiştir. Katı, soru sormaya izin vermeyen ve ilgisiz bir kurum danışmanı en büyük endişelerden biridir. Deneyim boyutunda ise Wilson ve Kelly (2010) araştırmasında sosyal hizmet öğrencilerinin kurum danışmanlarından aldığı destekten çok memnun olduklarını vurgulamıştır. Fortune ve diğerleri (2005), öğrencilerin alan eğitimi kalitesine ilişkin algılarının kurum danışmanlarının açıklamaları ve mesleki süreçlere ilişkin geri bildirimleri ile önemli ölçüde ilişkili olduğunu belirtmektedir. Wilson ve diğerleri (2008) çalışmasında öğrencilerin %70'i kurum danışmanlarından alınan danışmanlık ve desteklerden memnun veya çok memnun olduklarını belirtmişlerdir. Benzer şekilde öğrencilerin büyük bir çoğunlu kendisine bir yetişkin olarak davranıldığını ifade etmiştir. Fortune ve diğerleri (2005) araştırmasında kurum danışmanının değerlendirmelerinin öğrencinin özgüveni ile ilişkili olduğu bulunmuştur. Öğrenciler kurum danışmanlarından açıklamalar ve geri bildirim aldıklarında, önerilen okumaları yaptıklarında ve alan uygulaması sırasında farklı öğrenme aktivitelerine katıldıklarında uygulamadan memnuniyetlerinin arttığı bulunmuştur.

Uygulama sürecine başlamadan önceki süreçte öğrencilerin mesleki kaygılarını da belirttikleri, bu çerçevede öğrencilerin korku ve stres duygularını yaşadıkları görülmektedir. Gelman'ın (2004) çalışmasında öğrencilerin yarısından fazlası müracaatçılarla direnç gösterme, motivasyon eksikliği ve sorunların karmaşık ve çok sayıda olması gibi sebeplerden ötürü çalışmakta zorluk çekeceklerini düşünmüşlerdir. Öğrencilerin yarıya yakını da müracaatçılarla çalışma noktasında bilgi, beceri ve deneyim eksikliği olduğunu dile getirmiş ve alan uygulaması açısından kendisini orta ve yüksek derece kaygılı olarak belirtmiştir. Öğrencilerin %84'ü beceri ve deneyim eksikliği ve hazırlıksız olmayı en temel endişeler olarak belirtmişlerdir. Fortune ve diğerleri (2005) çalışmasında ise alan uygulamasından duyulan tatminin yüksek içsel motivasyon, alan uygulamasının zor olarak algılanmaması ve yüksek öz-yeterlilikle ilişkili olduğu bulunmuştur. Amerikalı ve İsraili sosyal hizmet öğrencileri üzerinde yapılan karşılaştırmalı bir çalışmada Amerikalı öğrencilerin en büyük endişeleri beceri, deneyim ve hazırlık eksikliği yönünde olmuştur (Gelman ve Baum, 2010). Lam ve diğerleri (2007) çalışmasında ise öğrenciler uygulama

deneyimlerini yansıtırken sıkıntı, hayal kırıklığı, şaşkınlık ve korku gibi olumsuz duyguların yaygınlığını vurgulamışlardır.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Bu çalışmada sosyal hizmet öğrencilerinin alan uygulamasına yönelik beklenti ve deneyimleri nitel araştırma deseni ile incelenmiş ve alan uygulamasından beklenti boyutunda bilgi, müracaatçı ile temas, sosyal hizmet uzmanı olmaya hazırlık, bürokrasi, teori-pratik, gözlem, kişisel gelişim, kurum danışmanı, meslek dışı kaygılar, müracaatçıya fayda sağlama ve mesleki kaygı temalarına ulaşılmıştır. Alan uygulamasından edinilen deneyim boyutunda ise müracaatçı ile temas gözlem, sıcak bir ortam, teori-pratik, kurum danışmanı, heyecan, bürokrasi, vakalardan etkilenme temalarına ulaşılmıştır. Beklenti boyutunda öğrencilerin mesleki bilgilerini arttırmaya yönelik istekleri müfredatın öğrenciyi uygulamaya hazırlaması hususunda daha dikkatli bir sürecin izlenmesi gerektiğini vurgulamaktadır. "Uygulamada öğrenciye gereken bilgi seti ne olmalıdır?" sorusu bu bağlamda yanıtlanması gereken önemli bir sorudur. Müracaatçı ile temasın hem beklenti hem deneyim noktasında vurgulanması, öğrencinin birebir müracaatçı ile karşılaşması imkânının önemini belirtmektedir. Bu çerçevede uygulamada öğrencilerin birebir müracaatçılarla karşılaşip onların hayatlarına dokunabilecekleri kuruluşların tercih edilmesi önem kazanmaktadır.

Teori-pratik açısından öğrencinin öğrendiklerini uygulamaya aktarabilmesinin de aldığı eğitimin kalitesi ile ilgili olduğu söylenebilir. Kuramların-kavramların uygulama ile vakaların da teori ile bütünleştiği bir eğitimin daha bütüncül bir öğrenmeyi oluşturacağı açıktır. Bu noktada deneyimleri hikayeleştirmenin de önemli katkıları olduğu belirtilmektedir. Nitekim Noble'ın (2001) çalışmasında sosyal hizmet öğrencilerine eleştirel-yansıtıcı düşünme kapsamında alan uygulaması deneyimlerini hikeyeleştirmeleri istenmiş ve bu tekniğin teori-pratik uyumunun sağlanması, öğrencileri uygulama sürecindeki düşünme biçimlerinin ifade edilmesi noktasında katkı sağladığı belirtilmiştir. Benzer şekilde mesleki kaygılar da literatürde önemli bir sorun olarak görülmekte ve alan uygulaması noktasında öğrencilere stres yönetimi eğitimleri verilmesi önemli bir unsur olarak ön plana çıkmaktadır (Maidment, 2003). Ayrıca öğrencilerin kaygının azaltılmasında yardımcı olan akran destek grupları da dahil olmak üzere, kurum danışmanları, eğitmenler ve daha küçük forumların kullanımı gibi çeşitli kaynaklardan sürekli destek ve danışmanlık almalarının önemine değinilmektedir

(Gelman ve Baum, 2010). İyi bir kurum danışmanı, iyi bir alan uygulamasının en önemli unsuru olarak ön plana çıkmaktadır. Bu çerçevede kurum danışmanı seçiminde niteliğin ve motivasyonun dikkate alınması da kritik bir konu olarak değerlendirilebilir. Benzer şekilde kuruluş ortamının da önemli bir destek kaynağı olduğu görülmekte, kuruluş seçiminde ortamın önceden gözlenmesi de hayati bir önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

- Alaee, N., Shahboulaghi, F. M., Khankeh, H., & Kermanshahi, S. M. K. (2015). Psychosocial challenges for parents of children with cerebral palsy: A qualitative study. *Journal of Child and Family Studies*, 24(7), 2147-2154.
- Bogo M. (2006) Field Instruction in Social Work, *The Clinical Supervisor*, 24(1-2), 163-193.
- Dhemba J. (2012). Fieldwork in Social Work Education and Training: Issues and Challenges.
- Erdoğan, S., Nahcivan, N., Esin, N. (2014). Hemşirelikte araştırma: Süreç, uygulama ve kritik. İstanbul: Nobel Tıp Kitabevi.
- Fernandez, E. (1998). Student perceptions of satisfaction with practicum learning, *Social Work Education*, 17 (2), 173-201.
- Fortune A., E., Abramson J., S. (1993). Predictors of Satisfaction with Field Practicum Among Social Work Students, *The Clinical Supervisor*, 11(1), 95-110.
- Fortune A., E., Cavazos, A., Lee M. (2005). Achievement Motivation And Outcome In Social Work Field Education. *Journal of Social Work Education*, Vol. 41, No. 1: pp. 115-129
- Gelman C., R., Baum N. (2010). Social Work Students' Pre-placement Anxiety: An International Comparison, *Social Work Education*, 29(4), 427-440.
- Gelman, C., R. (2004) Anxiety Experienced by Foundation-Year MSW Students Entering Field Placement: Implications for Admissions, Curriculum, and Field Education, *Journal of Social Work Education*, 40 (1), 39-54.
- Guest, G., Bunce, A., & Johnson, L. (2006). How many interviews are enough? An experiment with data saturation and variability. *Field Methods*, 18, 59–82.
- Hall, N. (1990) Social Work Training in Africa: A Fieldwork Manual. Harare, *Journal of Social Development in Africa*.

- in the Case of Eastern and Southern Africa. *Social Work & Society*, 10, (1) :1-16.
- Kaseke, E. (1990) Foreword, in: Hall, N. *Social Work Training in Africa: A Fieldwork Manual*. Harare, Journal of Social Development in Africa.
- Lam, C.,M., Wong, H., Fong Leung T., T. (2007). An Unfinished Reflexive Journey: Social Work Students' Reflection on their Placement Experiences *British Journal of Social Work* 37, 91–105.
- Maidment, J. (2003) Problems experienced by students on field placement: using research findings to inform curriculum design and content, *Australian Social Work*, 56(1),50-60.
- Munson, C., E. (1987). Field Instruction in Social Work Education, *Journal of Teaching in Social Work*, 1:1, 91-109.
- Noble, C. (2001). Researching Field Practice in Social Work Education Integration of Theory and Practice through the Use of Narratives *Journal of Social Work* 1(3): 347–360.
- Öktem, P. (2004). "*Sosyolojide nitel araştırma geleneğinin tarihçesi*". Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi.
- Özdemir, M. (2010). Nitel veri analizi: Sosyal Bilimlerde yöntem bilim sorunsalı üzerine bir çalışma. *Eskişehir Osman Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(1), 323-343.
- Raskin M., S. (1989) Factors Associated with Student Satisfaction in Undergraduate Social Work Field Placements, *The Clinical Supervisor*, 6:3-4, 321-335,
- Regehr C., Regehr G., Leeson J., Fusco L. (2002). Setting Priorities For Learning In The Field Practicum: A Comparative Study Of Students And Field Instructors. *Journal of Social Work Education*, 38(1): 55-65
- Rompf E.,L., Royse D., Dhooper S.,S. (1993). Anxiety Preceding Field Work, *Journal of Teaching in Social Work*, 7(2), 81-95,
- Safari, J. (1986) The Role of Fieldwork in the Training of Social Workers for Rural Development in: *Social Development and Rural Fieldwork*, Proceedings of a Workshop held 10-14 June, Harare. Zimbabwe. *Journal of Social Development in Africa*: 74-80.
- Williamson, S., Hostetter, C.I, Byers, K., Huggins, P. (2010). I Found Myself at this Practicum: Student Reflections on Field Education. *Advances in Social Work*. 11(2): 235-247
- Wilson G., Kelly., B.(2010) Evaluating the Effectiveness of Social Work Education: Preparing Students for Practice Learning. *British Journal of Social Work* 40, 2431–2449.

Wilson, G., Walsh, T., Kirby., M. (2008). Developing Practice Learning: Student Perspectives, *Social Work Education: The International Journal*, 27(1), 35-50.

Yıldırım, A., & Şimşek, H.. *Sosyal Bilimlerde Nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınevi, 2006.

Kaya-Kılıç, A. Ve Aslantürk, H. (2019). Evsizlerin Sosyo-Demografik Özellikleri ve Sokak Yaşam Deneyimleri: Antalya Örneği. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 30(2), 417-437.

Araştırma

Makale geliş tarihi: 31.03.2019

Makale kabul tarihi: 07.05.2019

EVSİZLERİN SOSYO-DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERİ VE SOKAK YAŞAM DENEYİMLERİ: ANTALYA ÖRNEĞİ

Socio-demographic Characteristics of Homeless People and Their Experiences of Living on the Streets: Antalya Sample

Ayten KAYA KILIÇ*

Hüsnünur ASLANTÜRK**

* Dr. Öğretim Üyesi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Seydikemer Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu, Sosyal Hizmet Bölümü, ORCID ID: 0000-0001-7884-7111

** Dr. Öğretim Üyesi, Kocaeli Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, ORCID ID: 0000-0002-8174-4970

ÖZET

Evsizlik, doğrudan ya da dolaylı olarak etkilenen insan sayısındaki artış ve diğer sosyal sorunlarla olan yapısal bağı nedeniyle tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de önemli bir sorun olarak görülmektedir. Evsiz bireylere yönelik planlanacak sosyal politikalarda ve sunulacak hizmet modellerinde öncelikle bu grubun özelliklerinin bilinmesi ve yaşam koşullarının anlaşılması gerekmektedir. Bu doğrultuda çalışmada evsizlerin sosyo-demografik özelliklerinin ve sokak yaşam deneyimlerinin belirlenmesi amaçlandı. Genel tarama modelinde tasarlanan çalışmaya 2018 yılı içinde Antalya Eğitim ve Araştırma Hastanesi Sosyal Hizmet Birimi'ne başvuran, araştırmaya katılmaya gönüllü olan evsizler (n=50) dahil edildi. Veriler 34 sorudan oluşan anket formu aracılığıyla toplandı. Çalışmanın sonucunda çalışmaya katılan evsiz bireylerin çoğunluğunun 45-59 yaş arasında, bekar, ilkokul mezunu erkeklerden oluştuğu görüldü. Sokak yaşamı öncesinde çoğunlukla aileleriyle birlikte yaşayan evsiz bireylerin, yine aynı dönemde ücretli bir işte çalıştıkları, dolayısıyla toplumsal yaşamın içinde oldukları anlaşıldı. Çoğunluğunun ekonomik nedenlerle sokakta yaşadığı, düzenli bir gelirlerinin ve sosyal güvencelerinin olmadığı; ihtiyaçlarını sosyal yardımlar, gönüllü insanların verdikleri ya da günlük işlerden elde ettikleri gelire karşıladıkları

sonucuna ulaşıldı. Çoğunlukla 5 yıl ve daha fazla süredir sokakta yaşayan evsiz bireylerin sokak yaşam tarzını kronikleştirdikleri, fiziksel ve ruhsal sağlık problemleri yaşadıkları ve sokakta yaşamlarını sürdürmekle ilgili çeşitli stratejiler geliştirdikleri görüldü. Genel olarak sokakta yaşamamanın risklerinin farkında oldukları ve uygun koşullar sağlandığında sokakta yaşamaktan vazgeçebilecekleri anlaşıldı.

Anahtar Sözcükler: Evsiz, sosyo-demografik özellikler, sokak yaşam deneyimi,

ABSTRACT

Homelessness is an important problem in our country as it is in the whole world because of the increase in the number of people affected directly or indirectly by it and its structural link with other social problems. The characteristics of homeless people should be known and their living conditions should be understood in order to plan social policies for them and for the service models to be provided to them. Accordingly, this study aims to determine the sociodemographic characteristics of homeless people and their experiences of living on the streets. The study was designed at the general scanning model and it includes the homeless people (n=50) who applied to the Social Services Unit of Antalya Training and Research Hospital in 2017-2018 and volunteered to participate in the study. The data were collected through a questionnaire containing 34 questions. At the end of the study, it was found that the majority of the participant homeless people is 45-59 years old, single, and primary school graduate males. In addition, it was understood that the homeless people who had lived mostly with their families before starting to live on the streets had salaried employment and therefore had been a part of the social life during this period of their lives. Besides, it was discovered that the majority of them lives on the streets due to financial reasons and doesn't have a regular income and social security; moreover, they cover their needs through social aids, the goods that volunteers provide them, or the incomes that they receive from daily jobs. This lifestyle of the homeless people who have lived on the streets for 5 years or more has become chronic, they suffer from physical and psychological health problems, and have developed several strategies for living on the streets. It is seen that they are aware of the risks of living on the streets in general and can stop living on the streets when the proper conditions are provided.

Key Words: Homeless, sociodemographic characteristics, experiences of living on the streets

GİRİŞ

İnsanın hayatta kalması ve yaşamını sürdürmesi temel ihtiyaçlarının karşılanması ile doğrudan ilişkilidir. İhtiyaçlar hiyerarşisinin en alt basamağını oluşturan ve fiziksel ihtiyaçlar olarak değerlendirilen bu ihtiyaçlardan biri de barınmadır. Bu ihtiyacın karşılanmaması ya da karşılanamaması bireyi başta fiziksel olmak üzere ruhsal, sosyal ve duygusal açıdan etkileyen bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Birçok farklı tanımı ve bileşeni olmakla birlikte genel olarak “evsizlik” olarak kavramsallaştırılan barınmadan yoksun olma durumu, günümüzde ortaya çıkış nedenleri ile birey ve toplum üzerindeki etkileri ile çok boyutlu olarak tartışılmaktadır.

Kentlerdeki nüfus artışına karşılık istihdam ve konut arzındaki yetersizlik kentlerin genel nüfusun ihtiyaçlarını karşılayamaz duruma gelmesine neden olmakta, yoksul insanlar gecekondular ve benzeri yerleri barınma yeri olarak seçmekte ve kendi kaderlerine terk edilmektedirler. Özellikle refah devletlerinde 1980’li yıllardan sonra uygulanan neo-liberal politikalar sonucunda düşük gelirliler için konut ihtiyacının kamusal hizmet kapsamında piyasa mekanizmalarına bırakılması evsiz yoksulların artmasına neden olmuştur (Yılmaz, 2012: 272). Mevcut toplumsal değişimin ve kapitalist politikaların sonucunda aile kurumu olumsuz etkilenmiş, sorunlar artmış, güçsüzleşmiş ve ailede çözümler başlamıştır (Cılga, 2009: 10). Bu dönüşüm sonrasında aile bireyleri bireysel çözümlere yönelmişler, başarısız aile bireyleri marjinal yaşam biçimini geliştirmiş ve böylece evsizlik olgusu sosyal sorunlar arasında yerini almıştır.

Kabaca evi olmama ya da barınma ihtiyacını karşılamama durumu olarak tanımlanan evsizlik kavramının, birçok faktörden etkilendiği ve farklı kültürlerde farklı şekillerde ele alındığı görülmektedir (Özdemir, 2010: 79). Toplumun siyasal ve ekonomik durumundan doğrudan etkilenen evsizlik kavramı Avrupa ülkelerinde farklı anlamlar içerirken, Avrupa ülkelerinin tanımına göre nüfusunun büyük bir bölümü evsiz kabul edilebilecek Afrika ülkeleri için farklı anlamlar taşımaktadır. Dolayısıyla evsizliğe dair genel geçer bir kavramsal çıkarımda bulunmak oldukça güçtür. Bu çerçevede bir sosyal sorun olarak kabul edilen evsizlik sorununu tanımlama şekli, bu gruba sunulacak hizmetleri ve sosyal politikaları doğrudan etkileyeceği için diğer tüm sosyal sorunlarda olduğu gibi kavramsallaştırma sürecinin siyasal bir bakış açısından soyutlanmadığının da altını çizmek gerekmektedir.

Amerika’da battaniyeye sarılmış şekilde sokaklarda yatan evsizler sıklıkla gözlemlenirken, Türkiye’de daha çok hastanelerin acil servisleri, otogarlar ya da tren

istasyonları gibi kamusal alanlarda kalan evsizler dikkat çekmektedir (İlhan ve Ergün, 2010: 80). Birleşik Devletler 'de farklı durumları kapsayacak şekilde iki farklı evsiz tanımı yapıldığı görülmektedir. Bu tanımların ilkinde barınma için kullanılmayan arabalar ve parklar gibi yerlerde uyuyanları evsiz olarak değerlendirilirken, diğerinde arkadaşlarının evinde ya da pansiyonlarda kalanları da evsiz olarak tanımlamaktadır (Helvie, 1999). Bu noktada sadece barınacak kendine ait bir evinin olmaması mı kişiyi evsiz yapmaktadır, yoksa barınacak bir evinin olmamasının yanında bu barınma ihtiyacını uygun olmayan yerlerde karşılayanlar da evsiz olarak ele alınmalı mıdır sorusu gündeme gelmektedir.

Birleşmiş Milletlere göre mutlak evsizlik, açık havada, araçlarda, terk edilmiş binalarda veya insan yerleşimi için uygun olmayan diğer yerlerde uyuyan, kalacak bir barınağı bulunmayan kişilerin durumunu açıklamaktadır (Hwang, 2001: 229). Amerika'da evsizlere yönelik yapılan bir çalışmada, evsizlerin yaşam koşullarını ifade eden genel bir açıklama getirilmiştir. Evsizlerin harap dökük baraka gibi mekânlarda yaşadıkları, sığınacak bir yere uzun süre sahip olmadıkları ve bu sığındıkları yerlerin terk edilmiş binalar ile otogar, otobüs durakları, arabalar, köprü altları gibi yerler olduğu, kısıtlı imkânlar ile ucuz pansiyonlarda kalabildikleri ve kamusal yardımlardan uzun süre yararlanamadıkları belirtilmektedir (Özdemir, 2010: 79; Akyıldız, 2017: 69-70).

Evsizlik, trajik sonuçlar doğurabilen, şehirlerde, kasabalarda ve kırsal alanlarda genel sağlığı olumsuz etkileyen (Plumb, 2000: 172), bireyin kendine güvenini, moralini ve sağlığını büyük ölçüde tahrip eden, yalnızca bireyi değil, aynı zamanda oluşumuna izin veren toplumu damgalayan bir sorundur (Crane ve diğ., 2006: 156). Evsizlikle birlikte bireyin yaşamında ortaya çıkabilecek sorunlar arasında sağlıksız beslenme, alkol, madde bağımlılığı, şiddet, intihar, boşanma, yoksulluk, işsizlik, yabancılaşma, , sosyal dışlanma, depresyon ve evsizlik sayılabilir (Işıkhan, 2002: 35).

1990'lı yıllardan itibaren dünya genelinde yoksul nüfusun arttığı ve bu yoksul nüfusun içinde evsiz bireylerin ve ailelerin sayılarında da artış olduğu bildirilmektedir (Shinn ve diğ., 1998: 1651). Özellikle Birleşik Devletler 'de ve bazı Avrupa ülkelerinde geçici evsizler olarak da görülen evsiz ailelerin sayısının arttığı bildirilmektedir (Erbay, 2013). Evsiz insan sayısının, İskandinav ülkelerinde (Finlandiya ve Norveç vb.) binlerce, diğer Batılı endüstrileşmiş ülkelerde (İtalya ve Birleşik Krallık vb.) on binlerce, Doğu Avrupa, Rusya Federasyonu, Kafkaslar ve

Orta Asya gibi diğer ülkelerde ise milyonlarca olduğu tahmin edilmektedir. (Erişim adresi, <https://www.unece.org> Erişim tarihi: 30.01.2018). Araştırmalara göre, 1980'lerden bu yana Amerika Birleşik Devletleri'ndeki (ABD) 1,5 milyon insanın sokaklarda yaşadığı, yaklaşık 3 milyon insanın yaşayabileceği bir evinin olmadığı ve 13.5 milyon insanın da hayatlarının bir döneminde evsiz kaldığı belirtilmektedir (Yıldırım ve Yıldırım 2014: 419). İngiltere'de 1980'lerin başından bu yana evsizlik, ülkenin büyük şehirlerinde ciddi bir sorunu oluşturmakta (Salit ve diğ., 1998: 1734), Kanada'da artan bir endişe konusu haline gelmektedir (Hwang, 2001: 229).

Dünyanın birçok ülkesinde yaşanan evsizlik olgusu ve sorunu, ülkemiz için de önemli bir sorun olmaya başlamıştır (İlhan ve Ergün, 2010: 80). Yirminci yüzyılın sonlarına doğru İstanbul başta olmak üzere büyük şehirlerde evsizlerin sayısındaki artış dikkat çekmektedir (Türkcan ve Türkcan, 1996: 8). Özellikle son yıllarda çeşitli sebeplerle komşu ülkelerden yoğun göç alması nedeniyle ülkemizdeki sisteme entegre olamayan göçmenlerin de evsizlik sorunu içinde önemli bir yer tutmaya başladıkları da görülmektedir.

Kişileri evsizliğe iten genel nedenler içinde; işgücü piyasası değişiklikleri, düşük maliyetli konut arzının yetersizliği ve gelir yardım programlarındaki kesintiler gibi yapısal faktörler yer almaktadır. Bireysel düzeydeki risk faktörleri olarak; yoksulluk, cinsiyet, etnik köken, yaş grubu, ruhsal bozukluk ve madde kötüye kullanım bozukluklarıdır (Herman ve diğ., 1997: 249). Yoksul insanların alt gruplarında yer alan kişiler evsiz kalmada yüksek risk altındadır. Bunlara travma sonrası stres sendromu bozukluğu olanlar, aile içi şiddet mağdurları, uyuşturucu ve alkol bağımlıları ve yeterli sosyal desteğe sahip olmayan kişiler eklenebilir (Plumb, 2000: 172). Amerika'da 1999 yılında ulusal düzeyde yapılan araştırmalarda, evsiz kalanların % 40'ının ruhsal hastalığı olduğunu, %85'inin bekâr olduğunu, % 38'inin alkol ve % 26'sının da madde bağımlısı olan kişilerden oluştuğu belirtilmektedir (Demir, 2017: 51).

Akyıldız (2017: 68), günümüzde evsizlere yönelik sosyal hukuk uygulamalarının bulunmadığını, bu konuda yapılan çalışmaların sivil toplum kuruluşları tarafından geçici yardımlar ekseninde, sınırlı sayıda uygulamalarla şekillendiği belirtiyor. Özdemir (2010: 87), ülkemizde evsizlik ile ilgili çalışmaların son derece sınırlı olduğunu belirtmektedir. Bu açıdan değerlendirildiğinde çalışmanın; evsiz bireylere yönelik yapılacak sosyal politikaların üretilmesine katkı sağlayacağı ve çözüm önerilerinin geliştirilmesinde yerel yönetimlerin dikkatlerinin çekilmesinin sağlanması

açısından önemli olduğu düşünülmektedir. Ayrıca, çalışmadan elde edilen bulguların, evsizlik olgusunun daha iyi anlaşılması, evsizlerin sorunlarının belirlenmesi, ihtiyaçlarının karşılanması konusunda alanda çalışan meslek elemanlarına doğrudan katkı sunacağı ve daha etkin çalışmalar yapılması konusunda olanak vereceği düşünülmektedir.

YÖNTEM

Araştırmanın Amacı

Araştırmanın amacı, evsiz bireylerin sosyo-demografik özelliklerini ve sokak yaşamına ilişkin deneyimlerini incelenmektir. Araştırmanın amacı doğrultusunda cevap aranan temel araştırma soruları şunlardır:

1. Evsiz bireylerin sosyo-demografik (cinsiyet, yaş, eğitim durumu, medeni durum, çocuk sahibi olma durumu, sokak yaşamı öncesinde kiminle birlikte yaşadığı) özellikleri nelerdir?
2. Evsiz bireylerin gelir ve çalışma durumuna ilişkin özellikleri (gelir durumu, sosyal yardım alma durumu ve çeşidi, daha önce çalışma durumu, sosyal güvence durumu) nelerdir?
3. Evsiz bireylerin fiziksel durumuna ilişkin (fiziksel hastalık durumu, madde kullanım durumu, kullandığı maddenin türü) özellikleri nelerdir?
4. Evsiz bireylerin sokak yaşam deneyimleri (sokakta yaşama süresi ve nedeni, görüşülen yakını olma durumu, sokak yaşamından kurtulma girişimi, sokakta kalınan mekân, kalınan mekânın mevsim şartlarına göre değişimi) nelerdir?
5. Evsiz bireylerin sokak yaşam deneyimine ilişkin düşünceleri (sokak yaşamını kendisi için uygun görme durumu, sokakta zamanını geçirme şekli, ihtiyaçlarını karşılama şekli, sokakta yaşamının zorlukları ve riskleri, özlemini duydukları şey, sokaktan vazgeçmesine neden olabilecek sebep) nelerdir?

Araştırmanın Modeli

Bu çalışma tanımlayıcı ve kesitsel araştırma tipinde gerçekleştirildi ve Antalya Eğitim ve Araştırma Hastanesi Sosyal Hizmet Birimi'nde Ocak- Aralık 2018 tarihleri arasında yapıldı.

Çalışma Grubu

Çalışmanın evrenini, Antalya Eğitim ve Araştırma Hastanesi acil servisi, poliklinikleri ile yataklı klinikleri tarafından Sosyal Hizmet Birimi'ne havale edilen ya da şahsi

olarak başvuru yapan evsiz bireyler oluşturdu. Bu kişilerden çalışmaya alınma ölçütlerine göre; okuryazar olan (anket formlarını anlayabilmesi ve tamamlayabilmesi amacıyla), en az 6 aydır sokaklarda yaşayan, yaşayacak bir evi olmayan ve çalışmaya katılmaya gönüllü olan toplam 50 kişi çalışmanın örneklemini oluşturdu.

Veri Toplama Araçları

Verilerin toplanmasında, katılımcıların özelliklerini ile sokak yaşam deneyimlerini sorgulayan görüşme formu kullanıldı. Görüşme formu, katılımcıların sosyo-demografik özelliklerine, gelir ve çalışma durumuna, fiziksel durumuna ve sokak yaşam deneyimlerine ilişkin bilgiler ile sokak yaşam deneyimine ilişkin düşüncelerini kapsayacak şekilde beş ana bölümden ve toplam 34 sorudan oluşturuldu.

Veri Toplama Süreci

Veriler araştırmacılar tarafından yapılan yüz yüze görüşme yöntemi ile toplandı. Veri toplama sırasında araştırmaya katılmaya gönüllü olan evsizlere onam formunu okumaları istenerek/okunarak araştırmanın amacını ve kapsamını anlamaları sağlandı.

Verilerin Analizi

Çalışmada elde edilen veriler Statistical Package for the Social Sciences (SPSS) 17 paket programı ile analiz edildi. Verilerin analizinde tanımlayıcı türde tasarlanan araştırma sorularına cevap verecek tanımlayıcı istatistikler kullanıldı.

Araştırmanın Etik Boyutu

Araştırma için Antalya Eğitim ve Araştırma Hastanesi Klinik Araştırmalar Etik Kurulu'ndan 08/02/2018 tarih ve 3/2 sayılı karar numarası ile "Etik Kurul Onayı" alındı. Çalışmaya katılım gönüllülük esasına göre sağlandı ve araştırmanın ismi, amacı, araştırmacının bilgileri ve etik kuralları içeren Gönüllü Katılım Formu katılımcılar tarafından okunarak imzalandı. Veri toplama ve uygulama sürecine onam alındıktan sonra başlandı.

Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu araştırma; Araştırma Antalya Eğitim ve Araştırma Hastanesi Sosyal Hizmet Birimi'ne başvuran ve havale edilen, örneklem seçim kriterlerine uyan ve araştırmaya katılmayı kabul eden evsizler ile sınırlıdır.

BULGULAR

Çalışmada elde edilen bulgular katılımcıların sosyo-demografik özelliklerine, gelir ve çalışma durumuna, fiziksel durumuna ve sokak yaşam deneyimlerine ilişkin bilgiler ile sokak yaşam deneyimine ilişkin düşüncelerine ilişkin bulgular olmak üzere beş bölümde ele alındı.

Katılımcıların sosyo-demografik özellikleri çerçevesinde cinsiyet, yaş, eğitim durumu, medeni durumu, çocuk sayısı ve sokak yaşamı öncesinde kiminle birlikte yaşadığı değişkenlerine yer verildi.

Tablo 1. Evsiz bireylerin sosyo-demografik özellikleri

		n	%
Cinsiyet	Kadın	2	4,0
	Erkek	48	96,0
Yaş	19-30 yaş arası	10	20,0
	31-45 yaş arası	12	24,0
	46-59 yaş arası	23	46,0
	60 yaş üstü	5	10,0
Eğitim Durumu	Okuryazar	5	10,0
	İlkokul mezunu	21	42,0
	Ortaokul mezunu	9	18,0
	Lise mezunu	15	30,0
Medeni Durumu	Bekâr	21	42,0
	Evli	3	6,0
	Boşanmış	26	52,0
Çocuk Sahibi Olma Durumu	Evet	28	56,0
	Hayır	22	44,0
Sokakta Yaşamadan Önce Kiminle Birlikte Yaşadığı	Anne ve/veya baba ile	17	34,0
	Eş ile	15	30,0
	Kardeşiyle	1	2,0
	Arkadaşıyla	3	6,0
	Tek başına	14	22,0

Tablo 1'de yer alan çalışmaya katılan evsiz bireylerin demografik özelliklerine bakıldığında; %96'sının erkek, %4'ünün kadın, %46'sının 46-59 yaş aralığında, %24'ünün 31-45 yaş aralığında, %20'sinin 19-30 yaş aralığında ve %10'unun 60 yaş üzerinde olduğu anlaşılmaktadır. Eğitim durumları incelendiğinde ise, %42'sinin ilkokul, %30'unun lise ve %18'inin ortaokul mezunu olduğu görülmektedir. Katılımcıların %52'si boşanmış, %42'si bekâr ve %6'sı evlidir ve %56'sının çocuğu vardır. Katılımcıların sokakta yaşamadan önce, %34'ünün anne ve/veya babası ile %30'unun eşi ile birlikte ve %26'sının tek başına yaşadığı belirlendi.

Evsiz bireylerin gelir ve çalışma durumuna ilişkin bilgilere gelir durumu, sosyal yardım alma durumu, yardımın alındığı kurum, daha önce çalışma durumu, sosyal güvence durumu değişkenleri çerçevesinde yer verildi.

Tablo 2. Evsiz bireylerin gelir ve çalışma durumuna ilişkin bilgiler

		n	%
Gelir Durumu	Emekli maaşı	3	6,0
	2022 engelli aylığı	4	8,0
	Geliri olmayan	42	84,0
	Yetim aylığı	1	2,0
Sosyal Yardım Alma Durumu	Evet	19	38,0
	Hayır	31	62,0
Yardımanın Alındığı Kurum	Hastane sosyal hizmet birimi	2	10,5
	Belediye sosyal hizmet birimi	3	15,8
	ASPİM	2	10,5
	Kaymakamlık SYDV	12	63,2
Daha Önce Çalışma Durumu	Evet çalıştım	47	94,0
	Hayır çalışmadım	3	6,0
Sosyal Güvence Durumu	Sosyal güvencesi olmayan	28	56,0
	Emekli sandığı	1	2,0
	SSK	5	10,0
	BAĞ-KUR	1	2,0
	Genel Sağlık Sigortası	15	30,0

Tablo 2’de yer verilen evsiz bireylerin gelir ve çalışma durumuna ilişkin bilgiler incelendiğinde %84 gibi büyük çoğunluğunun gelirinin olmadığı, %8’inin 2022 Sayılı Kanun kapsamında engelli aylığı ve %6’sının emekli maaşı aldığı anlaşılmaktadır. Katılımcılardan %38’inin (aynı ya da nakdi yardım kapsamında) kamu kurumundan yardım aldığı görülmektedir. Yardım aldığını belirtenlerin yarısından fazlası (%63,2’si) Antalya Valiliği Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı’ndan (SYDV) yardımı aldığını belirtmiştir. Ayrıca katılımcıların yarısından fazlasının (%56) sosyal güvencesinin olmadığı belirlendi.

Katılımcıların %94’ü sokakta yaşamadan önce çalıştıklarını belirtmişlerdir. Bu dönemde çalıştıkları işlerin ise çiftçi, otelde kat temizliği, hamal, kasap, şoför, inşaat işçisi, güvenlik görevlisi, serbest meslek, otobüs muavini, saat tamircisi, garson, sera işçisi, aşçı, kunduracı, bekçi, bulaşıkçı, mobilya ustası, tır şoförü, çoban, tekstil işçisi, çaycı olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 3. Evsiz bireylerin fiziksel ve ruhsal sağlık durumuna ilişkin bilgiler

		n	%
Kronik Hastalığı Olma Durumu	Yok	24	48,0
	Var	26	52,0
Madde Kullanım Durumu	Evet	29	58,0
	Hayır	21	42,0
Kullanılan Maddenin Türü	Sigara	18	62,1
	Uyuşturucu	4	13,8
	Alkol	7	24,1

Evsiz bireylerin fiziksel ve ruhsal sağlık durumuna ilişkin bilgilerin bulunduğu Tablo 3'e bakıldığında katılımcıların %52'sinin kronik bir hastalığı olduğu görülmektedir. Buna göre; 7 kişide KOAH (Kronik Obstrüktif akciğer hastalığı), 4 kişide mantar rahatsızlığı, 2 kişide ruhsal hastalık, 2 kişide siroz hastalığı, 3 kişide kanser teşhisinin konduğunu (lösemi, akciğer ve kolon kanseri), 2 kişide böbrek rahatsızlığı, 1 kişide verem hastalığı ve 1 kişide epilepsi hastalığının olduğunu belirlendi.

Evsiz bireyler arasında madde kullandığını belirtenlerin oranı %58'dir. Madde kullananların %62,1'i sigara, %24,1'i alkol ve %13,8'i uyuşturucu kullanmaktadır.

Tablo 4. Evsiz bireylerin sokak yaşam deneyimlerine ilişkin bilgiler

		n	%
Sokakta Yaşanılan Süre	1 yıldan az	14	28,0
	1-2 yıl arası	7	14,0
	2-4 yıl arası	9	18,0
	5 yıl ve daha fazla	20	40,0
Sokakta Yaşama Nedeni	Kendi isteği	8	16,0
	Yaşayan yakını olmaması nedeniyle	1	2,0
	Ailenin sahip çıkmaması	15	30,0
	Ruhsal hastalık nedeniyle	4	8,0
	Ekonomik nedenler	22	44,0
Görüşülen Yakını Olma Durumu	Yok	41	83,7
	Var	8	16,3
Sokaktan Kurtulmak için Girişimde Bulunma Durumu	Evet	36	73,5
	Hayır	13	26,5
Sokakta Mekan Olarak Kalınan Yer	Hastaneler	23	46,0
	Terminal	1	2,0
	Parklar	5	10,0
	Kullanılmayan gecekondular ve inşaatlar	4	8,0
	Kapalı spor salonu	11	22,0
	Diğer	6	12,0
Mevsim şartlarına göre mekan değişim durumu	Evet	30	61,2
	Hayır	19	38,8
Sokakları kendisi için uygun görme durumu	Evet	3	6,0
	Hayır	47	94,0

Evsizlerin sokaktaki yaşamlarına yönelik alınan bilgilerin bulunduğu Tablo 4'e bakıldığında; katılımcıların %40'ının 5 yıldan fazla, %28'inin 1 yıldan az, %18'inin 2-4 yıl arası ve %14'ünün 1-2 yıl arası sokakta yaşadığı belirlendi. Sokakta yaşamaya neden olan faktörler incelendiğinde, katılımcıların %44'ünün ekonomik nedenlerle, %30'unun ailenin kendisine sahip çıkmaması, %16'sının kendi isteğiyle, %8'inin ruhsal hastalık nedeniyle sokakta yaşadığı belirlendi. Görüşülen herhangi bir yakını olma durumuna ise katılımcıların büyük bir çoğunluğu (%86,7) görüştüğü bir yakını olmadığını belirtmiştir. Sokaktan kurtulmak için herhangi bir girişimde bulunup bulunmama durumu incelendiğinde ise %73,5'inin sokakta yaşamaktan kurtulmaktan için girişimde bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu girişimlerin işe girme, sokakta yaşayan arkadaşlarıyla eve taşınma, kısa bir süre akrabaların yanına sığınma vb. olduğu görüldü.

Sokakta mekân olarak seçilen yerler bakımından katılımcıların %46'sının hastanelerde, %22'sinin kapalı spor salonunda ve %10'unun parklarda, %8'inin kullanılmayan gecekondular ya da inşaatlarda kaldıklarını belirledi. Ayrıca katılımcıların yarısından fazlasının (%61,2) mevsim şartlarına göre kaldıkları mekânı değiştirdikleri, yaz aylarında çoğunlukla parklarda kaldıkları, kış aylarında ise zorunlu olarak kapalı alanları tercih ettikleri anlaşılmaktadır.

Katılımcıların sokak yaşam deneyimine ilişkin görüşleri incelendiğinde, katılımcıların tamamına yakınının (%96) sokakların kendisi için uygun olmadığını düşündüğü anlaşılmaktadır. Katılımcıların sokakta zamanını geçirme şekline bakıldığında ise, katılımcılar tarafından büyük çoğunluğunun sürekli yürüyüş yaptığı, bazen kilometrelerce gezdiği, parklarda oturduğu ya da hastane çevresinde zaman geçirdiği, soğuk havada ise hastane acil servisinin girişinde vakit geçirdiği, bir bölümünün ise gündüz çöplerden şişe, kâğıt ve hurda topladığı bilgisine ulaşıldı.

Katılımcıların ihtiyaçlarını karşılama şekillerine bakıldığında; insanların kıyafet gibi benzeri yardımlarda buldukları, belediye ve gönüllülerin ortak katkısı ile sabah çorba ve akşam yemek ikramının yapıldığı, banyo yapmak gibi önemli ihtiyaçlarını camide ya da yaz aylarında fiskiyeli havuzda karşıladıkları ifade edildi. Katılımcılardan bir bölümü hurda, cam şişe, kâğıt topladıklarını ya da gündelik iş bulduğunda para kazanıp pansiyonda kaldığı ve banyo yapabildiğini belirtmiştir. Bir katılımcı ise çöpten kıyafet bulduğunda üstünü değiştirebildiğini ifade etmiştir.

Sokakta yaşamanın zorlukları konusunda, katılımcılar tarafından kışın soğuk havanın dayanılmayacak düzeyde olduğu ve uykusuzluk sorunu yaşadıkları, madde bağımlıların kendilerine şiddet uyguladığı, hırsızlığa maruz kaldıkları, can güvenliklerinin olmadığı ve çoğunlukla ölüm korkusu yaşadıkları, insanlar tarafından hor görüldükleri, ihtiyaçlarını karşılayamadıklarından genelde açlık yaşadıkları belirtildi.

Katılımcılar sokaktaki yaşadıkları risklere bakıldığında; soğuk hava nedeniyle solunum yollarından sürekli hasta olduklarını, yıkanamamaları nedeniyle mantar enfeksiyonları ile bulaşıcı hastalıklara maruz kaldıklarını belirtmişlerdir.

Katılımcılar tarafından hayatlarında en çok özlemini duydukları arasında; aile sevgisi ve ortamı (%30), sıcak bir yatak ve huzurlu uyku uyuma (%14), çalışıp para kazanma (%8), çocukluk özlemi (%4), topluma faydalı olma (%2), insancıl davranışları (%2) yer aldı. Katılımcılardan 20 kişi özlemini duyduğu hiçbir şey olmadığını ifade etmiştir.

Kendilerine hangi imkân sunulursa sokakta yaşamaktan vazgeçersiniz sorusuna; çoğunluğu iş (%48), kurum bakımında kalmak (%10), kalacak küçük bir ev ya da oda (%6), ekonomik yardım (%6) emeklilik (%2) olarak yanıtladı. Katılımcılardan üç kişi hangi imkân sunulursa sunulsun sokaktan vazgeçmeyeceklerini ifade etmişlerdir.

TARTIŞMA

Bu çalışma, evsiz bireylerin sosyo-demografik özelliklerini ve sokak yaşamına ilişkin deneyimlerini inceleme amacı ile tanımlayıcı ve kesitsel araştırma tipinde gerçekleştirildi. Çalışmada görüşme yapılan evsiz bireylerin tamamına yakınının (%96) erkeklerden oluştuğu belirlendi. Genel olarak bakıldığında dünya genelinde evsizliği erkeklerin kadınlara oranla daha çok deneyimledikleri görülmektedir. ABD’de 2009-2018 yılları arasında evsiz her on bireyin altısını erkekler oluşturmaktadır (U.S. Department of Housing and Urban Development, 2018). 2018 yılında gerçekleştirilen bir araştırmada evsizliği deneyimleyenlerin % 60,1’inin erkeklerden, % 6’sının ise kadınlardan oluştuğu sonucuna ulaşılmıştır (U.S. Conference of Mayors, 2018). Ülkemizde durum genel olarak evsizlerin çoğunlukla erkeklerden oluştuğunu göstermektedir. Kılıç ve diğ. (2015: 71) tarafından acil servislerdeki evsiz hastaların sosyo-demografik özelliklerinin ve klinik durumlarının belirlenmesi amacıyla gerçekleştirilen bir çalışmada katılımcıların % 89,7’sinin erkek olduğu ve yaş ortalamalarının ise 63 olduğu belirtilmiştir. Evsiz bireylerin çoğunlukla erkeklerden oluşması toplumsal cinsiyet boyutunda kamusal alanın kadından daha ziyade erkekle özdeşleştirilmesi ile açıklanabilir. Kadının ev, çocuklar ve aile ile ifade edilen özel alanda tanımlanması bu alanın tamamen dışında olma durumu olarak kavramsallaştırılan evsizlik deneyimi ile zıt bir özellik sergilemektedir. Ayrıca sokakların tehlikelerinden kadınların erkeklere oranla daha çok etkilenmesi de evsizler içinde kadın sayılarının az olması ile ilişkilendirilebilir. Yapılan araştırmalar evsiz kadınların erkeklere oranla daha çok duygusal ve cinsel istismar yaşadığını göstermektedir (Christensen ve diğ.. 2005: 615; Roos ve diğ., 2013: 279). Her ne kadar sayısal olarak evsiz erkekler çoğunlukta olsa da kadınların evsiz olma nedenlerinin toplumsal cinsiyetle ilişkili nedenlerle ilgili olması, kadın olmanın dezavantajlı konumunun evsizlik fenomeninde de onaylanması olarak değerlendirilebilir (Baptista 2010: 169; Doherty 2001: 9-12; Quilgar and Pleace 2010: 97; Young 2010: 2).

Çalışmada elde edilen bir diğer sonuç, katılımcıların yarısına yakınının (%46) 46-59 yaş aralığında olduğu, çok küçük bir bölümünün ise 60 yaş üzerinde olduğudur. Literatürde de evsizlerin çoğunlukla 24 yaş üstü bireylerden oluştuğu görülmektedir (US Department of Housing and Urban Development, 2018). 30 ila 39 yaş grubunda olmak evsizlik açısından risk grubunda olmak olarak değerlendirilmektedir (Susser ve diğ., 1993; 548). Ancak çalışmada yabancı literatürde sıklıkla rastlanan adölesan ya da çocuk evsizlere rastlanmadığı görülmektedir. Amerika'da 2003 yılında evsiz nüfusun % 39'unu 18 yaş altı çocukların oluşturduğu, bu grubun % 42'sinin ise beş yaş altı çocuklardan oluştuğu bildirilmektedir (National Law Center on Homelessness and Poverty, 2004). Bu durum özellikle evsiz aileler fenomeni ile açıklanabilir. Ülkemizde evsiz ailelere sıklıkla rastlanmaması ve sokakta yaşayan çocuklarla ilgili alınan tedbir kararları 18 yaş altı grupta evsizlik olgusunun düşük olmasının sebebi olarak ele alınabilir. Yetişkinler ve yaşlı evsizlerin ise evsizlik sarmalından kurtulmak için gençlere oranla daha az sosyal kaynağa sahip oldukları görülmektedir (Hecht ve Coyle, 2001: 72). Ayrıca ülkemizde kavramsal olarak 18 yaş altında sokakta yaşayan çocukların evsiz nüfus içinde değerlendirilmekten ziyade, çocuk olmaktan kaynaklanan özellikli durumları nedeniyle "sokak çocukları" ya da "sokakta yaşayan çocuklar" kavramı ile açıklanmaktadır.

Çalışma sonucunda evsizlerin %42'sinin ilkökul mezunu olduğu görüldü. Düşük eğitim seviyesine sahip olmak genel olarak sosyal risklere açık olmayı beraberinde getiren bir özellik olarak değerlendirilmektedir. Evsizlik bu riskler içinde bireyin hayatına doğrudan ve yıkıcı bir şekilde etki etmesi açısından önemli bir yere sahiptir. Eğitim sürecinin devam ettiği yaş grubu açısından bakıldığında ise evsiz gençlerin büyük bölümünün okulu bıraktıkları dikkat çekmektedir (Hagan ve McCarthy, 1998: 264). Dolayısıyla eğitim ve evsizlik arasındaki ilişki analiz edildiğinde ikili bir yapının varlığından söz edilebilir. Bir yandan düşük eğitim düzeyinin evsizlik açısından bir risk faktörü olarak ele alındığı görülürken, diğer yandan evsizliği deneyimleyen gençlerin eğitim hayatına devam etme imkânların da çok yüksek oranda olmadığı anlaşılmaktadır. Bu sarmal yapı evsizliğin devam etmesi ve kronik hale gelmesi açısından önemli bir unsur olarak değerlendirilebilir.

Katılımcıların yarısı (%52) boşanmış, yarısına yakını (%42) bekârdır ve sokakta yaşamaya başlamadan önce çoğunluğu ya anne ve/veya baba ile ya da eşi ile birlikte yaşamıştır. Çalışmanın bulgularına benzer nitelikte 2018 yılında gerçekleştirilen bir araştırmada Amerika'da evsiz nüfusun % 51'inin bekâr

erkeklerden oluştuğu görülmüştür (U.S. Conference of Mayors, 2005). Ailesinden uzakta yaşayan evsizler için aile yaşamına ilişkin büyük bir özlem olduğu da yine katılımcılarla yapılan görüşmelerde hayatlarında en çok özlemini duydukları şeyin ne olduğu sorusuna verdikleri cevaplardan anlaşılmaktadır. En çok özlemini duydukları şeylerin aile sevgisi ve ortamı, çocukluk özlemi, sıcak bir yatak, huzurlu uyku uyuma gibi ev ve aileye ilişkin kavramların yer aldığı dikkat çekmiştir. Her ne kadar aile ve ev özleminden söz etseler de katılımcıların büyük bir çoğunluğu (%86,7) görüştüğü bir yakını olmadığını belirtmiştir.

Katılımcıların gelir durumlarına bakıldığında, %84 gibi büyük çoğunluğunun gelirinin olmadığı, %56'sının herhangi bir sosyal güvencesinin bulunmadığı belirlendi. Ayrıca, katılımcılardan %38'inin kamuya ait bir kurumdan sosyal yardım aldığı görüldü. Levitt ve diğ. (2009: 980-981) tarafından Manhattan'da kronik ve kronik olmayan evsizlerin özelliklerini karşılaştırmak amacıyla gerçekleştirilen araştırmada tüm katılımcıların % 47'sinin düşük oranda sağlık sigortasına sahip olduğu ve % 26'sının hiçbir gelire sahip olmadığı, % 11'inin ise sosyal yardım aldığı sonucuna ulaşılmış, bu oranların kronik evsizlerde kronik olmayan evsizlere kıyasla daha yüksek olduğu vurgulanmıştır. Evsizlik genel olarak yoksullukla, barınacak düzenli bir yaşantıya sahip olacak düzenli bir gelire sahip olmama durumu ile açıklanmaktadır. Dolayısıyla sokakta yaşamak düzenli bir gelirden ve sosyal güvenceden mahrum olmayı da beraberinde getirmektedir.

Katılımcıların tamamına yakını (%94) sokakta yaşamadan önce çalıştıklarını belirtmektedir. Çeşitli sektörlerde çalıştıkları anlaşılan evsizlerin yaptıkları işlerin ortak noktası hizmet sektöründe ve düşük ekonomik getirisi olan işlerde çalışmaları olarak değerlendirildi. Bu noktada bireyin çalıştığı işten elde ettiği gelirin düzenli bir yaşam sürmeye yetmediği anlaşılmaktadır. Bu veri, katılımcıları evsizliğe iten nedenlerle ilişkili olarak ele alındığında, evsizlerin yarıya yakın bir bölümünün (%44) ekonomik nedenleri işaret ettiği dikkat çekmektedir. Tamamına yakın bir bölümünün ücretli bir işte çalışırken evsizliği deneyimlemesi, aldıkları ücretin rutin devam eden yaşamlarındaki ihtiyaçlarını karşılamaya yetmediği şeklinde yorumlanabilir.

Sağlıksız yaşam koşulları nedeniyle evsizlerin %52'sinin kronik bir hastalığı olduğu belirlendi. Tanı konulan hastalıklar arasında; KOAH (Kronik Obstrüktif akciğer hastalığı), mantar rahatsızlığı, ruhsal hastalık, siroz hastalığı, kanser (lösemi, akciğer ve kolon kanseri), böbrek rahatsızlığı, verem ve epilepsi hastalığının olduğunu belirlendi. Evsizlik bireyi fiziksel, ruhsal ve duygusal açıdan doğrudan

etkileyen bir süreçtir. Evsizler öncelikle sokakta yaşamaktan kaynaklı olarak yüksek oranda fiziksel hastalık ve ölüm riskiyle karşı karşıya kalmaktadır (Salit ve diğ., 1998: 1734; Hwang 2001: 230). Karşılaştıkları hastalıklar çoğunlukla kronik obstrüktif akciğer hastalığı, nöbetler, artrit ve diğer kas-iskelet sistemi bozuklukları, tüberküloz, deri ve ayak sorunları özellikle selülit, impetigo, venöz staz hastalığı, uyuz ve vücut biti gibi cilt hastalıkları görülmektedir (Hwang, 2001: 230-231). Bir evin koruyuculuğundan ve konforundan mahrum olan bu grupta ruhsal sorunlara da sıklıkla rastlanmakta; psikotik bozukluklar genel topluma kıyasla evsizlerde daha fazla görülmektedir (Binbay ve diğ., 2010: 11).

Evsiz bireyler arasında madde kullandığını belirtenlerin oranı %58'dir. Madde kullananların %62,1'i sigara, %24,1'i alkol ve %13,8'i uyuşturucu kullanmaktadır. Ayrıca, katılımcılar sokakta yaşama sürecinde karşılaştıkları riskleri ise fiziksel hastalıklardan korunamama (soğuk hava nedeniyle oluşabilecek solunum yolu hastalıkları, hijyen sorunu nedeniyle oluşabilecek mantar enfeksiyonları ya da bulaşıcı hastalık riski gibi) çerçevesinde ele almışlardır. Genel olarak evsizlerin karşılaştıkları riskler yaş grupları açısından değerlendirildiğinde ise evsiz gençlerin kendi evlerinde yaşayan akranlarına göre, sağlıklarıyla ilgili daha büyük risk altında oldukları dikkat çekmektedir. Bu riskler arasında immün yetmezlik (HIV) ve diğer cinsel yolla bulaşan bulaşıcı hastalıklar; madde bağımlılığı; depresyon ve intihar girişimleri; fuhuş; ve travma yer almaktadır (Ringwalt ve diğ., 1998: 1325). Işıkhani (1995) tarafından Ankara'da 58 evsiz birey ile gerçekleştirilen çalışmada evsiz yetişkinlerin %33'ünün uyuşturucu, sigara, alkol bağımlılığı, evsiz çocukların ise %92'sinin tiner bağımlısı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca sokaklarda yaşamının güvenlik açısından dezavantajlı durumuna paralel olarak evsiz erkekler arasında kasıtsız yaralanmaların öncelikli morbidite ve mortalite nedeni olduğu da görülmektedir (Hwang, 2001: 229).

Çalışmada elde edilen en önemli bulgulardan biri de sokakta yaşamaya neden olan faktörlerdir. Katılımcılardan %44'ü ekonomik nedenlerle, %30'u ailenin kendisine sahip çıkmaması, %16'sı kendi isteğiyle ve %8'i ruhsal bozukluk nedeniyle sokakta yaşadıklarını belirtmişlerdir. Yoksulluğun en görünür hali olarak değerlendirilen evsizlik olgusunun ekonomik sebeplerle ortaya çıkması beklenen bir sonuç olarak yorumlanabilir. Yoksulluk bu konuda en önemli risk faktörlerinden biri olarak değerlendirilmektedir (Herman ve diğ., 1997: 249). Ardından aile problemleri evsizliğe neden olan ikinci büyük neden olarak görülmektedir. Özellikle genç yaş grubunda ailevi sebeplerle sokakta yaşamaya başlamanın yaygın olduğu

görülmektedir. Jacob ve diğ. (2011: 1891) tarafından Prag'da genç evsizlerle gerçekleştirilen bir çalışmada sokakta yaşama nedenlerinin en yüksek oranda ailevi sebepler olduğu görülmüştür.

Evsizlerin sokaktaki yaşamlarına yönelik alınan bilgilere bakıldığında; katılımcıların %40'ı 5 yıldan fazla süredir sokakta yaşadığı belirlendi. Çok yüksek oranda 5 yıl ve üzeri sürelerde sokakta yaşama deneyimi olan evsizlerin varlığı, evsizliğin kronik hale geldiğine işaret etmektedir. Özellikle kısa süreli sokakta yaşama deneyimlerinde bu süreç bir geçiş aşaması olabilmekte, sokakta yaşayan bireyler sokakta yaşamalarına neden olan sorunlarla baş edebildiklerinde bu süreci sonlandırabilmektedirler.

Katılımcıların yarısından fazlasının (%61,2) mevsim şartlarına göre kaldıkları mekânı değiştirdikleri, yaz aylarında çoğunlukla parklarda kaldıkları, kış aylarında ise zorunlu olarak kapalı alanları tercih ettikleri belirlendi. Literatürde de benzer şekilde kronik evsizlerin çoğunlukla açık alanlarda kaldıkları, ardından metro ya da geçici barınma merkezlerinde geceledikleri, ancak mevsim şartları çerçevesinde bu geceyi geçirecek yer bulma konusundaki stratejilerini değiştirdikleri görülmektedir (Levitt, 2009: 980-981).

Katılımcılar sokakta yaşamanın zorlukları olarak kış aylarında soğuk havayla mücadele, açlık, uyku problemleri, şiddete ve hırsızlığa maruz kalma, sosyal dışlanma ve aşağılanma, can güvenliği ve ölüm korkusu gibi zorluklar yaşadıklarını belirtmişlerdir. Şiddet, evsiz insanların sağlığı için sürekli bir tehdittir. Toronto'da yapılan bir çalışmada, evsizlerin % 40'ının saldırıya maruz kaldığı, evsiz kadınların % 21'inin tecavüze uğradığı, evsiz erkeklerin genel nüfustaki muadillerinden yaklaşık 9 kat daha fazla katledildikleri belirlenmiştir (Hwang, 2001: 231).

Katılımcıların tamamına yakını (%96) sokakların kendileri için uygun olmadığı görüşüne sahip olduklarını ve büyük bir çoğunluğu (%73,5) sokaktan kurtulmak için işe girme, sokakta yaşayan arkadaşlarıyla birlikte eve taşınma, kısa süreli akrabalarının yanına sığınma gibi girişimlerde bulduklarını belirtmişlerdir. Ücretli bir işe sahip olma ya da emeklilik hakkına erişme, kurum bakımı gibi durumlarda sokakta yaşamaktan vazgeçeceklerini belirten katılımcılar arasında çok küçük bir grup (%4) hangi imkân sunulursa sunulsun sokakta yaşamaktan vazgeçmeyeceklerini belirtmişlerdir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Çalışmanın temel sonuçları; çalışmaya katılan evsizlerin çoğunlukla 45-59 yaş arası, bekâr, ilkokul mezunu, erkeklerden oluştuğu, sokak yaşamı öncesinde çoğunlukla aileleriyle birlikte yaşadıkları, yine aynı dönemde ücretli bir işte çalıştıkları, dolayısıyla toplumsal yaşamın içinde oldukları anlaşıldı. Çoğunlukla ekonomik nedenlerle sokakta yaşadıkları, düzenli bir gelirlerinin ve sosyal güvencelerinin olmadığı; ihtiyaçlarını sosyal yardımlarla ve gönüllüler çerçevesinde karşıladıkları, çoğunluğunun 5 yıl ve daha fazla süredir sokakta yaşaması nedeniyle kronik evsiz oldukları, fiziksel ve ruhsal sağlık problemleri yaşadıkları ve sokakta yaşamlarını sürdürmekle ilgili çeşitli stratejiler geliştirdikleri görüldü. Genel olarak sokakta yaşamının risklerinin farkında oldukları ve uygun koşullar sağlandığında sokakta yaşamaktan vazgeçebilecekleri anlaşıldı.

Elde edilen bu sonuçlar çerçevesinde koruyucu ve önleyici çalışmalar kapsamında öncelikle risk gruplarına yönelik olarak çalışmalar yapılması, düzenli bir işte çalışan ve sosyal işlevselliğini koruyan düşük gelir seviyesine sahip bireylerin desteklenmelerini sağlayacak politikaların oluşturulması önerilebilir. Bu noktada işsizlikle mücadele kapsamında yapılan çalışmaların genişletilmesi, sistemin dışına çıkan bireylerin ya da ailelerin daha uzun süreli ekonomik ve psikososyal açıdan desteklenmesi önemli bir önleyici tedbir olarak görülmektedir. Özellikle düşük gelir seviyesine sahip ve psikososyal açıdan riskli ailelerin sürekli olarak desteklenmesini sağlayacak bir meslek profesyoneli ile çalışmasını sağlamanın da önemli bir etkisinin olacağı düşünülmektedir.

Evsizlerin yaşadığı en önemli sorunlardan biri olan özellikle kış aylarında kapalı mekânlarda barınma olanaklarının artırılması olduğundan, birincil olarak Belediyeler bünyesinde barınma, beslenme, tedavi ve sosyal yardım gibi hizmetlerin düzenli ve ulaşılabilir hale getirilmesi evsizlerin yaşadığı fiziksel ve ruhsal sağlık sorunlarının engellenmesinde önemli rol oynayacağı gibi istismara ve şiddete maruz kalma ihtimalini de azaltacaktır.

KAYNAKÇA

- Akyıldız, Y. (2017). Dünyada ve Türkiye’de evsizlik sorunu ve çeşitli uygulamalar. *LAÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 8 (1), 67-91.
- Baptista, I. (2010). Women and Homelessness. In Busch-Geertsema, V., O’Sullivan, E., Pleace, N. and Quilgars, D. (Eds.) (2010). *Reflections on Homelessness Research*

- in Europe, 1990-2010: A Festschrift to Honour Bill Edgar and Joe Doherty* (pp. 163-186), Brussels: FEANTSA.
- Binbay, T., Ulaş, H., Elbi, H., Alptekin, K. (2010). Türkiye’de psikoz epidemiyolojisi: Yaygınlık tahminleri ve başvuru oranları üzerine sistematik bir gözden geçirme. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 22(1), 40-52.
- Christensen, R. C., Hodgkins, C. C., Garces, L., Estlund, K. L., Miller, M. D., Touchton, R. (2005). Homeless, mentally ill and addicted: The need for abuse and trauma services. *Journal of Health Care for The Poor and Underserved*, 16(4), 615-622.
- Cılga, İ. (2009). Sosyal dışlanmanın dinamiği, bilimin, mesleğin dışlanması ve öngörüler. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 20 (2), 7-26.
- Crane, M., Warnes, A. M., Fu, R. (2006). Developing homelessness prevention practice: Combining research evidence and professional knowledge. *Health and Social Care in the Community*, 14 (2), 156–166.
- Demir, G. (2017). Yoksulluk sorunu bağlamında halk kütüphanelerinin rolünün sorgulanması: Kuramsal bir yaklaşım. *Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(3), 47-68.
- Doherty, J. (2001). Gendering homelessness. In Edgar, B. and Doherty, J. (Eds.), *Women and Homelessness in Europe; Pathways, Services and Experiences* (pp.9-20). Bristol: The Polity Press.
- Erbay, E., (2013), *Evsizler, Sokakların Görünmeyen Yüzleri*, Ankara: Sabev Yayınları.
- Fitzgerald, M. D., (1999). *To live and to learn: Homeless youth, literacy, education and career*. Halifax: Phoenix Youth Programs.
- Hagan, J. and McCarthy, B. (1998). *Mean Streets: Youth crime and homelessness*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hecht, L., Coyle, B. (2001). Elderly homeless. *American Behavioral Scientist*. 45(1),66–79.
- Helvie, C.O. (1999). Homelessness in different countries. In Carl O. Helvie and Wilfried Kuntzmann (Eds.), *Homelessness in the United States, Europa and Russia. A comparative perspective*. Greenwood publishing, USA.
- Herman, D. B., Susser, E. S., Strulening, E. L., Link, B. L. (1997). Adverse childhood experiences: Are they risk factors for adult homelessness? *American Journal of Public Health*, 1 (87), 2, 249-255.
- Hwang, S. W. (2001). Homelessness and health. *Canadian Medical Association Journal*, 164 (1), 229-233.

- Işıkkhan, V. (1995) Evsizlere yönelik sosyal hizmet uygulamaları. *Sosyal Hizmet Sempozyumu'95 30. Yılında Sosyal Hizmet ve Geleceğe Yöneliş*, 22-24 Kasım, Ankara
- Işıkkhan, V. (2002). *Kentlerin Gölgesinde Yaşayan Evsizler*. Ankara: Kardelen Ofset.
- İlhan, N. ve Ergün, A. (2010). Evsizler ve toplum sağlığı. *Aile ve Toplum*, 11(5), 20, 79-90.
- Jakub, M., Vágnerová, M., Csémy, L. (2011). Developmental and psychosocial characteristics of young adult homeless in Prague. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 30,1888-1893.
- Kılıç, T. Y., Yeşilaras, M., Atilla, Ö. D., Toker, İ., Temizyürek, Z. (2015). Homeless patients in the emergency department. *Journal of Academic Emergency Medicine*. 14(2), 70-74.
- Levitt, A. J., Culhane, D. P., DeGenova, J., O'Quinn, P., Bainbridge, J. (2009). Health and social characteristics of homeless adults in Manhattan who were chronically or not chronically. *Psychiatric Services*, 60(7), 978-983.
- Özdemir, U. (2010). Evsizlik ve Evsizlere Genel Bir Bakış. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 21(2), 77-88.
- Plumb, J. D. (2000). Homelessness: Reducing health disparities. *Canadian Medical Association Journal*, 163 (2), 172-173.
- Quilgar, D. and Pleace, N. (2010). *Meeting the Needs of Households at Risk of Domestic Violence in England: The Role of Accommodation Housing-Related Support Services*. London: Communities and Local Government.
- Ringwalt, C. L., Greene, J. M., Robertson, M., McPheeters, M. (1998). the prevalence of homelessness among adolescents in the United States. *American Journal of Public Health*, 88 (9), 1325-1329.
- Roos, L. E., Mota, N., Afifi, T. O., Katz, L. Y., Distasio, J., Sareen, J. (2013). Relationship between adverse childhood experiences and homelessness and the impact of axis I and II disorders. *American Journal of Public Health*, 103(2), 275-281.
- Salit S. A., Kuhn, E. M., Hartz A. J., Vu, J. M., Mosso A. L. (1998). Hospitalization costs associated with homelessness in New York City. *N Engl J*, **338**:1734-1740
- Shinn, M., Weitzman, B.C., Stojanovic, D., Knickman, J.R., Jimenez, L., Duchon, L., James, S., Krantz, D.H. (1998). Predictors of homelessness among families in New York City: From Shelter Request to Housing Stability. *American Journal of Public Health*, 88 (11), 1651-1657.

- Susser, E., Moore, R., Link, B. (1993). Risk factors for homelessness. *Epidemiologic Reviews*, 15(2), 546-556.
- Türkcan, S. ve Türkcan, A. (1996). Psikiyatri ve Evsizlik: Bir gözden geçirme çalışması. *Düşünen Adam*, 9(4): 8-14.
- U.S. Conference of Mayors. (2005). *A Status Report on Hunger and Homelessness in America's Cities: 2004*. Available at www.usmayors.org.
- U.S. Conference of Mayors. (2018). *A Status Report on Hunger and Homelessness in America's Cities: 2018*. Available at <https://endhomelessness.atavist.com/mayorsreport2016>.
- U.S. Department of Housing and Urban Development. (2018). *The 2018 Annual Homeless Assessment Report (AHAR) to Congress*, Available at, <https://www.hudexchange.info/resources/documents/2018-AHAR-Part-1.pdf>.
- Yıldırım, N. ve Yıldırım, K. (2014). Homelessness within social change. *Mediterranean Journal of Social Sciences*. 5 (22), 418-432.
- Yılmaz, M. (2012). Küreselleşme ve kentsel yoksulluk: Sosyolojik bir perspektif. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 1(4), 257-287.
- Young, S. (Ed.) (2010). Gender perspectives on homelessness. *Homelessness in Europe-The Magazine of FEANTSA*. Spring, Brussels: FEANTSA.

Yanardağ, U. (2019). Amerikan Ulusal Adli Sosyal Çalışma Derneği Etik İlkeler Belgesi Türkiye’de Uygulanabilir Mi? Adli Alanda Çalışan Sosyal Çalışmacılara Dair Nitel Bir Araştırma. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 30(2), 438-462.

Araştırma

Makale Geliş Tarihi:16.10.2018

Makale Kabul Tarihi:08.05.2019

AMERİKAN ULUSAL ADLİ SOSYAL ÇALIŞMA DERNEĞİ ETİK İLKELER BELGESİ TÜRKİYE’DE UYGULANABİLİR Mİ? ADLİ ALANDA ÇALIŞAN SOSYAL ÇALIŞMACILARA DAİR NİTEL BİR ARAŞTIRMA

Is National Organization of Forensic Social Work Code of Ethics Document Applicable in Turkey? A Qualitative Research with Turkish Forensic Social Workers

Umut Yanardağ*

* Dr. Öğretim Üyesi, T.C. Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü, ORCID ID: 0000-0001-6854-1987

ÖZET

Sosyal çalışma mesleğinin Türkiye’de kurumsallaşma süreci tamamlanamamıştır. Bu durum sosyal çalışmacı istihdamının artışıyla birlikte gelişen sosyal çalışma uygulama alanlarında mesleki uygulamaların yürütülmesine dair etik ilkelerin belirlenmesine ihtiyaç duyulmasına yol açmaktadır. Mesleki uygulamaların yürütülmesine dair etik ilkelerin belirlenmesine İhtiyaç duyulan uygulama alanlarından biri de, adli sosyal çalışma alanıdır. Nitel bir araştırma olan bu çalışma, adli sosyal çalışma alanında çalışan/çalışma deneyimi bulunan, maksimum çeşitlilik örneklemeyle seçilmiş on üç sosyal çalışmacıyla elde edilen bulgularla adli alanda çalışan sosyal çalışmacıların çalıştıkları kuruma, meslektaşlara, danışanlara ve topluma karşı etik sorumlulukları, sosyal çalışmacıların karşılaştıkları etik sorunları ve adli alanda sosyal çalışma mesleğine dair etik ilkelerin belirlenmesine dair ihtiyacın Amerikan Adli Sosyal Çalışma Derneği Etik İlkeler Belgesi’nin Türkiye’ye uyarlanmasıyla giderilip giderilemeyeceğini ortaya koymak amacındadır.

Anahtar Kelimeler: Adli sosyal çalışma, etik, etik ilkeler

ABSTRACT

In Turkey, the process of institutionalization of the social work as a profession has not yet been completed, which creates a challenge in terms of the determining the standards on the implementation of professional practices in sub-social work areas and in terms of implementing the practices in accordance with ethical principles and values. There is a need for ethical principles and values in order to institutionalize the professional practices in the field of forensic social work, which is one of the sub-professional practice areas of social work. In this context, this is a qualitative research, in which views on adaptability of Organization of American Forensic Social Work Code of Ethics Certificate to Turkey are discussed together with ethical issues and responsibilities of the social workers working in the field of forensic social for the agency they work, colleagues, clients and society, as well as the findings of the interviews, conducted through semi-structured forms with 13 social workers and for which the content analysis were carried out.

Key Words: Forensic social work, ethic, codes of ethics

GİRİŞ

Türkiye’de yaklaşık 55 yıllık bir geçmişi bulunan sosyal çalışma mesleğinin kurumsallaşma süreci tamamlanmamış olup, geçmişte az sayıda meslek elemanının istihdam edildiği Sağlık Bakanlığı, Adalet Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı gibi bakanlıklara bağlı kuruluşlarında istihdam edilen sosyal çalışmacı sayısının artması, sivil toplum örgütleri gibi yeni sosyal çalışma alanlarında sosyal çalışmacıların istihdam edilmeye başlanmasıyla, sağlık, adalet gibi sosyal çalışma alanlarında gerçekleştirilen mesleki uygulamalar da gelişmeye başlamıştır.

Sosyal çalışma alanlarında uygulamaların gelişmesi, uygulama alanlarına özgü etik ikilemlerin çözümüne yönelik araçlara ihtiyaç duyulmasına neden olmuş, bu çerçevede, 2001 yılında akademisyenler ve uygulayıcılardan oluşan bir komisyon tarafından Uluslararası Sosyal Çalışmacılar Federasyonu (IFSW), Amerikan Sosyal Çalışmacılar Derneği (NASW), Çek Cumhuriyeti Sosyal Çalışmacılar Etik Kuralları incelenerek, Türkiye’nin kültürel özelliklerine, sosyal yapısına ve mesleğin uygulama koşullarına uygun bir şekilde (Cılga, 2004: 74) hazırlanan ve Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği tarafından ilan edilen ulusal meslek etik ilke ve değerlerine ek olarak sosyal çalışma uygulama alanlarına özgü meslek etik ilke ve değerlere dair düzenlemelerin gerçekleştirilmesi gündeme gelmiştir.

Etik ilke ve değerlerin belirlenmesine ihtiyaç duyulan sosyal çalışma uygulama alanlarından biri, Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği’nin 2015 yılı istatistiklerine göre

sosyal çalışmacıların Türkiye’de en çok istihdam edildiği üçüncü alan olan adli sosyal çalışma alanıdır (Karakuş, 2015).

Adli sosyal çalışma alanında etik ilke ve değerlerin belirlenmesinde iki yol bulunmaktadır. Bu yollardan birincisi, Türkiye Felsefe Kurumu ve Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği tarafından “Sosyal Hizmetlerde Yolsuzluk ve Diğer Etik sorunları Aşmada ve Önlemede Bir Yol Olarak Etik Kapasite Geliştirme Projesi” (Acar vd., 2017) kapsamında gerçekleştirilen çalışmaya benzer bir şekilde, sosyal çalışmacıların karşı karşıya kaldığı etik sorunların araştırma yoluyla tespit edilmesi ve araştırmadan elde edilen bilgiler ışığında meslek etik ve ilkelerin belirlenmesidir.

İkinci yol, farklı ülkelerde tanımlanan etik ilke ve değerlere dair belgelerin Türkiye’ye uyarlanmasıdır. İkinci yol, sosyal çalışma mesleğine dair mesleki etik ilke ve değerlerin belirlenmesinde evrensel çerçevede mesleğin ortak ilke ve standartlardan esinlenme, ulusal düzeyde özgün yorum ve katkılar yapma (Cılga, 2004: 73) olanağı sağladığı için etik ilke ve değerlerin belirlenmesinde kolaylaştırıcı bir unsur olabilmektedir.

Bu çalışma, adli sosyal çalışma alanında çalışan sosyal çalışmacıların karşı karşıya kaldığı etik sorunları ortaya koymak ve adli sosyal çalışma alanında ulusal etik ilke ve değerlerin belirlenmesinde ikinci yolun işlevsel olup olmadığını Amerikan Ulusal Adli Sosyal Çalışma Derneği (National Association of Forensic Social Work) tarafından yayınlan etik ilkeler belgesi üzerinden tartışmak amaçındadır. Bu amacı gerçekleştirebilmek için önce adli sosyal çalışma ve adli sosyal çalışma alanında etik konuları ele alınacaktır.

ADLİ SOSYAL ÇALIŞMA

Adli sosyal çalışmaya dair birden fazla tanım bulunmaktadır. Roberts ve Brownell’e (1999) göre adli sosyal çalışma, özellikle mağdurlar, genç ve yetişkin hükümlüler olmak üzere özellikli gruplara yönelik bilgi ve becerilerle gerçekleştirilen sosyal çalışma uygulamaları ve politikalarıdır. Bir başka tanıma göre adli sosyal çalışma yasal ve insani hizmetler sistemi arasında ortaklaşan konulara odaklanan mesleki uzmanlık alanıdır (Barker, Branson, 2000).

Adli sosyal çalışma alanı, danışanların problemlerinin yasal konular ve adalet sistemiyle kesişmesi ile birlikte bir özel uygulama alanı olarak gelişmiştir (Robbins vd., 2014). Amerikan Ulusal Adli Sosyal Çalışma Derneği ise adli sosyal çalışmayı aşağıdaki gibi tanımlamaktadır:

Adli sosyal çalışma, sosyal çalışmanın hukuka ve yasal sistemlere ilişkin konu ve sorunlara yönelik uygulanmasıdır. Mesleki uzmanlığın mahkûmlar için klinik ve psikiyatrik merkezlerin ötesinde beceri ve sorumluluk konularında değerlendirme ve müdahale düzeyi bulunmaktadır. Daha geniş bir tanımıyla adli sosyal çalışma; hem adli hem medeni kanun ile ilgili konularla ve ihtilaflarla ilgili sosyal çalışma uygulamalarıdır. Bu uygulamalar; çocuk koruma, boşanma, ayrılma, ihmal, ebeveynlerin haklarının sonlandırılması, eş ve çocuk istismarının belirtileri, çocuk ve yetişkin adalet hizmetleri, adalet hizmetleri, ıslah (eğitim) ve mahkeme zoruyla tedavi konularını kapsamaktadır (NOSW, 1997).

Adli sosyal çalışmacıların, çalışma alanları oldukça geniş olup birçok farklı rol ve işleve sahiptirler. Özellikle; çocuk ve yaşlıların korunması, çocukların savunuculuğu, çocukların ifadelerinin alınması, ana / babalık haklarının feshi ve evlat edinme, eğitim evlerinde suça sürüklenen çocuk ve yetişkin yaştaki hükümlülere yönelik hizmetler, mahkeme kararları doğrultusunda ruh sağlığı ve madde bağımlılığı tedavileri, suç mağdurlarına yönelik hizmetler, suçlulara yönelik toplum hizmetleri ve mağduriyetlerin giderilmesi, insan ticareti, ev içi şiddet, eğitim, sağlık bakımı, sosyal haklar, akrabalık ve yaşlı bakımı, medeni ve cezai davalarda yeterlilik (ehliyet) değerlendirmeleri, cezanın hafifletilmesi ve arabuluculuk bu rol ve alanlardan bazılarıdır. Ayrıca sosyal çalışmacılar gerekli durumlarda “tanık” olabilmektedir (Barker ve Branson, 2000; Maschi ve Killian, 2011).

Barker ve Branson (2000) Amerika Birleşik Devletleri’nde sosyal çalışmacıların adli sosyal çalışma alanındaki görevlerini aşağıdaki gibi tanımlamışlardır:

1. Uzman olarak hukuk mahkemelerinde tanıklık yapmak,
2. Mahkeme veya yasal merciler tarafından kullanılabilir bilgi üretmek, bireylerin sistematik bir şekilde değerlendirilmesi,
3. Suçun işlenmiş olabileceği davalarda araştırma yapmak ve yapılan araştırmanın sonuçlarını, jüriler, yargıçlar ve diğer mercilere sunmak,
4. Sivil olaylarda oluşan ihmale veya adli olaylarda suçlu bulunanlara dair kesin karar verme, cezalandırma ve rehabilite etmeye dair mahkemeye öneride bulunmak,
5. Mahkeme kararıyla ceza verilen suçlu bireyin mahkeme için izlenmesi ve raporlanmasını sağlamak,
6. Çatışma veya anlaşmazlık halinde bulunan bireyler ve gruplara dair arabuluculuk yapmak,
7. Olası etik olmayan veya görevi kötü kullanma durumlarında kolaylaştırıcı olmak için sosyal çalışmacıların meslek standartları ile ilgili tanıklık yapmak,
8. Yasaların meslekleri üzerindeki etkisine dair meslektaşların eğitimine kendini adanmak,
9. Mesleki uygulamayı düzenleyen yasaların geliştirilmesi ve uygulanmasına olanak sağlamak,
10. Mesleki etik değerler ve yasalar doğrultusunda danışanlar ile ilişkilerini sürdürmektir (Barker ve Branson, 2000; Green vd., 2005).

TÜRKİYE'DE ADLİ SOSYAL ÇALIŞMA UYGULAMALARI

Türkiye'de adli sosyal çalışma uygulamalarını, mahkemelerde "kanunla muhalefete düşmüş ve mağdur veya tanıklığına başvurulması gereken çocuğun adli süreçte korunmasına, çocuğun yüksek yararının gözetilmesinin sağlanmasına, boşanma davası sürecinde velayet konusunun değerlendirilmesine, boşanma davası kararının gereğinin yerine getirilmesi (çocuk icrası vb.) başta olmak üzere mahkemeye başvurmuş aileye yönelik psiko-sosyal müdahalelerin gerçekleştirilmesine, denetimli serbestlik müdürlüklerinde denetimli serbestlik uygulamalarının yürütülmesine, cezaevlerinde kalan çocuk, genç, kadın ve erkek yetişkin mahkumlar ve sosyal çevrelerine yönelik psiko-sosyal çalışmalar gerçekleştirilmesine, arabuluculuk ve uzlaştırma çalışmalarının yürütülmesine yönelik mesleki uygulamalar olarak açıklanabilir.

Türkiye'de adli hizmetler Adalet Bakanlığı'na bağlı kuruluşlarda gerçekleştirildiği için adli sosyal çalışma uygulama alanları; eğitim evleri, cezaevleri, aile ve çocuk mahkemeleri, denetimli serbestlik müdürlükleri olarak açıklamak mümkündür.

Türkiye'de sosyal çalışmacılar adli alanda ilk kez 1965 yılında istihdam edilmiştir (Dönümcü, 2004). Her ne kadar adli sosyal çalışma alanında mesleki uygulamalar 1965 yılında başlamış olsa da, adli alanda sosyal çalışmacı istihdamı 2000'li yıllara kadar yoğun bir şekilde gerçekleştirilmemiştir. 2015 yılında Karakuş tarafından derlenen verilere göre; Türkiye'de Adalet Bakanlığı'na bağlı kuruluşlarda çalışan 449 sosyal çalışmacı bulunmaktadır (Karakuş, 2015). Adli sosyal çalışma alanında çalışan sosyal çalışmacılar, aktif çalışan sosyal çalışmacıların yaklaşık %9,6'sını oluşturmaktadır.

Türkiye'de adli sosyal çalışma alanına dair bilgi, beceri ve değerler, lisans eğitiminde uygulayıcılara verilmektedir. Adli alana özgü ileri mesleki eğitim programları ve lisansüstü programlar bulunmamaktadır. Bu bağlamda, Türkiye'de adli sosyal çalışma alanında sosyal çalışmacıların istihdamı Kamu Personeli Seçme Sınavı (KPSS) puanlarına göre yapılmakta olup sosyal çalışmacıların adli alanda çalışmaları için sosyal çalışma lisans programından mezun olmaları dışında herhangi bir koşul¹ aranmamaktadır. Türkiye'de adli sosyal çalışma uygulamaları kamusal

---

¹ 4787 kanununun 5. Maddesinde her ne kadar mahkemede çalışacak olanların tercihen; evli ve çocuk sahibi, otuz yaşını doldurmuş ve aile sorunları alanında lisansüstü eğitim yapmış olanlar arasından atanacağı belirtilse de hüküm zorunlu olmadığı için uygulanmayabilmektedir.

uygulamalardır ve bilirkişilik, çocuk icrasında görev yapmak gibi ek ödemeyi gerektiren işler dışında sosyal çalışmacıların yapmış olduğu mesleki çalışmalar ücretsiz bir şekilde sunulmaktadır.

Adli sosyal çalışma uygulamaları, meslek elemanlarının görev ve sorumluluklarının tanımlandığı yasal düzenlemelere göre gerçekleştirilmektedir. Bu bağlamda sosyal çalışmacıların adli alandaki görevleri çalışma alanlarına göre aşağıdaki gibidir:

Tablo 1. Sosyal Çalışmacıların Adli Sosyal Çalışma Alanındaki Görevler Tanımları

HUKUKİ DÜZENLEME	GÖREV	GÖREV TANIMI SADECE SOSYAL ÇALIŞMACILAR İLE Mİ İLGİLİ?
Ceza İnfaz Kurumlarının Yönetimi ile Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Tüzük	<ul style="list-style-type: none"> İdari gözlem, eğitim kurullarında görev almak, sınıflandırma merkezleri ve kapalı kurumlarda mahkum değerlendirmesinin yapılması, kamu hizmetlerde çalıştırılacakların belirlenmesi, konferans ve seminer düzenleme, psiko-sosyal yardım servisinde uygulamalar gerçekleştirmek. 	Tanımlanan görev sadece sosyal çalışmacının görevi değildir.
4787 Sayılı Aile Mahkemelerinin Kuruluş Görev ve Yargılama Usullerine Dair Kanun	<ul style="list-style-type: none"> Davanın esasına girilmeden önce ve davanın görülmesi sırasında, mahkemece istenen konular hakkında taraflar arasındaki uyuşmazlık nedenlerine ilişkin araştırma ve inceleme yapmak ve sonucu bildirmek Mahkemenin gerekli gördüğü hallerde duruşmada hazır bulunmak, istenilen konularla ilgili çalışmalar yapmak ve görüş bildirmek, Mahkemece verilecek diğer görevleri yapmaktır. 	Hayır (Sosyal çalışmacı, psikolog ve pedagoğ için aynı görevler tanımlamıştır)
Denetimli Serbestlik Hizmetleri Yönetmeliği	<ul style="list-style-type: none"> Yükümlülerle bireysel görüşmeler yapmak ve grup çalışmalarını yürütmek, Yükümlülerin boş zamanlarının yapılandırılmasına yönelik eğitsel ve sosyal çalışmaları diğer kurumlarla iş birliği içinde yürütmek, 	Hayır, Yasal düzenleme ile tanımlanan denetimli serbestlik müdürlüğünde kadro lu veya geçici olarak görev yapan psikolog, sosyal çalışmacı,

	<ul style="list-style-type: none"> • Yükümlülerin; iyileştirilme süreçlerini izlemek ve yükümlünün durumu hakkında vaka sorumlusunu sözlü ya da gerektiğinde yazılı olarak bilgilendirmek, • Sosyal araştırma raporu hazırlamak Gerektiğinde hizmetler listesinin oluşturulmasında görev almaktır. 	sosyolog ve öğretmenlerden oluşan denetimli serbestlik uzmanı ile ilgilidir.
--	--	--

Tablo 1 (devamı). Sosyal Çalışmacıların Adli Sosyal Çalışma Alanındaki Görevler Tanımları

HUKUKİ DÜZENLEME	GÖREV	GÖREV TANIMI SADECE SOSYAL ÇALIŞMACILAR İLE Mİ İLGİLİ?
5395 Sayılı Kanun	<ul style="list-style-type: none"> • Görevlendirildikleri çocuk hakkında derhâl sosyal inceleme yapmak, hazırladıkları raporları kendilerini görevlendiren mercie sunmak, • Mağdur, tanık ve suça sürüklenen çocuğun ifadesinin alınması veya sorgusu sırasında yanında bulunmak, • Bu Kanun kapsamında mahkemeler ve çocuk hâkimleri tarafından verilen diğer görevleri yerine getirmektir. 	Hayır. Kanunla tanımlanan görevler, psikolojik danışmanlık ve rehberlik, psikoloji, sosyoloji, çocuk gelişimi, öğretmenlik, aile ve tüketici bilimleri ve sosyal hizmet alanlarında eğitim veren kurumlardan mezun meslek mensupların alabildiği sosyal çalışma görevlisi unvanıyla çalışan meslek elemanlarıyla ilgilidir.

ADLİ SOSYAL ÇALIŞMA ALANINDA ETİK

Adli sosyal çalışma alanında etik ile ilgili konuları üç başlık altında toplamak mümkündür. Bu başlıklardan birincisi mesleki değerlerdir. Bilindiği gibi mesleki değerler, meslekle ilgili inançlardır, etik uygulamalar ise bu inançların gereklerinin yerine getirilmesiyle ilgilidir (Congress, 1999; Congress ve McAuliffe, 2006). Prescott (2004), sosyal adalet, bireylere ve topluma hizmet, insan onuru ve değeri, insan ilişkilerinin önemi, dürüst ve güvenilir bir şekilde davranma, geçerli ve güvenilir, genellenebilir kanıta dayalı uygulamalar ve yeterli araştırma yapmak olarak tanımlanabilecek sosyal çalışma mesleğinin temel değerlerinin adli sosyal çalışma alanında da uygulanabileceğini belirtmektedir.

İkinci başlık adli alanda uygulayıcıların karşılaşacağı etik ikilemlerdir. Ugulayıcıların yasaları uygularken karşı karşıya kalabileceği dört durum vardır. Bu durumlar, bir

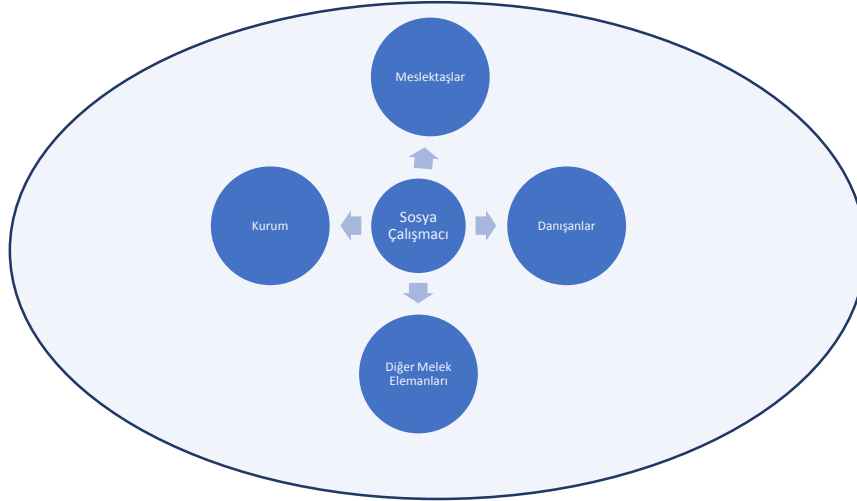
eylemin etik ve yasal olması, etik ve yasal olmaması, yasal olması fakat etik olmaması, etik olması fakat yasal olmamasıdır. Bu durumları, Congress (2002) aşağıdaki gibi tanımlamaktadır:

Tablo 2. Adli Alanda Etik İkilemler

Etik ve Yasal	Etik Olmayan ve Yasal Olmayan
<p><i>Örnek:</i> Bilgilendirilmiş onay olması durumunda gizli bilgilerin açıklanması</p>	<p><i>Örnek:</i> Etik Kod: sosyal çalışmacıları, müracaatçıları cinsel olarak taciz etmemelidir. Yasa: mevcut cinsel taciz yasaları</p>
Yasal Olan Ancak Etik Olmayan	Etik Olan Ama Yasal Olmayan
<p><i>Örnek:</i> Sosyal çalışmacıların, gizli bilgilerin ifşası ve ifşa öncesi olası sonuçların bildirilmesi konusunda müracaatçıları bilgilendirmesi gerektiğine dair etik kurala karşın, herhangi bir yasal cezanın yokluğunda, sosyal çalışmacı, olası bir çocuk istismarı durumu hakkında yeterli bilgi toplanması isteyebilir, böylece bir rapor hazırlayabilir.</p>	<p><i>Örnek:</i> Sosyal çalışmacılar, tüm insanların kaynaklara, istihdama ve hizmetlere eşit erişime sahip olmasını sağlamaya çalışan sosyal ve politik eyleme katılmalıdır. Etik kod çerçevesinde sosyal çalışmacılar yasalara aykırı olan, protesto ve sivil itaatsizlik eylemlerine katılır.</p>

Kaynak: Congress, 2002

Şekil .1 Adli Sosyal Çalışma Alanı

Adli sosyal çalışma alanında etik konulara dair üçüncü başlık sosyal çalışma uygulamaları gerçekleştirilirken, uygulamalardan yararlanan danışanlar, meslektaşlar, diğer meslek elemanları ve kurum ile kurulan profesyonel ilişkinin niteliği ve kurulan profesyonel ilişki çerçevesinde, danışanlara, meslek elemanlarına, kuruma ve topluma karşı sorumlulukların neler olacağıyla ilgilidir.

AMERİKAN ULUSAL ADLİ SOSYAL ÇALIŞMA DERNEĞİ ETİK İLKELER BELGESİ

Amerikan Ulusal Adli Sosyal Çalışma Derneği tarafından yayınlanan etik belge dört başlıktan ve kırk maddeden oluşmaktadır. Belgenin dört başlığından ilki olan; “*Amerikan Ulusal Adli Sosyal Çalışma Derneği’ne dair sorumluluklar*”, başlığı; adli sosyal çalışmacıların yeterlilik ve gelişimi (Kural 1 ve 3), örgüt ve adli sosyal çalışma arasındaki ilişki (Kural 2, 4, 5), adli sosyal çalışmacıların vâkif olmadığı durumlarda izlemesi gereken süreçler (Kural 6) ve bilimsel çalışma ve araştırmalar yaparken dikkat edilmesi gereken hususları içermektedir (Kural 7, 8, 9).

İkinci başlık olan “*İşverene ve Meslek Elemanına Dair Sorumluluklar*” başlığı; etik dışı durum (Kural 11, 12), işverenle ilişkiler (Kural 10 ve 16), süpervizyon ve eğitim süreci (Kural 13 ve 14) ve meslektaşlarla ilişkiler (Kural 15) ile ilgili hususları içermektedir.

Üçüncü başlık olan “*Danışana Yönelik Etik Sorumluluklar*” başlığı; ayrımcılık yapmama (Kural 17), bilgilendirme, onam, gizlilik (Kural 18 ve 24), ücret (Kural 25 ve 27), cinsel ilişkiye girme yasağı (Kural 31), sahtekârlık, hile yapmama (Kural 28), meslektaşlar arasında havale için hediye alışverişinin olmaması (Kural 29), uygun olana yardım etme (Kural 20 ve 26), iyiliğin korunması (Kural 19), danışma ve havale (Kural 21, 22, 23), kendi kişisel problemlerini yansıtmama (Kural 30) hususlarını içermektedir.

Dördüncü başlık olan “*Topluma Dair Sorumluluklar*” başlığı; savunuculuk (Kural 36 ve 37), yalancı şahitlik yapmama (Kural 38), yetkili kişileri görevlendirme (Kural 39), toplumun iyilik halinin korunması (Kural 40) ile ilgilidir.

YÖNTEM

Çalışma nitel araştırma yöntemiyle gerçekleştirilmiştir. Çalışmada, araştırma deseni olarak araştırmacının zaman içerisinde sınırlandırılmış bir veya birkaç durumu, çoklu kaynakları içeren veri toplama araçları (gözlemler, görüşmeler, görsel-işitseller, dokümanlar, raporlar) ile derinlemesine incelediği, durumların ve duruma bağlı temaların tanımlandığı (Creswell, 1998: 61) durum çalışması deseni kullanılmıştır.

Çalışma Grubu

Çalışma kapsamında, adli sosyal çalışma alanında çalışan veya adli sosyal çalışma alanında çalışma deneyimi bulunan sosyal çalışmacılarla görüşülmüştür. Çalışma grubu, maksimum çeşitlilik örnekleme göre belirlenmiş olup bu çerçevede adli sosyal çalışma uygulamalarının gerçekleştirildiği farklı kuruluşlarda görev alan sosyal

çalışmacılar araştırmancının çalışma grubunu oluşturmuştur. Çalışma grubuna dair bilgiler aşağıdaki gibidir:

Tablo. 3 Çalışma Grubu

	Yaş	Cinsiyet	Çalıştığı Alan	Çalıştığı Yıl
SÇ 1	34	K	Cezaevi	4
SÇ2	34	E	Cezaevi	5
SÇ 3	40	E	Denetimli Serbestlik	11
SÇ 4	41	K	Denetimli Serbestlik	13
SÇ 5	44	K	Çocuk Mahkemesi	18
SÇ 6	60	E	Çocuk Eğitimevi	8
SÇ 7	42	K	Cezaevi	14
SÇ 8	40	E	Çocuk Mahkemesi	10
SÇ 9	54	E	Çocuk Mahkemesi	15
SÇ 10	38	K	Aile Mahkemesi	12
SÇ 11	38	K	Aile Mahkemesi	12
SÇ 12	42	K	Denetimli Serbestlik	12
SÇ 13	34	K	Aile Mahkemesi	9

Veri Toplama Araçları ve Veri Toplama Süreci

Araştırmada yarı yapılandırılmış görüşme formu ile veriler elde edilmiştir. Yarı yapılandırılmış görüşme formu aşağıdaki sorulardan oluşmaktadır:

- 1) Kendinizden bahseder misiniz?
- 2) Çalışma alanınızı anlatır mısınız?
- 3) Sizce çalıştığınız kuruluşa (uygulama ortamına), müracaatçularınıza, meslektaşlarınıza, diğer profesyonellere karşı etik sorumluluklarınız neler olmalıdır?
- 4) Sizce adli alanda çalışan sosyal çalışmacılar danışanlarla çalışırken meslek etiği açısından nelere dikkat etmelidir?
- 5) Sizce adli alanda çalışan sosyal çalışmacıların topluma karşı etik sorumluluklar neler olmalıdır?
- 6) Amerikan Ulusal Adli Sosyal Çalışma Derneği Etik İlkeler Belgesi hakkında ne düşünüyorsunuz ?
- 7) Söz konusu belge Türkiye’de uygulanabilir mi? Belgenin Türkiye uygun hale gelebilmesi için bu belgede nasıl bir değişiklik yapılmalıdır?

Çalışma kapsamında yapılan görüşmeler Kasım 2017- Haziran 2018 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Yapılan görüşmelerde “doyum noktasına” ulaşıldığı düşünüülerek görüşmelere on üçüncü görüşmede son verilmiştir. Görüşmelerin sekizi

yüz yüze, beşi Skype programı aracılığıyla internet üzerinden yapılmıştır. Yüz yüze görüşmeler, katılımcıların mesai saatleri dışında, katılımcıların belirlediği yerlerde gerçekleştirilmiştir. İnternet üzerinden yapılan görüşmeler, katılımcıların belirlediği tarih ve saatte gerçekleştirilmiştir. Yapılan görüşmeler minimum 30, maksimum 60 dakika sürmüştür. Yapılan görüşmeler iki bölümden oluşmuştur. Birinci bölümde beş soru sorulmuştur. Altıncı ve yedinci sorular sorulmadan önce araştırmaya katılanların belgeyi incelemesi için ara verilmiş, aranın ardından belgeyle ilgili iki soru sorulmuştur. Görüşmeler ses kayıt cihazıyla kaydedilmiştir. Katılımcılar gönüllük esasına göre araştırmaya katılmış olup araştırma kapsamında katılımcılara herhangi bir ücret ödenmemiştir. Araştırma için Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Etik Kurulu'ndan izin alınmış olup tüm katılımcılardan yazılı olarak bilgilendirilmiş onam alınmıştır.

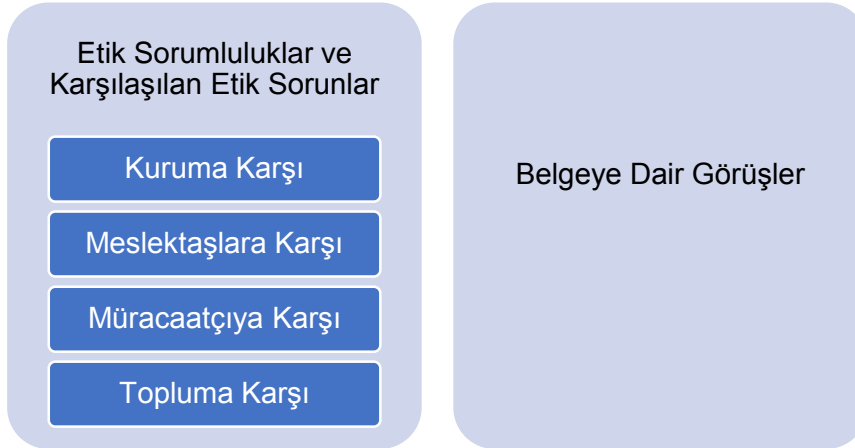
Verilerin Analizi

Araştırma kapsamında gerçekleştirilen on üç görüşmenin on ikisi analize tabi tutulmuştur. Analiz edilen görüşmeler, kelimesi kelimesine deşifre edilmiş, deşifre edilen görüşmeler Nvivo 10 programında içerik analizine tabi tutulmuştur. Çalışmanın kapsamı, katılımcıların karşı karşıya kaldığı etik sorunlar ve katılımcıların Amerikan Ulusal Adli Sosyal Çalışma Derneği Etik İlkeler Belgesi hakkındaki görüşleriyle sınırlı olduğundan veriler analiz edilirken katılımcıların çalıştığı kuruluş hakkında vermiş olduğu bilgiler (kuruluşun adı vb.) analize tabi tutulmamıştır. Birbirine benzeyen veriler, belirli kavramlar ve temalar bir araya getirilerek yorumlanmıştır.

BULGULAR

Araştırma kapsamında elde edilen bulgular aşağıdaki gibi kategorize edilmiştir.

Şekil 2: Bulgular

A. Çalışılan Kuruma Dair Etik Sorumluluklar ve Kurum ile Kurulan İlişkide Karşılaşılan Etik Sorunlar

Araştırmaya katılanlar, çalışılan kuruma dair etik sorumlulukları, kurumun işleyişine dair kurallara uymak, kuruluşun özelliklerini bilmek, kuruluşun yönetsel süreçlerine katkıda bulunmak olarak açıklamaktadır. Bu çerçevede, araştırmaya katılanlara göre kuruma karşı etik sorumlulukların ilki, kurumun işleyişine dair kurallara uymaktır. Cezaevinde görev yapan SÇ2, bu durumu aşağıdaki gibi açıklamaktadır:

SÇ2 (Cezaevi): “Kurumun kuralları var yazılı yönetmelikler onlara uymak zorundasın, oradaki insanları kurallara uydurmak lazım, bu kurallara uydurmanın da yöntemleri var x memur “haytla” “huytla” yaptırır ama sen onu daha farklı anlatırsın kişiye, kurumdan hizmet alan kurumun yararına olmayacak salt kendi yararına olacak kuruma zarara uğratacak davranışlar sergiliyorsa taraf noktasında dikkatli hareket etmek lazım.”

Kurumun işleyişine dair kurallara uymak etik bir sorumluluk olarak tanımlansa da, araştırmaya katılanlar, kurumun işleyişine dair kurallara uymanın her zaman mümkün olmadığını belirtmektedir. Kurumun işleyişine dair kurallara uyulamamasının nedenlerinden biri çalışma koşullardır. Bu durumu aile mahkemesinde çalışan SÇ11 aşağıdaki gibi aktarmaktadır:

SÇ11 (Aile Mahkemesi): “Meslek elemanı 8.30’da olması gerekirken bazen 9.30’da geliyor, bazen hiç gelmiyor, bazı adliyelerden biliyoruz, evde çalışanlar var böyle bir standart getirilmeli ama insanlar da haklı kaçıyorlar. Görüşmeden çıkıyorsun. Kafan bir milyon, o kadar yorgunsun ki kafanı dinlemek mümkün değil 8 kişilik odada ya da rahat çalışmıyorsun, daha detaylı yazman gerekiyor bazen mümkün olmuyor, uygun koşullar sağlanmadığı için yapılan işin biraz daha kötü olmasına neden oluyor.”

Kurumun işleyişine dair kurallara uyulamamasının bir diğer nedeni ise kurum kültürüdür. Araştırmaya katılanlar kurum kültürünün, kurumun işleyişine dair kurallara uymayı güçleştirdiği, kurum kültürünün farklı kuruluşlarda farklı mesleki uygulamaların gerçekleşmesine neden olduğu araştırmaya katılanlar tarafından aktarılmaktadır.

SÇ7 (Cezaevi): “Ben kendi arkadaşlarıma, x cezaevinde çalışıp x ceza evinde devam eden arkadaşlara belirttiğimde bakın kanunlar var diye, arkadaşlarımda kanun kural geçerli olabilir ama burası x, burada müdürün kuralları geçer dediği de oldu. Eski bir cezaevinin kalıplaşmış kuralları var, kanunları kuralları olsa da bakanlık dahi orası o cezaevi deyiş uygulayamıyor.”

Öte yandan, kurum kültürü nedeniyle, sosyal çalışmacılar, mesleki uygulamaları gerçekleştirirken ayrımcılıkla karşı karşıya kalabilmektedir. Bu durumu siyasi mahkumların bulunduğu cezaevinde çalışan SÇ7 aşağıdaki gibi açıklamaktadır.

SÇ7 (Cezaevi): “Mahkûm sizi devletin memuru olarak görüyor, ben meslek elemanı olarak buradayım diyorum. İnfaz koruma memurları, siz teröristsiniz çünkü onları savunuyorsunuz diyor. Böyle bir süreçte başladım. O benim için gerçekten zordu. Önce meslek olarak kabul ettirmek zordu.”

Adli alanda çalışan sosyal çalışmacıların kuruma dair etik sorumluluklarının ikincisi, çalıştıkları kurumun özelliklerini bilmektir. Çocuk mahkemesinde çalışan SÇ5 bu durumu aşağıdaki gibi açıklamaktadır:

SÇ5 (Çocuk Mahkemesi): “Kurumun sınırlarını, kurumun güçlü ve zayıf yönlerini bilmesi gerekiyor öncelikle, bunu bilmezse, beklentileri de düşük oluyor, adli sistem içinde çalışan bir uzmanın kendi kurumunun mevzuatını çalışma sistemini, oradaki çalışma kültürünü bilmesi gerekiyor, sadece çalışma sistemini değil sistemle ilgili olan bütün mevzuat da dahil olmak üzere, mesleki roller çok net hakim savcı rolleri diğer roller çok belirgin, adli sistem içinde kim neyi yapar, bunu bilmek ayrı bir şey, ama aynı zamanda kastettiğim mevzuata yasalara da hakim olması.”

Araştırmaya katılanlara göre sosyal çalışmacıların kuruma karşı etik sorumluluklarının sonuncusu yönetsel süreçlere katkı sağlamaktır. Bu durumu SÇ6 aşağıdaki gibi açıklamaktadır:

SÇ6 (Çocuk Eğitimevi): “Tüm çalışmaları bunları yerine getirebilecek yönetsel süreçlere katkı, yönetimin bir parçası olmak lazım, çağdaş yönetimin özelliğidir yönetişimin sağlanmasıdır. Klasik anlamda yöneten yönetilen hiyerarşiye bağlı yetki değil, formel yetki diyeceğimiz mesleki yetkinin yönetime kanalize edilmesi gerekiyor. Bunu fiili olarak savunulardan biriyim fikrinsel savunmayı kastetmiyorum, yönetime aktarmaktan bahsediyorum.”

B. Sosyal Çalışmacıların Meslektaşlara ve Diğer Meslek Elemanlarına Karşı Etik Sorumlulukları ile Meslektaşlarla ve Diğer Meslek Elemanlarıyla Kurulan İlişkilerde Yaşanan Etik Sorunlar

Araştırmaya katılan sosyal çalışmacılar, meslektaşlarına karşı etik sorumlulukları meslektaşlara süpervizyon verilmesi ve meslektaşlara saygı duyulması olarak tanımlamaktadır. Meslektaşlara karşı etik sorumlulukların ilki meslektaşlara süpervizyon verilmesidir. Bu durumu SÇ5 aşağıdaki gibi açıklamaktadır:

SÇ5 (Çocuk Mahkemesi): “...birbirlerinin gelişimine destek olması gerekiyor, süpervizyon sisteminin çalışmamasından dolayı da olabilir vaka bazlı çok çalışmıyoruz, bakış açılarımız değişebiliyor, farklı meslek gruplarının olması avantaj olması gerekirken çoğu kez dezavantaj olabiliyor.”

Meslektaşlara karşı etik sorumlulukların bir diğeri meslektaşlara saygı duyulmasıdır. Saygı duymayı “varlığını kabul etmek” olarak tanımlayan SÇ10 meslektaşının saygısız davranışını aşağıdaki gibi açıklamaktadır:

SÇ10 (Aile Mahkemesi): “Mesleki olarak, insan olarak yani mesela şöyle bir örnek vereyim, biri başladı ben hiç tanımıyorum O da beni tanımıyor, yan odadan çıktığımı görüyor, personel olduğumu biliyor, bölünmeler gruplar olduğu için bana selam verilmiyor.”

Öte yandan her ne kadar meslektaşla saygı, sosyal çalışmacıların meslektaşlarına karşı etik sorumluluklarından biri olarak tanımlanmış olsa da akçeli işleri yapmak gibi sosyal çalışmacılar arasında rekabet yaratan durumlar, meslektaşların birbirine saygı duymamalarına neden olabilmektedir. Aile mahkemesinde çalışan bir başka sosyal çalışmacı SÇ13, bu durumu aşağıdaki gibi açıklamaktadır:

SÇ13 (Aile Mahkemesi): “SHU arkadaş var, X Adliyesinde bir çocuk vardı çocuk teslimine gidiyordum, bir iki kez ben teslim ediyordum, çocuk bana alıştığı için ben ilgileniyordum. Sonra Y Adliyesine geldim, baba yine beni istedi, sıraya girmek istedi, böyle bir baba var ben bu çocuğu alayım dedim, sıraya girsin dediler, en sonunda bu SHU arkadaş, siz aramayın, biz geleceğiz dediler. Çok güzel, burada hem bana yapılan bir saygısızlık var hem de mesleğine, istediğin tüm çocuk teslimleri senin olsun ama bir vatandaşı arayıp bana vereceksiniz parayı demek bu, çıkar çatışması çok fazla ve kişisel hırslar çok fazla, daha çok para kazanma isteği hem vatandaş hem mahkeme hem bireysel olarak meslek elemanlarını herkesi suiistimal ederek yapıyorlar, saygı çok fazla yok, birbirimize saygı duymamız gerekiyor.”

Aile mahkemesinde çalışan SÇ11 ise bu durumu aşağıdaki gibi açıklamaktadır:

SÇ11 (Aile Mahkemesi): “Özellikle para mevzusu, bilirkişilikte bu çok ön plana çıktı, adalet bakanlığı uzmanları arasında ciddi olmayan tek şey bilirkişilik. Ve adalet bakanlığı da bu yüzden uzmanlardan nefret ediyor, çok dilekçe vs. gittiği için az önce dedim ya telefonla gidiyor, mübaşire beni çağır sana da pay vereyim komisyonlu çalışan tipler vardı. Maddi çıkarlar konusunda etik olmayan meslek elemanları var, SHU’lar var.”

Araştırmaya katılanlar, diğeri meslek elemanlarına karşı etik sorumluluklarını mesleki sınırları göz ederek mesleki uygulama gerçekleştirmek olarak tanımlamaktadır. Ancak sosyal çalışmacıların 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu’yla tanımlanmış mesleki bir unvan olan sosyal çalışma görevlisi unvanını, sosyolog, psikolojik danışman, psikolog, çocuk gelişimi uzmanı, aile ve tüketici uzmanı ile öğretmenlerle paylaşması, her meslek için ayrı görev tanımları bulunmaması diğeri mesleklerle kurulan ilişkilerde etik sorunların oluşmasına yol açabilmektedir. Bu durumu aile mahkemesinde çalışan SÇ 13 aşağıdaki gibi açıklamaktadır:

SÇ13(Aile Mahkemesi): “Ben pedagoğum pedagoğ olarak alıyorum dosyayı, sosyal çalışmacı olarak, sosyal çalışma görevlisi olarak geçiyor, sosyal çalışmacı dendiğinde dikkatini çekmiyor hakim kelime oyunları yapıyor, ben bir tane dosya aldım, 10 sayfa rapor yazdım, sosyal hizmet uzmanına tebliğ diyor, sosyal hizmet uzmanı dediği kişi pedagoğ, her yerde pedagoğ olarak geçiyor ama raporunu verdiği zaman sosyal çalışmacı olarak raporunu yazıyor ve hakim SHU olarak biliyor.”

C. Danışanlara Karşı Etik Sorumluluklar ve Danışanlarla Kurulan İlişkide Karşı Karşıya Kalınan Etik Sorunlar

Araştırmaya katılanlar, adli alanda çalışan sosyal çalışmacıların danışanlara karşı sorumluluklarını; mesleki yeterliliğe sahip olma, gizlilik ilkesine dikkat etme, vaka bazlı savunuculuk, ön yargılı olmamak, sınırların korunması, tayin vb. durumlarda danışana karşı sorumlulukların yerine getirilmesi olarak açıklamaktadır.

Araştırmaya katılanlara göre danışanlara karşı etik sorumlulukların ilki, mesleki yeterliliğe sahip olmadır. Bu durumu, çocuk mahkemesinde çalışan SÇ8, tarafından aşağıdaki gibi açıklanmaktadır:

SÇ8 (Çocuk Mahkemesi): “Çocuklara yaklaşıma çok dikkat etmeli, şu anda direkt KPSS’den sonra çeşitli sınavlardan sonra alım yapıyordu, bir hizmet içi eğitim olsa buraya başlayanlar için, çünkü burası farklı bir ortam, yaklaşım çok önemli, iletişim, sorulacak soruların soruluş tarzı sorular çok önemli, çocuk veya aile belirli ön yargıyla geliyor burası adliye, siz memursunuz, belli bir çekince ile geliyor, rahatlatmanız lazım.”

Mesleki yeterliliğe sahip olma adli alanda karşı karşıya kalınabilecek tüm durumlara yönelik mesleki uygulamaları gerçekleştirmeyi, mesleki becerilere sahip olmayı da beraberinde getirmektedir. Aile mahkemesinde çalışan SÇ10 bu durumu aşağıdaki gibi açıklamaktadır:

SÇ10 (Aile Mahkemesi): “...karşılaştığım vakaların özellikleri hassasiyetleri acil müdahale gerektiği ve yaşanan en travmatik vakalar olarak tanımlayabileceğim için hazır olabilmeli, adli sistemin zorluklarını bilerek, adli sistemde çalışırken alternatif üretilebilecek noktaya gelerek. Görüşme teknikleri konusunda çok iyi olarak.”

Danışanlara karşı etik sorumlulukların bir diğeri gizliliğidir. Araştırmaya katılan sosyal çalışmacılar, gizlilik ile ilgili etik sorumluluklarını gerçekleştirirken güçlüklerle karşı karşıya kaldıklarını belirtmektedir. Bu güçlüklerden biri çalışma ortamıdır.

SÇ1 (Cezaevi): “Ben bir gün mahkum çağırmıştım odama iki tane gardiyan getirdi onu, ben üçüne de çay söyledik çay içtik, o sırada da ben form dolduruyordum, işim bitti, gardiyanlardan biri mahkumu götürürken diğeri dedi ki hocam o adama sen söyledin ama o mu içti biz mi içtik ne oldu anlamadık, emin ol, zor durumda kaldık dedi. Hayırdır ne oldu dedim, çünkü o mahkum iki hafta önce çay bardağını kırmış bir gardiyanın yüzünü kesmiş, bilemiyorsun bu durumları, karşılaşılabiliyorsun anlık durumlarda, bu etik ile ilgili bir sıkıntı olabiliyor, bu konuda çok keskin olmamak gerekiyor. Meslek elemanları yalnız kalmayayım diyebiliyor ama ilk yardımda bile önce kendi güvenliğini sağlamak gerekiyor, bazen çokta yardımcı olması gerekiyor.”

Öte yandan, sosyal çalışmacıların gizliliğe dair sorumlulukların yerine getirilememesinde bir başka güçlük mahkemelerde dosyaların gizliliğinin korunamamasıdır. Bu durumu aile mahkemesinde çalışmış SÇ11 aşağıdaki gibi açıklamaktadır:

SÇ11 (Aile Mahkemesi): “Dosyaların gizliliği olmuyor, kaleme gelen her avukat, herkes seni görebiliyor. Mahrem konular çocukla ilgili mahrem konular gizlilik değil, davalı senin yazdığın raporu da alabiliyor, onların hakkında olumsuz bir şey yazdığında hedef oluyor. Adli çalışmalarda fiziki koşullar hiç uygun değil.”

Danışanlara karşı etik sorumluluklarından bir diğeri vaka bazlı savunuculuktur.

SÇ6 (Çocuk Eğitimevi): “... savunuculuk görevi orada net olarak görülüyordu. Benim söylemek istediğim şey o değil, kaçınılmaz değil savunuculuk görevi, savunuculuk görevinin reddedilmesi tam bir etik ilke ihlaliydi... Meslek elemanları halihazırda koşullara bakmaksızın savunuculuk görevlerini danışanlar açısından yapması gerekiyor, yapmazlarsa etik olmayan bir durum var.”

Öte yandan, danışanlara karşı önyargıları davranmamak araştırmaya katılanlar tarafından danışanlara karşı etik bir sorumluluk olarak tanımlanmaktadır. Denetimli Serbestlik Şube Müdürlüğünde çalışan SÇ4, bu durumu aşağıdaki gibi açıklamaktadır:

SÇ4 (Denetimli Serbestlik): “Bize gelen müracaatçılar ön yargıyla geliyor. Her yerde dışlanmış marjinal bir şekilde geliyor, kimse bizi anlamaz kimse bizi dinlemiyor. Kabul edici olmak gerekiyor... O da öyle davranırsa (SHU), kaybediyoruz zaten. Kişiler denetimli serbestliğe gelince mahkemede gibi yargılanacaklarını düşünüyorlar. Böyle olmadığını göstermek lazım. Onları dikkate aldığınızda, bir dahaki görüşmeye motive olmuş geliyorlar. Çünkü ilk defa biri onları dikkate almış ve gözlerinin içine bakarak dinliyor.”

Araştırmaya katılan sosyal çalışmacılar tarafından danışanlara karşı etik sorumluluk olarak tanımlanan bir başka husus, danışanlarla kurulan ilişkide sınırların korunmasıdır. Cezaevinde çalışan SÇ7 bu durumu aşağıdaki gibi açıklamaktadır:

SÇ7 (Cezaevi): “Hükümlüler bir tedirginlik yaşadığınızı anlattığı zaman daha çok üzerinize gelebiliyor. Burada emin ve net bir şekilde hareket etmeniz gerekmekte. Sınırlar iyi çizildiğinde şey çok diğer alanlarda görülüyor, mesleki ilişkinin sınırları kalktığında o tamamen bitiyor. Özellikle hükümlüler ve tutuklularda. Özellikle kadın çalışanlar için, meslek elemanı için. Uzun yıllar cezaevinde yatan bir erkek hükümlü ile kadın meslek elemanı iletişime geçtiği zaman, eğer o çizgi kaçarsa bu sefer mesleki ilişki kopuyor, mahkûm tarafından farklı noktaya geliyor, bu durum senin hem o kişiyle hem de idareyle sorun yaşamana neden olabiliyor.”

Ayrıca, sosyal çalışmacıların danışanlarla kurdukları ilişkilerin kesintiye uğraması durumunda, danışanın bu durumdan etkilenmemesine yönelik çalışmaların yönetilmesi, vakaların süreklilik arz eden bir şekilde takip edilmesi gerekliliği araştırmaya katılanlar tarafından danışana karşı etik sorumluluk olarak tanımlanmaktadır.

SÇ5 (Çocuk Mahkemesi): “Sık sık uzman değişimi süreci olumsuz yönde etkiliyor, bunun bir süresi olmalı yani bir vakayı aldığı zaman oradan tahliye oluncaya kadar takip etmeli, sürdürülebilirliğin sağlanması gerekiyor ama onun da evveliyatı var, ta kolluk kuvvetinden sürdürülebilirlik, bir başka şey tahliye olduktan sonra işe yerleştirme okuluna yerleştirme ve tam da ideal olan toplumsallaşma sürecinde etik ilkelere uyulmadığını düşünüyorum. Şahsen böyle bir olanak sağlanmıyor.”

Öte yandan araştırmaya katılan sosyal çalışmacılar, danışanlara karşı etik sorumluluklarını yerine getirirken çeşitli güçlüklerle karşı karşıya kaldıklarını da belirtmektedir. Sosyal çalışmacıların danışanlara karşı etik sorumluluklarını yerine getirmede karşılaştıkları güçlüklerin ilki kurum yöneticilerinin tutumlarıdır. Bu durumu çalıştığı cezaevinden istifa eden SÇ1 aşağıdaki gibi aktarmaktadır:

SÇ1 (Cezaevi): “Şöyle ki benim cezaevinin müdürü adını söyleyince herkesin soyadını bildiği bir insandı ve mobbingin şahı bir insandı, pantolonunun önündeki çizgi düzgün değil diye geri gönderen veya bir personel rapor aldığında gardiyan

gönderen hakikaten hasta evde mi yoksa başka bir şey yapıyor mu diye, benim deneyimim üstünden çok baş edilebilir durum yoktu, psiko-sosyal servis bakanlık elemanı olarak geçiyor, doğrudan bakanlığa iletebiliyor ama sonrasında sıkıntıları göze alırsa, bu duruma sessiz kalmak aslında bir dayanak sağlıyor insanlar rahat etmek için.”

Kurum yöneticilerinin yönetsel tutumlarının yarattığı etkiyi cezaevinde çalışmış bir başka sosyal çalışmacı aşağıdaki gibi açıklamaktadır:

SÇ1 (Cezaevi): *“Türkiye’de kuruluşların müdürleri biraz krallar, acayip yetkileri var savcı vs. Çok etik davranmadıkça personel de etik davranamayabiliyor, bu sefer ikincil mobbingler başlıyor, personeli farklı şekilde rahatsız etme, sindirilme başlıyor, insanlara yansıyor, birlikte çalıştığın insanlara, çok acayip dengelerde olabiliyor, etiği anlatırken sadece meslek elemanlarından ziyade çalıştığı kuruluşlardakilere de anlatmak lazım, karşı çıkılıyor mu çıkılıyor o kişi o müdür o hakim her neyse çalıştığı insanları rahatsız ediyor. Tek taraflı giderse olamayabiliyor.”*

Öte yandan, kurum kültürü nedeniyle mesleki çalışmalar sınırlanabilmektedir. Bu durum danışanlara karşı sorumlulukların yerine getirilmesinde sorunlara yol açabilmektedir. SÇ3 bu durumu aşağıdaki gibi açıklamaktadır:

SÇ3 (Denetimli Serbestlik): *“Standartlarla uğraşmamalısın, o biriciklik o özgülük her zaman geçerli, ama bizim sistemde standardın dışında çıkmayalım adli kalıplar içinde neler yapılması gerekiyorsa ya da sistemden bizden ne bekliyorsa sadece bunu yapalım diyor, bu da bizim bütüncül bakış açımıza aykırı çok çelişen bir durum.”*

Danışanlara karşı etik sorumlulukların yerine getirilmesinde karşılaşılan bir başka güçlük adli alanda sosyal çalışmacıların mesleki görev sorumluluklarının tanımlanmamasıdır.

SÇ5 (Çocuk Mahkemesi): *“Adalet Bakanlığı kanunlara göre atanıyor, şu şu koşullarda sosyal çalışma görevlisi atanıyor. Ama görev tanımınız tam net değil, diğer işler diye bir şey var, hakim sana başka bir iş de verebilir, sonra gerçekten bir standartları olmalı, atıyorum en azından bir oda mesela, şu şu koşullarda görüşme yapılmalı, nasıl anlatayım, genel olarak standartları olmalı.”*

D. Topluma Karşı Etik Sorumluluklar

Araştırmaya katılan sosyal çalışmacılar, topluma karşı sorumlulukları olduğunu ifade etseler de kamu çalışanı olmaları nedeniyle, bu sorumlulukları yerine getiremediklerini belirtmektedir.

SÇ13 (Aile Mahkemesi): *“Toplum düzeyinde aile mahkemesinde yaptığımız işlerimiz aile toplumun en küçük birimi aileyi korumak ailede refaha konuşması adına bir şeyler yapıyoruz, bu ailenin ve toplum mutluluğu, kelebek etkisi diyelim mezzo düzeyde... Yasalarımız buna çok izin vermiyor, X Adliyesindeyken çocuğun annenin soyadı geçmesi konusunda baya bir çalışma yapıldı ama yaptığımız çalışmalar kitleniyor daha öteye geçmiyor geçmez de.”*

Öte yandan, araştırmaya katılan sosyal çalışmacılar topluma karşı sorumluluklarını sivil toplum örgütlerinde gerçekleştirilecek çalışmalarla ve kurumların düzenlediği seminerlerde görüş bildirerek yerine getirilebileceğini belirtmektedir:

SÇ13 (Aile Mahkemesi): “... bizim olanağımız yok memur olduğumuz için, biz kimseyi yetkilendirmeyiz, topluma karşı sorumluluklara katılıyorum. Yasa değişikliği konusunda STK ve dernekler yapılabiliyor. Hiyerarşik olduğu için yasa değişikliği yapılacak mekanizmalara çok erişilemeyeceğini düşünüyorum. Ancak STK'lar aracılığıyla veya kurumun düzenlediği seminerler ve toplantılar aracılığıyla olabilir.”

E. Belgeye Dair Görüşler

Araştırmaya katılan sosyal çalışmacılar, belgede bulunan etik ilkelere dair ifadelerin, meslek etik ilkeleriyle örtüştüğünü belirtmekle beraber, ücretlendirmeye ilgili düzenlemelerin bulunduğu 25. maddenin, Türkiye için uygun olmadığını belirtmektedirler.

SÇ6 (Çocuk Eğitimevi): “Türkiye’de yok bu mümkün değil. Bir ücret yok, bu görüşmeler bizim asıl işimiz, mevzuatla tanımlanmış olarak...”

Öte yandan, aile mahkemesinde çalışan sosyal çalışmacı SÇ13, bazı durumlarda danışanlardan ücret alındığını, sosyal çalışmacıların ücret belirleme sürecini suiistimal edebilme ihtimalinin bulunduğunu, bu nedenle ücretlendirmeye dair bir düzenlemenin mevcut koşullara göre düzenlenmesi gerektiğini belirtmektedir:

SÇ13 (Aile Mahkemesi): “Dosyada yol parası var, otobüsle gidiyor ama taksiyle gittim diyor. Taksi parası alıyor, devletten gelen bir şey değil, karşılığını almıyoruz karşılığını alsak saçma sapan bir yönelimimiz olmaz herhalde.”

SÇ 12 ise bilirkişilik vb. akçeli işlere dair etik kuralların belirlenmesi gerektiğini belirtmektedir.

SÇ12 (Denetimli Serbestlik) : “Bu belgeye bilirkişilik mevzuatlarında para hususlarının eklenmesi gerektiğini düşünüyorum. Meslektaşın meslektaşına saygı duyması gerekiyor. Bunu etik belge sağlamalı.”

Araştırmaya katılanlar, belgedeki etik ilkelere ek olarak çalışanların tükenmişlikle baş edebilmelerine yönelik mekanizmaların gerekliliğine dair bir ilkenin de belgeye eklenmesi gerektiğini belirtmektedirler.

SÇ7 (Cezaevi): “Yıpranmışlık ve tükenmişlik konusu var. Meslek elemanı tükeniyor şehir dışındaysa bile de kurumun aracılığıyla gidip geliyorsanız, muhatap aldığınız insan, gece de, zaten bir süre sonra tükeniyorsunuz ve gece de görüyorsunuz. Hep cezaevi personeli ve mahkumlarla oluşan bir hayatınız oluyor. O da şöyle bir tükenmişliğe yol açıyor, daha sonra sosyalleşemiyorsunuz, ben 2014’de istifa ettim. Şu an 2018 yılındayız dört yılda ben ancak sosyal hayata uyum sağladım.”

Öte yandan belgede, çocuklarla çalışmaya dair bir düzenlemenin olmadığı, etik belgede çocuklarla çalışmaya dair bir düzenlemenin eklenmesi gerektiği araştırmaya katılanlarca belirtilmektedir.

SÇ5 (Çocuk Mahkemesi): “Burada mesleki yeterlilikler ve deneyimler konusunda özellikle çocuk algısı konusunda ekstra eğitimler almış olmuş olan sertifikasyonlar gerekiyor.”

Araştırmaya katılanlar tarafından belgeye eklenmesi istenen bir başka düzenleme, vaka bazlı savunuculuktur.

SÇ6 (Çocuk Eğitimevi): “Vaka savunuculuğu eklenmesi gerektiğini düşünüyorum, şöyle bir tezim var benim, ben suçluluk alanında çok yazdım, toplantılara da katıldım sevda hoca dile getirir, şöyle bir konu var, içinde şey olarak eksiklik olarak kaldı şahsi değil. Tabi ki, burada bireyin devlet ile temas ettiği anda zaten insan hakları orada başlıyor. İlk defa temas ettiği zaman (çizerek anlatıyor) suçlu davranış, bunu diyebilmemiz için kolluğa gelmesi, gerekiyor araştırma soruşturma, yargılama, ceza, infaz, toplumsallaşma, şurada dikkat edersiniz bir macera var.”

Öte yandan, araştırmaya katılanlar belgenin Türkiye’de uygulanabilir olabilmesi için belgenin yaptırım gücünün bulunması gerektiğini belirtmektedir.

SÇ12(Denetimli Serbestlik): “Meslek örgütünün olmaması odanın olmaması nedeniyle resmi belge olması ve uyulmaması durumunda yaptırım olması gerekiyor, yoksa etik ilke var ama yaptırımı yok. Atıyorum ben bir müracaatçı ile gönül ilişki yaşadım diyelim, benim ile ilgili herhangi bir yaptırım olmaz.”

Araştırmaya katılanlar, belgenin yaptırım gücünün olabilmesi için etik ilke ve ilişkileri düzenleyici bir kuruluşa ihtiyaç bulunduğunu belirtmektedir.

SÇ7(Cezaevi): “Etik dışı uygulamaları rapor etmek cezaevinde çalışan SHU için zor. Çünkü bunun disiplin, sürgün edilme ya da cezaevi müdürü tarafından mobing aracı olarak kullanılması çok yüksek bir ihtimal zira ben bunu bizzat yaşadım. Bunun önüne ancak cezaevlerinden sorumlu genel müdür, bakan ve müsteşar gibi kişilerin meslek elemanlarının görevleri, etikleri konusunda bilgilendirilmesi ve her değişene de verilmesi için sürdürülebilir olması gerekir. Bunun içinde SHUDER’e ve diğer meslek derneklerine önemli görevler düştüğüne inanıyorum.”

SONUÇ

Adli alanda, sosyal çalışmacılar, sosyal çalışmacılara özgü bir meslek tanımı olmaksızın çalışmaktadır. Bu durum sosyal çalışmacıların mesleki rol ve sorumlulukları dışında da görev üstlenmelerine yol açabilmektedir.

Öte yandan Türkiye’de sosyal çalışmacıların, adli alanda bilgi, beceri ve değerlere sahip olup olmadığına dair standartlar bulunmamakta, sosyal çalışmacılar KPSS yoluyla istihdam edilmektedir. Nitelikli mesleki uygulamaların gerçekleştirilmesi açısından sorun olan bu durum, etik açıdan da güçlük yaratabilmektedir.

Ayrıca, araştırma çıktılarına göre sosyal çalışmacıların arasındaki çıkar çatışmalarının (akçeli işleri kimin gerçekleştireceği gibi) nasıl çözüleceğine yönelik bir düzenlemenin bulunmaması sosyal çalışmacılar arasındaki meslektaş ilişkisine zarar verebilmektedir.

Bu çerçevede, adli alanda etik ilke ve değerleri düzenlemeye ihtiyaç bulunmaktadır. Amerikan Ulusal Adli Sosyal Çalışma Derneği Etik İlkeleri Belgesi’ne vaka bazı savunuculuğa, tükenmişliğin önlenmesine ve çocuklarla çalışmaya dair düzenlemelerin eklenmesi, belgenin ücretlerle ilgili 25. maddesinin çıkartılması durumunda, belgenin Türkiye’de adli sosyal çalışma alanında etik ilke ve değere dair düzenleme ihtiyacının giderilmesine katkı sağlayabileceği düşünülmektedir.

Ancak etik ilke ve değerlere yönelik belgeler, mesleki politikaların üretilmesi açısından önemli olmakla beraber, tek başına yeterli enstrümanlar değildir. Etik ilkelere dair belgelerin işlevsel olabilmesi için etik ilke ve değerlerin gereklerinin yerine getirilmesine yönelik yaptırım gücüne sahip mekanizmaların da bulunması gerekmektedir. Zira araştırmayla ortaya konan etik sorunlar, yeni bir belgeye ihtiyaç duyulmadan, Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği Etik ilke ve Değer kitapçığında belirtilen düzenlemelerle çözülebilecek sorunlar olsa da Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği'nin meslek odası yaptırım gücüne sahip olmaması nedeniyle, mevcut belge adli sosyal çalışma alanında kullanılmamaktadır.

Türkiye'de Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği'nin lobicilik çalışmaları çerçevesinde milletvekilleri tarafından defaten Sosyal Hizmet Uzmanı/Sosyal Çalışmacı Meslek Odası kurulmasına yönelik yasa teklifinde bulunulmasına karşın yasa teklifleri yasalasmamıştır. Bu nedenle etik ilke ve değerlerin korunması için meslek odası kurulması dışında bir yola gerek duyulmaktadır. Bu yol, etik ilke ve değerlere dair yasal düzenleme yapılmasıdır.

Günümüzde, kamu hizmetlerinde yaşanan neoliberal dönüşümle birlikte kamu hizmetlerine dair standartlarının belirlenmesine yönelik düzenlemeler yapılmakta olup yapılan düzenlemelerle mesleki uygulamalara dair standartların da oluşması gündeme gelmektedir. Bu durumu 14 Aralık 2012 tarih ve 28497 sayılı Resmî Gazetede yayınlanarak yürürlüğe giren Sağlık Meslekleri Kurulu Yönetmeliğiyle kurulan Sağlık Bakanlığı Sağlık Meslekleri Kurulu örneğinde görmek mümkündür. Sağlık Bakanlığı Sağlık Meslekleri Kurulu'nun etik ilke ihlallerine yönelik yaptırım gücü bulunmakta olup kurul, sağlık çalışanlarını meslekten men, etik ilkelere dair eğitim programına tabi tutma gibi kararlar alabilmektedir.

Öte yandan, adli alanda da etik ilkelerle ilgili düzenlemeler gerçekleştirilmektedir. Hakimler Savcılar Kurulu Genel Kurulu 6 Mart 2019 tarihinde düzenlemiş olduğu toplantıda Türk Yargı Etiği Bildirgesini kabul etmiştir (HSK, 2019). Hakimler ve savcılarla kısıtlı olan bu etik düzenlemeye benzer bir şekilde adli alandaki tüm meslekler için ayrı ayrı etik ilkelere dair düzenlemeler yapılması mümkündür. Bu çerçevede, adli alanda da Sağlık Meslekleri Kurulu gibi bir kurulun kurulması ve etik ilke ve değerlerle ilgili yasal düzenleme yapılması olanağı bulunmaktadır. Bu bağlamda, hazırlanacak adli alana özgü etik ilke ve değerler belgesi, yasal düzenlemenin dayanağının oluşturabilmesi açısından önemlidir. Ancak, sosyal çalışmacıların görev ve sorumluluklarının adli alanda tanımlanmaması, sosyal çalışmacıların adli alanda sosyal çalışma görevlisi olarak çalışması nedeniyle sadece

sosyal çalışma meslek etik ilkelerine dair yasal düzenleme yapılması mümkün değildir. Bu çerçevede, sosyal çalışma görevlisi tanımının değiştirilmesi ve adli alanda bulunan her mesleğe özgü etik ilke ve değerlerin belirlenmesi veya sosyal çalışma görevlilerine dair etik ilkelerin belirlenmesi yoluyla etik ilke ve değerlere yönelik düzenlemelerin yapılabileceği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Aile Mahkemelerinin Kuruluşu Görev Yargılanma Uuslerine Dair Kanun (2003). Resmi Gazete, Sayı:24997, 18.01.2003
- Barker, R. L., and D. M. Branson (2000). *Forensic social work: Legal aspects of professional practice*. 2d ed. Binghamton, NY: Haworth.
- Butters, R. P., & Vaughan-Eden, V. (2011). The Ethics of Practicing Forensic Social Work. *Journal of Forensic Social Work*, (1), 61-72.
- Ceza İnfaz Kurumlarının Yönetimi ile Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Tüzük(2006). Resmi Gazete, Sayı: 10218
- Cılga, İ. (2004). *Bir Bilim ve Meslek Olarak Sosyal Hizmet* (Vol. 16)Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksekokulu Yayınları
- Congress, E. (1999) *Social Work Values and Ethics: Identifying and Resolving Professional Dilemmas*. Belmont, CA: Wadsworth Publishing.
- Congress, E. & Mcauliffe D. (2006). Social work ethics: Professional codes in Australia and the United States. *International Social Work*, 49(2): 151-164.
- Congress, E. (2012). Law and Social Work Ethics in Forensic Social Work (Ethical Practice in Forensic Social Work), Erişim Linki: <http://nofsw.org/wp-content/uploads/2012/09/Ethics-and-Social-Work-Webinair-September-17-2012-final.pdf> Tarih: 07.01.2017.
- Çocuk Koruma Kanunu (2005), Resmi Gazete, Sayı: 25876, 15.07.2005.
- Denetimli Serbestlik Hizmetleri Yönetmeliği (2013). Remi Gazete, Sayı: 28578, 05.03.2013
- Dönümcü, Ş. (2004). Sema Kut & Sosyal Hizmet "Yaşamla Bütünleşen Bir Mesleğin Öyküsü". Ankara: Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği Genel Merkezi Yayını, No.11.
- Green, G., Thorpe, J., & Traupmann, a. M. (2005). The sprawling thicket: Knowledge and specialisation in forensic social work. *Australian Social Work*, 58(2), 142-153.
- HSK(2019). Türk Yargı Etiği Bildirgesi.Erişim Adres: <https://www.hsk.gov.tr/Eklentiler/Dosyalar/90e928b1-8852-4571-92fe-72cb50d28b41.pdf> Erişim Tarihi: 5.04.2019
- Karakuş, B. (2015). Türkiye'de Sosyal Hizmet Uzmanı Sayıları ve İstihdam Açısından Durumları. Erişim Linki:

<http://www.shudernegi.org/?pnum=175&pt=T%C3%BCrkiye%27deki+Sosyal+Hizmet+Uzman%C4%B1+Say%C4%B1lar%C4%B1> Erişim Tarihi: 02.01. 2019.

- Maschi, T., & Killian, M. L. (2009). Defining Collaborative Forensic Social Work with Diverse Populations. In C. Bradley, K. Ward & T. Maschi (Eds.), *Forensic Social Work Psychosocial and Legal Issues in Diverse Practice Settings* New York: Springer Publishing Company.
- Maschi, T., & Killian, M. L. (2011). The evolution of forensic social work in the United States: Implications for 21st century practice. *Journal of Forensic Social Work*, 1, 8–36
- Munson, C. (2011). Forensic Social Work Practice Standards: Definition and Specification. *Journal of Forensic Social Work*, 1, 37-60.
- NOFSW. (1997). What is forensic social work? Erişim Adresi: https://nofsw.org/?page_id=10 Erişim Tarihi 01.04.2018
- NOFSW (1987). Code of Ethics. Erişim Adresi: <http://nofsw.org/wp-content/uploads/2014/03/NOSFW-Code-of-Ethics-Changes-2-16-12.pdf>. Erişim Tarihi: 01.04.2017
- Robbins, S., Vaughan-Eden, V., & Maschi, T. M. (2014). It's not CSI: The importance of forensics for social work education. *Journal of Forensic Social Work*, 4(3), 171–175.
- Sağlık Meslekleri Kurulu Yönetmeliği (2012).Resmi Gazete, Sayı:28497,
- SHUDER(2001). Sosyal Hizmet Mesleğinin Etik İlke ve Sorumlulukları. Ankara: Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği Yayını, No.6

EK ADLİ SOSYAL ÇALIŞMA ULUSAL DERNEĞİ MESLEK ETİK URALLARI

GİRİŞ

Ulusal Adli Sosyal Çalışma Derneği'ne üye olan her Adli Sosyal Çalışma Uygulayıcısı Mesleki Etik Kurallara bağlı kalacağını resmi olarak taahhüt eder. Adli Sosyal Çalışma Uygulayıcısı, bu Mesleki Etik Kurallar uyarınca, topluma, meslektaşlarına ve onların örgütlerine, Ulusal Adli Sosyal Çalışma Derneği ve dernek üyelerine karşı aşağıda belirtilen yükümlülükleri yerine getireceğini kabul eder. Her Adli Sosyal çalışma uygulayıcısı, refahın (wellbeing) artırılmasını, olası zararların en aza indirilmesini ve nitelikli adli sosyal hizmetlere eşit bir şekilde erişimin desteklenmesini teşvik etmelidir.

Kısım I

Ulusal Adli Sosyal Çalışma Derneği'ne Karşı Etik Sorumluluklar

Kural 1. Her Ulusal Adli Sosyal Çalışma Derneği üyesi bir Adli Sosyal Çalışma Uygulayıcısı olmanın sorumluluklarını yerine getirebilmek için gerekli eğitim, arka plan ve deneyime sahip olmalıdır.

Kural 2. Ulusal Adli Sosyal Çalışma Derneği üyeleri, üyeliğe hak kazanmak, lisans ve/veya sertifika almak dahil her ne sebeple olursa olsun bir üyenin niteliklerine, eğitimine, arka planına ya da deneyimine dair sözlü ya da yazılı olarak yanlış beyanda bulunmamalıdır.

Kural 3. Her Adli Sosyal çalışma Uygulayıcısı, uygulamaları etkileyen yasal değişikliklerden haberdar olmalı, hizmet içi eğitim programlarında yer almalı, mesleki konferanslara katılmalı, mesleki

yayınları takip ederek uygulama becerilerini genişletmeli, adli meselelerde meslektaşlarına danışmalı, istendiği takdirde meslektaşlarına ve diğer meslek elemanlarına eğitim materyalleri sunmalıdır.

Kural 4. Her üye diğer meslek elemanlarını ve kamuyu Ulusal Adli Sosyal Çalışma Derneği'nin çalışmaları ve standartları konusunda bilgilendirmekten sorumludur.

Kural 5. Adli Sosyal çalışma Uygulayıcıları, bir vatandaş olarak kendi adlarına yaptıkları açıklamalar ile Ulusal Örgüt adına yaptıkları açıklamaları birbirinden ayırmalıdır.

Kural 6. Adli Sosyal çalışma Uygulayıcıları, müracaatçılara hizmet sunarken yasaların, kuralların, politikaların ve müdahale hedeflerinin içerdiği olası çelişkileri açıkça tespit etmek için çaba harcamalı ve diğer kurumlar ve topluluk üyelerine de bu konuda danışmalıdır.

Kural 7. Araştırma ve yayın yayımlayarak akademik inceleme yapan her Adli Sosyal Çalışma Uygulayıcısı gizliliği sağlamalı ve tüm müracaatçıların fiziksel ve psikolojik olarak görecekları zararı en aza indirmelidir.

Kural 8. Ulusal Adli Sosyal Çalışma Derneği üyeleri yaptıkları araştırmalarda sadece gönüllü olarak bilgilendirilmiş onam imzalayan kişilerle çalışmalıdır. Araştırmaya katılan kişilerin mahremiyetinin ve saygınlıklarının korunması için özen gösterilmelidir. Herhangi bir araştırma projesine katılmayı reddeden müracaatçıya yönelik bir ceza uygulanamaz.

Kural 9. Yayınlanan eserlerde emeği geçenler, yayımcıların belirledikleri standartlar doğrultusunda kredi/ puan verilmelidir. Esere katkı sunan temel kişiler listelenmelidir. Birincil

katkı sunan yazarın adı en başta yer almalıdır.

Kısım II

İşverenlere ve Meslektaşlara Karşı Etik Sorumluluklar

Kural 10. Adli Sosyal çalışma Uygulayıcısı, işveren kurum ve Uygulayıcı arasında gönüllü olarak kabul edilmiş olan yükümlülüklerle bağlı kalmalıdır.

Kural 11. Adli Sosyal Çalışma Uygulayıcısı işverenlerin veya meslektaşların etik dışı uygulamalarını uygun kurum ve/veya meslek örgütlerine rapor etmelidir.

Kural 12. Adli Sosyal Çalışma Uygulayıcısı herhangi bir müracaatçı, meslektaş ya da kuruma karşı etik olmayan bir uygulamada bulunmayı reddetmelidir.

Kural 13. Adli Sosyal Çalışma Uygulayıcısı müracaatçılara, meslektaşlarına, süpervizyon alanlara, öğrenci ve stajyerlere karşı saygılı ve itibarlı davranmalıdır.

Kural 14. Adli Sosyal Çalışma Uygulayıcısı süpervizyon alanları, öğrenci ve stajyerleri değerlendirirken kurum normlarına ya da personel pratiklere uygun bir şekilde yansız ve adil davranmalıdır. Bu değerlendirmeler, değerlendirmenin konusu olan kişilerle paylaşılmalıdır.

Kural 15. Adli Sosyal Çalışma Uygulayıcısı talep olduğu takdirde meslektaşlara danışmalıdır.

Canon 16. Adli Sosyal çalışma Uygulayıcısı, müracaatçıyı, çalıştığı kurumun politikasına aykırı olacak bir şekilde özel

uygulama yapmaya teşvik edemez.

Kısım III Müracaatçılara Yönelik Etik Sorumluluklar

Kural 17. Adli Sosyal Çalışma Uygulayıcısı Adli Sosyal çalışma Hizmetleri sağlarken ırk, ulus, din, ten rengi, yaş, cinsiyet, cinsel yönelim, zihinsel veya fiziksel engellilik, siyasi görüş, medeni ya da yasal durum üzerinden ayrımcılık yapmamalıdır.

Kural 18. Adli Sosyal Çalışma Uygulayıcısı kendisine yapılan yönlendirmelerin kaynağını belirlemeli, hakkında değerlendirme ya da müdahale yaptığı bireyleri değerlendirmenin doğası ve amacı konusunda bilgilendirmeli ve elde edilen bilgilerin kimlerle paylaşılacağına dair uygulanabilir gizlilik standartlarını kullanmalıdır.

Kural 19. Adli Sosyal çalışma Uygulayıcısı, müracaatçının fiziki, duygusal ya da psikiyatrik sağlığını tehlikeye sokabilecek bir müdahale yapmamalıdır.

Kural 20. Adli Sosyal Çalışma Uygulayıcısı uygun durumlarda danışmanlık talep etmelidir.

Kural 21. Adli Sosyal Çalışma Uygulayıcısı gerektiğinde müracaatçının çıkarına en uygun olacak şekilde başka kurum ve profesyonellere yönlendirmeler yapmalıdır. Müracaatçı durum hakkında bilgilendirilmelidir.

Kural 22. Adli Sosyal Çalışma Uygulayıcısı kişisel, aile ve/veya mesleki sorumlulukları ile çelişki oluşturan durumlarda müracaatçısı ile doğabilecek olası çıkar çatışmalarından kaçınmak için o müracaatçı ile çalışmayı reddetmelidir.

Kural 23. Adli Sosyal Çalışma Uygulayıcısı müdahaleyi

müracaatçının devam etme isteğine karşın bitirecek olursa müracaatçıya kararı uygun biçimde açıklamalı ve hizmetlerin uygun başka kurum ve profesyonellerce devam ettirildiğinden emin olmalıdır.

Kural 24. Adli Sosyal Çalışma Uygulayıcısı yasalara tabi olan tüm kayıt ve belgelerin gizliliğini korumalıdır. Bilgi açıklama sadece müracaatçı bilgilendirildikten ve yazılı onay verdikten sonra yapılmalıdır.

Kural 25. Adli Sosyal çalışma Uygulayıcısı, sunulan hizmetlere uygun ve makul hizmet ücretleri belirlemeli ve bu ücretler benzer hizmetler veren meslek elemanlarının ücretleri ile orantılı olmalıdır.

Kural 26. Adli Sosyal Çalışma Uygulayıcısı yardıma ihtiyacı olan seçilmiş müracaatçılara hizmet sağlamalıdır.

Kural 27. Adli Sosyal Çalışma Uygulayıcısı yaptığı hizmetlerin karşılığı olan ücreti almalıdır.

Kural 28. Adli Sosyal Çalışma Uygulayıcısı sahtekarlık, hile ya da yasadışı herhangi bir faaliyette bulunamaz.

Kural 29. Adli Sosyal Çalışma Uygulayıcısı bir meslektaşı ile arasındaki sevk işlemleri için maddi değeri olan herhangi bir şeyi alamaz ve veremez, böyle bir şeyi kabul ve talep edemez.

Kural 30. Adli Sosyal çalışma Uygulayıcısı, kendi kişisel problemlerinin, ruhsal hastalık, alkol ya da uyuşturucu bağımlılığı problemlerinin müracaatçılara sunduğu hizmeti etkilemesine izin vermemelidir. Adli Sosyal Çalışma Uygulayıcısı uygun müdahaleyi ve tedaviyi talep etmekten sorumludur.

Kural 31. Adli Sosyal Çalışma Uygulayıcısı müracaatçılar,

öğrenciler veya yetkisi altında olan bir kimseyle cinsel ilişkide bulunamaz.

Kural 32. Adli Sosyal çalışma Uygulayıcısı, belgelenmiş ya da kuşkuyla çocuk ihmal ve istismarı, hasta ya da bağımlı olan başka kişilere yönelik istismar durumlarını, ilgili yerel ve ulusal yasalar doğrultusunda uygun yerel ve federal kurumlara rapor etmelidir.

Kural 33. Adli Sosyal Çalışma Uygulayıcısı müracaatçı tarafından yapılması muhtemel bedensel zararlar konusunda ciddi tehditler ortaya çıktığında uygun yasal yetkilileri ve belirlenmiş olası kurban(lar)ı bilgilendirmelidir.

Kural 34. Adli Sosyal Çalışma Uygulayıcısı, mesleki ya da eğitimsel amaçlarla yapılacak video ve ses kayıtlarında müracaatçıların yazılı onayını almak zorundadır.

Kural 35. Adli Sosyal Çalışma Uygulayıcısı küçük yaştaki müracaatçılara yönelik özel yükümlülükleri konusunda duyarlı olmalı, müracaatçıya uygulanan müdahaledeki ilerlemeyi en üst düzeye çıkaracak bilgiler sadece ebeveynler, vasiler ve uygun kurumlar ile paylaşılmalıdır.

Kısım IV Topluma Karşı Etik Sorumluluklar

Kural 36. Adli Sosyal Çalışma Uygulayıcısı Adli Sosyal Çalışma uygulamalarını etkileyecek olan yasa değişikliği teklifleri konusunda etki yaratmakla yükümlüdür.

Kural 37. Adli Sosyal Çalışma Uygulayıcısı Adli Sosyal çalışma hizmetlerinin tüm insanlara eşit olarak ulaştırılması ve hizmetlerin niteliklerinin artırılması için çalışmalıdır.

Kural 38. Adli Sosyal Çalışma Uygulayıcısı mahkemelerde yalancı şahitlik yapamaz.

Kural 39. Adli Sosyal Çalışma Uygulayıcısı yükümlülük ve sorumlulukları konusunda, bu yükümlülükleri yapmaya ve bu sorumlulukları üstlenmeye yeterli olmayan kişileri yetkilendiremez.

Paslı, F. (2019). ÇocuğaYönelik Cinsel İstismar Deneyiminin Mikro ve Mezzo Sistemler Açısından İncelenmesi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 30(2), 463-492.

Araştırma

Makale Geliş Tarihi: 09.03.2018

Makale Kabul Tarihi: 18.03.2019

ÇOCUĞA YÖNELİK CİNSEL İSTİSMAR DENEYİMİNİN MİKRO VE MEZZO SİSTEMLER AÇISINDAN İNCELENMESİ

Investigation of Sexual Abuse Experience in Children with Micro and Mezzo Systems

Figen PASLI*

* Dr. Öğretim Üyesi, Kocaeli Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü, ORCID ID: 0000-0001-7150-8264

ÖZET

Bu araştırmanın amacı cinsel istismar yaşantısının çocuk, genç ve annede yarattığı duygular, çocuk ve aile üzerindeki etkileri, cinsel istismar olayı karşısında mikro sistemin tutumunu, mezzo sistemin niteliklerini incelemektir. Çocuğun mikro sistemle etkileşimi hem cinsel istismarın gerçekleşmesinde risk etmenleri barındırdığı için, hem de istismar sürecinin çocuk ve ebeveynler üzerindeki etkileri açısından önemlidir. Nitel yöntemle yapılan bu çalışmada veriler yarı yapılandırılmış görüşme formu ile derinlemesine görüşmeler yoluyla toplanmıştır. Görüşme formu 18 yaş ve altındaki 6 çocuğa, 18 yaş üzerindeki 4 gence ve 11 anneye uygulanmıştır. Elde edilen bulgulara göre, cinsel istismar yaşantısı çocuklar ve anneler üzerinde daha çok korku/kaygı, suçluluk, güvensizlik, utanç duyguları yaratmaktadır. Çocuğun yaşamına getirdikleri arasında cinselleştirilmiş davranışlar, özkıyım, becerilerde gerileme, gebelik/obezite, ruhsal bozukluklar görülmektedir. Bazı annelerde ruhsal bozukluk görüldüğü, sosyal dışlanma gibi olumsuz deneyimler yaşandığı gibi, zor koşulları birlikte göğüslemenin aile üyeleri arasında dayanışma, güçlenme gibi olumlu sonuçlara yol açtığı gözlemlenmektedir. Mikro sistemde çocuğa ve aileye sosyal destek sağlama gibi olumlu tutumlar görülmektedir. Çocuğa inanmama, tepkisiz kalma, çocuğu istismarcısıyla evlendirerek “namus temizleme” gibi algılar ortaya çıkmıştır. Mikro sistemdeki bireylerin etkileşimi aynı zamanda mezzo sistemin olumlu ve olumsuz niteliklerini ifade etmektedir.

Anahtar Sözcükler: Cinsel istismar, mikro sistem, mezzo sistem.

ABSTRACT

The aim of this study is to examine the emotional effects of sexual abuse on the child, the teenager and mother, the effects of it on the child and family, the attitude of the micro system against sexual abuse, and the characteristics of the mezzo system. The interaction of the child with the micro system is important both because it involves risk factors in the realization of sexual abuse and because of the the effects of the abuse process on children and parents. In this research conducted by qualitative method, data were collected through in-depth interviews with semi-structured interview form. It was applied to 6 children aged 18 or under, 4 young people over 18 and 11 mothers. According to the findings, the experience of sexual abuse creates fear / anxiety, guilt, insecurity and shame on children and mothers. Sexualized behaviours, suicidal behaviour, decline in skills, pregnancy / obesity and mental disorders are observed in the life of the child. Sexual abuse can lead to positive results such as solidarity and empowerment in family life. Negative results such as mental disorders and social exclusion are also observed. Positive attitudes are observed such as providing social support to children and families in mezzo system. Disbelief to the child, unresponsiveness, by making the child marry to the abuser, perceptions such as "cleaning honour" have emerged. The interaction of individuals in the micro system also expresses the positive and negative qualities of the mezzo system.

Keywords: Sexual abuse, micro system, mezzo system.

GİRİŞ

Çocuğa yönelik cinsel istismar, eylemin içeriği, çok yönlülüğü, çocuk ve ailenin yaşamı üzerinde yarattığı etkiler nedeniyle fiziksel, duygusal istismar ve ihmalden farklı, zor ve karmaşık bir süreçtir. Çocuk üzerindeki bedensel ve psikolojik etkileri nedeniyle sağlık sorunudur. Çocuğun korunmasını gerektirdiği için sosyal boyutu vardır. Yasalarda çocuğa karşı işlenen bir suç olarak tanımlandığı için yasal boyutu da söz konusu olan olgudur.

İstismara yol açan risk etmenleri; çocuk açısından bireysel düzeyde; yaş, cinsiyet, sağlık durumu, gelişim basamağı ve davranış; var olan koşul/durum düzeyinde; ebeveyn-çocuk etkileşimi, aile dinamikleri, yetiştirme tarzları, aile içi şiddete maruz kalma; daha geniş koşullar/durumlar düzeyinde; toplumsal etmenler, sosyal destek ve aile ilişki sistemi; son olarak kültürel koşullar/durumlar düzeyinde; inançlar, normlar ve değerlerdir (Belski ve Straton,2000; Garbarino ve Kostelny, 1992). Çocuk ve gencin zihinsel ve bedensel engelli olması, şizofreni, bipolar bozukluk, dürtü denetim

bozukluğu, dikkat eksikliği, hiperaktivite bozukluğu gibi ruhsal sorunlarının olması, cinsel istismara uğrama riskini artırabilir (Spencer ve diğ., 2005).

Cinsel istismarın çocuk üzerindeki etkileri farklı boyutlarda ve düzeylerde görülebilir. Çocuklardaki cinsel istismara bağlı davranışların çeşitliliği, çocuğun yaşı ve cinsiyetine bağlı farklılıkların yanı sıra, çocuk ile istismarcı arasındaki ilişkinin doğası, cinsel istismarın sıklığı ve süresi, cinsel istismar sonucunda çocuğa sağlanan destek ve yardımın farklılığıyla ilgilidir (Hornor, 2010:360).

Bir çalışmada istismar eyleminin şiddeti ne kadar fazla olursa, yaşadığı cinsel istismarın ardından çocuğun o kadar fazla olumsuz bulgular gösterdiği bildirilmiştir. Özellikle penetrasyon ve/veya şiddet, tehdit ve güç içeren cinsel istismar, çocuk için olumsuz sonuçlara yol açmaktadır (Beitchman ve diğ., 1991:540). İstismar süresinin çocuk üzerinde yarattığı etkiyi araştıran, 69 kız ve 21 erkek çocukla yapılan bir çalışmada; yaş, cinsiyet ve istismar süresi, istismarcı tarafından şiddet uygulanıp uygulanmamasının istismarın sonuçları üzerinde anlamlı etkisi olduğu görülmüştür. Bu çocuklarla yapılan psikolojik değerlendirmelerde travma sonrası stres bozukluğuna bağlı korku, kaygı, depresyon ve suçluluk duygusunun istismarın doğası, süresi ve şiddetiyle ilgili olduğu ortaya çıkmıştır. Bir yıldan uzun süre cinsel istismara uğrayan çocukların travma sonrası stres bozukluğu gösterdiği görülmüştür (Wolfe ve diğ., 1994:45).

Özellikle aile üyelerinin istismar açığa çıktıktan sonra çocuğa karşı tutumlarındaki değişim ve reaksiyonu, çocuğu koruma konusunda istekli ve uygun olup olmamaları, çocukta ihanete uğramış olma duygusu geliştirebilmektedir (Finkelhor, 1990:24). İstismarcı olmayan anne ve babaların çocuğun cinsel istismarının açığa çıkmasına verdiği reaksiyonu inceleyen kapsamlı bir alan yazın çalışmasında Elliot ve Carnes (2001:320) bunun çocuğun uyumuyla ilgili olduğunu belirtmişlerdir. İstismardan sonraki süreçte anne ve babanın desteği, çocuğun sürece uyum geliştirmesinde güçlü bir gösterge olup, bu destek istismar olayının kendisine bağlı etkenlerden daha fazla etkilidir. İstismara uğrayan çocuklar ebeveynlerin desteğiyle daha az davranışsal ve duygusal güçlükler göstermektedir. Yine bazı araştırmacılara göre, aile çevresinin çocuğun uğradığı cinsel istismara tepkisi ve çocuğa verdiği destek, istismarın sonuçları üzerinde, istismarın kendisiyle ilgili etmenlerden daha etkili olabilir (Deblinger ve diğ., 1999:1375).

Cinsel istismarın kronik olan bir başka dinamiği; çocuğun duygusal ve kişiler arası ilişkilerini olumsuz etkileyen güçsüzlük duygusudur. İstismar deneyimleri hakkında

çevreden gelen olumsuz çağrışımlar çocuklara nakledilmekte, bir zaman sonra, cinsel istismara uğrayan çocuk, bu mesajları olumsuz kendilik imgesi olarak kabul etmeye ve içselleştirmeye başlamaktadır. Damgalanma, istismara özgü utanma ve kendini suçlama olarak tanımlanmaktadır. Çocukların gelişim dönemlerine göre cinsel istismara bağlı psikopatolojiler değişkenlik gösterir. Erken çocukluk döneminde yaşanan cinsel istismar sonucunda; uygun olmayan cinsel davranışlar, içe dönme ya da dışa vurum davranışları, orta çocukluk döneminde yaşanan cinsel istismar sonucunda depresyon, özkıyımı kavrama, travma sonrası stres bozukluğu, uygun olmayan cinsel davranışlar gözlenmektedir. Ergenlik döneminde ise riskli cinsel davranışlar, depresyon, özkıyım düşünceleri, özkıyım, içe dönme (örn. benlik saygısında düşüş), travma sonrası stres bozukluğu, dışa vurum davranışları (örn. antisosyal davranışlar), madde kullanımı, çeteye karışma, hamilelik, evden kaçma davranışları görülebilmektedir (Garnevski ve Arends, 1998: 104).

Çocuğa yönelik cinsel istismarın yarattığı travma sadece çocuğu değil; aile üyelerini de etkilemektedir.

Çocuğa yönelik cinsel istismarın aileyi nasıl etkilediğine ilişkin yeterli çalışma olmamasına karşın bir araştırmada, çocuklarının cinsel istismarının açığa çıkmasından sonra ailelerin ikincil travma yaşadıkları ortaya çıkmıştır. Çocukları cinsel istismara uğrayan annelerin, diğer annelerle karşılaştırıldığında genel olarak yüksek düzeyde duygusal sorun yaşadıkları ve ruhsal hastalık tanısı alma açısından çok yüksek risk taşıdıkları görülmüştür. Babaların psikolojisinin de annelerinki kadar olmasa bile, olumsuz etkilendiği ortaya çıkmış; bir çalışmaya göre cinsel istismara uğrayan çocukların babalarında, ebeveynlik ve aile işlevinde, kendi ebeveynlik algısında farklılaşma görülmesi de anlamlı stres durumu görülmüştür (Manion ve diğ., 1996:1100).

Cinsel istismarın çocuğun ruh sağlığı üzerindeki etkisiyle ilgili birçok araştırmanın daha çok bireylerde oluşan psikopatolojilere odaklandığı, cinsel istismarın gerçekleştiği ortamda çocuğun çevresiyle etkileşiminin kısmen göz ardı edildiği görülmektedir. Oysa hem içinde yaşadığı çevrenin özellikleri hem de çevreyle etkileşim düzeyi çocuğun cinsel istismardan etkilenmesinde önemlidir. Bu yönden bakıldığında çocuğun ve hatta ebeveynlerin ruh sağlığı üzerinde çevreyle olan etkileşimlerin de araştırılması gereği ortaya çıkmaktadır. Bu etkileşimin araştırılması için ekolojik sistem yaklaşımından yararlanmak uygun olacaktır.

Ulusal alan yazında cinsel istismara uğrayan çocukların istismar sürecinde çevre ve sistemlerle olan etkileşimlerinin, çocuklar ve ebeveynlerin gözünden ayrıntılı ele alındığı nitel yönteme dayalı çalışmalarla karşılaşılmamıştır. Uluslararası alan yazında ise çocukların cinsel istismarı çok boyutlu olarak nasıl yaşadıklarına ilişkin sınırlı çalışma olduğu görülmüştür.

Sorunları bütüncül bir şekilde ve çoklu bakış açısıyla inceleme olanağı sunan ekolojik sistem yaklaşımı, cinsel istismar sürecine etki eden çevreyle olan etkileşimlerin derinlemesine kavranmasına olanak sağlar. Dolayısıyla çalışmanın ekolojik sistemin katmanları olan mikro ve mezzo sistemler kapsamında ele alınması niteliğini ve önemini arttırmaktadır.

Profesyonel müdahalelerde ekolojik yaklaşımı kullanmak, birey, aile, grup ve/veya topluluk ile politik, sosyal ve kültürel çevreleri arasındaki ilişki ve bağlantıları ve bunların birbirlerini nasıl etkilediğini ve şekillendirdiğini düşünmeyi gerektirir (Gitterman, 2011, akt. Teater, 2014: 36).

Sosyal hizmet uzmanı için bu, müdahaleyi bireyde, çevrede ya da her ikisinde gerçekleştirmeyi gerekli kılmaktadır. Bu yaklaşımla çalışan sosyal hizmet uzmanları için amaç, birey-çevre uyumunu değerlendirmek ve uyum düzeyini arttırmak için müdahalelerini birey, çevre ya da her ikisine uygun hale getirmektir. Müdahale, birey, aile, grup ve/veya toplulukların stresini azaltmalı, olumlu gelişim ve değişimi desteklemelidir (Teater, 2014).

Sosyal hizmet uygulamalarında yararlanılan ekolojik sistem modelinin Bronfenbrenner (1977)'e göre dört düzeyde bileşeni vardır (akt. DeVylder, 2012: 478):

- Mikrosistem: Şu anki ortam; ev, okul, işyeri gibi,
- Mezzosistem: Mikrosistemlerden oluşan sistem; komşuluk, akrabalık, toplum,
- Ekzosistem: Doğrudan bireyi kapsamayan sosyal yapılar; kamu kurumları, profesyonel kuruluşlar,
- Makrosistem: Kültürü kapsayan örüntüler; ekonomik ya da siyasal ideolojiler, baskın inançlar ya da basmakalıp düşünceler.

Ekolojik sistem yaklaşımı, çocuğa yönelik istismarla ilişkili olarak ebeveyn özelliklerinin önemini kabul etmektedir. Mikro sistem içerisinde ebeveyn özellikleri kadar çocuğun özellikleri de çocuk istismarına ortam hazırlayan faktörler arasında yer alır. Çocuğun özellikleri istismara neden olmaz, ancak bazı özelliklere sahip olan çocuk ile ebeveyn

arasında sorun varsa, bu durum şiddet oluşumunu kolaylaştırır (Belsky, 1980; akt. Afifi, 2007: 91). Ayrıca çocuk ve ebeveynler, sosyal yapılar (ekzosistem) ve kültür (makro sistem) içindedir ve sosyal destekler, toplumsal yargılar ve şiddete bakış açısıyla ilgili olarak bu sistemlerden etkilenirler.

Cinsel istismar deneyiminin çocuk ve ebeveynler üzerindeki etkileri ele alınırken, ekolojik sistem yaklaşımı çerçevesinde çocuğun ve ebeveynlerin sistemlerle etkileşimini anlamak ve gerekli müdahalelerin de bu etkileşimlere göre düzenlenmesi gereklidir.

Araştırmanın temel amacı; cinsel istismar yaşantısının çocuk, genç ve annede yarattığı duygular, çocuk ve aile üzerindeki etkileri, cinsel istismar olayı karşısında mikro sistemin tutumu, tepkileri ve etkileşiminden oluşan mezo sistemin niteliklerini incelemektir.

Bu araştırmada; mikro sistemde çocuğun yakın çevresindeki kişiler; anne, baba, kardeşler, hala, dayı, amca, yenge gibi akrabalar, akranlar, arkadaşların aileleri, komşulardan söz edilmektedir. Mezo sistem ile aile bireyleri, akrabala, komşular arasındaki iletişim, bu çevrelerde ve etkileşim özellikleri kastedilmektedir. Mikro çevrenin tutumu ile çocuğun anne, baba, kardeşler, akrabalar, öğretmenlerden oluşan sosyal çevresinin cinsel istismar olayı karşısında tepkileri, yaklaşımları, destek olma veya olmama durumları vurgulanmaktadır.

YÖNTEM

Çocukların cinsel istismar yaşantılarını ve bu yaşantılarının nasıl anlamlandırdıklarını anlamaya odaklanıldığı için nitel araştırma yönteminin amaca hizmet edeceği düşünülmüştür. Nitel araştırmalarda araştırmacılar insanların deneyimlerini nasıl anlamlandırdığını keşfetme amacındadır (Marshall ve Rossman, 2011). Aynı zamanda nitel araştırma, belirli bir konuyu ayrıntılı olarak anlama ve tanımlama amacıyla gerçekleştirilmektedir. Bu ayrıntı, ancak o konuyla doğrudan ilgili kişilerle konuşarak ve kendi deneyimlerini anlatmalarına olanak vererek elde edilebilir (Creswell, 2007: 40).

Araştırma; cinsel istismara uğrayan çocuklar ve ebeveynlerin cinsel istismar fenomeninin yaşattığı süreci "nasıl algıladıkları, hakkında ne hissettikleri, nasıl anımsadıkları, nasıl anlamlandırdıkları ve diğerleri ile onun hakkında nasıl konuştuklarına odaklanan" fenomenolojik bir temele dayanmaktadır.

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubu cinsel istismara uğradığı için, sosyal, psikolojik, kültürel ve ekonomik olarak her düzeyde çocuklara hizmet veren Üniversite Çocuk Koruma Merkezi'ne başvuran veya yönlendirilen çocuklarla annelerdir. Çalışma grubunu oluşturan kişilerin görüşme yapıldığında yaşları ve sayıları şöyledir: En büyüğü 18, en küçüğü 14 olmak üzere 6 çocuk; en büyüğü 26, en küçüğü 21 yaşında olmak üzere 4 genç; en küçüğü 33 ve en büyüğü 59 yaşında olan 11 annedir. Araştırma öznelerinin belirlenmesinde nitel araştırma yönteminin amaçlı örnekleme tekniği olan maksimum çeşitlilik örnekleme başvurulmuştur. Amaçlı örnekleme tekniğinde özneler araştırmanın kuramsal temeli ve amaçlarına bağlı olarak belirli ölçütlere göre araştırmacı tarafından seçilmektedir.

Katılımcıların belirlenmesinde aşağıdaki ölçütler temel alınmıştır:

1. Cinsel istismara uğramış olduğu için ya da istismara uğramış olduğu yönünde kuşku ile Çocuk Koruma Merkezine yönlendirilen, adli bildiri yapılmış ve yasal süreci tamamlanmış olan, araştırmaya katkı vermeye istekli çocuklar ve çocukluğunda cinsel istismara maruz kalmış gençler,
2. Psikiyatrik tedavi süreci ve yargı süreci tamamlanmış, yapılacak derinlemesine görüşmede yaşanan istismar sürecini araştırmacı ile paylaşabilecek durumda ve bu konuda istekli olan çocuk, çocukluğunda cinsel istismara maruz kalmış gençler; bu çocuk ve gençlerin anneleri ve diğer anneler,
3. Zihinsel engeli olmayan çocuk ve çocukluğunda cinsel istismara maruz kalmış gençler.

Çocuk Koruma Merkezinde 2001-2014 yılları arasında adli bildiri yapılan cinsel istismar olgu sayısı 144'tür. Cinsel istismara uğradığında yaş aralığı 7-12 olan çocuk sayısı 53, yaş aralığı 13-18 arasında olan çocuk sayısı 91'dir. Bu çocuklardan 59'unun adres ve telefon değişikliği gibi nedenlerle iletişim bilgilerine ulaşılamamış, ulaşılanlardan 5'i görüşmeyi kabul etmemiştir.

Katılımcıların Ankara'da yaşaması ön koşul olarak değerlendirilmemiştir. Ankara dışında yaşayan bir genç Ankara'ya gelebileceğini belirtmiştir. 18 yaş ve altı 6 çocuk, 8 anneyle kendi evlerinde, 18 yaş üzeri 4 genç, 3 anne ile Çocuk Koruma Merkezinde görüşme yapılmıştır.

Annelerin seçiminde araştırmaya katılan çocuk ve gençlerin anneleriyle görüşülmesine özen gösterilmiş ve bu şekilde eşleştirilen çocuk/genç katılımcı-anne olmak üzere 8 çift oluşmuştur. Yani 18 yaş ve altındaki 5 çocuğun annesi ve çocukluğunda cinsel istismara uğrayan 18 yaş üzerinde 3 gencin anneleri ile görüşülmüştür. Katılımcı olan diğer üç annenin çocuklarından birinin zihinsel engelli olması, diğerinin görüşmeyi kabul etmemesi, bir diğerinin psikiyatrik tedavisinin sürmesi nedeniyle görüşülememiştir. Katılımcı olan bir gencin annesiyle de Ankara dışında yaşaması nedeniyle görüşülememiştir.

Öznelere İlişkin Tanıtıcı Bilgiler

Aşağıda tanıtıcı bilgileri verilen özneler için rumuz kullanılmıştır. Ç; cinsel istismara uğrayan çocukları, G; çocukluğunda cinsel istismara uğrayan gençleri, A; cinsel istismara uğramış olan çocukların annelerini tanımlamak için kullanılmıştır.

G1: 23 yaşında, kadın, üniversite mezunu (mimar) olan G1, 10'lu yaşlarda üvey babasının tecavüzüne uğramıştır. Kendi babasını küçük yaşta trafik kazasında kaybetmiş, bir ağabeyi ve annesinin ikinci evliliğinden bir kız kardeşi vardır. Cinsel istismarı ilk paylaştığı kişi kız arkadaşı olmuş, onun aracılığıyla tanıştığı bir sosyal hizmet uzmanıyla ayrıntılı görüşme yapmıştır. İstismarcı tutuklu bulunduğu cezaevinde hayatını kaybetmiştir. Ağabeyi bir başka ilde yaşayan G1, annesi ve kız kardeşiyle yaşamaktadır.

Ç2: 14 yaşında, kız çocuk; 9'uncu sınıfa gitmekte, 8 yaşında öz babası tarafından cinsel istismara uğramıştır. Tek çocuktur. 12 yaşında okuldaki erkek arkadaşlarına karşı saldırgan davranışlar gösterdiği için rehber öğretmeni tarafından çocuk psikiyatri kliniğine yönlendirilmiş, ruhsal durum değerlendirmesinde uğradığı cinsel istismar açığa çıkmıştır. İstismarın açığa çıkmasından sonra annesiyle birlikte Kadın Sığınma Evinde koruma altına alınmış, istismarda bulunan baba tutuklanmıştır. Annesi evlerini ve çocuğun okulunu değiştirmek zorunda kalmıştır; şu anda annesiyle beraber yaşamaktadır.

Ç3: 17 yaşında, kız çocuk; Meslek Lisesi son sınıf öğrencisi, 11 yaşında iken akrabaları olan birinin cinsel istismarına uğramıştır. Bir ablası ve kız kardeşi vardır. Yaşadığı istismarı ilk olarak annesine anlatmaya çalışmış, annesi inanmamıştır. 14 yaşında iken okul rehber öğretmeniyle paylaşmıştır. Rehber öğretmen tarafından Çocuk Koruma Merkezine yönlendirilmiştir. Mahkeme sonucu ve istismarcının tutuklanıp

tutuklanmadığı hakkında bilgi sahibi değildir. Anne, baba ve kardeşleriyle birlikte yaşamaktadır.

Ç4: 15 yaşında, kız çocuk, açık liseye devam etmekte, 7 yaşında öz babası tarafından tecavüze uğramıştır. 10'lu yaşlarda istismarı ilk kez şüphelenmesi üzerine annesine açıklamıştır. Erkek kardeşiyle birlikte koruma altına alınmış, daha sonra yaşadıkları şehirden dayısının yaşadığı şehre taşınmışlardır. Annesi, kardeşi, anneannesi ve dayısıyla yaşamakta ve kuaför olmak istemektedir.

Ç5: 18 yaşında, kız çocuk, ortaokul mezunu, 9 yaşında iken öz ağabeyi tarafından cinsel istismara uğramıştır. Babası, kendisi çok küçük yaşlardayken hayatını kaybetmiş, bir ablası ve bir ağabeyi vardır. İstismarı kız arkadaşıyla paylaşmış ve arkadaşıyla birlikte polise başvurmuştur. Ağabeyi cezaevinde olan Ç5, liseyi terk etmiş ve çalışmaya başlamıştır. Annesiyle yaşamaktadır.

Ç6: 17 yaşında, kız çocuk lise son sınıf öğrencisi, 9 yaşındayken eniştesi tarafından cinsel istismara uğramıştır. Bir ablası ve ağabeyi vardır. İstismarı ilk olarak annesine söylemiş, annenin inanmaması üzerine yıllar sonra rehber öğretmenine açıklamıştır. Rehber öğretmen tarafından Çocuk Koruma Merkezine yönlendirilmiştir. İstismarda bulunan kişi hapis cezası almıştır. Ç6 ailesiyle yaşamaktadır.

G7: 21 yaşında, kadın; açık lisede okumakta, 15 yaşındayken erkek arkadaşı tarafından tecavüze uğramış ve gebe kalmıştır. Gebeliği ortaya çıkınca yaşadığı istismarı annesiyle paylaşmıştır. Gebeliği süresince kadın sığınma evinde koruma altına alınmış, sonrasında ailesinin yanına dönmüş ve daha sonra da evlenmiştir. İstismarla ilgili şikâyetinden vazgeçmiştir; kamu davası olarak yürütülen davanın sonucu hakkında bilgisi yoktur. Eşiyle yaşamakta, bir markette kasiyer olarak çalışmaktadır.

Ç8: 18 yaşında, kız çocuk, lise 1'den terktir; 15 yaşındayken erkek arkadaşı tarafından tecavüze uğramış ve gebe kalmıştır. Cinsel istismara maruz kaldığı, evden kaçtığında ailesinin karakola başvurması sonucu ortaya çıkmıştır. Annesi, babası ve kız kardeşiyle Ankara'da yaşamaktadır, görüşmeden kısa bir süre sonra doğum yapmıştır.

G9: 22 yaşında, kadın; açık liseyi bitirmiş, 17 yaşındayken tanımadığı biri tarafından tecavüze uğramıştır. Bu süreçte annesi ve babası boşanmıştır. Eski nişanlısı ile evlenmiş, bir çocuğu olmuş, şiddet görmesi nedeniyle boşanma davası açmış, annesi ve erkek kardeşi beraber yaşamaktadır. İstismarda bulunan kişi tutuksuz yargılanmış, 11 yıl hapis cezası almıştır, ancak dosya temyize gönderilmiştir.

G10: 26 yaşında, kadın, üniversite mezunu, 15 yaşındayken yabancı birisi tarafından tecavüze uğramıştır. Üniversitede okurken evlenmiş, ancak anlaşamayarak ayrılmıştır. Annesi ve babası ile yaşamakta ve çalışmaktadır. İstismarcı 11 ay hapis cezası almıştır.

A1: G1'in annesidir. 50 yaşındadır ve ilkokul mezunudur. İlk evliliğinden biri erkek, biri kız olmak üzere iki çocuğu, ikinci evliliğinden de bir kızı vardır. İki çocuklu "dul" bir kadın olarak toplumda yaşamanın zor olduğu düşüncesinde olan ailesinin baskısıyla ikinci evliliğini yapmıştır. Evlendiği kişinin de ikinci evliliğidir. Onun da ilk evliliğinden dört çocuğu vardır. Bu kişi, Ç1'e cinsel istismarda bulunan kişidir. A1, cinsel istismar olayı açığa çıktıktan sonra boşanmış ve evlere temizliğe giderek çalışmaya başlamıştır. İki kızıyla birlikte yaşamakta, oğlu bir başka ilde çalışmaktadır.

A2: Ç2'nin annesidir. 38 yaşındadır ve lise mezunudur. Tek çocuğu vardır. Eşinin kızına cinsel istismarda bulunduğu açığa çıktıktan sonra kızıyla birlikte bir süre Kadın Sığınma Evinde kalmışlardır. Eşinin tutuklanmasından sonra boşanmıştır. Evini ve çocuğun okulunu değiştirmiştir. Çocuğun kimliğinin değişimi için de girişimde bulunmuştur. Evliliği süresince çalışmayan A2; şu anda özel sektörde çalışmaktadır. Kızıyla birlikte yaşamaktadır.

A3: Ç3'ün annesidir. 48 yaşındadır, okuryazar değildir. Üç kızı vardır; büyük kızı 21 yaşındadır. Özel eğitim merkezine devam etmektedir. Küçük kızı ilköğretime devam etmektedir. Eşi bir şirkette güvenlik görevlisi olarak çalışmaktadır. Kızı Ç3'ün maruz kaldığı cinsel istismarın açığa çıkmasından sonra A3 bir süre psikiyatrik tedavi almıştır. Eşi ve üç çocuğuyla yaşamaktadır.

A4: Ç4'ün annesidir. 33 yaşındadır ve ortaokulu terk etmiştir. Bir kızı ve bir oğlu vardır. Eşinin kızına cinsel istismarda bulunduğu açığa çıkmasından sonra çocuklar koruma altına alınmıştır. Kendisi erkek kardeşi ve annesiyle yaşarken çocukları da yanına almıştır. Eşinin tutuklanmasından sonra boşanmıştır. Önceden almakta olduğu psikiyatrik tedavi, olayın açığa çıkmasından sonra devam etmiştir. Şu anda annesi, erkek kardeşi ve iki çocuğuyla yaşamaktadır. Özel sektörde düzensiz olarak çalışmaktadır.

A5: Ç5'in annesidir. 59 yaşındadır ve ortaokul mezunudur. Kamu sektöründen emeklidir. Eşini 15 yıl önce kaybetmiştir. İki kızı ve bir oğlu vardır. Büyük kızı evli ve bir başka ilde yaşamaktadır. Oğlu kız kardeşine cinsel istismarda bulunduğu için cezaevinde olan A5 kızı ile yaşamaktadır.

A6: 41 yaşındadır ve üniversite mezunudur. Tek çocuğu vardır. Askeri kurumda çalışmaktadır. Boşandıktan sonra eski eşinin 8 yaşındaki kızına cinsel istismarda bulunduğu ortaya çıkmıştır. Yasal süreçte eski eşinin çocukla kişisel ilişki kurmasına kısıtlama getirilmiştir. Şu anda annesi, ablası ve kızıyla birlikte yaşamaktadır.

A7: 54 yaşındadır ve ilkokul mezunudur. Bir kızı ve bir oğlu vardır. Eşi kamu sektöründen emeklidir. Kızının, oğlunun ve eşinin ruhsal hastalık tanıları vardır. Akrabaları olan bir erkek tarafından oğlunun cinsel istismara uğramasından sonra kendisi de psikiyatrik tedavi almıştır. Kızı ve oğlu aralıklarla yatarak tedavi görmektedir. Oğlunda aynı zamanda zihinsel gerilik vardır. Özel eğitimden yararlanmaktadır. Bir ilçede oğlu, kızı ve eşiyile yaşamaktadır. Oğlu ve kızının meşgul olması için bahçe almıştır, ancak bahçeyle sadece kendisi uğraşmaktadır.

A8: Ç8'in annesidir. 45 yaşındadır ve ilkokul mezunudur. Bir oğlu ve iki kızı vardır. Eşinin düzenli bir işi yoktur. Ruhsal hastalık tanısı vardır ve ilaç kullanmaktadır. Kendisi çeşitli kurumlardan sosyal yardım almaktadır. Büyük kızının erkek arkadaşı tarafından cinsel istismara uğraması ve ardından gebe kalması sonrasında A8 psikiyatrik tedavi almıştır. Eşi ve üç çocuğuyla birlikte yaşamaktadır. Doğacak torununa bakmayı planlamaktadır.

A9: Ç9'un annesidir. 44 yaşındadır ve ilkokul mezunudur. İki kızı ve bir oğlu vardır. Eşi hamallık yapmaktadır. A9, ortanca çocuğunun yabancı biri tarafından cinsel istismara uğramasının ardından psikiyatrik tedavi almıştır. Daha sonra eşinden boşanmıştır. Büyük kızı evlidir. İstismara uğrayan küçük kızı da evlenmiştir. Ancak eşinin şiddet uygulaması nedeniyle çocuğuyla annesinin evine gelmiştir. Kızı, torunu ve oğluyla birlikte yaşamaktadır. Düzenli bir işi yoktur; oğlunun iş buldukça çalışarak elde ettiği gelir ve sosyal yardımlarla geçimini sağlamaktadır.

A10: G10'un annesidir. 48 yaşındadır ve ilkokul mezunudur. Bir kızı ve bir oğlu vardır. Eşi bir kamu kurumundan emeklidir. Kızının bir yabancı tarafından cinsel istismara uğramasından sonra evlerini ve çocuğun okulunu değiştirmek zorunda kalmıştır. Kızı evlenmiş, ancak anlaşamayarak ayrılmıştır. Eşi ve kızıyla yaşamaktadır. Oğlu evli ve başka şehirde yaşamaktadır. Şu anda düzenli ve güvenceli bir işte çalışmaktadır.

A11: 41 yaşındadır ve ilkokul mezunudur. Çalışmamaktadır. Bir oğlu ve bir kızı vardır. Eşi taksi şoförlüğü yapmaktadır. Erkek arkadaşı tarafından cinsel istismara uğrayan ve gebe kalan kızı bir süre Kadın Sığınma Evinde kalmıştır. Doğum yaptıktan sonra eve dönmüştür. Evlerini ve okulu değiştirmek zorunda kalmışlardır. Bir süre psikiyatrik

tedavi almıştır. Şu anda kızı, oğlu ve eşiyle birlikte yaşamaktadır. Evlat edindirilen torununu kızıyla birlikte bulma çabasıdır.

Veri Toplama Araçları

Cinsel istismara uğrayan çocukların ve annelerin süreçteki deneyimlerini bütüncül bakış açısıyla değerlendirmek amacını taşıyan bu araştırmanın verileri, yarı yapılandırılmış görüşme formu çerçevesinde yapılan derinlemesine görüşmelerden elde edilmiştir.

Görüşme formunda hem çocuklara ve gençlere, hem de annelere yöneltilen sorular şöyledir:

1. İstismar açığa çıktıktan sonra ne hissettiniz?
2. Cinsel istismar olayına aile bireylerinin, akrabaların, komşuların tutumu nasıl oldu?
3. Cinsel istismar süreci sizi ve yaşamınızı nasıl etkiledi?

Veri Toplama Süreci

Araştırmanın yapılabilmesi için Gazi Üniversitesi Etik Komisyonundan onay alınmıştır. Araştırmanın veri toplama kaynağı, yarı yapılandırılmış görüşme formudur.

Ortalama bir saat süren görüşmeler araştırmacı tarafından yapılmıştır. Katılımcılarla ön görüşmede sözlü onam, yüz yüze görüşme öncesinde de yazılı onam alınmıştır. Görüşmeler dijital ses kayıt cihazına kaydedilmiştir.

Veri Analizi

Derinlemesine görüşmelere ait ses kayıtları, analiz edilmeyi bekleyen veri kaynakları olup, veri oluşturma sürecinde elde edilen veriler nitel veri analizi programı olan MAXQDA 11 ile analiz edilmiştir. Önce derinlemesine görüşmelere ait ses kayıtlarının deşifreleri yapılmış, yazılı çıktıları alınmıştır. Yapılan deşifreler MAXQDA 11'e aktarılmıştır. Hem yazılı çıktılar üzerinden hem de programa aktarılanlar üzerinden okunmaya başlanmıştır. Analiz sürecinde üzerinde durulan konuyla ilgili düşüncelerin ve kavramların temalaştırılması, görüşmelerin çözümlenmiş metinlerinin birkaç kez okunmasıyla ve araştırmanın amaçlarına göre oluşturulmuştur. Bu ana temalar kodlanıp alt temalar oluşturulmuştur.

BULGULAR

1. Ana tema: İstismara İlişkin Duygular

Bu ana tema başlığı altında korku/kaygı, suçluluk, güvensizlik ve utanç alt temaları, araştırma kapsamında görüşülen çocuk, genç ve annelerin anlatımı ile ortaya çıkmıştır.

1.1.Korku, Kaygı: "Bende o olaydan sonra korku başladı"

Çocuğa yönelik cinsel istismarın açığa çıkmasının, çocuklar ve annelerde yaşattığı duyguların başında korku gelmektedir. Araştırma kapsamındaki çocukların hemen hepsi olayın psikolojik etkileri nedeniyle korku yaşamış ve kaygı duymuştur. Annelerin bir kısmı ise istismarın tekrar edebileceği korkusu ve çocukları koruyamama kaygısı taşımaktadır.

Bende o olaydan sonra korku başladı, hala ben mesela en ufak bişeyden korkarım, hani böyle, bişeye dalıyorum, benim evim giriş katta olduğu için kedi falan girebiliyo, "miyav" dediği zaman ben çıldırıyorum ve kalp atışımın hızı bile değişiyö, yani mesela tek yenemediğim hala korkularım var, onlar da o zamandan kaldı (Ç7)

O süreç çok kötüydü bizim için...Ben...Hani sürekli ev...Kapıları kitliyodum ve hep korkuyla...Her an şüpheyle...Her an yani....Tedirgindim ve çocuğumu nasıl koruyabilirdim, onun paniği içindeydim (A2)

1.2.Suçluluk: "Olayı yaşadktan sonra kendimi çok suçlamıştım"

Cinsel istismarın açığa çıkmasından sonra çocuklar ve annelerin çoğunun hissettiği duygulardan biri de suçluluktur.

Bazen kendimi de suçlamıştım...Hep benim yüzümden oldu diye...Yani bütün ailenin düzenini bozdum. Onların düzenini bozdum...Hep ben kendimi suçladım (Ç4)

O kadar saf ve salaktım ki...O kadar iyi niyetliydim ki...Cidden çok salaktım çok saftım ve onun bedelini gerçekten çok ağır ödüyorum..."Keşke" hani dememesi gereken olaylar vardır ya...İşte benim "keşke" dediğim olay budur hayatımda...Ondan dolayı mesela...Çok canım yanar...Kızıma hani böyle bişey yapılmasına nasıl göz yumdum? Şunu hissettim S.de daha çok...Beni suçladı... İçten içe benim suçlu olduğumu düşündü...Haklıydı...Çünkü ben onu koruyamadım...Hani...Onun gözünde..koruyamayan bi anne vardı (A2)

1.3.Güvensizlik: "Kimseye güvenemiyorum"

Cinsel istismarın açığa çıkmasından sonra çocuk ve annelerin çoğunun duygularından biri de güvensizliktir.

Mesela evet kimseye güvenemiyorum, erkek olsun kadın olsun zaten evet erkeklerden olabildiğince uzak olmaya çalıştım, çünkü n'olursa olsun, hangi erkek olursa olsun beyninin doğru çalışmadığını düşünüyorum (Ç7)

Onlara diyolar...Kiliseye gidip hristiyan oluyolar, bizi görünce de afedersin, camiye gidip Müslüman oluyolar. Yani mercimek gibi o yana da dönüyorlar, bu yana da dönüyorlar. Artık yani bu topluma güveneceğimi sanmıyorum (A10)

1.4.Utanç: "Utanç vericiydi zaten"

Cinsel istismar olayı, bazı çocuklarda ve annelerde utanç duygusuna neden olmuştur.

Ne diyeceğimi, nasıl diyeceğimi bilmiyordum, çünkü ...Utanç vericiydi zaten...Yani bu olaydan ben utandım (A9).

Hem kötü oluyosun, üstüme şey yapmadım etiketlemedim bunu ama yıllarca bak 10 yıl geçti, ben 10 yıldır onu düşünüyorum. Gerçekten ben öyle miydim diye. Derler ya yıllar boyunca...Evet ben bu evin tuvaleti değilim ben bu evin odası olucam, banyo olucam(Ç7)

Araştırma kapsamında elde edilen bulgulara göre çocuğa yönelik cinsel istismar sürecinde çoğu çocuk ve annelerin yaşadıkları korku, sürece ilişkin yeterli bilgilerinin olmamasında kaynaklanmaktadır. Ayrıca korku istismarda bulunan kişinin gücü ve konumundan da kaynaklanmaktadır. Karşı tarafın baskı ve tehditlerle kendilerine zarar verebileceği düşüncesi çocuk ve annelerde korku, sosyal çevrenin tepkisi, dışlanma düşüncesi ise kaygı yaratmaktadır. Bazen de sadece cinsel istismar olayının kendi doğası çocukta ve aile üyelerinde korkuya neden olmaktadır.

Çocuklar kendi davranışlarının istismara yol açtığı yönünde suçluluk duygusu yaşamaktadır. Suçluluk duygusu, çoğu zaman diğer aile üyelerinin çocuğa yönelik tutum ve davranışlarıyla pekiştirilmekte ya da o davranışlardan kaynaklanmaktadır. Enstest olayı, istismarcının tutuklanması da dahil olmak üzere ailenin yaşam dinamiğini değiştirdiği için de çocukta suçluluk duygusuna yol açmaktadır. Pek çok çocuk, yaşadığı istismardan dolayı kendisini suçlamakta ve sorumlu tutmaktadır. İstismara

uğrayan çocuğun suçluluk duygusunu arttıran bir başka durum, istismarcı aileden birisi olduğunda istismar ortaya çıktıktan sonra bu kişinin evden ayrılmasıdır. Çocuk, istismarı açığa çıkardığı için var olan düzenin bozulmasından kendisini sorumlu tutmaktadır (Finkelhor, 1990: 27).

İstismarda bulunan kişinin çocuğun tanıdığı birisi olması durumunda istismarın açığa çıkması gecikebilir; bu gecikmeden dolayı da çocuk suçluluk duyabilir. Aile dışından birinin cinsel istismarına uğrayan çocuklar o kişinin kendisiyle yakınlık kurmasına izin verdiği ya da "hayır" diyemediği için pişmanlık ve suçluluk duymaktadır. Annelerin çoğu ise çocuklarını istismardan koruyamadıkları için suçluluk duymaktadır. Aile içinden birinin istismarı söz konusu olduğunda ise anneler, kendisine ilk anlattığında çocuğa inanmadığı için suçluluk duymaktadır.

Çocuğa yönelik cinsel istismar hakkındaki ilk teoriler, annelerin bilinçli veya bilinçsiz olarak inkâr etseler bile çocuklarının cinsel istismarını bildiklerini varsaymaktadır. Bazı anneler, çocuğunun cinsel istismara uğradığına çok güç inanırken bazıları açık kanıt olsa bile inkâr ederler. Bazı anneler ise kesin karar vermeden önce araştırmak ve doğrulamak isterler (Summit, 1983: 180).

Araştırma kapsamında görüşülenler çocuklukta cinsel istismara uğrayan kız çocuklarıdır. Cinsel istismar bu çocukların birçoğunda karşı cinse karşı güvensizlik duygusu oluşturmaktadır. Bazı annelerde de topluma karşı güvensizlik duygusu söz konusudur. İstismarcının tanıdık biri olması durumu ile sosyal çevrenin çocuğa ve aileye karşı tutum ve davranışları güvensizlik duygusunu pekiştirmektedir.

Cinsel istismara maruz kalan çocuklarla yapılan bir çalışmada da, istismar sonrasında çocuklarda saldırganlık, güvensizlik gibi davranış değişiklikleri görüldüğü ortaya çıkmıştır (Oates,1991: 143-145).

2. Ana tema: Mikro sistemin tutumu

Bu bölümde cinsel istismara ilişkin mikro sistemin tutumuna ilişkin sosyal destek, tepkisizlik ve inanmama alt temaları çocuk, genç ve annelerin anlatımlarından, namus temizleme alt teması ise annelerin anlatımından ortaya çıkmıştır.

2.1.Sosyal destek: "Kardeşim manevi maddi destek verdi"

Sosyal destek, iletişim ağının üyesi olan bir kişiye inanma, psikolojik ve sosyal olarak onun yanında olduğunu hissettirme durumu olarak açıklanabilir.

Yani ailem olsun, dayım, akrabalar hep yanımızda oldular. İnanıldılar, güvendiler (Ç6)

Duydular ve yavrumla da dalga geçtiler...Kendi akrabalarım...Bacım, ondan sonra kızkardeşlerim, ablalarım...Ondun sonra...Ağbimin hanımı...Ağbim mesela duymuş...Aynı anadan, aynı babadanız hani...Hanımına anlatmış gülererek oynayarak heralde...Bu çok gülünecek bişeymiş gibi...Hanımı da bütün mahalleye anlatmış ve...Yavrumla da...Yavrum ip almaya gitmiş...Yavrumla da dalga geçmişler...O mağzanın orda komşularla ağbimin karısı (A9)

2.2.Tepkisizlik: "Tepki göstermediler açıkçası"

Çocuğa yönelik cinsel istismarın açığa çıkmasından sonra, bazı ebeveynler ve yakın akrabalar tepkisiz kalabilmektedir.

Onların çok şeyi olmadı...Ne iyi tepkileri vardı, ne sert tepkileri yani...O şeyle ilgili bana hiç bişey konuşmuyolardı. Ya annem de babam da içinde dahil yani...Yani anlamak için bişeyler sordular ama ters hiç bişey olmadı yani...Sen şunu yaptın sen bunu yaptın şeklinde hiç konuşmaları olmadı (G10)

A'nın olayını ilk öğrendiğimde var ya...İnanın...Sadece...Ağladım...Yani öyle bir...Sanki böyle boşluktaymışım gibi...Ya algılayamadım bilmiyorum yani..Öyle sadece...Oturduğum yerde böyle kaldım...Hiç bir kelime edemedim yani...Böyle bi yarım saat kendime gelemedim...Sadece sessiz sessiz ağladım (A8)

2.3.İnanmama: "Hiç kimse inanmadı"

Daha çok ensest yaşantılarında olmak üzere annelerin çoğu, çocuğun yaşadığı istismarı anladıkları ya da hissettiklerinde bile bilmezden gelmektedir ya da bir şey yap(a)mamaktadır. Çoğu anne gibi akrabaların çoğu da olaya inanmak istememekte ya da inanmamaktadır.

Hiç kimse inanmadı, bir tek, iki teyzem haricinde...Onlar da (istismarcı babanın) ne kapasitesi olduğunu çok iyi biliyordu. İkisi haricinde hiç kimse inanmadı, ne diğer teyzelerim...Ne dayılarım...Ne anneannem...Hiç kimse inanmadı, herkes elini ayağını çekti (Ç4)

Akrabalardan bikaçı duydu..İnanmıyolar onun öyle bişey yapacağına falan..Dışarıya da pek duyurmadık...İnanmıyo mesela...Amcasının oğlu var arıyo...O gün arıyo diyo ki "Siz iftira attınız, attırdınız içeri" diyo "Kızınla da sen diyo fuhuş yapıyosun" diyo...Ev telefonundan arıyo beni...İçiyö içiyö (A5)

2.4.Namus temizleme: "Namusumuzu temizleyelim"

İstismarın açığa çıkmasından sonra çoğunlukla babalar olmak üzere ebeveynlerin bir kısmı "namusunun temizleneceği" algısıyla çocuğu kendisini istismar edenle evlendirme eğilimindedir.

Halalar felan... Baba bacılarıyla, halalarıyla oturmuş yavrumun..."Kaç milyara verilir? Kan bedeli ne kadar alınır? Onsonra kimse duymadan bunu örtelim kardeşim"...Görümceler öyle diyo...Baba da tasdik ediyo (A6)

Çocuğun yaşadığı cinsel istismar deneyiminden sonra, istismarcı olmayan ebeveynlerin ve hatta akrabaların -bazen abartılı da olsa- koruyucu ve destekleyici yaklaşımda buldukları, çocukla eskisine göre daha fazla ilgilendikleri, daha fazla iletişim kurma çabasında oldukları gözlenmektedir. Bu davranışlar, çocuğun istismara uğramasını önleyememenin getirdiği suçluluk duygusundan kaynaklanabilmektedir.

Araştırma sonucunda çocuğun yaşadığı cinsel istismarın açığa çıkmasından sonra, annelerin çoğunun çocuğa inandığı, onun yanında olduğunu hissettirdiği ortaya çıkmıştır. Bir kısım aile bireylerinin, komşuların ve yakın akrabaların verdiği sosyal destek çocuklar ve annelerde güven duygusunu pekiştirmiş; bu süreçte yalnız olmadıklarını hissettirmiştir.

Cinsel istismarın açığa çıkmasından sonra çoğu annenin çocuklarına destek verdiği, ancak bu desteğin, değişken, karışık duyguları içeren nitelikte ve tutarsız olduğu görülmektedir. Destekleyici olan annelerin cinsel istismara inanmasalar bile, koruyucu olabildikleri ve çocuğun güvenliğini sağlayabildikleri gözlenmiştir (Elliot ve diğ. 2001: 320).

Son yıllarda yapılan çalışmalarda araştırmacılar, cinsel istismarın sonuçları üzerinde sosyal desteğin, daha çok da ebeveynler ve arkadaşlardan alınan sosyal destek algısının etkilerini araştırmıştır. Araştırmalara göre sosyal desteğin çocuğun iyilik hali üzerinde doğrudan etkisi vardır. Sosyal destek istikrar, öngörebilme duygusu, kendine saygının farkında olma gibi olumlu etkiler sağladığı için çocuğun iyilik haliyle bağlantılıdır (Cohen ve diğ.,1985:310).

Mikro sistemde yer alanların çoğu, cinsel istismar olayına karşı, ne söyleyeceklerini ya da nasıl davranacaklarını bilmedikleri için şaşkınlığın eşlik ettiği sessizlik yaşamaktadır. Sessizlik ve tepkisizlik aile bireyleri ile sosyal çevre arasında iletişim kopukluğu nedeniyle de ortaya çıkmaktadır. Olaya karışmama düşüncesi de insanların tepkisiz kalmasına yol açabilmektedir.

Çocuğun yaşadığı istismarın açığa çıkmasından sonra mikro sistemin sosyal desteği, hem cinsel istismarın doğal sürecini, hem de yasal sürecin atlatılmasını olumlu etkilemektedir. Araştırma kapsamında görüşülen çocukların ancak bir kısmı mikro sistemden sosyal destek almıştır. Mikro sistemde aile bireyleri ve akrabaların bir kısmı cinsel istismarı çocuğun namusunun kirlenmesi olarak algılamakta ve çocuğun istismarcısıyla evlenmesini namus temizleme yöntemi olarak algılamaktadır. Bu düşüncede olan aile bireyleri ve akrabalar arasında istismar olayı öncesinde de iletişim sorunu bulunmaktadır, hatta aile işlevselliğinde sorunlar olduğu gözlemlenmiştir.

Çocuğa yönelik cinsel istismar hem çocuğun hem de ailenin yaşamında değişimlere yol açmaktadır.

3. Ana tema: İstismarın Çocuğun Yaşamına Getirdikleri

Bu bölümde çocukta cinselleştirilmiş davranışlar, gerileme alt temaları annelerin, gebelik gençlerin, özkıyım ve ruhsal bozukluklar çocuk, genç ve annelerin anlatımlarından ortaya çıkmıştır.

3.1.Cinselleştirilmiş Davranışlar: "Bi makyaj yapıyodu...Davranışları, konuşmaları"

Yaşadıkları cinsel istismar çocuklarda davranışsal, bilişsel, sosyal ve duygusal değişikliklere yol açabilmektedir.

Araştırma kapsamında görüşülen annelerin bir kısmı cinsel istismardan sonra çocuklarda cinselleştirilmiş davranışlar gözlemlediklerini belirtmiştir.

Sevgililerden bahsediyor...Şundan bundan...Özentisi çok...Özenti her şeyi yaptırır insana...Benim korkularım bundan...A...'nın özentisi çok. Bi makyaj yapıyodu, yaşından büyük davranışları, konuşmaları...Yaşından büyük konuşuyo, yaşından büyük hareketler ediyo (A4)

Sürekli olarak cinsel organını merak etmeye başladı. Açıp cinsel organını görmeye çalışıyordu. Acaba ne var içinde diyodu...Sürekli eller vajinasına gitmeye başladı (A6)

3.2.Özkıyım: "Bu olaydan sonra intiharlara başladı"

Cinsel istismar deneyimi, bazı çocuklarda ruhsal hastalıklara ve davranış sorunlarına yol açmaktadır. Özkıyım, bu sorunlardan biridir.

Bu olaydan sonra intiharlara başladı. A... İki kez ölümden döndü, 5 kez intihar etti (A8)

Hani o zaman ben de intihar etmek istememiştim, en son geldiğimde, yani bundan 2 yıl önce, sadece kendimi şurup şişesini içerken buldum. Sonradan fark ettim ben naptım diye, intihar etme gibi bişeyim yoktu (Ç10)

3.3.Gerileme: "Düzelmeğe başlamıştı, o olay gelmeyeydi başımıza"

Araştırma kapsamında görüşülen annelerden biri, zihinsel geriliği olan oğlunun cinsel istismara uğradıktan sonra, özel eğitim sürecinde kazandığı becerilerde gerileme olduğunu ifade etmiştir.

Ama şimdik dahi tuvaletini neyi tutamıyo. Tutamıyo, hemen geldiği yerde yapmak gerekiyo. Tam temizliğini yapamıyo, sürekli çamaşırlarını değişiveriyoz. Kendi banyosunu olamıyo, traşını olamıyo, baba da ilgilenmediği için ben yapıyorum. Düzelmeğe başlamıştı, o olay gelmeyeydi başımıza... (A10)

3.4. Gebelik: "Bebek doğduktan sonra biraz zorluklar olacak"

Cinsel istismar sonucu oluşan gebelik ve cinsel yolla bulaşan hastalıklar, obezite gibi sağlık sorunları çocuğun yaşamını etkileyen sorunlardır. Araştırma kapsamında görüşülen gençlerden ikisi cinsel istismar sonucunda gebe kalmıştır. Görüşülen annelerden birinin kızı da istismar sonucunda gebe kalmıştır.

Gebelikle ilgili hiçbir sağlık sorunum yok, psikolojik olarak da yok. Öyle normal fiziki olarak da yok. Yani gayet iyiyim... Açıkçası bebek doğduktan sonra biraz zorluklar olacak. Tek sıkıntım o...Çocuğun masrafları daha mı çok yüklenir onlara. Bundan sonra hayatımın manevi olarak güzel olacağına eminim (Ç8)

Cinsel istismar sonucu gebe kalan Ç8 gebe olduğunu anladığında kendisine istismarda bulunan kişi ve onun ailesiyle birlikte çok zor koşullarda yaşamaya başlamış, ancak annesinin zorlamasıyla kendi evine gelerek yaşamaya başlamıştır.

Kızımın gebeliğini kimseye açıklayamazdık...Babası bunu kabul edemezdi. ...Zaten kadın sığınma evine yerleştirildi kızım...Doğum yaptıktan sonra döndü, ama evi ve okulunu değiştirdik. Evlatlık verilen çocuğunu bulmak istiyo kızım...Ben de ona yardım ediyorum çocuğu bulmak için...İzini de buldu zaten...Gittiği kreşi öğrenmiş kızım... (A11)

3.5.Ruhsal Bozukluklar: "Bütün dünyası yıkıldı çocuğun"

Cinsel istismar deneyimine karşı çocuğun gösterdiği reaksiyonlar, ruhsal bozukluklarla sonuçlanabilir. Araştırma kapsamında görüşülen çocuklar arasında cinsel istismar sonrasında ruhsal hastalık tanısı alanlar bulunmaktadır.

Ordan bi yana geçerkene korkuyo, hoca bana bi kötülük yapar mı? Yani psikolojisi yüzde yüz bozuldu. Sürekli aynı, ilk günkü gibi anlatıyo her şeyi, her fırsatta (A10)

Önüme çıkabiliyo...Tekrar hayatımı mahvedebiliyo o adam...Hani kendisi olmasa bile yaşattıklarıyla beni mahvedebiliyo...Arkadaş ilişkilerimde olsun veya aile hayatımda olsun...Beni mahvedebiliyo yine...O anı hayatımdan çıkarıp atamıyorum ben...Yani silmek istiyorum ama...Yapamıyorum (Ç3)

Cinsel istismara uğrayan çocuklarda travmatik cinsellik, ihanete uğramışlık, damgalanma ve güçsüzlük olmak üzere dört travmatik olayın ortaya çıktığı belirtilmektedir. Travmatik cinsellik, cinselliğin zedelenmesini, gelişim dönemlerinin gerektirdiğinden fazla cinsellikle ilgilenme, cinsellikle ilgili davranışlar gösterme, cinselliğe yönelik olumsuz tutum geliştirme, cinsel kimlik karmaşası ve cinsel yaşamın geleceğine yönelik kaygı duyma şeklinde sorunlar olarak tanımlanmaktadır (Finkelhor ve Brown, 1985: 535-538).

Çocuklar tarafından sergilenen pek çok davranış normal gelişimlerinin bir parçasıdır. Ancak bazı çalışmalar, cinsel istismara uğrayan çocukların uğramamış olanlarla karşılaştırıldığında daha çok cinselleştirilmiş davranış sergilediklerini ortaya çıkarmıştır (Friedrich ve ark., 2001: 37). Bu davranışları sergileyen çocuklar daha çok, küçük yaşta olanlar ve küçük yaşta cinsel istismara uğramış çocuklardır (Putnam, 2003: 270). Bu çalışmada da cinselleştirilmiş davranışlarda bulunan çocuklar okul öncesi dönemde en fazla maruz kalan çocuklardır.

1037 cinsel istismar olgusu üzerinde yapılan bir gözden geçirme çalışmasında aile içindeki biri tarafından çocuğa yönelik cinsel istismarın daha çok küçük yaşta çocuklara yönelik olduğu; çocuk üzerinde daha fazla psikolojik güç kullanıldığı;

çocuğun aile dışı istismarcılardan daha çok ağır cinsel eylemlere zorlandığı (kendi üzerinde ve çocuk üzerinde oral sekse zorlama, karşılıklı oral sekse zorlama, vajinal yolla cinsel ilişki, anal ilişki), istismar süresinin daha uzun ve istismarın şiddetinin daha fazla olduğu ortaya çıkmıştır. Aile dışı cinsel istismarda ise çocuk üzerinde daha çok fiziksel güç kullanıldığı, daha fazla fiziksel hasar olduğu bildirilmiştir (Fischer ve diğ., 1998: 915-929).

Bizim araştırmamızda da aile içindeki biri tarafından cinsel istismara uğrayan çocuklarda psikolojik güç kullanıldığı, aile dışındaki birinin cinsel istismarına maruz kalan çocuklarda daha çok fiziksel güç kullanıldığı ortaya çıkmıştır. Aile içinden olan istismarcılar çocukları annelerine de zarar vermekle, silahla tehdit etmişlerdir. İstismarcı olan öz/üvey babalar, çocuğun susması, sessiz kalması için annelerinin ekonomik bağımlılığını koz olarak kullanmışlardır.

Araştırma kapsamındaki çocuklardan bazıları cinsel istismardan önce de özkıyım girişiminde bulunmuş, bazı çocuklar ise cinsel istismar sonrasında özkıyım girişimde bulunmuştur.

Çocuğun yaşadığı istismar sonucunda gebe kalması, aileler tarafından çevreye karşı açıklaması olanaksız bir durum olarak algılanmaktadır. Araştırma kapsamındaki çocuklardan gebe olanların doğum yaptıktan sonra kaldığı yerden yaşama devam etmesi olanaklı olabilmektedir. Doğum yapana kadar kadın konuk evinde kalan iki kişi, doğum sonrasında bebeğin evlat edindirilmesinden sonra ailelerinin yanına dönmüştür. Bu durum, özellikle çocuk ile anne arasında iletişim güçlü olduğunda gerçekleşmektedir. Anneler, babanın ve çevrenin davranışlarını kontrol edici ve dengeleyici olarak önemli konumdadırlar.

Cinsel istismara uğrayan çocuk ve ergenlerde beden imgesi sorunları, menstrüal sorunlar, bedensel rahatsızlıklar, beden algısıyla ilgili bozukluklar, anoreksia ya da bulimia gibi yeme bozuklukları, uyku sorunları, madde ve alkol kullanımı gibi sorunlar görülmektedir (Polat, 2007; Tremblay ve diğ., 2004: 45). Bu çocukların yetişkinliklerinde, obezite ve somatizasyonu da içeren fiziksel sağlıklarında sorunlar görülmektedir (Veenema ve diğ., 2015: 875).

Alkol ve maddenin kötüye kullanımını içeren akıl sağlığı güçlükleri, bilinçli olarak kendine zarar verme, travma sonrası stres bozukluğu, depresyon, kaygı ve davranışsal belirtiler, madde kullanımı, ilişkilerde güven kaybı, duygusal kararsızlık; cinsel istismara

karşı çocuğun gösterdiği reaksiyonlar arasındadır (Cohen ve diğ., 1996: 1409; Borg ve diğ., 2014:542).

Araştırma kapsamında görüşülen gençlerden gebe kalanlardan biri beden imgesiyle ilgili sorun yaşamıştır. Çocuklardan bazılarında ise uyku sorunları gelişmiştir. Çocuk ve gençlerin çoğunda kendine zarar verme, depresyon, kaygı, güven kaybı ve duygusal kararsızlık gözlemlenmiştir.

4.Ana Tema: İstismarın Ailenin Yaşamına Getirdikleri

Çocuğa yönelik cinsel istismar, bu süreçte yaşananlar, istismarın sonuçları ve etkileri sadece çocuğu değil bütün aile sistemini de etkilemektedir. Cinsel istismarın aile yaşamı üzerinde genellikle olumsuz etkileri görülmekle birlikte süreçte yaşananların olumlu sonuçlara yol açabildiği de gözlenmektedir. Bu bölümde özgürleşme, sosyal izolasyon alt temaları çocuk, genç ve annelerin anlatımlarından, güçlenme teması annelerin anlatımı sonucu belirlenmiştir.

4.1. Ruhsal bozukluklar: "Ben depresyona girdim falan"

Cinsel istismara bağlı olarak sadece çocuğun değil, annelerin ve ailedeki diğer çocukların da ruh sağlığı bozulmaktadır.

Ben depresyona falan girdim, 6 ay ilaç kullandım. Bayağı zor atlattım yani o dönemleri...Kullandım ilacımı (A3)

Çocuklarım şu anda tedavi görüyor Gazi Üniversitesi Fakültesi hastanesinde (A4)

Benim de bu ara psikolojim bozuldu, bütün erkekleri kesmek, asmak, öldürmek istiyodum (A6).

Kendi içimde her şeyi yaşadım...Ama işte bi zaman sonra insan kaldıramayınca dışa vuruyo...Bi de A' nın sıkıntıları üstüne tuz biber oldu...Bi dönem ben de işte...İlaç başladım (A8)

4.2. Özgürleşme: "Tabi rahatladık biraz...Özgürce yaşıyoruz"

Aile içinden çocuğu istismar eden kişi (baba/baba figürü, ağabey) genellikle ailenin geçimini sağlayan kişi olduğundan, o kişinin cezaevine girmesi aileye ekonomik sorunlar yaratmaktadır. Ancak sosyal ve psikolojik desteklerin varlığı, aile bireyleri arasında dayanışmayı ve bağlılığı güçlendirmektedir. İstismarcının tutuklanması çocuğun kendini güvende hissetmesi, annelerin de güç sahibi olan istismarcı kişinin

baskısından kurtulması anlamına gelmektedir. Katılımcı annelerden boşanmış olanlar süreçte çocuklarıyla daha sağlıklı iletişim kurmuşlardır. Bu anneler baskıdan kurtuldukları ve hayatlarının kontrolü kendi ellerinde olduğu için bu süreci "özgürlük" olarak tanımlamaktadır.

Annem ve babam boşandı. Özgür olduk bir bakıma... (Ç9)

Boşandım...N'apiyim ben onun nikahı altında kalmaktansa...Daha iyi...Özgür oldum.. Bilmiyorum şey olarak...İyiyiz yani çok şükür (G1)

4.3.Güçlenme: "Güçlendiğimi fark ettim"

Aile içinde çocuğu istismar eden kişinin evden uzaklaşması aile bireylerinin yaşamlarında değişikliklere neden olmaktadır. Evden uzaklaşan kişi evin geçimini sağlayan kişi (baba ya da ağabey) olduğunda onun yokluğu, ailede gelir kaybına neden olmaktadır. Bu durum annelerin çalışmasını gerektirmiştir.

Annelerin ekonomik özgürlüğü kendilerine olan güveni arttırmış, güçlenmelerini sağlamıştır. İstismar olayından sonraki süreçlerde, zorluklarla hep birlikte mücadele etmek hem aile bağlarını ve hem de bireysel olarak aile üyelerini güçlendirmiştir.

O zamanlar maddi gücüm yoktu, halk eğitim merkezlerine başvurduğum...Hani elim nereye gittiyse, gücüm nereye yettiyse...İşe girdim, üç sene sonra işe girdim, artık ben de ayaklarımın üstünde durabiliyorum diyebilirim (A4)

Mesela ben boşanmaktan beni öldürür, çocuklarımdan ayırır göstermez diye korkuyordum, ama bu olayları yaşayınca korkmamayı öğrendim, güçlendiğimi fark ettim ben (A9).

4.4.Sosyal İzolasyon: "Çevremizle...Bütün bağları kopardım"

Cinsel istismara uğrayan çocukların aileleri bazen kendileri bağlarını kopararak bazen de çevredekilerin tutumları nedeniyle sosyal çevrelerinden soyutlanmakta, sosyal izolasyon yaşamaktadır.

Dediler ki işte çok tehlikeli o adam, herşey yapabilir dediler. Biz o yüzden evimizi değiştirmek zorunda kaldık, yerimizi, yurdumuzu, hep değiştirdi (G10)

Bizim burayı acilen terk etmemiz gerekiyo dedim...Kızımın okulunu hemen değiştirdim...hemen farklı bi tane okula kaydını yaptırdım. Evi de tabi

değiştirdim...İşte....Taşındım... Kendi adımı soyadımı değiştirecem zaten o ayrı (A2)

Öz ya da üvey babanın çocuğa yönelik cinsel istismarı sonrasında anneler, çocuğu korumaya ve ona destek olmaya çalışırken, birçok kişi ve kurumla iletişime geçmek durumundadır. Bu süreç annelerin bilgi ve deneyimini arttırmakta, hem zorunlu olarak güçlendirmektedir. Annelerin profesyonel destek ve tedavi almaları güçlerini ve güçlendiklerini fark etmelerini sağlamaktadır. Ekonomik bağımsızlığı olmasa bile kendisini güçlü hissedemeyen bazı anneler, çocuğunu istismar eden ya da ebeveyn sorumluluğunu yerine getirmeyen eşinden boşanmaktadır.

Aileler cinsel istismar sonrasında sosyal çevrenin suçlama, dışlama gibi tepkilerine karşılık, çevreyle ilişkileri en aza indirmek, hatta iletişimi kesmek; oturdukları evi, semti, çocuğun okulunu ve hatta kimliğini değiştirmek gibi çözümler üretmektedir. Bu değişimler istismarcı kişinin ya da yakınlarının tehditlerinden korkmaları nedeniyle de olmaktadır. Kendilerini korumak için ev, okul, semt değişiklikleriyle bir şekilde yeni bir yaşam kurmaktadır. Bu durum, ailelerin çocuklarını ve kendilerini güvende hissetmek için geliştirdikleri bir savunma mekanizması olarak da değerlendirilebilir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu araştırmada cinsel istismar yaşantısının çocuk, genç ve annede yarattığı duygular, çocuk ve aile üzerindeki etkileri, cinsel istismar olayı karşısında mikro sistemin tutumundan oluşan mezo sistemin nitelikleri incelenmiştir.

Araştırmanın ilk sorusu olan istismar açığa çıktıktan sonra çocuk, genç ve annelerin ne hissettiklerine ilişkin yanıtlar incelendiğinde çocuklar, gençler ve annelerin bir kısmında korku/kaygı, suçluluk ve güvensizlik duyguları yaşandığı ortaya çıkmıştır.

Araştırmanın ikinci sorusu; cinsel istismar olayına ilişkin aile bireylerinin, akrabaların, komşuların yani mikro sistemin tutumunun nasıl olduğuna ilişkin olarak; çocuk ve gençlerin bir kısmı ebeveyn ve akrabalarından, annelerin çoğu ise akraba ve komşulardan psikolojik ve sosyal destek aldıklarını belirtmiştir. Anneler içinde bir kişi akrabasından ekonomik destek aldığını belirtmiştir.

Ancak, mikro çevreyi oluşturanların olumlu tutum ve yaklaşımları yanında olumsuz tutumlarıyla da karşılaşmıştır. Araştırma kapsamında çocukların çoğu ve annelerin bir kısmı cinsel istismar olayını duyduklarında mikro sistemde yer alan akrabaların

tepkisizliğiyle karşılaştıklarını ifade etmiştir. Yine çocukların çoğu ve annelerin bir kısmı akrabaların kendilerine inanmadıklarını belirtmişlerdir. Annelerin bir kısmı diğer ebeveyn/babanın ve akrabaların çocuğu istismar eden kişiyle evlendirme eğiliminde olduklarını belirtmiştir. Bu eğilimde olan kişilerde bu yolla çocuğun namusunun temizleneceği inancı; ama aslında karşı tarafın birtakım tekliflerde bulunmasının etkisi vardır (başlık parası, kan parası alma gibi).

Özellikle aile üyelerinin istismar açığa çıktıktan sonra çocuğa karşı tutumlarındaki değişiklik ve olumsuz reaksiyon, çocuğu koruma konusunda istekli ve uygun olmamaları, çocukta ihanete uğramış olma duygusu geliştirmektedir (Finkelhor, 1990: 24). İstismara uğrayan çocuklar ebeveynlerin desteğiyle daha az davranışsal ve duygusal güçlükler göstermektedir. Yine bazı araştırmacılara göre, aile çevresinin çocuğun uğradığı cinsel istismara tepkisi ve çocuğa verdiği destek, istismarın sonuçları üzerinde, istismarın kendisiyle ilgili etmenlerden daha etkili olabilir (Deblinger ve diğ., 1999: 1375).

Araştırmanın üçüncü sorusu olan; çocuk, genç ve annelere yöneltilen, cinsel istismar sürecinde kendilerinde ve yaşamlarında ne gibi değişiklikler olduğuna ilişkin olarak; annelerin bir kısmı 18 yaş altındaki çocuklarında cinselleştirilmiş davranışların dışa vurduğunu belirtmiştir. Gençlerden bir kısmında ve çocuklardan bazılarında cinsel istismar sonrası özkıyım girişim olduğu kendileri ve anneleri tarafından belirtilmiştir. Cinsel istismardan sonra çocuklardan bazılarının ve gençlerden bir kısmının ruh sağlığının bozulduğu yine kendileri ve anneler tarafından belirtilmiştir. Cinsel istismar yaşantısının çocukların ikisinde ve gençlerden birinde gebelikle sonuçlandığı bulgusu ortaya çıkmıştır. Zihinsel yetersizliği olan bir genç erkeğin annesi, yaşadığı cinsel istismardan sonra oğlunun özel eğitimle kazandığı becerilerinde gerileme olduğunu ve aynı zamanda ruhsal hastalık tanısı aldığını belirtmiştir.

Çocuklardaki cinsel istismara bağlı davranışların çeşitliliği, çocuğun yaşı ve cinsiyetine bağlı farklılıkların yanı sıra, çocuk ile istismarcı arasındaki ilişkinin doğası, cinsel istismarın sıklığı ve süresi, cinsel istismar sonucunda çocuğa sağlanan destek ve yardımın farklılığıyla ilgilidir (Hornor, 2010: 360). Araştırmada cinsel istismardan sonra ruhsal hastalık tanısı alanların sadece birinde istismar öncesinde tanı olduğu, diğerlerinde ise istismardan sonra ruhsal hastalık geliştiği belirlenmiştir.

Çocuğa yönelik cinsel istismarın aileyi nasıl etkilediğine ilişkin yeterli çalışma olmamasına karşın bir araştırmada, çocuklarının cinsel istismarının açığa çıkmasından sonra ailelerin ikincil travma yaşadıkları ortaya çıkmıştır (Manion ve diğ., 1996).

Yaşanan süreçte çocuk ve aile bireylerinin yeterince sosyal destek aldıklarını söylemek güçtür.

Araştırma soruları kapsamında verilen yanıtlardan cinsel istismar olayı karşısında mikro sistemi oluşturanların tutumu, aralarındaki iletişim ve etkileşim mezo sistem olarak tanımlanmaktadır. Mikro sistemdekilerin cinsel istismar olayına karşı tutumu; yani gösterdikleri tepki, etkileşimlerinin oluşturduğu destekleyici olan veya olmayan ortam mezo sistemin niteliklerini belirlemektedir. Aşağıdaki tabloda bu nitelikler belirtilmektedir:

MEZZO SİSTEM (Anne, baba, çocuklar, kardeşler, akrabalar, komşular arasındaki etkileşim)	Olumlu Nitelikler - Sosyal destek - Güçlenmeyi sağlayan ortam - Özgürleşme sağlayan ortam	Olumsuz Nitelikler - Tepkisizlik - İnançsızlık - Güvensizlik
---	---	--

Mezo sistemin destekleyici nitelikleri arasında sosyal desteğin varlığı cinsel istismar sürecinin atlatılmasında yarar sağlamıştır. Cinsel istismarın açığa çıkması ve sonraki yasal süreçte çocuk, gençler ve anneler zorlukları daha çok kendi kendilerine aşmak durumunda kalmışlardır. Bu zorlu süreç aile bireylerinin birbirlerine kenetlenmesine, dayanışma duygularının gelişmesine yol açmıştır. Bazı anneler ekonomik özgürlükleri olmasa bile, sorunlu evlilik sürecini boşanarak bitirmiş olmalarını “özgürleşme” olarak tanımlamaktadır.

Cinsel istismar sürecinde zorlu mücadele, güç koşullar bazı ailelerde bireylerin güçlenmesi gibi olumlu sonuçlar da getirmiştir. Travma, istismar, hastalık ve mücadele bireylerin yaşamına zarar verebilir; ancak bu yaşantılar aynı zamanda değişim ve fırsat kaynağı da olabilir. Mağduriyet yaşayanlar travma yoluyla beceri öğrenen, gelecekteki güçlüklerle baş etmeye yardımcı olan kişisel katılımları geliştiren aktif ve gelişmekte olan bireyler olarak görülür (Zastrow, 2013).

Çocuğun cinsel istismara uğramasına yol açan ailesel faktörler arasında aile içi iletişim, şiddet sorunları bulunmaktadır. Mikro sistem içerisinde yer alan ailenin yapısı, işlevi, sosyal, kültürel ve ekonomik düzeyi, ebeveynlerin eğitimi, kişilik özellikleri, davranış ve tutumları, çocuğa yönelik cinsel istismarı ve sonrasındaki süreci etkilemektedir. Aile içinde iletişimin düzeyi hem çocukların cinsel istismardan korunmasında hem de istismardan sonraki sürecin atlatılmasında önemlidir. İletişim sorunu, sorunlar, güncel

konular ve olaylar hakkında paylaşım olmaması cinsel istismara uğrayan çocukların aile ortamında yaşadıkları sorunlardandır. Ailede iletişim ve paylaşım olmadığında çocuklar yaşadıklarını açığa vurma konusunda da isteksiz olmakta, istismar bu şekilde yıllar boyu sürebilmektedir (Paslı, 2017: 47).

Aile sistemi çocuğa yönelik cinsel istismar sürecinden olumsuz etkilenmektedir. Sistem yaklaşımını temel alan aile terapisinde aile sistemi içinde bireylerin değişmesi, farklılaşması, bireyler arası duygusal dengenin oluşturulması, ebeveynlerle çocuklar arasında duygusal bağların sağlıklı biçimde yeniden yapılandırılması, kısaca sistem içi ilişkilerin yeniden düzenlenmesi hedeflenir. Aile terapisinin amacı aile bireylerinden her birinin ruhsal sağlıklarını düzenlemek ve ailenin işlevselliğini sağlamaktır. Aile terapisi, sosyal hizmet uygulamalarında büyük öneme sahip, derinlemesine bilgi ve mesleki beceri gerektiren bir yöntemdir (Yolcuoğlu, 2014).

Mezzo sistem mikro sistemin kişisel oluşumlarını birbirine bağlayan ilişkileri ya da ağları içermektedir. Mezzo sistem sosyal hizmet müdahaleleri sürecinde belki de en çok ihmal edilen sistemlerden biridir.

Mezzo sisteme yönelik müdahalelerde sosyal hizmetin toplumla çalışma uygulaması uygulanmalıdır (Drumm ve diğ.,2004: 85). Toplumla çalışma sosyal hizmetin kullandığı temel yaklaşımlardan güçlendirme perspektifine uygun şemalar içermektedir. Güçlendirme bireylerin ve toplumun güçlerini fark etmeleri ve kullanmalarına yardımcı olmayı hedefleyen mesleki müdahale sürecidir. İnsanların, örgütlerin ve toplulukların kendi yaşamları üzerinde kontrol yetisine sahip olabilmeleri anlamına gelmektedir. Cinsel istismar gibi travmatik yaşam deneyimi sonrasında mikro sistemdeki bireylere ve aralarındaki etkileşime yani mezzo sisteme yönelik güçlendirme yaklaşımından yararlanmalıdır. Güçlendirme yaklaşımıyla bireylerin değersizlik, yetersizlik, güven ve kendine saygıdan yoksunluk duygularıyla başetmeleri için sosyal hizmet müdahalesi sahip oldukları güç ve kapasiteleri açığa çıkarılmalıdır. Sosyal hizmet uzmanının değerlendirme sürecine müracaatçının gücünü dahil etmelidir. Güçlendirme Barker tarafından bireylere, ailelere, gruplara ve topluluklara bireysel, bireylerarası, sosyoekonomik ve politik güçlerini artırma ve durumlarını iyileştirme yönünde bir etki yaratma olarak tanımlanmaktadır (Barker, 2003; akt. Zastrow, 2013). Güçlendirme sosyal işlevlerini yerine getirmede yetersiz kalan birey, grup ve topluluklara sorumluluklarını yerine getirebilmeleri için yardımda bulunma yöntemidir. Güçler yaklaşımı ile travmatik yaşam deneyimleri sonrasında bireyler, aile ve toplulukların

kendine özgü yetenekleri, değerleri, ilgileri, inançları ve kaynakları üzerine vurgu yapılarak baş etme kapasiteleri geliştirilir.

KAYNAKÇA

- Andreae, D. (2011). General systems theory: Contributions to social work theory and practice. *Social Work Treatment: Interlocking Theoretical Approaches*, 242-254.
- Bagley, C., Wood, M. and Young, L. (1994). Victim to abuser: Mental health and behavioral sequels of child sexual abuse in a community survey of young adult males. *Child Abuse and Neglect*, 18(8), 683-697.
- Belsky J, Stratton P. An ecological analysis of the etiology of child maltreatment. In Browne K, Hanks H, Stratton P, Hamilton C. (Eds.), Early prediction and prevention of child abuse. A Handbook, England: John Wiley and Sons. 2000.
- Cohen, J. A. and Mannarino, A. P. (1996). Factors that mediate treatment outcome of sexually abused preschool children. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 35(10), 1402-1410.
- Creswell, J. W. (2007). *Five qualitative approaches to inquiry. Qualitative inquiry and research design: Choosing among five approaches*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Deblinger, E., Steer, R. and Lippman, J. (1999). Two year follow up study of cognitive behavioral therapy for sexually abused children suffering post-traumatic stress symptoms. *Child Abuse and Neglect*, 23(12), 1371–1378.
- Drum, R. D., Pittman, S. and Perry, S. (2004). Social work interventions in refugee camps. *Journal of Social Service Research*, 30(2), 67-92.
- Elliott, A. N. and Carnes, C. N. (2001). Reactions of nonoffending parents to the sexual abuse of their child: A review of the literature. *Child Maltreatment*, 6(4), 314-331.
- Finkelhor, D. and Browne, A. (1985). The traumatic impact of child sexual abuse: A conceptualization. *American Journal of Orthopsychiatry*, 55(4), 530-541.
- Finkelhor, D., Hotaling, G., Lewis, I. and Smith, C. (1990). Sexual abuse in a national survey of adult men and women: Prevalence, characteristics, and risk factors. *Child Abuse and Neglect*, 14(1), 19-28.
- Friedrich, J., Fisher, C., Dittner, R., Acton, L. B. and Butler, J. (2001). Child sexual behavior inventory: Normative, psychiatric, and sexual abuse comparisons. *Child Maltreatment* 6(1), 37–49.

- Garbarino J, Kostelny K. Child maltreatment as a community problem. *Child Abuse and Neglect*, 1992; 16(4), 455-464.
- Honor, G. (2010). Child sexual abuse: Consequences and implications. *Journal of Pediatric Health Care*, 24(6), 358-364.
- Joshi PT, Daniolos PT, Salpekar JA. (2010) Child abuse and neglect In: Dulcan MK, (ed). Dulcan's textbook of child and adolescent psychiatry. First ed. Arlington American Psychiatric Publish,479-494.
- Manion, I. G., McIntyre, J., Firestone, P., Ligezinska, M., Ensom, R. and Wells, G. (1996). Secondary traumatization in parents following the disclosure of extrafamilial child sexual abuse: Initial effects. *Child Abuse and Neglect*, 20(11), 1095-1109.
- Marshall, C. and Rossman, G. B. (2011). *Designing qualitative research*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Oates, R. K., Tebbutt, J., Swanston, H., Lynch, D. L. and O'Toole, B. I. (1998). Prior childhood sexual abuse in mothers of sexually abused children. *Child Abuse and Neglect*, 22(11), 1113-1118.
- Paslı, F. (2017). Cinsel istismara uğrayan çocukların ekolojik sistem yaklaşımı açısından incelenmesi. *Gazi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 2(2):39-53.
- Polat, O. (2007). *Tüm boyutlarıyla çocuk istismarı*. Cilt 1, 1. Baskı, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Putnam, F. (2003). Ten year research update review: child sexual abuse. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 42(3), 269-278.
- Stern, A. E., Lynch, D. L., Oates, R. K., O'Toole, B. I. and Cooney, G. (1995). Self esteem, depression, behaviour and family functioning in sexually abused children. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 36(6), 1077-1089.
- Spencer N, Devereux E, Wallace A, Sundrum R, Shenoy M, Bacchus C. Logan S. Disabling conditions and registration for child abuse and neglect: a population-based study. *Pediatrics*, 2005; 116(3), 609-613.
- Summit, R. C. (1983). The child sexual abuse accomodation syndrome. *Child Abuse and Neglect*, 7(2), 177-193.
- Teater, B. (2014). *An introduction to applying social work theories and methods*. Ed. Karatay, A., 2nd Edition, UK: McGraw-Hill Education Open University Press.
- Veenema, T. G., Thornton, C. P. and Corley, A. (2015). The public health crisis of child sexual abuse in low and middle income countries: An integrative review of the literature. *International Journal of Nursing Studies*, 52(4), 864-881.

Yolcuoğlu, İ. (2014). *Bireylerle, Ailelerle, Gruplarla ve Toplumla Sosyal Hizmet*. İstanbul, Nar Yayınevi.

Zastrow, C. (2013). *Sosyal Hizmete Giriş*. 1. Baskı, Ankara, Nika Yayınevi.

Erçevik, A. ve Köseoğlu, S.A. (2019). Sosyal Problem Çözme Programı'nın Çocuk Evi Sorumluları Üzerindeki Etkisi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 30(2), 493-518.

Araştırma

Makale Geliş Tarihi:11.12 2018
Makale Kabul Tarihi:11.02.2019

SOSYAL PROBLEM ÇÖZME PROGRAMI'NIN ÇOCUK EVİ SORUMLULARI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ¹

The Effects of Social Problem Solving Programme on Persons in Charge of Child Home

Ayşegül ERÇEVİK*

Serhat Armağan KÖSEOĞLU*

* Dr. Amasya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü, ORCID ID: 0000-0003-3697-458X

** Doç. Dr. İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü, ORCID ID: 0000-0001-7794-9650

ÖZET

Bu araştırmanın amacı Çocuk Evi Sorumluları'nın sosyal problem çözme düzeylerini geliştirmek amacıyla hazırlanan programın etkililiğini sınamaktır. Amasya Aile ve Sosyal Politikalar İl Müdürlüğü'ne bağlı kurumlarda çalışmakta olan Çocuk Evi Sorumluları bu araştırmanın evrenini oluşturmaktadır. Araştırmada verileri elde etmek amacıyla ön test ve son test uygulamalarında ölçüm aracı olarak Kişilerarası Problem Çözme Envanteri kullanılmıştır. Çalışma grubu 7'si deney ve 7'si kontrol olmak üzere toplam 14 katılımcıdan oluşmuştur. Hazırlanan Sosyal Problem Çözme Programı haftada bir gün 120 dakika olmak üzere 10 oturumda gerçekleştirilmiştir. Verilerin çözümlenmesinde Non- Parametrik Mann Whitney- U ve Wilcoxon İşaretili Sıralar testi kullanılmıştır. Uygulanan Sosyal Problem Çözme Programı'nın Çocuk Evi Sorumlularından oluşan Deney grubunun sosyal problem çözme becerilerine etkilerini tespit

---

¹ Bu makale birinci yazarın Doç. Dr. Serhat Armağan KÖSEOĞLU danışmanlığında hazırladığı doktora tezinden üretilmiştir.

etmek üzere yapılan incelemede, Deney grubunun probleme olumsuz yaklaşımı ve kendine güvensizlik düzeylerinin uygulama sonrasında anlamlı derecede azaldığı, yapıcı problem çözme ve ısrarcı-sebatkar yaklaşım puanlarının ise anlamlı derecede arttığı görülmüştür. Bununla birlikte sorumluluk almama boyutunda herhangi bir etkiye rastlanmamıştır.

Anahtar Sözcükler: *Problem, sosyal problem çözme, Çocuk Evi Sorumlusu*

ABSTRACT

The aim of this research is to test the effectiveness of the program designed to improve the level of social problem solving skills in Persons in Charge of Child Homes. The universe of this research is institutions affiliated to Amasya Family and Social Policies Provincial Directorate, where Persons in Charge of Child Homes work. In order to obtain the data, The Interpersonal Problem Solving Inventory was used as the measurement tool in the pre-test and post-test applications. The sample of persons in charge of child homes consisted of 7 for the experiment and 7 for control group, totalling 14 participants. The developed Social Problem Solving Programme for Persons in Charge of Child Homes applied in 10 sessions which lasted 120 minutes once a week. Non-Parametric Mann Whitney U and Wilcoxon Sign-Rank Test was used for the analysis of the data. In the analysis to identify the effects of the applied Social Problem Solving Programme for persons in charge of child homes, it was found that Experiment Group's levels of negative problem orientation and self-insecurity decreased significantly, constructive problem solving and insistent-persistent approach scores increased significantly after the application. Moreover, there was no effect on non-responsibility dimensions.

Keywords: *Problem, Social problem solving, persons in charge of child homes*

GİRİŞ

Türkiye'de korunma ihtiyacı olan çocukların devlet tarafından himaye altına alınmasından sonraki süreçte gelişimlerinin aksamadan yürütülmesini sağlamada önemli görevlilerden birisi de çocuk evleri sorumlulularıdır. Çocuk Evi Sorumlusu, korunma ihtiyacı olan bir çocuğun kaldığı evin gelir, gider, günlük rutin gibi eve dair ihtiyaçları yanında, söz konusu çocuğun gelişim ihtiyacının dikkate alınıp giderilmesinde önemli bir anahtardır.

27015 sayılı yönetmelikte belirtildiği üzere, Çocuk Evi Sorumluları, çocuk evleri koordinasyon merkezlerine bağlı olarak çalışmakta olan ve bağlı bulunduğu komisyonun kararlarını da dikkate alarak sorumlu bulunduğu evdeki sayıları beş ile sekiz arasında değişen çocukla ilgili mesleki çalışmalar yürüten görevli kişilerdir. Çocuk Evi Sorumluları il müdürlüğünün uygun bulduğu sosyal çalışmacı, psikolog, çocuk

[Metni yazın]

gelişimcisi, öğretmen, sosyolog gibi meslek elemanlarından seçilmektedir (Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü Çocuk Evleri Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik, 2008).

Çocuk Evi Sorumlularının hem çocukları hem de bakım elemanlarını koordine etme görevlerinin hayatlarında önemli bir yoğunluk yarattığı belirtilmektedir. Hatta bu görev yoğunluğunun mesai saatleri dışında da devam ettiği ifade edilmektedir (Başer, 2013; Aslan ve Erbay, 2017; Sarıaltın, 2017). Korunma altına alınan çocuklar genellikle ihmal, istismar, boşanma, ölüm gibi travmatik yaşantılardan gelmektedir. Dolayısıyla psikolojik olarak zedelenmiş bir grupta tek tek ilgilenilmesi gereken birçok yaşantıyı ve problemi barındırabilmektedir. Bu gibi durumlar Çocuk Evi Sorumlusu'nu mesleki anlamda zorladığı gibi psikolojik olarak da yıpratmaktadır. Bu psikolojik yıpranmanın düzeyinin kimi zaman Travma Sonrası Stres Bozukluğu'na benzer sonuçlar yaratabileceği ifade edilmektedir (Dane, 2000; Nissly ve diğ., 2005; Tham, 2007; Van Hook ve Rothenberg, 2009).

Çocuk Evi Sorumlularının korunma ihtiyacı olan çocukların akademik ve ruhsal problemleriyle, sorumlu oldukları evin mali yükümlülükleriyle, koruma altındaki çocuğun aileleriyle ve bakım verenlerle iletişim halinde olmalarıyla ilişkili birçok problemle karşılaştıkları bilinmektedir (Nissly ve diğ., 2005; Başer, 2013; Sarıaltın, 2017). Çocuk Evi Sorumlularının deneyimledikleri problemleri çözme sürecinde etkili yöntemleri kullanmalarının hem kendi yaşamlarının kalitesini arttıracığı hem de korunma ihtiyacı olan çocuklara daha etkili hizmet sunmalarını sağlayacağı düşünülmektedir. Danış ve Kara (2016: 9) tarafından ifade edildiği üzere, sosyal hizmet alanında çalışmakta olan bireylerin problem çözme yaklaşımlarını benimsemesinin onlardan hizmet alan bireylerin de problem çözme becerilerini geliştirebileceği vurgulanmaktadır.

Günlük yaşamın gereklilikleri ve zorluklarıyla başa çıkmada yaşam becerilerinin önemi vurgulanmaktadır. Dünya Sağlık Örgütü' ne (DSÖ) göre yaşam becerileri, bireyin günlük yaşamının gereklilikleri ve zorlukları ile etkili olarak başa çıkmaya yarayan olumlu ve uyum sağlayıcı becerilerdir. Bu beceriler; başa çıkma becerileri, iletişim ve kişilerarası ilişkiler ve problem çözme becerileri olarak sınıflandırılmaktadır (WHO, 2003: 9). Problem, bireyin mevcut durumu ile bulunmak istendiği durum arasındaki tutarsızlıktır. Bu tutarsızlık bireylerin hedeflerine ulaşmaya çalışırken yollarına çıkan çeşitli engellerin varlığından kaynaklanmaktadır (D'Zurilla ve Nezu, 2006: 4). Problem çözme ise; bilişsel bir beceridir ve karşılaşılan sorun ya da engelleri çözmek için önceki yaşantılar yoluyla öğrenilen kuralların uygulanmasının yanında yeni çözüm yolları

bulabilmeyi içermektedir (Korkut, 2002). Sosyal problem çözme ise; günlük yaşamda karşılaşılan problemlerde etkili başa çıkma yolunu bulmak için girişilen bilişsel, duyuşsal ve davranışsal bir süreç olarak tanımlanmaktadır. Sosyal problem çözme bilinçli, akılcı, çaba harcanması gereken ve kasıtlı bir eylemdir (D'Zurilla ve diğ., 2004; D'Zurilla ve Nezu, 2006).

D'Zurilla ve Goldfried (1968, 1971) tarafından mevcut problemleri bağımsız ve başarılı bir şekilde çözmeye katkı sağlayan ve problem sonucunda karşılaşılan stresle daha etkili başa çıkmaya yardım eden beş adımdan söz edilmektedir. Bu adımlar; *tutum/yönelim, problemin tanımlanması, alternatif üretimi, tahmin ve karar verme ile deneme ve doğrulama* adımlarıdır. Daha sonra model revize edilerek bireylerin sosyal problem çözmeye iki tür yönelimi olduğu ve bu yönelimler içerisinde bazı problem çözme stillerine sahip olduğu ifade edilmiştir (D'Zurilla ve diğ., 2004; Nezu, 2004; Nezu ve diğ., 2013).

Problem yönelimi boyutu, problem çözmeye tutumların önemine dikkat çekmektedir. Problem yönelimi, bireyin problemlere ve problem karşısındaki kendi becerilerine ilişkin fikirlerini içermektedir. Kimi bireyler problemle karşılaştıklarında probleme onu çözmeye yönelik olumlu ve yapıcı bir bakış açısına sahipken, kimi bireyler probleme olumsuz bir anlam yüklemektedir. Bu tutumlar bireyin problem çözmeye kullanacakları yöntemlere etki etmektedir (D'Zurilla ve diğ., 2004; Nezu ve diğ., 2013). *Problem çözme stilleri* ise bireyin bir problemi çözmeye ya da onunla başa çıkma girişiminde bulunduğu ortaya çıkan bilişsel-davranışsal aktivitelerdir. Bunlar *akılcı* ya da *planlı problem çözme*, *kaçınan problem çözme* ve *dürtüsel dikkatsiz problem çözme*dir (D'Zurilla ve Chang, 1995; D'Zurilla ve diğ., 2004; Nezu, 2004; Nezu ve diğ., 2013). *Akılcı problem çözme stiline* sahip bireylerin etkili problem çözme becerilerini sistemli bir şekilde problem durumlarına uygulayabildikleri ifade edilmektedir (D'Zurilla ve Nezu, 1980: 422). Bu kişiler problem çözme sürecinde yukarıda açıklanan *problemi tanımlama, alternatif çözümler üretme, karar verme* ile *deneme ve doğrulama* basamaklarını etkili bir şekilde kullanmaktadır. *Dürtüsel-dikkatsiz stile* sahip bireyler ise problem çözerken fevri ve dikkatsizdirler. Problemin çözümü için sınırlı sayıda alternatif oluşturan bu bireyler, aklına ilk geleni uygulamaktadırlar. *Kaçınan problem çözme stiline* sahip bireyler ise, daha çok problemi çözmeyi erteler ve mümkün olduğunda problemlerin kendiliğinden ya da başkaları tarafından çözümlenmesini bekler (D'Zurilla ve diğ., 2004; D'Zurilla ve Nezu, 2006).

Çam ve Tümkaya (2007) sosyal problem çözme teorisine dayalı olarak yaptıkları çalışmada Türkiye örneklemini içerisinde teoriyi destekler nitelikte beş faktörlü yapıya ulaşımlardır. Bu çalışmada probleme yönelim boyutları, *probleme olumsuz yaklaşım* ve *ısrarcı-sebatkar yaklaşım* olarak ifade edilmiştir ve sırasıyla probleme olumsuz yönelim ve probleme olumlu yönelime karşılık geldiği ifade edilmiştir. Problem çözme stilleri ise, *yapıcı problem çözme*, *kendine güvensizlik* ve *sorumluluk almama* şeklinde sıralanmaktadır.

Sosyal problem çözme eğitimlerinde amaç bireyin sosyal yaşamda karşılaştığı problemlere olumlu tepki verme düzeyini arttırmak ve bu anlamda kendini yetkin hissetmesini sağlamak temelinde belirlenmektedir (Korkut Owen, 2015). Kurum bakımı altındaki gençler boşanma, ölüm ya da istismar yaşantıları nedeniyle risk grubunun önemli özelliklerini taşımaktadır (Cebe, 2005; Kesen ve Deniz, 2005). Korunma ihtiyacı olan çocukların çoğu aile kavramından yoksun bir şekilde yetişmektedir ve çevrelerindeki yetişkinler genellikle bakıcılar ve Çocuk Evi Sorumluları'dır. Korunma ihtiyacı olan çocuklar genellikle okul dışındaki zamanlarının tümünü bakım aldıkları kurum içerisinde bakıcılarıyla ve Çocuk Evi Sorumluları'yla geçirmektedirler. Bu kişiler korunma ihtiyacı olan çocuklar için ebeveyn rolünü almaktadır (Yetiştirme Yurtlarının Kuruluş ve İşleyişine İlişkin Yönetmelik, 1995; Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü Çocuk Evleri Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik, 2008; Yaman, 2010; Yazıcı, 2012; Başer, 2013).

Önleyici çalışmalarda yalnızca birey ya da yalnızca çevre (ebeveynler, öğretmenler) bir hedef grup olarak alınabilir. Özellikle bu tür çalışmalarda ebeveynlerin önleme programlarında önemli olmalarının nedeninin ailenin ilk sosyalleşme kaynağı olması ve programlarda verilen mesajların evde çocuklara verilmeye devam edilmesi ve pekiştirilmesi olduğu ifade edilmektedir. Benzer biçimde öğretmen rolündeki bireylerin model olma ve pekiştirme özellikleri vurgulanmaktadır (Korkut Owen, 2015: 23). Çocuk Evi Sorumluları korunma ihtiyacı olan çocuklar için ebeveyn rolünü üstlenmekte, hatta çocukların bu kişilere anne ya da baba olarak hitap ettikleri bilinmektedir. Bu kişilere yapılan çalışmanın, korunma ihtiyacı olan çocuklar ile yaşadıkları problemlerin çözümünde işlevsel olacağı düşünülmektedir.

Türkiye'de Çocuk Evi Sorumluları'na ilişkin incelenen araştırmaların Çocuk Evi Sorumluları'nın korunma ihtiyacı olan çocuklar sağladıkları sosyal destek, Çocuk Evi Sorumluları'nın empati ve iletişim becerileri konularında yapıldığı görülmektedir (Şenel, 2001; Biber ve Sezer, 2011; Atlı ve Kutlu, 2012). Çalışmaların genellikle betimlemeye

yönelik olduğu, müdahale programlarının kısıtlı olduğu göze çarpmaktadır (Pekcanlar ve diğ., 2005). Bununla birlikte, Dünya ülkelerindeki Çocuk Evi hizmet modellerinde Türkiye’de bulunan Çocuk Evi Sorumlularının tam bir karşılığı bulunmamakla birlikte, görev alanındaki hizmetlerin birçoğunun sosyal çalışmacılar tarafından yürütüldüğü görülmektedir (Gökçearslan Çiftci, 2009; Schmidt, 2009). Yine yapılan çalışmaların daha çok betimsel tarama modelinde olduğu ve alan çalışanlarının işten ayrılma niyetleri, tükenmişlik ve iş tatmini düzeylerinin incelendiği görülmektedir (Dane, 2000; Tham; 2007; Van Hook ve Rothenberg, 2009). Dolayısıyla çocuk refah alanında çalışmakta olan bireylerin günlük yaşamlarında ve korunma ihtiyacı olan çocuklarla çalışırken ihtiyaç duydukları becerileri arttırmaya yönelik çalışmaların bulunmadığı görülmektedir. Bu düşüncelerden hareketle bu çalışmada, korunma ihtiyacı olan çocukların kaldıkları evlerde Çocuk Evi Sorumlusu olarak görev yapan bireylerin sosyal problem çözme becerilerini arttırmak amacıyla oluşturulan Sosyal Problem Çözme Programı’nın etkililiği sınanmıştır.

Hipotezler

1. Deney ve Kontrol gruplarının Kişilerarası Problem Çözme Envanteri alt boyutları ön test puanları arasında anlamlı fark yoktur.
2. Deney grubunun Kişilerarası Problem Çözme Envanteri alt boyutları ön test ve son test puanları arasında son test puanları lehine anlamlı fark vardır.
3. Kontrol grubunun Kişilerarası Problem Çözme Envanteri alt boyutları ön test ve son test puanları arasında anlamlı fark yoktur.
4. Deney ve Kontrol grubunun Kişilerarası Problem Çözme Envanteri alt boyutları son test puanları arasında Deney grubu lehine anlamlı fark vardır.

YÖNTEM

Bu araştırma korunma ihtiyacı olan ergenlerin kaldıkları evlerde görev yapan Çocuk Evi Sorumlularının sosyal problem çözme düzeylerini geliştirmek amacıyla hazırlanan Sosyal Problem Çözme Programı’nın etkililiğini sınamak üzere deneysel modelde tasarlanmıştır. Deneysel modeller içerisinde öntest- sontest kontrol gruplu yarı deneysel desen yaygın olarak kullanılan karışık bir desendir. Bu desen X’in yani müdahalenin etkisini belirlemek amacıyla, X uygulanan grubun uygulanmayan grupla karşılaştırılmasını içerir (Campbell ve Stanley, 1963: 12; Ekiz, 2009: 109).

[Metni yazın]

Çalışma Grubu

Bu araştırma 2017-2018 eğitim öğretim yılında Amasya Aile ve Sosyal Politikalar İl Müdürlüğü'ne bağlı kurumlarda gerçekleştirilmiştir. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'na düzenlenecek programın amacı ve içeriğine dair bilgiler gönderilmiş ve resmi izinler alınmıştır. Amasya Aile ve Sosyal Politikalar İl Müdürlüğü'ne bağlı kurumlarda çalışmakta olan Çocuk Evi Sorumluları bu araştırmanın evreni olarak belirlenmiştir. Çocuk Evi Sorumluları'nı belirlemek üzere kurumlar tek tek ziyaret edilerek çalışma hakkında bilgi verilmiş ve gönüllülükleri gözetilerek Kişilerarası Problem Çözme Envanteri uygulanmıştır. Cinsiyet, çalışılan kurum ve Kişilerarası Problem Çözme Envanteri'nden alınan puanlar dikkate alınarak çalışma grubu 7 deney ve 7 kontrol grubu olmak üzere 14 kişiden oluşturulmuştur.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplamak amacıyla Kişilerarası Problem Çözme Envanteri (Çam ve Tümkaya, 2007) kullanılmıştır.

Kişilerarası Problem Çözme Envanteri. Çam ve Tümkaya (2007) tarafından bireylerin problem çözme becerilerini ölçmek için geliştirilmiştir. Kişilerarası Problem Çözme Envanteri 50 madde ve 5 alt boyuttan oluşan beşli likert tipinde bir ölçektir. Alt boyutları ise; problem olumsuz yaklaşım, yapıcı problem çözme, kendine güvensizlik, sorumluluk almama ve ısrarcı-sebatkar yaklaşımdır. Ölçeğin geçerlik çalışmalarında yetişkin örnekleme açıklayıcı faktör analizi ve ölçüt bağıntılı geçerlik yapılırken; güvenilirlik için Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı ve test tekrar test kararlılık katsayıları incelenmiştir. Ölçeğin iç tutarlılık katsayıları .67 ila .91 arasında olup, test tekrar test katsayıları .69 ila .89 arasında değişmektedir (Çam ve Tümkaya, 2007).

Veri Toplama Süreci

Programın hazırlanma sürecinde literatür incelemesi yapılarak D'Zurilla ve diğ. (2004) ve D'Zurilla ve Nezu (2006) tarafından önerilen beş boyutlu sosyal problem çözme modeli temele alınarak ve Amasya Aile ve Sosyal Politikalar İl Müdürlüğü yönetici ve personelinden elde edilen bilgilerden faydalanılarak oturumlar oluşturulmuştur. Oturumlarda ısınma ve kapanış etkinliklerinde yaratıcı drama etkinliklerinden faydalanılmıştır. Program daha sonra uzman değerlendirmesine tabi tutulmuş, öneriler sonrası son hali oluşturulmuştur. Program Nisan-Haziran 2018 arasında uygulanmıştır.

Sosyal Problem Çözme Programı. Çocuk Evi Sorumluları için hazırlanan Sosyal Problem Çözme Programı sosyal problem çözme modeline dayandırılarak yapılandırılmış 10 oturumdan oluşmaktadır. Oturumlar haftada bir gün olmak üzere, 120 dakika süreyle uygulanmıştır. Isınma ve kapanış etkinliklerinde yaratıcı drama ve psikodrama etkinliklerinden faydalanılmıştır. Çocuk Evi Sorumluları için hazırlanan Sosyal Problem Çözme Programı'nın oturumlarına ilişkin bilgiler Ek'te sunulmuştur.

Verilerin Analizi

Elde edilen veriler, SPSS 20.0 istatistik paket programı kullanılarak çözümlenmiştir. Verilerin çözümlenmesinde deney ve kontrol gruplarında yer alan katılımcıların sayıları sebebiyle nonparametrik teknikler kullanılmıştır. Deney ve kontrol gruplarının ön test ve son test puanlarının grup içi karşılaştırmalarını yapmak amacıyla Wilcoxon İşaretili Sıralar Testi ve gruplar arası karşılaştırmalar için de Mann Whitney U-Testi kullanılmıştır.

BULGULAR

1. *Hipotez: Deney ve Kontrol gruplarının Kişilerarası Problem Çözme Envanteri alt boyutları ön test puanları arasında anlamlı fark yoktur.*

Tablo 1: Deney ve Kontrol gruplarının Kişilerarası Problem Çözme Envanteri alt boyutları ön test puanları arasındaki farkı incelemek üzere yapılan Mann Whitney U Testi sonuçları

Alt Boyutlar	Grup	N	S.O.	S.T.	U	z	p
Probleme Olumsuz Yaklaşım	Deney	7	7.36	51.50	23.50	-.128	.898
	Kontrol	7	7.64	53.50			
	Toplam	14					
Yapıcı Problem Çözme	Deney	7	5.71	40.00	12.00	-1.602	.109
	Kontrol	7	9.39	65.00			
	Toplam	14					
Kendine Güvensizlik	Deney	7	7.29	51.00	23.00	-.194	.846
	Kontrol	7	7.71	54.00			
	Toplam	14					
Sorumluluk Almama	Deney	7	6.71	47.00	19.00	-.713	.476
	Kontrol	7	8.29	58.00			
	Toplam	14					
Israrcı Sebatkar Yaklaşım	Deney	7	7.43	52.00	24.00	-.064	.949
	Kontrol	7	7.57	53.00			
	Toplam	14					

Deney ve Kontrol gruplarının Kişilerarası Problem Çözme Envanteri alt boyutları ön test puanları arasında anlamlı bir farklılaşma olup olmadığını belirlemek üzere yapılan değerlendirmeye ilişkin bulgular Tablo 1'de verilmiştir. Deney ve Kontrol gruplarının Kişilerarası Problem Çözme Envanteri alt boyutları "probleme olumsuz yaklaşım", [Metni yazın]

“yapıcı problem çözme”, “kendine güvensizlik”, “sorumluluk almama” ve “ısrarcı-sebatkar yaklaşım” ön test puanları arasında anlamlı farklara rastlanmamıştır ($p > .05$).

2. *Hipotez: Deney grubunun Kişilerarası Problem Çözme Envanteri alt boyutları ön test ve son test puanları arasında son test puanları lehine anlamlı fark vardır.*

Tablo 2: Deney grubunun Kişilerarası Problem Çözme Envanteri alt boyutları ön test ve son test puanları arasındaki farkın anlamlılığını test etmek amacıyla uygulanan Non-Parametrik Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi sonuçları

Alt Boyutlar	Puan	Sıralar	N	S.O.	S.T.	Z	p
Probleme Olumsuz yaklaşım	POY Son test deney -	Negatif Sıralar	7	4.00	28.00	-2.366	.018
	POY Ön test deney	Pozitif Sıralar	0	.00	.00		
		Eşit	0				
		Toplam	7				
Yapıcı Problem Çözme	YPÇ Son test deney -	Negatif Sıralar	0	.00	.00	-2.366	.018
	YPÇ ön test deney	Pozitif Sıralar	7	4.00	28.00		
		Eşit	0				
		Toplam	7				
Kendine Güvensizlik	KG Son test deney -	Negatif Sıralar	6	4.33	26.00	-2.047	.041
	KG ön test deney	Pozitif Sıralar	1	2.00	2.00		
		Eşit	0				
		Toplam	7				
Sorumluluk Almama	SA Son test deney -	Negatif Sıralar	6	3.83	23.00	-1.524	.128
	SA ön test deney	Pozitif Sıralar	1	5.00	5.00		
		Eşit	0				
		Toplam	7				
Israrcı Sebatkar Yaklaşım	IS Son test deney -	Negatif Sıralar	0	.00	.00	-2.379	.017
	IS ön test deney	Pozitif Sıralar	7	4.00	28.00		
		Eşit	0				
		Toplam	7				

Tablo 2 'de Deney grubunun Kişilerarası Problem Çözme Envanteri alt boyutları ön test ve son test puanları arasındaki farkı belirlemek üzere yapılan değerlendirmeye ilişkin bulgulara yer verilmiştir. Deney grubunun Kişilerarası Problem Çözme Envanteri alt boyutları “probleme olumsuz yaklaşım”, “yapıcı problem çözme”, “kendine güvensizlik” ve “ısrarcı-sebatkar yaklaşım” alt boyutları ön test ve son test puanları arasında son test puanları lehine istatistiksel açıdan anlamlı bir farka rastlanırken ($p \leq .05$), “sorumluluk almama” alt boyutu ön test ve son test puanları arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farka rastlanmamıştır ($p > .05$). Buna göre; Çocuk Evi Sorumluları'na uygulanan Sosyal Problem Çözme Programı sonrasında Deney grubunun “probleme olumsuz yaklaşım” ve “kendine güvensizlik” düzeylerinin azaldığı, “yapıcı problem çözme” ve probleme “ısrarcı-sebatkar yaklaşım” düzeylerinin arttığı söylenebilir.

3. *Hipotez: Kontrol grubunun Kişilerarası Problem Çözme Envanteri alt boyutları ön test ve son test puanları arasında anlamlı fark yoktur.*

Tablo 3: Kontrol grubunun Kişilerarası Problem Çözme Envanteri alt boyutları ön test ve son test puanları arasındaki farkın anlamlılığını test etmek amacıyla uygulanan Non-Parametrik Wilcoxon İşaretili Sıralar Testi sonuçları

Alt Boyutlar	Puan	Sıralar	N	S.O.	S.T.	Z	p
Probleme Olumsuz yaklaşım	POY Son test kontrol	Negatif Sıralar	3	3.67	11.00	-.105	.916
	-	Pozitif Sıralar	3	3.33	10.00		
	POY Ön test kontrol	Eşit	1				
		Toplam	7				
Yapıcı Problem Çözme	YPÇ Son test kontrol	Negatif Sıralar	3	4.00	12.00	-.318	.750
	- YPÇ ön test kontrol	Pozitif Sıralar	3	3.00	9.00		
		Eşit	1				
		Toplam	7				
Kendine Güvensizlik	KG Son test kontrol	Negatif Sıralar	2	2.00	4.00	-.962	.336
	- KG ön test kontrol	Pozitif Sıralar	3	3.67	11.00		
		Eşit	2				
		Toplam	7				
Sorumluluk Almama	SA Son test kontrol	Negatif Sıralar	2	4.00	8.00	-.541	.589
	- SA ön test kontrol	Pozitif Sıralar	4	3.25	13.00		
		Eşit	1				
		Toplam	7				
Israrcı Sebatkar Yaklaşım	IS Son test kontrol	Negatif Sıralar	4	2.75	11.00	-.948	.343
	- IS ön test kontrol	Pozitif Sıralar	1	4.00	4.00		
		Eşit	2				
		Toplam	7				

Tablo 3' te Kontrol grubunun Kişilerarası Problem Çözme Envanteri "probleme olumsuz yaklaşım", "yapıcı problem çözme", "kendine güvensizlik", "sorumluluk almama" ve "ısrarcı-sebatkar yaklaşım" alt boyutları ön test ve son test puanları arasındaki farkı belirlemek üzere yapılan değerlendirmede, Kontrol grubunun ön test ve son test puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farka rastlanmamıştır ($p > .05$).

4. *Hipotez: Deney ve Kontrol grubunun Kişilerarası Problem Çözme Envanteri alt boyutları son test puanları arasında Deney grubu lehine anlamlı fark vardır.*

Tablo 4: Deney ve Kontrol gruplarının Kişilerarası Problem Çözme Envanteri alt boyutları son test puanları arasındaki farkı incelemek üzere yapılan Mann Whitney U Testi sonuçları

Alt Boyutlar	Grup	N	S.O.	S.T.	U	z	p
Probleme Olumsuz Yaklaşım	Deney	7	5.86	41.00	13.00	-1.473	.141
	Kontrol	7	9.14	64.00			
	Toplam	14					
Yapıcı Problem Çözme	Deney	7	10.00	70.00	7.00	-2.246	.025
	Kontrol	7	5.00	35.00			
	Toplam	14					
Kendine Güvensizlik	Deney	7	5.43	38.00	10.00	-1.878	.060
	Kontrol	7	9.57	67.00			
	Toplam	14					
Sorumluluk Almama	Deney	7	5.43	38.00	10.00	-1.895	.058
	Kontrol	7	9.57	67.00			
	Toplam	14					
Israrcı Sebatkar Yaklaşım	Deney	7	9.79	68.50	8.50	-2.063	.039
	Kontrol	7	5.21	36.50			
	Toplam	14					

Tablo 4'te Deney ve Kontrol gruplarının Kişilerarası Problem Çözme Envanteri alt boyutları son test puanları arasındaki farka ilişkin değerlendirmeye dair bulgular sunulmuştur. Deney ve Kontrol grupları son test puanları arasında Kişilerarası Problem Çözme Envanteri alt boyutlarından “yapıcı problem çözme” ve “ısrarcı-sebatkar yaklaşım” alt boyutlarında istatistiksel olarak anlamlı bir farka rastlanırken ($p \leq .05$); “probleme olumsuz yaklaşım”, “kendine güvensizlik” ve “sorumluluk almama” alt boyutlarında istatistiksel olarak anlamlı bir farka rastlanmamıştır ($p > .05$). Buna göre; Çocuk Evi Sorumluları'na uygulanan Sosyal Problem Çözme Programı sonrasında Deney grubunun, Kontrol grubu ile karşılaştırıldığında, “probleme olumsuz yaklaşım” ve “kendine güvensizlik” düzeylerinin azaldığı, “yapıcı problem çözme” ve probleme “ısrarcı-sebatkar yaklaşım” düzeylerinin arttığı söylenebilir.

TARTIŞMA

Yapılan birçok çalışmada yetişkin bireylerde yürütülen sosyal problem çözme eğitimlerinin olumlu sonuçları olduğu bildirilmektedir (Nezu ve Perri, 1989; Malouff ve diğ., 2005; Eskin ve diğ., 2008; Çekici, 2009; Çekici ve Güçray, 2012; Eskin ve diğ., 2012; Ersan, 2015). Ancak bu araştırmalarda psikoeğitimlerin sosyal problem çözme becerisine sağladığı katkılar yanında öfke, depresyon, kaygı gibi ruh sağlığı değişkenlerinde de önemli etkiler gösterdiği görülmüştür.

Korunma ihtiyacı olan çocukların kaldığı evlerde gelir-gider, günlük rutin, çocuğun eğitim yaşamına, psiko-sosyal gelişimine ilişkin birçok görevi bir arada yürüten Çocuk Evi Sorumlularının aldığı sorumluluklar oldukça yüksektir. Bunun yanında Çocuk Evi'nde kalmakta olan korunmaya ihtiyacı olan ergenlerin birçok olumsuz yaşantıdan gelerek Çocuk Evi'ne yerleştikleri düşünüldüğünde; onlarla iletişim kurmak, sağaltımı konusunda destek olmak, ortaya çıkan davranış sorunlarıyla baş etmek gibi birçok güçlüklerle karşılaşmaktadırlar. Bu durum Çocuk Evi Sorumluları için yıpratıcı bir sonuç doğurmaktadır.

Sosyal problem çözme becerisinin depresyon, intihar riski, öfke, kaygı vb. gibi problemlerde koruyucu bir etkisinin olduğu düşünülmektedir. De La Fuente ve diğ. belirttiği üzere (2018) sosyal problem çözmeye kullanılan baş etme stratejileriyle ilişkilidir. Yazarlar, probleme olumlu yönelim ve akılcı problem çözmenin stresli durumlarla başa çıkarken kullanılan işlevsel stratejileri yordadığını ifade etmektedir. Bununla birlikte, sosyal problem çözme becerisindeki hasarların; yani probleme olumsuz yönelim'in problemden kaçınma, kendini eleştirme, hüsnü kuruntu ve sosyal çekilme gibi baş etme stratejilerini yordadığı bulunmuştur. Uygulanan Sosyal Problem Çözme Programı'nın baş etme stratejilerine katkı sağlayabileceği ve dolayısıyla strese baş etme becerisindeki işlevsel olmayan boyutların etkisini azaltarak ruh sağlıklarına olumlu katkılar sağlayabileceği düşünülmektedir.

Deney ve Kontrol grubunun "sorumluluk almama" puanları incelendiğinde derecelendirme düzeyinin "kesinlikle katılmıyorum" ve "katılmıyorum" aralığında olduğu görülmüştür. Bu nedenle Çocuk Evi Sorumlularının problemlerle karşılaştıklarında problemlerinin sorumluluğunu alma eğiliminde oldukları ve eğitim sonrasında elde edilen değişimin anlamlı olmamasının doğal bir sonuç olduğu düşünülebilir. Çocuk Evleri'nde kalmakta olan çocukların Çocuk Evi Sorumlularına ihtiyaç duyduklarında çoğunlukla ulaşabildiklerini, çoğunun neredeyse her gün görüşme imkânı bulunduğunu belirtmektedir (Yıldırım, 2013: 118-119). Ayrıca sorunlarını paylaşmayı tercih ettikleri ilk kişinin de Çocuk Evi Sorumluları olduğu bulunmuştur (Yalçın, 2011: 104). Korunma ihtiyacı olan çocukların bu görüşlerinden hareketle Çocuk Evi Sorumlularının çocukların yaşadıkları sorunlara duyarsız kalmadıkları düşünülebilir. Çocuk Evi Sorumlularının yoğun olduğu meslek alanlarından biri olan öğretmenler üzerinde yapılan bir çalışmada da "sorumluluk almama" düzeyi düşük bulunmuştur (Nacar ve Tümkiye, 2011: 502). Çam ve Tümkiye (2007) tarafından "sorumluluk almama" olarak ifade edilen boyut kaçınan stil ile benzeşmektedir. Nezu ve [Metni yazın]

diğ. (2013), kaçınma eğilimi olmayan bireylerin problemleri erteleme eğiliminde olmadıklarını, problemleri çözme sürecinde aktif rol aldıklarını ifade etmektedir. Dolayısıyla Çocuk Evi Sorumlularının korunma ihtiyacı olan ergenlerle yaşadıkları sorunları görmezden gelme eğiliminde olmamaları ve çözüm için çabılıyor olmaları çocuk koruma sistemi için önemli bir katkı olarak değerlendirilebilir. Deney grubu ile yürütülen çalışmada bunu destekleyici birçok yaşantı paylaşılmıştır. Örneğin; özel eğitim ihtiyacı olan ergenlerle çalışan bir üye, çocukların iletişim sorunlarını aşmaları için onlarla bazen bakkala gidip alışveriş yapmalarını sağladığını ifade etmiştir. Diğer bir üye ise devam sorunu yaşayan öğrencisiyle görüşüp bu sorunu çözmek için yollar aramıştır.

Hazırlanan Çocuk Evi Sorumlusu programında da üç oturum yalnızca probleme yönelimi probleme olumsuz yaklaşımdan problem olumlu yaklaşım yönünde değiştirmeye odaklanılmıştır. Nezu ve Perri'nin (1989) ifade ettiği gibi problem çözme sürecinin işlenmesinden sonra sürece ilişkin deneyimlerin artırılmasına yönelik ek oturumlar düzenlenmelidir. Önerilen bu deneyim oturumları “yapıcı problem çözme” becerisinin (sosyal problem çözme terapisinde akılcı/planlı problem çözme olarak ifade edilmektedir) bileşenleri olan problemi tanımlama, alternatif üretme, çözümleri değerlendirmek ile uygulama ve doğrulamanın öğretiminden sonra sürecin bir alışkanlık haline almasına yöneliktir (D’Zurilla ve Nezu, 2006). Bununla birlikte D’Zurilla ve Goldfried (1971) tarafından önerilen ve bazı çalışmalardan kullanılmış altı basamaklı bir müdahale bulunmaktadır (Eskin ve diğ., 2008; Eskin ve diğ., 2012). Ancak altı basamaklı müdahalede akılcı problem çözme becerisi ele alınmakta, probleme yönelim boyutuyla ilgili çalışmaları içermemektedir. Bu müdahalenin uygulandığı bazı çalışmalarda toplam sosyal problem çözmeye, dürtüsel-dikkatsiz yaklaşıma katkılarının olduğu görülmektedir (Eskin ve diğ., 2008; Eskin ve diğ., 2012).

Nezu ve Perri (1989) problem çözme terapisi uygulanan bireylerin durumları daha az problem olarak algılama eğilimi gösterdiğini ifade etmişlerdir. Ancak Çocuk Evi Sorumlularının sorumlu olduğu çocukların yaşadığı problemler süreklilik arz etmekte ve sık sık aile, okul ve kurum üçgeninde problem durumlarına maruz kalmaktadırlar. Ayrıca idari destek anlamında da sıkıntılar yaşadıklarını ifade eden Çocuk Evi Sorumlularının akademik sorunlar, psikiyatrik sorunlar, istismar, öğrenme güçlüğü gibi ciddi problemler mevcut yaşamlarında önemli bir yer tutmakta, korunma ihtiyacı olan çocuklara hizmet verme konusunda bir oryantasyon eğitimi almış olsalar dahi; Başer

(2013), Gelen ve Çınar (2014) ve Sarıaltın (2017)'nin ifade ettiği gibi her an bir problemle karşılaşma endişesine yaşamaktadırlar.

Yapılan çalışmada Sosyal Problem Çözme Programı'nın deney grubunun sosyal problem çözme puanlarında anlamlı katkılar sağlamasına rağmen probleme olumsuz yaklaşım boyutunda kontrol grubu ile aralarındaki farkın anlamlılığına ilişkin benzer sonuçlar elde edilememiştir. Oturumların uygulanma sürecinde Deney grubunun ödevlere ilişkin olumlu tutumları olmasına rağmen, yukarıda belirtildiği gibi aktif problem yaşantıları ile birlikte neredeyse 7 gün 24 saat çalışmakta oluşları (Başer, 2013) ödevlerin kullanımına olumsuz yansımıştır. Bilişsel davranışçı terapilerde ev ödevlerinin önemi vurgulanmakta ve psikoeğitim sürecinin önemli bir bileşeni olduğu bilinmektedir. (Kazantzis ve Deane, 1999). Ev ödevlerinin terapi sürecinde kullanımı ele alınan soruna ilişkin uygulanan müdahalelerin etkililiği arttırmaktadır (Kazantzis ve diğ., 2000; Scheel ve diğ., 2004). Bununla birlikte ev ödevlerine katılımı etkileyen önemli unsurlardan biri ev ödevinin algılanan zorluk derecesidir. Zorluk derecesi danışanın ev ödevine ayırması gereken zaman ve emeği ifade etmektedir (Scheel ve diğ., 2004: 47). Deney grubu üyelerinin ödevle ilişkin olumsuz bir tutumu bulunmamakla birlikte çoğunlukla vakit ayırmakta güçlük çektikleri, iş ve ev yaşantılarının sürekli yoğun oldukları gözlenmiştir. Dolayısıyla gelecekte planlanan çalışmalarda ev ödevlerinin etkili biçimde kullanımına yönelik düzenlemelerin çocuk evi sorumlularına anlamlı katkıları olabileceği düşünülmektedir. Eskin ve diğ. (2008) ve Eskin ve diğ. (2012) tarafından gerçekleştirilen çalışmalarda da kısa süreli ödev içermeyen grup çalışmalarının etkiyi sınırlandırdığı görülmüştür. Bununla birlikte ödevlendirme süreçlerinin işlevsel olarak kullanılabilirdiği çalışmalarda ise sosyal problem çözme anlamlı katkıların arttığı görülmektedir (Nezu ve Perri, 1989; Arslan, 2016).

Yapılan çalışmalarda Çocuk Evi Sorumluları'nın çocuk/ergen psikolojisi, gelişim özellikleri ve yaşanan davranış problemleri konusunda eğitim ihtiyaçları olduğunu ifade ettikleri bulunmuştur (Başer, 2013, Sarıaltın, 2017). Eğitim sürecinde özellikle korunma ihtiyacı olan ergenlerle yaşadıkları ortak problemlerin konuşulduğu bir oturuma yer verilmiş ve ortak problemler üzerinden sosyal problem çözme süreci ele alınmıştır. Bu uygulamanın ortak bir çözüm havuzu oluşturulması açısından katkı sağlayabileceği düşünülmektedir.

Çocuk Evi Sorumluları'yla yapılan çalışmalarda kendilerini yetersiz hissettikleri ve desteğe ihtiyaç duyduklarını vurguladıkları görülmektedir (Başer, 2013; Sarıaltın, 2017). Öz yeterlilik inancı olarak ifade edilen kendini yeterli hissetmenin problem [Metni yazın]

çözme becerisiyle ilişkili olduğu araştırmacılar tarafından vurgulanmaktadır (Altunçekiç ve diğ., 2005; Aylar ve Aksin, 2011). Mevcut çalışmanın dönütlerinde ve oturumlardaki paylaşımlarda problemler karşısında yetersiz hissetme konusunda olumlu katkılarının olduğu üyeler tarafından ifade edilmiştir. Örneğin, bir üye yaşadığı problemleri konuşmanın ve başkalarının da benzer şeyler yaşadığını görmenin kendisine iyi geldiğini ifade etmiştir. Bir başka üye ise; yaşadığı problemleri diğer üyelerin de yaşadığını duymanın kendisini bir nebze teselli ettiğini ifade etmiştir. Dolayısıyla problem çözme becerilerine ilişkin yapılacak çalışmaların Çocuk Evi Sorumluları'nın çalışma yaşamlarına olumlu katkıları olacağı düşünülmektedir. Bu düşüncelere ek olarak, grupla psikolojik danışma ve psikoeğitim uygulamalarında benzer sorunlara sahip danışanların etkileşiminin bireysel psikolojik danışma sürecinden daha fazla katkı sağlayabileceği ifade edilmektedir (Meier ve Davis, 2014:104). Demirtaş Zorbaz ve diğ., (2016: 1766) grupla çalışmalarının grup üyelerinin, kendilerinin diğer bireyler tarafından nasıl algılandığını deneyimleyebileceği, benzeşen ve farklılaşan yönlerini görebileceği ve sorunların çözülmesinde alternatif çözüm yollarının neler olabileceğini keşfedebileceği bir ortam sağladığı belirtmişlerdir.

Mevcut çalışmada gözlenen ve özellikle katılımcılar tarafından vurgulanan bir başka yön ise; katılımcılarının yoğun çalışma saatleri nedeniyle kendilerine vakit ayırmakta güçlük çektikleri ve iş ile ilgili olsa dahi mevcut programda yalnızca kendilerine odaklanmalarının üyelere iyi geldiğidir. Bu durum da program uygulayıcısı için önemli bir kazanım olarak görülmektedir.

Sonuç olarak, iş yaşamlarında tükenmişlik ve travma yaşantılarından etkilenme riski taşıyan Çocuk Evi Sorumluları'na uygulanan Sosyal Problem Çözme Programı'nın probleme karşı tutumlarını ve sosyal problem çözme becerilerini geliştirmede etkili olduğu düşünülmektedir. Çocuk Evi Sorumluları'nın sorumlu olduğu çocuk sayıları ve kurum içi iş yoğunlukları nedeniyle uygulanan programın sıklaştırılması ve oturum sürelerinin azaltılmasının etkililiği arttıracığı düşünülmektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu araştırmada Sosyal Problem Çözme Programı'nın Çocuk Evi Sorumluları üzerindeki etkisi incelenmiştir. Elde edilen bulgular ışığında; Çocuk Evi Sorumluları için hazırlanan Sosyal Problem Çözme Programı'nın Çocuk Evi Sorumluları'nın "probleme olumsuz yaklaşım"larını ve "kendine güvensizlik" düzeylerini azaltmada, "yapıcı problem çözme" ve "ısrarcı-sebatkar yaklaşım"larını arttırmada etkili olduğu bulunmuştur. Sosyal

problem çözüme sürecine ilişkin tasarlanan deneyime yönelik ev ödevlerinin öngörüldüğü biçimde gerçekleştirilememesinin bu çalışmanın etkililiğini azaltan önemli bir sınırlılığı olduğu düşünülmektedir.

Bu bilgilerden hareketle gelecekte yapılacak araştırmalara ilişkin öneriler şunlardır:

- Türkiye’de sosyal hizmet ve yakın ilişkili olduğu psikoloji, psikolojik danışma ve rehberlik alanlarında sosyal problem çözme terapisine dayalı çalışmaların sınırlı olduğu görülmektedir. Bu nedenle sosyal problem çözme terapisini temele alan deneysel çalışmaların yaklaşımın etkililiğine dair daha fazla bilgi sunacağı düşünülmektedir.
- Düzenlenecek sosyal problem çözme programlarında oturum sayılarının artırılmasının, problem çözme süreci ve tekniklerinin öğrenimini kolaylaştırarak sosyal problem çözümenin tüm boyutlarında etkililiği arttıracığı düşünüldüğünden önerilmektedir.
- Çocuk Evi Sorumlularının iş yükü ve zaman sorunları nedeniyle oturumların süresi kısaltılabilir ve sıklığı artırılabilir. Böylece psikoeğitim sürecinde dahil edilen ödevlerin hatırlanma olasılığı artırılabilir. Oturum sayıları ve sıklıklarının artırılmasının, iş yoğunluğu nedeniyle ödev olarak verilmesi planlanan çalışmaların oturumlara dahil edilmesi işlevselliği artırabilir.
- Türkiye’de sosyal problem çözme terapisine dayalı deneysel çalışmaların sınırlı olduğu görülmektedir. Özellikle ebeveynlerin sosyal problem çözme becerisini artırıcı çalışmaların mevcut çalışmanın konusu olan korunmaya ihtiyacı olan çocukların aileleriyle olan ilişkilerini yapıcı bir şekilde etkileyebileceği düşünülmektedir. Koruma kararı alınmasına neden olan durumun ortadan kalkması durumunda korunma ihtiyacı olan çocukların gelişimsel olarak uygun olmayan ortamlara geri döndüğünden söz edilmektedir. Bu nedenle, düzenlenecek programlarla çocuklar için uygun gelişimsel ortamın yaratılmasına katkı sağlanabilir.

KAYNAKÇA

Altunçekiç, A., Yaman, S. ve Koray, Ö. (2005). Öğretmen adaylarının öz-yeterlik inanç düzeyleri ve problem çözme becerileri üzerine bir araştırma (Kastamonu ili örneği). *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 13(1), 93-102.

[Metni yazın]

- Aylar, F. ve Aksin, A. (2011). Sosyal bilgiler öğretmenliği adaylarının öz-yeterlilik inanç düzeyleri ve problem çözme becerileri üzerine bir araştırma: Amasya Örneği. *Ahi Evran Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12(3), 299-313.
- Aslan, E. ve Erbay, E. (2017). Ankara Aile ve Sosyal Politikalar İl Müdürlüğü'ne bağlı çocuk evlerinde çalışan bakım elemanlarının ve çocuk evi sorumlularının iş doyum ve tükenmişlik düzeyleri. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(2), 535-556.
- Atlı, A. ve Kutlu, M. (2012). Çocuk yuvaları ve yetiştirme yurtlarında çalışan personelin empatik eğilim düzeylerinin incelenmesi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 23(1), 49-66.
- Başer, H. (2013). *Çocuk refahı alanında yeni hizmet modeli: Çocuk evleri*. Yayımlanmamış doktora tezi, Selçuk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- Biber, K.ve Sezer, T. (2011). Çocuk yuvası ve yetiştirme yurtlarındaki grup sorumlularının empati düzeylerinin incelenmesi. *E- Journal of New World Sciences*, 6(2), 1704-1714.
- Campbell, D.T. ve Stanley, J.C. (1963). Experimental and quasi-experimental designs for research. İçinde N.L. Gage (Ed.), *Handbook of research on teaching* (ss.1-76). Chicago: Rand McNally.
- Cebe, F. (2005). *Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu yetiştirme yurtlarında barınan çocukların "benlik saygısı", "depresyon", "kaygı" skorlarının aile yanında kalan çocuklarla karşılaştırılması*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi Adli Tıp Enstitüsü, İstanbul.
- Çam, S. ve Tümkaya, S. (2007). Kişilerarası Problem Çözme Envanteri'nin (KPÇE) geliştirilmesi: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 3(28), 95-111.
- Çekici, F. (2009). *Problem çözme terapisine dayalı beceri geliştirme grubunun üniversite öğrencilerinin sosyal problem çözme becerileri, öfkeyle ilgili davranış ve düşünceler ile sürekli kaygı düzeylerine etkisi*. Yayımlanmamış doktora tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Çekici, F. ve Güçray, S.S. (2012). Sosyal Problem Çözme Terapisine Dayalı Beceri geliştirme grubunun üniversite öğrencilerinin sosyal problem çözme becerileri, öfkeyle ilişkili davranış ve düşünceler ile sürekli kaygı düzeylerine etkisi. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21(2), 103-128.
- Dane, B. (2000). Child welfare workers: An innovative approach for interacting with secondary trauma. *Journal of Social Work Education*, 36(1), 27-38.

- Danış, M.Z. ve Kara, H.Z. (2016). Sosyal hizmette problem çözme yaklaşımı. *Journal of Academic Social Sciences*, 45, 1-10.
- De la Fuente, A., Chang, E.C., Cardenoso, O. ve Chang, O.D. (2018). Examining coping strategies used by Spanish female social work students: Evidence for importance of social problem solving abilities. *Social Work Education*, 37(7), 1-17.
- Demirtaş Zorbaz, S., Kızıldağ, S. ve Voltan Acar, N. (2016). Türkiye'deki üniversitelerde lisansüstü düzeyde yapılan grup çalışmalarının incelenmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 24(4), 1765-1784.
- D'Zurilla, T.J. ve Chang, E.C. (1995). The relations between social problem solving and coping. *Cognitive Therapy and Research*, 19(5), 547-562.
- D'Zurilla, T.J. ve Goldfried, M.R.(1968). Cognitive processes, problem-solving, and effective behavior. Paper presented at the American Psychological Association Convention, San Francisco, California, August 30-September 3.
- D'Zurilla, T.J. ve Goldfried, M.R. (1971). Problem solving and behavior modification. *Journal of Abnormal Psychology*, 78(1), 107-126.
- D'Zurilla, T.J., Nezu, A.M. ve Maydeu-Olivares, A. (2004). Social problem solving: Theory and assessment. İçinde E.C.Chang, T.J. D'Zurilla ve L.J. Sanna (Ed.), *Social problem solving: Theory, research and training* (ss.11-27). Washington: American Psychological Association.
- D'Zurilla, T.J. ve Nezu, A.M. (2006). *Solving life's problems: A 5-step guide to enhanced well-being*. Springer Publishing Company.
- Ekiz, D. (2009). *Bilimsel araştırma yöntemleri* (Genişletilmiş 2. Baskı). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Ersan, D.T. (2015). *Problem çözme eğitiminin otizm spektrum bozukluğu olan çocuk annelerinin problem çözme becerileri ve bazı psikolojik değişkenler üzerindeki etkisi*. Yayımlanmamış doktora tezi, Anadolu Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- Eskin, M., Ertekin, K. ve Demir, H. (2008). Efficacy of a problem-solving therapy for depression and suicide potential in adolescents and young adults. *Cognitive Therapy Research*, 32, 227-245.
- Eskin, M., Kurt, İ. ve Demirkıran, F. (2012). Does social problem solving training reduce psychological distress in nurses employed in an academic hospital. *Journal of Basic and Applied Scientific Research*, 2(10), 10450-10458.

- Gelen, İ. ve Çınar, G. (2014). Samsun Aile ve Sosyal Politikalar kurumunda çalışanların, çalıştıkları bilimle ilgili belirttikleri sorunlar ve çözüm önerileri. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(35), 336-555.
- Gökçearslan Çiftci, E. (2009). Türkiye'de ve Dünyada korunma ihtiyacı olan çocuklara yönelik hizmetlerin tarihsel gelişimi. *Aile ve Toplum*, 11(19), 53-65.
- Kazantzis, N., Deane, F.P ve Ronan, K.R. (2000). Homework assignments in cognitive and behavior therapy: A meta-analysis. *Clinical Psychology: Science and Practice*, 7, 189-202.
- Kazantzis, N. ve Deane, F. P. (1999). Psychologists' use homework assignments in clinical practice. *Professional Psychology: Research and Practice*, 20, 581-585.
- Kesen, N. F. ve Deniz, M. E. (2005). Yetiştirme yurtlarında kalan ergenlerin kuruluşa geliş nedenlerinin incelenmesi. *M.Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 22, 185-198.
- Korkut, F. (2002). Lise öğrencilerinin problem çözme becerileri. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 22, 177-184.
- Korkut Owen, F. (2015). *Okul temelli önleyici rehberlik ve psikolojik danışma* (Genişletilmiş 4. Basım). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Malouff, J.M., Thorsteinsson, E.B. ve Schutte, N.S. (2005). The efficacy of problem solving therapy in reducing mental and physical health problems: A meta-analysis. *Clinical Psychology Review*, 27(1), 46-57.
- Meier, S.T. ve Davis, S.R. (2014). Psikolojik Danışma: Temel Öğeler (5. Baskı). S. Doğan, D.Y. Bektaş, E. Özeke Kocabaş ve S. Denizli, Çev. Ankara: Pegem Akademi.
- Nacar, F.S. ve Tümkaya, S. (2011). Sınıf öğretmenlerinin iletişi ve kişilerarası problem çözme becerilerinin incelenmesi. *İlköğretim Online*, 10(2), 493-511.
- Nezu, A.M. (2004). Problem solving and behavior therapy revisited. *Behavior Therapy*, 35, 1-33.
- Nezu, A.M., Nezu, C.M. ve D'Zurilla, T.J. (2013). *Problem-solving therapy: A treatment manual*. New York: Springer Publishing Company.
- Nezu, A.M. ve Perri, M.G. (1989). Social problem- solving therapy for unipolar depression: An initial dismantling investigation. *Journal of Counseling and Clinical Psychology*, 57(3), 408-413.

- Nissly, J.A., Barak, M.E.M. ve Levin, A. (2005). Stress, social support, and workers' intentions to leave their jobs in public child welfare. *Administration in Social Work*, 29(1), 79-100.
- Pekcanlar Akay, A., Varol Taş, F., Baykara, B., Miral, S. ve Yemez, B. (2005). Mental Health and communication skills training for the staff in a girls' orphanage in Turkey. *Yeni Sempozyum*, 43(2), 64-68.
- Sarıaltın, D.M. (2017). *Kurum bakımındaki çocuklara ilişkin sistemin sosyal refah çalışanları gözüyle değerlendirilmesi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Scheel, M.J., Hanson, W.E. ve Razzhavaikina, T.I. (2004). The process of recommending homework in psychotherapy: A review of therapist delivery methods, client acceptability, and factors that affect compliance. *Psychotherapy: Theory, Research, Practice and Training*, 41(1), 38-55.
- Schmidt, V. (2009). Orphan care in Russia. *Social work and Society*, 7(1), 58-70.
- Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü Çocuk Evleri Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik (2008). Tarih: 05.10.2008 Sayı: 27015 Erişim tarihi: 14 Temmuz 2017, http://cocukhizmetleri.aile.gov.tr/data/544e2471369dc318044059a0/cocukevleri_calismaesaslari.pdf
- Şenel, İ. (2001). *Yetiştirme yurtlarında kalan öğrencilerin grup sorumlularından aldıkları desteğin bazı değişkenler açısından incelenmesi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Tham, P. (2007). Why are they leaving? Factors affecting intention to leave among social workers in child welfare. *British Journal of Social Work*, 37, 1225-1246.
- Van Hook, M.P. ve Rothenberg, M. (2009). Quality of life and compassion satisfaction/fatigue and burnout in child welfare workers: A study of the child welfare workers in community based care organizations in central Florida. *Social Work and Christianity*, 36(1), 36-54.
- WHO (2003). Skills for health: Skills based health education including life skills: An important component of a Child-Friendly/Health-Promoting School. Erişim tarihi: 14 Temmuz 2017, http://www.who.int/school_youth_health/media/en/sch_skills4health_03.pdf
- Yaman, F. (2010). *Bakıcı annelerin sosyo-ekonomik ve çalışma yaşamlarına ilişkin özellikleri: Ankara ili örneği*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Yazıcı, E. (2012). Korunmaya muhtaç çocuklar ve çocuk evleri. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(18), 499-525.

Yetiştirme Yurtlarının Kuruluş ve İşleyişine İlişkin Yönetmelik (1995). Tarih: 13.11.1995 Sayı: 22462 Erişim tarihi: 14 Temmuz 2017, <http://cocukhizmetleri.aile.gov.tr/data/544e2471369dc318044059a0/yetistirmeyurlari.pdf>

Yalçın, A. (2011). *Çocuk Koruma Kanunu kapsamında korunmaya muhtaç çocukların gelecek kaygılarının incelenmesi: Afyonkarahisar örneği*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar.

Yıldırım, Ş. (2013). *Çocuk evinde kalan çocukların ilişki dinamikleri: İzmir örneği*. Yayımlanmamış doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

EK
ÇOCUK EVİ SORUMLULARI İÇİN HAZIRLANAN SOSYAL PROBLEM ÇÖZME
PROGRAMI

1. Oturum: Tanışma ve yapılandırma

Amaç: Grup üyelerini tanışması ve grup sürecinin işleyişi için kuralların belirlenmesi

Bu oturumda grup üyelerinin tanışma kaynaşmaları amacıyla öncelikle tahmin ve rol değişimi adlı tanışma etkinliklerine yer verilmiştir. Daha sonra grup kuralları üyeler ile birlikte belirlenerek büyük bir karton kağıda aktarılmış ve herkesin görebileceği biçimde konumlandırılmıştır. Grup çalışmasının konusu olan “problem” kavramı ve günlük yaşamda karşılaşılan problemler ele alınmış, problemlerin oluşmasına nedne olan çevresel ve kişisel engeller ele alınmıştır. Daha sonra çalışma sayfaları ile ödevlendirme yapılmış ve oturum hakkında geribildirim alınarak oturum sonlandırılmıştır.

2. Oturum: Problemlerimiz ve tutumlarımız

Amaç: Sosyal yaşamda karşılan problemlerin ifade edilmesi, ortak problemlerin olup olmadığının incelenmesi ve problem çözme adımlarının kısaca tanıtılması

Sürece taş, kağıt, makas ve ortak yönler adlı ısınma etkinlikleriyle başlanmıştır. Problem kavramı tekrar ele alınmış ve günlük yaşamda karşılaşılan problemlerin paylaşılmasına geçilmiştir. Bu problemler kağıtlara yazıldıktan sonra grup üyelerinin gelişigüzel seçilerek ip cetveli adlı etkinlik ile bu problemleri deneyimleme düzeylerini düşünmeleri sağlanmıştır. Daha sonra problem çözme adımlarından söz edilerek bir örnekle adımlar somutlaştırılmıştır. Probleme ilişkin tutumların problem çözümedeki yeri vurgulandıktan sonra grup üyelerinin örnek olay üzerinden duygu, düşünce ve davranışlarını ele almaları için çalışma kağıdı dağıtılmıştır. Konuyu desteklemek üzere sosyal problem çözme konusunda bilgileri içeren formlar dağıtılmıştır. Yürüyüş adlı kapanış etkinliği ile oturum sonlandırılmıştır.

3. Oturum: Problem, düşünceler ve duygular

Amaç: Sosyal yaşamda karşılaşılan problemlere dair duygu ve düşüncelerin incelenmesi, ABC modelinin öğretilmesi

[Metni yazın]

Süreç hareketi başlatını bul adlı ısınma etkinliği ile başlamıştır. Daha sonra örnek olay üzerinden duygu, düşünce ve davranışlar ele alınarak ABC modelinden bahsedilmiştir. Çalışma kağıtları dağıtılarak ABC Modelinin kendi problemleri üzerinden değerlendirmeleri istenmiştir. Çalışma kağıtları dağıtılarak ödevlendirme yapılmış, kapanış etkinliği olarak resim çizme etkinliği yapıldıktan sonra oturuma ilişkin görüşler alınarak oturum sonlandırılmıştır.

4. Oturum: Sağlıklı düşünme kuralları

Amaç: ABC modelinin tekrar edilmesi ve sağlıklı düşünme kurallarının öğretilmesi

Kurt, kuzu ve avcı adlı ısınma oyunu ile süreç başlatılmıştır. Uygulama ödevleri konuşulduktan sonra ABC modelinin pekiştirilmesi için örnek olay üzerinden tekrar yapılmıştır. Grup üyelerine sağlıklı düşünmeyi konu alan form dağıtılmış ve ihtiyaç duydukları iki kuralı seçerek karton, boya vb. materyallerle sloganlar oluşturarak sergi yapmaları sağlanmıştır. Sergi gezildikten sonra üyeler seçtikleri kuralı ve oluşturdukları materyalin kendisi için anlamı hakkında bilgi vermiştir. Sloganın gelecek hafta boyunca uygulanması ödevlendirildikten sonra oturumla ilgili görüşler alınarak süreç sonlandırılmıştır.

5. Oturum: Gerçekleri varsayımlardan ayırma ve duygu yönetimi

Amaç: Sosyal yaşamda karşılaşılan problemlerde oluşan düşüncelerin gerçek ya da varsayım olup olmadığının incelenmesi, düşüncelerin yarattığı duygularla baş etmenin öğretilmesi

Sayı sayma ısınma oyunu ile süreç başlatılmıştır. Daha sonra gerçek ve varsayımların anlaşılması için fotoğraf etkinliği düzenlenmiş, grup üyelerinin fotoğraftaki kişi ile ilgili gerçekleri ve varsayımları üzerinden konuya vurgu yapılmıştır. Daha sonra örnek bir olay üzerinden gerçekler ve varsayımlar ele alınmıştır. Problem çözme sürecinde gerçek ve varsayımların öneminden ve varsayımların neden olabileceği olumsuz duygulardan söz edilmiştir. Olumsuz duygularla başa çıkmada nefes egzersizi ve güvenli yer gibi tekniklerin öğretimi yapılmıştır. Süreç oturumla ilgili görüş alınması sonrasında sonlandırılmıştır.

6. Oturum: Problemi tanımlama

Amaç: Problemi tanımlama, hedef belirleme

İlginç kelimeler ısınma oyunu ile süreç başlatılmıştır. Daha sonra sosyal problem çözme süreci basamaklarından problemi tanımlama ile ilgili bilgi verilerek çalışma sayfasına bir problem tanımlamaları istenmiştir. Daha sonra tanımlanan problemler grup üyeleri tarafından kriterlere bağlı kalınarak değerlendirilmiştir. Doğru problem tanımlama becerisini pekiştirmek amacıyla ev ödevi verilmiş, gelecek hafta boyunca yaşantılan problemlerin çalışma kağıtlarına işlenmesi istenmiştir. Süreç ile ilgili geribildirim alınmış ve kapanış etkinliği ile oturum sonlandırılmıştır.

7. Oturum: Çözüm üretme

Amaç: Zihinde canlandırma yöntemiyle ulaşılması istenen hedefi hayal etme, beyin fırtınası yönteminin öğretilmesi ve çözüm üretiminde kullanılması

Grup üyelerinin hafta boyunca tanımladıkları problemlerden bahsedilerek süreç başlatılmıştır. Isınma etkinliği olarak ayna oyunu oynanmıştır. Grup üyelerinin hafta boyunca deneyimledikleri ve çözümlenmemiş bir problemi seçmeleri sonrasında zihinde canlandırma yöntemiyle çözüldüğü ana odaklanmaları sağlanmıştır. Çözümün yarattığı etkinin duygu, düşünce ve davranışlarına etkileri çalışma kağıdına kaydetmeleri istenmiştir. Zihinde canlandırma etkinliğinin etkililiğine ve kullanım alanına ilişkin verilen bilgiler sonrasında, sosyal problem çözme basamaklarından çözüm üretme basamağı ele alınmıştır. Grup üyelerinin beyin fırtınası yöntemini kullanarak örnek olay üzerinden çözüm üretmeleri istenmiştir. Beyin fırtınası yöntemini grup üyelerinin seçtikleri problem üzerinde uygulamaları istenmiştir. Daha sonra diğer üyelerin çözüm önerilerinde bulunmaları sağlanmıştır. Çözümlerin işlevselliğinin değerlendirilmesinin bir sonraki oturumda ele alınacağı belirtilmiş, üyelerin bu çözümler üzerine düşünmeleri istenmiştir. Kapanış etkinliği olarak grup üyelerinin birlikte bir orman çizmeleri istenmiştir. Daha sonra oturum ile ilgili dönütler alınarak süreç sonlandırılmıştır.

8. Oturum: Çözümlerin değerlendirilmesi

Amaç: Farklı problemler için çözümler üretilmesi, çözümlerin başarı olasılığının uygulanabilirliğinin, kişiler ve sosyal etkilerinin değerlendirilmesi

Kurt, kuzu ve avcı adlı ısınma etkinliği ile süreç başlatılmıştır. Bir önceki hafta örnek olay üzerinden üretilen çözümler belirlenen kriterle çerçevesinde ele alınmıştır. Daha sonra grup üyelerinin kendi problemleri için oluşturdukları çözümleri benzer biçimde değerlendirmeleri istenmiş ve uygun buldukları çözümü grupta paylaşmaları istenmiştir. Oturum ile ilgili dönüt alınarak sosyal problem çözme sürecini özetleyen çalışma kağıdı dağıtılmış ve ödevlendirilmiştir.

9. Oturum: Hareket planı geliştirme ve uygulama

Amaç: Seçilen çözümlerin hareket planının oluşturmanın öğretimi, uygulama sonucunda elde edilen sonuçların değerlendirilmesi, kendini ödüllendirmenin öneminin fark edilmesi

Bir önceki haftanın değerlendirilmesinden sonra ülgünç soruları içeren ısınma etkinliği yapılmıştır. Grup üyelerinden bir önceki hafta verilen ödevle ilişkin bilgiler alınmıştır. Daha sonra sosyal problem çözme sürecinin son adımı olan hareket planı geliştirme adımına ilişkin bilgilendirmeler yapılmış ve üyelerden kendi problemlerine ürettikleri çözümlerin uygulama sürecine ilişkin hareket planı oluşturmaları istenmiştir. Süreç korunma ihtiyacı olan ergenlerle yaşadıkları ortak üç problem üzerinden tekrarlanmıştır. Oturuma ilişkin geribildirimler sonrası süreç sonlandırılmıştır.

10. Oturum: Vedalaşma

Amaç: Programa ilişkin görüşlerin ifade edilmesi, üyelerin güçlü yönlerinin vurgulanması

Süreç sosyal problem çözme basamaklarının uygulamalarına ilişkin dönütler sonrasında yaşam çizgisi adlı etkinlikle devam ettirilmiştir. Bu etkinlikte yaşam çizgilerinde mevcut yerlerini yaşadıkları bugüne kadar aşmış oldukları problemleri ve bu süreçte onları destekleyen güçlü yönlerini değerlendirmeleri istenmiştir. Daha sonra gelecekte olası problemler karşısında ihtiyaç duyabilecekleri güçlü yönlerini değerlendirmeleri istenmiş ve bu bilgiler grupta paylaşılmıştır. İlgili grup üyesinin

paylaşımı sonrasında grup üyelerinden paylaşım yapan üyede on hafta boyunca gözlemlendiği güçlü yönleri düşünmeleri ve onun yaşam çizgisine yazmaları ve bu güçlü yöne ilişkin gözlemlerini paylaşmaları istenmiştir. Daha sonra grup üyelerinin programı değerlendirmesi için kağıtlar dağıtılmış, üyelerin görüşlerini sözlü ve yazılı biçimde paylaşmaları istenmiştir. Paylaşımlar sonrasında lider genel bir özet yapmış ve son test uygulamaları gerçekleştirilmiştir. Vedalaşılarak program sonlandırılmıştır.

Değirmenci, G.Y. (2019). “Summer Doesn’t Come with a Single Rose” : A Qualitative Research of Turkish Mothers’ Social Support Systems who Have a Child with ASD. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 30(2), 519-537.

Araştırma

Makale Geliş Tarihi:12.02.2019
Makale Kabul Tarihi: 06.05.2019

“SUMMER DOESN’T COME WITH A SINGLE ROSE” : A QUALITATIVE RESEARCH OF TURKISH MOTHERS’ SOCIAL SUPPORT SYSTEMS WHO HAVE A CHILD WITH ASD

“Tek Bir Gülle Yaz Gelmiyor” OSB Olan Çocuğa Sahip Türk Annelerin Sosyal Destek Sistemleri Üzerine Nitel Bir Araştırma

Gizem Yağmur DEĞİRMENCİ*

* Arş.Gör. Hacettepe Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Çocuk Gelişimi Bölümü, ORCID ID: 0000-0002-7690-7931

ABSTRACT

Being a mother is defined as a serious life event in which women often experience physical, psychological and sociological changes. Parenting a child diagnosed with autism can be associated with a high risk of presenting mental health problems such as anxiety and depression. Therefore, researchers, educators or professionals have focused on family members, as well as ASD individuals. Involvement of a child with special needs in the family can often bring stressful and challenging experiences. The purpose of this study is twofold; first, to explore their perspectives on children and social support systems of women with children who have autism spectrum disorder (ASD) and second, to unfold their life experiences. The study was structured using qualitative research method. Qualitative interviews were conducted with mothers of children diagnosed with ASD in Ankara, Turkey. Interviews were conducted with 11 middle age, unemployed Turkish mothers. Data was collected through semi-structured interviews and content analysis was used. The results are interpreted in two main themes (perspectives of mothers on their children and social support). According to the research findings, women mostly don’t have social support and they gradually lose connection to their husbands and other family members or peers. Finally, the findings obtained from the study were discussed in the light of the relevant literature.

Keywords: Parenting, ASD, mother, autism spectrum disorder, social support

ÖZET

Anne olmak kadınlar için psikolojik, fizyolojik ve sosyolojik olmak üzere çok yönlü değişimleri içeren ciddi bir yaşam olayıdır. Otizm spektrum bozukluğu (OSB) olan bir çocuğa anne babalık etmek çoğu zaman anksiyete ve depresyon gibi mental sağlık sorunları ile ilişkili görülür. Bu nedenle, araştırmacılar, eğitimciler veya profesyoneller, OSB olan bireylerinin yanı sıra aile üyeleri üzerine de yoğunlaşmıştır. Aileye özel ihtiyaçları olan bir çocuğun katılımı, stresli ve zorlayıcı deneyimler getirebilir. Otizm spektrum bozukluğu olan çocukların annelerinin sosyal destek sistemleri hakkında sahip olunan bilginin oldukça kısıtlı olduğu görülmektedir. Bu çalışmanın amacı iki yönlüdür: ilki kadınların çocuklarına ilişkin bakışaçılarının ve sosyal destek sistemlerinin keşfedilmesi ikinci olarak ise yaşam deneyimlerinin görünür kılınmasıdır. Bu amaçla çocuğu otizm spektrum bozukluğu tanısı almış ve orta yaş grubundan ve düzenli bir işte çalışmayan 11 kadın çalışma grubunu oluşturmuştur. Çalışma nitel araştırma yöntemi kullanılarak yapılandırılmış, yarı yapılandırılmış görüşmeler yoluyla veri toplanmış ve içerik analizi kullanılmıştır. Elde edilen sonuçlar iki ana tema (annenin çocuğa bakış açısı ve sosyal destek sistemleri) içerisinde yorumlanmıştır. Elde edilen bulgulara göre kadınlar çoğunlukla sosyal desteğe sahip değildirler ve zaman içerisinde eşleri, aileleri ve akranları ile bağlarını kaybetmektedirler. Ayrıca çalışmaya katılan kadınların ilk yıllardan başlayarak yalnızlaştıkları ve ihtiyaç duyduklarını ifade ettikleri duygusal yakınlığa sahip olamadıkları görülmektedir. Çalışmada elde edilen bulgular ilgili literatür göz önüne alınarak tartışılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Ebeveynlik, otizm, annelik, sosyal destek, iletişim

INTRODUCTION

Autism Spectrum Disorder (ASD) is defined by the American Psychiatric Association in their Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders, Edition 5 (American Psychiatric Association (APA), 2013) as a cohabiting handicap in two key areas: inflexibility of imagination and social communication problems. Firstly, the inflexibility of imagination which commonly manifests as a difficulty in coping with unfamiliar environments, thus giving rise to a dense focus on routine and/or familiar objects by a way of compensation. Secondly, problems in social communication, which is the compromisation of the ability to form meaningful relationships. As understood from the definition of ASD, communication and social skills of individuals are affected. Also, dependence to routine and rejection of any non-familiarity place other family members in a difficult position. Therefore, researchers, educators or professionals have focused on family members, as well as ASD individuals. Involvement of a child with special

needs in the family can often bring stressful and challenging experiences. Parents need to balance the economic burden of the child who has special needs, along with the needs of other household members. They frequently encounter exclusion and isolation (Estes et al., 2013; Findler et al., 2016; Safe et al., 2012).

In the literature; physical and emotional situations are frequently examined in a family of children with special needs (Davis and Carter, 2008). Another frequently researched topic is the comparison of the stress levels of mothers who have children with or without a developmental disability. The results indicate that mothers who have a child with special needs experience more stress than typical mothers (Lecavalier et al., 2006; Oelofsen and Richardson, 2006; Siman-Tov and Kaniel, 2011). Among family members, communication difficulties, stress, hassle for support, imbalances in education, responsibility sharing and burnout syndrome can be seen. In this case, the needs of other members of the family next to the child with special needs, arise. Mothers who do not receive social support are trying to cope with stress and anxiety, decrease communication with other individuals around them, and have difficulty in establishing healthy relationships with other family members (Wallander et al., 1990). Anxiety level of the mother increases in relation to the degree of the child's special need. It is more stressful for the mother than it is for the family members, especially because it is assumed that the mother is responsible for the child's care and education (Akmeşe et al., 2007).

The fact that parents who are primarily caring for their children have more stress (Montes and Halterman, 2007; Rogers and Hogan, 2003). Despite their many difficulties, several factors have been identified (Pelchat et al., 2009) and some mothers are very positive and successful when it comes to the development of children with special needs (Hastings et al., 2002). What makes the difference between positive and negative situations? Do relationships between family members play a role? In Turkey research is limited on mothers with a child with ASD. In addition to the special needs of the child, mothers can experience stress in general due to changes in their lives, loss of jobs, economic changes, divorce, or life events. The results of studies examining the positive results of having a child with a specific need show that there is no significant difference in terms of happiness. Stressed mothers in this group show higher results in terms of happiness. Parents of children with special needs experience suffering and grief while also experiencing strength, joy, hope, and love (Kearney and Griffin, 2001). In addition, some research results show that having a child with special

needs has its advantages for the child to become a good person, to develop new skills and spirituality (Hastings et al., 2002). The different approaches show that children with special needs are largely tied to the support they receive from their families and environment. Social support plays a key role in their life.

Social support is an interpersonal process of many dimensions (Findler et al., 2016). Research on this issue shows that there a relationship exists between social support and stress experienced. It has also determined that social support has an important role to play in providing ease to the mothers with special needs children. Apart from having a special needs child, social support also plays an important role for mothers. For example, social support can be life-saving for low-income mothers. Social support is also of great importance to the child besides the mother. Many studies have suggested that children of mothers with high levels of social support exhibit more socio-emotional adjustment and cognitive development than children of less supported women (Kinlaw et al.,2001). The presence of social support is a versatile factor as individuals tend to cope with the situation, think that they are not alone and that they see love and value (Findler, 2000). Support comes in two forms: formal support from government or institutions, and informal support from friends and family members, including resource and information sharing, and emotional and psychological support (Fischer and Corcoran, 1999). Children with ASD and their family mostly face barriers and problems with life. These barriers include self-care skills, daily tasks, and behavioral patterns which can be challenging for children with ASD (Bultas et al.,2016). The problems and barriers that parents of children with ASD experience are well known, as are the stresses.

All parents experience stress while raising children. Being a mother to a child with or without special needs is often described as an event that brings about great changes for the women as well. Maternity has been much discussed in the literature. It is also frequently sought how it is to be a mother of a child with special needs. Social support systems of mothers with children who have ASD are often searched in quantitative ways in Turkey (Çoşkun and Akkaş, 2009; Karpaz and Girli, 2012; Kırbaş and Özkan, 2013). In addition, a limited number of quantitative research focuses on families problems (Nuri et al., 2018) or resource for coping with disability (Hatun et al.,2016). However, it is very important to investigate the life experiences of mothers in this group. Plans can be made according to the experiences and needs revealed by the researchers. The purpose of this study is to explore perspective on their children and

social support systems of 11 mothers of children with ASD. This study also aims to better understand mothers and their life experiences. Turkey is a country with a large population of children with special needs. Unfortunately, there is limited information about the life experience of mothers. The current study aims to find more details on the issue while attempting to suggest solutions.

METHODS

Research shows that the qualitative method is a more effective way to explore the experiences of mothers who have children with disabilities (Maxwell and Barr, 2003; Weeks et al.,2008). In-depth interviewing is a technique that focuses on the topic being searched for and aims to create data by bringing together the opinions, thoughts, and evaluations of individuals around the subject (Kümbetoğlu, 2015). For this reason, in-depth interviewing technique was used in this research. The communications with participants were carried out in accordance with a pre-prepared semi-structured interview form, and from time to time detailed questions were addressed to them. Current research data were analyzed through content analysis. The aim of content analysis is the systematic examination of communicative material. The content analysis follows these stages: coding, conceptualization, categorization (Flick et al.,2004). The coding is to read the obtained data again and again by the researcher, conceptualization is to bring together the meaningful pieces and categorization is the creation of themes.

Participants and Procedures

The mother of the children with autism spectrum disorder was included in the study and the number of participants was limited to 11 by considering that the data reached saturation during the interviews. Table 1 shows the age and education levels of participants and the age of children with ASD. In table 1 and the rest of the work, nicknames were used to protect the privacy of the participants.

One of the mothers had graduated from university whereas the other had pursued postsecondary college degrees. All mothers were unemployed, but one of them worked temporarily as a cleaner. Out of the eleven women sampled, eight were living with their husbands while two of them had lost their partners. Only one of them was divorced. Two women had a child before the age of 18.

Table 1 Women and Their Child's Demographic Information

Name of Women	Age	Education Level	Child's Age
Sevgi	40	Bachelor's Degree	14
Umut	38	No HS Degree	7
Hayal	32	HS Degree	6
Hayat	33	HS Degree	5
Sevinç	39	No HS Degree	16
Rüya	38	No HS Degree	18
Ümit	44	No HS Degree	16
Hasret	37	No HS Degree	4
Emel	45	No HS Degree	12
Gül	50	HS Degree	16
Lale	34	HS Degree	15

*HS:High School

Procedure and Analysis

Mothers to be interviewed were selected from schools where their children were receiving education in Ankara, Turkey. There are two types of schools for such children in Turkey: government schools (full-time) and rehabilitation center (part-time). The government school is a special education practice school, on the other hand, the rehabilitation center is a private institution. Children are trained here on an hourly basis. The data were drawn from semi-structured interviews with mothers who had a child diagnosed with ASD. Snowball sampling method was used in this study. Participating women gave references to other women. The snowball sample started from a special education rehabilitation center in Yenimahalle district. The mother of the first child who received education in the rehabilitation center directed the researcher to the other mothers in the same institution. The fourth mother's child is also attending the government school in Mamak. The other seven participants were reached in this school. The permits for women to participate in the study were primarily taken from the principals of these two institutions.

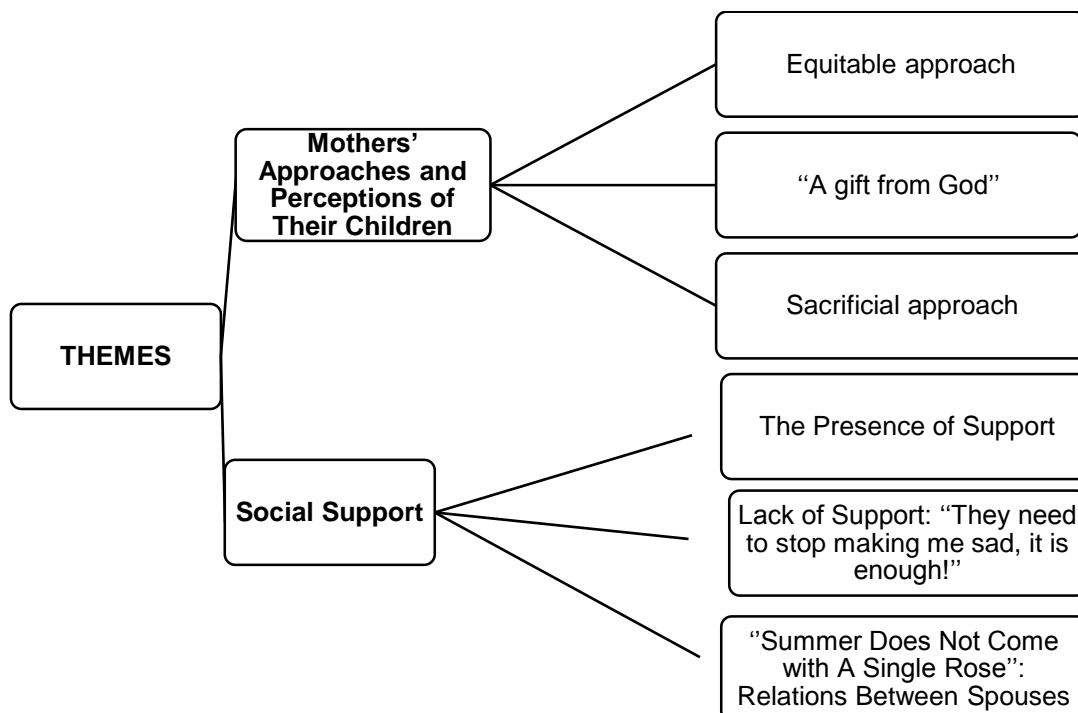
The first conversation was made on phone and time and date for an interview was agreed upon by the women. Then, the meeting took place. Some of the interviews

were conducted at the rehabilitation center and others were in the school which woman's children are attending. During the meeting, the researcher and the woman were alone. Firstly, questions such as the age of the participants and the gender of their children were asked. Then how did your life change with motherhood? How would you describe yourself as a mother? What is your relationship with your child? How was your child's first year years? What is the distribution of tasks in your home? Responses to such questions have been reached. Also, a voice recorder was used with the permission of the participant. Additionally, the researcher took notes about non-verbal expressions such as crying or looking sad, and gestures used by the woman. The average duration of interviews was 65 minutes. The interview was recorded and all the recorded interviews were transcribed.

The main data was obtained in this manner. All documents were checked by the researcher more than once. For coding purposes, units of meaning based on common themes were classified. The data was analyzed via MAXQDA 11, a qualitative software program that allows the researcher to organize and categorize the data based on developing themes.

FINDINGS

Figure 1. Themes

Mothers' Approaches and Perceptions of Their Children

The first theme that emerged from the analysis focuses on mothers' approaches and perceptions of their children. It seems that mothers have developed three different perspectives for their children: Equitable Approach, A Gift From The God Approach and Sacrificial Approach.

Equitable Approach

All mothers expressed how they viewed their own child. One of the approaches "equitability" is observed most in mothers who have more than one children. According to the words of one of them, Rya: "I usually share my world among both of my children. I divide their pocket money equally. The child in front of me is a child but also a young person. I also say that he deserves wearing designer clothing. What is the lack of my child? Will he not be able to wear it because of his disability? I am trying my best for them "(Rya, 38). The other participant focused on valuability. She said: "Zehra and her sister are so valuable to me" (Umut, 38). These expressions show us that perspectives are manifold in terms of the relationship between mother and child. It is seen that women who have more than one child adopt this approach because they see their children as valuable. Another approach like the equality of women is to see their child as a blessing.

"A Gift From God"

Findings from research usually show that faith and belief in God has a key role among the families which have a child with special needs. "Fatih (the child) brought us abundance, I always believed him. For example, we got our first car and home just after he was born" (Sevinç, 39). According to this expression, the child brings good fortune and needed resources. On the other side, one of the participants: "Zehra and her sister are so precious to me. I am thankful to God who gave her to me. If she were not like that, I would not enjoy my life, watching the way Zehra grow." (Umut,38). The expression of a mother who is liberated by her child's special needs is also remarkable. Behind this is a woman who has been subjected to bad treatment by her husband. Her child is a gift from God and that sets her free.

The other perspective is related to God and family's life experience. Most of the faithful people can handle the case like a test that comes from God. "I think that everyone's test from Allah will be different... Yes, I have taken it with the permission of Allah. I say that all of us come to the world as hard-working students of Allah, and are asked

difficult questions by Allah. I am saying that this is my testimony. I also say Alhamdulillah and you can overcome it with strong faith, my Lord...” (Hayal,32). Women see their children as a gift or an exam from God. As it is understood from the statements, the participants see this situation as a factor increasing their spirituality.

Sacrificial Approach

Having a child with special needs often develops sacrificial behaviour in parents. One of the most common examples is not having a second child, as one of the participants had stated. “Fatih is our only child, I try to do everything as much as I can. We cannot say no to anything anyway. Because we have no other children. We do not have anything left to do in the future. I didn't even have my second child because of him. I think that I cannot devote my time to him/her if I have a second child. He will be missing something. I did not want to be unfair to the other child. You will have to entrust something to the other child constantly like looking after his brother. I didn't do that because it would be unfair for him. For example, Fatih is afraid of loud voices. Because of this me and my husband never talk loudly in the house...” (Sevinç, 39). This can be explained in two ways: on the one hand, to provide adequate care and education to the child with special needs. On the other hand, it results in insufficiency to offer the other child the love and interest he or she deserves. Parents tend to make emotional sacrifices outside financial sacrifices. “I'm doing everything I can do for him; I take care of my grandson when my daughter is at work. I am and will be always interested in him. I don't want him to feel jealous about his nephew” (Emel, 45). It is understood from this statement that the participant woman is structuring the relationship she has established with other family members through her child. Sometimes the child is the only one that keeps women alive. “I was so alone, I thought was going to die, but I kept living for my child” (Gül,50). The child with special needs can have a key role in a mother's life.

Social Support

The second theme emerged from the study analysis focuses on social support women get. The theme gives information about changing the quality of life and social support system concerning women.

The Presence of Support

When asked about the social support to women in the research, it is noticed that the support they are getting decreases year by year. Women first mentioned social support from their families. “...My family was also in Ankara, I have already seen a bit of

their support as Fatih was growing up” (Sevinç, 39). “While my son was young, we would visit his grandmother on weekends. Praise that, after my birth, one of my husband’s relatives always invited us to dinner at weekends. One of my sisters was unemployed at that time and she came out to help me occasionally “(Sevgi,40).

The social support doesn’t always come from family or relatives. For example, “ there was an old couple in our apartment. I sometimes left Eren to them... there are also schools for children like Eren. With the financial support from his grandparents, he went there to play sports and he became very happy... my mother also supports me spiritually. We talk on the phone every day” (Sevgi, 40).

Some participants have received professional support by chance. However, none of them mentioned the institutional and institutional support. “My husband’s relative is a social worker. That girl helped us. She always arranged the appointments and the reports and she was very supportive” (Umut,38). The social support offered to women and their families are often based in special care. “I had to go to Antalya. It was very difficult. When I was pregnant, I went to my parents’ house. They looked after me and helped me a lot... There is a specialist whom I follow all the time. When I was raising my child, I managed a lot of things including toilet training with the help of the education specialist” (Hayal, 32).

Women have stated that they have received support from their husbands in housework in their daily life. Also, those with older children also emphasize this support. Payments of bills or shopping at the market have also been done by the husbands. This is an obstacle to the socialization of mothers who spend all day at home with their children. “He says to me: you have a duty to children. Thank God, now my husband is helping. He and my other son are dusting, so I’m doing other things. For example, if I have a lot of housework to do, he helps by sweeping.” (Rüya, 38). Or this phrase can be shown in the sample: “My husband pays the bills and does other paperwork regarding our house. I do not know those things at all, but nevertheless, sometimes we do it together.” (Ümit, 38).

Lack of Support: “They need to stop making me sad, it is enough!”

Lack of support mostly causes sadness and frustration in individuals. The person asks for help from her own family members first. When asked about this subject, participants mostly told us that there isn’t anyone answering their pleas. “There was no one to help me. I have a sister and a brother. My mother lives in Sincan, too. I asked them to help

me, all of them. They weren't there and this is just enough to make me sad. I did everything on my own. We had an old house. My husband goes in the morning and comes in the evening, staying away from home all day. He could not help either" (Ümit,44).

The concept of mother mostly expressed by women. One of the participants had a serious illness. She expressed her expectations concerning her mother: "... but in these situations, my mother never asked me to help or called and came. I said that "Mom, you never supported me. No matter what you do, your daughter tries to be alive. My mother was never there. I cried for days because of my children. I was seriously diagnosed and every time I had to go to the hospital, I had to take them too. There was fluid in my brain and my spine was curved... my mother was never there for me" (Umut, 38).

One of the woman explains the situation from the perspective of her mother and says she didn't get help from her: "... I have two brothers, twins. My mother could not leave them (also implying that she has not received sufficient help from her husband) Because I don't understand, my husband only helps our child with English lessons" (Sevgi, 40). It is seen that women expect more help from their husbands however, the expectation of help is not always within the family. Sometimes women seek help from the population: "We were living in the village, there was no help. I did all the work myself. My family did not help either. There was a problem with water supply there, I was carrying big, big jugs to our house. No one helped me. Who would? My husband did not even care" (Rüya,38). Sometimes the expectation of help is towards friends. (referring to the situation) "I had to make explanations to my friends. Neither my friends nor my family supported me. " (Hayat, 33). To summarize, the following expression of one of the participant will suffice: "It would not make everything a hundred percent easier, but my parents helped to solve a lot of things" (Sevinç,39).

"Summer Does Not Come with A Single Rose": Relations Between Spouses

Partner relationships can be influenced by many factors besides whether or not the child has special needs. For example, if personality structures of the couple are incompatible with each other, many problems emerge and support they provide to each other deteriorates: "No matter how much I try to be a giving person, my husband stays closed and keeps his problems to himself. He stays away from everything that may have a consequence. I think it's about the character... He closes himself to a great

extent. I want to share more things with him. I am open to all kinds of requests from him. When I see him downed, I ask him about his frustration, but I cannot take any answers. When I feel sorry, if he gives me to hug it would fill me with bliss, but he does not hug me. My husband says: "What will you do when you hear about my sadness? You can't solve it and you will also be sorry." But it is not like this to me, we can overcome everything if we share. I am ready to offer support but he does not accept it "(Sevgi, 40).

Disputes and anger by participants were also frequently mentioned. "...Besides all the problems I have, my husband has anger issues. He suddenly gets angry and cools off. He is only at home for one day a week. I said to him that "you didn't marry with a woman, in this house, I am like a convict. I cannot take my time for five minutes." (Umut, 38). The participant expresses in this marriage that she feels like a convict in prison and cannot devote any time to herself. And women are also paying attention to ever-changing marriage structures and their own feelings in a relationship: "My husband is a good person. We were in love and we got happily married. But we are currently in a point which love starts to disappear. There is love for us. Yes, there is definitely. But not enough. Summer does not come with a single rose. Our relationship is just like that. He is a good man, but other than that, why mustn't I feel more love again? "(Hayal, 32). Spousal relationships are something that is known to negatively affect child-related stress factors. But the answer to the question of how the relations are affected is quite uncertain. "We argued a lot with my husband, so I took away my child. We were divorced after that but every couple in this situation also experience this kind of communication issues "(Emel,45).

DISCUSSION

The purpose of this study is twofold; first, to explore their perspectives on children and social support systems of women with children who have autism spectrum disorder (ASD) and second, to unfold their life experiences. Interviews were conducted with 11 middle age, unemployed Turkish mothers. Mothers with limited social support are more likely to face difficulties in adapting to motherhood and that increases the risk of postnatal depression and low parental self-efficacy (Leahy-Warren et al., 2012). When compared to parents of children with other types of a developmental disabilities, evidence suggests that being a parent of children with ASD is proved to be more stressful (Bromley et al., 2004; Dabrowska and Pisula, 2010; Pisula, 2007; Sanders

and Morgan, 1997). 191 mothers of 3-7-year-old children with developmental disability were examined in a study aimed at investigating the risk factors for happiness, specific stress and guilt, attachment and social support, and the happiness of having a special needs child. Feeling guilty was negatively associated with happiness and identified as an intermediary between attachment anxiety, support, and happiness (Findler et al., 2016). Çoşkun and Akkaş (2009)'s research shows that there was a reverse relation between the high continual anxiety level of mothers who have disabled child and continual anxiety level. The findings from the current study support past researchers on topics of social support and relationships of mothers who have a child with ASD. In Turkey, another study about women who have a child with special needs has been made in a feminist perspective. It was aimed to reveal information about family roles, social life participation and how they define themselves in a social context. According to the analysis made, the results are interpreted in four main themes. The themes are, the life after the birth of the disabled child, being a woman in the context of family life (participation in decisions, domestic and business life), participation in social life and relations with women organizations and, knowing oneself (Cankurtaran Öntaş and Tekindal, 2016). Parallel to this work, participation in social life seems to be greatly influenced. It is also understood that the perceptions of women about motherhood have changed.

If parents do not see adequate support in childcare, return to business life is delayed. Bünning's study shows that the facilitation of social support by family or friends has positive effects on cases of limited childcare and mother's employment in the first 72 months (Bünning, 2016). Women who participate in this study didn't work in a full-time job. And they mostly spent their first years alone with their babies.

Generally, when mothers are to be the subject of research, social support system and personal relationships topics are investigated. It is a common challenge to indicate when, how and why personal relationships play important roles in individual lives (Lumino et al., 2016). For exceeding the challenge chosen interview method is studied. In this case, in-depth information was provided about the interpersonal relationships of women. According to Henly et al., (2005), strong personal ties and social support have an important role in solving everyday problems. A study shows that parents have expressed concern about the future of their children, depending on the strength of their children's self-expression. It has been determined that the society has negative

attitudes towards autistic children and that parents would like to see the society to be more moderate towards autistic children (Nuri et al., 2018).

There are many different ways to study women's social support systems. In research of social support for mothers who need online support via social media; income, level of education and marital status were examined and associated with social support resources. The study also lists the sources of online support received by mothers. The results show that the participants have received the most amount of social support from the family, friends and other important sources, and there is no significant difference in the educational level or marital status (Hartwig, 2016). In this study, women's educational levels differ from each other too, supporting Hartwig's results. Another research shows that having a child with special needs makes mothers do their best in raising the child, be a better person, develop new skills and enhance spiritually (Hastings, 2002).

In qualitative research conducted with mothers who were rejected to participate in a playgroup, social support topic came into being. Those who voiced the lack of support among women who participated in the work often expressed that they did not get help from one of their families when they needed it. Another woman who had given birth for the second time stated that she withdrew into herself. Mothers are beginning to establish an isolated life when they cannot get the support they need (Davies and Harman, 2016).

A study from Indonesia shows that parents who have a child with ASD received less support than the typical developed children's parents (Riany et al., 2017). Also, parents of children with ASD encounter conflicts more than parents of typically developing children (Hartley et al., 2017). Even if only one of the participants was divorced, information gained from this subject is enough to be added to the research. In the majority of these studies, parents of children with ASD were found to have a higher rate of divorce (Hartley et al., 2010).

Cachia et al. (2016)'s study investigated the efficacy of interventions in reducing stress and increasing psychological wellbeing in parents of children with ASD. As a result of the study interventions potentially have long-term positive effects on stress levels and psychological wellbeing of parents of children with ASD. Findings from the present study suggest that effective intervention programs are needed to reduce the stress of the mothers.

Research has shown that parents exhibit self-blame and guilt-free behavior regardless of the specific needs of the child (Findler et al., 2016). Mickelson et al., (1999)'s study shows that these implications for specific needs are attributed to biological origins/desire of God. What's more that parents believe biological tendency or God is the reason behind this situation. The women interviewed in this study talked about their own blame or family history about the late speech. Also, more than one participants express that they see this situation as a trial that comes from God.

According to Caplan, (2010), mother-blaming can later manifest itself in the mother's environment (family, friends, or neighbours, for example) as it can also arise from the mothers' own feelings of guilt in relation to social and individual expectations about being a mother (self-blaming mother). Some studies also examined the stress levels of mothers who have a child with ASD from different ethnic backgrounds (Bishop et al.2007; Carr and Lord, 2013). In Turkey, there are many different ethnic groups or migrant women who have a child with ASD. From the point, future research might aim to explore this group's life experiences or social support systems.

RESULTS

In this study, mothers don't have enough social support and losing their connection with close people in time. In order to strengthen the social support systems of the mothers who have children with ASD, women should be supported since the diagnosis of the child. Because of these issues, more research and service plans are needed in Turkey. Only with these, mothers can achieve greater advancements in socioeconomic status and on a social support network. This study has a limited perspective because all participants come from close economic backgrounds. Similar studies will be carried out with working women and will provide more specific information on the impact of the economic situation in their social lives. Also, participants ages were close too. Children who have ASD know little to none about their young mothers. Especially in the early years of the child's diagnosis, women's social support needs can be analyzed and supported in the early period. Future research in this field could focus on these issues.

REFERENCES

Akmeşe, P. P., Mutlu, A., Günel, M. K. (2007). Serebral paralizili çocukların annelerinin kaygı düzeyinin araştırılması. *Çocuk Sağlığı Ve Hastalıkları Dergisi* 50, 236–240.

- American Psychiatric Association (APA). (2013). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders (5th Ed.)*. Arlington, VA: American Psychiatric Publishing.
- Bishop, S. L., Richler, J., Cain, A. C., Lord, C. (2007). Predictors of perceived negative impact in mothers of children with autism spectrum disorder. *American Journal Of Mental Retardation : AJMR*, 112(6), 450–61.
- Bromley, J., Hare, D. J., Davison, K., Emerson, E. (2004). Mothers supporting children with autistic spectrum disorders. *Autism*, 8(4), 409–423.
- Bultas, M. W., Johnson, N. L., Burkett, K., Reinhold, J. (2016). Translating research to practice for children with autism spectrum disorder: part 2: behavior management in home and health care settings. *Journal Of Pediatric Health Care*, 30(1), 27–37.
- Bünning, M. (2016). The association between social support networks and maternal employment: a comparison of western german, eastern german, and migrant mothers of preschool-aged children. *Community, Work And Family*, 19(1), 1–19.
- Cachia, R. L., Anderson, A., Moore, D. W. (2016). Mindfulness, stress and well-being in parents of children with autism spectrum disorder: a systematic review. *Journal Of Child And Family Studies*, 25(1), 1–14.
- Caplan, P. J. (2010). Mother Blame. In A. O'Reilly (Ed.), *Encyclopedia of motherhood* (pp. 804–805). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Carr, T., & Lord, C. (2013). Longitudinal study of perceived negative impact in African American and Caucasian mothers of children with autism spectrum disorder. *Autism*, 17(4), 405–417.
- Çoşkun, Y., and Akkaş, G. (2009). Engelli çocuğu olan annelerin sürekli kaygı düzeyleri ile sosyal destek algıları arasındaki ilişki. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 10(1), 213–227.
- Dabrowska, A., and Pisula, E. (2010). Parenting stress and coping styles in mothers and fathers of pre-school children with autism and down syndrome. *Journal Of Intellectual Disability Research*, 54(3), 266–280.
- Davies, F., and Harman, B. (2016). A qualitative exploration of mothers who reject playgroup. *Australian Social Work*, 69(1), 1–13.
- Davis, N. O., and Carter, A. S. (2008). Parenting stress in mothers and fathers of toddlers with autism spectrum disorders: associations with child characteristics. *Journal Of Autism And Developmental Disorders*, 38(7), 1278–1291.
- Estes, A., Olson, E., Sullivan, K., Greenon, J., Winter, J., Dawson, G., Munson, J. (2013). Parenting-related stress and psychological distress in mothers of toddlers with autism spectrum disorders. *Brain And Development*, 35(2), 133–138.

- Findler, L. (2000). The role of grandparents in the social support system of mothers of children with a physical disability. *Families In Society: The Journal Of Contemporary Social Services*, 81(4), 370–381.
- Findler, L., Klein Jacoby, A., Gabis, L. (2016). Subjective happiness among mothers of children with disabilities: the role of stress, attachment, guilt and social support. *Research In Developmental Disabilities*, 55, 44–54.
- Fischer, J., & Corcoran, K. (1999). *Measures For Clinical Practice: A Sourcebook Volume 2 Adults* (4th.). New York, Oxford University Press.
- Flick, U., Kardorff, E. Von, Steinke, I. (2004). *A Companion To Qualitative Research*. London, Sage Publications.
- Hartley, S. L., Barker, E. T., Seltzer, M. M., Floyd, F., Greenberg, J., Orsmond, G., Bolt, D. (2010). The relative risk and timing of divorce in families of children with an autism spectrum disorder. *Journal Of Family Psychology*, 24(4), 449–457.
- Hartley, S. L., Papp, L. M., Mihaila, I., Bussanich, P. M., Goetz, G., Hickey, E. J. (2017). Couple conflict in parents of children with versus without autism: self-reported and observed findings. *Journal Of Child And Family Studies*, 26(8), 2152–2165.
- Hartwig, E. K. (2016). Social networks: a village of support for single mothers. *Journal Of Family Social Work*, 19(1), 22–37.
- Hastings, R. (2002). Parental stress and behaviour problems of children with developmental disability. *Journal Of Intellectual And Developmental Disability*, 27(3), 149–160.
- Hastings, R. P., Allen, R., Mcdermott, K., Still, D. (2002). Factors related to positive perceptions in mothers of children with intellectual disabilities. *Journal Of Applied Research In Intellectual Disabilities*, 15(3), 269–275.
- Hatun, O., Yavuz Birben, F., İnce, Z., Kalkan Yeni, G. (2016). The ticket to heaven: a spiritual resource for coping with disability. *Spiritual Psychology And Counseling*, 1(2), 209–236.
- Henly, J. R., Danziger, S. K., Offer, S. (2005). The contribution of social support to the material well-being of low- income families. *J. Marriage Fam*, 67(1), 122–140.
- Karpat, D., and Girli, A. (2012). Yaygın gelişimsel bozukluk tanılı çocukların anne-babalarının yas tepkilerinin, evlilik uyumlarının ve sosyal destek algılarının incelenmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 13(2), 69–85.
- Kearney, P. M., Griffin, T. (2001). Between joy and sorrow: being a parent of a child with developmental disability. *Journal Of Advanced Nursing*, 34(5), 582–592.
- Kırbaş, Z. O., and Özkan, H. (2013). Down sendromlu çocukların annelerinin aile işlevlerini

algılama ve sosyal destek düzeylerinin değerlendirilmesi. *Journal Of Dr Behcet Uz Children's Hospital*, 3(3), 171–180.

Kinlaw, C. R., Kurtz-Costes, B., Goldman-Fraser, J. (2001). Mothers' achievement beliefs and behaviors and their children's school readiness: A Cultural Comparison. *Journal Of Applied Developmental Psychology*, 22(5), 493–506.

Kümbetoğlu, B. (2015). *Sosyolojide ve antropolojide niteliksel yöntem ve araştırma*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.

Leahy-Warren, P., Mccarthy, G., Corcoran, P. (2012). First-time mothers: social support, maternal parental self-efficacy and postnatal depression. *Journal Of Clinical Nursing*, 21(3–4), 388–397.

Lecavalier, L., Leone, S., Wiltz, J. (2006). The impact of behaviour problems on caregiver stress in young people with autism spectrum disorders. *Journal Of Intellectual Disability Research*, 50(3), 172–183.

Lumino, R., Ragozini, G., Van Duijn, M., Vitale, M. P. (2016). A mixed-methods approach for analysing social support and social anchorage of single mothers' personal networks. *Qual Quant*, 51(2), 779–797.

Maxwell, V., Barr, O. (2003). A mother's reflections on raising a child with down syndrome. *Journal Of Learning Disabilities*, 7(1), 51–64.

Mickelson, K. D., Wroble, M., Helgeson, V. S. (1999). "Why my child?": parental attributions for children's special needs. *Journal Of Applied Social Psychology*, 29(6), 1263–1291.

Montes, G. and Halterman, J. S. (2007). Psychological functioning and coping among mothers of children with autism: a population-based study. *Pediatrics*, 119(5), 1040 –1046

Nuri, C., Rustioglu, O., Abidoğlu, U. (2018). Otizmlı çocuğu olan ailelerin yaşadığı sorunlar: niteliksel bir araştırma. *Yaşam Becerileri Psikoloji Dergisi*, 2(3), 97–111.

Oelofsen, N. and Richardson, P. (2006). Sense of coherence and parenting stress in mothers and fathers of preschool children with developmental disability. *Journal Of Intellectual & Developmental Disability*, 31(1), 1–12.

Pelchat, D., Levert, M.-J., Bourgeois-Guérin, V. (2009). How do mothers and fathers who have a child with a disability describe their adaptation/ transformation process? *Journal Of Child Health Care : For Professionals Working With Children In The Hospital And Community*, 13(3), 239–259.

Pisula, E. (2007). A comparative study of stress profiles in mothers of children with autism and those of children with down's syndrome. *Journal Of Applied Research In Intellectual Disabilities*, 20(3), 274–278.

- Riany, Y. E., Cuskelly, M., Meredith, P. (2017). Parenting style and parent–child relationship: a comparative study of Indonesian parents of children with and without autism spectrum disorder (asd). *Journal Of Child And Family Studies*,26(12), 1–13.
- Rogers, M., and Hogan, D. (2003). Family life with children with disabilities : the key role of rehabilitation. *Journal Of Marriage And Family*, 65(November), 818–833.
- Safe, A., Joosten, A., Molineux, M. (2012). The experiences of mothers of children with autism: managing multiple roles. *Journal Of Intellectual And Developmental Disability*, 37(4), 294–302
- Sanders, J. L., andMorgan, S. B. (1997). Family stress and adjustment as perceived by parents of children with autism or down syndrome: Implications for intervention. *Child & Family Behavior Therapy*, 19(4), 15–32.
- Siman-Tov, A., andKaniel, S. (2011). Stress and personal resource as predictors of the adjustment of parents to autistic children: a multivariate model. *Journal Of Autism And Developmental Disorders*, 41(7), 879–890.
- Wallander, J. L., Pitt, L. C., Mellins, C. A. (1990). Child functional independence and maternal psychosocial stress as risk factors threatening adaptation in mothers of physically or sensorially handicapped children. *Journal Of Consulting And Clinical Psychology*, 58(6), 818–824.
- Weeks, L. E., Bryanton, O., Kozma, A., Nilsson, T. (2008). Well-being of mid-and later-life mothers of children with developmental disabilities. *Journal Of Women & Aging*, 20(1/2), 115–130.

Sakarya, H. ve Şahin, F. (2019). Sosyal Hizmet Akademisyenlerinin Orduda Sosyal Hizmete İlişkin Düşünceleri ve Türkiye’de Orduda Sosyal Hizmet Alanının Sosyal Hizmet Eğitimindeki Yeri ve Geleceği. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 30(2), 538-554.

Araştırma

Makale Geliş Tarihi: 26.02.2019
Makale Kabul Tarihi: 29.03.2019

SOSYAL HİZMET AKADEMİSYENLERİNİN ORDUDA SOSYAL HİZMETE İLİŞKİN DÜŞÜNCELERİ VE TÜRKİYE’DE ORDUDA SOSYAL HİZMET ALANININ SOSYAL HİZMET EĞİTİMİNDEKİ YERİ VE GELECEĞİ¹

Opinions of Social Work Academicians’ on Military Social Work and The Place and Future of Military Social Work in Social Work Education in Turkey

Hakan SAKARYA*

Fatih ŞAHİN**

* Arş. Gör., Hacettepe Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, hakansakarya@hacettepe.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-4945-2716

** Prof. Dr., Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, ORCID ID: 0000-0003-4171-0722

ÖZET

Bu çalışmada, sosyal hizmet akademisyenlerinin orduda sosyal hizmete ilişkin düşünceleri ve Türkiye’de orduda sosyal hizmet alanının sosyal hizmet eğitimindeki yerine ve geleceğine ilişkin bir çerçeve çizilmesi amaçlanmaktadır. Araştırma, Yükseköğretim Kurumu’na bağlı olarak en az lisans düzeyinde eğitim vermekte olan sosyal hizmet bölümlerinde görev yapan sosyal hizmet akademisyenleri ile tam sayım yöntemi benimsenerek yürütülmüş bir çalışmadır. Araştırmada katılımcılardan yapılandırılmış bir anket formu aracılığıyla veriler toplanmıştır. Bu kapsamda, katılımcıların sosyo-demografik bilgilerinin yanı sıra orduda sosyal hizmet alanına ve sosyal hizmet eğitiminde orduda sosyal hizmet alanının yerine ilişkin düşüncelerini ölçmeye yönelik sorular sorulmuştur. Araştırmanın verileri, 2018 yılında 15 Mart ve 15 Haziran tarihleri arasında

¹ Bu çalışma, ilk yazarın ‘Sosyal Hizmet Akademisyenlerinin Orduda Sosyal Hizmete İlişkin Görüş ve Düşüncelerinin İncelenmesi’ başlıklı yüksek lisans tezinin bir bölümünden üretilmiştir.

elde edilmiş olup veri işleme ve çözümlene aşaması SPSS 22.0 aracılığıyla yapılmıştır. Araştırma sonucunda, katılımcıların %93'ünün orduda sosyal hizmet alanını sosyal hizmet disiplini açısından önemli olarak nitelendirdiği görülmektedir. Bununla birlikte, katılımcıların %87'sinin orduda sosyal hizmet alanının sosyal hizmet eğitiminde yer almasına ilişkin olumlu düşüncelere sahip olduğu tespit edilmiştir. Sosyal hizmet disiplini, insanların iyilik halini geliştirmeyi amaçlar ve bu nedenle insanın var olduğu her ortamda bulunmalıdır. Orduda sosyal hizmet alanının var olması ve gelişmesi için de bilgi temelinin güçlendirilmesi gerekmektedir. Dolayısıyla sosyal hizmet akademisyenlerinin bu konuyla ilgili harekete geçmesinin ve orduda sosyal hizmet alanının sosyal hizmet eğitim müfredatlarında yer almasının önemli olduğu düşünülmektedir.

Anahtar Sözcükler: Orduda sosyal hizmet, sosyal hizmet tarihi, sosyal hizmet eğitimi

ABSTRACT

In this study, it is aimed to draw a framework of social work academicians' opinions about military social work and the place and future of military social work in social work education in Turkey. The research is carried out by adopting full counting method with the social work academicians working in the social work departments providing the minimum undergraduate level education in accordance with the Council of Higher Education. Data were collected from the participants through a structured questionnaire. In this context, in addition to socio-demographic information of the participants, questions were asked to measure the opinions of military social work area and the position of the military social work area in social work education. The data of the study were obtained in 2018 between March 15 and June 15 and the data processing and analysis phase was performed by SPSS 22.0. As a result of the study, it is seen that 93% of the participants described the military social work area as important in terms of social work discipline. In addition to this, it was found that 87% of the participants had positive thoughts about the military social work area to take part in social work education. The discipline of social work aims to improve the well-being of people and therefore must be present in every area where human being exists. The knowledge base should be strengthened for the existence and development of social service area in the army. Therefore, it is important that social work academicians should take action and the social work area in the army should be included in the social service education curricula.

Key Words: Military social work, social work history, social work education

GİRİŞ

İnsanların varoluşlarını sürdürebilmek amacıyla başvurduğu en temel ihtiyaçlardan biri güvenlik ihtiyacıdır. Nitekim yaygın kabule sahip Maslow'un İhtiyaçlar Hiyerarşisi'nde de bu ihtiyaç; nefes almak, uyumak ve beslenmek gibi yaşamın devam ettirilmesi açısından gerekli temel fiziksel ihtiyaçların hemen ardından önemli bir konumda yer almaktadır (Maslow, 1943). Güvenlik ihtiyacı, ilk çağlarda bireyin kişisel bir düşmana ya da doğaya karşı mücadelesinde kendisini, ailesini ve yaşamsal kaynaklarını koruması için taş, sopa ve mızrak gibi ilkel silahlarla sergilediği eylemlerde somutlaşırken insani gelişime paralel olarak günümüzde her ülkenin sahip olduğu ordu kurumu vasıtasıyla bireyler adına devlet tarafından sağlanmaktadır. Bu bağlamda, ordu kurumunun varoluş kaynağını insanın varoluşundan aldığı söylemek mümkündür.

İnsanlık tarihinin daima çatışma ya da savaş durumlarını içermesi, hatta bazı yorumlara göre insanlık tarihinin savaşlar tarihi olarak yorumlanabilmesi, içgüdüsel olarak hissedilen güvenlik ihtiyacına ilişkin önemli bir örnek oluştururken aynı zamanda ordu kurumu ile sosyal hizmet disiplini arasındaki ilişkiyi de ortaya koymaktadır. Sosyal hizmet, temel dayanakları insan hakları ve sosyal adalet olan ve insanların iyilik halini geliştirmeye yönelik profesyonel bir çaba ortaya koyan mesleki ve bilimsel bir disiplin olarak tanımlanmaktadır (IFSW, 2014). Bu çerçevede, odak noktası insan olan sosyal hizmet disiplininin çatışma ve savaş koşullarından etkilenen ordu kurumu bünyesindeki bireylere kayıtsız kalması mümkün değildir.

İnsanlık tarihi boyunca yaşanan savaş durumları ve hemen hemen bütün toplumların savaş sonrasında -en azından savaştan doğrudan etkilenen şehit yakınları, gaziler ve gazi yakınlar gibi- bireylerin ihtiyaçlarına yönelik asgari düzeyde gösterdikleri çabalar orduda sosyal hizmet alanı ile ilişkilendirilebilir. Örneğin, Amerikan Savaş Gazileri İşleri Bakanlığı (VA) kurumsal tarihçesinde 1636 tarihinde Plymouth kolonisinin gazilerin bakım hizmetlerinden sorumlu olarak belirlendiği kanuna atıfta bulunarak orduda sosyal hizmet uygulamalarını 17. yüzyıla dayandırmaktadır (VA, 2017). Buna ek olarak, kendisi hemşirelik mesleğini icra eden ve 1881 yılında Amerikan Kızıl Haç'ını kuracak olan Clara Barton'ın henüz Amerikan İç Savaşı (1861-1865) sonrasında kayıp asker aileleri ile gerçekleştirdiği çalışmalar etkili bir örnektir (American Red Cross, 2018). Benzer örnekler Türkiye coğrafyasında da bulunabilir. Örneğin, henüz klasik dönem Osmanlı askeri sisteminde dahi savaşta şehit olan kapıkulu askerlerinin aileleri doğrudan devlet koruması altına alınmaktadır (Uyar ve Erickson, 2017).

Ancak orduda sosyal hizmet alanının kurumsal varlığını savunabilmenin öncelikli koşulu olarak sosyal hizmet eğitiminde orduda sosyal hizmet alanına ilişkin bilgi temelini geliştirilmesi ve alanda da mesleki uygulamaların profesyonel bir yapıda sunulması gerekliliği açıktır. Bu çerçevede, orduda sosyal hizmet alanının ortaya çıktığı Birinci Dünya Savaşı yıllarında gerçekleştirilen ilk profesyonel uygulamalar dikkate değerdir (Daley, 2003). Birinci Dünya Savaşı'nın bitiş yıllarına denk gelen 1 Nisan 1917 ile 31 Aralık 1919 tarihleri arasında Amerika'da 97 bin 650 askerin nöropsikiyatrik bozukluk şikayeti ile hastanelere başvurması orduda sosyal hizmet uygulamalarının gerekliliğine ilişkin önemli kanıtlardan biri olarak yorumlanırken (Freedman, 1944) Sosyal Hizmet Eğitim Konseyi, Birinci Dünya Savaşı yıllarında sosyal hizmet uzmanlarının özellikle *shell shock* adıyla bilinen ağır savaş travması yaşayan bireylerle klinik çalışma konusunda eğitildiğini belirtmektedir (CSWE, 2010). Dolayısıyla orduda sosyal hizmet alanına ilişkin bilgi ve beceri temellerinin birbiri ile etkileşim içerisinde geliştiği ifade edilebilir.

Görüldüğü üzere, sosyal hizmet eğitimi, sosyal hizmet disiplininin temel değerleri ile örtüşmeyen koşullar içerisinde dahi çeşitli şekillerde insanların iyilik halini sağlamak ve geliştirmek için çaba göstermeyi adeta zorunlu kılan mesleki bir sorumluluk oluşturmaktadır (Şahin ve Sakarya, 2018). Bu bağlamda, insanlık tarihi boyunca pek çok uygulamada görülebilecek savaş sırasında ve sonrasında savaştan etkilenen bireylerin iyilik halinin sağlanmasına yönelik çaba gösterme düşüncesi orduda sosyal hizmet alanının temelini oluşturmuştur. Keza Sosyal Hizmet Eğitim Konseyi'ne (2010) göre, orduda sosyal hizmet uygulamalarının var olması sosyal hizmet uzmanlarının savaşı ya da saldırganlığı desteklediği anlamına gelmez, aksine savaş koşullarından etkilenen bireylere daha etkili yardım sağlama çabasını ortaya koymaktadır.

Nitekim Birinci Dünya Savaşı yıllarında psikiyatrik odaklı olarak gelişen orduda sosyal hizmet uygulamalarının etki alanı daha sonra genişlemiş ve sosyal hizmet uygulamaları farklı sorun alanlarına yönelik ihtisaslaşma eğilimi göstermiştir. Bu etki ilk olarak savaş sonrasındaki yıllarda askerlerin depresyon, intihar ve madde bağımlılığı gibi risklerle karşılaştığının fark edilmesi ile gelişmiş ve askeri birliklerde görev yapacak sosyal hizmet uzmanlarının bu konularda uygulama gerçekleştirebilecek eğitime sahip olmaları gerekliliği vurgulanmıştır (Şen, 2016). Türkiye'de de uygulama alanına ilişkin sürecin benzer nitelikte geliştiği görülmektedir. Özdemir (2018), orduda sosyal hizmet uygulamalarının Türkiye'de ilk olarak 1972 yılında Gülhane Askeri Tıp Akademisi'nde psikiyatrik odaklı olarak başladığını belirtmektedir. Bununla birlikte, Mavili Aktaş (2002)

ise 1990'lı yıllarda özellikle Deniz Kuvvetleri Komutanlığı bünyesinde sosyal hizmet uzmanlarının asker aileleri ile mesleki uygulamalar gerçekleştirdiğini ve 1997 yılından itibaren de sosyal hizmet uzmanlarının Türk Silahlı Kuvvetleri bünyesinde muvazzaf subay olarak istihdam edildiğini belirtmektedir.

Bu bağlamda, Türkiye'de 1972 yılından bu yana orduda sosyal hizmet uygulamalarının gerçekleştirildiği anlaşılmalı birlikte söz konusu hizmetlerin dünyadaki örneklerine nazaran kurumsallaşma sorunu yaşadığı düşünülmektedir. Bu alana ilişkin hizmetlerin Türkiye'de genellikle şehit yakınlarına ve gazilere yönelik ekonomik temelli yardımlar çerçevesinde kurgulandığı görülmektedir. Ancak şehit yakınlarının, gaziler ile ailelerinin ve halen aktif askeri görevlerini sürdürmekte olan ya da askerlik mesleğinden emekli olmuş bireylerin psikososyal ihtiyaçlarına yönelik koruyucu-önleyici, rehabilite edici ve politika yapıcı işlevlerde sosyal hizmet disiplininin katkılarına fazlasıyla ihtiyaç olduğu düşünülmektedir.

Bu çerçevede, sosyal hizmet disiplininin, mesleki uygulama açısından böylesine önemli bir müdahale alanı olan orduda sosyal hizmete ilişkin bilgi, beceri ve değer temelleri üzerine bütüncül bir tutum ortaya koyması gerekliliği gözden kaçırılmamalıdır. Orduda sosyal hizmet alanının Türkiye'de 1961 yılından günümüze kadar sürmekte olan sosyal hizmet eğitiminde henüz yeterli düzeyde ele alınmamış olması uygulama alanının da gelişmesini önemli ölçüde sekteye uğrattığı açıktır. Dolayısıyla uygulama alanına ilişkin ihtiyaçların bilimsel araştırmalarla desteklenmesi, orduda sosyal hizmet alanının bilgi temelini geliştirilmesi ve sosyal hizmet eğitim müfredatlarında da söz konusu alana özgü bilgilerin etkin şekilde yer alması gerektiği düşünülmektedir. Bu çalışmanın amacı, Türkiye'de orduda sosyal hizmet alanının gelişimi için etkili bir konumda yer alan sosyal hizmet akademisyenlerinin orduda sosyal hizmet alanına ilişkin görüşlerinin incelenmesi ve Türkiye'deki sosyal hizmet eğitiminde orduda sosyal hizmet alanının yeri ve geleceğine ilişkin bir değerlendirmenin ortaya konmasıdır.

YÖNTEM

Bu araştırma, nicel araştırma modellerinden tekil tarama modeli ile yapılandırılmış olup bu konuda daha önce çalışma yapılmamış olması nedeniyle katılımcıların görüşlerini etkili şekilde aktarabilmeleri için görüşme formu açık uçlu sorularla desteklenmiştir. Çalışmada edinilen nitel veriler betimleyici analiz yöntemi ile ele alınmış ve ilgili oldukları nicel veriler ile bir arada ele alınarak yorumlanmıştır.

Çalışma Grubu

Araştırma, Yükseköğretim Kurumu'na bağlı olarak en az lisans düzeyinde sosyal hizmet eğitimi veren üniversitelerde görev yapan sosyal hizmet akademisyenlerine yönelik olarak gerçekleştirilmiş olup Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezi'nin (2017) Yükseköğretim Programları ve Kontenjanları Kılavuzu esas alınarak gerçekleştirilen taramada evrenin 355 bireyden oluştuğu saptanmıştır. Veri toplama sürecinde evrenin tamamına ulaşılmış olup çalışma grubunu, gönüllü olarak araştırmaya katılmayı kabul eden 131 katılımcı oluşturmaktadır.

Veri Toplama Araçları

Araştırmanın veri toplama aracı, araştırmacılar tarafından yapılandırılmış 38 sorudan oluşan görüşme formu olup çoktan seçmeli ve açık uçlu sorulardan oluşmaktadır.

Veri Toplama Süreci

Araştırmacılar tarafından yapılandırılmış görüşme formunun hazırlanmasında öncelikle literatür incelenmiş, görüşme formu taslağı oluşturulmuş ve bunun ardından evrenin niteliklerine uygun rastgele seçilmiş 5 gönüllü katılımcı ile ön uygulama yapılmıştır. Görüşme formuna son halinin verilmesi ve gerekli izinlerin alınmasının ardından 15 Mart 2018 ile 31 Temmuz 2018 tarihleri arasında veri toplama süreci tamamlanmıştır.

Verilerin Analizi

Elde edilen nicel verilerin işlenmesi ve çözümlenmesi SPSS 22.0 paket programı kullanılarak gerçekleştirilmiş olup veri çözümleme aşamasının daha sağlıklı yürütülebilmesi açısından veriler bazı düzenlemelere tabi tutulmuştur. Sosyal hizmet akademisyenlerinin orduda sosyal hizmete ilişkin görüşlerini ortaya koyan araştırmada sıklık tablolarına yer verilmiş olup elde edilen nitel veriler betimleyici analiz yöntemi ile ele alınarak ilgili nicel veriler ile bir arada yorumlanmıştır.

BULGULAR

Sosyo-Demografik Bulgular

Bu bölümde katılımcılara ait sosyo-demografik verilere ilişkin tanımlayıcı bulgular aktarılacaktır. Tekil tarama modeli kullanılarak yapılan bu çalışmada araştırma verileri araştırmaya gönüllü olarak katılım gösteren sosyal hizmet akademisyenlerinden elde edilmiştir. Bu kapsamda Çizelge 1'de görüldüğü üzere katılımcıların %52,7'si erkek ve %47,3'ü kadınlardan oluşmaktadır. Bu araştırma kapsamında saptanan verilere göre,

araştırmanın çalışma grubu (52,7 erkek/47,3 kadın) ile araştırma evreninin cinsiyet dağılımı (51,8 erkek/48,2 kadın) benzerlik göstermektedir.

Çizelge 1. Katılımcıların Bazı Sosyo-Demografik Özelliklerine İlişkin Bulgular

Değişken	Sayı	Yüzde
Cinsiyet		
Kadın	62	47,3
Erkek	69	52,7
Zorunlu askerlik hizmeti gerçekleştirme durumu*		
Kısa dönem er olarak	17	26,6
Uzun dönem yedek subay olarak	7	10,9
Bedelli askerlik	12	18,8
Henüz yapmadı, tecilli	28	43,8
Askerlik sürecini tanımlama durumu**		
Olumlu	15	41,7
Olumsuz	15	41,7
Hem olumlu hem olumsuz	3	8,3
Ne olumlu ne olumsuz	3	8,3

* Yalnızca zorunlu askerlik hizmetine tabi olan erkek katılımcılar yanıtlamıştır.

** Yalnızca zorunlu askerlik hizmetini gerçekleştirmiş olan katılımcılar yanıtlamıştır.

Çizelge 1’de ayrıca erkek katılımcıların Türkiye’de halen uygulanmakta olan zorunlu askerlik hizmeti yükümlülüğünü yerine getirip getirmediği, getirdiler ise bu hizmeti hangi şekilde tamamladıkları ve deneyimledikleri askerlik süreçlerini nasıl tanımladıklarına ilişkin veriler yer almaktadır. Bu verilere göre, katılımcıların %43,8 ile önemli bir bölümü henüz zorunlu askerlik hizmetini yerine getirmemiş olsa da %26,6’sının kısa dönem er olarak, %10,9’unun uzun dönem yedek subay olarak ve %18,8’inin de bedelli askerlik hizmeti ile yarısından fazlasının ordu kurumu içerisinde fiili olarak yer aldıkları anlaşılmaktadır. Zorunlu askerlik hizmetini gerçekleştirmiş olan 36 erkek katılımcının ise 15’inin olumlu ifadelerle, 15’inin olumsuz ifadelerle, 3’ünün hem olumlu hem de olumsuz ifadelerle ve 3’ünün de ne olumlu ne de olumsuz, tarafsız ifadelerle deneyimledikleri süreçleri aktardıkları görülmektedir.

Çizelge 2. Katılımcıların Kendi Lisans ve Lisans Üstü Eğitim Durumlarına İlişkin Bulgular

Eğitim Durumu	Sayı	Yüzde
Lisans		
Sosyal Hizmet Anabilim Dalı	88	67,2
Diğer Anabilim Dalları	43	32,8
Yüksek Lisans		
Sosyal Hizmet Anabilim Dalı	80	61,1
Diğer Anabilim Dalları	51	38,9
Doktora		
Sosyal Hizmet Anabilim Dalı	32	24,4
Diğer Anabilim Dalları	99	75,6
Doçent		
Sosyal Hizmet Anabilim Dalı	10	7,6
Diğer Anabilim Dalları	121	92,4

Çizelge 2’de görüldüğü üzere, katılımcıların yalnızca %67,2’si lisans eğitim süreçlerini sosyal hizmet alanında tamamlamıştır. Bununla birlikte, yüksek lisans eğitim süreçlerini sosyal hizmet anabilim dalında tamamlamış olan katılımcıların oranının %61,1 olduğu ve bu oranın doktora eğitimi için %24,4’e kadar düştüğü görülmektedir. Son olarak, katılımcıların yalnızca %7,6’sının doçent unvanını sosyal hizmet anabilim dalında aldığı anlaşılmaktadır. Alptekin, Topuz ve Zengin’in (2017) gerçekleştirdiği, sosyal hizmet eğitiminin yer aldığı üniversitelerin internet sayfaları aracılığıyla ilgili bölümlerde görevli öğretim elemanlarının profillerini inceledikleri araştırmada, hâlihazırda görev yapmakta olan -ders verme niteliğine sahip- sosyal hizmet akademisyenlerinin üçte ikisinden fazlasının (n=121) lisans, yüksek lisans ve doktora düzeyinde sosyal hizmet eğitimi almamış oldukları ortaya konmuştur.

Çizelge 3. Katılımcıların Akademik Unvanlarına ve Görev Yaptıkları Üniversitelerin Niteliklerine İlişkin Bulgular

Değişken	Sayı	Yüzde
Görev Yapılan Üniversitenin Niteliği		
Kamu üniversitesi	26	68,4
Vakıf üniversitesi	12	31,6
Akademik Unvan		
Profesör Doktor (Prof. Dr.)	13	10,0
Doçent Doktor (Doç. Dr.)	6	4,6
Doktor Öğretim Üyesi (Dr. Öğrt. Üyesi)	27	20,8
Öğretim Görevlisi Doktor (Öğr. Gör. Dr.)	6	4,6
Öğretim Görevlisi (Öğr. Gör.)	2	1,5
Araştırma Görevlisi Doktor (Arş. Gör. Dr.)	12	9,2
Araştırma Görevlisi (Arş. Gör.)	64	49,2

Çizelge 3'te yer alan veriler ışığında, araştırma kapsamında aktif olarak en az lisans düzeyinde sosyal hizmet eğitimi veren 53 üniversitenin 38'ine ulaşıldığı görülmektedir. Bununla birlikte, katılımcıların akademik unvanlarına göre dağılımları araştırmanın akademik kariyerin her aşamasına ulaşılmasını göstermesi açısından önemli olarak değerlendirilmektedir. Buna göre, katılımcıların %10'unun Prof. Dr. unvanına, %4,6'sının Doç. Dr. unvanına, %4,6'sının Öğr. Gör. Dr. unvanına, %1,5'inin Öğr. Gör. unvanına, %9,2'sinin Arş. Gör. Dr. unvanına ve %49,2 ile neredeyse yarısının Arş. Gör. unvanına sahip olduğu görülmektedir.

Orduda Sosyal Hizmet ve Sosyal Hizmet Eğitimindeki Durumuna İlişkin Bulgular

Bu bölümde orduda sosyal hizmet alanı ve bu alanının sosyal hizmet eğitimindeki durumuna ilişkin tanımlayıcı bulgular aktarılacaktır. Bu çerçevede, katılımcıların kendi eğitim süreçlerinde orduda sosyal hizmet alanına ilişkin derslerin ve hâlihazırda görev yapmakta oldukları bölümlerde orduda sosyal hizmet alanına ilişkin derslerin varlığı ile orduda sosyal hizmet alanının sosyal hizmet eğitiminde yer almasına ilişkin katılımcıların düşüncelere yer verilecektir.

Çizelge 4. Katılımcıların Kendi Eğitim Süreçlerinde Orduda Sosyal Hizmet Alanına İlişkin Ders Bulunma ve Ders Yüklenme Durumları

	Orduda Sosyal Hizmet Alanına İlişkin Ders Bulunması Durumu		Orduda Sosyal Hizmet Alanına İlişkin Ders Yüklenme Durumu*	
	Var	Yok	Evet	Hayır
Lisans	15	116	6	9
Yüksek Lisans	4	127	0	4
Doktora	0	131	0	0

* Yalnızca kendi eğitim süreçlerinde orduda sosyal hizmet alanına ilişkin ders bulunan katılımcılar yanıtlamıştır.

Çizelge 4'te katılımcıların kendi eğitim süreçlerinde orduda sosyal hizmet alanına ilişkin ders bulunması durumuna ve katılımcıların ilgili dersi yüklenme durumlarına ilişkin veriler yer almaktadır. Bu veriler ışığında, 15 katılımcının kendi lisans eğitimi sürecinde orduda sosyal hizmet alanına ilişkin ders bulunduğu ancak yalnızca 6 katılımcının bu dersi yüklenmiş olduğu anlaşılmaktadır. Bununla birlikte, 4 katılımcı kendi yüksek lisans eğitimi sürecinde orduda sosyal hizmet alanına ilişkin ders bulunduğunu ifade etmiş olup hiçbirinin bu dersi yüklenmediği görülmektedir.

Çizelge 5. Katılımcıların Görev Yaptıkları Bölümlerde Orduda Sosyal Hizmet Alanına İlişkin Ders Bulunma ve Ders Eklenme Durumları

	Orduda Sosyal Hizmet Alanına İlişkin Ders Bulunması Durumu		Orduda Sosyal Hizmet Alanına İlişkin Ders Eklenmesi Durumu*	
	Var	Yok	Var	Yok
Lisans	14	117	8	109
Yüksek Lisans	3	128	1	127
Doktora	1	130	2	128

* Yalnızca görev yaptıkları bölümde orduda sosyal hizmet alanına ilişkin ders bulunmayan katılımcılar yanıtlamıştır.

Çizelge 5'te katılımcıların görev yaptıkları bölümlerde orduda sosyal hizmet alanına ilişkin ders bulunması durumuna ve mevcut durumda bulunmayan ancak böyle bir dersin programa eklenmesine ilişkin düşüncelerin var olması durumuna ilişkin veriler yer almaktadır. Bu verilere göre, katılımcıların 14'ünün görev yaptığı bölümde lisans ders programında, 3'ünün yüksek lisans programında ve 1'inin de doktora ders programında orduda sosyal hizmet alanına ilişkin ders bulunduğunu anlaşılmaktadır. Bununla birlikte, mevcut durumda ders programlarında orduda sosyal hizmet alanına

ilişkin ders bulunmayan katılımcılardan 8'inin lisans ders programına, 1'inin yüksek lisans ders programına ve 2'sinin de doktora ders programına ilgili dersin eklenmesine dair düşüncelere sahip oldukları görülmektedir.

Çizelge 6. Katılımcıların Orduda Sosyal Hizmet Alanının Sosyal Hizmet Eğitiminde Yer Almasına İlişkin Görüşleri

Orduda Sosyal Hizmet Sosyal Hizmet Eğitiminde Yer Almalı Mı?	Sayı	Yüzde
Evet, kesinlikle yer almalı	30	22,9
Evet, olabilir	85	64,9
Hayır, olmamalı	8	6,1
Fikrim yok	8	6,1

Çizelge 6'da görüldüğü üzere, katılımcıların %87,8 ile büyük çoğunluğu orduda sosyal hizmet alanının sosyal hizmet eğitiminde yer almasına ilişkin olumlu düşüncelere sahiptir. Bu veriler ışığında, katılımcıların %22,9'unun orduda sosyal hizmet alanının sosyal hizmet eğitiminde yer almasının bir zorunluluk olarak gördüğü ifade edilebilir. Bu çizelgede yer alan veriler, orduda sosyal hizmet alanının gelişimi ve sosyal hizmet eğitiminde orduda sosyal hizmetin geleceği açısından ümit vericidir.

TARTIŞMA

Bu çalışma kapsamında sosyal hizmet akademisyenlerinin orduda sosyal hizmet alanına ilişkin düşüncelerinin belirlenmesi ve Türkiye'de orduda sosyal hizmet alanının sosyal hizmet eğitimindeki yerine ve geleceğine ilişkin çerçeve çizilmesi amaçlanmıştır. Bu bağlamda, katılımcıların sosyo-demografik özelliklerine, ordu kurumu ile olan etkileşimlerine ve kendi eğitim süreçlerinde orduda sosyal hizmet alanı ile ilişkilerine yer verilecek olup sosyal hizmet eğitiminin mevcut ve gelecek dönemlerinde orduda sosyal hizmet alanı ile ilgili düşünceleri de aktarılacaktır.

Çizelge 1'de yer alan veriler ışığında, katılımcıların cinsiyetlerine göre dağılımları birbirine yakın (%47,3 kadın; %52,7 erkek) olup tarama sırasında araştırma evrenine ilişkin saptanan cinsiyet dağılımı (%48,2 kadın; %51,8 erkek) ile paralellik gösterdiği anlaşılmaktadır. Bununla birlikte, erkek katılımcıların %43,8 ile önemli bir bölümünün henüz zorunlu askerlik hizmetini gerçekleştirilmemiş olduğu görülmektedir ancak %56,2 ile yarısından fazlasının çeşitli koşullar altında ordu kurumu içerisinde yer aldığı ve askerlik sürecini deneyimlediği anlaşılmaktadır.

Zorunlu askerlik hizmetini gerçekleştiren katılımcıların ise deneyimledikleri bu süreçleri tanımlamaları önemli farklılıklar içermektedir. Örneğin, birçok katılımcı askerlik sürecini vatana karşı bir görev olarak ifade ederek olumlu ifadelerle tanımlarken pek çoğu da stresli, kaygılı, zor, zahmetli ve gereksiz zaman kaybı gibi ifadelerle olumsuz olarak tanımlamıştır. Söz konusu tanımlamalardaki bu farklılığın kişisel deneyimler ve kültürel kabul gibi pek çok değişkenden etkilenecek olduğu unutulmamalıdır. Bununla birlikte, bazı katılımcıların deneyimledikleri bu süreçle birlikte ordu kurumu ile sosyal hizmet disiplini bağdaştırıcı ifadeler kullandığı görülmektedir. Örneğin, bir katılımcı (46 yaşında, erkek ve unvanı doktor öğretim üyesi) 'hastane ortamında mesleki çalışma gerçekleştirmeye uygun bir ortam' şeklinde tanımlama yaparken ve bir başka katılımcı da (yaşı belirtilmemiş, erkek ve unvanı doktor öğretim üyesi) 'sosyal yapı ve kültürel düzey açısından gerçek Türkiye orada görülebiliyor' ifadesini kullanmıştır. Orduda sosyal hizmet alanının gelişimi için bu gibi düşünceler ile ordu kurumu ve sosyal hizmet arasında etkili bağların kurulması önemlidir.

Çizelge 3'te katılımcıların akademik unvanları ile birlikte araştırma kapsamında sosyal hizmet eğitiminin aktif olarak verildiği kaç üniversiteye ulaşıldığına ilişkin veriler yer almaktadır. Bu veriler ışığında, araştırma kapsamında saptanan 53 aktif sosyal hizmet bölümünün 38'ine ulaşılmış olduğu anlaşılmaktadır. Bu verinin önemi, araştırmanın alt amaçlarından birini oluşturan sosyal hizmet akademisyenlerinin orduda sosyal hizmet alanının özüne ve sosyal hizmet eğitim müfredatında orduda sosyal hizmet alanına yer verilmesine ilişkin farkındalıklarını artırdığı düşüncesidir. Nitekim bu amaca ilişkin elde edilen bulgular da aşağıda tartışılacaktır.

Öte yandan, katılımcıların %49,2 ile büyük çoğunluğunu Arş. Gör. unvanına sahip sosyal hizmet akademisyenleri oluştursa da bu araştırma kapsamında her akademik unvandan bireye ulaşıldığı görülmektedir. Birçok katılımcının henüz akademik kariyerinin başındaki bireylerden oluşması ve aşağıda bahsedilecek olan orduda sosyal hizmet alanının sosyal hizmet eğitiminde yer almasına ilişkin olumlu tutumlar da orduda sosyal hizmet alanının geleceği açısından umut vaat edici olarak değerlendirilmektedir.

Çizelge 2'de yer alan verilere göre, katılımcıların %67,2 ile büyük çoğunluğunun lisans eğitimini sosyal hizmet bölümünde tamamladığı anlaşılmakta olup bu oranın lisansüstü eğitim süreçlerinde azaldığı anlaşılmaktadır. Bu durumun nedeni, Alptekin, Topuz ve Zengin (2017) tarafından sosyal hizmet eğitiminde 2006 yılı sonrasında yaşanan 'kontROLSÜZ büyüme' ile ifade edilmiştir. Bu konuda farklı görüşler olduğu gibi, temel

etkenin sosyal hizmet eğitiminin yaygınlaşması sürecinde yeterli sayıda doktor unvanlı sosyal hizmet uzmanının bulunmaması olduğu ifade edilmektedir. Bu dönemde, sosyal hizmet disiplini ile sıkı etkileşim içerisinde olan çeşitli disiplinlerden doktor unvanlı akademisyenlerin sosyal hizmet bölümlerinde görev yapmaya başladıkları ve halen bu görevlerini sürdürdükleri anlaşılmaktadır. Çizelge 2'deki verilere ışığında, katılımcıların doktor ve doçent unvanlarının sosyal hizmet anabilim dalı ile ilişkisi sırası ile %24,4 ve %7,6'dır. Katılımcıların lisans ve yüksek lisans eğitimlerinin sosyal hizmet anabilim dalı ile ilişkisinin görece yüksek olmasının ve katılımcıların neredeyse yarısının araştırma görevlisi unvanına sahip olmasının nedeninin ise 2010 ve 2014 yılları arasında yürütülen (Yükseköğretim Kurumu, 2012) Öğretim Üyesi Yetiştirme Programı (ÖYP)'nin katkısı ile ortaya çıktığı düşünülmektedir.

Bu çerçevede, gerek sosyal hizmet bölümlerinin yaygınlaşması gerekse hâlihazırda ÖYP gibi programlarla sosyal hizmet akademisyenlerinin eğitim süreçlerini sosyal hizmet anabilim dalında gerçekleştirmesine yönelik çabalarla ilerleyen süreçte sosyal hizmet akademisyenlerinin lisansüstü eğitime ilişkin özelliklerinde de pozitif bir gelişme gözleneceği düşünülmektedir. Ancak hem sosyal hizmet eğitiminin günümüze kadar orduda sosyal hizmet alanına ilişkin ilgisizliği hem de sosyal hizmet akademisyenlerinin önemli bir bölümünün kendi eğitimlerinin sosyal hizmet anabilim dalından farklı olmasının, katılımcıların kendi eğitim süreçlerinde orduda sosyal hizmet alanına ilişkin ders almasına engel olduğu düşünülmektedir.

Çizelge 4'te görüldüğü üzere, katılımcıların yalnızca 15'inin kendi lisans eğitimleri sırasında ve 4'ünün kendi yüksek lisans eğitimleri sırasında eğitim müfredatlarında orduda sosyal hizmet alanına ilişkin bir ders bulunduğunu belirttiği ve bu katılımcılardan da yalnızca 6'sının lisans eğitimleri sırasında ilgili dersi yükledikleri anlaşılmaktadır. Bu durum, bireylerin söz konusu derse ve alana ilişkin mesleki ilgisinin olmaması ile bağdaştırılabilir olsa da bireylerin bu tercihlerini etkileyen başka faktörlerin de olduğu düşünülmektedir. Örneğin, bir katılımcı (*30 yaşında, kadın ve unvanı araştırma görevlisi*) sosyal hizmetin diğer uygulama alanlarının orduda sosyal hizmet alanına göre daha öncelikli olduğunu ifade etmiştir. Bu, sosyal hizmet disiplininin uygulama alanları arasında 'önceliklendirme' yapma düşüncesi gibi yanlış (çünkü sosyal hizmet disiplini bireyin biricikliğini savunur, hiçbir birey diğerinden üstün ya da önemli olarak tanımlanmamalıdır) düşüncelerin ve orduda sosyal hizmet alanının henüz gelişmemiş olması ile paralel olarak Türk Silahlı Kuvvetleri bünyesinde sosyal hizmet uzmanlarına yönelik istihdamın kısıtlı olması da etkili olabilir.

Başka bir katılımcı (27 yaşında, kadın ve unvanı araştırma görevlisi doktor), sosyal hizmet eğitiminde orduda sosyal hizmet alanına ilişkin derslerin yer almamasını 'ordu kurumunun militarizmi savunduğu düşüncesi ile sosyal hizmet değerlerine ters düşeceği ikilemi' ile açıklamaktadır. Hümanist düşüncelerle gelişmiş olan sosyal hizmet disiplininin değerlerini içselleştirmiş bireyler olarak sosyal hizmet akademisyenlerinin birçoğu anti-militarist bir dünya görüşüne sahip olduğunu belirtmiştir. Ancak daha önce ele alındığı gibi, orduda sosyal hizmet uygulamaları savaşı ya da saldırganlığı desteklemek amacıyla değil yalnızca bu durumdan etkilenen bireylere daha etkili yardım sağlama çabasından doğmuştur. Ordu kurumuna ihtiyacın kalmadığı, barış içinde bir dünyaya erişmek kuşkusuz tüm insanlığın hayalidir ancak mevcut dünya koşulları içerisinde ordu kurumu içerisinde yer alarak çeşitli nedenlerle olumsuz deneyimler yaşayan bireylerin iyilik halini geliştirmek için uygulama gerçekleştirmek sosyal hizmet disiplininin sorumluluklarından biri olarak değerlendirilmelidir. Tufan, Sayar ve Koçyıldırım'ın (2009) belirttiği gibi de, her birey, bir hak olarak sosyal hizmet uygulamalarından faydalanabilmelidir.

Nitekim Çizelge 6'da yer alan verilere göre, katılımcıların %87,8 ile büyük çoğunluğu orduda sosyal hizmet alanının sosyal hizmet eğitiminde yer almasına ilişkin olumlu düşüncelere sahiptir. Olumlu düşüncelere sahip olan katılımcıların önemli bir bölümü de, sosyal hizmet eğitiminde orduda sosyal hizmet alanına mutlak surette yer verilmesi gerektiğini düşünmektedir. Bu veriler ışığında orduda sosyal hizmet alanının gelişimi ve orduda sosyal hizmet alanının sosyal hizmet eğitimindeki yerinin ve geleceğinin olumlu yönde gelişeceği öngörülmekle birlikte Çizelge 5'te yer alan verilere göre, katılımcıların bu düşüncelerini henüz hayata geçir(e)memiş olduğu görülmektedir.

Buna göre, 131 katılımcıdan yalnızca 14'ü görev yaptıkları bölümlerin lisans eğitim müfredatında, 3'ü yüksek lisans eğitim müfredatında ve 1'i doktora eğitim müfredatında orduda sosyal hizmet alanına ilişkin ders bulunduğunu ifade etmiştir. Bu araştırma kapsamında, hâlihazırda aktif olarak sosyal hizmet eğitimi veren 53 bölümün eğitim müfredatları internet sayfaları aracılığıyla incelenmiş olup bunların yalnızca 3'ünün lisans programında ve 1'inin yüksek lisans programında orduda sosyal hizmet alanına ilişkin ders bulunduğu saptanmıştır. Bu çerçevede, görev yaptığı bölümün doktora eğitim müfredatında orduda sosyal hizmet alanına ilişkin ders olduğunu belirten katılımcının ya aktardığı bilginin gerçeği yansıtmadığını ya da ilgili bölümün internet sayfasında yer alan müfredatın gerçeği yansıtmadığını düşündürmektedir.

Bununla birlikte, bu araştırmanın sosyal hizmet akademisyenlerinin orduda sosyal hizmet alanına ilişkin mevcut görüş ve düşüncelerini ortaya koymanın yanı sıra onların bu alanla ilişkili farkındalığını artırarak harekete geçirici bir işlev ortaya koyduğu düşünülmektedir. Bu düşünceyi destekleyecek en dikkat çekici bulgu ise katılımcıların görev yaptıkları bölümlerde eğitim müfredatlarına orduda sosyal hizmet alanına ilişkin ders eklenmesi planıdır. Çizelge 5'te görüldüğü üzere, katılımcıların 8'i lisans eğitim müfredatına, 1'i yüksek lisans eğitim müfredatına ve 2'si doktora eğitim müfredatına orduda sosyal hizmet alanına ilişkin ders eklenmesinin planlandığını aktarmıştır. Nicel olarak az gibi görünse de 1961 yılından günümüze kadar sürmekte olan sosyal hizmet eğitimi içerisinde oldukça kısıtlı şekilde var olmuş orduda sosyal hizmet alanı için bu sayı önemli bir kazanım olarak değerlendirilmektedir.

SONUÇ

Bu çalışmada, sosyal hizmet akademisyenlerinin orduda sosyal hizmet alanına ilişkin düşünceleri incelenmiş ve elde edilen veriler ışığında Türkiye'de orduda sosyal hizmet alanının sosyal hizmet eğitimindeki yeri ve geleceğine ilişkin değerlendirme yapılmıştır. Araştırmanın en dikkat çekici bulgusu, orduda sosyal hizmet alanının Türkiye'deki sosyal hizmet eğitimi tarihinde oldukça kısıtlı düzeyde var olmasına rağmen katılımcıların %87,8 ile büyük çoğunluğunun orduda sosyal hizmet alanının sosyal hizmet eğitiminde yer almasına ilişkin olumlu düşüncelere sahip olmasıdır.

Bununla birlikte, bu araştırma kapsamında 2017 ÖSYM verilerine göre 53 üniversitede aktif olarak en az lisans düzeyinde sosyal hizmet eğitimi veren bölümlerin 38'ine ve ilgili bölümlerde görev yapmakta olan toplam 355 akademisyenden 131'ine ulaşılmış olması elde edilen verilerin evreni önemli düzeyde temsil ettiğini ortaya koymaktadır. Buna ek olarak, araştırma kapsamında her unvandan sosyal hizmet akademisyenine ulaşılmış olması değerli bir veri olarak değerlendirilmekte olup katılımcıların büyük çoğunluğunun Arş. Gör. unvanına sahip olması da orduda sosyal hizmet alanına ilişkin olumlu tutumlarla birlikte değerlendirildiğinde alanın geleceğine ilişkin ümit vaat etmektedir.

Katılımcıların olumlu tutumlarının yanı sıra hâlihazırda aktif olarak eğitim veren bazı bölümlerin eğitim müfredatında ilgili dersin bulunduğu görülmektedir. Ancak elde edilen veriler ışığında, Türkiye'de 1961 yılından günümüze kadar sürmekte olan sosyal hizmet eğitimi içerisinde 2002 yılı ile 2015 yılı eğitim dönemlerinde birer kez sosyal hizmet alanına ilişkin dersin aktif olarak okutulduğu öğrenilmiştir. Bununla birlikte, eğitim müfredatında ilgili dersin bulunmadığı bölümlerin bazılarında çeşitli eğitim düzeylerinde müfredata eklenmesinin düşünüldüğü öğrenilmiş olup bu araştırma ile orduda sosyal

hizmet alanının sosyal hizmet eğitiminde yer almasına ilişkin farkındalık oluşturulduğu düşünülmektedir.

Ancak söylemek gerekir ki, bu araştırma, orduda sosyal hizmet alanının gelişimi için atılan küçük bir adımdır. Geçmişte örneklerini görebildiğimiz çeşitli organizasyonlarla özellikle sosyal hizmet eğitiminde bu konuya ilişkin geleceğin tartışılmasının gerektiği düşünülmektedir. Örneğin, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksekokulu Yayını olarak basılan Sosyal Hizmet Eğitiminde Yeni Yaklaşımlar (Onat, 2005) isimli kitap içerisinde ilgili dönemde ders müfredatları gözden geçirilmiş ve ders içerikleri hakkında bilgi verilmiştir. Söz konusu kitap içerisinde Prof. Dr. A. Beril Tufan, yeni lisans eğitim müfredatı içerisinde 'Orduda Sosyal Hizmet' isimli dersin bulunduğunu belirtmekte ve dersin içeriğinde şunların yer alacağını aktarmaktadır: "*Orduda sosyal hizmetin tanımı, tarihçesi, kapsamı önemi ve işlevleri. Sosyo-ekonomik sistem içinde ordunun yeri, toplum ve toplumun diğer kurumları ile bütünleşme, kalkınma programlarındaki katkı ve işbirliği, olağan ve olağanüstü koşullarda orduda sosyal hizmet uygulamaları, uygulamada karşılaşılan sorunlar, çözüm yolları.*" (Tufan, 2005).

Söz konusu tarihte Türkiye'de sosyal hizmet eğitimi veren tek okul olma özelliğine sahip Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksekokulu, 2002 yılında düzenlemiş olduğu Sosyal Hizmet Sempozyumu ile bu konuya ilişkin etkili bir çaba geliştirmiş olsa da günümüzde 53 farklı üniversitede görev yapan sosyal hizmet akademisyenlerinin bir araya gelmesinin ve sosyal hizmet eğitim müfredatına ilişkin benzer değerlendirmelerin yapılması için yalnızca sosyal hizmet eğitimi odaklı çalıştay, sempozyum vb. etkinliklerin gerçekleştirilmesi önemli olarak görülmektedir. Bu çerçevede, özellikle 2015 yılında kurulmuş olan Sosyal Hizmet Okulları Derneği'nin ve meslek derneği Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği'nin harekete geçmesi gerektiği düşünülmektedir.

Son olarak, sosyal hizmet eğitimi odaklı olarak gerçekleştirilmesi gerektiği savunulan söz konusu çalıştay, sempozyum vb. etkinliklerde orduda sosyal hizmet alanına ilişkin akademik çalışmaların da yer alması ve orduda sosyal hizmet alanının gelişimi için etkili ve kurumsal çabaların ortaya konması gerektiği vurgulanmalıdır. Kuşkusuz, bunun gerçekleşmesi de sosyal hizmet akademisyenlerinin ilgi ve çabalarına muhtaçtır.

KAYNAKÇA

Aktaş, A. M. (2002). Orduda Sosyal Hizmet. *Kara Harp Okulu Savunma Bilimleri Dergisi*, 1(1), 97-107.

- Alptekin, K., Topuz, S. ve Zengin, O. (2017). Türkiye'de Sosyal Hizmet Eğitiminde Neler Oluyor? *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 28(2), 50-69.
- American Red Cross. (2018). *About Clara Barton | Red Cross Founder | American Red Cross*. 1 28, 2018 tarihinde <http://www.redcross.org/about-us/who-we-are/history/clara-barton> adresinden alındı
- CSWE. (2010). *Advanced Social Work Practice in the Military*. Council on Social Work Education.
- Daley, J. G. (2003). Military Social Work: A Multi-Country Comparison. *International Social Work*, 46(4), 437-448.
- Freedman, H. L. (1944). First Aid to Mental Casualties. *Mental Hygiene*, 186-213.
- IFSW. (2014). *Global Definition of Social Work*. 06 2017, 08 tarihinde International Federation of Social Workers: <http://ifsw.org/policies/definition-of-social-work> adresinden alındı
- Maslow, A. H. (1943). A Theory of Human Motivation. *Psychological Review*, 50(4), 370-396.
- Onat, Ü. (Ed.). (2005). *Sosyal Hizmet Eğitiminde Yeni Yaklaşımlar*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksekokulu.
- Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezi. (2017). *ÖSYS Yükseköğretim Programları ve Kontenjanları Kılavuzu*. 07 04, 2018 tarihinde http://dokuman.osym.gov.tr/pdfdokuman/2017/OSYS/LYS/TABLO-3_12072017.xls adresinden alındı
- Özdemir, U. (2018). *Psikiyatrik Sosyal Hizmet*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Şahin, F. ve Sakarya, H. (2018). Silahlı Kuvvetlerde Sosyal Hizmetin Tarihi, Gelişimi ve İşlevleri. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(1), 81-90.
- Şen, B. (2016). Sosyal Hizmet ve Silahlı Kuvvetler. A. İ. Çoban, B. Karakuş, A. Özdemir, M. Z. Yanardağ, & M. C. Aktan içinde, 8. *Ulusal Sosyal Hizmetler Kongresi Türkiye'de Sosyal Politikanın Dönüşümü: Yerleşme ve Sosyal Hizmetler* (s. 164-180). Ankara, Türkiye: Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği Genel Merkez Yayını Yayın No: 28.
- Tufan, A. B. (2005). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksekokulu Yeni Lisans Programı. Ü. Onat içinde, *Sosyal Hizmet Eğitiminde Yeni Yaklaşımlar* (s. 14-26). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksekokulu.
- Tufan, A. B., Sayar, Ö. Ö. ve Koçyıldırım, G. (2009). Sosyal Bir Hak Olarak Sosyal Hizmet. *Uluslararası Sosyal Haklar Sempozyumu Bildiri Kitabı*, (s. 76-86). Antalya.
- Uyar, M. ve Erickson, E. J. (2017). *Osmanlı Askeri Tarihi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- VA. (2017, 06 18). *History -VA History- About VA*. 01 28, 2018 tarihinde https://www.va.gov/about_va/vahistory.asp adresinden alındı
- Yükseköğretim Kurumu. (2012). *Öğretim Üyesi Yetiştirme Programı (ÖYP)*. 10 23, 2018 tarihinde <http://www.yok.gov.tr/web/oyp/oyp-tarihce> adresinden alındı

Kuli, G. ve Yıldırım, Ş. (2019). Rehberlik Öğretmenlerinin Okul Sosyal Hizmetine İhtiyaç Duydukları Sorun Alanlarının Belirlenmesi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 30(2), 555-582.

Araştırma

Makale Geliş Tarihi: 30.10.2018

Makale Kabul Tarihi: 19.03.2019

REHBERLİK ÖĞRETMENLERİNİN OKUL SOSYAL HİZMETİNE İHTİYAÇ DUYDUKLARI SORUN ALANLARININ BELİRLENMESİ ¹

Identifying The Problem Areas in which School Guidance Teachers Need School Social Work

Güliz KULİ*

Şeyda YILDIRIM**

* Bilim Uzmanı. Sosyal Hizmet Uzmanı. İzmir Şiddet Önleme ve İzleme Merkezi. ORCID ID: 0000-0002-4237-1307

** Dr. Öğr. Üyesi Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü. ORCID ID: 0000-0003-3178-1068

ÖZET

Bu araştırma ile rehberlik öğretmenlerinin okul sosyal hizmetine ihtiyaç duydukları sorun alanlarının belirlenmesi amaçlanmıştır. Araştırma, İzmir'in yoğun nüfuslu beş bölgesinden (Bornova, Karabağlar, Konak, Karşıyaka, Buca) seçilen 100 rehberlik öğretmeni ile gerçekleştirilen nicel bir çalışmadır. Katılımcıların temel sosyo-demografik bilgilerinin yanı sıra, okulda karşılaştıkları sorunlarla ve okul sosyal hizmetine yönelik düşünce ve ihtiyaçlarını öğrenmeye yönelik sorulara yer verilen anket formu ile veriler toplanmıştır. Araştırmanın verileri yüz yüze görüşme yöntemi ile elde edilmiş, veri işleme ve çözümleme aşamasında SPSS 15.0 programından yararlanılmıştır. Araştırmanın bulgularına göre rehberlik öğretmenlerinin çoğunlukla sosyal hizmet mesleği hakkında bilgi sahibi olduğu ve okul sorunlarının çözümüne sosyal hizmet uzmanlarının katkı sağlayacağını düşündükleri sonucuna ulaşılmıştır. Rehberlik öğretmenlerin çoğunluğunun okul ortamlarında başarısızlık, saldırganlık, ihmal ve istismar, ev içi şiddet, madde bağımlılığı ve suça sürüklenme gibi pek çok sorunla karşılaştığı ve bu sorunların çözümü için sosyal hizmet uzmanına ihtiyaç duyduğu görülmüştür. Bundan dolayı okul sosyal hizmeti uygulamasının hayata geçirilmesi

---

¹ Çalışma, birinci yazarca tamamlanmış Yüksek Lisans Tezi kapsamında elde edilen bilgi ve sonuçları içeren orijinal araştırma makalesidir; daha önce başka bir yayın organında yayınlanmamıştır veya yayınlanmak üzere başka bir yayın organına gönderilmemiştir.

ve okul sosyal hizmeti alanının tanıtılmasına yönelik çalışmaların yapılması oldukça önemli görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Okul Sosyal Hizmeti, Sosyal Hizmet, Sosyal Hizmet Uzmanı, Rehberlik Öğretmeni, Rehberlik Servisi

ABSTRACT

The purpose of the research is to identify the problem areas in which school guidance teachers need school social work. The study is a quantitative study conducted with 100 guidance teachers selected from five densely populated regions of İzmir (Bornova, Karabağlar, Konak, Karşıyaka, Buca). In addition to the basic socio-demographic information of the participants, data were collected through a questionnaire form which included questions about the problems they encountered at school and their thoughts and needs for school social work. Data of the study were gathered through face to face interviews. SPSS version 15.0 was used to interpret the data. According to the findings of the study, it can be concluded that guidance teachers mostly have knowledge about social work profession and think that social workers will contribute to the solution of school problems. It has been found out that most guidance teachers face problems such as failure, aggression, neglect, abuse in school environments, domestic violence, drug addiction and drift, and they need social workers to solve these problems. Therefore, the implementation of the school social work practice and the introduction of the school social service area are considered to be very important.

Keywords: School Social Work, Social Work, School Social Worker, Counselor, Counseling Service

GİRİŞ

Bireyin doğumu ile başlayan ve ölümüne kadar devam eden eğitim süreci; bireye her açıdan gelişim göstermesini, yetiştirilmesini, nitelikli insan gücü olarak toplumda yer edinmesini sağlayarak toplumsallaşma sürecine önemli katkıda bulunmaktadır. Eğitim ile birlikte çocuğun; yaşamını uygun olan kalitede devam ettirebilmesi, davranışlarında olumlu değişikliklerin oluşturulması ve içinde yaşadığı toplumun gerekliliklerine ayak uydurabilecek bir düzeye gelebilmesi amaçlanmaktadır. Okul ortamları aileden sonra çocuğun sosyalleşmesinde oldukça önemli bir yere sahiptir. Okullar çocukların sağlıklı bir şekilde büyüme ve gelişmesine katkı sağlayan ortamlar olmakla birlikte bu özelliğinden dolayı toplumsal değişimlerin yansımalarını gözlemleyebileceğimiz ve bu değişimlerin çocuklarda yarattığı farkları da gözleme fırsatı sunan toplumsal kurumlardan biridir. Okullar, çocukların

gelişimlerini takip edebilmek ya da bu gelişimleri etkileyen sorunları tespit edebilmek için çocuklara ulaşılabilecek önemli kuruluşlardan biridir. Okullar, öğrencinin yaşamda ihtiyaç duyduğu bilgileri elde etmesini sağlamanın dışında öğrenciyi hayata hazırlama, sağlıklı bir kişilik yapısına sahip olma ve topluma sağlıklı bir birey yetiştirme sorumluluğuna da sahip olan toplumun en önemli kurumlarıdır. Bundan dolayı okulun öğretim faaliyetlerinin dışında da pek çok alanda faaliyet göstermesi gerekmektedir. Okullarda öğrencilerin akademik başarılarının yanında, kişilik gelişimine yardımcı olacak çalışmalar rehberlik servisleri tarafından yürütülmektedir (Yeşilyaprak 2000).

Okul Rehberlik Hizmetleri

Rehberlik servisi, 10.10.2017 tarih 30236 sayılı Millî Eğitim Bakanlığı Rehberlik Hizmetleri Yönetmeliği'ne göre eğitim kurumlarındaki rehberlik hizmetlerinin yürütüldüğü birim olarak tanımlanır. 24376 tarih ve 17.04.2001 tarihli Milli Eğitim Bakanlığı Rehberlik ve Psikolojik Danışma Hizmetleri eski Yönetmeliğine göre Rehber Öğretmenler aynı zamanda “psikolojik danışman” olarak da tanımlanmakta ve Psikolojik Danışma ve Rehberlik veya Eğitimde Psikolojik Hizmetler alanında lisans eğitimi almış olmaları gerekmekte iken, 10.10.2017 tarihinde çıkarılan yeni yönetmelikte Rehberlik Öğretmeni eğitim kurumlarındaki rehberlik servisleri ile rehberlik ve araştırma merkezlerinde rehberlik hizmetlerini yürüten personel olarak tanımlanmaktadır. Okullarda rehberlik öğretmeni olarak görevlendirilen kişiler ve onların sorumluluğu altında öğretmenlerin katılımı ile psikolojik danışma ve rehberlik (PDR) çalışmaları yürütülmektedir.

En genel tanımı ile rehberlik; “Bireyin kendini anlayarak çevredeki olanakları tanıması ve bu doğrultuda doğru kararlar almasının sağlanması anlamına gelmektedir. Aynı zamanda bireyin ilgi, yetenek ve değerlerini tanımasında bu sayede güçlü ve zayıf yönlerini keşfetmesinde, kapasitelerini geliştirmesinde, kendini gerçekleştirmesinde çevresinde kendisine sunulan olanakların farkında olmasında yardım sağlamaktadır. Bireye sunulan seçenekler içerisinde kendine en uygun olanını seçebilmesi, içinde yaşadığı toplumda mutlu, uyumlu ve üretken bir birey olarak yer edinmesi kısacası kendini gerçekleştirebilmesi için bireye sunulan sistemli ve profesyonel psikolojik yardımdır” olarak tanımlanmaktadır (Pişkin 2006). Psikolojik danışma ise bireysel ve duygusal boyutlara ağırlık veren; farklı nitelik ve boyutlara sahip olsa da rehberlik hizmetleri içinde ve her aşamasında yer alan bir hizmettir (Özguven 2007). Psikolojik danışmanlık ise, karar verme ve davranış

değiştirme sürecinde bireylere yardımcı olma faaliyetleridir (Campbell ve Dahir 1997).

PDR hizmetlerinin eğitim süreci içinde amacı; öğrencinin gelişimine ve uyumuna katkı vermek, kendini gerçekleştirmesini sağlamak ve bunu yaparken de var olan tüm gizil güçlerinin, yeteneklerinin ortaya çıkarılması ve geliştirilmesidir. (ASCA 2000)

Okullar, okul öncesi dönemlerinden başlayarak çocuğun her açıdan gelişim göstermesi, yetiştirilmesi, nitelikli insan gücü olarak toplumda yer edinmesini sağlayarak toplumsallaşma sürecine önemli katkıda bulunmaktadır (Özbesler ve Duyan, 2009:2). Ancak toplumsal değişme hızının gittikçe artması ile birlikte bireylerin, eğitim ile birlikte salt bilgili ve sorgulamadan topluma uyum sağlayan bireyler olarak değil, toplumda meydana gelen sorunlarla baş etme kapasitesine sahip ve sürekli değişen çevre şartlarına adapte olabilecek şartlarda yetiştirilmeleri gerekmektedir. Bu nedenle, artık okullarda çocuklara verilen öğretim bilgilerinin yanı sıra ezberlenmiş çözümleri aktarmak yerine daha da önemlisi, onların sorun çözme kapasitesini arttırmak amacına da yer verilmeye başlanmıştır (Kuzgun, 2008:3). Sorun çözme kapasitesinin artırımı, çocukların ve içinde bulunduğu sistemlerin karşılaştığı sorunların çözülmesi ile gerçekleşmektedir. Bu sebeple zamanlarının önemli bir bölümünü okul ortamlarında geçiren çocukların normal gelişim dönemlerine ek olarak yaşadıkları çevresel sorunlar, çocuğun ve ailenin profesyonel desteğe ihtiyacının artmasına sebep olmuştur. Bu noktada rehberlik servislerinin çalışmalarına destek olarak okul sosyal hizmetinin önemi ortaya çıkmaktadır.

Okul Sosyal Hizmeti

Uluslararası Okul Sosyal Hizmeti Birliği (IASSW) ve Uluslararası Sosyal Hizmet Uzmanları Federasyonu (IFSW) 2014 yılında sosyal hizmeti " Sosyal değişimi ve gelişmeyi, toplumsal bütünleşmeyi ve insanların güçlenmesini ve özgürlüğünü teşvik eden akademik bir disiplin olarak tanımlamıştır. Sosyal adaletin, insan haklarının, toplumsal sorumluluğun ilkeleri ve farklılığa saygı; sosyal hizmetin merkez noktalarıdır. Sosyal bilimlerin, beşerî ve yerel bilimlerin teorileri ile desteklenen sosyal hizmet, yaşam zorluklarını gidermek ve refahı artırmak için insanları ve sistemleri bir araya getirir" şeklinde tanımlamıştır (IASSW, 2016).

Sosyal Hizmet Uzmanları Ulusal Birliği (NASW) bireyi çevresi içerisinde değerlendiren sosyal hizmetin amacını, sorunlara çözüm üretmenin yanı sıra aynı zamanda bireylerin, grupların ve toplumların sorununa dair endişelerini

tanımlayabilecekleri ve onlara sorun çözme becerisi kazanabilecekleri bir alan sağlayarak bireylerin ve toplumların refahını geliştirmek şeklinde belirtmiş ve sosyal hizmetin, müracaatçıların ihtiyaç duydukları yardımı sağlayacak hizmetler ve kaynaklar arasında köprü kurduğuna dikkat çekmiştir (NASW, 1999). Sosyal hizmet; bireysel, sosyal ve toplumsal ilişkilerde belirli uzmanlığı temsil eden bir meslektir (Hawkins, 1982: 41).

Sosyal hizmet; ortaya çıkış sebebi olan geleneksel sorunların yanı sıra sanayileşme ile birlikte meydana gelen yeni ve güncel sosyal sorunlara çözüm üretmek amacıyla mesleki ve bilimsel bir ihtiyaç olarak ortaya çıkmış ve gelişerek günümüzde kendi içinde uzmanlaşmış birçok alt alana ayrılmıştır (Şeker ve Tomanbay, 2012: 15). Okul sosyal hizmeti ise; sağlık, adalet, psikiyatri, suçluluk, tıp, yaşlılık, çocuk refahı, engellilik, kadın, gibi birçok farklı alanda hizmet üreten sosyal hizmet disiplininin özel alanlarından birisidir (Duman, 2000: 25).

Ekosistem perspektifinden olayları inceleyen ve çocuğun davranışında ortaya çıkabilecek olumsuzlukları, çocuğun ilişkili olduğu tüm sistemleri inceleyerek anlamaya çalışan okul sosyal hizmeti, okul sistemine ve sosyal servis ekibine eşsiz bilgi ve beceriler getiren, okulun amacını tamamlayan, öğrenci başarısını tamamlayıcı unsur olan ev, okul ve toplum iş birliğini gerçekleştiren sosyal hizmet mesleğinin geniş alanı içerisinde uzmanlaşmış bir uygulama alanıdır (Duman, 2000: 30). Okul sosyal hizmeti, öğrencilerin buldukları gelişim dönemi ve aile şartlarını değerlendirerek, çocukların o dönem içinde yaşadıkları çeşitli sorunların çözümü, ihtiyaç duyulan hizmetlere ulaşmaları ve böylece eğitim hayatlarına aktif ve sağlıklı bir şekilde katılmalarını sağlamak amacı ile okuldaki diğer eğitim ekibi ile ortaklaşa çalışmalar ışığında planlanan psiko-sosyal müdahalelerdir (Duman, 2000: 30; Özbesler ve Duyan 2009: 7).

İnsani gelişme, terapötik müdahale, sistem teorisi ve güç perspektifi ilkelerini benimseyen okul sosyal hizmeti ile öğrencilerin, ailelerin, okulların ve toplumların ihtiyaçlarını karşılamak amacı ile müdahaleler gerçekleştirilmektedir. Okul sosyal hizmet uzmanları (OSHU), öğrencilerin eğitim hayatını engelleyen sorunlara müdahale etmek için gelişimsel ve ekolojik bir yaklaşımın yöntemlerini kullanır. Çocuklarla, gençlerle, okul ve aile ortamlarıyla çalışarak onlara öğrenme ve gelişme süreçlerinde üzerine düşen görevler ile ilgili yardımcı olur ve eğitim sürecini etkin hale getirmek için onların karşı karşıya kaldığı sorunlar ile ortaya çıkan başarısızlık hakkında eğitim sürecindeki boşluklar ve eğitimin bozulması ile ilgili uygulama

yapar. Bahsi geçen bu uygulamaların odak noktası karmaşık bir okul ve ev ortamı olan öğrenci ve aileleri ile ortaklaşa bir çalışma yürütür (Constable, 2009:3; Fisher ve Diğ., 2007:56).

Belirtildiği gibi bu özel sosyal hizmet alanı; zihinsel sağlık müdahalesi ile ilgili kriz yönetimi ve müdahale ile çocukların topluma katılımını kolaylaştırmak gibi doğrudan hizmetlerin yanı sıra uzmanlaşmış hizmetler de sağlamaktadır. Disiplinlerarası bir ekip üyesi olarak çalışan okul sosyal hizmet uzmanları, yalnızca okul çocuklarına ve ailelerine müdahale etmez, çocuğun içinde bulunduğu sistemi, okul bölgesi, idare, öğretmenler, diğer çocuklar ve aileleri kapsayan müdahale planını değerlendirmeye ve izlemeye devam eder ve sonuç olarak aile ve çocukları sorun çözme sürecine dâhil eder (Allen-Meares, 2013; Austin, 1972).

Bu açıklamalar doğrultusunda okul sosyal hizmetinin kapsamı; çocuğun yüksek yararını gözeterek çocukların ve ailelerinin karşılaştıkları ekonomik, psikolojik ve sosyal ihtiyaç ve sorunlarının giderilmesine ve çözümlenmesine yönelik olarak çalışmalar yürütmeyi amaçlayan ve bunu yaparken de okulda, toplumda bulunan çeşitli kaynaklara ulaşım konusunda arabuluculuk yapan ve hizmetlerle kaynaklar arasında köprü oluşturarak etkili bir işbirliği ve koordinasyon sağlayan, bir sosyal hizmet uzmanının (SHU) sorumluluğunda olan “ekip çalışması”dır. Okul sosyal hizmeti, çoğunlukla ilk ve orta dereceli okullarda uygulamalarda bulunmakla birlikte aynı zamanda çocuk ve gençlerin eğitim faaliyetlerine yönelik olarak yükseköğretim kurumları, rehberlik ve araştırma merkezleri gibi eğitim ile ilgili farklı kurumlarda da psiko-sosyal odaklı çalışmalar yürüten sosyal hizmet mesleğinin bir alanıdır (Duman 2014: 7).

Okul Sorunlarında Okul Sosyal Hizmetinin Yeri

Okullarda yaşanan sorunların günden güne artan bir oranla çoğalması yapılan pek çok araştırmaya yansımıştır. Bu araştırma sonuçları ülkemizde pek çok okulda bu sorunların yaşandığını, sorunların çözülemediğini ve çocukların okul ortamlarından uzaklaşmak zorunda kaldıklarını göstermektedir (Ögel ve Diğ., 2004:112; OJJDP 2016; Kepenekçi ve Çinkır, 2006:193; Uludağlı ve Uçanok, 2005: 77; Rutkowski, 2015: 683). Okulu bırakmak dışında okul çağı çocuklarının karşılaştığı diğer sorunlar aile içi anlaşmazlıklar (Guez ve Allen, 2000; Yavuzer, 1993; Yılmaz, 2000; Türkoğlu, 2008; Çalış, 2019), aile içinde ya da çevrede yaşanan çocuk ihmal ve istismarı (<http://www.cocukhaklariizleme.com>; Ovayolu ve diğ., 2007; Güler ve diğ., 2002; Springer ve diğ., 2007; Çalış, 2019), madde bağımlılığı (www.tuik.com.tr; Ögel

ve diğ.,2004), sosyal uyum sorunları (Uluocak, 2010), suça sürüklenen çocuk (www.tuik.com.tr; Gökçe, 2012) ve akran zorbalığı (Kepenekçi ve Çinkır, 2006; Uludağlı ve Oçanok, 2005; Rutkowski, 2015) şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

Bu sorunlarla okul rehberlik servisleri ilgilenirken konuların kapsamı düşünüldüğünde bu sorunların sosyal sorunların okula bir yansıması ve çevresel etkenlerden kaynaklanan sorunlar olduğu görülmektedir. Bu çerçevede okul rehberlik servislerinin müdahale alanını aşan geniş bir çerçeve karşımıza çıkmaktadır. Bundan dolayı mikrodan makroya sosyal hizmetin çok boyutlu müdahalesini gerektiren bir uygulama alanı ile karşı karşıya olduğumuzu söylemek mümkündür. Ülkemizde rehberlik hizmetlerinin içinde sosyal hizmetin yerine baktığımızda her ne kadar sosyal hizmet mesleğine yer verilmiş olsa da bu yerin çok sınırlı olduğunu söylemek mümkündür. Rehberlik hizmetleri yönetmeliğinde Sosyal Çalışmacı “Üniversitelerin sosyal hizmet alanında lisans eğitimi almış rehberlik ve araştırma merkezlerinde danışanlarla ilgili olarak verilecek hizmetlerin planlanması için gerekli sosyal, ekonomik ve kültürel bilgileri toplayan, değerlendiren ve hizmetlerin verilmesinde sosyal hizmet kurumları arasında eşgüdümü sağlayan personel” olarak tanımlanmaktadır. Buna göre aslında eğitim ortamında karşılaşılan sorunlara yönelik bir sosyal hizmet müdahalesinin gerekliliği yasal düzlemde ele alınmış olmaktadır. Ancak bu yönetmeliğin 25. Maddesinde sosyal çalışmacı zorunlu personel olarak değil gerektiğinde görevlendirilecek personel arasında yer almaktadır. Ayrıca sosyal çalışmacı okullarda değil Rehberlik Araştırma Merkezlerinde görev alabilir. Bunun yanında sosyal çalışmacının görev tanımın içinde de koruyucu ve önleyici sosyal hizmet müdahalelerine yeterince yer verilmediği görülmektedir.

Okul çağında görülen sorunlar sadece öğrenciye odaklanarak çözülememektedir. Bu sorunların çoğunluğunda aileye odaklanmak gerekmektedir. Hartman'a (1981) göre aileler, üyelerin sosyal, eğitimsel ve sağlık bakım ihtiyaçlarını karşılamada birincil "sosyal hizmet ajansı" olarak tanımlanmaktadır (akt. Eraly ve Glanmayle 2000). Çocuğun psiko-sosyal gelişiminin temellerinin atıldığı aile ortamları; toplumsal değişmeye koşut olarak ortaya çıkan psikolojik, ekonomik, sosyolojik, kültürel, biyolojik, çevresel etkenler açısından olumlu ya da olumsuz yönde etkilenmektedir (Kargı ve Akman 2007). Ailenin yapı ve işlevlerinde meydana gelen bu değişimler aile ilişkilerini ve çocuğu da etkilemiştir (Aslan 2003; Özdemir 2007). Bu değişimlere ek olarak ailenin, birey sayısına, bireylerin rollerine (anaerkil ya da ataerkil), aile içi ilişkilerin niteliğine (otoriter ya da demokratik), aile içi iletişime ve

bölünmüş olmasına göre farklı özelliklere sahip olması da çocuğun gelişimini önemli ölçüde etkilemektedir (Avcı 2006). Aile odaklı çalışmalar aile içi şiddet ve çocuk ihmal ve istismarı, madde kullanımı ve çocuğun suça sürüklenmesi gibi konularda oldukça önemlidir. Bu sorunlar daha çok çocuğun korunamadığı ortamlarda ortaya çıkmaktadır. Çocuk koruma, sosyal hizmetin en kritik müdahalelerinden biridir. SHU'lar diğer profesyonellere çocuk istismarını önleme ve özellikle çocuk koruması konusunda yönlendirme yapmaktadırlar (Sherraden ve Diğ. 2014). Ülkemizde çocuk koruma müdahalelerinin yasal dayanağı ise 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu'dur. Bu Kanun kapsamında verilebilecek koruyucu ve destekleyici tedbirler danışmanlık, eğitim, bakım, sağlık ve barınma tedbirleri olarak sıralanmaktadır. Bu tedbirlerin uygulanması pek çok farklı kurumun sorumluluğunda iken Rehberlik Hizmetleri Yönetmeliğinin 13. Maddesine göre "danışmanlık tedbiri uygulamaları rehberlik servisi tarafından yerine getirilir. Eğitim kurumlarında rehberlik öğretmeni bulunmadığı veya çocuğun herhangi bir eğitim kurumu ile ilişkisi bulunmadığı durumlarda ise danışmanlık tedbiri uygulamaları rehberlik ve araştırma merkezleri veya il veya ilçe milli eğitim müdürlüklerinin görevlendireceği çocuğun ikamet adresine en yakın okulun rehberlik öğretmeni tarafından yerine getirilir." denilmektedir. Bu noktada yönetmeliğe göre çocuk koruma hizmetlerinde SHU'dan kurumlar arası eşgüdüm sağlanması dışında önemli bir görev beklenmemektedir. Yukarıda bahsedilen sorunların çözümü ve önlenmesi için çocukları psiko-sosyal yönden destekleyecek meslek elemanlarına ihtiyaç vardır. Ancak ne yazık ki bahsedilen sorunlar ile ilgili olarak Türkiye'deki okullarda multidisipliner çalışmaya olanak sağlayacak sosyal servisler olmaması sebebi ile çözüm yeri okul rehberlik servisleridir. Bu sebeple de rehberlik öğretmenleri kendi mesleki alanı dışında sosyal hizmet mesleğini ilgilendiren konularla da karşı karşıya kalırlar. Ancak bu konularda yaptıkları müdahalelerin bir kısmının kendi mesleki alanları dışında olması, sorunların çözümü için bir ekip işbirliğinin gerekli olması ve sorunların günden güne artması sebeplerinden ötürü rehberlik öğretmenleri ile yapılan araştırmalarda öğretmenler kendilerini yetersiz ve etkisiz hissettiklerini ifade etmişlerdir (Allen ve Diğ., 2002:96; Aydemir-Sevim ve Hamamcı, 1999: 39; Furey, 2015:5; Nazlı, 2007:155). Yapılan bazı çalışmalarda da (Barbee, Scherer ve Combs, 2003: 108; Arman ve Scherer, 2002: 69; Dinçel ve Demirtaş-Zorbaz, 2015: 789; Yüksel ve Diğ., 2012: 137) rehberlik öğretmenlerinin yetersizlik hissetmeleri konusunda hizmet içi eğitim almayı talep ettikleri ya da çalışma sonucunda bu eğitimin önerildiğini görülmektedir. Bu sebeple mevcut çalışmada rehberlik

öğretmenlerinin hangi sorun alanlarında çalışmakta zorlandıkları ve bu konularla bağlantılı olarak sosyal hizmet uygulamasına ihtiyaç duyup duymadıkları araştırılmıştır.

Amaç

Araştırmanın amacı, okul rehberlik öğretmenlerinin sosyal hizmet mesleği ve okul sosyal hizmeti alanı hakkında bilgi sahibi olma durumlarının ve okul sosyal hizmetine ve sosyal hizmet uzmanıyla birlikte çalışmaya ihtiyaç duydukları sorunların belirlenmesidir.

Bu temel amaçla bağlantılı olarak araştırmada şu sorulara yanıt aranmıştır:

- Rehberlik öğretmenlerinin sosyal hizmet mesleği hakkında bilgileri var mıdır?
- Rehberlik öğretmenlerinin okul sosyal hizmeti hakkında bilgileri var mıdır?
- Rehberlik öğretmenlerinin karşılaştıkları okul sorunları nelerdir?
- Rehberlik öğretmenlerinin çözümünde zorluk yaşadıkları okul sorunları hangileridir?
- Rehberlik öğretmenleri öğrencilerin sorunlarının çözümü için sosyal hizmet uzmanına ihtiyaç duyuyorlar mı?

YÖNTEM

Araştırma Modeli

Bu araştırma nicel araştırma olarak tasarlanmıştır. Bu araştırmanın modeli var olan durumu olduğu gibi ortaya koyma ve evren hakkında genel bir yargıya varma amacı ile yapılan genel tarama modelidir. Genel tarama modeli; geçmişte ya da mevcut durumu olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan araştırma modelidir (Karasar 2012). Değişkenlerin niteliğine göre hem tekil, hem de ilişkisel tarama modelleri kullanılmıştır. Sosyo-demografik değişkenler yaş ve cinsiyet, mesleki faaliyetlerle ilgili değişkenler, eğitim görülen okul ve mesleki tecrübe süresi olarak belirlenmiş ve sosyal hizmet uzmanını ve okul sosyal hizmetini hakkında bilgi sahibi olmaya yönelik değişkenler ile okulda yaşanan sorunlar yukarıda ifade edilen sorunlar arasından seçilip sınıflandırılmıştır.

Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Araştırmanın evrenini İzmir ilinin tüm ilçelerinde ilköğretim-ortaöğretim ve lise düzeyinde görev yapmakta olan rehberlik öğretmenler oluşturmaktadır. Araştırmanın

İzmir genelinde 1526 rehber öğretmen bulunmakta ve bu öğretmenler araştırmanın evrenini oluşturmaktadır.

Örneklem belirlemede bu konuda daha önce çalışma bulunmadığından en yüksek beyan edilme sıklığı olan %50 dikkate alındığında %95 güvenilirlikte ($\alpha = 0.05$ yanılma düzeyi) %10 mutlak sapma ile en küçük örneklem büyüklüğü 91 olarak bulunmuştur. Araştırma esnasında örneklem kaybı göze alınarak %10 yedek seçimi yapılmış ve toplam örneklem büyüklüğü 100 olarak belirlenmiştir. Araştırma öznelerine ulaşabilmek için İzmir'in en yoğun nüfuslu ilçeleri seçilmiştir. Bunlar Bornova, Buca, Karşıyaka, Konak ve Karabağlar ilçeleridir. Araştırma öznelerinin belirlenmesinde basit rastgele sayılar tablosu kullanılarak rehberlik öğretmenleri numaralandırılmış ve seçim yapılmıştır. Uygulama yapılan okullar 'Kartopu Örneklem Seçim Tekniği' ile seçilmiş ve görüşme yapılan okul bir diğer okula yönlendirmiştir. Bu yolla her ilçeden 20 olmak üzere toplamda 100 rehberlik öğretmenine ulaşılmıştır. Araştırma için etik kurul onayı ve katılımcılardan aydınlatılmış onam alınmıştır. Veri toplamak için İzmir İl Milli Eğitim Müdürlüğü'nden resmi onay alınmıştır.

Veri Toplama Araçları

Bu araştırmada rehber öğretmenlerin düşüncelerinin araştırılmasına yönelik araştırmacı tarafından hazırlanan anket uygulanmıştır. Anket araştırmaya katılanların sosyo-demografik özelliklerini ve sosyal hizmet, okul sosyal hizmeti ve okullardaki sorun alanları hakkındaki düşüncelerini içeren iki bölümden oluşmaktadır.

Verilerin Analizi

Araştırmanın verilerinin işlenmesi ve analizi SPSS 15.0 aracılığıyla yapılmıştır. İstatistik olarak frekans dağılımı ve karşılaştırmalı bulguların değerlendirilmesinde Ki-Kare (χ^2) analizi uygulanmış ve uygulanan Ki-Kare (χ^2) testleri için sayı, yüzde, p değeri ve Ki-Kare (χ^2) değeri sunulmuştur.

BULGULAR

Bu bölümde öncelikle çalışmaya katılanların cinsiyeti, yaş aralığı, mezun oldukları bölüm açısından sosyo-demografik özellikleri ve meslek yaşamına dair bilgileri yorumlanmıştır. Daha sonra rehberlik öğretmenlerinin sosyal hizmet, okul sosyal hizmeti, okullarda karşılaştıkları sorunlara ilişkin düşünceleri ve okul ortamlarında SHU'nun gerekliliğine dair düşünceleri değerlendirilmiştir.

Tablo 1. Rehberlik Öğretmenlerinin Sosyo-Demografik ve Mesleki Özellikleri

Cinsiyet	n	%
Erkek	38	38,0
Kadın	62	62,0
Toplam	100	100
Yaş	Sayı	Yüzde
22-29	21	21,0
30-39	38	38,0
40+	41	41,0
Toplam	100	100
Mezun Olunan Bölüm	Sayı	Yüzde
PDR /EPH	66	66,0
Psikoloji	25	25,0
EPÖ	6	6,0
Diğer	3	3,0
Toplam	100	100,0
Toplam Çalışan Yıl	Sayı	Yüzde
1-10	41	41,00
11-20	47	47,0
21+	12	12,0
Toplam	100	100,0

Araştırmaya katılan toplam 100 rehberlik öğretmenin %62'si kadın, %38'i erkektir. Araştırma sonuçlarına baktığımızda seçilen örneklem içerisinde rehberlik öğretmenlerinin ağırlıklı olarak kadınlardan oluştuğu görülmektedir. Rehberlik öğretmenlerinin ülkemizdeki cinsiyet dağılımlarını net olarak açıklayan ulusal istatistiklere rastlanmasa da Milli Eğitim Bakanlığı tarafından 2016-2017 eğitim öğretim dönemi sonunda resmi ve özel kurumlarda görev yapan öğretmen sayısı 989 bin 231 olarak belirlenmiş ve bu öğretmenlerin yüzde 43,11'i erkek, yüzde 56,89'unun da kadınlardan oluştuğu görülmüştür (Milli Eğitim Bakanlığı, 2018). Ülkelerin ekonomik, sosyal ve kültürel yapılarının gelişimiyle doğrudan bağlantılı olan toplumsal cinsiyet rollerine dayalı mesleki seçim konusunun bu tercih üzerinde etkisinin olabileceği düşünülmektedir.

Katılımcıların en küçüğü 22 yaşında olup, en büyüğü 55 yaşındadır ve katılanların çoğunluğu 30 yaş ve üzerindedir. Rehberlik öğretmenlerinin mezun oldukları bölüme bakıldığında 100 rehberlik öğretmeninden yarısından fazlasının (%64) Psikolojik Danışma ve Rehberlik (PDR) bölümü mezunu olduğu saptanmıştır. Türkiye'deki rehber öğretmenlerin tamamı PDR ya da Eğitimde Psikolojik Hizmetler (EPH) mezunu değildir. Servislerde psikoloji, eğitim yönetimi ve denetimi, felsefe, sosyoloji ve felsefe grubu öğretmenliği lisans programlarından mezun olanlar da bulunmaktadır. Sosyal hizmet alanında olduğu gibi PDR alanında da alan dışı

atamalara yer verildiği görülmektedir. Araştırmaya katılanların da yaklaşık üçte biri alan dışı mezunlardan oluşmaktadır.

Mesleki tecrübesi 10 yılın üzerinde olan deneyimli öğretmenler örneklem grubunun çoğunluğunu oluşturmaktadır.

Tablo 2. Rehberlik Öğretmenlerinin Sosyal Hizmet Mesleği Hakkında Bilgi Sahibi Olma Durumları

Sosyal Hizmet Mesleği Hakkında Bilgi Sahibiyim	n	%
Evet	87	87,0
Hayır	13	13,0
Toplam	100	100

Araştırmaya katılan rehber öğretmenlerin büyük çoğunluğu (%87) sosyal hizmet mesleğini bildiğini ifade etmiştir.

Tablo 3. Rehberlik Öğretmenlerinin Sosyal Hizmetin Çalışma Alanları Hakkındaki Bilgi Durumları

Alanlar	n:100*	%
Çocuk	63	63,0
Kadın	62	62,0
Engelli	58	58,0
Yoksulluk	58	58,0
Yaşlı	54	54,0
Genç	54	54,0
Sağlık	31	31,0
Çevre	28	28,0
Adalet	27	27,0
İletişim	18	18,0
Diğer	1	1,00

*Soruyu cevaplayan katılımcı sayısı 100 olup, katılımcılar birden fazla seçenek işaretlemişlerdir.

Araştırma sonuçlarına göre katılımcıların sosyal hizmetin çalışma alanlarına dair bilgi düzeyinin yüksek olduğu görülmüştür. Çocuk alanının %63 ile en çok çalışıldığı düşünülen alan olduğu, ikinci olarak %62 ile kadın alanının geldiği görülmektedir. Bu veriler dışında araştırmaya katılanların yarısından fazlası engelli, yaşlı, genç, yoksulluk alanlarının sosyal hizmet çalışma alanlarına girdiğini ifade etmişlerdir. Çalışma alanı olarak sosyal hizmetin geleneksel odaklarının (Çocuk, Kadın, Engellilik, Yaşlı vb..) daha fazla bilindiği sonucuna ulaşılmıştır.

Ayrıca araştırmacılar tarafından seçenekler arasında doğrudan müdahale alanında olmayan iletişim ve çevre seçenekleri de sunulmuştur. Katılımcıların %28'i çevre

alanında, %18'i de iletişim alanında SHU'nun çalıştığını ifade etmişlerdir. Sosyal hizmet disiplinini çoğunlukla bilen bir örneklemin olmasının bu sonucu da etkilediği düşünülmektedir. Katılımcıların sadece doğrudan sosyal hizmet müdahale alanları hakkında değil aynı zamanda dolaylı yoldan sosyal hizmet müdahalelerinde bulunulan alanlar hakkında da fikir sahibi olduğu görülmüştür.

Tablo 4. Rehberlik Öğretmenlerinin Karşılaştıkları Okul Sorunları

Karşılaşılan Sorunlar	n:100*	%
Ders Başarısızlığı	78	78,0
Uyum Sorunları	76	76,0
Akran Zorbalığı	63	63,0
Devamsızlık	56	56,0
Ev İçi Şiddet	55	55,0
Çocuğa Yönelik İhmal ve İstismar	43	43,0
Madde Bağımlılığı	27	27,0
Suçta Sürüklenen Çocuklar	21	21,0
Öğretmene Şiddet	4	4,0
Çocuk Yaşta Gebelik	2	2,0
Diğer	2	2,0

*Soruyu cevaplayan katılımcı sayısı 100 olup, katılımcılar birden fazla seçenek işaretlemişlerdir.

Araştırmada rehberlik öğretmenlerinin okullarda karşılaştıkları sorunları öğrenmek amacıyla bazı sorun alanları sunulmuş ve birden fazla işaretleme yapabilecekleri katılımcılara açıklanmıştır. Buna göre rehberlik öğretmenlerinin çoğunluğunun (%78) okul ortamlarında ders başarısızlığı sorunu ile karşılaştıkları sonucuna ulaşılmıştır. Uyum sorunları ile karşılaşma oranı da (%76) ikinci sıradadır. Akran zorbalığı, ev içi şiddet, devamsızlık sorunları da rehberlik öğretmenlerinin yarısından fazlasının karşılaştığı diğer sorunlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Çocuğa yönelik ihmal istismar, madde bağımlılığı ve suça sürüklenme de sorunların ciddiyeti açısından düşünüldüğünde azımsanmayacak oranlarda karşımıza çıkmaktadır.

Tablo 5. Rehberlik Öğretmenlerinin Okul Sosyal Hizmeti Hakkındaki Bilgi Durumları

Okul Sosyal Hizmeti Hakkında Bilgi Sahibi Olma	n	%
Evet	56	56,0
Hayır	44	44,0
Toplam	100	100,0

Araştırmaya katılan rehberlik öğretmenlerinin okul sosyal hizmeti hakkında bilgi sahibi olma durumuna bakıldığında bilgi sahibi olma ve olmama oranlarının birbirine çok yakın olduğu görülmektedir.

Tablo 6. Rehberlik Öğretmenlerinin Okul Sorunlarına Yönelik Müdahalelerinde Zorlanma Durumları

Zorlanma Durumu	n	%
Evet	61	61,0
Hayır	39	39,0
Toplam	100	100,0
Zorlandığını Düşündüğü Sorunlar	n:61*	%
Çocuğa Yönelik İhmal ve İstismar	46	75,4
Suçta Sürüklenen Çocuklar	41	67,2
Ev İçi Şiddet	34	55,7
Madde Bağımlılığı	28	45,9
Çocuk Yaşta Gebelik	19	31,1
Okul Çevresi ile Olan İlişkiler	9	14,7
Devamsızlık	7	11,4
Uyum Sorunları	6	9,8
Ders Başarısızlığı	3	4,9
Akran Zorbalığı	3	4,9
Öğretmene Şiddet	2	3,2

* Bu bölümü yanıtlayan katılımcılar birden fazla seçenek belirtebilmişlerdir.

Araştırmaya katılan ve okul sorunlarının çözümü konusunda zorlandıklarını ifade eden rehberlik öğretmenlerinin oranı %61 iken öğretmenlerin %39'u ise zorlanmadıklarını belirtmişlerdir.

Karşılaşılan sorunlara yönelik müdahalelerde zorlandığını ifade eden rehberlik öğretmenlerinin (61 kişi) çoğunluğu (%75) çocuk ihmali ve istismarı konusunda zorlanmaktadır. Bunu suçta sürüklenen çocuklarla çalışmak, ev içi şiddetle çalışmak, madde bağımlılığı konusunda çalışmak ve çocuk yaşta gebelikler sorunları takip etmektedir.

Tablo 7. Karşılaşılan Sorunlar İle İlgili Sosyal Hizmet Uzmanına İhtiyaç Duyulan Aşamalar

Aşamalar	n:100*	%
Çevresel Kaynaklara Erişim Aşaması	54	54,0
Diğer Kuruluşlara Havale Aşaması	54	54,0
Vakayı Takibi Aşaması	48	48,0
Müdahale Aşaması	46	46,0
İlgili Kurumlara Havale Aşaması	37	37,0
Vaka Planlaması	23	23,0
Vaka Tespiti	16	16,0

*Soruyu cevaplayan katılımcı sayısı 100 olup, katılımcılar birden fazla seçenek işaretlemişlerdir.

Araştırmaya katılan rehberlik öğretmenlerinin %54'ü SHU'ya diğer kuruluşlara havale aşaması ve çevresel kaynaklara erişim aşamasında ihtiyaç duymaktadır. SHU'nun profesyonel meslekler arasında kendisini farklı kılan özelliklerinden biri de müracaatçıları toplum kaynakları ile buluşturarak, kaynaklar ve insanlar arasında arabuluculuk rolünü aktif olarak kullanmasıdır. Arabuluculuk rolü sosyal hizmetin kritik rollerinden biridir (Sheafor ve Horejsi, 2014: 20 ; Craig ve Muskat, 2013: 7). Bu durumla bağlantılı olarak rehberlik öğretmenlerinin de en çok bu aşamada SHU' ya ihtiyaç duyduğu söylenebilir.

Tablo 8. Rehberlik Öğretmenlerinin Okul Sorunlarına Yönelik Müdahalelerinde Zorlanma Durumu ile Sosyal Hizmete Gerek Duyulması Arasındaki İlişkisi

	Sosyal Hizmeti Gerekli Görme				X²	P
	Evet		Hayır			
	n	%	n	%		
Zorlanma durumu					3,701	0,045
Zorlanıyor	47	67,1	14	46,7		
Zorlanmıyor	23	32,9	16	53,3		
Toplam	70	100	30	100		

Rehberlik öğretmenlerinin %70'i okul ortamlarında kendi meslek alanı dışında sosyal hizmet uygulamalarının da gerekli olduğunu düşündüklerini ifade etmişlerdir. Ayrıca rehberlik öğretmenlerinin sorunlar karşısında zorlanma durumları ile okul ortamlarında sosyal hizmet uygulamalarını gerekli görmeleri arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur (p<0,05).

Tablo 9. Rehberlik Öğretmenlerinin Okul Sorunlarına Yönelik Müdahalelerinde Zorlanma Durumu ile Sorunların Çözümünde SHU'ya İhtiyaç Duyulan Durumlar Arasındaki İlişki

Durumlar	Zorlanma durumu				χ^2	P
	Evet		Hayır			
	n	%	n	%		
Bireysel Sorunların Çözümünde					7,307	0,005
İhtiyaç Duyuyorum	23	37,7	5	12,8		
İhtiyaç Duymuyorum	38	62,3	34	87,2		
Toplam	61	100	39	100		
Çevresel Sorunların Çözümünde					5,450	0,017
İhtiyaç Duyuyorum	41	67,2	17	43,6		
İhtiyaç Duymuyorum	20	32,8	22	56,4		
Toplam	61	100	39	100		
Ailesel Sorunların Çözümünde					16,153	0,000
İhtiyaç Duyuyorum	49	80,3	16	41,0		
İhtiyaç Duymuyorum	12	19,7	23	59,0		
Toplam	61	100	39	100		
Okul İçi Sorunların Çözümünde					8,973	0,002
İhtiyaç Duyuyorum	27	44,3	6	15,4		
İhtiyaç Duymuyorum	32	55,7	33	84,6		
Toplam	61	100	39	100		

Okul sorunları karşısında zorlandıklarını ifade eden rehberlik öğretmenlerinin bireysel sorunların çözümünde SHU'ya ihtiyaç duyma oranının %37,7 ile zorlanmayanların oranından çok daha düşük olduğu görülmektedir. Buna göre sorunlar karşısında zorlanan rehberlik öğretmenleri bireysel sorunların çözümünde sosyal hizmet uzmanına daha az ihtiyaç duymaktadır. Karşılaşılan sorunlar konusunda zorlanmadığını düşünen rehberlik öğretmenlerinden sosyal hizmet uzmanına ihtiyaç duymayanların oranı; sorunlar karşısında zorlandığını ifade eden rehberlik öğretmenlerine göre daha yüksektir. Yapılan ki-kare analizine göre de bu sebeple rehberlik öğretmenlerinin zorlanmadıklarını ifade edenlerinin bireysel sorunlar karşısında sosyal hizmet uzmanına ihtiyaç duymadıkları noktasında anlamlı bir farklılık bulunmuştur ($p < 0,05$).

Okul içinde yaşanan sorunların çözümünde ise sosyal hizmet uzmanına ihtiyaç duymayan rehberlik öğretmenlerinin sayısı ihtiyaç duyan rehberlik öğretmenlerinin iki katıdır. Okul sorunları ile ilgili yapılan analiz sonucunda; sorunlar karşısında zorlandığını ifade eden rehberlik öğretmenlerinin sosyal hizmet uzmanına ihtiyaç duyma ya da duymama oranlarının birbirine yakın olduğunu görmekteyiz. Aynı

zamanda sorunlar karşısında zorlanmadığını ifade eden rehberlik öğretmenlerinin sosyal hizmet uzmanına ihtiyaç duyma oranının (%15,4) sosyal hizmet uzmanına ihtiyaç duymayanlara göre (%84, 6) yaklaşık 6 kat az olduğunu görmekteyiz. Yapılan ki-kare analizine göre de rehberlik öğretmenlerinin sorunlar karşısında zorlanmama durumlarına bağlı olarak okul içi sorunlar karşısında sosyal hizmet uzmanına ihtiyaç duymadıkları noktasında anlamlı bir farklılık bulunmuştur ($p<0,05$).

Rehberlik öğretmenleri bireysel ve okul içinde yaşanan sorunlar karşısında çoğunlukla zorlanmamalarından kaynaklı olarak sosyal hizmet uzmanına da bu alanlarda daha az ihtiyaç duymaktadırlar.

Çevresel ve ailesel kaynaklı sorunlar ile ilgili yapılan ki-kare analizi sonucunda rehberlik öğretmenlerinin okul ortamlarında karşılaşılan sorunlar karşısında zorlanma durumları ile ailesel ve çevresel kaynaklı sorunların çözümünde sosyal hizmet uzmanına ihtiyaç duyma arasında anlamlı bir farklılık bulunmuştur ($p<0,05$).

TARTIŞMA

Okullarda çalışan rehberlik öğretmenlerinin sosyal hizmet mesleğini ve okul sosyal hizmetini bilme ve sosyal hizmet mesleğinin okul ortamlarında ihtiyaç duyulan bir meslek olup olmadığı ile ilgili görüşlerinin ortaya konmasının amaçlandığı bu çalışmada okullarda rehberlik öğretmenlerinin bazı sorun alanlarında sosyal hizmet uzmanıyla çalışmaya ihtiyaç duydukları görülmüştür.

Araştırmada elde edilen bulgular neticesinde araştırmaya katılan rehberlik öğretmenlerinin çoğunluğunun sosyal hizmet mesleğini bildiği sonucuna ulaşılmıştır. Manisa'da 500 katılımcı ile gerçekleşen başka bir araştırma sonuçlarına göre katılımcılardan neredeyse her iki kişiden birinin sosyal hizmet mesleğini bilmediği sonucuna ulaşılmıştır (Bolgün ve diğ., 2017). Bu sonucun ortaya çıkmasının nedeninin bir şekilde meslek yaşantılarının bir döneminde SHU ile tanışan ya da çalışan rehberlik öğretmenlerinin, sosyal hizmet mesleği hakkında toplumun genel kesimine göre daha fazla karşılaşması ve çalışma ortamlarında sosyal hizmet mesleğinin faaliyet alanlarına giren konularda profesyonel uygulamaların içinde bulunmaları olabileceği düşünülmektedir.

Rehberlik öğretmenlerinin genel olarak sosyal hizmetin çalışma alanlarını bildiği ancak bu durumun ağırlıklı olarak geleneksel sosyal hizmet odakları (çocuk, kadın, engelli) üzerinde kabul gördüğü anlaşılmıştır. Zugazaga ve arkadaşlarının (2006) kamuoyunun sosyal hizmet mesleğini nasıl gördüklerini araştırdığı çalışmada

SHU'larla bir şekilde deneyimi olan katılımcıların sosyal hizmetin çalışma alanlarını daha çok çocuk alanı ve yoksulluk ile bağdaştırdığı sonucuna ulaşılmıştır (Zugazaga ve Diğ., 2006: 621). Yine konu ile ilgili yapılan diğer bir çalışmaya baktığımızda Condie ve arkadaşları (1978) SHU rollerini araştırdığı çalışmasında çocuk alanında çalışmak en fazla ifade edilen sonuç olmuştur (Condie ve Diğ., 1978: 47). Hobbs ve Evans'ın yaptığı çalışmada da halk arasında çocuk ve kadın alanın SHU'nun en çok çalıştığı alanlar olarak belirtildiği sonucuna ulaşılmaktadır (Hobbs ve Evans, 2017: 19). Ankara'da yapılan başka bir çalışmada da rehberlik öğretmenleri ve okul yöneticilerinin çoğunun en öne çıkan sosyal hizmet çalışma alanının çocuk alanı olarak belirttikleri görülmüştür (Çalış, 2019). Araştırma sonuçlarında da toplum genelinde kabul gören geleneksel sosyal hizmet alanları ile diğer çalışmaların bulguları örtüşmektedir. Her ne kadar sosyal hizmetin çalışma alanları küreselleşen ve karmaşıklaşan sorunlar karşısında çeşitlense ve değişse de geleneksel odak noktasına yerleşmiş çocuk, kadın, engelli, yoksulluk alanlarına ait sorunlar halen günümüzde ön planda olmaya devam etmektedir. Sosyal hizmeti bilme ve tanıma dezavantajlı gruplarla daha çok ilişkilendirilmekte olup, sosyal hizmetin koruyucu ve önleyici çalışmalarının rehberlik öğretmenleri tarafından yeterince bilinmediği sonucuna ulaşılabilir.

Araştırma bulgularından yola çıkarak rehberlik öğretmenlerinin çoğunluğunun çeşitli okul sorunları ile karşılaştıkları sonucuna ulaşılmıştır. Bu sorunların en başında başarısızlık gelmekte olup, daha sonra bu durumu devamsızlık, uyum sorunları, akran zorbalığı, ev içi şiddet, ihmal istismar, suça sürüklenme ve madde bağımlılığı seçenekleri takip etmektedir. Yapılan araştırmalar okullarda başarısızlık, disiplin problemleri, saldırganlık, akran zorbalığı, suça sürüklenme (okul eşya ve araç-gereçlerine zarar verilmesi, hırsızlık, okula suç aleti getirilmesi) devamsızlık gibi pek çok sorun yaşandığını göstermektedir (Semerci ve Çelik, 2002: 205; Türkmen, 2004; Güven ve Dönmez, 2002: 59; Çinkır ve Kepenekçi, 2003: 236; Kapçı, 2004:1; Özer, 2006: 315; Akyüz, 2018).

Türkiye genelinde yapılan geniş çaplı bir araştırma olan Ortaöğretim Genel Müdürlüğü'nün 2016 yılı İzleme ve Değerlendirme Raporu'na göre okullarda en çok akran zorbalığı, madde kullanımı, okul terki ve uyum sorunlarının yaşandığı belirtilmiştir. Araştırmanın sonuçları da Türkiye genelinde çıkan sonuçlar ile paralellik göstermektedir

Araştırmanın sonuçlarına göre rehberlik öğretmenlerinin ağırlıklı olarak çocuğun ailesi ve çevresi kaynaklı olarak ortaya çıkan ve çözümünde SHU'ya ihtiyaç duyduklarını belirttikleri ihmal istismar, ev içi şiddet, suça sürüklenme, madde bağımlılığı konularında zorlandıkları sonucuna ulaşmaktadır. Bununla bağlantılı olarak Türkiye'deki duruma baktığımızda; 2013 yılında 244 rehberlik öğretmeni ile yürütülen bir çalışmada rehberlik öğretmenlerinin en çok cinsel istismar ve aile içi yaşanan sorunlar açısından kendilerini yetersiz hissettiği görülmüştür (Aktaş ve Zorbaz, 2013). Çokamay'ın 2017 yılında rehberlik öğretmenleriyle yaptığı çalışmada; rehberlik öğretmenlerinin aileden kaynaklı sorunların çözümünde kendilerini yetersiz hissettikleri, bu sorunların çözümü noktasında farklı kuruluşlarda çalışan SHU'lardan destek aldıkları sonucuna ulaşıldığı ve okul ortamlarında SHU'nun da bulunduğu bir ekibin acil olarak kurulması gerektiği önerisinde bulunulduğu görülmüştür. Rehberlik öğretmenlerinin kendilerini aile ve çevresel kaynaklı öğrenci problemlerinde yetersiz hissettiklerini ifade ettikleri benzer pek çok araştırma mevcuttur (Çokamay ve Diğ., 2017: 20; Aktaş ve Zorbaz, 2018: 245; Kaya ve Yıldırım, 2017: 60, Uzbaş, 2009: 90, Güven ve Diğ., 2017: 308; Dinçel ve Demirtaş-Zorbaz, 2015: 789). Rehberlik öğretmenlerinin dışında ebeveynlerin de çocuklarıyla yaşadıkları sorunlarda rehberlik servislerinin kendilerine yarar sağlamadığını ortaya koyan çalışmalar da mevcuttur (Kılıç Ceyhan, 2018). Başka bir çalışmada da okul personeli açısından zor konular olarak nitelendirilen ailelere ulaşma, aile sorunlarını çözme, aileyi toplumsal kaynaklarla buluşturma gibi konularda SHU'nun alan deneyiminden yararlanmak önemli bir ihtiyaç olarak ortaya çıkmaktadır (Çalış, 2019).

Araştırmaya katılan rehberlik öğretmenlerinin çoğunluğu (%67) okul sorunlarının çözümünde SHU'nun katkı sağlayacağını düşünmektedir.

Anderson ve Bronstein 2012 yılında sosyal hizmet uzmanları, rehber öğretmenler, hemşireler ile yerel bir üniversite ortaklığında kentsel bölgede bulunan üç ilkokulda okul ruh sağlığı çerçevesi içinde disiplinlerarası işbirliği üzerine bir pilot çalışma gerçekleştirmiştir. Projenin uygulanmasında doğrudan yer alan disiplinlerarası ekibin deneyimleri araştırılmış ve araştırma sonucunda çocukların eğitimlerinin desteklenmesi ve karşılaştıkları sorunların çözümü açısından disiplinlerarası işbirliğinin oldukça önemli olduğu, meslek elemanları tarafından vurgulanmıştır. Ayrıca bahsedilen çalışmaya katılan rehberlik öğretmenleri de rollerinin ne olduğunun tam olarak anlaşıldığını ve bu işbirliğinin sorunların çözümüne oldukça katkı sağladığını belirtmişlerdir (Anderson ve Bronstein, 2012:1).

Disiplinlerarası ekip çalışması ve verilen hizmetlerde işbirliği, sosyal ve ekonomik koşullar, demografik özellikler ve çocuklardaki değişikliklerin bütün yönleri ile değerlendirilmesi açısından büyük bir öneme sahiptir. Yurtdışında da yapılan çalışmalarda okul servisleri hizmetleri ekibinde yer alan profesyonellerin işbirliği ile okul içerisinde yer alması gerektiği, sorunların çözüm noktaları açısından gerek görülen her disipline ihtiyaç duyulduğu ve bu disiplinlerin de psikolojik danışmanlık, sosyal hizmet, psikoloji gibi ruh sağlığı çalışanlarının olduğu vurgulanmıştır (Abramson ve Mizrahi, 1996: 270; Mellin ve Diğ., 2011: 51; Acosta-Price ve Graham-Lier, 2008; Anderson ve Bronstein, 2012:3). Ülkemizde ilköğretim öğretmenleriyle yapılan bir araştırmada da öğretmenlerin okulda oluşturulacak bir sosyal hizmet birimine yönelik olumlu görüşleri olduğu ve öğretmenlerin çok büyük çoğunluğunun okul sosyal hizmet biriminin faydalı olacağı görüşünde olduğu ortaya konmuştur (Akyüz, 2018). Araştırmanın bu sonucu da rehberlik öğretmenlerinin literatürde vurgulanan ekip çalışmasının gerekliliğine uygun bir anlayış geliştirdiklerini göstermektedir.

Araştırmada elde edilen dikkat çekici bulgularından birisi de rehberlik öğretmenlerinin çevresel kaynaklara erişim aşamasında SHU'ya ihtiyaç duyduğunu belirtmesidir. Şahin (1999) sosyal hizmeti; sosyal refah sistemlerinin kaynaklarını kullanması ile tanınmış bir meslek ve disiplin olarak tanımlamıştır. Çevresel kaynaklara erişim noktasında arabuluculuk rolü Şahin'in (1999) de belirttiği gibi sosyal hizmeti diğer disiplinlerden ayıran en önemli noktalarından biridir. Bu sebeple rehberlik öğretmenleri de bu kaynaklara erişim noktasında SHU'ya ihtiyaç duymaktadırlar. Çünkü mevcut okul sorunlarının çözümü için çocukların ve ailelerin ulaşamadıkları kaynaklara ulaşabilmesi adına da desteklenmesi oldukça önemlidir. Flaherty ve arkadaşları okul sosyal servislerinde yer alan profesyonellerin rollerini açıkladığı makalesinde SHU'ları öğrencilere, ailelere ve okul personeline doğrudan ve dolaylı hizmet sağlamada ev, okul ve toplum arasındaki bağlantıyı sağladıklarını ve çocukların ve ailelerinin ihtiyaçlarını karşılamak için yerel eğitim kurumunun ve topluluğun kaynaklarını aktif olarak kullandıkları konusuna dikkat çekmişlerdir (Flaherty ve Diğ.,1998: 420). Rehberlik öğretmenleri SHU'ya ihtiyaç duyduğu noktalarda çalışırken zorlanabilmekte ve çocukla çalışma yaptıklarını ifade etseler de çocuğu ve aileyi sosyal hizmet müdahalelerinin gerçekleştiği kuruluşlara yönlendirebilmektedirler. Okul içerisinde uygulanmasa da sosyal hizmet müdahalesi dolaylı yoldan farklı kuruluşlar aracılığı ile gerçekleştirilmektedir.

Karşılaştırmalı tabloların analizine baktığımızda; Tablo 8 ve Tablo 9'da yapılan karşılaştırmalı analizlerde araştırmaya katılan rehberlik öğretmenlerinin zorlandıkları noktalarda SHU'ya ihtiyaç duyması arasında anlamlı bir farklılık bulunmuştur. Rehberlik öğretmenlerinin zorlanma durumu ve okul ortamında kendi meslekleri dışında sosyal hizmet mesleğine de gerek duyulması arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Rehberlik öğretmenlerinin hangi konuda yetersiz hissettikleri ile ilgili diğer çalışmalara baktığımızda; çocuk istismarı, şiddet, davranışsal ve psikolojik sorunları olan öğrencilere ve ailelerine yardım etme, intihar girişimi konuları diğer çalışmalarda ön plana çıkmaktadır (Allen ve Diğ., 2002: 96; Aydemir-Sevim ve Hamamcı, 1999: 39; Furey, 2015; Nazlı, 2007: 155). Karmaşıklaşan sorun öbeklerine sadece tedavi edici değil de önleyici hizmetler de geliştirilmesi gerektiği düşüncesinden yola çıkarak rehberlik öğretmenlerinin uygulamada zorlanma durumlarına bağlı olarak bu hizmetlerin geliştirilmesi noktasında sosyal hizmet mesleğinin müdahalesine ihtiyaç duydukları öngörülmektedir. Yapılan çalışmaların çoğunda (Dinçel ve Demirtaş, 2015: 789; Barbee Scherer ve Combs. 2003: 108; Arman ve Scherer, 2002: 69; Yüksel ve Diğ., 2012: 137) rehberlik öğretmenlerinin yetersizlik hissetmeleri konusunda hizmet içi eğitim almayı talep ettikleri ya da çalışma sonucunda bu eğitimin önerildiğini görmekteyiz. Bu araştırmaların sonuçlarına baktığımızda katılımcıların çoğunluğu sorunlar karşısında kendisini yetersiz hissettiğini belirtmesine rağmen bu sorunların çözümünü için multidisipliner bir çalışma ortamına ihtiyaç olduğunun henüz farkında olmadıklarından hizmet içi eğitim şeklinde bir çözüm önerdikleri düşünülmektedir. Ancak sosyal hizmet disiplininin gereklilikleri, müdahale yöntemleri, kaynaklarla buluşturma ve savunuculuk gibi öne çıkan hizmet ihtiyaçları hizmet içi eğitim ile sağlanamayacaktır.

SONUÇ

Araştırma bulguları değerlendirildiğinde okullarda görev yapan rehberlik öğretmenlerinin çocuklarla ilgili ağırlıklı olarak bireysel çalışmalar gerçekleştirdikleri, sorunun kaynağının aile, çocuğun içinde bulunduğu ya da okul-çevre etkileşimden kaynaklı ortamlardan kaynaklandığını bilseler de aileleri sürece dâhil edemediklerinden ya da çevreyi değiştiremediklerinden problemlerin üstesinden gelmekte zorlandıkları ve bu sebeple bu konularda yalnız kalabildikleri görülmüştür. Okul çağı sorunlarının çözümünde çocukların yüksek yararını gözetecek ve daha çabuk ve sistemli müdahalelerde bulunmayı sağlayacak okul sosyal hizmetinin biran evvel faaliyete geçmesinin gerekliliği de bu vasıta ile ortaya çıkmaktadır. Sosyal değişim ancak ilgili tarafların birlikte hareket etmesi halinde mümkündür. Bu

sebeplerden okul sosyal hizmet uzmanlarının ve rehberlik öğretmenlerinin görev tanımlamaları iyi bir şekilde yapılarak okullarda sosyal hizmet uygulamasının da bulunduğu multidisipliner bir ortam yaratılmasına ihtiyaç duyulmaktadır.

Okul sosyal hizmetinin sosyal hizmet disiplini içerisinde de tanıtımının yapılması son derece elzemdir. Okul sosyal hizmeti bu sebeple birçok üniversitenin müfredatına ders olarak girmiş bulunmaktadır. Buna ek olarak uygulama derslerinin okul ortamlarında arttırılabilmesi için gerekli çalışmaların yapılması halinde hem SHU adaylarının bu konudaki deneyimi artacak hem de süpervizyon eşliğinde yapılacak bu çalışmalar sayesinde okul ekibine alanın tanıtımı yapılabilecektir.

Okullarda SHU çalışması halinde çocuğun ve ailenin en çok ihtiyaç duyduğu kaynaklara ulaşma konusunda da daha etkili çalışmaların yapılabilmesi söz konusu olabilir. Araştırmada saptandığı üzere sorunlar karşısında yaşanan yetersizlik hangi kaynaklara nereden ulaşılması gerektiği noktasında rehberlik öğretmenlerinin yaşadığı bilgi eksikliğinden de kaynaklanabilmektedir.

Okul sosyal hizmetinin başlamasının sağlayacağı en büyük yarar ulusal ve uluslararası mevzuatta çocuklar için en temel kıstas olan “çocuğun yüksek yararı” açısından da oldukça önemlidir. Çünkü çok küçük yaşlardan itibaren içinde buldukları ortam sebebi ile örselenen çocuk bu durumun sonuçlarını bütün yaşamı boyunca taşımaktadır. Hem yetişkinlik hayatında kendisi ile ilgili sorunlar yaşayabilmekte hem de etkileşimde olduğu aile, toplum gibi sosyal kurumların da bu durumdan olumsuz yönde etkilenebileceği davranışlarda bulunabilmektedir. Sorunlar hakkında tümevarım yaptığımızda okul hayatı sekteye uğrayan bir çocuğa doğru müdahale edilmediği takdirde içinde bulunduğu topluma zarar veren bireyler olarak büyümeleri ve okuldan uzaklaşmaları riski artmaktadır.

KAYNAKÇA

Abramson, JS., Mizrahi, T. (1996). When social workers and physicians collaborate: Positive and negative interdisciplinary experiences. *Social Work*, 1;41(3):270-81.

Acosta-Price, O., Graham-Lier, J. (2008). School mental health services for the 21th century: *Lessons from the district of Columbia school mental health program*.

Aktas EF, Demirtas-Zorbaz S. (2018) School Counselor's Opinions About Their Competence of Child Counseling. *Journal of the Faculty of Education*. 245-56.

- Akyüz, E. (2018) İlköğretim öğretmenlerinde sosyal hizmet algısı ve okul sosyal hizmeti. İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Allen, M., Burt, K., Bryan, E., Carter, D., Orsi, R., Durkan, L., (2002). School counselors' preparation for and participation in crisis intervention. *Professional School Counseling*, 96-102.
- Allen-Meaures, P. (2013). School social work. *Encyclopedia of Social Work*.
- Anderson, E. & Bronstein, L. R. (2012). Examining interdisciplinary collaboration within an expanded school mental health framework: A community-university initiative. *Advances in School Mental Health Promotion*, 1-15.
- Arman, JF., Scherer, D. (2002). Service learning in school counselor preparation: A qualitative analysis. *The Journal of Humanistic Counseling*, 69-86.
- ASCA (American School Counselor Association) (2000) Position statements of the American School Counselor Association. Alexandria, VA: Author. 1990, Revised 2000
- Aslan S. (2003) Ankara ili ortaöğretim kurumlarında çalışan alandan ve alan dışından rehber öğretmenlerin mesleki etkinliklerine ilişkin görüşleri ve sorunları. H.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Avcı M. (2006) Ergenlikte toplumsal uyum sorunları. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 7: 39-64.
- Austin, M.J. (1972). Continuing Education in Social Welfare: School Social Work and the Effective Use of Manpower. *System of Florida*, Tallahassee.
- Aydemir-Sevim, S. ve Hamamcı, Z. (1999). Psikolojik danışmanların mesleki doyumları ile mesleki yeterlilikleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 12, 39-46.
- Barbee, P., Scherer, D., & Combs, D. (2003). Pre-practicum service-learning: Examining the relationship with counselor self-efficacy and anxiety. *Counselor Education and Supervision*, 108-119.
- Bolgün C., Şahin F., Baydur H. (2017). Manisa'da toplumun sosyal hizmet mesleğine ilişkin farkındalığı ve tutumu: Karşılaştırmalı bir araştırma. *Toplum ve Sosyal Hizmet*. 28(2), 27-49.
- Campbell CA, Dahir CA. (1997) The national standards for school counseling programs. Alexandria, VA: American School Counselor Association.
- Condie, CD., Hanson, JA., Lang, NE., Moss, DK., Kane, RA. (1978). How the public views social work. *Social Work*, 1;23(1):47-53.

Constable, R. (2009). The role of the school social worker. *School Social Work: Practice, Policy, and Research*, 3-29.

Craig, SL. Muskat, B. (2013). Bouncers, brokers, and glue: The self-described roles of social workers in urban hospitals. *Health & Social Work*, 1;38(1):7-16.

Çalış, N. (2019) Ergenlik döneminde bulunan öğrencilerin aile ilişkilerinin okul yaşamına yansımaları ve oku sosyal hizmeti, H.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.

Çinkır, Ş., Kepenekçi, Y. (2003). Öğrenciler arası akran zorbalığı. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi*, 34: 236-253.

Çokamay, G., Kapçı, EG., Sever, M. (2017). Okul Ruh Sağlığı Hizmetlerinde Yaşanan Sorunlar: Psikolojik Danışmanların Görüşleri. *İlköğretim Online*.

Dincel, E., Demirtas-Zorbaz, S. (2015). Problem Fields that Psychological Counselors Experience while Working with Children. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 789-816

Duman, N. (2000). Ankara Liselerinde Çeteye Katılma Potansiyeli Olan Öğrenci Grupları ve Okul Sosyal Hizmeti. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.

Duman, N. (2014). Okul sosyal hizmetinin tanımı, kapsamı ve çocuk koruma sistemi içindeki yeri. *Journal of Social Work*, 1-7.

Early TJ, GlenMaye LF. (2000) Valuing families: social work practice with families from a strengths perspective. *Social work*. 45: 118-30.

Fisher, R., Martin, S., Park, F., Dillard, S., Yeck, S., Morrison, V., Raines, J., Sebian, C., Morton, P., Massat, C., Thomas, G. (2007). Student Services Providers Recommended Practices & Procedures Manual. *School Social Work Illinois State Board of Education*. America

Flaherty, LT., Garrison, EG., Waxman, R., Uris, PF., Keys, SG., Siegel, MG., Weist, MD. (1998). Optimizing the roles of school mental health professionals. *Journal of School Health*, 1;68(10):420-4.

Furey, AW. (2015). *Adolescent mental health: exploring the school counselor experience*. Northeastern University.

Gökçe S. (2012) Erken uyarı sistemi'nin millî eğitim bakanlığındaki uygulamaları. MEB Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü Uluslararası Çocuklar için Adalet Sempozyumu. Türkiye Adalet Akademisi. Ankara, 29: 2-8.

Guez, W., Allen, J.(2000) .*Module 3: Social Work Social Work*, Unesco..

- Güler N, Uzun S, Boztaş Z, Aydoğan S. (2002) Anneleri tarafından çocuklara uygulanan duygusal ve fiziksel istismar/ihmal davranışı ve bunu etkileyen faktörler. *CÜ Tıp Fakültesi Dergisi*. 24: 128-34.
- Güven, M., Dönmez, B.(2002). Ortaöğretim öğrencilerinin okul güvenliğine ilişkin algı ve beklentileri. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3(4):59-68.
- Güven, M., Kılıç, S., Hayran, Y., Büyüksevindik, B. (2017). Okul psikolojik danışmanlarının hizmet içi eğitim ihtiyaçlarının belirlenmesi. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 4:308-15
- Hawkins, MT. (1982), State certification standards for school social work practice. *Children & Schools*, 3: 41-52.
- Hobbs, E., Evans, N. (2017). Social work perceptions and identity: How social workers perceive public and professional attitudes towards their vocation and discipline. *Aotearoa New Zealand Social Work*,. 29(4):19.
- IASSW (2016) <http://www.iassw-aiets.org/global-definition-of-social-work-review-of-the-global-definition/> Erişim tarihi: 09.01.2016.
- Kargı E, Akman B. (2007) Üniversiteli gençlerin bakış açısıyla aile içi sorunları. *Journal of Society & Social Work*. 18: 31-38
- Kapçı, EG. (2004). İlköğretim öğrencilerinin zorbalığa maruz kalma türünün ve sıklığının depresyon, kaygı ve benlik saygısıyla ilişkisi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 37(1):1-3.
- Karasar N.(2012) Bilimsel Araştırma Yöntemi. 24. baskı, Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Ticaret Ltd. Şti., Ankara.
- Kaya, M., Yıldırım, T. (2017). Liselerde çalışan psikolojik danışmanların okullarda yaşanan kriz durumlarına ilişkin algıları. *İnsan Ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*.
- Kepenekçi, K., ve Çinkır Ş. (2006). Bullying among Turkish high school students. *Child Abuse&Neglect* , 193–204
- Kılıç Ceyhan, E. (2018) Anne-baba ergen ilişkileri ile aile işlevleri arasındaki ilişkinin okul sosyal hizmeti açısından incelenmesi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora tezi, Ankara.
- Kuzgun, Y. (2008). *Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık*. Geliştirilmiş 9. Baskı. İstanbul: Nobel Yayıncılık.
- Mellin, E., Anderson-Butcher, D., Bronstein, L.R. (2011). Strengthening interprofessional team collaboration: Potential roles for school mental health professionals. *Advances in School Mental Health Promotion*, 51-61.

Milli Eğitim Bakanlığı (2018) *Milli Eğitim İstatistikleri Örgün Eğitim*. https://sgb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2018_09/06123056_meb_istatistikleri_organ_egitim_2017_2018.pdf

NASW, (National Association of Social Workers) (1999); *Nasw Standarts For School Social Work Services*, Washington.

Nazlı, S. (2007). Okul yöneticilerinin rehberlik ve psikolojik danışma hizmetlerini algılamaları. *Eğitim Araştırmaları*, 155-166.

OJJDP (Office of Juvenile Justice and Delinquency Prevention) (2016) *FY Assessing the Impact of Juvenile Justice Reforms Program*.

Övayolu N, Uçan Ö, Serindağ S. (2007)Çocuklarda cinsel istismar ve etkileri. *Fırat Sağlık Hizmetleri Dergisi*. 2(4):13-22.

Ögel, K., Çorapçioğlu, A., Sır, A., Tamar, M., Tot, S., Doğan, O., Uğuz, S., Yenilmez, C., Bilici, M., Tamar, D., Liman, O. (2004). Türkiye'de dokuz ilde ilk ve ortaöğretim öğrencilerinde tütün alkol ve madde kullanım yaygınlığı. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 15: 112-118.

Özbesler, C., Duyan, V. (2009.) Okul ortamlarında sosyal hizmet. *Eğitim ve Bilim*, 154: 18-25.

Özdemir MÇ. (2007) Toplumsal değişme karşısında aile ve okul. *Journal of Turkish Educational Sciences*. 5: 185-198

Özer, EJ. (2006). Contextual effects in school-based violence prevention programs: A conceptual framework and empirical review. *Journal of Primary Prevention*, 1;27(3):315-40.

Özgüven, İ. E. (2007) Bireyi tanıma teknikleri. (7. Baskı). Ankara: PDREM.

Pişkin, M. (2006) *Türkiye'de psikolojik danışma ve rehberlik hizmetlerinin dünü, bugünü ve yarını. Türkiye'de eğitim bilimleri: bir bilanço denemesi*, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Rutkowski, D. (2015), The OECD and the local: PISA-based Test for Schools in the USA. *Discourse: Studies in the cultural politics of education*. 36 :683-99.

Sherraden M, Stuart P, Barth RP, Kemp S, Lubben J, Hawkins JD, Coulton C, McRoy R, Walters K, Healy L, Angell B. (2014) Grand accomplishments in social work., *American Academy of Social Work and Social Welfare*.

Semerci, N., Çelik, V. (2002). İlköğretimde problemler ve çözüm yolları. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 30(30):205-18.

Sheafor, B.W., Horejsi, C.J. (2014). *Techniques and Guidelines for Social Work Practice* Çeviri. Ankara: Nika Yayınları

Springer KW, Sheridan J, Kuo D, Carnes M. (2007) Long-term physical and mental health consequences of childhood physical abuse: Results from a large population-based sample of men and women. *Child abuse & neglect*. 3: 517-530.

Şahin, F. (1999). Sosyal hizmetin doğası ve paradigmaları Prof. Dr. Sema Kut'a armağan: *Yaşam boyu sosyal hizmet. HÜ Sosyal Hizmetler Yüksekokulu Yayını*, Ankara; 1999.

Şeker, A., Tomanbay, İ. (2012). *Sosyal Hizmete Giriş*. Eskişehir: TC Anadolu Üniversitesi Yayını.

Türkmen, M. (2004). Ortaöğretim Kurumlarında Okul Güvenliği İle İlgili Yaşanan Sorunlar. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Türkoğlu, Ö. (2008). Ailenin eğitim ve gelir düzeyinin öğrencinin derse olan tutumuna ve başarısına etkisi. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Beykent Üniversitesi, İstanbul.

Uluocak GP. (2010) İç göç yaşamış ve yaşamamış çocukların okulda uyumu. *Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*. 21.

Uludağlı, N., Uçanok, Z. (2005). Akran zorbalığı gruplarında yalnızlık ve akademik başarı ile sosyometrik statüye göre zorba/ kurban davranış türleri. *Türk Psikoloji Dergisi*, 56: 77-92.

Uzbaş, A. (2009). Okul psikolojik danışmanlarının okulda saldırganlık ve şiddete yönelik görüşlerinin değerlendirilmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (18):90-110.

Yavuzer, H. (1993). Anne, baba ve çocuk. (8.Basım). İstanbul: Remzi Kitabevi.

Yılmaz, A. (2000). Eşler arasındaki uyum ve çocuğun algıladığı anne – baba tutumu ile çocukların, ergenlerin ve gençlerin akademik başarıları ve benlik algıları arasındaki ilişkiler, Yayınlanmamış doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara

Yeşilyaprak B. (2000) Eğitimde Rehberlik Hizmetleri. Nobel Yayın Dağıtım. Ankara.

Yüksel, K., Diken, İH., Aksoy, V., Karaaslan, Ö. (2012). Rehber öğretmen adaylarının özel eğitimde psikolojik danışma ve rehberliğe ilişkin öz-yeterlik algıları. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 31: 137-48.

Zugazaga, CB., Surette, RB., Mendez, M., Otto, CW. (2006). Social worker perceptions of the portrayal of the profession in the news and entertainment media: An exploratory study. *Journal of Social Work Education*, 42(3): 621-636.

<http://www.cocukhaklarizleme.org/wp-content/uploads/evicisiddet-arastirma.pdf>. Erişim 12.12.2017

www.tuik.com.tr. Erişim tarihi: 14.03.2018

5395 Sayılı Çocuk Koruma Kanunu.

24376 sayı ve 17.04.2001 tarihli Milli Eğitim Bakanlığı Rehberlik ve Psikolojik Danışma Hizmetleri eski Yönetmeliği.

30236 sayılı ve 10.10.2017 tarihli Millî Eğitim Bakanlığı Rehberlik Hizmetleri Yönetmeliği

Taşkın, M. ve Akçay, S. (2019). Torunlarına Bakan Büyükannelerin Deneyimlerine İlişkin Nitel Bir Araştırma. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 30(2), 583-606.

Araştırma

Makale Geliş Tarihi: 12.03.2019
Makale Kabul Tarihi: 09.05.2019

TORUNLARINA BAKAN BÜYÜKANNELERİN DENEYİMLERİNE İLİŞKİN NİTEL BİR ARAŞTIRMA

A Qualitative Study on Grandmothers' Experiences Looking After Their Grandchildren

Mervenur TAŞKIN*

Sinan AKÇAY**

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Selçuk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Sosyal Hizmet Anabilim Dalı, mnnurtaskin@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-5404-2826

** Dr. Öğr. Üyesi, Selçuk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü, sinan.akcay@selcuk.edu.tr, ORCID ID: 0000-0001-9485-5891

ÖZET

Bu araştırma torunlarının bakımını gerçekleştiren büyükannelerin bakım süreciyle ilgili deneyimlerini keşfetmek amacıyla nitel araştırma yöntem ve teknikleri kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Kartopu örnekleme yöntemiyle ulaşılan 15 büyükanne ile derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Derinlemesine görüşmelerle oluşturulan veriler nitel veri analiz programı olan MAXQDA ile analiz edilmiştir. Analiz sonucunda büyükanneliğe atfedilen anlam, torun bakımına karar verme süreci, büyükannelerin torun bakım sürecine ilişkin deneyimleri, baş etme ve sosyal destek olmak üzere dört temaya ulaşılmıştır. Katılımcıların büyükanneliğe yönelik algılarının olumlu olduğu ancak torunlarına baktıkları süreçte birçok zorlukla karşılaştığı ortaya çıkmıştır. Büyükanneler zamanlarının büyük bir çoğunluğunu torunlarına ayırmakta ve bakım süreci boyunca sosyal yaşamdan izole olmaktadır. Büyükanneler torun bakım sürecinde zorluklarla baş etme noktasında destek mekanizmalarına duydukları ihtiyaca vurgu yapmıştır.

Anahtar Sözcükler: Toplumsal Cinsiyet, Büyükanne, Torun Bakımı

ABSTRACT

This research was carried out using qualitative research methods and techniques in order to explore the experiences of grandmothers who look after their grandchildren. In-depth interviews were conducted with 15 grandmothers reached by snowball sampling. The data created by in-depth interviews were analysed with the qualitative data analysis program MAXQDA. As a result of the analysis, four themes were reached, namely the meaning attributed to being grandmother, the grandmother's decision to look after their grandchildren, grandmothers' experiences in grandchild care process, coping and social support. Participants' perceptions of being grandmother were positive but they faced many difficulties in the process of looking after their grandchildren. Grandmothers spend most of their time with their grandchildren and are isolated from social life during the care process. Grandmothers emphasized the need for support mechanisms in dealing with difficulties in grandchild care.

Keywords: Gender, grandmother, looking after grandchildren

GİRİŞ

Bakım faaliyetleri kadının görevi olarak algılanmakta ve bakım faaliyetinin her çeşidi kadınlar tarafından gerçekleştirilmektedir. Kamusal alanda bakım faaliyetlerine ilişkin mesleklerin daha çok kadınlar tarafından yapılması; özel alanda ise çocuk bakımı, engelli bakımı, yaşlı bakımı gibi bakım faaliyetlerinin genellikle kadınlar tarafından yapılması bunun en temel göstergesidir. Özellikle kadınların çalışma yaşamına daha fazla dahil olmasıyla birlikte çocuk bakımına ilişkin gündeme gelen sorun kadına atfedilen bakım rolünün başka bir kadına, büyükanneye aktarılmasıyla çözülmeye çalışılmaktadır. Bu durum hiç şüphesiz toplumsal cinsiyet rolleri ve cinsiyete dayalı işbölümünün bir yansımasıdır.

Cinsiyet kavramı belirli biyolojik farklılıkları tanımlarken toplumsal cinsiyet kavramı toplum içerisinde oluşturulan farklılıkları tanımlamaktadır (Gürhan, 2010). Toplumsal cinsiyet kadın ve erkek arasındaki sosyal, psikolojik, kültürel farklılıkları ifade etmektedir (Başak, 2010). Toplumsal cinsiyet kalıpları bireyin yaşadığı toplum içerisinde öğrenilir. Öğrenme süreci bebeklikte renklerin, oyuncakların kızlar için ve erkekler için olanlar şeklinde ayrımların yapılması ile başlamakta ve tüm bu kalıplar yaşam boyu devam etmektedir (Gürhan, 2010). Cinsiyete dayalı işbölümü kavramı ise cinsiyet açısından farklılıklara ek olarak kültürel, psikolojik, sosyal farklılıkları da kapsamakta; bu kapsamda kadın ev içi alana erkek ise kamusal alana ait

görülmektedir. Cinsiyete dayalı işbölümü kadına ev işleri, çocuk bakımı gibi ev ile özdeşleşen işler belirlemişken, erkeğe ev dışında kalan işleri belirlemiştir. Kadın çocuklarını yetiştirmekle, erkek ise evi geçindirmekle yükümlü tutulmuştur (Özçatal, 2011). Böylesi bir sosyalizasyon süreci ve toplumsal cinsiyet düzeninin sonucu olarak özel alan/kamusal alan ayrımı pekiştirilmekte ve kadınlar dezavantajlı konumda olmaktadır.

Cinsiyete dayalı işbölümünün bir sonucu olarak kadının görevinin ev içerisinde 'anne' ve 'eş' olmak olarak görülmesi toplumsal değer yargıların bir sonucudur (Dedeoğlu, 2009). Kadın görünmeyen karşılıksız emek işçisi olarak "anne ve eş" rolleri ile özdeşleştirilmiş, 'kadının yeri evidir' söylemi toplumsal bir yargı olarak şekillenmiştir (Urhan ve Etiler, 2011). Kadının ev içi emeği iki şekilde adlandırılmaktadır. İlki temizlik, yemek yapımı, alışveriş gibi etkinlikleri kapsayan ev işleri için harcanan emek; ikincisi ise temel ihtiyaçlarını gidermek için birine bağımlı durumda olan çocuklar, yaşlılar ve engellilerin bakımı için harcanan bakım emeğidir. Ev işleri ve bakım işleri için harcanan emek, kadınların herhangi bir karşılık beklemeden yapması gereken özel alana ait işler olarak algılanmakta ve çocuk bakımı kadına atfedilen bir emek olarak görülmektedir (Özateş, 2015). Sosyal devletin görevini üstlenen akrabalar için düşünüldüğünde çocuk bakımı, yaşlı bakımı aynı zamanda çamaşır yıkama, evi toparlama, yemek yapma gibi görevleri de kapsamaktadır. Bakım emeği olarak belirtilen çocuk veya yaşlı bakımının ev içi işlerle ayrımının zamanla ortadan kalktığı belirtilmektedir (Özkaplan, 2009). Toplumsal süreçler içerisinde geleneksel toplumda ücretsiz aile işçisi olarak çalışan kadının zamanla eğitim olanaklarından yararlanması, ev dışı alana ve istihdama katılması gibi gelişmeler yaşanmıştır (Kuzgun ve Sevim, 2004). Kadınların kamusal alandaki görünürlüğünün artması kadınlar açısından önemli bir hak kazanımı olmakla birlikte, kadınların değişen rolleriyle beraber geleneksel rolleri de yerine getirmesi beklenmektedir.

İstihdam edilen kadın açısından baktığımızda çocuk bakım olanaklarının kamusal düzeyde yaygınlaştırılmamış olması kadının çalışma yaşamını olumsuz etkileyebilmektedir. Çocukların bakım sorumluluğunun sadece annede olduğu yönündeki düşünce ve değer yargısı sonucunda erkeklerin çocuk bakımından sorumlu tutulmaması, çocuk bakımı konusunda kapsamlı bir politikanın geliştirilememiş olması kadının istihdam durumunu kısıtlayabilmektedir (Dedeoğlu, 2009). İstihdama katılan kadın, çocuğunun bakımını sağlama noktasında bakıcı ve kreş alternatiflerini değerlendirmekte ancak çocuğun bakımı bir diğer kişilere

aktarıldığında kadın seçici ve dikkatli davranma zorunluluğu hissetmektedir. Kadın, çocuğunun bakımını üstlenecek olan kişileri seçerken karşı tarafın şefkat ve sevgi duygularını gösterebilmeleri gibi özelliklere sahip olmalarını beklemektedir (Özkaplan, 2009). Bu durum kadının çalışma yaşamına dahil olması nedeniyle çocuğunun bakımını gerçekleştiremediği durumlarda yaşadığı endişe duygusunu açıklamaktadır. Söz konusu endişenin bir çözümü olarak çocuk bakımında büyükannelerin torunlarına bakması yaygın bir seçenek olarak gündeme gelmektedir.

Son on yılda torunlarına düzenli olarak bakım sağlayan büyükanne ve büyükbabaların sayılarında bir artış olduğu belirtilmektedir (Thomson ve Minkler, 2001). Çalışan anne ve babaların çalışma saatleri nedeniyle çocuk bakımını büyükanne ve büyükbabaların üstlendiği görülmektedir. Bu kapsamda torun bakımını daha çok büyükannelerin üstlenmesi toplumsal cinsiyet rolleri bağlamında kaçınılmaz olmaktadır. Torunların üzerinde büyükannelerin ve büyükbabaların önemli bir etkisi bulunmaktadır. Bunun yanı sıra torun ile vakit geçirmek büyükanne ve büyükbabalar üzerinde mutluluk verici bir etki yaratmaktadır (Demiriz ve Arpacı, 2016). Araştırmalar büyükanne ve dedeler açısından torun bakımının olumlu duygu ve durumları ön plana çıkardığını belirtmektedir. Uğur (2018)' un torun bakımı sağlayan büyükanneler ile ilgili yaptığı araştırmanın sonucuna göre yaşanan birtakım zorlu durumlara rağmen büyükannelerin hepsinde torunlarının bakımını gerçekleştirmeleri 'psikolojik tatmin' duygusu yaratmaktadır. Kartal (2010)' ın büyükanne ve büyükbabalarla yaptığı araştırmasında katılımcılar arasında torun bakanların %23.6'sında depresyon riski olduğu, %76.4'ünde ise depresyon riski olmadığı ifade edilmiştir.

Aile içerisinde yaşanan kriz durumları, kadının istihdama katılımı ve çocuk bakımı konusunda yaşanan birtakım politika eksiklikleri sonucunda çocuk bakımı için alternatif olarak büyükanne ve büyükbabalar önemli bir destek sağlamaktadır. Torunlarının bakımını gerçekleştiren büyükanneler ile ilgili olarak oldukça sınırlı bilgi bulunmaktadır. Torun bakımının büyükannelerin sağlık durumuna etkisinin incelendiği (Uğur, 2018), çocukların büyük ebeveynleri hakkındaki görüşlerinin belirlendiği (Demiriz ve Arpacı, 2016) ve torun bakımının büyükanne ve büyük babaların depresyon ve yaşam kalitesine olan etkisinin incelendiği (Kartal, 2010) araştırmalar, torun bakımı ile ilgili yapılacak araştırmalara olan ihtiyaca yönelik önemli veriler sunmaktadır. Büyükannelerin torun bakımı konusunda önemli bir yerde bulunduğu göz önüne alındığında bu konuda literatürde sınırlı araştırmaların

olması ve bu araştırmaların belirli spesifik alanlarda yoğunlaşmış olması bu çalışmanın önemini ortaya koymaktadır. Diğer bir yandan torunlarına bakan büyükannelerin bakım süreciyle ilgili deneyimlerinin keşfedilmesi sosyal hizmet açısından da önemlidir. Sosyal hizmet insan hakları ve sosyal adalet değerlerini odağında bulundurarak birey, aile, grup ve toplulukların iyilik halini arttırmayı amaçlayan ve söz konusu iyilik haline engel teşkil eden bütün yapılarla mücadele eden bir disiplindir. Büyükannelere çocuk bakımı sorumluluğunun verilmesi de kadınların deneyimlemiş olduğu bir toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcılık örneğidir. Toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcılık da dahil olmak üzere bireyin değer ve onuruna zarar veren her türlü ayrımcılıkla mücadele etmeyi kendine amaç edinen sosyal hizmet disiplini için torunlarına bakan büyükannelerin deneyimlerini görünür kılmak ve yaşadıkları zorlukları politika gündemine taşımak önem taşımaktadır.

YÖNTEM

Araştırma torunların bakımını gerçekleştiren büyükannelerin bakım süreciyle ilgili deneyimlerin ortaya konması amacıyla gerçekleştirilmiş ve bu amaç doğrultusunda nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Araştırmada fenomenolojik yaklaşım kullanılmış olup büyükannelerin bakım sürecine yönelik deneyimleri belirlenmeye çalışılmıştır. Fenomolojik yaklaşım ile insanların çevreleriyle etkileşimleri içerisinde sözlü veya sözlü olmayan durumları ele alınmakta ve bütüncül bir perspektiften değerlendirilmektedir. Fenomenolojik yaklaşım ile bireylerin ifadeleri doğrultusunda onların duygu ve düşünceleri anlaşılmasına çalışılmaktadır (Özdemir, 2010). Bu çalışmada fenomenolojik yaklaşımın kullanılması çalışma içeriğine uygun görülmüştür. Araştırma sürecinde derinlemesine görüşmelerle büyükannelerin torunlarının bakım süreciyle ilgili deneyimleri anlamlandırılmaya çalışılmıştır.

Çalışma Grubu

Niteliksel araştırmalar daha çok rastlantısal olmayan örneklem tekniklerini kullanmaktadır. Bu çalışmada rastlantısal olmayan örneklem tekniklerinden biri olan kartopu örnekleme yöntemi ile büyükannelere ulaşılmıştır. Kartopu örnekleme araştırma kapsamında kaynak olarak belirlenen kişiler aracılığıyla diğer kişilere ulaşılması ve yeni kişilere ulaşıldıkça çalışma grubunun genişlemesi şeklinde tanımlanmaktadır (Kümbetoğlu, 2015). Yıldırım ve Şimşek (2016)' in belirttiği gibi ilk başta ulaşılan kişilerin önerileri aracılığıyla yeni kişilere ulaşılmış ve görüşme yapılacak kişiler listeye dahil edilmiştir.

Araştırmanın çalışma grubu kaynak kişiler aracılığıyla Konya ilinde ikamet eden, en az 6 aydır torunlarına bakmakta olan veya daha önce bakma deneyimi bulunan büyükanneler olarak belirlenmiş ve “kartopu örnekleme” yöntemi kullanılarak toplam 15 büyükanneye ulaşılmıştır. Araştırmaya katılan büyükannelerin yaşlarına bakıldığında yaş aralığı 42-66 arasında değişmektedir. Büyükannelerin yaş ortalaması 55,6' dır. Büyükannelerin torunlarının bakımını gerçekleştirdiği süre en az 6 ay en çok 12 yıl arasında değişiklik göstermektedir. Toplamda dört büyükanne birden fazla torun bakımı gerçekleştirmiş ve bir büyükanne aynı anda dört torununun bakımını gerçekleştirmektedir. Geriye kalan 11 büyükanne sadece bir torununun bakımını gerçekleştirmiş ya da gerçekleştirmektedir. Büyükannelerin eğitim durumlarına bakıldığında ağırlıklı olarak ilkokul mezunu oldukları bunun yanı sıra iki büyükannenin okuma yazmasının olmadığı, iki büyükannenin lise mezunu ve bir büyükannenin de üniversite mezunu olduğu görülmektedir. Büyükannelerden sadece 6 tanesi daha önce herhangi bir işte çalıştığını belirtmiştir. Araştırmaya katılan büyükannelerden sadece 3 büyükanne torun bakımını gerçekleştirmek için bulunduğu ilden farklı bir ile gitmiş, diğer 12 büyükanne bakımını gerçekleştirdiği torunu ile aynı ilde ikamet ettiklerini ifade etmiştir.

Tablo 1: Büyükannelere ait demografik bilgiler

	Yaş	Büyükanne	Toplam Bakım Süresi	Öğrenim Durumu	İl Değiştirme Durumu
K1	58	Anneanne	6,5 yıl	Lise	Aynı il
K2	44	Anneanne	4 yıl	İlkokul	Aynı il
K3	57	Anneanne	1 yıl	İlkokul	Aynı il
K4	42	Anneanne	1 yıl 2 ay	İlkokul	Aynı il
K5	55	Anneanne	8 yıl	İlkokul	Aynı il
K6	63	Babaanne	12 yıl	Okuryazar değil	Aynı il
K7	58	Babaanne	2 yıl	İlkokul	Aynı il
K8	54	Anneanne	2,5 yıl	Üniversite	İl değiştirmiş.
K9	54	Anneanne	1 yıl	İlkokul	Aynı il
K10	54	Babaanne	2 yıl	İlkokul	Aynı il
K11	57	Babaanne	3 yıl	İlkokul	Aynı il
K12	59	Anneanne	1 yıl	İlkokul	İl değiştirmiş.
K13	55	Anneanne	3 yıl	Lise	Aynı il
K14	58	Babaanne	6 ay	İlkokul	Aynı il
K15	66	Anneanne	1 yıl	Okuryazar değil	İl değiştirmiş.

Veri Oluşturma Süreci

Araştırma konusunu tanımlayan çeşitli alt başlıklar ile ilgili alanyazın taraması yapılmış ve yapılan alanyazın taraması sonucunda yarı yapılandırılmış görüşme formu oluşturulmuştur.

Yarı yapılandırılmış görüşme formunda büyükannelerin deneyimlerini, hislerini, düşüncelerini ve bakım sürecinin yaşamlarına etkilerini paylaşmalarını sağlayacak sorular yer almıştır. Büyükanneler ile yapılan görüşmelerde yaş, öğrenim durumu, torunu ile aynı ilde yaşama/yaşamama durumu, torununun bakımını ne kadar süredir sağladığı hakkında demografik bilgiler toplanmıştır. Torun bakımı gerçekleştiren büyükannelere büyükannelik algısı, torun bakımına karar verme, bakım sürecine ilişkin deneyimler ve yaşanan zorluklar, bu zorluklarla başetme durumlarıyla ilgili sorular yöneltilmiştir.

Yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşme formu oluşturulduktan sonra belirlenen bir büyükanne ile ön deneme yapılmış, görüşme sonrası gerekli değerlendirmeler ve güncellemeler yapılarak veri oluşturma sürecine başlanmıştır. Büyükannelere ulaşmada kaynak kişilere başvurulmuş ve kaynak kişiler aracılığıyla kartopu örnekleme yöntemi kullanılarak büyükannelere derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Derinlemesine görüşmeler büyükannelerin evlerinde uygun bir odada gerçekleştirilmiştir. Görüşmelerin süresi 30-95 dakika arasında değişiklik göstermektedir. Görüşmelerin büyükannelerin evlerinde gerçekleştirilmiş olması ve görüşme sonrası aile ile vakit geçirilmiş olması aile ilişkilerine dair gözlem yapılmasına, büyükanne ve aile üyelerinin birlikte değerlendirilebilmesine olanak sağlamıştır.

Araştırmanın Etik Yönü

Selçuk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Girişimsel Olmayan Klinik Araştırmalar Etik Kurulu' nun 31.10.2018 toplantı tarihli ve 2018/168 no'lu kararı ile araştırmanın etik açıdan uygunluğuna dair onay alınmıştır. Görüşmeye başlamadan önce büyükannelere hazırlanan bilgilendirilmiş onam formu verilmiş, beraber okunmuş, açıklanmış ve önemli noktaların üzerinde durulmuştur. Araştırmanın amacı ve içeriği hakkında bilgi verildikten sonra bilgilendirilmiş onam formu içerisinde yer alan gönüllülük, gizlilik konuları belirtilmiştir. Araştırmaya katılan büyükannelerin isimleri K1, K2, K3... K15 şeklinde kodlanmış; görüşmeler sırasında kullanılan isimler, yer adları değiştirilmiştir. Görüşmelerin ses kayıt cihazı ile kayıt altına alınacağı konusunda katılımcılara bilgi verilmiştir. Ses kayıt cihazı katılımcıların kabul etmesi üzerine kullanılmış, kabul etmemeleri halinde görüşme sırasında ifade edilenler not alınmıştır. Katılımcıların yapılan bilgilendirmeler neticesinde araştırmaya katılmaları halinde bilgilendirilmiş onam formunu imzalamaları istenmiştir.

Verilerin Analizi

Verilerin değerlendirilmesinde betimsel analiz kullanılmıştır. Betimsel analiz görüşmecilerin duygu ve düşüncelerini ifade ettiği şekilde, doğrudan alıntılar ile verilerin sunulduğu değerlendirme yöntemidir (Kümbetoğlu, 2015). Verilerin analiz edilmesinde nitel veri analiz programı olan MAXQDA kullanılmıştır. MAXQDA aynı pencerede hem görüşme metnini hem de kodları gösteren ve verileri görselleştirme imkanı sunan bir nitel analiz programıdır. Analiz sorucunda veriler büyükanneliğe atfedilen anlam, torun bakımına karar verme, büyükannelerin torun bakım sürecine ilişkin deneyimleri, başatme ve sosyal destek temaları altında değerlendirilmiştir.

BULGULAR

Büyükanneliğe Atfedilen Anlam

Torunlarının bakımını gerçekleştiren büyükanneler üstlendikleri büyükannelik rolüne ilişkin düşüncelerini genellikle olumlu ifadeler ile belirtmektedirler. Büyükanneler için torun bakımı mutluluk verici, bir yaşam kaynağı, sorunlarını unuttururan bir süreç olarak görülmektedir. Nitekim Kartal (2010)' ın büyükanne ve büyükbabalarda torun bakma durumunun depresyon ve yaşam kalitesine etkisini incelediği çalışmasında büyükanne ve büyükbabaların %35.5'inin torun bakımı gerçekleştirmenin kendilerini mutlu hissettirdiği sonucuna ulaşmıştır.. Konu ile ilgili olarak büyükannelerin ifadeleri şu şekildedir:

"Şey var şimdi kendi çocuğundan tatlı oluyor. Yani kendi çocuğundan tatlı. Biz onlarla üzüntüyü kederi unutturuyorlar yani hani şeyey derler ya yaraya melhem diye bize de öyle oluyolar." (K9, 54 yaş)

"Şimdi ben eşimden ayırıyım. Öyle olunca oğlumdan da ayırıyım. Torunum benim için yaşam kaynağı oldu, yaşam sevinci oldu bana. " (K3, 57 yaş)

Aynı doğrultuda bir büyükanne büyükannelik rolüne ilişkin düşüncelerinden bahsederken, torununa olan sevgisinden ve bununla birlikte hayatında yaptığı değişikliklerden bahsetmektedir:

"Mesela babaanne derken kendi canının bi parçası oluyor. Tabi ki çok seviyorsun. Ondan sonra ilgi alanını mesela evini yurdunu her şeyini bırakıp geliyorsun. Onu sevgiyle saygıyla büyötmek istiyosun." (K14, 58 yaş)

Büyükannelerin torun bakım sürecine ilişkin yaşadıkları her türlü zorluk ve sıkıntıya rağmen torunlarıyla vakit geçirmenin her şeye değer olduğu ortaya koyulmaktadır (Uğur, 2018). Büyükanneler, büyükanne rolüne yönelik düşüncelerini ifade ederken torun bakımı sırasında birtakım zorluklarla karşılaştıklarını ancak tüm zorluklara rağmen torun bakımının kendilerinin bir görevi olduğunu ifade etmekte, zorluklar olsa da torun bakımının kendilerine iyi geldiğini belirtmektedirler:

"Zorluklar... Torunumun gazı çok vardı. Ondan dolayı da çok uykusuz kaldık. O da uyuyamıyordu ya. O uyuyunca adım atmaktan korkuyodum. O beni çok yordu psikolojik olarak. Çocuk uyku uyumaz. Ağlıyor. Çok ağlardı devamlı ağlardı. O beni çok etkiledi. Sürekli ona dikkat ederdim. Kendimi işe veremem devamlı kafamda o vardı uyku düzenine girene kadar. 5-6 ay kadar

uğraştık... Çok bocaladım. Ama sonra atlattık, düzene girdiğinde uykusu. Sonra bana şifa gibi geldi. Allah' ın bi lütfu." (K4, 42 yaş)

Torunun bakımını gerçekleştirmekte olan bir büyükanne torun bakımına ilişkin yaşadığı zorlukların yanı sıra torun bakımının kendisine verilmiş bir görev olduğunu belirtmekte, bu görevi kutsal bir vazife olarak nitelendirmektedir:

"Bak bugün benim yaşım 58 diyorum. Ben bugün gözümü yumsam Rabbim bana sormayacak mı sen bu yaşa kadar naptın? Her günümüz şey altında zaten, izlenim altında. E demek ki bana da bu 50 yaştan sonra Rabbim bana çocuk bakıcılığı görevi verdi. Ve ben bunu hakkıyla yapmak zorundayım. Bana okulda nasıl imtihanla karneme artı eksili puanlar geliyorsa Rabbimin karnesi önemli benim için diyorum. Ben bunu Allah rızası için yapım ki çocuklara da yansısın yani bu. Zaten yansıyor da." (K1, 58 yaş)

Bunun yanı sıra büyükanneler büyükanne olmak konusunda hissettiklerini açıklarken, kendi çocuklarında yapamadığı her şeyi torunlarına sağlamaya çalıştığını, kendi çocuklarından daha da dikkatli davrandıklarını ifade etmektedirler. Ayrıca büyükanneler torun bakımı ile eski günleri anımsadıklarını şu şekilde belirtmektedir:

"Büyükanne olmak... Ben anneanneyim. Anneanne olmak, sanki böyle eski günlere dönüyorum. Çocukluğum, kendi çocuklarım. Sanki böyle kendi çocuklarıma yetemedim de bunlara daha çok çabalıyorum yani. Keşke kendi çocuklarıma da yapsaydım der gibisine, güzel hislerle, yani sevgi dolu olarak," (K1, 58 yaş)

"Torununu sevmek severek bakmak kendi çocuğun gibi hatta kendi çocuğundan daha da ileri bakmak yani." (K13, 55 yaş)

"Kendi çocuklarımızda bilemedik bakmasını. Yokluk- varlık, birini buldu mu ikisini bulamazdın. Öyle süreçlerden geldik. Bunlarda daha farklı oluyo ama. Çocuklarımız arkasında durduk, burda okudular. Memur oldular, geliyolar ya hep zaten, kendilerini kurtardılar. Böyle yani." (K5, 55 yaş)

Büyükannelerin büyükannelik algısının olumlu yönde olduğu görülmektedir. Büyükanneler büyükanne olmanın mutluluk verici olduğunu, kendilerini iyi hissettiklerini, torunlarına olan sevgileri ile hayatlarını değiştirebileceklerini vurgulamaktadırlar. Bunun yanı sıra büyükannelik görev olarak algılanmakta ve kutsal bir vazife olarak görülmektedir. Büyükannelerin kendi çocuklarının bakımında

eksik kaldıkları noktaları torunları ile telafi etme çabası içinde olması önemli bir diğer noktayı oluşturmaktadır. Çalışmada büyükannelik, zorluklara rağmen torun sevgisine odaklanmakta olan bir algı ile şekillenmektedir.

Torun Bakımına Karar Verme

Torun bakımına kendisinin karar verdiğini ifade eden büyükannelerin çocuklarıyla aralarındaki ilişkiye vurgu yaptığı ve çocuklarını düşünerek torun bakımını üstlenmek istedikleri görülmektedir.

"Şimdi şöyle, kızım benim üniversitede hoca. Bana söyledi anne böyle böyle ben bunu kreşe vermeyi düşünüyorum birinci çocuğumda da yoruldu, sen bunu hiç bakma bile dedi. Çünkü bana kıyamadı kızım da. Ben dedim sen bana kıyamıyon ama ben de sana kıyamıyom, torunuma kıyamıyorum dedim, bu çocuğu başkalarının eline de ben veremem dedim. Allah'ın izniyle işte 1 yaşı bittikten sonra bana geldi, kendim karar verdim yani sevgiyle, istekle. Zaten biz bir dede bir neneyiz yani. Evde öyle başka kimsemiz de yok. Kendim bakıyorum. Bazen tabi dedemizin de faydası oluyor." (K1, 58 yaş)

Büyükannelerin bazıları çocuklarıyla birlikte bu kararı aldıklarını ifade etseler de bir büyükanne henüz torunu dünyaya gelmeden torun bakımının kendisinin gerçekleştireceğinin belli olduğunu ifade etmektedir:

"Zaten biz bunu çocuk hiç olmadan önce ev alırken düşün yaparken kendi ailesi uzakta olduğu için evlerini bile yakından düşündüler. Çocuğumuz olursa ilerde sen bakarsın diye ben böyle evet demiştim zaten hiç ortada bir şey yokken. Bakacakmış gibi davrandım zaten. O yüzden de doğunca altı ay kendi ilgilendi. Şimdi iki yaş dört aylık falan çocuk " (K10, 54 yaş)

Torun bakımı konusunda büyükanneler torunlara bakmak mecburiyetinde olduklarına vurgu yapmaktadır. Mecburiyet durumuna vurgu yapan büyükannelerin torun bakma nedenleri olarak aile içinde yaşanan kriz durumu etili olmaktadır. Bir büyükanne de kızının çalışması gerektiğine vurgu yapmakta ve torunlarına bakmaya mecbur olduğunu belirtmektedir:

"Mecburiyet. Bakmak mecburiyetindeydim. Kızım eşinden boşandı. Benimle birlikte yaşıyorlar, kızım şuan çalışıyo. Ben torunuma bakmak zorundayım, öyle oldu. Böbrek hastası benim çocuğum. Üç ameliyat oldu 1 yaşına kadar.

Yemesi, içmesi, altını değiştirme, ameliyat sonrası yapılması gereken pansumanları... Kızım bakamadı, yapamadı. O da çocuktü. Benim çocuğumun her şeyiyle ben ilgilendim." (K2, 44 yaş)

"Guzum tabi maddi durum. Maddi durumdan dolayı kız naptı işe başladı, işe girdi. Öyle olunca çocuklarla ilgilenmek zorunda kaldık. Kızım geldi dedi ben işe gircem. Bende de bel fitiği var tamam mı şey biraz, öyle olunca bakabildiğim kadar bakım dedim Bizim evler de yakın olduğundan zaten çocuklar da bizden çıkmazdı. Tabi anne de işe girince devamlı bizde kalmaya başladılar, sabit kaldılar." (K9, 54 yaş)

Büyükannelerin torun bakımına karar vermelerinde kendi çocuklarına destek olmak istemeleri ve torunlarını tanımadıkları bir başkasının sorumluluğuna bırakamayacaklarını belirtmeleri etkili olmaktadır. Bunun yanı sıra torun bakımının büyükannelerin görevi olarak görüldüğü, torunları dünyaya gelmeden bu durumun belli olduğu da belirtilmektedir. Ayrıca büyükanneler aile içerisinde yaşanan çeşitli olumsuz durumlar neticesinde torun bakımını üstlenmek mecburiyetinde olduklarını ifade etmektedirler. Torun bakımına karar verilirken birçok faktörün etkili olduğu görülmekte ve sonuç olarak torun bakım faaliyeti büyükannelerin sorumluluğu olarak görülmektedir.

Büyükannelerin Bakım Sürecine İlişkin Deneyimleri

Büyükannelerin torun bakımından önceki yaşam tarzları, sosyal ilişkileri torun bakım sürecini büyük ölçüde etkilemektedir. Torun bakımını gerçekleştirmeden önce sosyal hayatında sınırlı ilişkileri olan büyükannelerin, torun bakım sürecine ilişkin olumlu değerlendirmeleri söz konusudur:

Ben öyle çok gezen biri değilim. Çocuklara kendimi adadım. Amcanla vakit geçiririm hep. Komşulara gitti mi zaten 5-10 dakika dururum yani önceden de çok sevmezdim gezmeyi. Hiç dalcınmadım, sıkıldım demedim çocuklardan. Hiç yormadılar beni çocuklar da." (K5, 55 yaş)

Tam zamanlı torun bakımı gerçekleştirmek büyükanneler üzerinde olumsuz etkilere neden olabilmektedir. Nitekim aile içi kriz nedeniyle torunlarının bakımını tam zamanlı olarak gerçekleştiren bir büyükanne tüm hayatını torunlarına adadığını, her şeyleriyle ilgilendiğini ve yine de torunlarına bakması gerektiğini belirtmektedir. Kendi çocuklarından sonra torunlarının bakımını üstlenmek durumunda kalan büyükanne düşüncelerini şöyle ifade etmektedir:

"Hayatım öldü. (Ağlayarak anlatmaya devam ediyor.) Bunlar 4 tane gendim büyüttüm. 4 de bunların 8 çocuk guzum. 2 de onunku var daha onlara da çok şey yaptım yardımcı oldum. 9-10 çocuk oluyor hemen hemen ben bunları çocuğnan çömleğnen hayatım geçti. Yani kendiminkileri de öyle büyüttüm gelin ettim tam acik şeye ereceğim zaman bu gelin öyle yaptı. Arka arkaya doğurdu guzum. Onu da başıma attı goydu gitti. Böyle işte. İşte hep gonu gomşuya kime sorarsan sen nasıl bi babaannesin ben öyle bi babanneyim ben atamam yani ben kıyamam." (K6, 63 yaş)

Torun bakımıyla hayatlarında bir çok durumun değişiklik gösterdiğini ifade eden büyükannelerden biri hayatının tamamen değiştiğini, çocuklarını büyüttüğünü ancak tekrar çocuk büyütme durumu içerisinde kaldığını ve hayatının kısıtlandığını ifade etmektedir:

"Valla çok şey değişti. Bu soruya nasıl cevap veririm. 180 derece değişti öncesi ve sonrası. Yani tamamen değişti hayatım. Öncesiyle sonrası sonra eve kapandım. Hayatım çocuk oldu. Önce gezip tozan rahat bi kadındım yani. Çocuklarını büyütmiş üniversiteye getirtmiş, sınav dertleri de bitti şükürler olsun. Sağlıklarını bozmasın Allah. Yani gezip tozuyodum altımda bi araba orası senin burası benim. Gidebildiğim yere kadar gidiyordum yani değişti. Tam değişti benim hayatım tam kısıtlandı." (K10, 54 yaş)

Torun bakımı için 3 büyükanne yaşadığı ili değiştirmiş, bir tanesi ise ilçesini değiştirerek çocuklarının evine kısa süreli olarak yerleşmiştir. Çocuğunun evine yerleşen büyükanne diğer iki kızını geldiği ilçede bırakmış olmasına değinmiş, torun bakımını öncelik olarak aldığını ancak kızlarını da düşündüğü bir süreç yaşadığını belirtmiştir:

"Akşam burdayız burda kalıyoruz biz. Kalıyoruz burda bizim evimiz Seydişehir'de çocuk bakmak için geldik biz buraya. Çocuk için iki gızı goyup geliyom orda. Tabi ki benim için şöyle zor gönlüm orda oluyor. Hani kızlarımız da yanımda olsa bekar oldukları için. Gızlar da yanımda olsa hani daha rahat olacak." (K14, 58 yaş)

Shaibu (2013)' nun çalışmasında ifade ettiği gibi torun bakımı görev olarak görülmekte, torunun bakım sorumluluğu kabul edilse de zor bir süreç olduğuna değilinmektedir. Bu çalışmada da büyükanneler sevgi ifadelerinin yanı sıra torun bakımının yorucu yanlarına şu şekilde değinmişlerdir:

" Sabah kahvaltıda ne yicek ben düşünüyorum. uyandıktan sonra çorbasını ben düşünüyorum. Ara öğününü meyvesini ben düşünüyorum her şeyini yani sadece kılığını kıyafetini alıyolar bezini ondan sonra da ben." (K10, 54 yaş)

Yoğun bir şekilde ve uzun bir süre torun bakımı gerçekleştiren büyükanneler için bu sürecin strese ve daha fazla yorgunluğa neden olan bir sorumluluk duygusuna dönüşebileceği vurgulanmaktadır (Uğur, 2018). Büyükanneler torun bakım sürecinde çok fazla sorumluluk aldıklarını, bu durumun kendilerini kısıtladığını, büyük bir sorumluluk duyduklarını ve bu durumu zorluk olarak nitelendirerek kendileri açısından yorucu olduğunu ifade etmişlerdir. Büyükanneler torun bakımı ile ilgili belli sınırlandırmaların olması gerektiğini ve kendilerine vakit ayırmalarını sağlayacak desteğe ihtiyaç duyduklarını belirtmişlerdir:

"Ha bazen mesela biraz beni dinlendirseler ananesine gitse. Doktora gitcem zor gidiyorum mesela. İşte ananesinde de bir hafta kalsa arada. Ayda bir hafta kalsa mesela. Kalmıyor tabi ben ister istemez biraz yoruluyorum." (K7, 58 yaş)

"Bazı arkadaşlarım da aynı duruma düştüler çünkü hep akranız ya torun bakmaya başladılar ama onların mesela bi arkadaşımın yaz tatilinde babaanne bakıyo kışın anane bakıyo böyle anlaştılar. Benim hiç yardımım yok yani bu önemli. Hep benim hep bana ait. Ananeden dededen bi fayda yok. Uzaktalar bütün benim üstümde yani. Hiç kaçışım yok." (K10, 54 yaş)

Büyükanneler torun bakım sürecinde tüm zamanlarını torun ile geçirmek zorunda kaldıklarını, yaşamlarında kısıtlamalar yaşadıklarını, hayatlarında torun bakımı sonrasında belli başlı değişiklikler yaşadıklarını ve kendilerine zaman ayıramadıklarını ifade etmekte, tüm bunların kendilerini zorladığı belirtilmektedir. Bu konuyla ilgili olarak bir büyükanne:

"Şahsıma ait 5 dakika zamanım yok. Bütün zamanımı onunla geçiriyorum. Benim eşim hasta bir de onun da bakımını sağlamaya çalışıyorum. Ama her anım çocuğumla oluyor. Kendi annesine bile teslim edemem yani şuan öyle olduk, bırakmam. Beraber uyuyoz, kalkıyoz, yemek yiyoz, oyun oynuyoz... Hep beraberiz, tüm zamanım onunla." (K2, 44 yaş)

Kartal (2010)' a göre torun bakımı gerçekleştirmekte olan büyükannelerin %22.3'ü torun bakmanın aşırı yorgunluğa neden olduğunu belirtmiştir. Yine aynı doğrultuda yapılan bir çalışmada büyükannelerin çoğunun büyükannelik rollerine ilişkin

tanımlamasında yorucu özelliğine değinmişlerdir (Uğur, 2018). Büyükanneler torun bakım sürecine ilişkin yorgunluklarından bahsetmektedir ve bir büyükanne bu süreçte çok yıprandığını vurgulamaktadır:

Daha napıcım ben. Bu kadar. Hani mesela hafta sonu gelir benim de işim olur tabi hafta içi yapamam. E bahçeler iş çok olur zaten. Bu sefer onların işi olur anne çocuğa bak. E bakıyım hadi kendi işimi bırakıyım. Onunla ilgilenirim burda kalır akşama kadar. O kendi işine bakar. O kadar rahat yani bizimki. Hiç hayır çıkmaz ağızımdan bu huyum iyi değil. Yıprandım zaten çok çöktüm. Bu sene herkes diyo sen çok çökmüşsün." (K7, 58 yaş)

Büyükanneler önceliklerinin torunları olduğunu belirtmiş, çeşitli sosyal aktivitelerinin kısıtlandığını ancak torunları için bu durumu kabullenmek zorunda kaldıklarını belirtmişlerdir. Bir büyükanne yaşamındaki kısıtlamaları şöyle ifade etmiştir:

"Çocuk hareketli onunla bir yere gidemiyorum, gelemiyorum. İki yıldır hapis gibi oluyorum evde. Annesinden daha çok sorumluluk bende oluyor. Ona akşam altıda gidiyorlar, bazen gitmiyorlar burda oluyorlar, onda gidiyorlar. Sabah yediye kadar sorumlulukları var o da zaten uykuyla geçiyor çocuğun. Yani işte kendileri çok uğraşmıyorlar. Hep bütün şeyler yorucu kısmı bizde." (K10, 54 yaş)

Torun bakmanın yanı sıra ev içindeki çeşitli işler ile ilgilenmek birçok büyükanne tarafından bakım sürecini zorlaştırıcı bir neden olarak görülmektedir:

"Severek baktım ben ama tabi evin işleri var her şeye koşturuyon hem toruna bak hem işe bakacan öyle zor oluyo. Hasta olduğu zamanlar oluyo mesela durmuyo napcan sırtında gezdiriyon. Annesi de bazen izin alıyo geliyor işte doktora götür et." (K13, 55 yaş)

Büyükanneler torun bakım faaliyetlerine ilişkin sorunlulukların tamamen kendilerinde olmaması gerektiğini, belirli bir sınırlandırmanın olması gerektiğini belirtmektedir:

"Bütün bakımı bende olmamalı öyle zor oluyo. Geceleri de bakmak gündüzden daha zor oluyo. Gece gidince dinleniyon. Bizim arkadaş vardı gece de bakıyodu işte o da diyo zor oluyo diyo. Altını temizle, uyut, gezdir bizim görevimiz budur yani." (K13, 55 yaş)

Torunların bakımını sağlıyor olmak büyükannelerin sağlığı üzerinde de olumsuz etkiye neden olabilmektedir. Kelley ve ark. (2000)' nın ifade ettiğine göre torun bakımı gerçekleştirmekte olan büyükannelerin fiziksel sağlık durumu, psikolojik

sağlık durumlarını da etkilemektedir. Büyükaneler yaşadıkları sağlık sorunları nedeniyle torunları ile ilişkilerinde bazı zorluklar yaşadıklarını, kendilerini yoran bir süreç olduğunu ancak sağlık sorunu yaşıyor olsalar da torun bakımını gerçekleştirmelerinin bir gereklilik olduğunu ifade etmektedirler:

"Başım çok ağrırdı hani dedim ya. Bunlar abisi ile birlikte olurlardı benim migrenim bi tutardı. Ağlama derecesine gelirdim. Annem derdim ne olursunuz sessiz olun derdim, çizgi film açın sessizce izleyin derdim. Çizgi film izlerlerdi ben de mecbur yanlarında kalırdım. Onlar izlerken kulaklarımı kapatırdım ben tabi dayanmam ki ağrıdan. Hani şey olurdu böyle kapı kapansa kızardım öyle. İşte ağrıya da yapacak bişey yok ki. Belim çok ağrırdı benim bi de üstüne migren oldu mu... Sese dayanamazdım hiç. Durup durup bir gelirdi... Çocuklarla da ilgilenmek zorundasın, işte üstü batar, çış kaçırlılar mecbur bakmak zorundasın." (K9, 54 yaş)

"Belimden sıkıntı yaşıyorum kucağıma almakta zorlanıyorum. Hani giydirip kuşatmak eğilip doğrulmak biraz sıkıntı oluyor. Dizlerimizde problem var. Belimizde dizlerimizde başka da böyle psikolojik olarak da böyle bazen hani ben napıyorum diyorum ya başka bi hayatım yok. Hayatıma bak diyorum yani hayatımdan sıkıldığım da oluyor. Bir çocuk bi ben bi çocuk bi ben ne hale geldim diyorum. Bu sefer rahatlatmaya çalışıyorum. Halime işte iki senesi geçti kreşe gider bi şey yapar. Az kaldı dayan sen napıyon herkes bakıyo bi tek sen değilsin gibi kendimi rahatlatmaya çalışıyorum." (K10, 54 yaş)

Torun bakım sürecinde aynı zamanda kendi çocuklarına bakmakta olan bir büyükanne iş yükünün fazla olmasının torun bakım sürecini olumsuz yönde etkilediğini belirtmektedir:

"Bilmiyorum çok yakınan çok şikayetçi babanne de olmak istemiyorum. Durum bu neden çünkü benim evimin kalabalık olmasından kaynaklanıyo. Benim kızım gidiyo kızımın odasını da süpürüyorum temizliyorum okula gidiyor öğrenci. Oğlumun odasını da süpürüyorum onun kahvaltısını da hazırlıyorum yeri geliyo. Ötekinin kahvaltısını da hazırlıyorum kahvaltı bitmiyor bi türlü. İşim çok olduğu için benim sıkıntı. Aslında tümüyle çocuktan şey yapamam yani. Başka değişkenlerim var. Ben bu şeyin arasında çocuk bakıyorum yani aile ortamının arasında. Kendi yetişkin çocuklarımla arasında"

baktığım için onların isteklerine de cevap vermek zorunda kalıyorum. Mecburen." (K10, 54 yaş)

Torun bakımı sonrası hayatlarında, sosyal ilişkilerinde belirli kısıtlamalar yaşayan büyükanneler, torun bakımına devam etmemeleri yönünde tepkilerle karşılaşmaktadır. Alınan tepkilere rağmen büyükannelerin bir çaresizlik hissettiği, torun bakımına devam etmelerinin bir gereklilik olarak algılandığı görülmektedir. Büyükannelerin ifadeleri şu şekildedir:

"İşte arkadaş çevrem dedi çocuğa anası baksın bırak sen niye bakıyon, niye sohbetinden kalıyon diye ama şimdi kızın eşi asgari ücret alıyo, yetmiyor yani kız napsın. Mecbur çalışmaya gidiyo yapcak bişey var mı? Yok." (K9, 54 yaş)

Torunlarına bakan büyükanneler torun bakımına ilişkin aile üyelerinden de olumsuz tepkilerle karşılaşmaktadır. Aile üyeleri torunlarını ya da yeğenlerini sevmelerine rağmen torun bakımının yorucu olduğunu ve bu süreçte ihmal edildiklerini ifade etmişlerdir:

" 40' ı çıkana kadar ben annesinin yanında kaldım ya dede de bir tavır değişti. Hani dayıya da yansıdı bu. Dayının da tavırlar değişti. Şey dedi işte sen hep böyle mi olacaksın, üstüne çok düşüyon üstüne düşme, evin var senin... Öyle demeye de başladılar. Yani öyle de olmuyo işte. Gittim çocuğumun yanında kaldım bi süre napacaktım?" (K4, 42 yaş)

"Çocuklarım da ilk başta tepki vermemişlerdi ama şimdi evdeki genç kızım tepki veriyor. Ben diyo annesi miyim halasıysam çok seviyorum evet ama bu kadar sorumluluğu niye aldın, sen abarttın bu işi, başka biri baksaydı biz dışardan destekleseydik. Üç yaşına geldin mi kreşe versinler yeter artık ben daraldım, yoruldum falan diyo." (K10, 54 yaş)

Torun bakım sürecinde büyükanneler torunlarının neredeyse tüm ihtiyaçlarıyla ilgilendiklerini ve bunun yanı sıra farklı ev işlerine ilişkin sorumlulukları da yerine getirdiklerini belirtmektedir. Bu durum büyükannelerin kendilerine zaman ayıramamasına, yorulmasına ve çocuk bakımının ağır bir sorumluluk olduğu gerçeğiyle yüzleşmelerine neden olmaktadır. Büyükanneler sosyal yaşamlarının büyük ölçüde kısıtlandığını belirtse de torunlarına olan sevgiye vurgu yaparak bunu görmezden gelme eğilimi taşımaktadırlar. Torun bakımı gerçekleştirmekte olan büyükanneler, aile üyeleri tarafından ve çevreden torun bakımının devam ettirilmemesi yönünde tepki aldıklarını ifade etmektedirler.

Başetme ve Sosyal Destek

Büyükannelerin torun bakım süreçlerine ilişkin deneyimlerinde zorlandığı noktalarla genellikle duygu odaklı başetme yöntemlerine başvurduğu görülmektedir. Duygu odaklı başetme yönteminde büyükanneler başetme durumlarını genellikle dini boyut ile açıklamakta; bunun yanı sıra şükretmek, zamana bırakmak, sabretmek gibi çözümler bulduklarını ifade etmektedirler. Büyükannelerin torunlarının bakımlarını gerçekleştirdiği süreç içerisinde sosyal destek, karşılaşılan zorluklarla baş etmede önemli bir güç unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır. Sosyal destek; bireye çevresindeki kişiler ve yollar aracılığıyla sağlanan çeşitli yardımları tanımlanmaktadır (Ünüvar, 2013). Sosyal destek alma durumunun insanların yaşamlarını olumlu yönde etkilediği bilinmektedir. Sosyal desteğin sağlık üzerinde olduğu gibi stres üzerinde de olumlu etkileri bulunmaktadır (Kartal, 2010). Ayrıca Kelley ve ark. (2000)' na göre aile kaynaklarının, sosyal desteğin ve fiziksel sağlığın torun yetiştiren büyükannelerin psikolojik sağlığını etkilediği belirtilmektedir. Daha az sosyal destek alan büyükanneler daha yüksek psikolojik sıkıntı yaşama eğilimindedirler. Bu çalışmada büyükannelerin sosyal destek sistemleri dış sosyal destek ve aile içi sosyal destek şeklinde oluşmakta ve sosyal destek, başetme durumunda önemli bir etken olarak ele alınmaktadır.

Büyükannelerin torun bakım sürecinde karşılaştıkları zorluklar karşısında başetme stratejileri arasında dini değerler önem kazanmaktadır (Shaibu, 2013). Dini değerler doğrultusunda başetme yöntemi geliştirdiğini ifade eden büyükanne şunları belirtmiştir:

"Her şey Allahtan. Şimdi çevreye bakıyorum ben herkesin bi sıkıntısı var. Benden şey olan, işte hastalık, kaza bela, hasta olan çocuklar, sakat, özürlü çocuklar onları görüyoruz duyuyoruz. Şükürler olsun diyorum yani. Aklımız fikrimiz yerinde. Rabbimin lütfuyla başardım. Bol bol dua ettim ediyorum da, yetişiyor, rahmetini veriyor. İbadet, maneviyat bunlarla güç buluyorum yoksa çöküveriyorum. Namaz başlı başına huzur. Dini kitaplar mesela... Tabi saptıranlar da oluyo. Yerini, ilmini bulsan baldan tatlı insanı alıp götürüyo. Bizim grubumuz var şidi zaten Menzil biliyon mu bilmem. Yaşayanlar biliyo iyi geliyor, tasavvuf..." (K4, 42 yaş)

"Allah onun gücünü verdi. Severe baktığım için heralde. " (K12, 59 yaş)

Torun bakımını tam zamanlı olarak gerçekleştirmekte olan büyükannelerin “ölürsem torunuma kim bakar?” endişesi yaşayarak ölümden çok yaşama dair düşündükleri ifade edilmektedir (Kartal, 2010). Aynı şekilde torun bakımı gerçekleştiren büyükanneler torunlarının bakım ihtiyaçlarını karşılayamayacakları endişesi ve ölüm endişesi taşımakta, bu durum stres yaşamalarına neden olmaktadır (Uğur, 2018). Duygu odaklı baş etmede büyükanneler sabretmek, zamana bırakmak, kendiliğinden düzelmesini beklemek gibi ifadelere yer vermektedirler. Bir büyükanne sabrederek ve çocuklarından destek alarak torun bakım sürecindeki zorluklarla baş ettiğini ifade etmektedir. Bunun yanı sıra torunları için yapması gereken her şey bittiğinde ölüme hazır olduğunu şu sözlerle belirtmektedir:

"Valla ittim gittim işte kimi gün ağladım kimi gün güldüm kimi gün ne bilim işte guzum baş ittim bilmiyorum. Baş ittim gitti yani. Onlar da yani dirler anne takma gafana, şöyle yap böyle yap anne. Gün gelir her şey değişir didiler değişiyorda baya büyüyorlar ittiler hani onlar da yardımcı oldular, çocuklarım da yardımcı oldular. Hepsi yani. Öyle öyle başardık gittik bu zamana işte. Rabbim inşallah ömrümü almaz onları da yerleştiririm ondan sonra hazırım guzum. Nasıl olsa bi ölüm borcumuz var." (K6, 63 yaş)

Aile içi sosyal destek büyükannelerin torun bakım süreçlerinde aile üyelerinin (dede, dayı, teyze, amca vb.) büyükannenin sorumluluklarını paylaşmaları, büyükannelerin çeşitli sosyal aktivitelere (akraba, komşu, arkadaş ziyaretleri) katılmaları noktasında olanak sağlamaları şeklinde ifade edilmektedir. Bu çalışmada aile içi sosyal destek durumlarına vurgu yapan büyükannelerin bakım sürecine ilişkin daha olumlu ifadeleri olduğu görülmektedir. Bu durumda aile içinde sağlanan sosyal desteğin, büyükannelerin torun bakım sürecinde karşılaştığı zorluklarla başetmeleri noktasında önemli olduğu görülmektedir. Bu durum büyükanneler tarafından şöyle ifade edilmektedir:

"Allah razı olsun eşimden de eşim de çocuklarına düşkün olmasa ben yapamam. Gelemem yani çocuklarımı mutlu idemem. Çocuklarım Allah razı olsun eşim bana çok destekçi oldu her yönden." (K15, 66 yaş)

Dede daha çok düşer çocukların üstüne. Yeme, içme bende. Gezme, tozma dedede. Abur cubur yeme teyzede. Dede zaten kıyamaz çocuklara, onlar der dede bizi gezdir arabayla, hemen yapar. Kıyamaz çıkarlar şöyle bir dolanıp gelirler. Öyle yani yeterliydim." (K9, 54 yaş)

Büyükannelerin torun bakım süreçlerinde arkadaşlarıyla vakit geçirmesi, kendisine yardımcı olması için belirli saat aralığında bir bakıcı ile anlaşmak şeklinde ifade edilmekte olan dış sosyal destek yine büyükannelerin başatme mekanizmalarını güçlendirmektedir. Dış sosyal desteğe vurgu yapan büyükannelerin zorluklarla başatme noktasında sorun yaşamadığı ve bakım sürecine ilişkin daha olumlu ifadeleri olduğu görülmektedir.

"Arkadaşlarım İstanbul' da var zaten bi tane candan arkadaşım var. Ona giderdim gelirdim. Ona giderdim gelince mutlu oluyormuşum nasıl oluyosam. Şey diyodu ki damadım anne diyo siz Ülfet teyzeye gidip geldiğinizde çok değişiyosun diyodu mutlu oluyosun diyodu. Evde yoruluyomuşum heralde böyle. Ondan sonra değişik geliyorsun dedi hep gidiyodum ona Kadıköyde oturuyodu. Erkenden gidiyodum torunuma baktığım sürece." (K8, 54 yaş)

"O sırada bak oğlum da götürdü cumartesi pazar olduydu, anne istediğin bi yer var mı seni götürelim mi, gezdirelim mi, teyzeme mi bırakalım, yengeme mi bırakalım, dedeme mi bırakalım, babaanneme mi gidecen o soruları da sordular yani bana. O sıkıntılarda iyi geldi yani. Onlar da iyi geldi. " (K11, 57 yaş)

Kartal (2010)' a göre sosyal destek mekanizmalarına sahip olup torun bakımı gerçekleştiren büyükanneler daha az depresyon ve stres durumu yaşamaktadır. Bir büyükanne bakım sürecine ilişkin değerlendirmelerinde bulunurken kendisine yardımcı birinin geldiğini belirtmekte ve bu durumun sürece ilişkin yorumlarını olumlu yönde etkilediği görülmektedir.

"Bi de bakıcı da gelir öğlene kadar sekizden on ikiye kadar. Beş gün gelir Allah razı olsun. Mesela kahvaltıyı hazırlıyor. Ondan sonra öyle temizlik açısından yapılacak iş varsa yapıyor. Mesela yemek yapılacaksa yapıyor. Beraber yapıyoruz. Mehmet de anne gelsin sen çok yorulursun dediler. Onun için şey yaptılar zaten ben yine de bakarım şey yapmasam." (K14, 58 yaş)

Büyükannelerin torun bakım sürecinde karşılaştıkları zorluklarla başatme noktasında dini duyguların ön planda olduğu görülmektedir. Sosyal destek, büyükannelerin zorluklarla başatmelerinde önemli bir güç olarak karşımıza çıkmaktadır. Torun bakım sürecinde aile üyeleriyle bir iş bölümü gerçekleştirilmesi, sosyal çevre ile iletişime devam edilmesi ve sosyal aktiviteler konusunda büyükannelerin desteklenmesi, özel bir destek sağlanarak bir yardımcı ile desteklenmesi

büyükanneler için önemli görülmektedir. Sosyal destek, torun bakım sürecinde büyükannelerin fiziksel ve psikolojik sağlıklarını koruması açısından da önemli görülmektedir.

SONUÇ VE TARTIŞMA

Bu araştırmada torunlarının bakımını sağlayan büyükannelerin bakım sürecindeki deneyimleri nitel araştırma yöntem ve teknikleri aracılığıyla keşfedilmeye çalışılmıştır. Araştırma kapsamında Konya ilinde ikamet etmekte olan ve en az 6 aydır torununun bakımını sağlayan 15 büyükanne ile derinlemesine görüşme yapılmıştır. Derinlemesine görüşmeler sonrasında yapılan analizde büyükanneliğe atfedilen anlam, torun bakımına karar verme, büyükannelerin torun bakım sürecine ilişkin deneyimleri ve başatma ve sosyal destek olmak üzere 4 temaya ulaşılmıştır.

Büyükannelerin büyükanneliğe atfettikleri anlama bakıldığında büyükanneliğin olumlu ifadeler üzerinden tanımlandığı görülmektedir. Ancak büyükannelerin olumlu düşüncelerini “zorluklara rağmen” şeklinde ifade edilmiş olması, torun bakımına ilişkin olumlu düşünce ve duygularla beraber sürecin zorluğuna da vurgu yapıldığını göstermektedir. Büyükannelerin torun bakımına karar verme sürecine bakıldığında bazı büyükanneler çocuklarıyla beraber karar alarak, bazıları da mecbur kalarak torununa baktığını ifade etmiştir. Ancak büyükannelerin torun bakımına karar verme süreçlerinde karar verici özne olmak yerine, aile içinde yaşanan sorun veya kriz durumlarını çözmek adına toplumsal cinsiyet rolleri nedeniyle bakım emeğine başvurulmuş özne konumunda olduğunu söylemek mümkündür. Çocuk bakımı cinsiyete dayalı işbölümünün bir yansıması olarak kadının doğal bir sorumluluğu olarak görülmekte ve kurumsal bakım seçenekleri yerine çocuk bakımında büyükannelerin aktif bir rol alması beklenmektedir. Bu durum kurumsal bakım hizmetlerinin hem niceliksel hem de ekonomik olarak ulaşılabilir olmamasıyla da yakından ilişkilidir. Diğer bir yandan “çocuğu başkalarının eline de ben veremem” gibi söylemlerdeki kurumsal bakım hizmetlerine yönelik önyargılar da çocuk bakımının aile içinde çözülmesi gereken bir mesele olarak görüldüğünü göstermektedir. Büyükannelerin torun bakım sürecindeki deneyimlerine ilişkin temada büyükannelerin tüm zamanlarını torunları ile geçirdikleri için kendilerine vakit ayıramadıklarını, çocuk bakımı dışında diğer ev içi işlerle de ilgilendiklerini, sosyal yaşamdan izole olduklarını, çoğu zaman gündelik rutinleri bile yerine getirmekte zorluk yaşadıklarını, çocuk bakımının ağır bir sorumluluk olmasının yaşlılık döneminde karşılaşılan sağlık sorunlarını olumsuz etkilediğini, torun bakımını

odalarında bulundukları için diğer aile üyeleriyle sorun yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Büyükanneler bakım sürecindeki tüm bu zorlukları annelik pratiğiyle ilişkilendirilen koşulsuz sevgi söylemleriyle tolere etmekte, torunlarına olan sevgilerini ön planda tutarak zorlukları hoş görme eğilimi göstermektedirler. Ancak bu durum büyükannelerin torun bakım sürecinde çeşitli zorluklarla karşılaştıkları gerçeğini değiştirmemektedir. Baş etme ve sosyal destek temasında da büyükannelerin torun bakım sürecinde karşılaştıkları zorluklarda daha çok şükretmek, sabretmek gibi duygu odaklı baş etme yöntemlerini kullandığı görülmektedir. Diğer bir yandan bakım sürecinde sosyal destek mekanizmalarından yararlandığını ifade eden büyükannelerin bakım sürecine ilişkin algılarının, sınırlı düzeyde sosyal destek mekanizmalarına sahip büyükannelere göre daha olumlu olduğu görülmüştür. Bu durum büyükannelerin yaşadıkları zorluklarla baş etmeleri noktasında sosyal desteğin önemine işaret etmektedir.

Araştırmaya katılan büyükannelerin torun bakım sürecinde karşılaştıkları güçlüklerle sıklıkla vurgu yapıyor olması, araştırmanın en önemli sonuçlarından biridir. Büyükannelerin tüm zorluklarına rağmen torun bakımını bir görev veya bir mecburiyet olarak görmesi ise dikkat çekicidir. Çocuk bakımının aile içinde çözülmesi gereken bir mesele olarak görülmesi, aile içi dinamiklere zarar vermekte ve bakım rolü ile ilişkilendirilen kadınlara ağır sorumluluklar yüklenmektedir. Söz konusu büyükanneler olduğunda ise yaşlılık dönemi genel sorunlarının dışında aynı zamanda çocuk bakımı gibi ağır bir sorumlulukla ilgilenmek büyükanneleri yaşam boyu devam eden bakım faaliyetine sürüklemektedir. Bu durum çocuk bakımına ilişkin kurumsal hizmetlere olan ihtiyaca işaret etmektedir. Söz konusu hizmetlerin nicelik ve nitelik olarak artırılması ve ulaşılabilir olması önemlidir. Bu durumun hem kadınlar hem de büyükanneler açısından olumlu sonuçları beraberinde getireceği düşünülmektedir. Kurumsal bakım hizmetlerinin artırılması ve ulaşılabilir olması hem kadınların çalışma yaşamına dâhil olmasını kolaylaştıracak hem de çocuk bakımı nedeniyle çalışma yaşamının kesintiye uğramasını engelleyecektir.

Torunlarının bakım faaliyetini gerçekleştirmek büyükannelerin doğal bir görevi olarak görülmekte ve çoğu zaman büyükanneler torunlarının bakımını üstlenmek zorunda kalmaktadır. Bu durum büyükannelerin çocuk bakım sürecindeki emeğinin görünür olmamasına neden olmaktadır. Dolayısıyla torunlarına bakan büyükannelerin bakım emeğini görünür kılacak ve bakım faaliyeti sürecinde hem formel hem de informal destek almasını sağlayacak mekanizmalar oluşturulmalıdır. Büyükannelerin sorun

ve ihtiyaçlarını tespit etmeye yönelik ev ziyaretlerinin yapılması, çeşitli destek gruplarının oluşturulması veya büyükannelerin sosyal ve ekonomik olarak desteklenmesi sağlanabilir.

Bu araştırmaya katılan büyükannelerin büyük bir çoğunluğu torunlarının bakımını sağlamanın nedeni olarak çocuklarının çalışma yaşamıyla beraber çocuk bakım faaliyetini gerçekleştiremiyor olmasını göstermiştir. Ancak büyükannelerin torunlarının bakımını sağlması sadece çocuklarının çalışma yaşamı nedeniyle değil aynı zamanda ebeveynlerin ölümü, ebeveynlerin ruh sağlığı sorunu yaşamaları, boşanma, ihmal ve istismar veya bebeğin ebeveyni tarafından terk edilmesi durumlarında da söz konusu olabilmektedir. Dolayısıyla büyükannelerin torunlarına bakma sürecindeki deneyimlerini görünür kılan, meselenin farklı boyutlarını keşfetmeyi ve anlamayı odağında bulunduran araştırmalara ihtiyaç vardır.

KAYNAKÇA

- Başak, S. (2010). Genelleşmiş Güven ve Toplumsal Cinsiyet. *Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 27(1), 53-71.
- Dedeoğlu, S. (2009). Eşitlik mi Ayrımcılık mı? Türkiye’de Sosyal Devlet, Cinsiyet Eşitliği Politikaları ve Kadın İstihdamı. *Çalışma ve Toplum*, 2009(2), 41-54.
- Demiriz, S., and Arpacı, F. (2016). Okul Öncesi Dönem Çocuklarının Büyük Ebeveynleri Hakkındaki Görüşlerinin İncelenmesi. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(1), 707-726.
- Gürhan, N. (2010). Toplumsal Cinsiyet ve Din. *e-Şarkiyat İlimi Araştırmalar Dergisi*, ISSN: 1308-9633(IV), 58-80.
- Kartal, A. (2010). *Büyükanne ve Büyükbabalarda Torun Bakmanın Depresyon ve Yaşam Kalitesine Etkisi*. Denizli: Pamukkale Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi .
- Kelley, S.J., Whitley, D., Sipe, T.A., Yorker, B.C. (2000). Psychological Distress In Grandmother Kinship Care Providers: The Role Of Resources, Social Support, And Physical Health. *Child Abuse & Neglect*, 24(3), 311-321.
- Kuzgun, Y., and Sevim, S. (2004). Kadınların Çalışmasına Karşı Tutum ve Dini Yönelim Arasındaki İlişki. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 37(1), 14-27.

Kümbetoğlu, B. (2015). *Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.

Özateş, Ö. S. (2015). *Malumun İlanı*. Ankara: NotaBene Yayıncılık.

Özkaplan, N. (2009). Duygusal Emek ve Kadın İşi/Erkek İşi. *Çalışma ve Toplum*, 2009(2), 15-24.

Özateş Gelmez, Ö. S. (2015). Ailevileştirilen bakımın kürek mahkûmları: Evde bakım uygulaması kapsamında bakım veren kadınların deneyimleri. *Fe Dergi*, 7(2), 59-71.

Özdemir, M. (2010). Nitel Veri Analizi: Sosyal Bilimleri Yöntembilimi Sorunsalı Üzerine Bir Çalışma. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(1), 323-343.

Özçatal, E. Ö. (2011). Ataerkillik, Toplumsal Cinsiyet ve Kadının Çalışma Yaşamına Katılımı. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1(1), 21-39.

Shaibu, S. (2013). Experiences of Grandmothers Caring for Orphan Grandchildren in Botswana. *Journal of Nursing Scholarship*, 45(4), 363-370.

Thomson, E.F. and Minkler, M. (2001). American Grandparents Providing Extensive Child Care to Their Grandchildren: Prevalence and Profil. *The Gerontological Society of America*, 41(2), 201-209.

Urhan, B. and Etiler, N. (2011). Sağlık Sektöründe Kadın Emeğinin Toplumsal Cinsiyet Açısından Analiz. *Çalışma ve Toplum*, 2011(2), 191-216.

Uğur S. B. (2018). *Torun Bakım Faaliyetinin Bakım Sağlayıcı Büyükannelerin Sağlık Durumları Üzerindeki Etkisi*. Antalya: Mediterranean Journal of Humanities Dergisi, VIII(1), 399-415.

Ünüvar, A. (2003). Çok Yönlü Algılanan Sosyal Desteğın 15-18 Yaş Arası Lise Öğrencilerinin Problem Çözme Becerisine ve Benlik Saygısına Etkisi. Yüksek lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi.

Yıldırım, A. and Şimşek, H. (2016). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemi*. Ankara: Seçkin Yayınları.

Yazıcı, H. (2019). Evliliğin Niteliği Olarak Evlilikte Bireyselleşme ve Bütünleşme. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 30(2), 606-622.

Derleme

Makale Geliş Tarihi: 18.03.2019
Makale Kabul Tarihi: 22.05.2019

EVLİLİĞİN NİTELİĞİ OLARAK EVLİLİKTE BİREYSELLEŞME VE BÜTÜNLEŞME

Individualism and Integration as a Quality of Marriage

Hikmet YAZICI*

* Prof. Dr., Trabzon Üniversitesi, Fatih Eğitim Fakültesi, Rehberlik ve Psikolojik Danışma Programı, ORCID ID: 0000-0002-0250-1453

ÖZET

Evlilik sadece insan neslinin devamını sağlamak için değil, aynı zamanda tarafların sosyal ve kişisel ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla da tesis edilen bir ilişki biçimidir. Aracılar kullanarak veya flört gibi değişik usullerle gerçekleşen evlilik ilişkisinde, bireylerin farklı amaç ya da öncelikleri bulunmaktadır. Bunlar evlilik öncesi karar verme aşamalarını ya da evliliği devam ettirme sürecini etkileyebilmektedir. Evlilik yaş ortalamasındaki yükselme, evlenme oranlarında gözlenen düşüş ve boşanmalardaki artış trendi bu görüşü teyit etmektedir. Evlenme ve boşanma oranlarındaki olumsuz tablo, evlilik ilişkisinin niteliğini tartışma konusu haline getirmektedir. Bu çalışmada evlilik ilişkisi daha çok bireyselleşme ve bütünleşme bağlamında irdelenmektedir. Derleme niteliğindeki bu çalışma ile bireyselleşme ve bütünleşmenin felsefi, kültürel ve dini boyutları kısaca psikolojik bir temel üzerinde ele alınmaya çalışılmaktadır. Ortaya çıkan sonuç; iki boyuttan birinin ağırlıklı olarak ön plana çıkması durumunda, evlilik uyumunun bundan olumsuz yönde etkileneceği yönündedir. Bireyselleşme ve bütünleşme çabalarının ait olma-birey olma dengesi kapsamında gerçekleşmesi kişisel ve sosyal ihtiyaçların karşılanması bakımından önem taşımaktadır. Bu denge evlilik ilişkilerinin niteliğini olumlu yönde geliştirebilme potansiyeline sahiptir.

Anahtar Sözcükler: *Evlilik, bireyselleşme, bütünleşme*

ABSTRACT

Marriage is a form of relationship that is established not only to ensure the continuity of the human generation, but to meet the social and personal needs of both sides, as well. Individuals have diverse goals or priorities in marital relationships which occur through different ways such as using intermediaries (arranged marriage) or dating. Those ways may influence the premarital decision-making procedures or the process of maintaining the marriage. The trends for the increase in the average age of marriage, the decrease in marriage rates and the increase in divorces confirm that opinion. The negative image of marriage and divorce rates makes the quality of the marital relationship a matter of discussion. In the present study, the marital relationship is further addressed in the context of individualism and integration. Through the study as a compilation, the philosophical, cultural and religious foundations of individualism and integration are aimed to be discussed briefly on a psychological basis. The result indicates that marriage adjustment will be affected adversely in the case that one of the two aspects comes into prominence predominantly in marriage. Achieving individualism and integration efforts in the scope of balance between belonging and individuality is significant for meeting personal and social needs. This balance has the potential to improve the quality of marital relations.

Keywords: *Marriage, individualism, integration*

GİRİŞ

Danimarkalı ünlü filozof Kierkegaard'ın (2013; 8); "*Evlen pişman olursun; evlenme, Ona da pişman olursun; evlen ya da evlenme, İkisine de pişman olursun ya evlenirsin ya da evlenmezsin, Her ikisine de pişman olursun.*" sözü, bireylerin evlilikle ilgili düşünce ve pozisyonlarının söze dökülmüş en çarpıcı halini yansıtmaktadır. Evlenme ve boşanma oranlarının değişik kültür ve toplumlardaki seyri, bu sözün adeta teyididir ve Türkiye'deki durum da bundan farklı değildir. Elimizdeki bilgilere göre, nedenleri farklı olsa da tüm dünyada ve Türkiye'de evlilik oranları giderek azalmakta, buna karşı evlenme yaşının ortalaması manidar seviyede yükselmektedir. 2017 yılını kapsayan Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) raporuna göre; Türkiye'de ortalama ilk evlenme yaşı erkekler için 27.7, kadınlar için 24.6'dır. Yıllar içindeki değişim sadece evlenme tercih ve yaşı ile sınırlı kalmamış, boşanma vakalarında da kayda değer bir artış eğilimi gözlenmiştir. TÜİK, 2016 yılında 594 bin 493, 2017'de ise 569 bin 459 evliliğin gerçekleştiğini rapor etmiştir. Bu tablo bir önceki yıla kıyasla evlenme oranlarında 2017'de %4,2'lik gerileme olduğunu göstermektedir. Aynı raporla, 2016 yılıyla mukayese edildiğinde 2017'de boşanma

oranlarında %1,8'lik artış olduğu ve boşanmaların %38,7'sinin evliliğin ilk senesi içinde gerçekleştiği belirtilmiştir. Gözlenen trend, evlilik yaşantılarının çok disiplinli yaklaşımlara dayanan, özgün, kapsamlı ve boylamsal çalışmalarla açıklanmasını ihtiyaç haline getirmektedir. Disiplinlerarası yaklaşımın önemli bir boyutunu oluşturan psikoloji alanı; felsefe, sosyoloji ve antropolojinin birikimini kendine özgü teori ve metotlarla birleştirerek, evlilik ve boşanma süreçlerini incelemekte, bu bağlamda bilimsel bir birikim inşa etmeye çalışmaktadır. Psikoloji sahası evlilik ilişkilerini genel olarak kişilik, psikolojik ihtiyaçlar ve ruh sağlığı bağlamında inceleme konusu yapmaktadır. Pek çok kaynağı ve bileşeni olmakla beraber psikoloji sahasında evlilik çatışmaları ve boşanma süreçleriyle ilgili olarak psikopatolojik bir tanılama sınıfı henüz oluşturulmamıştır. Bu nedenle uzmanlar evlilik çatışmalarını ve boşanma durumlarını kabaca "çarpık ve olumsuz ilişki biçimleri" ifadesiyle özetlemektedir. Aileyi parçalardan oluşan bütün olarak görme yaklaşımından dolayı bu ifade sadece çiftleri değil, aynı zamanda diğer aile fertlerini ve hatta kültürel sistemin öğelerini de kapsayıcı bir nitelik taşımaktadır. Aile ve evlilik ilişkileri değişik metotlarla farklı konularda araştırılma konusu yapılmaktadır. Bu çalışmada evlilik ilişkisinin daha spesifik bir kapsamda, bireyselleşme veya bütünleşme süreçleri dikkate alınarak incelenmesi amaçlanmaktadır.

Evliliğin Dinamikleri Olarak Aşk ve Sevgi

İnsan neslinin devamı için şart olan evlilik, sadece üreme ihtiyacının ya da cinsel haz duygularının karşılandığı bir ilişki biçimi olarak addedilemez. Doğal ve fizyolojik gereksinimlerin yanında, sosyal, kültürel unsurlar ile psikolojik değişkenler de bu ilişkinin inşa edilmesi ve sürdürülmesi üzerinde belirgin rollere sahiptir. Sosyo-kültürel unsurların rolü, özellikle evlenme biçimleri ve eş tercihleri ile ilişkilendirilmektedir. Evlilikle ilgili konularda periyodik incelemeler yapan Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verilerine göre, Türkiye'de yapılan ilk evliliklerden %47,8'i tarafların rızasıyla ve görücü usulü ile, %12,1'lik kısmı ise evlenecek kişilerin onayı olmadan aile kararlarıyla gerçekleşmektedir. Rapora göre; evleneceği kişiyi kişisel kararı ve ailesinin onayı ile seçenlerin oranı %30,2, kendi iradesi ve ailesinin onayı dışında seçenlerin oranı %2,5, kaçma veya kaçırılma şeklinde evlenenlerin oranı ise %7 olmuştur. Evlenilecek kişide aranan sosyal özellikler sıralandığında; ilk evliliğin olması (%83), aile yapılarındaki benzerlik (%78) ve dindarlık (%76) ilk üç tercih olarak belirtilmiş, buna karşı yüksek gelir sahibi olma (%37) en düşük öncelik olarak işaret edilmiştir. Bu çalışmada 11 sosyal öncelik arasındaki ranjın %37 ile %83 arasında değiştiği görülmektedir. Sosyal özellikler arasında en yüksek işaretlenme

oranı %83 iken, 10 sosyal değer in işaretlenme oranı %80 değerinin altında kalmıştır. Buna karşı kişisel özellikler arasında yer verilen 12 öncelikten beş tanesi %98 oranında tercih edilmiştir. Bu tercihlerin içeriğini; sadakat, güvenilir olmak, sabır ve hoşgörü, duygusal duyarlılık ve toplumsal uyum gibi unsurlar oluşturmaktadır. İlginçtir ki güzellik/yakışıklılık teması sadece %52 oranında ve en düşük düzeydeki öncelik olarak konumlandırılmıştır (Beşpınar ve Beşpınar, 2017). Bu sonuçlar evlilikte sosyal faktörlerden çok kişisel değişkenlere önem verildiğini ve bunların da daha çok duygusal bir bağlama sahip olduklarını göstermektedir. Bu aşk ve sevgi bağlamıdır.

Alfred Adler (2016; 303-304); "*Evlilik nedir sorusu tarafıma yöneltilirse, bu soruyu eksiksiz olduğu söylenemeyecek şekilde şöyle yanıtlarım*" der; Ona göre sevgi ve evlilik, bedensel çekicilik, arkadaşlık ve çocuk sahibi olma arzusunun ortaya çıkardığı dürtüyle kendini gösteren, içten ve gönülden teslim olma halidir. Sevginin ve mutluluğun sadece iki tarafın değil tüm insanlığın saadeti için bir iş birliği olduğunu görmek güç değildir. Adler, bireyin ve toplumun mutluluk ve esenliğini "sosyal ilgi" kavramıyla ilişkilendirerek açıkladığı için, evliliği de bu bağlamda değerlendirir. Ona, göre sosyal ilgin en önemli tezahürü sevgidir ve bu duygu evliliğe hâkim olmalıdır. Hükmetme ya da karşı tarafı kontrol etme anlayışından uzak olan bu ödev, eşit bir ilişki üzerine bina edilebilir. Adler, evlilikte bedensel çekiciliğin önemine vurgu yapsa da bunu doğal bir refleks olarak görmez. Söz konusu bedensel cazibenin çocukluk döneminde oluşmaya başlayan ilk şema ve inançlar tarafından şekillendiğini kabul eder. Adler'in kısmi bir değer verdiği bedensel cazibe, Alman filozof Schopenhauer (2014; 18), tarafından evliliğin en temel gerekçesi kabul edilir. Ona göre; "*Bütün aşklar, istedikleri kadar uçar, tensellikten uzak, ayakları yerden kesik görünsünler, sadece cinsel dürtüde temellenirler: evet, hatta bu aşıklık hali, sadece daha yakından belirlenmiş, daha özelleşmiş, hatta sözcüğün en dar anlamıyla bireyselleşmiş cinsel dürtüdür.*". Aşkı sevgi formlarının dışında daha çok cinselle ilişkili bir yaşam tecrübesi olarak tanımlamaya çalışanlar arasında Peck'de (1999) vardır. Ona göre insan, çocuklarını ve hemcinsleri olan arkadaşlarını da sever ama onlara âşık olmaz. O halde aşk, bilinçli ya da bilinçsiz bir cinsel dürtü olduğunda ortaya çıkar. O yüzden de aşk belli bir zamandan sonra sona erer. Bu, sevginin bittiği anlamına gelmez; "*Âşık olmanın en büyük özelliğini oluşturan, ihtiraslı (vecd hali) sevgi mutlaka biter. Balayı mutlaka sona erer. Romantizmin açan çiçeği mutlaka solar*" (Peck, 1999; 85).

Schopenhauer'in felsefe, Peck'in ise psikoloji alanı içinden seslendirdikleri cinsellik-aşk determinizmi, aşkın kaynak ya da nedenlerini inceleyen pek çok kuramcı ve araştırmacı tarafından irdelenmiş ve bu yolla, aşkın fizyolojik, psikolojik, kültürel ve hatta metafizik temelleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Örneğin Erich Fromm (2016a) çoğu kez aşk olarak belirtilen şeyin aslında sevme beceriksizliğini ve sevememeyi gizlemek için kullanılan bir maske olduğunu iddia etmiştir. Ona göre birbirlerini gerçekten seven evli çiftlerin sayısı azınlıktadır. Aşk ya da sevgi olarak gözlenen şeyler aslında toplumsal beklentiler, karşılıklı çıkarlar, ekonomik durum, çocukların istikbali ile ilgili endişeler ve hatta karşılıklı nefrettir. Ancak bunun açıkça anlaşılması güçtür ve eşlerden birinin ya da her ikisinin birbirlerini gerçekten de hiç sevmediklerini anlayana dek bu böyle devam edip gitmektedir.

Batılı bazı filozof ve araştırmacıların cinsellik-aşk determinizmi, Türkiye'nin de içine yer aldığı doğu kültürünün genel perspektifi içinde ihtiyatla karşılanır. Buna rağmen geleneksel doğu anlayışının aşk temasına olan aşinalığı ayan beyandır ve bunu farklı sahalardaki zengin ürünlerle göstermektedir. İnsani düzeyden aşkın seviyeye kadar zahiri ve batini formlarda farklı yol, aşama ve süreçlerde incelenen aşk teması, burada konu edindiğimiz evlilik konusu ile de ilişkilendirilmiştir. Buna en somut şekilde doğu hikayelerinde rastlamak mümkündür. Türk ve İslam kültürüyle ilgili hikâye ve diğer anlatılarda cinsellik ve aşk arasında doğrudan bir nedensellik kurulmaz, hayvani bir dürtü ve nefsanî bir arzu olarak bilinen cinsellik, aşkın saf ve temiz duygularından uzak tutulmaya çalışılır. Doğru aşklarının en önemli temsillerinin başında gelen Leyla ile Mecnun hikayesinde de cinsellik neredeyse hiç konu edinilmeyen bir durumdur. Hatta bu aşka kısmen de olsa tasavvuf penceresinden bakanlar, Leyla'yı güzelliği ve cazibesi ile ön plana çıkmayan bir kadın figürü olarak tasvir ederler. Bazı tasavvuf ekollerinde aşka farklı bir anlam verilerek, kadın erkek arasında gözlenen hali, ilahî aşkın bir stajı ya da provası olarak değerlendirilir. Türk kültürü içinde aşk ile ilgili en ilginç motiflere halk hikayelerinde rastlanmaktadır. Hikayelerde âşık olma halinin farklı formları vardır. En çok bilinen halk hikayelerinin birinde, Kerem Aslı'ya gördüğü rüyada âşık olur. Buna yol açan da rüyasında Hazreti Hızır'ın elinden içtiği bâdedir. Aynı evde büyüyen Arzu ile Kamber kardeş olmadıklarını anladıklarında birbirlerine âşık olurlar. Mahmut, Elif'in resmini gördüğünde ona sevdalanır. Ferhat ile Şirin ise tesadüfen karşılaştıklarında birbirlerine âşık olurlar (Alptekin, 1997).

Dile getirilmesi çoğu kere rahatsızlık yaratıp, kınanma ve utanma duygularına yol açtığı için, cinsellikle ilgili ifadeler doğu kültüründe genellikle örtük ya da dolaylı

şekillerde aktarılır. Cinsellikle ilgili temalar konusunda geliştirilen tabular, bu alanla ilgili kavram ve bilgilerin gizil şekilde kullanılmasındaki temel gerekçelerden biridir. Cinsel tabular, cinsel eğilim ve girişimleri sevgi, aşk ya da evlilik düşünce ve idealleri formlarında ifade etmeye zorlar ki bunlar toplumsal normlarla örtüşen duygu ve fiillerdir. Bu durum ataerkil ilişkilerin egemen olduğu toplum yapısından soyutlanarak izah edilemez. Ataerkil anlayış, erkeklerin üstünlüğüne vurgu yapan bir söylem yaratmıştır. Erkek "doğuştan" sahip olduğu özellikler sebebiyle kadına başattır. Cinsel nitelikleri kadınlardan üstün olan erkekler kudretlidirler. Bununla bağlantılı olarak biyolojik ve yaşamsal özellikleri aşırı birer kültürel gerçeğe dönüşür (Demren, 2008). Bu durum sadece evlilik ilişkisi içine değil evlilik öncesi deneyimlerde de kendini gösterir. Örneğin evlilik öncesi diğer kadınlarla cinsel ilişki, erkekler için neredeyse sıradan bir deneyim hatta bu konudaki sosyal öğrenme şemaları olumsuz dar ölçekli kültürel yapılarda teşvik edilen bir eylem iken, kadınlar için kesinlikle kabul edilemez bir tecrübe olarak değerlendirilir. Bu anlayışın evlilik ilişkileri üzerinde yansımaları vardır. Kadınlar süper ego tarafından onaylanmayan bu tür ilişkilerin doğurduğu sonuçları egoya uyumlu hale getirmek için toplumsal ve vicdanı kabul edilebilirliği olan makul gerekçelere sığınır ve bu yolla benlikte ortaya çıkabilecek tahribatı bilinçsiz şekilde önlemeye veya onarmaya çalışırlar. Ellialtı (2012) tarafından 21 ile 28 yaş aralığında bulunan ve kendini heteroseksüel kimlikle tanımlayan, cinsel açıdan aktif olduklarını yani evlilik öncesi cinsel birliktelik yaşadıklarını belirten 35 bekar kadınla yapılan derinlemesine mülakatlarda, kadınların önemli bir kısmı cinsel aktiviteye ancak âşık olduklarında ve adanılmış romantik ilişki içinde buldukları durumlarda girdiklerini dile getirmişlerdir. İfadeler kadınların cinsel deneyimlerini daima bir gerekçeyle ilişkilendirerek ortaya koyduklarını göstermektedir. Cinsel eylemleri "meşru" gösterme gayreti ve bu gayret içinde aşkın merkezi bir yer tutuyor oluşu, kadınların beyanlarında açıkça gözlenen önemli bir noktadır. Şüphesiz ki böyle bir anlayışın üzerinde kültürel yapıyla harmanlanmış ve zamanla giderek daha katı bir hal almış dini inanç ve değerlerin de etkisi vardır.

Kadın ve erkek arasındaki duygusal ilişkinin niteliği Ortadoğu kültüründe farklı bir bağlamda oluşmaktadır. Bu kültürel sistem içinde taraflar arasındaki ilişki "kadının erkeğe bağımlılığı", "boyun eğiciliği", "erkeğin kadına başat olması ve onu sınırlandırma hakkı söylemleriyle" farklı bir içerik ve boyuta taşınmıştır. Bu açılarından bakılıp batı toplumlarıyla mukayese edildiğinde Ortadoğu'da aşkın farklı şekillerde yaşandığı anlaşılır. Aşk Batı'da genel olarak kapitalistleşme, sosyal hareketlilik ve

bireyselleşme ile iç içe geçmiş bir olgudur. Buna karşı evlilik Ortadoğu'da duygu ve aşkla ilişkili olması gerekmeyen, aileleri birbirine bağlayan politik bir olgu veya erkeklerin güçlü ortaklıklar kurmak için kullandıkları bir taktik gibi işlev görür. Böyle olunca kadınlarla olan ilişkilerin düzenlenmesinde politik yönelimler ön plana çıkar. Bu çerçevede aşk iki insan arasında gerçekleşen kişiye özgü ve mahremiyet taşıyan bir saha olarak görülür (Lindholm, 1996; akt.Demren, 2008). Doğu kültüründe aşk, evlilik, cinsellik ilişkisindeki mahremiyete vurgu yapmıştı. Ancak bu durumla çelişen bir anlayış içinde Türk Dili ve Edebiyatının kadim eserlerinden biri olan *Divanı Lügati't Türk* de aşk ve cinsellikle ilgili bilgi ve kavramlar açıkça yer almış ve bunlar samimi bir şekilde beyitler halinde verilmiştir (Aydemir, 2012). On birinci yüzyıl inanç ve kültür atmosferinin yapısı dikkate alındığında aradaki anlayış farkı ile ilgili değişik tartışmalar yapmak olasıdır.

Geniş bir incelemeyi gerektirdiğinden, konu kapsamı da dikkate alınarak cinsellik-aşk nedenselliği burada sadece kültürel ve psikolojik bir bağlam içinde ve özetle ele alınmaktadır. Söz konusu bağlama sadık kalmak suretiyle aşk ve cinsellikle ilişkilendirilerek tartışılan evlilik yaşantıları daha spesifik bir konu başlığı altında; birey olma-bütünleşme anlayışları çerçevesinde irdelenmektedir. İncelemenin kapsamı evlilik öncesi ve esnasıyla ilişkili zamanları içermektedir.

İlişkinin Nitelikleri; Bütünleşme mi? Bireyselleşme mi?

Eşit olmayan cinsiyet rolleri ile birleşen boyun eğici ve çaresiz yaklaşımlar, evlilik uyumunu ya tahrip etmekte ya da yıkmaktadır (Yüksel ve Dağ, 2015). Erkek grubuna ve diğer kadınlara nispeten, psikolojik problemlere sahip olan kadınlar arasında boyun eğici davranışlar daha yaygındır (Beştepe ve diğ., 2010). Bu bağlamda uyum sorunu yaşayan erkeklerin, kadınları daha itaatkâr ve bağımlı, kadınların ise erkekleri daha baskın ya da kontrol edici rollerle tasvir ettikleri görülmektedir (Taycan Erdoğan, Kuruoğlu ve Çepik, 2014). Değerlendirmelerin bu şekilde yapılmasında, dini, kültürel ve psikolojik değişkenlerin farklı düzeylerde etkisi vardır. Bu neredeyse tarihin her döneminde böyle olagelmiştir. Mezopotamya'da kurulmuş ve yazılı metinleri günümüze ulaşmış Sümer toplumunda aile içinde kadına ve rollerine farklı değerler atfedilmekteydi; "*Çöl matarası insanın yaşamıdır, papuç insanın gözüdür, karısı insanın geleceğidir, okul insanın sığınağıdır, kız evlat insanın kurtuluşudur, gelin insanın baş belasıdır.*" (Kramer, 2002, s.338). Kadınların özellikleriyle ilgili yapılan tasvir ve sınıflamalara değişik örnekleriyle Türk kültür birikimi içinde de rastlanmaktadır. Dede Korkut'a atfen ozan şöyle der;

*Karılar dört türlüdür,
Birisi ev yapan sulptur (omurga kemiği, bel),
Birisi solduran soptur (soy, sülale),
Birisi dolduran toptur,
Birisi evin dayağıdır (dayanak, güç). (Gökyay, 2014; 30).*

Kadına ve rollerine dönük şemalar belli ölçülerde farklılıklar gösterse de genelde tüm toplumlarda benzer bir yapı arz ederler. Bu da kadın ile erkek arasındaki eşitsizliktir. Sosyal eşitlik anlayışı romantik bir ideal olmaktan öteye geçmemiştir. Eşitsizliğin boyutları insan yaşamına kast etme, hatta canlı bir şekilde toprağa gömme noktasına kadar varmıştır. İslâm öncesi Arap toplumunda kız çocuklarına yapılan bu muamele, Kur'an'da açıkça kınanmıştır; "Kız çocukların diri diri toprağa gömülmesi böyle bir başlangıçtır ve buna Kur'an'da da "*Canlı gömülen kız bebeğe, hangi suçtan öldürüldüğü sorulduğu zaman, Tekvir 8-9*" (Atay, 2017). Kadınlar, dünyanın hemen hemen her yerinde erkeklerden ruhen, zihnen ve ahlâken daha aşağı görülmüştür. Kadınlar siyasal haklarından çağlar boyunca mahrum kalmış, cazip besinlerden yoksun bırakılarak artıklarla yetinmeleri reva görülmüştür. Çalışma ve yük taşıma konusunda da durum kadınların aleyhinde olmuştur. Çalışmamızın kapsam sınırlılığı nedeniyle bu tablo geniş şekilde tartışılmayacak ancak bu konudaki ana temalar hassasiyetle özetlenmeye çalışılacaktır. İtaat, boyun eğme, öğrenilmiş acizlik ve benzeri pek çok yaşantı, bir ilişki içinde cereyan eder ve yukarıda sadece birer kavram olarak değindiğimiz kaynaklar tarafından şekillendirilir. Psikoloji alanında yapılan bazı araştırmalarla, erkeklere kıyasla kadınların ilişkiye daha güçlü önem atfeden bir benlik yapısına sahip oldukları, ilişkilere daha kolektif bir perspektiften baktıkları (İmamoğlu, Günaydın ve Selçuk, 2011) ve eşler arasındaki desteği evlilik doyumu açısından önemli bir değişken olarak algıladıkları (Çağ ve Yıldırım, 2013) tespit edilmiştir. Dini araştırma uzmanlarınca üzerinde uzlaşma sağlanmamış olsa da İslam inancında geleneksel evlilik ilişkileri anlayışında kadın ve erkeklerin karşılıklı haklarına vurgu yapılır. Geleneksel dini anlayışta erkek evin ihtiyaçlarını karşılayan aile reisi olarak telakki edilir. Evlilikteki rol dağılımının iki cinsin fitratındaki yaratılış farklılıklarından kaynaklandığına atıf yapılarak, bu inanç tahkim edilmeye çalışılır. Cinsiyet rollerine ve evliliğe yüklenen anlam tarihsel zaman içinde değişebilir. Bu değişim üzerinde kültürel, sosyolojik, dini ya da psikolojik unsurlar etkili olabilir. Türk popülasyonu üzerinde yapılan incelemede erkeklerin aşk ilişkilerinde kadınlardan daha özgeci oldukları, buna karşı arkadaşça, tutkulu, mantıklı, oyun gibi ve sahiplenici eş konusunda cinsiyetler

arasında fark bulunmadığı saptanmıştır (Büyükşahin ve Hovardaoğlu, 2004). Evliliğe yüklenen farklı anlamlar bu ilişki biçiminin filozoflardan, din adamlarına, antropologlardan sanatçılara kadar pek çok kesim ya da disiplinin çalışmalarının keşiştiği ya da birleştiği bir sahası haline getirmiştir. Tarihsel süreç içinde bakıldığında bu saha içindeki tartışmaların odak noktasının ilişkinin bireyselleşme ya da bütünleşme olarak tanımlanan sonuca nasıl etki edeceği ile ilgili olduğu görülür. Kuşkusuz bireyselleşme ya da bütünleşmeye dönük değerlendirmeler hem bireysel hem de toplumsal yüklemelerin etkisi ile şekillenir. Farklı kültürel kaynaklarla ve sosyal öğrenme süreçleriyle oluşan yüklemeler, bireyselleşme ve bütünleşmeye dönük özgün bilişsel şemaların geliştirilmesine yol açar. Bu durumda bireyselleşme ve bütünleşme kavramları sözlük anlamından çok kişisel anlamları ile ön plana çıkar. Evlilik eşitlik, özgürlük ve sevgi üzerine inşa edildiğinde bireyselleşmeden, buna karşı itaat, boyun eğme veya ait olma özellikleriyle tanımlandığında bütünleşmeden söz edilebilir. Her iki durumun da ılımlı ve uç noktaları vardır. Spinoza (2011: 259); "*Evlenmeye gelince, eğer bedenlerin birleşmesi arzusu yalnız güzellik duygusuyla meydana gelmiş değil de çocuklar doğurmak, onları bilgece yetiştirmek sevgisi ile ise; bundan başka iki tarafın, yani erkek ve kadının sevgilerinin başlıca nedeni yalnız güzellik değil de iç hürlüğü ise, o akılla uyur.*" der. Spinoza bu bakış açısıyla bireyselleşme ve bütünleşme için mutedil bir ölçü önermektedir; iç hürlüğü kaybetmeden, birlikte bilgece insan yetiştirme arzusu. Burada söz konusu edilen iç hürlüğü kişisel özgünlüğe ve buna bağlı olarak farklı öz-benliklerin varlığına yapılan bir vurgudur ve kısaca ait olma birey olma denkleminin de formülasyonudur. Nietzsche (2011: 62) benzer bir bağlam içinde; "*Evlilik: İki kişinin onu yaratanlardan daha fazla olan yaratma istemine evlilik derim ben. Böyle bir istemin sahipleri olarak birbirlerine saygı duymalarına derim ben evlilik diye.*" sözüyle bu dengeye vurgu yapmış ve bütünleşmeyi; "daha fazla yaratma istemi", bireyselleşmeyi ise; "birbirlerine saygı duyma" temalarıyla söze dökmüştür. Saygı kavramı, diğerinin varlığını tüm boyutları ile kabul etmedir. Diğer bir ifadeyle varoluşunun bilincinde olma ve bunu ona hissettirebilmedir. Şüphesiz ki buradaki varoluş ontolojik bir kavram olarak fizikselden çok psikolojik "oluşa" işaret eder. Lübnan'lı filozof Halil Cibran (2014: 8) birey olma ve bütünleşme dengesine; "*Fakat bırakın mesafeler olsun birlikteliğinizde. Bırakın dans etsin göklerin rüzgârları aranızda. Birbirinizi sevin ama aşkı pranga eylemeyin: Bırakın ruhlarınızın kıyıları arasında dalgalanan bir deniz olsun aşk*" sözüyle vurgu yapmış ve ölçüsüz bütünleşmenin evlilik gücü ile otantik ve özgün yapıyı tahrip ettiğini vurgulamıştır.

Ona göre bu gerçekleşmezse bireylerin evlilik içinde tekâmül etmesi de söz konusu olamaz; *“Birlikte durun ama yapışmayın birbirinize: Çünkü ayrı durur tapınağın sütunları. Hem birbirinin gölgesinde büyümeyiz meşeyle selvi”* (Cibran, 2014: 8). Nietzsche (2011; 64) bu minval üzere bina edilmemiş evlilik ilişkisini sert bir şekilde eleştirmektedir; *“Ah, bu iki kişilik ruh yoksulluğu! Ah, bu iki kişilik ruh kirliliği! Ah, bu iki kişilik sefil huzur! Evlilik diyorlar tüm bunlara ve cennette kıyıldığını söylüyorlar nikâhlarının. Eksik olsun lüzumsuzların bu cenneti! Eksik olsun bu cennet bağıyla birbirine bağlanmış hayvanlar! Gülmeyin böyle evliliklere! Hangi çocuğun bir gerekçesi olmadı ki, ağlamak için anne-babasının haline?”*. Seven kişi eşini her zaman ayrı bir kimliğe sahip olduğunu düşünerek kabul eder. Diğerinin farklılığını algılayamamanın en somut hali narsist kişiliktir. Evlilik ilişkilerinin tarzı genelde "ölüme kadar, ölüm bizi ayırana dek" şeklindeydi. Ancak bu yüksek bağlanma stratejisi günümüzde değerini gittikçe kaybetmeye başlamıştır. Birlikteliğin dikenleri ve tuzakları yavaş yavaş ortaya çıktığından ilişkiye girmek riskli hale gelmektedir. İyi günde kötü günde ne olursa olsun ilişkileri idame ettirecek bir birlikteliğe ve ilişkiye girmek boş çek imzalamak gibidir (Bauman, 2013). Çünkü sınır ve sorumlulukların göz ardı edildiği bireyselleşme, aile döngüsünü ve ahengini olumsuz yönde etkileyerek, kopuk ilişkilere yol açan olumsuz bir yalnızlaşma tablosunun ortaya çıkması riskini doğurmaktadır.

Bazı inanç sistemleri, düşünce adamları ve araştırmacılar evlilik ilişkisinin benzeşme ve bütünleşmeye dönüşmesi gerektiğini vurgularlar. Matta 19’da Evlilik Üzerine adlı kısımda Ferisiler (Farslılar-İranlılar) ile Hz. İsa arasında geçen diyalogdan söz edilir. *Ferisiler sınamak için İsa’ya yaklaştılar, ona “Bir insanın herhangi bir nedenle karısını boşaması caiz midir? Diye sordular. İsa onlara, “Yaradanın insanları başlangıçta erkek ve kadın olarak yarattığını okumadınız mı?” dedi ve şöyle devam etti: “Bu nedenle, erkek babasını ve annesini bırakacak ve karısına bağlanacaktır ve ikisi bir beden olacaktır. Bundan böyle onlar iki değil bir bedendirler. Öyle ise tanrının birleştirdiğini insan ayırmasın!”* (İncil, 2009). Kadim Hint inanç sistemlerinden biri olan Upanishadlar’da (2011: 10); *“Yalnız olan zevk almaz. Bir ikinci olsun istedi. Erkeği ve kadını kapsayacak kadar genişti. Yere düşüp (pat) kendini ikiye böldü. Böylece koca (pati) ve karı (patni) ortaya çıktı. O nedenle Yacnakalya’nın dediği doğrudur: “Kişi bir bütünün yarısı gibidir.” Bu yüzden bu boşluk kadın tarafından doldurulur. Erkek onunla birleşti ve insanlar ortaya çıktı”* ifadesiyle bütüne ve kadının evlilikte doldurduğu boşluğa vurgu yapılır. Türk kültüründe “aynı yastığa baş koyma ve bir ömür geçirme” anlayışı ile dile getirilen

bütünleşme, Mevlâna tarafından farklılıklardan kaçınılması ve ahengin sağlanması gerekliliği hali ile şu şekilde belirtilmiştir;

Eşlerin birbirine benzemesi lâzım. Ayakkabı ve mestin çiftlerine bak!

Ayakkabının bir teki ayağa biraz dar gelirse ikisi de işine yaramaz.

Kapı kanadının biri küçük, diğeri büyük olur mu? Ormandaki aslanla kurdun çift olduğunu hiç gördün mü? Bir gözü bomboş, öbürü tıka basa dolu olsa hurç, devenin üstünde doğru durmaz (Mesnevi'den Seçmeler, 2007: 70).

Yukarıda vurgulanan ve bireyselleşmeyi yok etmeyen ait olma, olumlu bir bütünleşme anlamına gelirken, bağımlılığa ve oradan da sadist-mazoşist ilişki biçimine dönüşen bütünleşme tarzı, zarar verici bir ilişkiyi temsil eder. Bu tarz bütünleşme, toplumsal beklentileri karşılama amacıyla rasyonel hale getirilse de farklı seviyelerde mazoşist eğilimlere yol açar. Psikolojinin genel terminolojisi ve psikopatolojik yaklaşımı içinde sadizm ve mazoşizm sapkın davranışlar olarak tanımlansa da bunlar evlilikte her zaman aşağılama ve kaba kuvvet halinde ortaya çıkmazlar. Çok ilginçtir ki bu eğilimler tüm insanlar tarafından makbul birer duygu olarak kabul edilen sevgi ve duyarlılık formunda da gözlenebilirler. Sevgi ve duyarlılık eşi düşünme, ona yardımcı olma gibi sureti haktan görünme niyetleri ile sergilenir. Oysa esas sorun altında sadist eğilimleri saklayan egemen olma güdüsünün bireye sağlayacağı zevktir. Bu nedenle "iyi eş" ki, genelde kadınları hedef alan bir tanımlamadır, itaat etmeyi, kocasının sözünden çıkmamayı, onsuz bir şeye girişmemeyi ifade eder.

Peck (1999), bütünleşme ve bireyselleşmeyi erken dönemdeki anne-çocuk ilişkisine benzetir. Bebek ilk altı ay boyunca annesiyle bir bütündür. Nesne kavramı henüz gelişmediği için kendisinin annesinden farklı biri olduğunu anlayamaz. Bir bakıma anne ile çocuk arasındaki sınırlar ortadan kalkmış ve bütünleşme gerçekleşmiştir. Evlilik öncesi aşk ilişkileri bu duruma benzetilir. Tarafların duyguları karşılıklı bir difüzyon yaşar ve birbirine karışır. Bireyselliği yok eden bu bütünleşme, her şeye gücü yetme duygusunu ortaya çıkarır. Aşıklar önlerinde hiçbir engelin kalmayacağına, tüm zorlukları aşacaklarına inanırlar. Gelecek aydınlık olacaktır. Aşkın gücü her şeye kadirdir. Anne ile bütünleşen çocuğun her şeye gücü yetme fantazisi zamanla gerçeğin hışmına uğrar (Peck, 1999). Çünkü ilk altı aydan sonra annesinden farklı bir birey olduğu bilinci gelişmeye başlar ki bu yaşam gerçekleriyle karşılaşmanın ilk sarsıcı dönemidir. Altıncı aydan sonra birey bir benlik bilinci geliştirecek ve kişisel bütünlük içinde özgün kimliğini ortaya koyarak sınırlarını çizme çabasına girecektir. Zaman akmaya başlar ve evlilik öncesinde yaşanan aşk ortaya

çıkan sorunlar karşısında darbeler yemeye başlar. Elbette ki bu sorunlar evlilik öncesinde de vardı, ama "insanın gözünü kör eden" aşk duygusu, o kadar baskındı ki, bu sorunlar adeta evliliğe taşınmayacak birer yanılsamadan ibaretti. Lakin işler böyle gitmeyince sular kirlenmeye ve evlilik sancıları yaşanmaya başlandı. Kadın ev işlerinde yardım ister, erkek duymaz. Kadın alışverişe gitmek ister, erkek istemez. Erkek ailesine maddi yardımda bulunmak ister, kadın karşı çıkar. Erkek hafta sonlarını ailesiyle geçirmek ister, kadın gönüllü olmaz. Erkek kadının arkadaşlarından hoşlanmaz, kadın kocasının akrabalarından. Kadın işteki zorluklardan konuşmak ister, erkek harcamaların çokluğundan (Peck, 1999)

Eski bir olma hali, aynı duyguları yaşama, aynı dilden konuşma, hatta aynı tercihlerde bulunma durumu yavaş yavaş ortadan kalkar, yıkılan kale surları yeniden inşa edilir, herkes kendi pozisyonunu alır. Aşk bitmiş, iki farklı kişilik yeniden ortaya çıkmıştır. Bu durumda iki yol var. Bireyler ya iki ayrı kişi olarak gerçek sevginin temelini oluşturup, evliliklerini sürdürecekler ya da boşanma hadisesi ortaya çıkacaktır (Peck, 1999). Evlenmeden önce birbirleri için yaratılmış oldukları vehmine kapılmış olan çiftler, balayı sona erince o olumlu yanılsamanın da ortadan kalkmasıyla gerçeğin farkına varırlar. Her şey yolundaymış gibi davranılsa da hakikatler çiftleri birbirinden uzaklaştırmaya başlar (Osho, 2015).

Fromm (2016a) bu konuya çok ilginç bir şekilde yaklaşır. Ona göre âşık olma ile başlayan birliktelik zaman içinde sahip olmaya dönüşür. Tutulma olarak da dile getirebileceğimiz aşk, pasif bir durumu ifade ettiğinden sevgi gibi canlı ve yürüyen bir ilişkiyi tanımlamaz. Tutulmanın bir yansıması da "onsuz yapamamadır" ki bu sahip olmaya ve aynı zamanda "asalaklığa" karşılık gelir. Toplumda "aşkın gözü kördür ya da aşk adamı kör eder" şeklinde kullanılan ifade, aşkın ilk günlerinde tarafların birbirlerini kazanma çabalarını, yüze vuran canlılıklarını ve güzelliklerini dikkate alma anlamına gelir. Henüz birbirlerine sahip olmadıklarından, enerjilerini karşı tarafı canlandırmaya yönlendirirler. Bu durum evlilikten sonra genelde değişir. Evlilikle birbirlerinin bedenine, duygularına ve ilgi alanlarına sahip olan bireylerin artık kazanacakları yeni bir şey yoktur. Sevgi artık bir eylem olmaktan çok sahip olunan bir mülkiyete dönüşmüştür. O artık ona aittir. Aidiyet sadist eğilimlerin ortaya çıktığı psikolojik bir iklim doğurur. Bu bilinçli bir şekilde gerçekleşmeyen bağımlılık halidir. Örneğin bir kadın erkeği terk edeceğini söyleme cesareti gösterirse, erkek bundan dolayı büyük bir yıkıma uğrar ve kendisini bırakmaması için kadına yalvarmaya başlayabilir. Ona karşı sevgisini iletir ve onsuz yapamayacağını dile getirir. Kendini ifade etmekten ya da ortaya koymaktan aciz olan kadın çoğu kere bu

fikirlerine inanır ve terk etme davranışından vaz geçer. Sonra erkek eski yıkıcı davranışlarını yeniden tekrar etmeye başlar. Bu döngü devam edip durur (Fromm, 2016b: 158). Tam da bu nedenle "kocamdır sever de döver de" sözünün rastgele söylenmediğini, aksine bu sözün evlilik tecrübelerinin yıllar içinde ortaya çıkardığı ve koruma altına aldığı psikolojik bir arka plana sahip bulunduğunu düşünmekteyiz. İnsanlar yaşadıkları bu tür deneyimleri kavramsallaştırma ve psikolojik sıfatlarla açıklama olanağına sahip değillerdir. "Dövülme ve sevilme", yeterince gelişmemiş ya da örselenmiş benlik yapısının, işlevsel olmayan yollarla bütünlüğünü yeniden koruma çabalarından başka şeyler olamaz. Bu tür bir düşünce yapısı fiille birleştiğinde mazoşist eğilimlerin tatmin edilmesine yarar sağlar. Fiili gerçekleştiren de durumu benzer dinamiklerle açıklanabilecek olan sadistlerdir.

Tarihsel zaman içinde evlilik konusuyla ilişkili olarak farklı yaklaşım biçimleri geliştirilmiş ve bu alan günümüzde bilimsel inceleme ve pratiklere açık bir noktaya gelmiştir. Genel olarak aile ve evlilik danışmanlığı olarak bilinen bu sahada, evlilik öncesi ilişkiler, evlilik sistemi ve boşanma süreçleri incelenmektedir. Bu bağlamda yönelimleri farklı kuram ve modeller geliştirilmiştir. Konunun bağlam ve sınırlılığı dikkate alındığında bunların tümünü tartışmak güçtür ancak bu çalışmanın içeriği göz önünde bulundurulduğunda, özellikle Murray Bowen tarafından geliştirilen modelin dikkat çekici olduğu görülmektedir. Çoğu pragmatist olan modellerin aksine Murray Bowen'in kuramı bir sistemi ve belli bir düşünce biçimini kapsamaktadır. Kuramının temel kavramı olan benlik farklılaşması, başkasından özerkleşme ile duygu ve düşünce arasındaki ayırma vurgu yapmaktadır. Farklılaşmanın olmaması duygu ve düşünceler arasında ayırma yapamama yanında nesnel düşünme becerilerini de olumsuz yönde etkilemektedir (Özabacı ve Erkan, 2013). Bowen'in yaklaşımı aile içinde birbirinden farklılaşmamış yani özerkleşmemiş insanların duygusal olarak etkilenmeye oldukça yatkın olduklarını vurgular (Nichols, 2013). Bowen ailedeki her bireyin dünyayı tarafsız, özerk ve aile etkilerinden uzak bir şekilde değerlendirebilmek için benliklerin ayrışması gerektiğine vurgu yapar (Lebow, 2014). Ona göre benlik hem ruhsal yapıyı hem de kişilerarası ilişkileri dengeleme işlevi görür. Bunun gerçekleşmesi birbirine karşıt iki yaşam gücü olan bireysellik ve birlikte olma ile bağlantılıdır. Böyle bir durum evlilik ilişkisinde bir eşitsizliğe yol açmaz. Eşler hem eşit derecede yüksek düzeyde bir kimlik yapısına hem de belirgin bir bireysellik özelliğine bağlı olarak bunu sürdürebilme olanaklarına sahiptirler (Gladding, 2012). Bowen'in kuramı temel alınarak yapılan bir incelemede, çiftlerin farklılaşma seviyeleri ile evliliğe uyumları arasındaki ilişkiler araştırılmış ve

farklılaşma düzeyinin erkeklerin uyum düzeylerini %74, kadınların uyum düzeyini ise %61'lik varyans oranlarıyla açıkladığı tespit edilmiştir (Skowron, 2000). Benlik özerkleşmesi, evlilik uyumu ve bağlanmanın temel bir yordayıcısı olarak ortaya çıkmasa da hem kadınlar hem de erkeklerde gözlenen yüksek düzeydeki farklılaşma puanları, evlilikte daha düşük stres yaşantılarını ve daha yüksek bir saadeti belirgin şekilde açıklamaktadır (Bartle-Haring ve Lal, 2010). Benlik farklılaşmasının etkileri sadece eşler arasındaki ilişkilerde ortaya çıkmaz. Benlik farklılaşması, ebeveynlerle ilişkiyi, fiziksel ve psikolojik sağlığı ve aynı zamanda sosyal ilişkileri de olumlu yönde etkiler. Farklılaşmış kişiler ebeveynleri ile daha az problem yaşarlar (Gharehbaghy, 2011). Bowen'in kuramı evlilikteki uyumun eşler arasındaki bütünleşme yerine, bireysel farklılaşmayla gerçekleşebileceğini vurgular. Böyle bir ilişki biçimi ailedeki işbirlikçi yapıyı ortadan kaldırmaya değil, kişisel sınırları belirginleştirmeye dönüktür. Benliklerde ortaya çıkan farklılaşma bir kopma ya da aşırı bireyselleşme anlamına gelmemektedir. Willi'ye (2011) göre bir ilişki biçiminde insanın kendinden sorumlu olması, kişisel duygu ve düşüncelerine dile getirerek benliğine sahip çıkma çabaları desteklenmeye açıktır. Ancak bu durum aşırı uyum, özdeşleşme ve özverinin tam zıttı olan radikal bir kendilik tutumu yaratıyorsa buna ihtiyatla yaklaşmak gerekir. Özerkleşme kendini gerçekleştirmenin bir yansıması olarak görülmelidir. Kendini gerçekleştiren insanlar ait olma bilinci içinde diğerleriyle yapıcı ilişkiler kurarak psikolojik ihtiyaçlarını karşılarlar. Bu tür bir ilişkinin sergilenmediği evlilik yaşantılarında tarafların birbirlerini kontrol etme ya da bağımlı kılma eğilimleri ortaya çıkabilir. Nitekim Erdoğan Taycan ve Çepik Kuruoğlu (2014) tarafından yapılan araştırmada kadınların eşlerini kopuk ve kontrolcü, erkeklerin ise kadınları bağımlı olarak nitelendirdikleri görülmüştür.

SONUÇ

Bu kısa inceleme, evlilik yaşantıları içinde bireyselleşme ve bütünleşme rollerinin tarihsel dönemler içinde farklılaştığını göstermektedir. Bu roller aynı zamanda, dini ve kültürel yapılarla da ilişkilendirilir. Evliliği bilimsel temelinde inceleyen yaklaşımların ivme kazanması bu konuyla ilgili ciddi bir birikimin oluşmasına katkı sağlamıştır. Bu birikim evliliğin en önemli duygusal öğesinin sevgi olduğunu ortaya koymuştur. Böyle bir sevgi anlayışı eşitlik ve özgürlük temellerine dayanır. Eşitlik ve özgürlük bireysel gelişimin desteklenmesi ve ihtiyaçların karşılanması bakımından hayati bir öneme sahiptir. Bir evlilik eşitlikten ve özgürlükten yoksun ise bu durumda ortaya çıkan duygu sevgiden çok bağımlılık ya da boyun eğmedir. Sevgi bazen boyun eğici davranış formlarında ortaya çıkabilir. Örneğin erkek karısını sevdiğini ve

tam da bu yüzden onu kontrol etmeye, korumaya ve yönlendirmeye çalıştığını belirtebilir. Oysa bu tutumlar normal sevgiden çok, o kılıkta gözlenen sadistçe eğilimler olabilir. Ortaya çıkan pek çok olumsuzluğa rağmen yine de birbirini gerçekten seven iki insan için en uygun yol evliliktir. Evliliği zedeleyen ya da bitiren evliliğin bizzat kendisi değil, bireylerin kişilikleri, toplumsal değer yargıları ve evliliğe yüklenen anlamdır. Ünlü Rus yazar Tolstoy'un (2010: 120) *Aile Saadeti* adlı romanında kendisinden yaşça hayli büyük olan Sergey Mihayloviç ile büyük bir aşk uğruna evlenen Maşa'nın aşk ve evlilikle ilgili duyguları da zaman içinde böyle değişti. Maşa; "O günden sonra kocamla benim aşk romanın bitti. Geçmişteki duygularım benim için tatlı ve dönüşü imkânsız bir hatıra olarak kaldı. Çocuklara ve onların babasına karşı duyduğum yeni bir aşk ise henüz yaşamadığım, bambaşka bir mutlu hayatın başlangıcı oldu...". Bizce de bu yeni başlangıç aşkın bittiği ama gerçek sevginin başladığı bir ilişkiye işaret etmektedir. Evlenmeden birlikte yaşama, evli olup başka bir ilişki yaşama hatta çok eşlilik gibi durumlar, sevgide başarısız kalmanın ortaya çıkardığı sonuçlardır. Bu başarısızlık bireyleri yeni arayışlara hatta yeni evliliklere yönlendirse de sevgiden yoksun olan bu kişilerin mutlu olabilme olasılıkları yine düşük kalacaktır. Cüceloğlu (2014: 208) Sevgi kültüründen söz eder ve böyle bir telem üzerinde kurulan ilişkinin "erkek" ya da "kadın" cinsiyetleriyle değil insan olmayla ilgili olduğunu vurgular. Bu durumda aile insan insana ilişkiler üzerine inşa edilmiş olur. Elbette ki kadın ve erkeğin farklı işleri olacaktır. Ancak esas olan işler farklı olsa da evliliği aynı amaç doğrultusunda gerçekleştirmektir. Taraflar farklı zamanlarda güçlü olabileceklerdir. Bu güç her ikisine de hizmet edeceği için mutluluk kaynağı olacaktır.

KAYNAKÇA

- Adler, A. (2016). Yaşamın anlam ve amacı (Çev.K. Şipal). İstanbul: Say Yayınları.
- Alptekin, A. B. (1997). Halk hikâyelerinin motif yapısı. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Atay, H. (2017). Kur'an Türkçe çeviri. Ankara: Atay Yayınları.
- Aydemir, A. (2012). Divanü Lugati't Türk'te aşk ve cinsellik üzerine. *International Journal of Social Science*, 5(2), 15-41.
- Bartle-Haring, S., & Lal, A. (2010). Using Bowen theory to examine progress in couple therapy. *The Family Journal*, 18(2), 106-115.
- Bauman, Z. (2013). Yaşam sanatı. (Çev.A. Sarı). İstanbul: Versus Kitap.

- Beşpınar, F. U. ve Beşpınar, L. Z. (2017). Türkiye’de hane halkı yapıları ve evlilik pratiklerinde ikili resim: geleneklerin yanı sıra değişimin yansımaları. *Nüfusbilim Dergisi*, 39, 109-149.
- Beştepe, E., Erbek, E., Saatçioğlu, Ö., Akar Özmen, H., ve Eradamlar, N. (2010). Psikiyatrik yardım talebi olan, olmayan ve boşanma aşamasındaki çiftler arasında cinsiyet yönünden uyum, problem çözme becerisi, boyun eğici davranış ve öfke tutumunun karşılaştırılması. *Archives of Neuropsychiatry/Noropsikiatri Arsivi*, 47(1), 15-22.
- Büyüksahin, A. ve Hovardaoğlu, S. (2004). Çiftlerin aşka ilişkin tutumlarının Lee'nin çok boyutlu aşk biçimleri kapsamında incelenmesi. *Türk Psikoloji Dergisi*, 19(54), 59-72.
- Cıbran, H. (2014) Ermiş (Çev.A. Berktay) İstanbul: İş Bankası Yayınları.
- Cüceloğlu, D. (2014). Gerçek özgürlük. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Çağ, P. ve Yıldırım, İ. (2013). Evlilik doyumunu yordayan ilişki ve kişisel değişkenler. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 4(39), 13-23.
- Demren, Ç. (2008). Ortadoğu’da ataerkillik ve erkeklik ilişkileri. *CÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 32(2), 321-329.
- Ellialtı, T. (2012). Evlilik öncesi cinsellik, bekaret ve beden disiplini: kadınların “aşk” üzerinden cinsel ahlak mücadelesi. *Cogito*, 70-71
- Fromm, E. (2016a). Sahip olmak ya da olmak (Çev. Ş. Yeğin). İstanbul: Say Yayınları.
- Fromm, E. (2016b). Özgürlükten kaçış (Çev. Ş. Yeğin). İstanbul: Say Yayınları.
- Gökay, O. Ş. (2014). Dede Korkut hikayeleri. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Gharehbaghy, F. (2011). An investigation into Bowen family systems theory in an Iranian sample. *Iranian Journal of Psychiatry and Behavioral Sciences*, 5(1), 56-63.
- Gladding, S.T. (2012) Aile terapisi (Çev.Ed.İ.Keklik ve İ.Yıldırım). Ankara: Türk PDR Derneği Yayınları.
- İmamoğlu, E. O., Günaydın, G. ve Selçuk, E. (2011). Özgün benliğin yordayıcıları olarak kendileşme ve ilişkililik: cinsiyetin ve kültürel yönelimlerin ötesinde. *Türk Psikoloji Dergisi*, 26(67), 27-43.
- İncil (2009). İstanbul: Sak Ofset.
- Kierkegaard, S. (2013). Aforizmalar (Çev.N. Beier). İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- Kramer, S. N. (2002). Sümerler (Çev.Ö. Bluze). İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Lebow, J.L. (2014). Çift ve aile terapisi (Çev.H. Uğur). Ankara: Nobel yayıncılık.
- Mesnevi’den Seçmeler (2007). (Haz.N. Bakırcı). Konya: Rumi Yayınları.

- Nietzsche, F. (2011). Böyle söyledi Zerdüşt (Çev. M. Tüzel). İstanbul: İş Bankası Yayınları.
- Nichols, M.P. (2013). Aile terapisi kavramlar ve yöntemler (Çev.O.Gündüz). İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Osho (2015). Ölmeden önce ölünüz. İstanbul: Okyanus Yayınları.
- Özabacı, N. ve Erkan, Z. (2013). Aile danışmanlığı. Ankara PegemA Yayıncılık.
- Peck, S. (1999). Az seçilen yol. İstanbul: Akaşa Yayınları.
- Schopenhauer, A. (2014). Aşkın metafiziği. İstanbul: BS Yayınları.
- Skowron, E. A. (2000). The role of differentiation of self in marital adjustment. *Journal of Counseling Psychology*, 47(2), 229.
- Spinoza (2011). Etika (Çev.H. Z. Ülken). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Taycan Erdoğan, D. ve Kuruoğlu Çepik, A. (2014). Evlilik uyumu ile bağlanma stilleri ve mizaç ve karakter özellikleri arasındaki ilişkilerin incelenmesi. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 25(1), 9-18.
- Tolstoy (2010). Aile saadeti (Çev.S. Nuriyev). İstanbul: Paraf Yayınları.
- TUİK, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=24642>, 10/03/2019
- Yüksel, Ö. ve Dağ, İ (2015). Kadınlarda evlilik uyumu ve psikolojik belirtiler arasındaki ilişki: stresle baş etme biçimleri ve toplumsal cinsiyet rolü tutumlarının aracı rolleri. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 26(3), 181-187.
- Upanishadlar (2011). (Çev. K. Kaya), İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Willi, J. (2011). Aşk ve evlilik terapisi (Çev.İ. İgan). İstanbul: Kaknüs Yayınları.

Buz, S. ve Genç, B. (2019). Sosyal Hizmet Uzmanları İçin Psikolojik Dayanıklılığın Önemi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 30(2), 623-642.

Derleme

Makale Geliş Tarihi: 21.02.2019

Makale Kabul Tarihi: 06.05.2019

SOSYAL HİZMET UZMANLARI İÇİN PSİKOLOJİK DAYANIKLILIĞIN ÖNEMİ

The Importance of Resilience for Social Workers

Sema BUZ*

Burcu GENÇ**

* Prof. Dr., Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, semabuz@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-8326-3732

**Arş. Gör., Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, bburcuugnc@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-9356-060X

ÖZET

Psikolojik dayanıklılık, bireyin güçlüklerle baş etmesine katkıda bulunan bir özelliktir. Öğrenilen ve geliştirilebilen bir özellik olan psikolojik dayanıklılık, insanların iyilik halini yükseltmeye çalışan, yıpranma ve tükenme ile çokça karşılaşan sosyal hizmet uzmanları açısından büyük öneme sahiptir. Alandaki güçlüklerle baş edebilmek için sosyal hizmet uzmanlarının psikolojik dayanıklılıklarının artırılması konusunda çalışmalar yapılması gerekmektedir. Bu çalışma, dayanıklılığın sosyal hizmet uzmanları açısından önemi üzerinde durmakta ve nasıl inşa edileceğine ilişkin stratejiler önermektedir. Çalışmanın ilk kısmında psikolojik dayanıklılık ile ilgili kavramsal tartışma ve tanımlara yer verilmekte, ardından psikolojik dayanıklılığın sosyal hizmet uzmanları için önemi ulusal ve uluslararası alanyazın bağlamında tartışılmaktadır. Bu çerçevede sosyal hizmet uzmanlarının uygulamada karşılaştıkları güçlükler ve bu güçlüklerin çözümü konusunda bir strateji olarak psikolojik dayanıklılığın geliştirilmesinin önemine değinilmektedir. Çalışmanın son kısmında ise sosyal hizmet uzmanlarının psikolojik dayanıklılığını inşa etmek için hangi stratejilerin kullanılabileceğine yer verilmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Güçlük, psikolojik dayanıklılık, sosyal hizmet, sosyal hizmet uzmanı, psikolojik dayanıklılık ve sosyal hizmet*

ABSTRACT

Resilience is a characteristic that helps the individual to cope with difficulties. Resilience, a learned and developed characteristic, is of great importance for the social workers who try to increase the well-being of people while experiencing fatigue and burnout. In order to cope

with the difficulties in the field, efforts should be made to ensure the resilience of the social workers. This study emphasizes the importance of resilience for social workers and suggests strategies on how to build. In the first part of the study, conceptual discussions and definitions related to resilience are given, and then the importance of resilience for social workers is discussed in the context of national and international literature. In this framework, the difficulties faced by social workers in practice and the importance of developing resilience as a strategy for solving these difficulties are discussed. In the last part of the study, the strategies which can be used to build the resilience of social workers are used.

Keywords: *Difficulty, resilience, social work, social worker, resilience and social work*

GİRİŞ

İnsanlar, yaşamları boyunca gündelik sıkıntılardan büyük yaşam olaylarına kadar birçok güçlükle karşılaşabilir. Çoğu zaman bireysel ve mesleki yaşantıda bu tür güçlüklerden kaçınmak mümkün olmamaktadır. Dolayısıyla bireyleri güçlüklerden koruyacak ve güçlükleri başarılı bir şekilde aşabilmelerinde yardımcı olacak koruyucu bir donanım olan psikolojik dayanıklılık konusu büyük önem kazanmaktadır.

Bireysel yaşamımızda ve mesleki hayatımızda psikolojik dayanıklılığı inşa edebilmek, güçlüklerle etkin bir şekilde baş etmek açısından önem taşımaktadır. Alanyazındaki çalışmalar genellikle bireylerin stresli durumlara, hastalıklara veya olumsuz koşullara karşı nasıl tepki verdiklerine veya nasıl dayanıklı kaldıklarına odaklanmaktadır. Dayanıklılığın bireysel ve çevresel özellikler ile iç içe geçerek oluştuğuna vurgu yapılmaktadır. Bu görüşe göre, aslında belirli bir seviyede dayanıklılıkla doğarız ancak bunun inşa edilme süreci koşullara göre değişir (McEwen, 2011: 3). Khoshaba ve Maddi (2001) psikolojik dayanıklılığın sonradan edinildiğini ve bunun da baş etme, sosyal olarak destekleyici ilişkiler, öz bakım egzersizlerini içeren “*Hardiness*” adlı bir programın gelişmesine yol açtığını ifade etmiştir (Aktaran: Maddi, 2007). Psikolojik dayanıklılığın öğrenilebilir ve dinamik olması (Işık, 2016), eğitim yoluyla geliştirilebilmesi ve belirli teknikler kullanılarak inşa edilmesi sosyal hizmet uzmanları bağlamında önemini de arttırmaktadır.

Her meslek grubunun yaptığı işten ötürü karşılaştığı çeşitli güçlükler vardır. Ancak doğrudan insanların iyilik hallerini arttırmaya çalışan meslek grupları yaptıkları işin içeriğinden kaynaklı olarak duygusal taleplerle daha fazla karşı karşıya kalırlar. Dolayısıyla bu meslek elemanlarının öncelikle kendi psikolojik dayanıklılıklarını inşa etmeleri gerekir. Bahsi geçen meslek gruplarından birisi de sosyal hizmet uzmanlarıdır. Alanda çeşitli güçlüklerle baş etmek için uğraşan ve müracaatçısının

karşılaştığı sorunları çözmeye çalışan bir sosyal hizmet uzmanı bir süre sonra güçlükler karşısında tükenmişlik, yıpranma, stres ve depresyon gibi olumsuz durumlarla karşı karşıya kalabilir. Bu gibi durumların yaşanmaması için uzmanın psikolojik dayanıklılığının nasıl inşa edilebileceği ve artırılabilirliği üzerinde düşünmek uzun vadede uzmanın iyilik hali için faydalı olacaktır. Sosyal hizmet uzmanlarının alanda karşılaştığı sorunları ele alan, yaşadıkları stres ve tükenmişliğe odaklanan pek çok çalışma bulunmaktadır (Berkün, 2010; Collings ve Murray, 1996; Güzel ve Selcik, 2017; Işıkhan, 2010; İçağasıoğlu Çoban ve Özbesler, 2016; Lloyd ve diğ., 2002). Ancak sosyal hizmet uzmanlarının bu sorun ve stres kaynaklarıyla baş etme biçimleri ile tükenmişlik, stres ve depresyon gibi olumsuz durumlara karşı nasıl dayanıklı kalabilecekleri konusu giderek daha fazla önem kazanmaktadır. Kinman ve Grant'ın (2011) da belirttiği gibi, psikolojik dayanıklılık kavramı iş ortamında yüksek düzeyde stres yaşayan çalışanların neden tükenmişlik yaşamadıklarını açıklar ve bunun yanı sıra gelecekte karşılaşılabilecekleri güçlükleri nasıl yönetebileceklerini belirler (s. 263). Bu yönüyle psikolojik dayanıklılığın koruyucu boyutu tükenmişlik yaşanmamasına katkı sunar. Psikolojik dayanıklılık olumlu bir ele alış biçimi olduğu için, meslek elemanlarının güçlenmesi adına önemlidir.

Günümüzde psikolojik dayanıklılık konusuna olan ilginin arttığı ve farklı disiplinlerde yoğun bir şekilde tartışılmaya başlandığı görülmektedir. YÖK Ulusal Tez Merkezi veri tabanında “psikolojik dayanıklılık” anahtar kelimesi kullanılarak yapılan çalışmalar incelendiğinde çoğunlukla psikoloji ve eğitim bilimleri alanlarında araştırmaların mevcut olduğu görülmektedir¹. Araştırmalarda farklı meslek grupları (*öğretmen, çevik kuvvet personeli, psikolog, müdür/müdür yardımcısı, ruh sağlığı çalışanları, akademisyen, doktor, itfaiye çalışanları, özel güvenlik görevlisi, sigorta sektörü çalışanları vs.*) örnekleme dahil edilmiştir. Psikoloji ve eğitim bilim dalları dışında, çalışanların psikolojik dayanıklılığına odaklanan diğer bilim dalları ise işletme, hemşirelik ve sağlık kurumları yönetimidir. Sosyal hizmet disiplininde psikolojik dayanıklılık konusuna ilişkin tartışmalar ise diğer disiplinlere kıyasla çok daha yakın bir zamana dayanmaktadır. Sosyal hizmet uzmanlarının psikolojik dayanıklılığını bireysel/örgütsel güçlükler bağlamında araştıran çalışmalarla ilgili tarama yapılırken YÖK Ulusal Tez Merkezi, ULAKBİM, Google Scholar, WOS,

¹ Bahsi geçen çalışmalar Mart 2019 itibariyle taranmış olup, araştırmalar çalışmanın odağında olmadığı için kaynakçada ayrıca yer verilmemiştir. Tarama yapılırken sadece meslek grupları odak alınmış ve sosyal hizmet uzmanlarının yer aldığı çalışmalara metin içinde ilerleyen kısımlarda yer verilmiştir.

Taylor & Francis Online veri tabanlarında “psikolojik dayanıklılık”, “yılmazlık” ve “resilience” anahtar sözcükleri² kullanılmıştır. Uluslararası alanyazında konuyla ilgili daha fazla sayıda çalışma olmasına rağmen (McFadden ve diğ., 2015; Truter ve diğ., 2017; Rose ve Palattiyil, 2018; Truter ve diğ., 2018); ulusal alanyazında oldukça az çalışma (Çetinkaya Büyükbodur, 2018; Genç, 2019) bulunmaktadır. Bahsi geçen çalışmalara ilişkin bilgiler ilerleyen bölümde kapsamlı bir biçimde ele alınacaktır. Mevcut durumdan hareketle bu çalışmada ise, psikolojik dayanıklılığın sosyal hizmet uzmanları için önemi üzerinde durulmakta ve konuya ilişkin bir bakış açısı oluşturabilmek amaçlanmaktadır.

1. Psikolojik Dayanıklılık Kavramı

Psikolojik dayanıklılık, tanımlanması güç olan karmaşık bir kavramdır. Yapılan tanımların merkezinde; güçlülere karşı koyma, güçlülüklerin üstesinden gelme ve değişimlere karşı olumlu bir uyum sağlama vardır. Psikolojik dayanıklılık, “sıçrama” anlamına gelen Latince “*re-salire*” kelimesinden türemiştir. Kavramın kökeni matematik ve fen bilimlerine dayansa da insanla ilgilenen bilim dallarında da çok fazla tanımının olduğu bilinmektedir (Fletcher ve Sarkar, 2013: 13; McEwen, 2011: 2).

Psikolojik dayanıklılık kavramı alanyazında farklı adlarla çevrilmekte ve kullanılmaktadır. Her disiplin kendi bakış açısı doğrultusunda kavramlar kullanmayı tercih etmektedir. İngilizcede çoğunlukla resilience olarak ifade edilen ve bu çalışmada psikolojik dayanıklılık olarak kullanılan kavramın, ulusal alanyazında hangi karşılıklarda kullanıldığını ele alan çeşitli çalışmalar mevcuttur. Bu bağlamda, resilience konusunu çalışan akademisyenlerin görüşlerinin incelendiği bir araştırmada (Basım ve Çetin, 2011: 107) ulusal alanyazında resilience kavramına karşılık gelen kelimelerin bir listesi çıkarılmıştır. “*Kendini toparlama gücü, toparlanma, güçlülük, psikolojik güçlülük, psikolojik sağlamlık, dirençlilik, yılmazlık, sağlamlık, dayanıklılık, psikolojik dayanıklılık*” kelimelerini içeren bu liste resilience konusunu çalışan öğretim üyelerine sunulmuş ve onlardan listede belirtilen Türkçe kavramlardan hangisinin resilience kavramını en iyi açıkladığını belirtmeleri istenmiştir. Araştırma sonuçlarına bakıldığında, öğretim üyeleri, kavramı en iyi

---

² Anahtar sözcük seçiminde; “kendini toparlama gücü”, “psikolojik sağlamlık”, “hardiness” kavramları da dahil edilerek bir tarama yapılmıştır. Ancak bahsi geçen anahtar sözcükler ile yapılan taramada sosyal hizmet uzmanlarının psikolojik dayanıklılığının güçlülükler temelinde irdelenmediği, farklı müracaatçı gruplarının psikolojik dayanıklılığı ele alındığı için bu çalışmaya dahil edilmemiştir.

karşılıyan Türkçe karşılığın “psikolojik dayanıklılık” olduğunu ifade etmişlerdir (Basım ve Çetin, 2011: 107).

Yukarıdaki araştırmaya ek olarak ulusal alanyazında akademik çalışmaları olan araştırmacılardan; Gürkan’ın (2006) yılmazlık; Terzi’nin (2006) kendini toparlama gücü; Gizir (2007), Gizir ve Aydın (2006) ve Kararımak’ın (2006) ise psikolojik sağlamlık kavramını kullanmayı tercih ettikleri görülmektedir. Sosyal hizmet disiplininde sosyal hizmet uzmanları ile yapılmış çalışmalar incelendiğinde ise, psikolojik dayanıklılık (Çetinkaya Büyükbodur, 2018; Genç, 2019) kavramının kullanıldığı tespit edilmiştir. Uluslararası alanyazında kavramsal karşılık bağlamında çok fazla çeşitlilik bulunmamaktadır. Psikolojik dayanıklılık kavramı için “hardiness” ve “resilience” kavramlarının kullanımı tercih edilmektedir (Collins, 2008: 1185).

Psikolojik dayanıklılık, ilk olarak Suzanne C. Kobasa’nın (1979) doktora tezinde ortaya atılmış bir kavramdır. Kobasa (1979), çalışması kapsamında 837 kişiye ulaşmış, bu kişilerin 670’i çalışmaya dahil olmuştur. Örnekleme dahil olanlar; 40-49 yaş aralığında, evli, orta yönetim seviyesinde altı yıl veya daha fazla çalışan, üniversite mezunu erkek katılımcılardır. Bu kişilerden, son üç yıl içerisinde başlarından geçen stresli yaşam olaylarını ve hastalıkları ay ve yıl olarak rapor etmeleri istenmiştir. Sonuçlar; yüksek stres/yüksek hastalık ve yüksek stres/düşük hastalık olarak iki gruba ayrılarak analiz edilmiştir. Çalışmada yoğun bir şekilde strese maruz kalıp herhangi bir hastalığa yakalanmayan kişilerin, aynı şekilde strese maruz kalıp hastalığa yakalanan kişilerden farklı bir kişilik özelliğine sahip olduğu ifade edilmiştir. Bu kişilik özelliği çalışmada “hardiness” olarak adlandırılmıştır. Bu özelliğe sahip olan bireyler de “hardy persons” olarak tanımlanmıştır. Psikolojik olarak dayanıklı bireylerin (hardy persons) genel olarak üç özelliğe sahip olduğu savunulmaktadır. Bunlar; 1) bireylerin yaşadıkları deneyimleri kontrol edebildikleri veya onları etkileyebildiklerine olan inançları, 2) yaşamlarındaki etkinliklere derinden bağlı kalmaları ve 3) değişimi, gelişmeye yönelik bir meydan okuma olarak görmedir (s. 3-5).

Psikolojik dayanıklılığın üç boyutu olan kontrol (*control*), bağlılık (*commitment*) ve meydan okuma (*challenge*) 3C olarak adlandırılır. Kontrolü yüksek olan bireyler, mücadele ettiklerinde olayların sonuçlarını etkileyebileceklerine inanırlar. Bireyin kendisini güçsüzlüğe sürükleyip pasifize etmesini bir hata olarak görürler. Bağlılığı yüksek olan bireyler, stres altında kalıp dışlanmak yerine, çevrelerindeki olay ve insanlarla ilgilenmenin anlamlı ve ilginç olduğuna inanırlar. Yabancılaşmayı ve izole olmayı zaman kaybı olarak görürler. Meydan okuma özelliği olanlar ise, değişimin

doğal bir süreç olduğunu düşünürler. Değişimin, bireyin gelişim, büyüme ve öğrenmesinde bir fırsat olduğuna inanırlar. Rahatlık ve güvenin bir hak olduğuna inanmazlar. Kavramsal olarak bakıldığında da psikolojik dayanıklılığın bu üç bileşeninden birine veya ikisine sahip olmak dayanıklı bir birey olmak için yeterli değildir (Maddi, 2006: 160; Maddi ve diğ., 2006: 576). Stres kaynaklarını avantaja çevirme konusundaki motivasyon ve cesaret boyutunda her üç bileşene de ihtiyaç vardır (Maddi, 2004: 287). Bu bileşenler, stresli durumların etkilerinin bastırılmasında önemli bir tampon işlevi görür (Kobasa ve diğ., 1982: 175).

Psikolojik dayanıklılığın bileşenleri stresli koşullar altında dayanıklı kalmaya yardımcı olur. Ne kadar kötü şey olursa olsun; meydan okuma ile yaşamın doğasında stresin olduğunun farkına varılır, bağlılık ile etrafımızda olan şeylere bağlı kalınır, kontrol boyutu ile de hayatımızdaki güçlükler kendi avantajımıza çevrilir. Bu da problem çözme becerilerimize, baş etmemize, sosyal ve destekleyici ilişkiler kurmamıza ve öz-bakımımıza ilişkin olumlu sonuçlar yaratır (Maddi, 2013: 7).

Psikolojik dayanıklılık, karmaşık ve çok yönlü bir yapıdır. Bireyin çevresel zorlukları, çevreden gelen talepleri ve fazla baskının olumsuz etkilerini yaşamadan süreci idare edebilme becerisi olarak tanımlanır (Kinman ve Grant, 2011: 262). Masten ve diğerleri (1990) psikolojik dayanıklılığın güçlükler ve zorlayıcı koşullara rağmen başarılı bir adaptasyon süreci olduğunu ifade etmişlerdir (s. 426). Bu konuyla ilgili yapılan diğer bir tanımda ise, psikolojik dayanıklılığın güçlükler karşısında kişinin gelişimine izin veren kişisel nitelikler olduğu belirtilmiştir (Connor ve Davidson, 2003: 76). Sosyal Hizmet Sözlüğü'nde (The Social Work Dictionary) yapılan tanımlamada ise, bir sorun veya stres ile karşılaştıktan sonra toparlanma, iyileşme ve önceki şartlara geri dönebilme becerisi psikolojik dayanıklılık olarak tanımlanmıştır (Barker, 1999: 411).

Psikolojik dayanıklılık kavramında iki önemli husus vardır. Birincisi, bireyin güçlükler maruz kalması ve bu güçlükler uyum sağlayıp baş edebilmesi, ikincisi ise güçlüklerle baş etme kapasitesini karşılaştığı durumlara uyarlayabilmesidir. Yani birey tekrar aynı olumsuz durumla karşılaştığında kolayca baş edebilmeli ve hızlı bir şekilde toparlanmalıdır. Psikolojik dayanıklılığa sahip olan bireyler yeni durumlara da kolaylıkla uyum sağlarlar (Işık, 2016: 66; Kavi ve Karakale, 2017: 72; Luthar ve Cicchetti, 2000: 858; Luthar ve diğ., 2000: 543).

2. Psikolojik Dayanıklılığın Sosyal Hizmet Mesleği ve Sosyal Hizmet Uzmanları Açısından Önemi

Yaşam, doğası gereği değişmekte ve içinde stresi de barındırmaktadır. İki tür stres kaynağı vardır. Bunların ilki, doğumla başlayan ve ölüme kadar devam eden stres; diğeri ise kontrolümüz dışında gelişen stres durumlarıdır. Stresten kaçınmak veya stresli durumları inkâr etmek yerine, yaşamdaki deneyimlerden öğrenilenlerle birlikte stres avantaja çevrilmelidir. Bu süreç ise, bir kişilik özelliği olarak nitelendirilen psikolojik dayanıklılık ile kolaylaşmaktadır (Maddi, 2013: 1).

Psikolojik dayanıklılık iş hayatı için oldukça önemlidir. Bireylerin zamanlarının önemli bir kısmı iş yerinde geçtiği için, işten kaynaklı veya iş arkadaşlarıyla ilgili problemler bireyleri olumsuz etkilemektedir. Ancak psikolojik olarak dayanıklı bir birey yaşadığı sorunu çözebildiği ve yapıcı davrandığı için bu konuda herhangi bir problem yaşamaz. Bu şekilde bireyin kuruma bağlılığı artar, iş tatmini yükselir ve mücadeleci davranır (Kavi ve Karakale, 2017: 73).

Sosyal hizmet mesleği pek çok açıdan tatmin edici bir meslek olmasına rağmen stres düzeyi de yüksek bir meslektir. Mesleğin değerleri, çalışmanın toplumsal bağlamı, müracaatçıların güç koşulları ve örgütsel kültür gibi unsurlar güçlüklerle dolu bir çalışma ortamı yaratabilir (Fox ve diğ., 2014). Dolayısıyla sosyal hizmet uzmanlarının alanda karşılaştığı güçlükler de farklılaşmakta ve çeşitlenmektedir. Uzmanlar istismar mağduru bir çocukla, ekonomik yoksunluk içindeki bir yaşlıyla, engelli bir bireyle, can güvenliği riski olan şiddet mağduru bir kadınla, psikiyatrik problemi olan bir bireyin ailesiyle veya göç etmiş bir aileyle mesleki çalışma yürütebilmektedir. Yukarıdaki örnekler çalışılan müracaatçı gruplarının karşılaştığı farklı güçlüklerle işaret etmektedir. Müracaatçı gruplarının karşılaştığı güçlüklerin çeşitliliğinin yanı sıra çalışılan kurumların içinde barındırdığı örgütsel güçlükler de farklılaşmaktadır. Örneğin; Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmet Bakanlığında çalışan bir sosyal hizmet uzmanı ile Adalet Bakanlığında çalışan bir sosyal hizmet uzmanının yaşadığı kurumsal güçlükler farklı olabilir. Mesleki ve kurumsal güçlükler sosyal hizmet uzmanlarının duygusal olarak tükenmesine, stresli olmasına, kendini mutsuz hissetmesine yol açabilir. Bu anlamda psikolojik dayanıklılık stresi yönetmede, tükenmişliği önlemede ve meslek elemanının kendisini iyi hissetmesinde etkili olabilecek koruyucu bir faktördür. Grant ve Kinman'ın (2014c) da belirttiği gibi insana yardım mesleklerinde (helping professions) çalışan meslek elemanlarının iyilik halini geliştirmek ve iş memnuniyetini sağlamak için psikolojik dayanıklılık önemli bir beceridir (s. 29). Eğer meslek elemanları bu beceriyi kazanırlarsa

alandaki güçlüklerle etkin bir şekilde baş edebilir ve tükenmişlik düzeyleri de azalabilir. Güçlükleri tamamen yok etmek mümkün olmasa bile psikolojik dayanıklılığı gelişmiş bir meslek elemanı güçlüklerin kendisinde yaratmış olduğu olumsuz etkiyi bu beceri ile azaltacaktır.

Sosyal hizmet uzmanlarının; stresle baş edebilmesi, iş memnuniyetini en üst düzeye çıkarabilmeleri, uygun baş etme stratejileri geliştirmeleri, öz saygısı ve öz kontrolü yüksek, dayanıklı kişilik özelliklerini geliştirebilmeleri için bireysel, topluluk ve örgütsel düzeyde desteklenmeye ihtiyaçları vardır. Bireyin, kendi zayıf ve güçlü yanları, stresin bileşenleri, iş memnuniyeti, dayanıklılık, baş etme ve kontrol gibi bileşenlerin farkında olması ve bunlar hakkındaki bilgili olması aslında çözümün bir parçasıdır (Collins, 2008: 1188).

Psikolojik dayanıklılığa sahip olanların bireysel özelliklerine yer veren çalışmalar bulunmaktadır. Grant ve Kinman (2014b) da dayanıklı olan bireylerin bazı özellikleri olduğunu belirtmişlerdir. Bu özellikler; dayanıklılık, öz-yeterlik, öz-saygı, duygusal okuryazarlık, güçlü bir kimlik duygusu, yüksek derecede özerklik, sınırlarını belirleme yeteneği, yeni deneyimlere açıklık ve deneyimlerden öğrenme yeteneği, gelişmiş sosyal beceriler ve destekleyici ilişkiler gerçekleştirmek için sosyal güven, baş etme stratejilerinin kullanımına uyum sağlama, problem çözme ve planlama becerileri, iyi geliştirilmiş eleştirel düşünme becerileri, iç ve dış kaynaklardan yararlanma ve tanımlama kapasitesi, değişimlere başarılı bir şekilde adapte olma, geleceğe yönelik iyimserlik, umut ve heves içinde olma, güçlüklerle karşı dayanma ve hızla iyileşme yeteneği, amaç duygusu, güçlüklerden anlam çıkarma kapasitesidir (s. 18). Görüldüğü gibi psikolojik dayanıklılık ile ilişkilendirilen birçok özellik vardır. Bireylerin hayatlarında karşılaştıkları güçlüklerle baş edebilmelerinde bu özelliklere sahip olması bir avantaj olarak değerlendirilebilir. Ancak her birey bu özelliklere sahip olmayabilir. Böyle bir durumda ise psikolojik dayanıklılığı inşa edebilmek için bazı stratejiler belirlemek ve profesyonel düzeyde dayanıklılığı sağlamak için çalışmalar yapmak gerekir.

En dayanıklı sosyal hizmet uzmanları bile strese yol açan bir çalışma ortamında koşulların yarattığı güçlükleri yönetemeyebilir. Eğer, yeni başlayan sosyal hizmet uzmanlarına mesleklerinin doğasında yer alan talep ve güçlüklerle nasıl baş edeceklerini gösteren bir "araç kutusu" (*tool-box*) sağlanmazsa stres ve tükenmişlik karşısında savunmasız kalacaklardır. Psikolojik dayanıklılık gibi daha olumlu bir yaklaşım, sosyal hizmet uzmanlarının mesleklerinin gerçeklerine daha iyi hazırlanmalarına yardımcı olabilir (Grant ve Kinman, 2012: 617). Psikolojik

olarak dayanıklı olmak bireyin kendisini hiç üzgün hissetmediği, travma ya da stres yaşamadığı anlamına gelmemektedir. Psikolojik dayanıklılık zor geçen zamanlara uyum sağlayabilme sürecidir. Psikolojik dayanıklılık sayesinde birey deneyimlerinden bir şeyler öğrenir, gelecekte yaşayacağı güçlükleri önceden tahmin edebilir ve bu güçlüklerle baş etme becerisini geliştirebilir (Fox ve diğ., 2014).

Psikolojik dayanıklılığın sosyal hizmet uzmanlarının bilişsel, duygusal ve fiziksel işlevselliğini sürdürmelerinde yardımcı olduğuna inanılmaktadır. Sosyal hizmet uzmanları için psikolojik dayanıklılığın neden önemli olduğu sorusuna verilen yanıtlar aşağıdaki gibi ikiye ayrılmıştır;

1. Sosyal hizmet uzmanlarının iş performansının artmasında ve uzmanların karmaşık olan problemleri çözmesinde yardımcı olur.
2. Sosyal hizmet mesleğinin doğasında yer alan duygusal talepleri yönetmede, sosyal hizmet uzmanlarının kendilerini korumalarında ve tükenmişlikten kaçınmalarında yardımcı olur (Grant ve Kinman, 2014b: 20-21).

Tablo 1’de ulusal ve uluslararası alanyazında sosyal hizmet uzmanlarının psikolojik dayanıklılığına odaklanan araştırmalara yer verilmiştir. Ulusal alanyazında sadece iki çalışma vardır. Uluslararası alanyazındaki araştırmaların seçiminde ise, sosyal hizmet uzmanlarının psikolojik dayanıklılığını bireysel ve örgütsel güçlükler temelinde ele alan araştırmalar tercih edilmiştir. Yapılan alanyazın taramasında sosyal hizmet uzmanlarının psikolojik dayanıklılığa ilişkin algılarını ortaya çıkaran araştırmaların olduğu da görülmüştür ancak güçlüklerle ilişkin bir değerlendirme içermediği için bu çalışmalara yer verilmemiştir.

Tablo 1: Sosyal hizmet uzmanlarının psikolojik dayanıklılıkları konusunda yapılmış araştırmalar

Yazar/Yazarlar, Yıl	Araştırmanın Amacı	Örneklem Sayısı/Yöntem	Bireysel Güçlükler	Örgütsel Güçlükler	Araştırmanın genel sonucu
Çetinkaya Büyükbodur, 2018	Sosyal hizmet uzmanlarının psikolojik dayanıklılıklarının ikincil travmatik strese olan etkisinin incelenmesi.	201 sosyal hizmet uzmanı / Karma yöntem	Psikososyal destek ihtiyacı	Fiziksel koşullardaki yetersizlik, bilgi bakımından donanımlı olmayan personel ile çalışma, rol belirsizliği ve rol çatışması	Psikolojik dayanıklılığın alt boyutu olan kendilik algısı ve sosyal yeterlilik boyutunun ikincil travmatik stresi anlamlı bir şekilde yordadığı ortaya çıkmıştır.
Genç, 2019	Çocuk refahı alanında çalışan meslek elemanlarının psikolojik dayanıklılıklarını ve güçlüklerle baş etme tarzlarını ortaya çıkarmak.	108 meslek elemanı (sosyal hizmet uzmanı, psikolog, sosyolog, öğretmen, çocuk gelişimci) / Nicel araştırma yöntemi, genel tarama modeli	Kurumsal baş etme mekanizmalarının yetersizliğinin yarattığı yıpranma	Meslek elemanı sayı yetersizliği, mevzuat yetersizliği, diğer meslek elemanları ile yaşanan rol belirsizliği ve rol çatışması, süpervizyon eksikliği/yokluğu, kurum idaresinin mesleki kararlar konusunda meslek elemanının özerkliğini sınırlandırması	Meslek elemanlarının psikolojik dayanıklılıklarını bireysel olarak geliştirdikleri baş etme mekanizmaları ile korumaya çalıştıkları ve eğitimlerin psikolojik dayanıklılığın gelişmesinde etkili olduğu bulunmuştur.
McFadden ve diğ., 2015	Çocuk koruma alanında çalışan sosyal hizmet uzmanlarının dayanıklılık veya tükenmişlikle ilişkili bireysel ve örgütsel güçlüklerini ortaya çıkarmak.	65 makale incelemesi	Kişisel istismar öyküsü, çocuk refahı alanı için eğitim ve hazırlık eksikliği, işin talepleriyle baş edememe, iş memnuniyeti ve memnuniyetsizliği	Örgütsel ve profesyonel bağlılığın derecesi, iş yükü, örgüt kültürü, akran desteği ve süpervizyon	Alanda çalışan meslek elemanlarını sözü edilen bireysel ve örgütsel güçlüklerle maruz kaldığı ortaya konmuştur.

Truter ve diğ., 2017	Çocuk koruma alanında çalışan sosyal hizmet uzmanlarının maruz kaldığı risklerin ve psikolojik dayanıklılığın ne kadar iyi anlaşıldığını belirlemek.	14 nitel çalışmanın metasentezi		Fazla iş yükü, personel yetersizliği, şiddete ve saldırganlığa maruz kalma, zaman yetersizliği, iş koşullarının yol açtığı yüksek stres düzeyi ve tükenmişlik	Çocuk refahı alanının stres yüklü bir alan olduğu ve çocuk refahı alanındaki psikolojik dayanıklılığının yeterince ele alınmadığı ortaya çıkmıştır.
Rose ve Palattiyil, 2018	İskoçya'daki bir yerel yönetimde çalışan sosyal hizmet uzmanlarının yaşadığı psikolojik dayanıklılık deneyimlerini keşfetmek ve örgütsel ortamda psikolojik dayanıklılığın nasıl geliştirilebileceğini incelemek.	13 sosyal hizmet uzmanı / Nitel araştırma		Fazla iş yükü, mesleki ve mesleki olmayan rollerin iç içe geçmesi, mesleki ve örgütsel değerler arası çatışma	Sosyal hizmet uzmanlarının günlük rutinlerini etkileyecek yapısal ve örgütsel güçlüklerin olduğu sonucu ortaya çıkmıştır.
Truter ve diğ., 2018	Güney Afrika'da çocuk koruma alanında çalışan sosyal hizmet uzmanlarının maruz kaldıkları mesleki risk faktörlerini ve psikolojik dayanıklılığa ilişkin deneyimlerini belirlemek.	15 sosyal hizmet uzmanı / Nitel araştırma	Duygusal tükenme	İş yükü, yetersiz mesleki destek, finansal sorunlar/güçlükler, çocuk refahı alanına özgü güçlükler (agresif müracaatçılara maruz kalmak gibi)	Katılımcılar dört koruyucu uygulamanın psikolojik dayanıklılıklarını kolaylaştırdığını belirtmiştir: uygulama ve amaç bildirme inançları, mesleki destekleyici iş birlikleri, yapıcı ilişkiler ve olumluya vurgu yapma.

Araştırma sonuçları bir bütün olarak ele alındığında, psikolojik dayanıklılık açısından kurumsal veya örgütsel güçlüklerin daha fazla olduğu dikkat çekmektedir. Araştırma bulguları arasında bireysel güçlükler de bulunmaktadır. Ancak bireysel güçlüklerin içeriklerine bakıldığında yapılan işin doğasından kaynaklanan güçlüklerin (*kurumsal baş etme mekanizmalarının yetersizliğinin yarattığı yıpranma, çocuk refahı alanı için eğitim ve hazırlık eksikliği, işin talepleriyle baş edememe, iş memnuniyeti ve memnuniyetsizliği*) daha yoğun olduğu göze çarpmaktadır. Aslında bireysel olduğu ifade edilen güçlüklerin kurumsal veya örgütsel arka plana sahip olduğu görülmektedir. Bunlar da bireylerde tükenmişlik ve duygusal tükenme oluşmasına yol açmaktadır. Bu tür güçlüklerin nasıl üstesinden gelinebileceği ve çalışma yaşamında nasıl dayanıklı kalınacağı, irdelenmesi ve üzerinde düşünülmesi gereken bir konudur. Bir sonraki başlıkta sosyal hizmet uzmanlarında psikolojik dayanıklılığın nasıl inşa edilebileceği konusu ele alınmıştır.

2.1. Sosyal Hizmet Uzmanlarında Psikolojik Dayanıklılığın İnşa Edilmesi

Sosyal hizmet uzmanlarının psikolojik dayanıklılığını geliştirmek için yapılması gerekenler irdelendiğinde net ve somut adımlar belirlemek yerine daha çok konuyla ilgili araştırmalar çerçevesinde mevcut durumun ortaya çıkarılmaya çalışıldığı görülmektedir. Bunun en önemli nedenlerinden birinin, psikolojik dayanıklılık konusunun sosyal hizmet disiplinde henüz yeni ele alınması olduğu düşünülmektedir. Bu alanda çalışan araştırmacıların yaptıkları çalışmalar kapsamında sosyal hizmet uzmanlarının psikolojik dayanıklılığını inşa etmek için neler önerdiklerine aşağıda yer verilmiştir (Grant ve Kinman, 2014a; Kinman ve Grant; 2017; Çetinkaya Büyükbodur, 2018; Genç, 2019; Rose ve Palattiyil, 2018; Masson, 2019). Bu önerilerin, psikolojik dayanıklılık stratejilerinin geliştirilmesinde önemli olduğu düşünülmektedir.

Sosyal hizmet uzmanlarının psikolojik dayanıklılıklarının inşasında meslek elemanlarının çalışma hayatında maruz kaldıkları güçlükleri bilmek önemlidir. Uygun bir yöntem belirleyebilmek için öncelikle mevcut güçlüklerin değerlendirilmesi ve o güçlüklerle yönelik baş etme mekanizmalarının geliştirilmesi gerekir. Tablo 1’de sosyal hizmet uzmanlarının çalışırken karşılaştığı bireysel ve örgütsel güçlükler araştırmaların bulguları çerçevesinde aşağıdaki gibi ortaya konmuştur.

Bireysel güçlükler; psikososyal destek ihtiyacı, kurumsal baş etme mekanizmalarının yetersizliğinin yarattığı yıpranma, duygusal tükenme, kişisel istismar öyküsü, çocuk refahı alanı için eğitim ve hazırlık eksikliği, işten kaynaklı taleplerle baş edememe, iş memnuniyetsizliğidir.

Örgütsel güçlükler; fiziksel koşullardaki yetersizlik, bilgi bakımından donanımlı olmayan personel ile çalışma, rol belirsizliği ve rol çatışması, meslek elemanlarının sayısal yetersizliği, mevzuat yetersizliği, süpervizyon eksikliği/yokluğu, kurum idaresinin mesleki kararlar konusunda meslek elemanının özerkliğini sınırlandırması, iş yükü, örgüt kültürü, akran desteği eksikliği, şiddet ve saldırganlığa maruz kalma, zaman yetersizliği, işteki koşulların yol açtığı yüksek stres düzeyi ve tükenmişlik, mesleki ve mesleki olmayan rollerin iç içe geçmesi, mesleki ve örgütsel değerler arası çatışma, yetersiz mesleki destek, finansal sorunlar/güçlüklerdir. Bu tür güçlükler meslek elemanlarının psikolojik dayanıklılığını olumsuz yönde etkilemektedir. Sözü edilen güçlükleri yok etmek her zaman mümkün olmayabilir. Ancak bu güçlüklerle baş edebilmek, güçlüklerle uyum sağlayıp üstesinden gelebilmek mümkündür. Bunu etkileyen bireysel ve örgütsel faktörler mevcuttur.

Beddoe ve diğerleri (2013) alanyazındaki bilgiler bağlamında psikolojik dayanıklılığı etkileyen bireysel faktörlerin; dayanıklılık, baş etme mekanizmaları, iyimserlik ve umut, bilişsel davranışçı yaklaşımlar, amaçlı hedef yönlendirmesi, yetkinlik ve bilgi, iş ve bireysel yaşam arasında denge kurma, öznel iyilik hali, duygusal yeterlilik ve empati olduğunu belirtmişlerdir. Psikolojik dayanıklılığı etkileyen örgütsel faktörleri ise; süpervizyon, akran desteği (peer support), mesleki gelişim fırsatları, örgütsel kültür ve mesleğin değeri olarak sıralamışlardır (s. 103-104).

Amerika Psikoloji Derneği'nin (APA), aşağıda önerdiği on yöntem de psikolojik dayanıklılığı geliştirmek için işlevsel olarak kullanılabilir;

1. Bağlantı kurmak: Aile üyeleri, arkadaş ve diğer kişilerle iyi bir ilişki önemlidir. Bu kişilerden yardım ve destek almak psikolojik dayanıklılığı güçlendirecektir. Bazı insanlar da yerel yardımlaşma dernekleri, inanç temelli kuruluşlar veya diğer yerel gruplarda aktif olmanın sosyal destek sağladığını ve umutların geri kazanılmasında yardımcı olabileceğini düşünmektedir.

2. Krizleri aşılmaz bir sorun olarak görmekten kaçınmak: Çok stresli olayların oluşabileceği gerçeği değiştirilemez ancak olayların ele alınışı ve yorumlanma biçimi değişebilir.

3. Değişiklikleri yaşamın bir parçası olarak görmek: Değiştirilemeyen koşulları kabul etmek, değiştirilebilecek koşullara odaklanmaya yardımcı olacaktır.

4. Hedeflere doğru ilerleme: Gerçekçi hedefler belirlenir ve hedeflere ulaşabilmek için küçük bile olsa bir şeyler yapılır. Başarısız olacak gibi görünen hedeflere odaklanmak yerine, kendinize, "*Gitmek istediğim yönde ilerlememe yardımcı olan bugün başarabileceğimi bildiğim tek şey nedir?*" diye sorulmalıdır.

5. Kararlı eylemlerde bulunmak: Mümkün olduğunca olumsuz durumlar üzerinde durulmalıdır. Stres ve problemlerden tamamen uzaklaşmak yerine kararlı eylemlerde bulunulmalıdır.

6. Kendini keşfetmek için fırsatlar bulmak: İnsanlar genellikle bir şeyle mücadele edip kaybettiklerinde kendileriyle ilgili bir şeyler öğrenirler ve bir anlamda da geliştiklerini görürler. Birçok insan güçlük veya trajik bir olay yaşadığında daha iyi ilişkiler kurar, savunmasız olsa bile daha güçlü hisseder ve öz-değer duygusu daha fazla gelişir.

7. Kendine dair olumlu bir bakış açısı geliştirmek: Bireyin problem çözme yeteneği ve içgüdülerine güvenmesi psikolojik dayanıklılığının artmasına yardımcı olacaktır.

8. Bir şeye bütün olarak bakmak: Çok acı veren bir olaya maruz kalırsa bile, stresli duruma daha geniş bağlamda bakılmalıdır. Olaya orantısız bir biçimde tepki vermekten kaçınılmalıdır.

9. Umutlu bir bakış açısı ile devam etmek: İyimser bir bakış açısı, hayatta iyi şeylerin olmasına katkı sağlayacaktır. Korkulan şeyle ilgili endişelenmek yerine, ne istenildiği görselleştirilmeye, canlandırılmaya çalışılmalıdır.

10. Kendine dikkat etmek: Bireyin kendi ihtiyaç ve isteklerine dikkat etmesi, hoşlandığı etkinliklere katılması ve düzenli egzersiz yapmasıdır. Bireyin kendine dikkat etmesi, zihnini ve vücudunu dayanıklılık gerektirecek durumlarla başa çıkmak konusunda hazırlamaya yardımcı olacaktır (<https://www.apa.org/helpcenter/road-resilience>).

Amerika Psikoloji Derneği'nin (APA) önerdiği yöntemler daha çok bireysel psikolojik dayanıklılığı geliştirmek açısından önemlidir. Sosyal hizmet uzmanlarının bu yöntemleri kullanabilmesi alandaki güçlüklerle baş ederken bireysel olarak avantaj sağlayacaktır.

Alanyazındaki araştırma verileri sosyal hizmet uzmanlarının psikolojik dayanıklılığının inşasında bazı öneriler sunmaktadır. Çetinkaya Büyükbodur (2018); sosyal hizmet uzmanlarının psikolojik dayanıklılıklarını arttırmak için eğitim düzeylerinin artması yönünde teşvik sağlanmasını, mesleki deformasyonun önüne geçmek için rotasyon uygulamalarının yapılmasını, meslek elemanı istihdamının yapılmasını, süpervizyon sisteminin kurumsallaştırılmasını ve örgütsel destek mekanizmalarının kurulmasını önermiştir. Genç (2019); çalışanların lisansüstü eğitime devamlarının sağlanmasını, hizmet içi eğitimlerinin sayısının artırılmasını ve içeriğinin psikolojik dayanıklılığı geliştirecek eğitimlerden oluşmasını, meslek

elemanı istihdamının artırılmasını, mesleki eğitime katılımın teşvik edilmesini, süpervizyon sisteminin kurumsallaşmasını, psikolojik dayanıklılığın lisans eğitimine entegre edilmesini önermiştir. Kinman ve Grant (2017) sosyal hizmet uzmanlarının psikolojik dayanıklılığının inşası için atölye çalışmaları yürütmüştür. Atölye çalışmalarının içeriklerine bakıldığında; bilinçli farkındalık, bilişsel davranışçı beceriler, yansıtıcı uygulama için süpervizyon, akran koçluğu, amaç belirleme ve kişisel organizasyon, kişisel bilgi ve eylem planlama alanlarında çalışmalar yapıldığı ve atölye çalışmalarının faydalı olduğuna dair sonuçlara ulaşıldığı ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla buradan yola çıkarak atölye çalışmalarının psikolojik dayanıklılığın inşasında işlevsel olduğu yorumu yapılabilir. Rose ve Palattiyil (2018), psikolojik dayanıklılığın gelişmesinde kurumun ve ekibin kilit rol oynadığını belirtmiştir. Sosyal hizmetin doğasında bulunan iş yükü, gerçekçi olmayan talepler ve vaka yönetimi odaklı süpervizyon gibi faktörlerin yeniden ele alınması gerektiğini vurgulamışlardır. Psikolojik dayanıklılığın gelişmesinde iş yeri kültürü ve akran ilişkilerinin iyileştirilmesinin etkili olduğunu belirtmişlerdir. Masson (2019) kurumların, travmatize olmuş kişilerle çalışan uzmanlara destek ve gelişim olanakları sağlama konusunda aktif ve sorumluluk sahibi davranmasını önermektedir. Psikolojik dayanıklılık konusunda eğitim verilmesi, dayanıklılık bilincinin oluşturulması, öz-bakım ve başa çıkma becerilerinin geliştirilmesinin psikolojik dayanıklılığın inşasında önemli olduğu vurgulanmıştır. Son olarak, bu alanda çalışmaları olan Grant ve Kinman'ın (2014a) sosyal hizmet uygulamalarında psikolojik dayanıklılığı inşa etmek için önerdiği stratejilere yer vermenin oldukça önemli olduğu düşünülmektedir. Bunlar; "iş ve gündelik yaşam arasında denge sağlama (*work-life balance*), yansıtıcı süpervizyon (*reflective supervision*), zaman yönetimi (*time management*), bilişsel davranışçı teknikler (*cognitive behavioural based strategies*), farkındalık (*mindfulness*), akran koçluğu ve akran desteği (*peer support and peer coaching*), başa çıkma becerilerini ve stres direncini geliştirmek (*enhance coping skills and stress resistance*)" olarak yedi kategoriye ayrılmıştır.

Yukarıda belirtilen stratejiler gibi Türkiye açısından stratejiler belirlemek sosyal hizmet uzmanlarının psikolojik dayanıklılığını geliştirmek için önemli bir adım olacaktır. Bu stratejileri belirlemek için öncelikle farklı sosyal hizmet kuruluşlarında karşılaşılan güçlükleri belirleyip, sosyal hizmet uzmanlarının veya o alanda çalışan meslek elemanlarının psikolojik dayanıklılıklarını nasıl korudukları ortaya çıkarılmalıdır.

Sonuç

Sosyal hizmet disiplinde psikolojik dayanıklılık farklı müracaatçı grupları, sosyal hizmet uzmanları veya sosyal hizmet alanında çalışan diğer meslek elemanları ile çalışılabilecek nitelikte bir konudur. Bu çalışmada psikolojik dayanıklılığın sosyal hizmet uzmanları için öneminden bahsedilerek konuyla ilgili genel bir çerçeve çizilmeye çalışılmıştır.

Psikolojik dayanıklılık konusunda iki önemli nokta göze çarpmaktadır. İlk olarak; çalışılan alanda güçlükler ile karşılaşılmasına rağmen bireylerin başarılı bir şekilde bu güçlüklerin üstesinden gelmesi; ikinci olarak ise, tekrar bir güçlük ile karşılaşıldığında, güçlüklerle baş edip bunun sürekliliğinin sağlanabilmesi önemlidir. Kritik olan nokta, bireyin güçlüklerle maruz kalması değil, bireyin güçlüklerle rağmen bunlarla baş edebilmesi ve eski haline dönebilme becerisidir. Profesyoneller yeniden bir güçlükle karşılaştığında da aynı şekilde baş edebilmeli ve psikolojik dayanıklılığını koruyabilmelidir.

Psikolojik dayanıklılık doğuştan gelen bir özellik değildir. Bazı insanların geçmişte yaşadıkları zorlu olaylara karşın güçlü kalabildikleri ve psikolojik dayanıklılığı etkileyen bireysel özellikler geliştirdikleri doğrudur. Ancak sadece bundan yola çıkarak psikolojik dayanıklılık doğuştan gelir diye bir genelleme yapmak uygun bir yaklaşım değildir. Psikolojik dayanıklılık sonradan kazanılabilecek bir özelliktir.

Sosyal hizmet uzmanlarının psikolojik dayanıklılığının inşasında, konuyla ilgili çalışmaların artması ve araştırma sonuçlarına göre belirli stratejiler geliştirilmesi gerekmektedir. Sosyal hizmet uzmanlarının psikolojik dayanıklılıklarını inşa edebilecekleri ve geliştirebilecekleri somut teknikler belirlemek alandaki güçlüklerle meydan okumalarında yardımcı olacaktır. Psikolojik dayanıklılığı inşa edebilmek için psikolojik dayanıklılığın önündeki güçlüklerin belirlenmesi ve bu konudaki kanıtların artmasının oldukça önemli olduğu düşünülmektedir. Çalışmalara bir bütün olarak bakıldığında farklı ülkelerde araştırmaların yapıldığı ve psikolojik dayanıklılığı etkileyen faktörlerin örgütsel güçlükler üzerinde yoğunlaştığı dikkat çekmektedir. Ancak psikolojik dayanıklılığa yönelik öneri ve stratejiler daha çok bireysel güçlükler temel alınarak geliştirilmiştir. Türkiye özelinde araştırma sonuçları değerlendirildiğinde; psikolojik dayanıklılığı etkileyen örgütsel güçlüklerin üstesinden gelebilmek için çalışılan kurumların sistematik destek sunmadığı görülmektedir. Çalışanların çoğunlukla bireysel yöntemler ile güçlüklerin üstesinden geldiği, kendilerinin baş etme mekanizmaları geliştirdikleri düşünülmektedir. Sosyal hizmet uzmanlarını çalışma hayatında zorlayan güçlüklerin daha çok örgütsel güçlükler

temelinde olduğu gerçeği düşünülürse, öncelikle kurumların mevcut güçlükleri ortadan kaldırmaya yönelik çalışma yapmalarının uzmanların dayanıklılığının gelişmesine önemli katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Kurumların güçlükleri ortadan kaldırmak için ilk olarak eğitim konusuna ağırlık vermesi önemli bir gereksinimdir. Meslek elemanlarının psikolojik dayanıklılığının artırılmasında lisans eğitim müfredatına konunun dahil edilmesine ve hizmet içi eğitim düzeylerinde sürekli eğitime ihtiyaç bulunmaktadır. Buna ek olarak psikolojik dayanıklılığa katkı sağlayacak nitelikteki eğitimlerin belirli periyotlarla ve küçük gruplarla uygulamalı bir nitelikte yürütülmesi önem taşımaktadır. Sosyal hizmet uzmanları ve diğer meslek elemanlarının psikolojik dayanıklılığını inşa edebilmek için hizmet içi eğitimlerin artırılmasının önemli olduğu araştırma sonuçlarına da yansımaktadır.

Alandaki iş yükünü azaltmak için meslek elemanı istihdamı ise diğer önemli bir gerekliliktir. Alandaki vaka sayısı ve çeşitliliği fazla olduğu için de süpervizyonun gerekliliği daha çok hissedilen bir konu haline gelmektedir. Türkiye’de kurumsal bir şekilde olmasa da meslek elemanları ve kurum idaresinin birbirleriyle deneyimlerini paylaşması kurumlarda sıklıkla kullanılan bir yöntemdir. Bu yöntemin kurumsallaşması, süpervizyon sisteminin olması için gerekli çalışmalar yapılması ve kurumlarda vaka toplantılarının gerçekleşmesinin meslek elemanlarının psikolojik dayanıklılığı üzerinde olumlu etki yaratacağı düşünülmektedir.

Alanyazındaki çalışmalarda çocuk refahı çalışanlarının psikolojik dayanıklılığına odaklanan çalışmaların diğer alanlara kıyasla daha fazla olduğu göze çarpmaktadır. İleride sosyal hizmet disiplininin diğer çalışma alanlarındaki meslek elemanlarının karşılaştığı güçlükleri belirlemeye yönelik araştırmaların yapılmasının da alanyazına önemli katkı sunacağı düşünülmektedir.

Sonuç olarak, psikolojik dayanıklılık meslek elemanlarını tükenmişlikten koruyan, stres kaynakları ve güçlüklerle baş etmesinde katkı sağlayan bir faktördür. Sosyal hizmet uzmanlarının bu beceriyi önce kendilerinin kazanması/geliştirmesi ve ardından müracaatçılarının psikolojik dayanıklılığına odaklanmaları uzun vadede yararlı olacaktır. Sosyal hizmet disiplinde psikolojik dayanıklılık konusunu ele alan çalışmaların artması farklı tartışma olanakları yaratacağı için üzerinde durulması gereken önemli bir konudur. Kurumların güçlüklerle ve bu güçlüklerle nasıl uyum sağlanabileceğine odaklanması sadece uzmanlar için fayda sağlamayacaktır. Aynı zamanda uzmanların müracaatçılarına ve topluma daha nitelikli hizmet sunmalarına da katkı sağlayacaktır.

KAYNAKLAR

- American Psychological Association (APA). *The road to resilience*. Erişim tarihi: 22 Mart 2019, <https://www.apa.org/helpcenter/road-resilience>
- Barker, R. L. (1999). *The social work dictionary* (4. bs.). Washington: NASW Press.
- Basım, H. ve Çetin, F. (2011). Yetişkinler için Psikolojik Dayanıklılık Ölçeği'nin güvenilirlik ve geçerlilik çalışması. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 22(2), 104-114.
- Beddoe, L., Davys, A. ve Adamson, C. (2013). Educating resilient practitioners. *Social Work Education*, 32(1), 100-117.
- Berkün, S. (2010). Sosyal hizmet uzmanlarının çalışma hayatında karşılaştıkları mesleki sorunlar: Bursa örneği. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 21(1), 99-109.
- Collings, J. ve Murray, P. (1996). Predictors of stress amongst social workers: an empirical study. *The British Journal of Social Work*, 26(3), 375-387.
- Collins, S. (2008). Statutory social workers: stress, job satisfaction, coping, social support and individual differences. *British Journal of Social Work*, 38(6), 1173-1193.
- Connor, K. ve Davidson, J. (2003). Development of a new resilience scale: the Connor-Davidson Resilience Scale (CD-RISC). *Depression and Anxiety*, 18(2), 76-82.
- Çetinkaya Büyükbodur, A. (2018). *Sosyal hizmet uzmanlarında psikolojik dayanıklılık ve ikincil travmatik stresin incelenmesi* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Yıldırım Beyazıt Üniversitesi/Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Fletcher, D. ve Sarkar, M. (2013). Psychological resilience: a review and critique of definitions, concepts, and theory. *European Psychologist*, 18(1), 12-23.
- Fox, J., Leech, J. ve Roberts, E. (2014). Supporting emotional resilience within social workers: practice tool. Erişim: 16 Ocak 2019, <https://www.rip.org.uk/resources/publications/practice-tools-and-guides/supporting-emotional-resilience-within-social-workers-practice-tool-2014->
- Genç, B. (2019). *Çocuk refahı alanında çalışan meslek elemanlarının psikolojik dayanıklılıkları ve baş etme tarzları* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara
- Gizir, C. (2007). Psikolojik sağlık, risk faktörleri ve koruyucu faktörler üzerine bir derleme çalışması. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 3(28), 113-128.
- Gizir, C. ve Aydın, G. (2006). Psikolojik Sağlık ve Ergen Gelişim Ölçeği'nin uyarlanması: geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 3(26), 87-99.
- Grant, L. ve Kinman, G. (2012). Enhancing wellbeing in social work students: building resilience in the next generation. *Social Work Education*, 31(5), 605-621.
- Grant, L. ve Kinman, G. (2014a). *Developing resilience for social work practice*. China: Palgrave.
- Grant, L. ve Kinman, G. (2014b). What is resilience?. L. Grant ve G. Kinman (Ed.). *Developing resilience for social work practice* (s. 16-30). China: Palgrave.

- Grant, L. ve Kinman, G. (2014c). Emotional resilience in the helping professions and how it can be enhanced. *Health and Social Care Education*, 3(1), 23-34.
- Gürkan, U. (2006). Yılmazlık ölçeği (YÖ): ölçek geliştirme, güvenilirlik ve geçerlik çalışması. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 39(2), 45-74.
- Güzel, B. ve Selcik, O. (2017). Sosyal çalışmacıların karşılaştıkları zorluklar ve başa çıkma yolları: Rize örneği. *Journal of Human Sciences*, 14(3), 2848-2864.
- Işık, Ş. (2016). Türkiye'de kendini toplama gücü konusunda yapılmış araştırmaların incelenmesi. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Merkezi Dergisi*, 6(45), 65-76.
- Işıkkhan, V. (2010). *Sosyal hizmet ve tükenmişlik*. Ankara: Vizyon.
- İçağasioğlu Çoban, M.-A. ve Özbesler, C. (2016). Hastanelerde çalışan sosyal hizmet uzmanlarında tükenmişlik ve iş doyumunu. *Başkent Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 1(2), 90-109.
- Kararımkak, Ö. (2006). Psikolojik sağlamlık, risk faktörleri ve koruyucu faktörler. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 3(26), 129-142.
- Kavi, E. ve Karakale, B. (2017). Çalışan psikolojisi açısından psikolojik dayanıklılık. *Emek ve Toplum*, 7(7), 55-77.
- Kinman, G. ve Grant, L. (2011). Exploring stress resilience in trainee social workers: the role of emotional and social competencies. *British Journal of Social Work*, 41(2), 261-275
- Kinman, G. ve Grant, L. (2017). Building resilience in early-career social workers: evaluating a multi-modal intervention. *British Journal of Social Work*, 47(7), 1979-1998.
- Kobasa, S. (1979). Stressful life events, personality, and health: an inquiry into hardiness. *Journal of Personality and Social Psychology*, 37(1), 1-11.
- Kobasa, S., Maddi, S. ve Kahn, S. (1982). Hardiness and health: a prospective study. *Journal of Personality and Social Psychology*, 42(1), 168-177.
- Lloyd, C., King, R. ve Chenoweth, L. (2002). Social work, stress and burnout: a review. *Journal of Mental Health*, 11(3), 255-265.
- Luthar, S. ve Cicchetti, D. (2000). The construct of resilience: implications for interventions and social policies. *Development and Psychopathology*, 12(4), 857-885.
- Luthar, S., Cicchetti, D. ve Becker, B. (2000). The construct of resilience: a critical evaluation and guidelines for future work. *Child Development*, 71(3), 543-562.
- Maddi, S. (2004). Hardiness: an operationalization of existential courage. *Journal of Humanistic Psychology*, 44(3), 279-298.
- Maddi, S. (2006). Hardiness: the courage to grow from stresses. *The Journal of Positive Psychology*, 1(3), 160-168.
- Maddi, S. (2007). Relevance of hardiness assessment and training to the military context. *Military Psychology*, 19(1), 61-70.
- Maddi, S. (2013). *Hardiness- turning stressful circumstances into resilient growth*. Dordrecht: Springer.

- Maddi, S., Harvey, R., Khoshaba, D., Lu, J. ve Brow, M. (2006). The personality construct of hardiness, III: relationships with repression, innovativeness, authoritarianism, and performance. *Journal of Personality*, 74(2), 575-597.
- Masson, F. (2019). Enhancing resilience as a self-care strategy in professionals who are vicariously exposed to trauma: a case study of social workers employed by the South African Police Service. *Journal of Human Behavior In the Social Environment*, 29(1), 57-75.
- Masten, A., Best, K. ve Garmezy, N. (1990). Resilience and development: contributions from the study of children who overcome adversity. *Development and Psychopathology*, 2(4), 425.
- McEwen, K. (2011). *Building resilience at work*. Australia: Australian Academic Press.
- McFadden, P., Campbell, A. ve Taylor, B. (2015). Resilience and burnout in child protection social work: individual and organisational themes from a systematic literature review. *British Journal of Social Work*, 45(5), 1546-1563.
- Rose, S. ve Palattiyil, G. (2018). Surviving or thriving? enhancing the emotional resilience of social workers in their organisational settings. *Journal of Social Work*. Doi: 10.1177/1468017318793614
- Terzi, Ş. (2006). Kendini Toparlama Gücü Ölçeği'nin uyarlanması: geçerlik ve güvenirlik çalışmaları. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 3(26), 77-86.
- Truter, E., Fouché, A. ve Theron, L. (2017). The resilience of child protection social workers: are they at risk and if so, how do they adjust? a systematic meta-synthesis. *British Journal of Social Work*, 47(3), 846-863.
- Truter, E., Theron, L. ve Fouché, A. (2018). No strangers to adversity: resilience-promoting practices among South African women child protection social workers. *Qualitative Social Work*, 17(5), 712-731.

Yıldırım, B. ve Aslan, H. (2019). İnsan Hakları ve Sosyal Hizmet: Ortak Bir Kader Mümkün Mü? Nasıl Bir İlişki, Ne Çeşit Bir Etkileşim?. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 30(2), 643-664.

Derleme

Makale geliş tarihi: 14.01.2019
Makale kabul tarihi: 10.04.2019

İNSAN HAKLARI VE SOSYAL HİZMET: ORTAK BİR KADER MÜMKÜN MÜ? NASIL BİR İLİŞKİ, NE ÇEŞİT BİR ETKİLEŞİM?

**Human Rights and Social Work: Is a Common Fate Possible? What Kind of
Relationship and Interaction Do They Have?**

Buğra Yıldırım*

Harun Aslan**

*Dr. Öğr. Üyesi, Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sağlık Bil. Fak. Sosyal Hizmet Bölümü. ORCID: 0000-0002-2840-3624, İletişim yazarı, e-posta: bugra.yildirim@cbu.edu.tr

**Arş. Gör., Hacettepe Üniversitesi İ.İ.B.F Sosyal Hizmet Bölümü. ORCID: 0000-0001-9830-1765

ÖZET

İnsanların sadece insan oldukları düşüncesinden yola çıkılarak insan onurunun korunmasını sağlama ve insanların bazı haklarının bulunması hatta bazı haklarının da korunması gerekliliğine yönelik gelişen kolektif bilinç, yirminci yüzyılın en büyük başarılarından biri olan insan hakları kavramıdır. İnsan ihtiyaçlarının ürünü olan bu haklar, Birinci, İkinci, Üçüncü ve Dördüncü Kuşak Haklar şeklinde tasnif edilerek tarihsel bir gelişim seyri göstermiştir. Öte yandan insan refahı odaklı bir yaklaşıma sahip olan sosyal hizmet ise teorik ve uygulamalı çalışmalarında insanların doğuştan elde ettiği haklarından maksimum düzeyde faydalanmalarını hedeflemektedir. Bu anlamda, insan hakları ve sosyal hizmet mesleğini birbirinden ayırmak mümkün değildir. O halde bu derlemenin insan hakları ve sosyal hizmet arasındaki ilişkiyi açıklama hedefi gütmesi ve ulusal sosyal hizmet literatüründe insan hakları kavramına yönelik yeni kavrayışlar sağlama kaygısı taşıması kayda değer ölçüde önemli bir amaç olarak açıklanabilir. Sosyal hizmet uzmanlarının, sosyal hizmet değerlerini gözeterek insan hakları kavramına mesleki uygulamalarında atıfta bulunmaları aynı zamanda sosyal haklarda eşitlik, sosyal adaletin sağlanması ve sosyal refah politikalarında savunuculuk rolleriyle sağlanır. İnsan hakları, sosyal adalet ve sosyal refah politikaları savunuculuğunun

titiz bir şekilde ele alınması gerekir çünkü çoğu sosyal hizmet uzmanlarına göre meslek bu kavramlar üzerine inşa edilmiştir. Sosyal hizmet uzmanları, uygulama alanlarında hangi müracaatçı grubu ile karşılaşırorsa karşılaşsın sunulacak bütün hizmetlerin ve yapılacak müdahalelerin insan hakları ile ilişkili olduğunu bilirler. Dolayısıyla insan hakları ve sosyal hizmet etkileşiminde ortak bir kader birliği söz konusudur.

Anahtar sözcükler: *İnsan hakları, sosyal hizmet, sosyal hizmet uzmanları, sosyal adalet, sosyal refah, savunuculuk.*

ABSTRACT

Collective consciousness, which develops towards the necessity of protecting human dignity inherent in all human beings, and maintaining some of their rights or protecting even some of their rights, is the concept of human rights, one of the greatest achievements of the twentieth century. These rights, which are the products of human needs, showed historical development by being classified as First, Second, Third and Fourth Generation Rights. On the other hand, social work, which has a welfare-oriented approach, aims to maximize the use of inherent rights that people have in its theoretical and applied studies. In this sense, it is not possible to separate human rights from the social work profession. Therefore, it may be explained as a significant objective for this article to pursue the goal of explaining the relationship between human rights and social work and providing new insights into the concept of human rights in the national social work literature. The fact that social workers refer to the concept of human rights by considering social work values in their professional practices is also ensured by their advocacy roles in equality in social rights, social justice, and social welfare policies. The advocacy of human rights, social justice, and social welfare policies needs to be meticulously addressed, as most social workers accept that the profession is built on these concepts. Social workers know that all services to be offered and interventions to be made, regardless of which client group they encounter in the fields of application, are related to human rights. Therefore, there is a common fate in the interactions between human rights and social work.

Keywords: *Human rights, social work, social workers, social justice, social welfare, advocacy.*

GİRİŞ

Tarihin tozlu sayfalarından itibaren insanoğlu birçok haksızlık, şiddet, baskı ve adaletsizlikle mücadele etmek zorunda kalmıştır. Tarih sahnesinin ilerleyen dönemlerinde ise özellikle sanayileşme, kentleşme ve yirminci yüzyılda yaşanan savaşlar, şiddetli sosyal sorunları gün yüzüne çıkarmıştır. Toplumların hızlı değişen yapısı, alışkanlıkları ve doğası arasında sıkışıp kalan insanların yaşamını derinden etkileyen bu mücadele, nihai süreçte kolektif bir bilinç gelişimini sağlamıştır. İnsanların sadece insan oldukları düşüncesinden yola çıkılarak insan onurunun korunmasını

sağlama ve insanların bazı haklarının bulunması hatta bazı haklarının da korunması gerekliliğine yönelik gelişen kolektif bilinç, yirminci yüzyılın en büyük başarılarından biri olan insan hakları kavramıdır.

Günümüzde çoğu devlet, hükümet, uluslararası destekli büyük organizasyonlar ve sivil toplum örgütleri sosyal politika çıktılarının oluşturulmasına katkı verirken mutlaka insan ihtiyaçları odaklı hareket etmektedir. İhtiyacı olan bireylerin sorununu sosyal politika kanalıyla çözerek insan haklarını da muhafaza etmiş olurlar. İnsan haklarına saygı gösteren, hak ihlallerini engelleyen ve insanların karşılaştığı sosyal sorunların nasıl çözümleneceği konularında bilgi ve beceri üreten politikalar yine bu kurumlar ve oluşumlar tarafından hazırlanır. Böylelikle insan haklarını gözeten politik uygulamalara söz konusu kurumlar ve oluşumlar taraf olabilir. Dolayısıyla insan hakları düşüncesinin olduğu yerde sorumluluk ve ihtiyaç kavramları da bulunur. Yani insan haklarından söz ederken insanların sorumluluklarından ve ihtiyaçlarından da bahsetmek gerekir.

Dahası sosyal güvenlik, sosyal refah, sosyal adalet, sosyal hizmetler gibi politika kulvarında dillere pelesenk olan çoğu kavramın amacına ulaşabilmesi temel insan ihtiyaçlarının karşılanabilmesine bağlıdır. Özellikle sosyal adaletin vazgeçilmez bir parçası olan hak ve ihtiyaç kavramları insan yaşamının temel gerekliliğidir. Bu hakların ve insan ihtiyaçlarının zamanla devletlerin Anayasalarında ve diğer hukuk mevzuatlarında tanınması ve korunmaya başlamasıyla birlikte insan haklarının hukukileşme süreci başlamıştır. Ulusal alanda insan hakları düzenlemelerinin yaygınlaşmasına bağlı olarak devletler arasında uluslararası düzeyde insan haklarını düzenleyen belgeler de zamanla ortaya çıkmıştır. Bu durum, ulusal insan hakları hukukunun yanı sıra uluslararası insan hakları hukukunun da oluşmasını sağlamıştır.

Uluslararası alanda insan hakları belgelerini doğuran önemli nedenlerden birisi de dünyanın neresinde olursa olsun her bireyin hiçbir ayırım gözetmeksizin temel hak ve hürriyetlere sahip olduğuna ilişkin kanıdır. İnsan ihtiyaçlarının ürünü olan bu haklar, Birinci, İkinci, Üçüncü ve Dördüncü Kuşak Haklar şeklinde tasnif edilerek tarihsel bir gelişim seyri göstermiştir çünkü değişen sosyal ve ekonomik koşullar, insan hakları kavramının daha geniş bir açıdan irdelenmesi ve yeni birtakım hakların gündeme gelmesi sonucunu beraberinde getirmiştir. Bu gelişmeler çerçevesinde, devletin nitelik ve görevlerinde de değişiklik yapılması zorunlu hale gelmiştir. Bu haklar kişisel, siyasal, ekonomik, sosyal ve kültürel haklar olarak da çeşitli evrensel ve bölgesel hukuk belgeleri içerisinde düzenlenmiştir.

Öte yandan insan refahı odaklı bir yaklaşıma sahip olan sosyal hizmet ise teorik ve uygulamalı çalışmalarında insanların doğuştan elde ettiği haklarından maksimum düzeyde faydalanmalarını hedeflemektedir. Sosyal hizmet disiplini ve mesleği betimlenirken başta insan hakları olmak üzere sosyal adalet, sosyal bütünleşme, sosyal içerme, dayanışma, özgürlük, güçlendirme, kolektif sorumluluk ve farklılıklara saygı gibi kavramlarla enfes bir harmoni oluşturmaktadır. Bu anlamda, insan hakları ve sosyal hizmet mesleğini birbirinden ayırmak mümkün değildir. Daha doğrusu Zengin ve Altındağ (2016)'a göre sosyal hizmeti bir insan hakları mesleği olarak değerlendirmek gerekir.

Bugün insan hakları kavramı toplumun birçok alanında sürekli dillendirilen önemli bir söylem olarak karşımıza çıkmaktadır. Oysa sosyal hizmet mesleğinin önemli bir çatı örgütü olan Uluslararası Sosyal Hizmet Uzmanları Federasyonu (IFSW), çok değil sadece beş yıl önce, küresel sosyal hizmet tanımını güncelleyerek insan hakları kavramını mesleğin dört temel ilkesi arasında açıkça belirtmiştir (IFSW, 2014). Diğerleri, tahmin edilebileceği gibi, sosyal adalet, kolektif sorumluluk ve farklılıklara saygıdır.

İnsan hakları ve sosyal hizmet birbirini tamamlayan bileşenler olduğu için insan hakları kavramı, diğer ilkelerle birlikte sosyal hizmetin hedefini de ortaya koyar. Sosyal hizmet ise olumlu sosyal değişimin ancak insan hakları kavramı, insan haklarına saygı ve insanlar arasında sosyal adalet sağlanarak gerçekleştirilebileceğini ifade eder. O halde bu derlemenin insan hakları ve sosyal hizmet arasındaki ilişkiyi açıklama hedefi gütmesi ve ulusal sosyal hizmet literatüründe insan hakları kavramına yönelik yeni kavrayışlar sağlama kaygısı taşıması kayda değer ölçüde önemli bir amaç olarak açıklanabilir. Çalışmanın ilk kısmında insan haklarının teolojik ve kronolojik gelişimi kısaca hatırlatılacaktır. İlk, orta ve yeniçağların insan hakları kavramının gelişimine olan katkılarına temel göstergeler ile değinilecektir. İlerleyen bölümlerde ise insan hakları ve sosyal hizmet bağıntısı kuşaklararası haklar tasnifiyle ele alınacak ve sosyal hizmet uzmanlarının insan hakları uygulamalarında başvurdukları roller detaylandırılacaktır.

TEOLOJİK VE KRONOLOJİK ARKA PLAN

Birçok yazar insan hakları kavramının büyük ölçüde Aydınlanma dönemine işaret eden bir düşünce ürünü olduğunu ve kökeninde batı politik söylemle modernist bir hava estiğini öne sürsede (Orend, 2002; Hayden, 2001; Beetham, 1995; Galtung,1994) kavramın yalnızca Aydınlanma dönemi özelinde ele alınması pek

doğru olmayıp bu alışkanlık yalnızca indirgemeci bir yaklaşım gösterir. İnsan hakları kavramının gelişim serüvenine antik çağlardan on sekizinci yüzyıla kadar birçok toplum, kültür ve bölgenin etkisi olmuştur.

Dinler ve eski uygarlıklar, insan onurunun anlaşılmasına yoğunlukla katkıda bulunabilir çünkü tüm büyük dinlerin sahip olduğu kurallar ve gelenekler, insanların bütünlüğünü, değerini ve onurunu ayırım gözetmeksizin korumayı hedeflemiştir. Dinler, insanların diğer insanlara karşı olan görevlerini ele almada evrensel bir bilgiyi paylaşmış (Lauren, 1996) ve insan hakları fikri Yahudilik, İslam, Budizm, Hinduizm, Konfüçyüsçülük, ve Hristiyanlık dâhil olmak üzere birçok dini gelenek içinde yer almıştır (Hayden, 2001; Ishay, 1997; Von Senger, 1993). Her ne kadar günümüz toplumlarında din ve insan hakları ilişkisi, seküler anlamda hakların kökenlerine bakma açısından eleştirilse de, dinin insan haklarına ilham verme ve teşvik etmedeki rolü inkâr edilemez. Ayrıca üç büyük dinin insanlık onuruna dair yaptığı açıklamalar insan haklarının kavramsallaştırılmasında önem arz etmektedir.

Örneğin her insanın sahip olduğu ve devredilemez olan saygınlığı ve onuru, Yahudi-Hristiyan geleneklerine derinden dayanmaktadır (Bielefeldt, 1996). Ancak Hristiyanlar ilk insan hakları beyannamelerinin formülasyonunda yer alsalar da, Katolik, Protestan veya Ortodoks mezheplerini içeren Hristiyan kiliselerine yirminci yüzyıla kadar şüpheyle bakılmıştır. Tarihte, Hristiyan Kilisesi gibi dini kurumların kusursuz bir insan hakları siciline sahip olmadığı da bilinir (Lee, 2011). Bu nedenle, insan haklarının bütünüyle Hristiyan geleneğinden kaynaklanmadığı kabul edilmelidir (Bielefeldt, 1996). Yahudilikte ise insan hayatı ve onuru, üzerinde durulan en temel konulardan biridir. İnsan hayatı ve onurunun muhafazası üstüne Tevrat'ta çeşitli ayetler de bulunmaktadır (Yaman, 2016).

Yahudiliğe göre insan Tanrı'nın suretinde yaratıldığı için öldürülemez, dövülemez, küçük düşürülemez ve değersiz atfedilemez. Tevrat'ın konuyla ilgili düzenlemelerinde bu fiiller suç kabul edilmiş ve cezai müeyyide ile desteklenmiştir (Yaman, 2016). Her insana ilahi bir armağan olarak bahşedilen insanlık onuru fikri, bir bütün olarak İslami geleneğin içerisinde Kuran vahiylerinde de yer almaktadır. Kuran, insanlık onurunu belirtmesinin yanı sıra, bir insana adaletli, saygılı ve dayanışma ruhu içinde nasıl davranılacağına dair pratik rehberlik sağlayacak yüksek bir sosyal adalet standardı oluşturur (Schacht, 1964). Dinlerin yanı sıra uygarlıklar açısından ise insan haklarının kökeni ilk insan topluluklarıyla birlikte ortaya çıkmış ve günümüze kadar yeni anlamlar ile insan hakları kavramı varlığını sürdürmüştür.

İlk Çağ Uygarlıklarının İnsan Haklarına Katkısı

İlk çağ uygarlıklarında Sümerlerin yazıyı bulması insan haklarının gelişimini günümüze taşıyan önemli bir mihenk taşıdır. Sümerlerin ve Akadların kralı olan Hammurabi, kötülerini yok edip kuvvetlilerin zayıfları ezmesinin önüne geçerek ülkede adaleti sağlayacağını ve halkını eğiterek halkın refahını artıracığını Hammurabi Yasaları ile ilan etmiş, yazıya dökmüştür. Uygulamada halkın özgürler, yarı veya tam köleler şeklinde ayrıma tâbi tutulması, sınıflar arasında tam bir eşitlik düşüncesinin oluşmasını engellese de dönem itibarıyla bu kadar büyük bir devletin oluşturduğu yasalar diğer bölgelerde yaşayan coğrafi toplulukları da etkilemiştir (Ünal, 2001: 11).

İlk çağ uygarlıkları içerisinde Çinlilerin insan haklarının gelişimi üzerine rolü özellikle imparatorlarının göklerin oğlu olarak nitelendirilmesi ve göklerden aldıkları vekâlet sonucu devleti halkın refahı ve mutluluğu için yönettiği ile ilişkilidir. Göklerden alınan vekâlet kavramı, halka yönelik bazı pozitif somut haklar sağlamakla beraber, imparator açısından ise ahlaki bir yükümlülük ve siyasi iktidarın sınırlandırılması sonucunu ortaya çıkarmıştır. Çin doktrininde “hak isteme hakkı” ilkesinin temelini oluşturabilecek düşünsel akımlar gelişmiştir (Arslan, 2004; Ünal, 2001: 10). İlâveten, önemli felsefi akımlardan Konfüçyüs düşüncesi de; temelinde iyilik, yardım ve hayırseverlik gibi insan hakları ile ilgili kavramları barındırmaktadır. Daha çok, erdem yoluyla başkalarının iyiliğine ve saygısına odaklanan bir yol olan Konfüçyüs düşüncesi, bütün insanların birliğine, uyumuna ve eşit olduklarına yönelik bir anlayışla insanların bir takım sorumluluklarının bulunduğunu vurgulamıştır (Hayden, 2001).

Diğer taraftan Budist Hint düşüncesinde benimsenen on ilke, insan haklarının temeline katkı sağlayabilecek önemli maddeler olarak görülmektedir. Bu ilkeler; insan onurunun ve namusunun korunması, angaryaya karşı mücadele, haksız ve orantısız güç kullanmama, hoşgörü, erken ölüme, hastalıklara ve yoksulluğa karşı mücadele, toplumsal yaşam hakkı, bilgi edinme ve vicdan özgürlüğüdür (Genç, 1997). İlk çağda insan haklarının gelişime en önemli katkı ise Eski Yunan ve Roma uygarlığından sağlanmıştır. Bu dönemde stoik felsefenin gelişmesi ile birlikte stoacı filozoflar, sofistlerden farklı olarak metafiziğin büyük fikirlerinden ziyade, daha çok etiğe yönelik fikirlere odaklanmıştır (Lauren, 1996).

Sofistler, insanların daha rahat, huzurlu ve mutlu yaşamaları için yeteneklerinin geliştirilmesi gerektiğini söylerken (Ceviz, 2000) stoacı filozoflar toplumsal yapı içerisinde bir tabakalaşmanın olmaması gerektiğini iddia ettiler. Aksine bütün insanların toplumu oluşturan bireyler olarak eşit olduğunu savundular (Lauren, 1996).

Dolayısıyla eşitlik söylemi ve toplumu bir bütün olarak görmenin insan hakları açısından önemli tarihsel izler olduğu düşünülmektedir. Guthrie (1971)'ye göre bu dönemin önemli düşünürleri Sokrates, Platon ve Aristoteles'in sadece doğa üzerine değil aynı zamanda insanla ilgili meselelere de yoğunlaşmaları ve insana daha çok değer vermeleri önemlidir. Roma dönemi incelendiğinde ise Erken Roma dönemi, bir hak kavramından yoksundu ancak, M.S. 6. yüzyılda, İmparator Justinianus, doğal bir hukuk kavramını ortaya koymuş ve doğal haklar evrimleşmeye başlamıştır (Pagden, 2003).

Orta Çağ ve Yeni Çağın İnsan Haklarına Katkısı

Orta Çağ'da insan haklarının gelişimini etkileyen çok sayıda değişken sayılabilir. Özellikle feodal düzenin etkin olduğu bir dönemde ruhani gücü elinde tutanlar (kilise) ile cismani (dünyevi hususlar/kurallar vb.) güce sahip olanlar (krallar) arasında iktidar mücadeleleri olmuştur (Reçber, 2018). Orta Çağ'ın etkin yönetim mekanizması feodal düzen, kendi içerisinde belirgin bir kast sistemini barındırmıştır. Feodal beyler, soylular, toprağa bağlı köleler (serfler) ve kilise mensupları en belirgin sınıflar olarak gösterilebilir. Sınıflar arası belirgin farklılık yalnızca siyasal bir düzen içerisinde değil aynı zamanda sosyal ve ekonomik yaşamda da varlığını sürdürmüştür. Böyle bir düzen içerisinde insan hakları ve özgürlük anlayışı tam anlamıyla pozitif hukuka geçişini gerçekleştirememiştir (Arslan, 2004).

Orta Çağ'da 13. yüzyılla birlikte kralın yetkilerinin daraltılması gerektiği düşüncesi öne çıkmaya başlamıştır. Krallara karşı verilen mücadeleler sonrası ortaya çıkan anlaşmalar insan haklarının tarihsel gelişimine önemli kazanımlar sağlamıştır. Bu anlaşmalar arasında 1215 yılında İngiltere kralının yetkilerini sınırlayan Magna Carta Libertatum (Büyük Özgürlük Bildirgesi); "Kanuna uygun ve mahkeme kararı olmaksızın hiç kimse tevkif edilemez, hapsedilemez, ülke dışına çıkartılamaz, sürgün edilemez." maddesi ile anayasal hukukun ve kuralların başlangıcı kabul edilmiştir (King, 2012).

Yeni Çağ'da matbaanın keşfi, insanların hem bilgiye erişimlerini hem de bilginin toplumsal düzeyde yayılmasını kolaylaştırmıştır. Ayrıca matbaanın yanı sıra pusulanın da kullanılması deniz aşırı ülkelere, kıtalara keşiflerin önünü açmıştır. Bu gelişmeler Yeni Çağ'da bireylerin farklı kültürleri tanıyabildiği, bilgiye daha kolay erişebildiği ve birçok farklı bölgedeki zenginliği Avrupa merkezli olarak aktarabildiği bir dönemdir. Orta Çağ kilise temelli skolastik düşünce anlayışı içeren bir dönemi temsil ederken Yeni Çağ hümanistik temelli insanı odağına taşıyan daha farklı bir

dönemi temsil etmektedir. Özellikle Rönesans ile birlikte hümanistik düşünce anlayışının temsil ettiği insanın değeri önemli bir şekilde yine bu dönemde anlaşılmuştur. Böylece Orta Çağ'ın katı din öğretisi, reform hareketiyle yumuşatılmıştır. Martin Luther, Avrupa Hristiyanlığında reformlara öncülük etmiştir.

18. yüzyıl Avrupa Aydınlanma dönemi toplumsal yaşamı içerisinde insanın konumu ve değeri insan aklı vurgusu ile açıklanmıştır. Akıl ile vurgulanan doğru bilgiye bilimsel bir süreçte ulaşılmasıdır. Doğru bilgi, aklın, deneyin ve gözlemin bilgisidir. Yaşanan bu gelişmeler beraberinde teknolojik gelişmeleri de sağlamıştır. Teknolojik gelişme ile birlikte buharlı makineler icat edilmiş ve üretim sistemi içerisinde buharlı makineler kullanılarak zaman ve maliyet değeri açısından kar elde edilmiştir. Zaman ve maliyet kararı, büyük fabrikaları aktif üretim mekânları haline getirmiştir. Bu yeni dönüşüm, ekonomik ve siyasi gücü belirli bir sınıfta toplamaya başlamış, insanlar hak ve özgürlüklerini egemen güçlere karşı korumaya çalışmışlardır. Artık insanlar, kralların, derebeylerinin, soyluların yasaları yerine, hukuk yasaları çerçevesinde mücadele süreçlerini gerçekleştirmeye başlamıştır. Dini bir temelde Tanrı tarafından görevlendirildiği düşünülen kral ve yöneticiler yerine, seçimle iş başına gelen yöneticilere olan ihtiyaç artmıştır. Sonuç olarak insan hakları düşüncesi, hukuk yasaları arasında önemli bir yer işgal etmeye başlamıştır. İnsan hakları kavramının pozitif hukuka geçiş süreci Yeni Çağ içerisinde olgunlaşmıştır.

Bu dönemin insan hakları anlayışına katkı sunan Montesquieu, Rotterdamlı Erasmus, Thomas Hobbes, J.J. Rousseau ve John Locke gibi düşünürlerin ortaya koyduğu fikirler, temel hak ve özgürlüklerin güvence altına alınmasına ve devlet otoritesinin sınırlandırılmasına yönelik bir takım düşünce modelleridir (Ünal, 2001: 17). Yine bu dönemde insanların doğduğu andan itibaren belirli hak ve özgürlüklere sahip olduğu ve bunların belirli kişilere ve yönetimlere devredilemeyeceği düşüncesi önem kazanmaya başlamıştır. Aydınlanma dönemi insan haklarının gelişimi açısından kritik bir çağ olup 1789 yılında Fransa'da kabul edilen İnsan ve Vatandaşlık Hakları Beyanname'si ile insan haklarının gelişimine büyük bir katkı sunmuştur.

KUŞAKLARARASI İNSAN HAKLARI VE SOSYAL HİZMET İLİŞKİSİ

İnsan hakları literatürü incelendiğinde ulusal ve uluslararası boyutta pek çok ayrıma tabi tutulduğu anlaşılır. Yurttaşlık hakları, koruyucu haklar, medeni haklar, gerçek haklar, katılım hakları, klasik haklar gibi birbirinden farklı sınıflandırmalar ile karşılaşabileceğimiz gibi en çok kabul gören yaygın kullanım ise kuşaklararası sınıflandırmadır. Healey (2008) temeli T. H. Marshall tarafından atılan ve daha sonra

katkılarla güçlendirilen kuşaklararası insan hakları sınıflandırmasının; 18 ve 19. yüzyıllarda oluşan birinci kuşak hakları (klasik haklar), 19 ve 20. yüzyıllarda oluşan ikinci kuşak hakları (sosyal haklar) ve 20 ve 21. yüzyıllarda oluşan üçüncü kuşak hakları (dayanışma hakları) içerdiğini vurgular. İlaveten modern çağın bilimsel ve teknolojik gelişmelerinin katkısı ile olgunlaşan dördüncü kuşak haklar (sürdürülebilir yaşam hakları) da artık toplumların gündemine gelmeye başlamıştır.

Birinci kuşak haklar koruma ve güvence anlayışına sahipken bireysel düzeyde temel özgürlüklerle ilişkilidir. İkinci kuşak hakların özünde ise eşitlik ve sosyal adalet ilkesi bulunmaktadır. Bu hakların oluşmasıyla birlikte sosyal devlet anlayışı gelişmiştir. Sosyal haklarla devlete hakları korumaktan öte, bu hakların çeşitli sosyal hizmetler aracılığı ile sağlanması gibi çok daha aktif, güçlü ve pozitif bir rol yüklemektedir. Kuşkusuz bu hakların gerçekleşmesi devletin güçlü ve yeterli kaynaklara sahip olmasına bağlıdır (Tufan ve diğ., 2009).

Köleliğe, dogmatik düşüncelere ve dinsel sapmalara karşı yürütülen hak talebi mücadelesi, birinci kuşak hakları doğurmuştur. Birinci kuşak haklar da ekonomik, sosyal, kültürel ve dayanışma haklarını gündeme getirmiştir. Kuşaklararası hakların varlığı birbirinden soyutlanamayacağı gibi modern anlamda hepsinin bir arada bulunmadığı yerde de insanın haklarından söz etmek olanaksız olur. İnsanlığın akıl almaz ölçütlerde devamlı gelişmesi, sosyal yapıların durmaksızın değişmesi ve insan ihtiyaçlarının artması, insanların hak taleplerinin çeşitlenmesini beraberinde getirmiştir. İnsanlık için hakların elde edinimi bu minvalde geri dönülemez bir süreç olarak artan bir ivme göstermiştir. İnsan haklarının gelişimini, tüm insanlık tarihi boyunca gerçekleştirilen mücadelenin bir sonucu olarak değerlendirmek gerekir (Yolcuoğlu, 2012).

İnsan hakları, kendi tarihsel serüveni içinde yolculuğunu sürdürürken Batı'da bir yüzyıl önce insan hakları kavramını uygulamalarına taşıyacak olan sosyal hizmet mesleği bilimsel temelleri ile oluşumunu tamamlamıştır. Özgürlük, eşitlik ve kardeşlik gibi Fransız Devrimi'nin üç ideal görüşüne karşılık gelen kuşaklararası haklar, sosyal hizmet uygulamalarının insan hakları konusundaki yerini pekiştirmek için yararlı bir çerçeve sunmaya başlamıştır. Sosyal hizmet uygulaması tabi ki kuşaklararası bütün haklar için geçerli bir bilimsel vizyondur ve son dönemde sıklıkla vurgulanan dördüncü kuşak haklar ile bağıntısı bulunur. Ancak insanlara hakkı olan hizmetleri sunma noktasında geleneksel sosyal hizmet anlayışının, ikinci kuşak haklarla daha uyumlu olduğu da görülür (Ife, 2008: 39).

Birinci Kuşak Haklar

Genelde diğer adı klasik haklar biçiminde açıklanan birinci kuşak hakların temel özelliği, bireyi korumaya yönelik haklar ile ilgili olmasıdır. Birinci kuşak haklar insana; üçüncü kişilerin, toplumun ve devletin dokunamayacağı özel bir alan sağlar. İnsan bu özel alanında bağımsız eylemlerini yürütür. Bu yönüyle devleti sınırlandıran haklar olarak da kabul gören birinci kuşak haklar sayesinde, devlet insanın özel alanına giremez ve negatif haklar olarak anılırlar. İnsanın bağımsız eylem yürütmesi demek ise kendi özel alanında kendisine ve başkalarına zarar vermeden, diğerlerinin haklarını çiğnemenin dilediğini yapmasıdır.

Özgürlüğün içeriğini, onu kullanan insan kendi isteğine göre belirler ama insana verilen bu yetki, devletin birinci kuşak haklar hakkında düzenleme yapmaması anlamına gelmez. Devlet, düzenleme yaparak özgürlüklerin kullanılmasını kolaylaştırır. İlâveten devlet, düzenleme yaparak özgürlükleri sınırlandıramaz. Birinci kuşak haklarda asıl hedef devletin yetkilerinin sınırlandırılmasıdır. Yaşama ve özgürlük hakkı, birey olarak tanınma hakkı, adil yargılanma hakkı, mahremiyet hakkı, işkence yasağı ve kölelik yasağı, vatandaşlık hakkı, mülkiyet hakkı, seyahat özgürlüğü gibi haklar birinci kuşak haklar arasındadır.

Batı toplumları, insan hakları hakkında konuştuğunda genellikle birinci kuşak sivil ve politik hakları ifade ederler. Medya ve siyasiler belirli bir ülkenin insan hakları sicilini tartıştıklarında, genellikle o ülkenin sağlık, eğitim ve sosyal güvenlik sistemlerinin ya da çevre standartlarının yeterliliğine kayda değer ölçüde değinmezler. Genellikle çoğu politikacı ya da sivil toplum örgütü; hükümetin medeni ve siyasal hakları nasıl kötüye kullandığı üzerine atıfta bulunurken, bu durumları önleme yeterliliğini de tartışır. Bu nedenle insan hakları uzmanı terimi gibi ifadeler, sosyal hizmet uzmanları gibi insan hakları alanında çalışan profesyoneller tarafından kullanıldığında birinci kuşak insan haklarının korunması için mücadele eden insanların imajını ortaya koyar (Ife, 2008: 34).

Birinci kuşak insan hakları sosyal hizmet uygulamasının önemli bir alanıdır. Aynı zamanda sosyal hizmet uzmanının da savunuculuk rolleri ile yakından ilgilidir. Sosyal hizmet uzmanları siyasi tutuklular, yargısız infazlar, sınır dışı edilen mülteciler, sendikaların ve politik muhalefetin bastırılması, kolluk kuvvetleri tarafından sivil protestolara orantısız güç kullanılması vb. konulara taraftır. Ancak sosyal hizmette bu konular insan hakları alanındaki çalışmaların yalnızca azınlıktaki kısmıdır. İkinci ve üçüncü kuşak hakların kapsadığı alanlar, tüm sosyal hizmet uzmanlarının insan

hakları mesleği olarak daha etkili bir şekilde ele alınır (Zengin ve Altındağ, 2016; Ife, 2008: 34; IFSW, 1994).

İkinci Kuşak Haklar

İkinci kuşak hakların diğer tanımlaması ekonomik, sosyal ve kültürel haklardır. İkinci kuşak hakların doğuşunun temelinde sanayi devrimi yatmaktadır. Sanayi devriminin yarattığı ekonomik ve sosyal dönüşüm sınıflar arasında çok derin eşitsizlikler yaratmıştır. Özellikle işçi sınıfı ortaya çıkan eşitsizliklere ve hak ihlallerine çok fazla tepki gösterip eylemlerde bulunmuştur. 19. yüzyılda özgürlük, adalet ve eşitlik gibi kavramlar herkese tanınmıştı ancak çoğunluk bu kavramlardan adil biçimde yararlanamıyordu. Bu durumların hepsi aslında İnsan Hakları Evrensel Beyanname'si'nin de yavaş yavaş ortaya çıkmasına zemin hazırlıyordu. Sosyal güvenlik, dinlenme, eğitim, grev ve toplu sözleşme, çalışma ve adil gelir gibi haklar ikinci kuşak haklar arasında yer almaktadır.

İkinci kuşak ekonomik, sosyal ve kültürel hakların ele alınması, ana akım sosyal hizmet felsefesinin özüne insan hakları söylemini taşır. Sosyal hizmet uzmanlarının çok az bir kısmı öncelikli olarak birinci kuşak haklarla ilgili görünse de çoğu sosyal hizmet uzmanı insanlara ikinci kuşak haklarını kavramada yardımcı olur. Kamu refah düzeninde insan hakları alanında çalışan profesyoneller ve sosyal hizmet uzmanlarının büyük bir kısmı, neredeyse her gün yoksullukla mücadele eden ve çok düşük gelire sahip olan insanlarla ilgilenmektedir. Yeterli ve adil bir gelire sahip olarak yaşam standartlarını koruma, gelirin güvence altında alınması gibi konular sosyal hizmet uzmanlarının uygulamalarında merkezi konumdadır. Benzer şekilde evsiz ya da bakıma muhtaç müracaatçı grupları arasında barınma hakkı sosyal hizmet uzmanları için temel ilkedir. Yaşlılar, engelliler, kadınlar, sığınmacılar, çocuklar için nitelikli hizmetlerin tasarlanması ve sunulmasında sosyal hizmet uzmanları sorumluluk alır (Ife, 2008: 42-43).

Ayrıca sağlık ve eğitim hizmetlerinin daha insancıl biçimde müracaatçılara iletilmesinde de sosyal hizmet uzmanlarının bir takım görevleri bulunur. Hastaneler, sağlık merkezleri ve kliniklerdeki sosyal hizmet uzmanları için sağlık hizmetlerinden yeterince yararlanma hakkı büyük önem taşır. Sosyal hizmet uzmanları eğitim alanında çocuklar ve gençler ile çalışırken okul sosyal hizmeti uygulamalarını gündeme getirirler. Eğitim hizmetlerinin yetersizlikleri hakkında fikir sahibidirler. İstihdam piyasasına yaş, cinsiyet, engellilik, ırk, etnik köken, cinsel yönelim, coğrafi konum gibi yönlerden erişimi kısıtlı olan insanlar için ve ayrımcılık nedeniyle sunulan

hizmetlerden yararlanamama gibi konularla mücadele verir (Ife, 2008: 43; Reichert, 2003).

Üçüncü Kuşak Haklar

Diğer adı dayanışma hakları olan üçüncü kuşak haklar; aslında toplum halinde ve bir arada yaşam anlayışını yansıtır. Diğer kuşak haklardan farkı; insanın ihtiyaç duyduğu dayanışma ortamını hazırlamasıdır. Üçüncü kuşak haklar, hümanist bir toplum yaşamı ve birlikteliğinin tasvirini sağlar. Hem insanlara, hem topluma hem de devlete aittir. Üçüncü kuşak hakların uygulanabilmesi için tek başına devletin müdahalesi yeterli değildir. Toplumda yaşayan tüm insanların bu hakların gelişmesi için etkin biçimde çaba göstermesi gereklidir.

Tüm insanlık üçüncü kuşak hakların gelişmesi yönünde çaba göstermek zorunda olduğu için bu hakların oluşum süreci henüz tamamlanmamıştır. Herkesin insanlığın ortak mal varlığından yararlanma hakkı, barış hakkı, toplumların kendi kaderini tayin hakkı gibi haklar üçüncü kuşak haklardandır. Tarihsel olarak egemen batı politik söylemde birinci kuşak haklar üzerine yönelen popüler yoğunlaşma insan haklarını sadece birinci kuşak haklara eşitleme eğilimi gösterse de üçüncü kuşak hakların alanı yavaş yavaş bu eğilimi dağıtmaya niyetlidir. Dolayısıyla batı politik söylemde birinci ve ikinci kuşak haklarla karşılaştırıldığında bir lüks olarak algılansa da bu haklar, insan hakları kavramının üçüncü nesil akrabalarıdır.

Diğer kültürlerden ve özellikle de Konfüçyüs geleneğinden etkilenen Asya ülkelerinden gelen profesyoneller bu kültürlerde üçüncü kuşak hakların temel öneme sahip olduğunu ve en azından bazı durumlarda birinci ya da ikinci kuşak haklardan önce geleceğini iddia etmişlerdir (Ife, 2008: 44). Bazı durumlarda sosyal hizmet uzmanlarının uygulamaları; birinci, ikinci ve üçüncü kuşak hakların hepsini kapsarken bazı durumlarda da dördüncü kuşak hakları ve daha fazlasını kapsayacak şekilde ortaya çıkar.

Dördüncü Kuşak Haklar

Günümüzün hızla değişen teknolojisi toplumların kendi içinde bir dönüşüm geçirmesine sebep olmaktadır. Bu dönüşümün yarattığı toplumsal etkilerin insan hakları ile olan ilişkisi kaçınılmaz bir sonuçtur. Dördüncü kuşak hakların ortaya çıkmasına zemin hazırlayan faktörün bilimsel ve teknolojik gelişimin yarattığı sosyal sorunlar olması nedeniyle bu kuşak haklar üzerinden insan/teknoloji/çevre/temiz suya erişim gibi birçok denklemde tartışmaların sürdürüldüğü görülmektedir. Modern

dünyada gelişen teknolojinin insan hak ve onuruna muhtemel zararları karşısında proaktif tavır sergileyen sosyal hizmet uzmanları ve insan hakları savunucuları; insan hakları kavramına çağımızda yeni bir grubun eklenmesine katkı sağlayan dördüncü kuşak hakların ortaya çıkmasına vesile olmuştur (Gürkaynak ve İren, 2016).

Dördüncü kuşak haklar içerisinde ilk vurgu, insan hakları ve gelecek nesiller ilişkisidir. Bu bağlamda ekolojik bir denge üzerine çevre hakkını kapsayan ve sürdürülebilir bir yaşam içerisinde gelecek nesillere sağlıklı bir dünya bırakma fikri ön plana çıkmaktadır. Bu haklar insan haklarının, çevre ile ilişkili olarak, doğmamış nesillere yönelik haklarını vurgulamaktadır. Çevre acı çektiğinde insanlar da acı çekmektedir. Buzulların erimesi, deniz seviyesinin yükselmesi ve iklim değişikliklerine atfedilebilir hava koşullarının değişmesi, milyonlarca insanın günlük hayatını giderek daha fazla etkilemektedir. 2009 yılında, İnsan Hakları Yüksek Komiserliği Ofisi (OHCHR), iklim değişikliğinin çok çeşitli insan haklarının kullanılmasını tehdit ettiğini açıklamıştır. Aynı zamanda Yüksek Komiserlik insan hakları yasa ve yönetmeliklerinin iklim değişikliğine ilişkin devletlere görevler verdiği sonucunu da vurgulamıştır (Bratspies, 2015; Sinden, 2005).

Dördüncü kuşak haklar kişiler arası hakları nesiller arası haklara da dönüştürmektedir. Özellikle bu süreçte kent gibi daha somut görünen yerleşim merkezlerinin yalnızca elle tutulur yapılardan ibaret olmadığını aynı zamanda soyut bir niteliğe sahip olan sosyal, tarihsel ve sanatsal geçmişinin de bulunduğunu ifade etmektedir. Günümüz toplumlarının ve gelecek kuşakların çevreci bir anlayışın temelini oluşturduğu kentlerde sağlıklı bir yaşam sürdürmeleri insan hakları bağlamında önemli bir süreçtir. Bu noktada insan onuruna yakışır bir çevre ve kent içerisinde yaşamak ön plana çıkmaktadır (Marsal-Llacuna, 2016).

Dördüncü kuşak haklarla ilişkili son vurgu ise insanların temiz suya erişim hakkıdır. Su hakkını bir insan hakkı olarak kabul etmek ve bu hakkın içeriğini ve etkisini göstermek için, toplumların ve hükümetlerin temiz su konusunda temel insan ihtiyaçlarını karşılama görevini hatırlatmak, bu hakka ulaşmak için gerekli çabaları arttırmayı teşvik etmek, günümüz toplumlarında elzem bir konudur (Scanlon ve diğ., 2006). Esasen kuşaklararası haklar; sosyal hizmet ve insan haklarının etkileşim alanında ortak bir kaderi paylaşıp paylaşamayacağına dair önermeler barındırmakla birlikte dördüncü kuşak hakların sosyal hizmette ortaya attığı sürdürülebilir kalkınma, iklim değişikliği, yeşil sosyal hizmet, inovasyon ve sosyal girişimcilik, simülasyon teknikleri gibi konular bu ortak kaderin gelecek nesillere iletilmesiyle yakından ilgilidir.

Sosyal hizmet uzmanının lobcilik, toplum kalkınması ve farkındalık yaratma rolleri de dördüncü kuşak haklar çerçevesinde ayrıca anlam kazanır. Unutulmaması gereken sosyal hizmet uzmanlarının insan hakları uygulamalarında başvurdukları rollerin insan hakları ve sosyal hizmet etkileşimi ile bu disiplinlerin kaderini nasıl şekillendirdiğidir.

SOSYAL HİZMET UZMANLARININ İNSAN HAKLARI UYGULAMALARINDA BAŞVURDUKLARI ROLLER

Sosyal hizmet kendine özgü bilgi, beceri ve değer temeli ile müracaatçılarının sorunlarını çözerek insani gelişim kapasitelerini arttırmayı hedeflemektedir. Sosyal hizmetin bilgi temeli insanı bir bütün içinde değerlendirmesini sağlayacak eklektik bir bilgi temelidir. Sosyal hizmetin değer temeli ise onu diğer meslekler arasında farklı bir yere koyan, sosyal hizmet uygulaması yapan profesyonelle bir takım sorumluluklar yükleyen ve sosyal hizmet disiplinini meslek haline getiren önemli bileşenlerden birisidir. Bir mesleğin değer temeli çalıştığı kişi, grup ya da toplumu nasıl ele aldığı ile ilgilidir (Kaynak, 2017). Sosyal hizmet uzmanlarının, sosyal hizmet değerlerini gözeterek insan hakları kavramına mesleki uygulamalarında atıfta bulunmaları aynı zamanda sosyal haklarda eşitlik, sosyal adaletin sağlanması ve sosyal refah politikalarında savunuculuk rolleriyle sağlanır. Ayrıca sosyal hizmet uygulamaları; müracaatçının, ailenin ve hassas grupların hak kayıplarına yol açmayacak şekilde ihtiyaçlarının karşılanmasını amaçlar.

II. Dünya Savaşı sonrası dönemde sosyal devlet anlayışının kurumsallaşmasıyla sosyal hizmetin öncelikle yaşanılan toplumda bir sosyal hak olduğu ve insan haklarına yönelik uygulamalarının bulunduğu bilinir (Healy, 2008). Nitekim sosyal hizmet mesleğinin ve disiplinin temel amacı, sosyal adaleti sağlamak ve eşitlikçi bir toplumsal yapı oluşturmak için uygulamalar gerçekleştirmek, insanın onurunu yüceltmek ve bireylerin kişisel gelişim kapasitelerini arttırarak toplumdaki hassas gruplara fırsat eşitliği sunacak gelişim imkânlarını göstermektir.

Hak ihlalleri ve sosyal adaletsizlik ile mücadele uzun, zor ve engebeli bir yoldur. Sosyal hizmet uzmanı zaman içinde gelişen sosyal sorunların kısa vadeli çabalar ile büyük ölçüde çözülemeyeceğini bilir. Buna karşın, sosyal hizmet uzmanları ve sosyal sorunların varlığından endişe duyan diğer profesyoneller sosyal değişim için çaba sarf etmez ve sosyal sorunlarla mücadelede yeni stratejiler geliştirmez ise hak ihlalleri ve sosyal adaletsizlikler devam edecektir (Sheafor ve Horejsi, 2014: 41).

Toplum içinde genel anlamda insan haklarının varlığı, tek tek toplumu oluşturan bütün insanların haklarına erişebilmesi ile mümkündür. Kâğıt üzerinde insan haklarına saygı gösterildiğinin, insan haklarının önemsendiğinin, mağdur insanların haklarından yoksun bir yaşam sürmeye çalışmalarının aslında insan hakları açısından hiçbir anlamı yoktur (Yolcuoğlu, 2012; Duyan, 2010). Sosyal hizmet uygulaması da insan hakları konusunda bu ince çizgiyi ele alır ve toplumu uyarır. Politik alanda ise farkındalık sağlar. Eğitim, çalışma, sağlık, adil ücret, sosyal güvenlik ve barınma gibi sosyal haklara erişimde ve bu haklardan faydalanma noktasında herkesin eşitliğini savunur.

Sosyal hizmet uygulaması açısından insan hakları sorunsalı, bir iktidar sorunu olarak karşımıza çıkar. İnsanların bir bölümü haklarını kullanabilirken ve haklarına erişebilirken, çoğunluk kâğıt üzerinde ve söylem olarak haklarının olduğunu bilir. Çoğunluğun insan haklarına erişimi eylem düzeyine geçmemektedir. Bu açıdan bakıldığında bazı yazarlara göre (Zengin ve Altındağ, 2016; Yolcuoğlu, 2012; Duyan, 2010; Tuncay ve Erbay, 2006) sosyal hizmet uygulamaları; insan hak ve özgürlüklerine saygı gösteren, insanın huzur ve refahını teminat altına alan, insan ile toplum arasında denge kuran, insanın insanca yaşamasına olanak sağlayan, devletin sunduğu imkânlarla insanları buluşturan, sosyal adaleti ve dayanışmayı teşvik eden uygulamalardır.

Bütün insanlar, özgür doğarlar. İnsan onuru ve insan hakları bakımından da eşittir. Birinin diğerine üstünlüğünden söz edilemez. Özellikle ekonomik destekler eşit düzenlediği ve toplumsal kurumlar ile hizmetler de insanlara adil dağıtıldığı zaman sosyal hizmet uygulamaları daha etkili olur. Ekonomik ihtiyaçlar her zaman sosyal hizmet uzmanı ile müracaatçı ilişkisinde öncelikli hizmet konusudur. Sosyal ve ekonomik yoksunluk içindeki müracaatçılar psikososyal destekten ziyade ayni ve nakdi yardıma daha çok ihtiyaç duyabilirler. Barınma, geçinme gibi ekonomik temelli sorunlarla sosyal hizmet uzmanlarına daha sık başvururlar. Ancak tek başına ayni veya nakdi destekle sınırlı bir sosyal hizmet uygulaması da müracaatçının yaşadığı sorunların görünür kılınması ve bu sorunlarla baş edilmesinde yetersiz kalır.

Sosyal hizmetin müracaatçı profilinde artık sadece sanayileşme ile beraber kentlerin çeperlerine yığılmış yoksullar bulunmamalıdır. Sosyal hizmet hak ihlallerinin ve sosyal adaletsizliğin yeni formlarını da gündeme almak zorundadır. Başka bir ifadeyle, hak ihlalleri ve adaletsizlik üreten tüm baskı yapılarını makro düzeyde değerlendirebilme kabiliyeti geliştirmelidir (Akbaş, 2014). Karmaşık sosyal ilişkileri anlamaya çalışırken,

gerçeklerin altında kalan ve gücün sosyal ilişkileri yapılandığı (Freire, 2003) dolayısıyla sosyal hizmete ihtiyaç duyan insanların varlığının bulunduğu bir düzende insan hakları kavramının baskıya boyun eğmemesi gerekir. Sosyal hizmetin insan hakları uygulamalarında müracaatçılar baskı, zorluklar ve sosyal ilişkiler yüzünden birer kurban olarak hayatlarına devam etmemelidir.

Bazen günlük hayatımızdaki yargılarımız çoğunlukla sağduyuya dayanabilir. Sosyal sorunlar ile içinde bulunduğumuz toplum, engelliler, hastalar, yaşlılar, çocuklar gibi hassas gruplar, bu gruplara hizmet sunan kurumlar ve örgütler hakkında iç görü kazanmak ve sağduyumuzu geliştirmek için de çalışırız. Sosyal hizmet uzmanı olarak profesyonel özelliklerimiz, birey olarak kişisel yaşantımız ve vatandaş olarak toplumsal alanımız ile hassas gruplar ve sosyal sorunlar arasında bir bağ kurarız (Dağdelen, 2016; Kendall, 2004). Bu nedenle sosyal hizmet uzmanları insan hakları uygulamaları kapsamında toplumsal kaynaklara erişimi kolaylaştırmak, müracaatçının insan haklarına erişimini gözden geçirmek ve iyileştirmek, müracaatçının sosyal hizmet uygulamalarına katılımını desteklemek, ayrımcılıkla mücadele etmek, insan hakları konusunda farkındalık yaratmak, mikro ve makro uygulama bütünlüğünü sağlamak, düşünsel yaklaşımı benimsemek, insan hakları gündemini ele alan sosyal hizmet araştırmalarını yapmak, kurumların, örgütlerin, profesyonellerin ve toplumun organizasyon becerilerini geliştirmek, insanları topluma kaynak, hizmet ve fırsat sağlayan sistemlerle ya da oluşumlarla ilişkilendirerek, bu sistemlerin insani hizmet vermesini teşvik etmek gibi konuları hedefleri arasına koyar.

İnsan hakları ve sosyal adaletin sağlanabilmesi için sosyal hizmet hem devlet içinde önemli bir unsurdur hem de kimi zaman hassas grupların savunucusu olarak devletin karşısında duran uygulamalardır. Sosyal hizmet uzmanlarına dair yaygın kanı (Yolcuoğlu, 2012; Duyan, 2010; Tuncay ve Erbay, 2006; Payne, 1997) bir taraftan, devlet içinde sosyal refahın üretimi ve dağıtım mekanizmalarında profesyonel olarak görev alırken; diğer taraftan insan haklarının ve sosyal adaletin sağlanmasına engel teşkil eden uygulamaların, zayıf ve yetersiz olan sosyal politikaların düzeltilmesi için muhalif bir tutum sergilemeleri yönündedir.

Bu noktada sosyal hizmet uygulama amaçlarının, misyonunun, vizyonunun ve mantığının devlet ve toplum açısından doğru yönde algılanması önemlidir. İnsan hakları, sosyal adalet ve sosyal refah politikaları savunuculuğunun titiz bir şekilde ele alınması gerekir çünkü çoğu sosyal hizmet uzmanlarına göre meslek bu kavramlar üzerine inşa edilmiştir (Weiss, 2005; Hawkins ve diğ., 2001). İlk olarak sosyal adalet

bir takım hassasiyetleri de beraberinde getirir. Sosyal adaletin kolektif iyiliğe yaptığı güçlü vurgu; bireysel iyilik halinin, özgürlüğün ve kendi kaderini tayin hakkının kısıtlanmasına yol açabilir. Örneğin Amerika'da sosyal adalet kavramı altında toplumsal kalkınma için uzun yıllar köleliğin meşru sayılması ve siyahi insanların ezilmesi insanlığın ortak vicdanını zedelemiştir. Asıl olması gereken siyahi insanların bireysel refahı ile toplumun genel refahı arasında bir denge oluşturarak sosyal adaletin sağlanmasıdır. Sosyal adalet ilk bakışta, adaletin toplumsal düzeyde gerçekleşmesi anlamına gelse de bireysel iyilik hali göz ardı edilmemelidir.

Ayrıca sosyal adaleti sağlamaya yönelik tüm eylemlerin bireyin saygınlığı ve değeri açısından gözden geçirilmesi zorunludur. Çünkü sosyal adalet zaman içerisinde hiyerarşik veya geçmişten miras kalan eşitsizliklerin sonuçlarının iyileştirilmesini hedefler (Reisch, 2002). Böylesi durumlarda toplumun esenliği uğruna bazı nüfus gruplarının alınan karardan yarar değil, aksine ciddi zararlar görmesi olasıdır. Ekonomik büyümenin sağlanması ve yoksulluğun azaltılması için kadınların tam zamanlı iş yaşamına katılmalarının özendirilmesi bu duruma en iyi örnekler arasında gösterilebilir. Bu tarz bir politika uygulayacağımız vakit alınan kararın yanı sıra kadına yönelik ücretli izin, doğum ve çocuk yardımları gibi etkili sosyal koruma enstrümanları olmadığında çocukların gelişimi ve yetişmesi açısından bazı zararlar doğabilir (Tuncay ve Erbay, 2006).

İkinci olarak sosyal hizmet uzmanları sosyal refah politikası savunuculuğu yaparken savunuculuğun içinde taşıdığı güçsüzleştirme potansiyeline ve bu nedenle insanların kendi adlarına konuşabilmek için güçlendirilmeleri gerektiğine olan inanca dikkat edilmelidir (Ife, 2008). Hak ihlallerini önlemek ve sosyal adaleti sağlamak amacıyla sosyal hizmet uzmanları sosyal refah politikası savunuculuğunun önemine değinirken bazı unsurları vurgulamayı da ihmal etmezler (Dağdelen, 2016). Böylece hem devletle hem de toplumla sosyal hizmet uzmanlarının insan hakları uygulamalarında ortaya koyduğu en önemli etkileşim türünün sosyal refah politikası savunuculuğu olduğunu da anlamak kolaylaşır.

Örneğin sosyal hizmet uzmanları sosyal refah politikası savunuculuğu sayesinde insan yaşamında karşılaşılan sorunların kişisel meseleler yerine çevresel ve sosyal meseleler olarak daha kolay anlaşılmasını sağlar. Bir toplumda bireylerin deneyimlediği sorunların yine o toplum hakkında önemli bilgiler sağladığını kabul eder. Sosyal refah politikası savunuculuğu ile sosyal sorunlara yaklaşıldığı zaman her konunun görüldüğü gibi olmadığı da anlaşılır. Ayrıca sosyal refah politikası

savunuculuğu benzer sosyal sorunlar ve insan hakları ihlalleri ile farklı toplumların kültürel ve ekonomik yönlerden nasıl mücadele ettiğini gözler önüne serer, bizlere bu noktalarda önemli ipuçları sunar (Dağdelen, 2016; Kendall, 2004).

Son olarak, mesleğin bireysel ihtiyaçlarla geniş ölçekli kamusal refah hizmetleri arasında etkili bir ahenk yakalamasına yönelik önemli bir kavrayış bulunur. Sosyal hizmet uzmanlarının insan hakları uygulamalarında sosyal refah politikası savunuculuğu bu noktada devreye girer. Mevcut sosyal hizmetler eğer belirli grupların sorunlarına ve ihtiyaçlarına yeterince yanıt vermiyorsa sosyal hizmetin savunuculuk yapması gerekir. Savunuculuk için insan ihtiyaçlarını tanımlayan donelerin elde edilmesi ve müracaatçıların harekete geçirilmesi beklenir. Bazen müracaatçı için bazen de müracaatçı ile birlikte savunuculuk yapılabilir. Savunmasız çocuklar, kadınlar, yaşlılar, engelliler gibi kendi haklarını korumada ve geliştirmede güçsüz kalan hassas gruplar için savunuculuk yapılır. Böylece insan hakları birey ve toplum düzlemlerinde dengeli olarak geliştirilir.

SONUÇ

Sosyal hizmet uygulamasının temel hedefi insanı özgürleştirmek olduğu için insan onuruna yakışır bir yaşam adına müracaatçılar ile sosyal hizmet uzmanları birlik olurlar. Sosyal hizmet uzmanları toplumun hassas gruplarına hizmet sunarak insan haklarının gerçekleştirilmesine katkıda bulunur. Sosyal hizmet uzmanları aynı zamanda toplumun tüm üyelerinin benzer temel haklar, koruma, fırsatlar, gereklilikler ve sosyal çıkarılara sahip olduğu ideal bir durumu özlediği için sosyal adalet çizgisinden de ayrılmamaya çalışırlar. Sosyal hizmet uzmanları, uygulama alanlarında hangi müracaatçı grubu ile karşılaşsa karşılaşsın sunulacak bütün hizmetlerin ve yapılacak müdahalelerin insan hakları ile ilişkili olduğunu bilirler. Çünkü sosyal hizmet uzmanları insan haklarına ve insan onuruna saygı duyar. Uygulamalarına da bu inancı yansıtırlar. Dolayısıyla insan hakları ve sosyal hizmet etkileşiminde ortak bir kader birliği söz konusudur.

Sosyal hizmet uzmanlarının hak ihlalleri ve sosyal adalet sağlama girişimleri için sosyal sorunlara yönelik çalışması, hayatımızı şekillendiren toplumsal güçlerin neler olduğunu anlamamızı sağlar. Bu güçleri, bakış açılarını anladığımız zaman ise özellikle hak ihlallerinin önüne geçebiliriz. İnsan haklarının ihlallerini engellediğimiz ya da insanların haklarına erişimini kolaylaştırdığımız anda ise sosyal adalet sosyal hizmet uzmanları olarak vurgu yapmış oluruz. Sosyal hizmet uzmanlarının insan hakları uygulamalarındaki bu mantık sosyal adalet ve sosyal hizmet ilişkisini ortaya

koyar. İnsanı özgürleştiren, güçlendiren ve hak ihlallerine karşı duran benzer refleksi itibarıyla insan hakları ve sosyal hizmet aynı hedefe koşan ve sürekli dirsek temasında bulunan iki dava arkadaşı gibidir.

Nitekim sosyal hizmet eğitimi tıpkı insan hakları gibi pek çok bilimden beslenir. İnsan hakları temelinde karşılaştığı sorunları görünür kılarak kendisini çözümler üretmeye adanmıştır. Bu multidisipliner teorik çerçeveye her farklı uygulama ortamında ve sorun alanında sosyal hizmet uzmanlarına etkili bir araştırma alt yapısı ve uygulama tasarlama yeteneği kazandırmaktadır. Sosyal hizmet eğitiminde, araştırmasında ve uygulamasında radikal, yapısal, feminist, baskı karşıtı ya da güçlendirme temelli özgürleştirici kuramların kullanımına, ataerkil toplumsal yapının etkilerine, istihdam piyasası ilişkilerine, neoliberal ekonomik aklın sosyal devlete meydan okumasına, sosyal yardımlarla sınırlandırılan yoksullukla başetme stratejilerine ve bireyi bağımlı kılan bakış açılarının sosyal yapıların görünür kılınmasını engellemesine yönelik açıklamalara özellikle yer verilmelidir. Sosyal hizmet eğitiminde insan hakları açısından bireyin teşhisçi bir bakışla suçlanmaması ya da sorunun “kurbanı” olarak görülmemesi esastır. Sosyal hizmet araştırmaları sayesinde de sorunların çözüm sürecinde müracaatçı ile sosyal hizmet uzmanı arasında işbirliğine dayalı, insan onurunu zedelemeyen bir ortaklık geliştirilmesi sağlanabilir ve bu damgalayıcı tehdidi asgariye indirebilir. Sosyal hizmet uygulamaları ise insanların haklarına erişimi engelleyen baskının insanların yaşadıkları sorunları derinleştirdiğini ve onları marjinalize ettiğini bilerek insanlarla birlikte eşitsizliklere ve baskıya meydan okur.

Dahası sosyal hizmet uygulamaları, sosyal devletin önemli araçlarından biridir. Sosyal devlet sosyal hizmet uygulamaları ile toplumdaki güçsüzleri, güçlüler karşısında korur. Sosyal devlet sosyal hizmet uygulamaları ile eşitliği, bireyin onuruna saygı duymayı, sosyal adaleti ve toplumsal dengeyi sağlar. Sosyal hizmet uygulamaları haklarına yeterli düzeyde erişemeyenlerin ve kullanamayanların insani ölçütlerde, onurlu bir yaşam sürmesini görev edinir. Bir toplumda sosyal hizmet ile insan hakları arasında ortak bir kader ve sosyal hizmet uygulaması ile sosyal adalet arasında ilişki olmaz ise o toplumda insanın özgürlüğünden söz edilemez.

Sosyal adaletin ve sosyal eşitliğin sağlanmasında sosyal devlet anlayışı öne çıkmaktadır. Sosyal refah anlayışını benimsemiş bir devlet, yönetim açısından toplumdaki hassas grupların haklarını gözetmelidir ki bu noktada sosyal haklar ön plana çıkmaktadır. Bu anlamda devlet, sosyal adalet ve eşitlik anlayışı ile birlikte insan haklarını korumak zorundadır. Devlet eliyle insan hakları korunamıyor ya da

ihlal ediliyorsa sosyal refah politikası savunuculuğu, insanları etiketlemeden geliştiren kapsamlı hizmetler içerir. Savunuculuk ile sosyal hizmete ihtiyaç duyan herkese ulaşma mottosu hedeflenir ve evrensel değerler üstüne insan hakları biçimlendirilir. Son tahlilde sosyal refah politikası savunuculuğu; hem devletle hem de toplumla sosyal hizmet uzmanlarının insan hakları uygulamalarında ortaya koyduğu en önemli etkileşim türüdür.

KAYNAKÇA

- Akbaş, E. (2014). *Sosyal çalışmada çağdaş eleştirel perspektifler*. Ankara: SABEV Yayınları.
- Arslan, R. (2004). *Türkiye'de insan haklarının gelişim süreci ve insan hakları alanında faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşları: İnsan Hakları Derneği ve Mazlumder üzerine bir inceleme*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, Sivas.
- Beetham, D. (ed.). 1995. *Politics and human rights*. Oxford: Blackwell.
- Bielefeldt, H. (1996). Secular human rights: Challenge and opportunity to Christians and Muslims. *Islam and Christian-Muslim Relations*, 7(3), 311-325.
- Bratspies, R. M. (2015). Do we need a human right to a healthy environment?. *Santa Clara Journal of International Law*, 13(1), 31-69.
- Ceviz, A. (2000). *Paradigma felsefe sözlüğü*. İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Dağdelen, G. (2016). Sosyal sorunlar ve sosyal çalışma. İçinde: İ. Çılga, E. Erkul, B. Yıldırım ve İ. B. Adıgüzel (Eds.), *Sosyal çalışma ve sosyal politika yazıları* (ss. 61-82). Ankara: Bellek Yayınları.
- Duyan, V. (2010). *Sosyal hizmet: Temelleri, yaklaşımları, müdahale yöntemleri*. Ankara: Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği Genel Merkezi Yayınları.
- Freire, P. (2003). *Ezilenlerin pedagojisi* (Dördüncü baskı). (Çev.: D. Hattatoğlu ve E. Özbek), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Galtung, J. 1994. *Human rights in another key*. Cambridge: Polity Press.
- Genç, M. (1997). *İnsan hakları ve temel özgürlükleri*. Bursa: Uludağ Üniversitesi Güçlendirme Vakfı Yayınları.
- Guthrie, W. K. C. (1971). *The sophist*. UK: Cambridge University Press.

- Gürkaynak, M. ve İren, A. A. (2016). Modernizm öncesi ve sonrası batı toplumlarında insan haklarının kavramsallaştırılması. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23(1), 330-355.
- Hawkins, L., Fook, J. ve Ryan, M. (2001). Social worker's use of the language of social justice. *British Journal of Social Work*, 31(1), 1-13.
- Hayden, P. (ed.). (2001). *The philosophy of human rights*. St. Paul: Paragon House.
- Healy, L. M. (2008). Exploring the history of social work as a human rights profession. *International Social Work*, 51(6), 735-748.
- Ife, J. (2008). *Human rights and social work: Towards rights-based practice* (Revised edition). UK: Cambridge University Press.
- IFSW. (1994). *The ethics of social work: Principles and standards*. Geneva: IFSW.
- IFSW. (2014). *Global definition of the social work*. 7 Ocak 2019 tarihinde <http://ifsw.org/get-involved/global-definition-of-social-work/> web adresinden erişildi.
- Ishay, M. R. (ed.). (1997). *The human rights reader*. New York: Routledge.
- Kaynak, R. Ç. (2017). Sosyal adalet ve eşitlik bağlamında sosyal hizmet uygulamaları. *Türkiye Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 105-115.
- Kendall, D. (2004). *Social problems in a diverse society*. UK: Pearson.
- King, E. A. (2012). *Human rights: The search for universality*. USA: University of Central Oklahoma.
- Lauren, P. G. (1996). *Power and prejudice the politics and diplomacy of racial discrimination* (Second edition). Colorado: Westview.
- Lee, M. Y. K. (2011). Religion, human rights and the role of culture. *The International Journal of Human Rights*, 15(6), 887-904.
- Marsal-Llacuna, M. L. (2016). City indicators on social sustainability as standardization technologies for smarter (citizen-centered) governance of cities. *Social Indicators Research*, 128(3), 1193-1216.
- Orend, B. (2002). *Human rights: Concept and context*. Peterborough: Broadview Press.
- Pagden, A. (2003). Human rights, natural rights, and Europe's imperial legacy. *Political Theory*, 31(2), 171-199.
- Payne, M. (1997). *Modern social work theory* (Second edition). London: MacMillan Press.

- Reçber, B. (2018). *İnsan hakları ve sosyal adalet açısından devletin çocuklara ve kadınlara yönelik sunduğu hizmetler: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı çalışanları örneği*. Yayımlanmamış doktora tezi, Uludağ Üniversitesi, Bursa.
- Reichert, E. (2003). *Social work and human rights: A foundation for policy and practice*. New York: Columbia University Press.
- Reisch, M. (2002). Defining social justice in a socially unjust world. *Families in Society*, 83(4), 343-355.
- Scanlon, J., Cassar, A. ve Nemes, N. (2006). *Water as a human right?*. (2nd edition, Environmental policy and law paper No: 51), UK: IUCN Publications.
- Schacht, J. (1964). *An introduction to Islamic law*. Oxford: Clarendon Press.
- Sheafor, B. ve Horejsi, C. (2014). *Sosyal hizmet uygulaması: Temel teknikler ve ilkeler* (Birinci basım). Ankara: Nika Yayınevi.
- Sinden, A. (2005). In defense of absolutes: Combating the politics of power in environmental law. *Iowa Law Review*, 90, 1405-1511.
- Tufan, B., Sayar, Ö. Ö. ve Koçyıldırım, G. (2009). Antalya Uluslararası Sosyal Haklar Sempozyumu bildiri kitabı. İçinde: N. Mütevellioğlu ve diğ. (Eds.). *Sosyal Bir Hak Olarak Sosyal Hizmet* (ss. 76-86). Ankara: Belediye-İş Sendikası Yayını.
- Tuncay, T. ve Erbay, E. (2006). Sosyal hizmetin temel hedefi: Sosyal adalet. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 17(1), 53-69.
- Ünal, Ş. (2001). *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi: İnsan haklarının uluslararası ilkeleri*. TBMM: Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Başkanlığı. 8 Ocak 2019 tarihinde <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/handle/11543/2032> web adresinden erişildi.
- Von Senger, H. (1993), From the limited to the universal concept of human rights: Two periods of human rights. İçinde: V. Schmale (Ed.). *Human Rights and Cultural Diversity* (ss. 47-100). Golbach: Keip.
- Weiss, I. (2005). Is there a global common core to social work? A cross-national comparative study of bsw graduate students. *Social Work*, 50(2), 101-111.
- Yaman, S. (2016). Tevrat'a göre insan hayati ve onurunun kutsallığı. *Itobiad: İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 5(2), 338-354.
- Yolcuoğlu, İ. G. (2012). *Sosyal hizmete giriş*. Ankara: SABEV Yayınları.
- Zengin, O. ve Altındağ, Ö. (2016). Bir insan hakları mesleği olarak sosyal hizmet. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 27(1), 179-190.

Özada-Nazım, A. Ve Köseoğlu, M. (2019). Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde Sosyal Hizmetlerin Yapısı ve İşleyişine Eleştirel Bir Bakış. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 30(2), 665-689.

Derleme

Makale Geliş Tarihi:07.12.2018

Makale Kabul Tarihi:27.03.2019

KUZEY KIBRIS TÜRK CUMHURİYETİ'NDE SOSYAL HİZMETLERİN YAPISI VE İŞLEYİŞİNE ELEŞTİREL BİR BAKIŞ

A Critical Review of Structure and Operation of Social Work in Turkish Republic of Northern Cyprus

Ayşe ÖZADA NAZIM*

Muallâ KÖSEOĞLU**

* Dr. Öğretim Üyesi, Lefke Avrupa Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü, ORCID: 0000-0003-4863-3168

** Dr. Öğretim Üyesi, Lefke Avrupa Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü, ORCID:0000-0001-2345-6789

ÖZET

Sosyal hizmet bilimsel yöntem ve ilkelerin kullanıldığı profesyonel bir meslek ve disiplindir. Meslek ilkeleri ve mesleğin odağı evrensel olmakla birlikte uygulamanın öncelikleri kültürel, tarihsel ve sosyo-ekonomik koşullara bağlı olarak ülkeden ülkeye ve zamandan zamana değişmektedir. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde (KKTC) sosyal refah ve sosyal hizmetler, yüzyıllar boyu değişegelen politik ve tarihsel süreçlerinden etkilenerek şekillenmiştir. Bu çalışmada, sosyal hizmetlerin gelişimi ve mevcut durumu sosyal hizmetin üç temel ilkesi olan insan hakları, sosyal adalet ve eşitlik ilkeleri bağlamında değerlendirilerek eleştirel bir çerçeve sunulması amaçlanmaktadır. Çalışmada, hukuksal düzenlemelerde yer alan sosyal hizmetlere ihtiyaç duyan nüfus gruplarını ayrıştırıcı ve ötekileştirici kavramların değiştirilmesi gerektiği ortaya çıkmaktadır. Ayrıca, hızlı bir toplumsal değişim ve dönüşüm içindeki KKTC'de sosyal hizmetlerle ilgili yasal düzenlemelerin günümüz ihtiyaçlarını karşılamada yetersiz olduğu göze çarpmaktadır. Son olarak, sosyal hizmet mesleğinin temel işlevlerinden olan koruyucu-önleyici çalışmaların yetersizliği ve bu alandaki çalışmalara duyulan ihtiyaç dikkat çekmektedir.

Anahtar kelimeler: sosyal hizmetler, sosyal refah, sosyal hizmet mesleği, KKTC'de sosyal hizmet, KKTC

ABSTRACT

Social work is a profession and discipline in which scientific method and principles are used. While the principles and focus of the profession are universal, priorities of its practice change depending cultural, historical and socioeconomical conditions. Social welfare and social work in Turkish Republic of Northern Cyprus (TRNC) have been shaped by changing political and historical process through centuries. In this study, evolution and current situation of social work are critically discussed in terms of human rights, social justice and equality which are three main principles of social work. It is recognized that there is a necessity to change mariginalized and discriminated terms taken place in legal arrangements used for population groups seeking social work. Furthermore, it is clear that legislative regulations about social work in changing and transforming TRNC are insufficient to meet current needs. Lastly, insufficient protective and preventive studies which are main functions of social work is also remarkable.

Keywords: social work, social welfare, social work profession, social work in TRNC, TRNC

GİRİŞ

Sosyal hizmet disiplini yoksullar, ihmal veya istismar mağdurları, çeşitli nedenlerle ayrımcılığa uğrayan kişiler, güçsüz ve yaşlılar, özel gereksinimli bireyler, madde bağımlıları, suça yönelmiş kişiler ve sahip olduğu sosyal koşullar nedeniyle ötekileştirilen birey ve gruplara yardım etmeyi hedeflemektedir (Sheldon ve Macdonald, 2009:3).

Sosyal hizmet, bireylerin sorun çözme, sorunlarla başetme ve gelişimsel kapasitelerini artırma, bireylere kaynak, hizmet ve olanak sağlayan sistemlerle müracaatçıları buluşturma, sistemlerin etkili ve insancıl işlev görmesini sağlama ve sosyal politikaların gelişimi ve ilerlemesi için katkıda bulunma amacını taşımaktadır (NASW 1982'den akt. Duyan, 2010:10). Sosyal hizmetin bütüncül odağı evrenseldir. Bununla birlikte, sosyal hizmet uygulamasının öncelikleri kültürel, tarihsel ve sosyo-ekonomik koşullara bağlı olarak ülkeden ülkeye ve zamandan zamana değişmektedir (IFSW, 2014). Başka bir deyişle her ülkedeki sosyal hizmet uygulamaları o ülkenin toplumsal yapısına göre şekillenmektedir (Kongar, 2007:2). Her toplumun kendi içinde oluşturduğu norm, değer ve kurallar bütünü o toplumda uygulanacak sosyal politikaları ve buna bağlı olarak gerçekleştirilen sosyal hizmet uygulamalarını etkilemektedir. Bu bağlamda, günümüzde kuzeyde Kıbrıslı Türkler, güneyde ise Kıbrıslı Rumlar'ın yaşadığı Kıbrıs adasının tarih boyunca doğal kaynaklarının zenginliği ve coğrafi konumu dolayısıyla çok fazla medeniyete ev sahipliği ettiği görülmektedir. Ancak 1878-1960 yılları arasında adada hüküm süren İngilizlerin etkisinde çok fazla kaldığı bilinmektedir. Adada sosyal refahın ilk

oluşumlarının da İngiliz yönetimiyle birlikte 19. yüzyıla dayandığı gözlenmekte ve ilk olarak 1925 yılında İngiliz yönetiminin Yardım Yasası (Charities Law) kapsamında belediyelere yoksul bireyleri tespit ederek yardıma bulunma görevini verdiği göze çarpmaktadır (Panagiotopoulos, vd., 2017:278; Pan Cyprian Volunteerism Coordinative Council, 2009: 203). 1920-1930 yılları arasında sosyal ihtiyaçları karşılaması yönünde refah merkezlerinin kurulduğu, 1940 ve 1950'li yıllara gelindiğinde, görme engelli bireyler için okul ve gönüllü yardım kuruluşu ile çocukların bakımı ve korunması için yine gönüllü evler oluşturulduğu gözlenmektedir. 1960'lı yıllarda ise Lefkoşa'da hayata geçirilen Toplum Refah Kurumu (Community Welfare Council), ruh sağlığı, fiziksel olarak farklı gelişen çocuklarla ilgili faaliyetler, özel eğitim okulları, aile planlaması, suç önleyici çalışmalar ve mahkumların rehabilitasyonu, yaşlı bakımı, genel sosyal ve sağlık hizmetleri ile ilgili yürütülen gönüllü çalışmalara katkı koyma ve bunları koordine ederek yürütme görevini üstlenmiştir (Pan Cyprian Volunteerism Coordinative Council, 2009: 203). Bu noktada İngilizlerin sosyal refah uygulamalarının o dönemde bile çeşitlilik gösterdiği ve hem tortusal hem de kurumsal anlamda bu faaliyetleri birarada götürmeyi başardığı söylenebilir. Çalışmanın devamında da değinildiği üzere, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC) yasalarında günümüzde hâlâ İngiliz dönemindeki bazı yasaların yürürlükte olması, İngilizlerin adada kurmuş olduğu sosyal refah modelinin etkilerinin halen hissedildiğini göstermektedir.

Adadaki İngiliz yönetiminin ardından Kıbrıslı Türkler ve Kıbrıslı Rumların kurduğu 1960 Kıbrıs Cumhuriyeti ile birlikte yeni bir dönem başlamış ancak iki etnik grup arasında baş gösteren fiziki çatışmalar sebebiyle bu yönetimin ömrü uzun sürmemiştir. 1974'te Türk Silahlı Kuvvetleri'nin gerçekleştirdiği harekât sonucu adanın kuzeyinde Otonom Kıbrıs Türk Yönetimi kurulmuştur. Bu yönetim, 13 Şubat 1975'te Kıbrıs Türk Federe Devleti'nin ilanına kadar devam etmiştir. Kıbrıs Türk Federe Devleti sekiz yıllık yönetiminin ardından yerini 15 Kasım 1983'de ilan edilen Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ne bırakmıştır.

Kıbrıs adasının bir bütün olarak tarihi göz önüne alındığında sosyal refahın sistematikleşmeye başlaması İngiliz Sömürge Yönetimi dönemine rastlamaktadır. Ronald Storrs'un vali olduğu dönemde (1926-1932) ilk kez "Çocuk ve Genç Kişilerin Çalıştırılması" adıyla çocuk ve genç kişilerin çalışma şartlarını düzenleyen bir yasa çıkarılmıştır (Spaneas, 2011:6). Bu yasa KKTC'de 1992 yılına kadar yürürlükte kalmış, daha sonra İş Yasasıyla değiştirilerek yürürlükten kaldırılmıştır. Bunun yanında, Otonom Kıbrıs Türk Yönetimi ve Kıbrıs Türk Federe Devleti döneminde yer alan uygulamalar ve çıkarılan yasaların daha ziyade siyasi ve askeri nitelikte olduğu

görülmektedir. “Türk Bölgelerine Giriş ve Çıkışı Kontrol Yasası”, “Türk Cemaatine Mensup Olmayanlara Gayrimenkul Mal Satışını Men Eden Yasa”, “Ateşli Silahlar Yasası”, “Kıbrıs Türk Silahlı Kuvvetleri Yasası”, “Siyasal Partiler Yasası”, “Tapu ve Kadastro Yasası”, gibi örnekler o dönemki uygulamaların bireylerin psikososyal ihtiyaçlarıyla pek de ilintili olmadığına işaret etmektedir (Turhan, 2008: 271-275).

Adada Türklerin ve Rumların ayrı yaşamaya başladığı dönemde sosyal yardım anlayışı çerçevesinde ilk yasal düzenleme ise 1974 yılında yürürlüğe giren “Şehit Aileleri ve Malûllere Yardım Yasası”dır. Bu yasa, adada yaşanan savaşa bağlı olarak ortaya çıkan yoksunluk ve yoksulluğun önüne geçmeyi sağlama amacı taşımaktadır. Savaşın yol açtığı yaraların sarılmasına yönelik hazırlanan bu yasa daha çok maddi yoksulluğun giderilmesi yönündedir.

KKTC'nin ilanıyla birlikte sosyal hizmetlerin düzenlenmesine ilişkin ilk yasa “Sosyal Hizmetler Dairesi (Kuruluş, Görev ve Çalışma Esasları) Yasası”¹adıyla 19 Şubat 1988 tarihinde resmi gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Yapılan değişikliklerle 1994 yılında yasanın yeni şekli kabul edilmiştir. KKTC’de sosyal hizmetlerin yürütülmesi ve denetlenmesinden sorumlu tek kurum olan Sosyal Hizmetler Dairesi’nin değişen ekonomik, siyasi ve sosyokültürel yapı karşısında birey ve grupların ekonomik, hukuki, sağlık, eğitim, psikososyal alanlardaki ihtiyaçlarının karşılanmasında ne derece işlevsel olabildiği tartışılmaktadır. Bu çalışmanın amacı da KKTC’de sosyal hizmetlerin yapısı, işlevleri, kaynakları ve hizmet türleri açısından eleştirel bir bakış açısıyla bir durum değerlendirmesi sunmaktır.

Sosyal Hizmet Uygulamalarının Yasal Çerçevesi

1. Sosyal hizmetin temel ilkeleri olan “insan hakları”, “sosyal adalet” ve “eşitlik” ilkeleri sosyal hizmet uygulamalarında kaçınılmaz olarak yer almaktadır. Ancak görülmektedir ki KKTC’de Sosyal Hizmetler Dairesi’nin² uygulamaları “Sosyal Hizmetler Dairesi Yasası” ile düzenlenmektedir. Yasa incelendiğinde göze çarpan ilk nokta sosyal hizmet mesleği ve sosyal hizmetlere ilişkin herhangi bir tanımın yapılmamış olmasıdır³. Sosyal hizmetin en önemli evrensel ilkelerinden bahsedilmeksizin yalnızca Daire’nin görevlerine yer verilmesi, sosyal hizmet mesleğinin uygulama alanlarını daraltmakla birlikte, mesleğin bilimselliğini, tarafsızlığını ve profesyonelliğini zedelemektedir. Cinsiyet, dil, din, ırk ayrımı

---

¹Makalenin devamında Sosyal Hizmetler Dairesi (Kuruluş, Görev ve Çalışma Esasları) Yasası’ndan Sosyal Hizmetler Dairesi Yasası olarak bahsedilecektir.

²Makalenin devamında Sosyal Hizmetler Dairesi’nden Daire olarak bahsedilecektir.

³Bkz: 8/1988 Sosyal Hizmetler Dairesi Yasası.

yapılmaksızın bütün birey ve gruplara eşit hak ve özgürlük için mücadele veren bir meslek alanı olan sosyal hizmete dair Sosyal Hizmetler Dairesi Yasası'nda bu vurgunun yapılmamış olması büyük bir eksiklik olarak göze çarpmaktadır. Aynı zamanda sosyal hizmet mesleği, birey ve grupların yalnızca sorun çözme kapasitelerini artırmaya çalışmamakta, her bireyin var olan potansiyelini tam olarak geliştirmesini sağlamaya çalışarak toplum için çok önemli bir misyonu yüklenmektedir (IFSW, 2014). Ancak Sosyal Hizmetler Dairesi Yasası'nda sosyal hizmetlerin yürütülmesi ve denetlenmesinden sorumlu kuruluş olan Daire'nin, birey ve grupların kapasitelerini geliştirmeye yönelik bir görev tanımı olmadığı fark edilmektedir. Bu bağlamda Daire'nin bireylerin psikososyal gelişimlerine yönelik uygulamalardan ziyade ekonomik yetersizliklerin giderilmesi yönünde faaliyet gösterdiği söylenebilmektedir.

Sosyal Hizmetler Dairesi Yasası çerçevesinde Daire'nin kuruluş amaçları aşağıdaki gibi sıralanmıştır:

1. Toplumsal değişimler sonucu fonksiyonlarını yitiren ve bireylerin davranışlarını düzenleyen sosyal, ekonomik ve kültürel kurumların yerine yenilerini koymak.
2. Kişi, grup ve toplulukların fiziksel ve sosyal çevre koşullarından doğan eşitsizlik ve/veya yoksullukların giderilmesinde yardımcı olmak.
3. Toplumsal değişim sonucu fiziki veya sosyal çevreye uyum sağlayamayan bireylerin, karşılaştıkları sosyal, psikolojik ve benzeri sorunlarını çözümlenerek topluma kazandırılmalarını sağlamak.
4. Görev kapsamına giren ilgili Yasaları uygulamak.
5. Yaşlıların bakım ve rehabilitasyonunu sağlamak.

Amaçları değerlendirildiğinde, toplum için ne kadar önemli bir rolü olduğu anlaşılacak şekilde birlikte KKTC'de sosyal hizmet mesleğinin uygulama alanlarının henüz yeterli düzeye ulaşmadığı görülmektedir. İkinci amaçta "Kişi, grup ve toplulukların fiziksel ve sosyal çevre koşullarından doğan eşitsizlik ve/veya yoksullukların giderilmesinde yardımcı olmak" ifadesiyle ilgili olarak herhangi bir birimin olmayışı büyük bir eksikliklerdir. Adanın Kuzey'ine gelen sığınmacı veya mültecilere yönelik sorumlu bir birimin olmayışı ve bu sorumluluğu Mülteci Hakları Derneği gibi sivil toplum örgütlerinin üstlenmiş olması tartışılması gereken bir meseledir. Bunun yanında amaçlara bakıldığında, suç davranışlarını önleme, suç eylemini gerçekleştiren bireylerin rehabilitasyonu ve topluma yeniden kazandırılması, çocuk suçluluğu için önleyici çalışmalar, suça sürüklenen çocukların rehabilitasyonu ve topluma yeniden kazandırılması, toplumsal cinsiyet ayrımcılığı ile mücadele gibi evrensel sorunların hiçbirine yer verilmediği de göze çarpmaktadır.

Aynı yasada yirmi üç madde şeklinde sıralanan Daire'nin görevleri arasında aynı nakdi yardımların çoğunlukta olduğu, risk gruplarına yönelik koruyucu ve önleyici tedbir almanın Daire'nin görevleri arasında bulunmaması yine dikkat çekicidir. Bu görevlere örnek verilirse; “Mahkemeye genç suçlularla ve istendiğinde yetişkin suçlularla ilgili rapor sunar”, “Özürülerin tıbbi, sosyal ve mesleki yönden gereksinimlerini karşılar ve becerilerinin en üst düzeye çıkarılmasına olanak tanımak amacıyla diğer bakanlıklarla işbirliği yaparak gerekli rehabilitasyon merkezleri ile yurtların açılmasını sağlar” (Sosyal Hizmetler Dairesi Yasası [SHDY], 1994: madde 5). Bu görev tanımlarında en büyük sorun kullanılan “genç suçlular, özürü” gibi etiketleyici kavramların yer almasıdır. Özürü kavramı günümüz literatüründe kullanılmamakla birlikte yerine özel gereksinimli veya engelli kavramları getirilmiştir. Bu bağlamda, görev tanımları ve/veya yasalarda yer alan bu tür eski kavramların güncellenmesi gerekmektedir. Benzer durum, Sosyal Hizmetler Dairesi Yasası'nda belirtilen sosyal hizmetler ile ilgili yasalarda da yer almaktadır. Tablo 1'de yer alan yasalar incelendiğinde “çocuk suçlular” ifadesi hemen göze çarpmaktadır. Evrensel literatürde “suça sürüklenen veya itilen çocuk” ifadesi kullanılırken, KKTC yasalarında halen ayrıştırıcı ve ötekileştirici bir kavramın yasalarda yer alması düşündürücüdür.

Tablo 1: Daire'nin Kullandığı Yasalar

Fasıl 154 Ceza Yasası
Fasıl 157 Çocuk Suçlular Yasası
Fasıl 162 Suçluların Gözetim Altında Bulundurulması Yasası
Fasıl 252 Akıl Hastaları Yasası
Fasıl 274 Evlat Edinme Yasası
Fasıl 277 Küçüklerin ve Mahcurların Vesayeti Yasası
Fasıl 278 Evlilik Dışı Çocuklar Yasası
Fasıl 286 Cezaevi Disiplin Yasası
Aile (Evlenme ve Boşanma) Yasası
Fasıl 352 Çocuklar Yasası
Şehit ve Hadise Kurbanı Aileleri ve Malullere Yardım Yasası

Tablo 1'de belirtilen yasalara ek olarak KKTC meclisi tarafından 1996 yılında onaylanan Çocuk Hakları Sözleşmesi ve 1962'de imzalanan İnsan Haklarını Korumaya Dair Avrupa Sözleşmesi (Tasdik) Yasası sosyal hizmet uygulamalarının planlanması ve uygulanmasına kaynaklık etmektedir. Bunun yanında, 187 devletin taraf olduğu temel bir insan hakları belgesi olup Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nca

kabul edildiği, 1979 yılından bu yana bütün dünyada kadınlar için bir “haklar bildirgesi”, devletler için ise bir “yükümlülükler manzumesi” olarak algılanan “Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi” (CEDAW) 1996 yılında KKTC Meclisi tarafından onaylandıktan sonra iç hukukun parçası haline getirilerek devletin uygulamak zorunda olduğu bir yasa haline gelmiştir (KTOEÖS, 2016). İmzalanan bu sözleşmenin pratik düzlemde uygulanabilirliğini denetleyebilecek hiçbir sorumlu kurum, kuruluş veya birimin olmaması yine KKTC’de yürütülen sosyal hizmet uygulamaları için büyük bir eksiklik. Yıllardır kurulması beklenen ve 17 Kasım 2014 tarihinde yasası da çıkarılan “Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Dairesi”nin faaliyete geçmesi yıllarca bütçe eksikliği gerekçe gösterilerek ertelenmiş ve henüz Aralık 2018’de yalnızca iki personelle hizmete girmiştir. Toplumsal cinsiyet eşitliğine bu şekilde duyarsız kalınması, kadına ve farklı cinsel yönelimleri olan bireylere karşı uygulanan ayrımcı eylemlerle mücadele edilememesini ve bu misyonun yine sivil toplum örgütlerine bırakılmasına neden olmaktadır. Sosyal hizmetin en önemli alanlarından olan toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin KKTC’de bu anlamda göz ardı edildiği görülmektedir.

Sosyal Hizmetler Dairesinin Kuruluş Düzeni ve Teşkilatlanma Yapısı

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı’na bağlı olarak hizmet veren Daire, Merkezi Şubeler ve Bölgesel Kuruluşlar olmak üzere iki ana bölüme ayrılmaktadır. Merkezi Şube’de yer alan Çocuk Bakımı ve Aile Refahı Birimi sosyal hizmet uygulamalarının daha çok çocuk ve aileye yönelik olduğunu göstermektedir. Sosyal hizmet birimlerinin farklı sosyal hizmet alanlarını içine alacak şekilde düzenlenmesinin mesleğin bütüncül bakış açısına daha uygun olacağı düşünülmektedir. Toplumsal cinsiyet, suçluluk, bağımlılık, göçmen ve mültecilik gibi alanlara dönük spesifik birimlerin kurulması elzemdir. Refah devleti, tüm vatandaşlarının refahını yani belirli bir toplumda, belirli bir zamanda, onurlu bir şekilde hayatta kalmayı sağlamanın devletin yükümlülüğünde olduğu düşüncesini ifade eder (Erdal, 2012). Her ne kadar KKTC bir refah devleti olmasa da vatandaşları için azami derecede refah devleti uygulamalarına yaklaşması için mücadele etmesi gerekmektedir. Bu da, sosyal sorunların kaynağının tespit edilmesi için çalışmalar ve buna yönelik sosyal politikalar üretmekten geçmektedir. Ancak bu şekilde sosyal hizmetlerin gelişmesinden bahsedilebilir. Sorunların kaynağına inmeden ortaya konan günlük ve geçici çözümler, aksine sorunların daha çok derinleşmesine neden olmakta ve bu noktada sosyal hizmet mesleğinin de gerektiği şekilde uygulanamamasına sebep olmaktadır. Daire’deki teşkilatlanma bazında verilen hizmetler aşağıda ayrıntılı olarak yer almaktadır.

1. Çocuk Bakımı ve Aile Refahı Şubesi

Daire Merkezi Şube içerisinde yer alan Çocuk Bakımı ve Aile Refahı Şubesi'nin sunduğu hizmetler aşağıdaki gibi sıralanmaktadır:

1.1. Yuva ve Yurt Hizmetleri

KKTC'de çocukların korunmasından sorumlu kuruluş Sosyal Hizmetler Dairesi'dir. "Fasıl 352 Çocuklar Yasası" uyarınca gerekli durumlarda çocukların devlet koruması altına alınması veya çocukların yüksek yararı göz önünde tutularak gerekli müdahalede bulunma yetkisi Daire'ye aittir (Çocuklar Yasası [ÇY], 2006: madde 3).

Lefkoşa Çocuk Yuvası olarak adlandırılan kurum 0-12 yaş arası çeşitli nedenlerle terk edilmiş, yetim kalmış, ihmal ve/veya istismara uğramış ya da bakacak kimsenin olmadığı çocuklara yatılı hizmet veren Daire'ye bağlı bir kuruluştur (Sosyal Hizmetler Dairesi Faaliyet Raporu, 2010).

Daire müdürü bünyesinde kurulan Yarı Bağımsız Hayata Geçiş Evleri kurum bakımında bulunan veya herhangi bir zamanda bulunmuş olan en az 18 yaşını tamamlamış ve sosyopsikolojik açıdan hazır duruma gelmiş gençleri bağımsız hayata hazırlamaktadır. Bu uygulamanın yasal dayanağını 2007 yılında Bakanlar Kurulu kararı ile yürürlüğe giren "Yarı Bağımsız Hayata Geçiş Evleri Tüzüğü" oluşturmaktadır. "Himayeye muhtaç kişi", Daire'nin himayesinde bulunan veya herhangi bir zaman bulunmuş olan 21 yaşından küçük kişileri anlatırken, yarı bağımsız hayata geçiş evleri de Daire'nin himayesi altında bulunan veya herhangi bir zaman bulunmuş olan himayeye muhtaç kişilerin kalması için Daire tarafından kirası veya ücreti ödenen evler, öğrenci yurtları gibi yatı evlerini ifade eder (Yarı Bağımsız Hayata Geçiş Evleri Tüzüğü [YBHGET], 2007: madde 2).

Daire'nin bünyesinde bulunan bu iki kuruma ek olarak, uluslararası bir kuruluş olarak 118 ülkede faaliyette bulunan SOS Çocuk Köyü Derneği'nden destek alınmaktadır. Daire denetiminde SOS Çocuk Köyü, SOS Gençlik Evleri ve SOS Yarı-Bağımsız Yaşam Evlerinde de korunmaya ihtiyacı olan çocuklara yönelik yatılı bakım hizmeti verilmektedir. KKTC'de SOS Çocuk Köyü Derneği 1991 yılında bakıma ihtiyaç duyan çocuklara aile tipi bakım vermek ve onları uzun vadede, aşamalı destek programlarıyla kendine güvenli, bağımsız bireyler olarak yetiştirmek amacıyla kurulmuştur. Dernek 1993 yılından beri çocukların korunmasına yönelik faaliyetlerine devam etmektedir (<https://www.soscocukkoyu.org/>).

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı ve SOS Çocuk Köyü Derneği arasında yapılan protokol çerçevesinde Lefkoşa Çocuk Yuvası'na yerleştirilen çocuklar,

uzmanların programladığı bir uyum sürecinden geçtikten sonra SOS Çocuk Köyü'ne yerleştirilmektedir. İlgili Bakanlık'tan edinilen bilgiye göre SOS Çocuk Köyü ve SOS Gençlik Evleri'nde 2019 yılı itibariyle toplam 108 çocuk ve genç yaşamını devam ettirmektedir (<http://shd.gov.ct.tr/LefkosaCocukYuvasi.aspx>).

1.2. Evlat Edinme Hizmeti

KKTC'de evlat edinme prosedürleri "Çocukların Evlat Edinilmesi Yasası" çerçevesinde düzenlenmektedir. KKTC'de evlat edinme Daire'nin kontrolü altında olup, evlat edinmek isteyen kişi/kişiler taleplerine ilişkin dilekçeyle buraya başvuru yapmaktadır. Başvurunun ardından Daire tarafından evlat edinmek için müracaat eden kişilerin psikososyal ve ekonomik durum değerlendirmesi yapılmaktadır. Çocuğun iyi yetiştirileceği kanaatine varılırsa, yasal işlem yapılmadan önce çocuk aile yanına yerleştirilip en az üç ay çocuğun aile yanındaki durumu incelenmektedir. İnceleme sonunda olumlu karara varıldığı zaman, kişi/kişiler evlat edinmek üzere mahkemeye başvuruda bulunabilmektedir (<http://shd.gov.ct.tr/ailevecocuk.aspx>).

Çocukların Evlat Edinilmesi Yasası'nda evlat edinme ve buna ilişkin özel koşullar aşağıdaki gibi sıralanmıştır:

- Yirmi beş yaşını doldurmuş ve evlat edinilecek çocuktan en az on sekiz yaş büyük olmak
- Yirmi bir yaşını doldurmuş ve küçüğün hısımlı olmak
- Evlat edinmek üzere dilekçe vermeden önceki son iki yıl içinde KKTC'de ikamet etmek
- Tek başına evlat edinme talebinde bulunan bir erkek için evlat edinme emri verilmesini haklı gösteren özel koşullar bulunmadıkça, kişi tek başına bir kız çocuğunu evlat edinmemek (Çocukların Evlat Edinilmesi Yasası [ÇEEY], 1955: madde 4).

Son maddede yer alan "özel koşulların" ne olduğu açıkça belirtilmemiş olup üstü kapalı bırakılmıştır. Ayrıca, bir erkeğin bir kız çocuğunu evlat edinmemesi türlü tartışmaları beraberinde getirmekle birlikte erkeğe karşı uygulanan bir cinsiyet ayrımcılığı şeklinde de ifade edilebilmektedir.

1.3. Koruyucu Aile Hizmeti

Çocuğun bakımı ve korunmasında öz aile bakımının olanaklı olmadığı durumlarda en sağlıklı yol koruyucu aile sistemi olmaktadır (Karataş, 2007: 15). Koruyucu aile sisteminin işlevleri üç şekilde sıralanmaktadır. Bunların ilki olan bakım işlevi, çeşitli nedenlerle geçici veya sürekli olarak ailesinden yoksun kalan veya aile ortamında kalması uygun görülmeyen çocuğun sağlıklı bir biçimde gelişim gösterebilmesi için

gereken şartları hazırlama olarak ifade edilmektedir. İkinci olarak koruma işlevi, herhangi ihmal ve/veya istismar durumunda çocuğun daha fazla zarar görmesini önleme olarak tanımlanırken, son işlev olan tedavi işlevi ise, çocuğun sağlıklı psikososyal ve fiziksel gelişimi şeklinde ifade edilmektedir (Ünal, 2015: 883).

Çeşitli nedenlerle aile yanında bakılamayan ve evlat edinilmesi mümkün olmayan çocukların kısa veya uzun bir süre için uygun aileler yanına yerleştirilerek Daire'nin gözetim ve denetiminde bakılması koruyucu aile hizmeti olarak tanımlanmaktadır (Sosyal Hizmetler Dairesi Faaliyet Raporu, 2010). Aile ile yapılacak sözleşme doğrultusunda koruyucu aile yanına yerleştirilen çocuk için bakım, eğitim ve yerleştirme giderleri aylık ödeme şeklinde yapılmakta ve bu ödeme miktarları çocukların gelişim dönemlerine göre farklılık göstermektedir. Koruyucu aile istemediği takdirde aileye ödeme yapılmamakta, aile çocuğun bakımını gönüllü olarak üstlenmektedir (Koruyucu Aile Tüzüğü [KAT], 2007: tefsir 18).

1.4. Kreş ve Gündüz Bakımevleri

Kreş ve gündüz bakımevlerinin denetimi, açılış izni ve gerekli niteliklerin yerine getirilmesinden sorumlu kuruluş Daire'dir. Daire çocukların bakımı ve/veya eğitimi için başvuru yapan mekanların çevre düzenlemesi, sağlık ve hijyen koşullarına uygunluğu, binanın fiziki kapasitesiyle bakılacak çocuk sayısının oranı, çocukların beslenme ihtiyacının yeterli şekilde karşılanıp karşılanmadığı gibi faktörleri mekanın açılışından önce denetleyerek başvuruyu değerlendirmektedir. Kayıt için hak kazanan mekanlar açıldıktan sonra ise belirli aralıklarla Daire tarafından denetlenirken, Daire'nin koşullar uygun olmadığı takdirde mekanı kapatma ve yargıya başvurma hakkı bulunmaktadır (ÇY, 2006: madde 28-29).

1.5. Gözetim⁴

KKTC'de çeşitli nedenlerle suça sürüklenen çocukların suç sayılan davranışlarını tekrarlamayı önleyici ve topluma kazandırılmalarını sağlamaya yönelik faaliyette bulunmak üzere mahkeme Daire'yi görevlendirmektedir (Sosyal Hizmetler Dairesi Faaliyet Raporu, 2010).

Gözetim uygulamasının amacı, suça itilmiş çocuğu veya genci, sosyal destek ve eğitim yoluyla topluma yeniden kazandırmaktır. Gözetim süresi bir yıldan az ve üç

---

⁴Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Sosyal Hizmetler Dairesi 2010 yılı Faaliyet Raporunda Sınama (gözetim) adıyla adlandırılan sosyal hizmet uygulaması, sosyal hizmet terminolojisi ve Çocuk Suçlular Yasası'nda kullanılan biçimiyle bu çalışmada "gözetim" olarak kullanılmıştır.

yıldan fazla olmamak kaydıyla değişmektedir (Suç İşleyenlerin Gözetim Altında Bulundurulması Yasası [SİGABY], 1952: madde 5).

Çocuk ve gençlerin aleyhinde okunan her dava için Suç İşleyenlerin Gözetim Altında Bulundurulması Yasası kuralları uyarınca atanan gözetim memurları tarafından sosyal inceleme raporu hazırlanmaktadır. İlgili yasada, gözetim memurlarının hangi vasıflara sahip olması gerektiği belirtilmemiş olup yalnızca “Bakanlar Kurulu, yeterli sayıda uygun kişiyi, gözetim memuru olarak atar” ifadesi ile açıklanmıştır (SİGABY, 1952: madde 3). Yine ilgili yasada, bu gözetim memurlarının görevleri arasında yer alan rapor yazma, hakimin karar verme sürecine etki etmektedir. Bu nedenle, gözetim memurlarının bu önemli rolün bilincinde olarak daha özenli hareket etmesi gerekmektedir. “Çocukların suça sürüklenme nedenlerini ortaya koyarak gerek duyulan müdahaleyi öneren sosyolegal belgeler” şeklinde ifade edilen sosyal inceleme raporlarının amacı, çocuk için en uygun düzenlemeyi içeren hükmün verilmesi için mahkemelere yardımcı olmaktır. Suç kesinlikle çocuğun bireysel hatası veya hastalığı olarak değerlendirilmemekle birlikte çocukla etkileşimde olan tüm sistemlerin kaynağı olarak kabul edilmektedir (Uluğtekin 2004’ten akt. Yücel ve Gönültaş, 2016: 175). Bu etkileşimlerden doğan sorun ve sıkıntıların tespiti yönünde büyük rol oynayan sosyal inceleme raporları, dolayısıyla mahkemenin kararını ve çocuğun alacağı cezanın yönünü etkileyici nitelikte olmaktadır.

KKTC Devlet Planlama Örgütü’nün (DPÖ) yayınlamış olduğu İstatistik Yıllığı verilerine göre 2012-2016 yılları arasında 16-21 yaş arası suça sürüklenen çocuk ve genç sayısı toplam 835’dir. Yıllara bağlı olarak incelendiğinde bu sayının artış gösterdiği fark edilmektedir. 2012’de 150; 2013’te 172; 2014’te 160; 2015’te 178 ve 2016’da 175 çocuk ve gencin hükümlü ve tutuklu olarak yargıyla karşı karşıya geldiği gözlenmektedir (KKTC DPÖ İstatistik Yıllığı, 2016). Bununla birlikte, KKTC’de son nüfus sayımı 2011 yılında gerçekleştirilerek 286,257 olarak belirlenmiş; 18 yaş altı çocukların ise 67,660 ile nüfusun yaklaşık %24’ünü oluşturduğu gözlenmiştir. İstatistik yıllığında verilerine ulaşılan 16-21 yaş aralığındaki çocuk ve genç sayısı ise 2011 nüfus sayımına göre 33,324’tür (%11,6). En yakın tarih olarak 2012’deki suça sürüklenen çocuk ve genç sayısının, 16-21 yaş aralığındaki nüfusa oranlandığında %0,45 olduğu görülmektedir. KKTC’deki kaynaklarda suça sürüklenen çocuk kategorileri 0-15 ve 16-21 şeklinde yer alarak evrensel ilkelerin çok uzağındadır. Bu da eldeki verilerin diğer ülkelerdeki verilerle karşılaştırılmasını güçleştirmektedir. Örneğin Güney Kıbrıs’taki çocuk suçluluğu verileri incelendiğinde, 7-13 ve 14-16 yaş aralığı şeklinde kategorize edildiği görülmektedir. Bu yaş kategorilerine göre Güney Kıbrıs’ta 2011 nüfus sayımına göre

çocuk sayısı 135,305; 2012 yılında suça sürüklenen çocuk sayısı ise 382 olarak raporlanmıştır (2012-2014 Criminal Statistics Report, 2017). Bu sayı nüfusa oranlandığında %0,28'e takabül etmektedir. Güney Kıbrıs'taki çocuk nüfusunun KKTC çocuk nüfusuna göre çok daha yüksek olmasına karşın çocuk suçluluğu oranının daha düşük olduğu göze çarpmaktadır. KKTC'deki veri kayıt eksikliği, suça sürüklenen çocuk ve gençlerin yaş, cinsiyet, eğitim durumu, aile durumu, gelir durumu, hangi suç eylemine sürüklendiği gibi can alıcı bilgilerin bilinmemesi, geliştirilmesi arzulanan önleyici çalışma ve sosyal politikaların alt yapısının oluşturulamamasına neden olmaktadır.

KKTC yasalarında suça sürüklenen çocuklara yönelik düzenlemeler daha önce de belirtildiği üzere "Çocuk Suçluları Yasası" adıyla hazırlanmış yasaya göre gerçekleştirilmektedir. Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin onaylandığı bir devlet olarak yasal düzenlemeler ve uygulamalarda çocukların onur ve itibarına saygı gösterme yönünde bir çaba beklenmektedir (Çocuk Hakları Sözleşmesi [ÇHS], 1989: madde 16). Bu şekilde ötekileştirici ve ayrıştırıcı kavramlar kullanmak "çocuğun yüksek yararı" ilkesinin gözetilmediği anlamına gelmektedir. Yasanın isminde yapılması gereken değişikliklerin yanısıra yasanın uygulama alanının da ciddi şekilde yapılandırılması gerekmektedir. İlgili yasada suça sürüklenen çocukların "ıslah okullarına" sevk edilmesi ifadesi yer alırken günümüzde KKTC'de suça sürüklenen çocuklara yönelik ayrı bir kurum bulunmaması kabul edilebilir değildir. Suça sürüklenen çocuklar yetişkin ceza infaz kurumlarının kendileri için ayrılan koşullarında barınmaktadır. Çocuk ve gençlerin, yetişkin hükümlü ve tutuklularla bir arada kalması ciddi sıkıntılar içermektedir. Çocuk ve 21 yaşını doldurmamış genç bireylerin, sosyal ve psikolojik olarak henüz tam bir erginlik ve olgunluğa ulaşmamış olması, suça sürüklenme olasılıklarını artırmaktadır (Yücel ve Gönültaş, 2016: 49). Suç öğrenilen bir davranış biçimi olduğundan cezaevi ortamında profesyonel suçlardan hüküm giymiş yetişkinlerle bir arada kalınması, çocuk ve gençlerin yeni suç eylemlerini öğrenmesine neden olmakta, çıktıktan sonra da bu eylemleri sürdürme eğilimini mümkün kılmaktadır. Bunun yanında, suça sürüklenen çocuk ve gençlerin cezaevi ortamlarında rehabilitasyon imkanı bulması daha güçtür. Çocuk ve gençlerin, eğitimle şekillendirilerek akranlarıyla sosyalleşebileceği ortamlar yaratılması, bu bireylerin topluma yeniden kazandırılmasında kilit öneme sahiptir. Çocuk hükümlülerin eğitilerek toplumla entegrasyonunun amaçlandığı Çocuk Eğitim Evleri gibi alternatif uygulamaların biran önce hayata geçirilmesi gerekmektedir.

1.6. Kadın Sığınma Evi

KKTC’de devlete ait bir Kadın Sığınma Evi bulunmamasıyla birlikte Sosyal Riskleri Önleme Vakfı (SORÖV) 2010 yılından 2016 yılına kadar kendi imkânlarıyla kadınlara sığınma ve korunma desteği sağlamıştır. 2014 yılında ise Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı ve SORÖV arasında bir işbirliği protokolü imzalanarak, hizmet ve desteğin daha etkin bir şekilde yürütülmesi amaçlanmıştır. Ancak geliştirilen bu işbirliği protokolüne gerektiği şekilde sadık kalınmadığını belirten SORÖV yetkilileri 2016 yılında Kadın Sığınma Evi faaliyetlerini durdurmak durumunda kaldıklarını açıklamıştır. (<http://meydankibris.com/haber-kadın-sığınma-evi-kapatıldı-9359.html>).

SORÖV’ün yürüttüğü Kadın Sığınma Evi’nin kapanmasının ardından 25 Kasım 2016’da Lefkoşa Türk Belediyesi (LTB) Kadın Sığınma Evi faaliyete başlamıştır. Yerel yönetimlerin sosyal hizmet uygulamalarındaki işlevlerine verilebilecek güzel bir örnek olarak hayata geçen LTB Kadın Sığınma Evi, 7 kadın 14 çocuğa hizmet verebilecek kapasitede kurulmuştur. Burada kalma süresi altı ay olarak belirlenmiş olsa da kadınların mücadele ettikleri sorunlara bağlı olarak bu sürenin uzatılabileceği ifade edilmektedir. Kadın Sığınma Evi’nin Kasım 2016-Mart 2018 tarihlerini kapsayan dönem için açıklanan faaliyet raporu incelendiğinde, yaklaşık bir buçuk yıllık süre zarfında 15 kadına hizmet verildiği, bu merkeze yerleşemeyen 25 kadına ise iş ve ev bulma, erzak desteği, psikolojik destek gibi hizmetlerin dışarıdan verildiği bilgisine ulaşılmıştır (<https://www.lefkosabelediyesi.org/kadin-siginma-evi/>). Bu bilgiler, desteğe gereksinimi olan kadın sayısının merkezin kapasitesinin çok daha üstünde olduğunu ve daha çok kadına hizmet verebilecek daha gelişmiş bir merkeze ihtiyaç duyulduğunu göstermektedir. LTB Kadın Sığınma Evi’nde verilen hizmetler şu şekilde sıralanmıştır;

- Kadın ve çocuklara yönelik psikolojik destek
- Hukuki konularda destek
- Kadınların iş bulmaları konusunda destek
- İş başvurusunda bulunan kadınlar için özgeçmiş hazırlanıp verme desteği
- Kadınların çocuk veya çocuklarına kreş, etüd merkezi ayarlanması desteği
- Eşlik desteği (Kadın Sığınma Evi çalışanları ihtiyaç duyulduğu takdirde polis ve avukat görüşmelerinde, mahkemeye gidiş-geliş durumlarında kadınlara refakat ederler)

Yerel yönetimlerin sosyal rol ve işlevlerinin mevcut olduğunun kabulü 1990'larda Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD) önderliğinde gerçekleşmiş ve sosyal belediyeçilik anlayışı hakim olmaya başlamıştır. Belediyelerde istihdam edilen sosyal hizmet uzmanlarıyla birlikte açılan sosyal birimler, risk grubunda olan bireylere daha kolay ulaşılmasının önünü açmıştır. İş bulmak için destek, meslek edindirme eğitimleri, eğitim desteği, uzman desteği, bireysel güçlendirme çalışmaları ve sosyal faaliyetler yürütme, yerel yönetimlerin bazı sosyal hizmet uygulamalarına örnek olarak verilmektedir (Nybom, 2011: 344-345). Bu bağlamda KKTC'nin de yerel yönetimleri sosyal alanda destek mekanizmaları olarak devreye sokması ve LTB Kadın Sığınma Evi gibi örneklerin artırılması gerekmektedir.

1.7. Gençlik Aile Destek ve Eğitim Merkezi ve Çocuk ve Gençlik Merkezi

Gençlik Aile Destek ve Eğitim Merkezi (GADEM), Daire Müdürlüğü'ne bağlı olarak 2011'de hizmete başlamıştır. Bu merkezin amaçlarına bakıldığında, çocukların ve gençlerin riskli davranışlarda bulunmalarını, suça itilmelerini önlemek, boşanmış ebeveynlere ve çocuklarına psikolojik destek sağlamak, aile kurumunu bilinçlendirmek ve güçlendirmek, çocuk ihmal ve istismarını önlemek ve son olarak hazırlanan eğitim ve projelerle sosyal sorunlara yönelik farkındalığı artırmak olarak sıralanmaktadır. GADEM'in yürüttüğü önleme ve rehabilitasyon çalışmaları doğrultusunda hazırlanan projenin sonucu olarak 2012 yılında Çocuk ve Gençlik Merkezi (ÇOGEM) kurulmuştur. ÇOGEM'in misyonu ise merkezden yararlanmakta olan çocuk ve gençlerin yiyecek-içecek, giyecek ve temizlik gibi temel ihtiyaçlarının karşılanması ve aile bağlarını güçlendirme, okula ve mesleki eğitime yönlendirme, etüt sosyal ve psikolojik destek çalışmaları gerçekleştirmesidir. Faaliyete başlamasından itibaren 196 çocuk ve gence merkez tarafından destek sağlandığı öğrenilmiştir (Sosyal Hizmetler Dairesi Müdürlüğü, 2018).

GADEM ve ÇOGEM, KKTC'nin başkenti olan Lefkoşa'nın göçmen grupların, yoksulluğun, işsizliğin, eğitimsizliğin ve suç oranlarının yüksek olmasından ötürü en riskli bölgesi olarak bilinen Surlariçi'nde faaliyet göstermektedir. Risk faktörlerinin yoğun olduğu bu bölgede, bu misyonları üstlenen merkezlerin yer alması kesinlikle önemli bir başarıdır. Özellikle riskli gruplar içerisinde yer alan çocuklarla yürütülen önleyici çalışmaların uzun vadede toplumsal etkilerinin olumlu olacağı öngörülmekte ve maksimum düzeyde benzeri merkezlerin açılarak çalışmaların yoğunlaşması gerektiği düşünülmektedir. Bu merkez ve projelerin sadece Lefkoşa ile sınırlı tutulmaması gerekmektedir. KKTC genelinde risk analizi gerçekleştirilerek risk

düzeği en yüksek çıkan bölgelerde sosyal hizmet müdahaleleri başlamalıdır. İlk etapta yerleşik düzene geçilmesi zor olabileceğinden kurulacak mobil ekiplerle tespit edilecek riskli bölgelerde çalışma yapılması bir alternatif olarak düşünülebilir.

2. Sosyal Yardım Hizmetleri

1989 yılında kabul edilen “Sosyal Yardımlar Yasası”nda sosyal yardım; “zorunlu yiyecek gereksinimlerini karşılamak amacıyla yapılan ancak hiçbir zaman fakirliği ortadan kaldırmayı amaçlamayan bir yardımdır.” şeklinde tanımlanmaktadır. Yoksul duruma düşen ve geçimini sağlık, engellilik veya yaşlılık durumu nedeniyle sağlayamayan kimselerin nakdi yardım yoluyla rehabilite edilmelerini sağlamak; ve bedensel veya ruhsal yönden çalışamayacak kadar hasta olan veya bedensel, ruhsal veya zihinsel engelli olanlara ekonomik, sosyal ve psikolojik destek sağlamak bu yasananın kuruluş amaçları arasında yer almaktadır (Sosyal Yardımlar Yasası [SYY],1989: madde 5). Yine aynı yasada sosyal yardımdan yararlanabilecek kişiler aşağıdaki gibi sıralanmıştır:

- 60 yaşın üstünde olup, çalışacak güçte olmayan ve herhangi bir yerden geliri olmayan kişiler
- 60 yaşın altında bulunduğu halde çeşitli nedenlerle çalışma imkânına sahip olmayan ve/veya hasta olup bunu Sağlık Kurulu raporu ile belgeleyebilen muhtaç kişiler
- Hasta ve engelli olup bu durumlarının çalışmaya uygun olmadığını uzman Devlet Doktoru veya Sağlık Kurulu Raporuyla belgeleyen yoksullar
- Dul kalmış, evlenmemiş (gayri meşru çocuk dünyaya getiren), terkedilmiş, kocaları hapse mahkum olmuş, eşleri ve/veya küçük çocukları olması nedeniyle çalışması engellenen ve ekonomik yönden güçsüz olan kişiler.

Daire'nin müracaatçı gruplarından en büyük bölümünü sosyal yardım kapsamında nakdi yardım alan kişiler oluşturmaktadır. 2012 yılında yaşlılık yardımı alanların sayısı nüfusa oranlandığı zaman yaklaşık %14'e denk gelmektedir. Yine 2012 yılına göre boşanan çift sayısı 803 iken dulluk yardımı alanların sayısının 270'te kaldığı görülmektedir. Daha detaylı bilgi verilmek üzere aşağıdaki tabloda 2012-2016 yılları arasında Daire tarafından yapılan nakdi yardımlardan yararlanan kişi sayısı ile yardım türlerine yer verilmiştir:

Tablo2: Sosyal Hizmetler Dairesi'nce Yapılan Maddi Yardımlar

	2012	2013	2014	2015	2016
Yoksul					
Destitutes					
Sayı	3,337	3,405	3,468	3,663	3,717
No. of Cases					
Miktar	26,845,092	31,549,504	33,557,695	38,112,395	34,289,305
Amount					
Yaşlılık					
Old-Age Pension					
Kişi Sayısı	4,673	4,524	4,371	4,215	4,058
No. of Persons					
Miktar	115,765,058	120,852,953	129,758,148	132,997,780	137,786,792
Amount					
Dulluk					
Widows Pension					
Kişi Sayısı	270	266	247	232	222
No of Persons					
Miktar	3,552,143	3,947,048	4,152,737	3,976,992	4,104,220
Amount					

Kaynak: DPÖ KKTC İstatistik Yıllığı, 2016.

3. Şehit Aileleri/Malûl/Malûl Gazilere Yönelik Hizmetler

Daire, şehit aileleri ve malûllere yönelik yardımları 1974 yılında yürürlükten geçen ve en son 2013 yılında yapılan düzenlemelerle yeniden biçimlendirilen “Şehit ve Hadise Kurbanı Aileleri ve Malûllere Yardım Yasası” çerçevesinde gerçekleştirmektedir. Şehit aileleri ve malûller Daire'nin hizmet verdiği büyük bir grubu oluşturmaktadır. Ancak aşağıdaki tablodan da görüleceği üzere bu gruba yönelik hizmetler genellikle nakdi yardım şeklinde olup, psikososyal desteğe ilişkin herhangi bir uygulamayla ilgili bilgiye yer verilmemektedir.

Tablo3: Sosyal Hizmetler Dairesi'nce Şehit Aileleri ve Malûllere yönelik Yapılan Maddi Yardımlar

	2012	2013	2014	2015	2016
Malûl Gazi Disabled War Heroes					
Sayı No. of Cases	251	248	247	247	247
Miktar Amount	5,825,979	6,186,873	6,875,762	7,277,205	7,777,222
Şehit Ailelerine Martyrs' Families					
Sayı No. of Cases	415	413	406	392	380
Miktar Amount	13,420,432	14,088,996	15,262,146	15,550,483	16,019,903
Şehit ve Hadise Kurbanı Ebeveynleri Parents of Martyrs and War Victims					
Sayı No. of Cases	136	126	120	110	104
Miktar Amount	1,525,589	1,519,761	1,624,157	1,623,017	1,672,030
Malûl Disabled					
Sayı No. of Cases	108	105	103	101	100
Miktar Amount	2,092,834	2,200,594	2,424,705	2,519,467	2,641,007

Kaynak: DPÖ KKTC İstatistik Yıllığı, 2016.

4. Yaşlı Hizmetleri

KKTC'de hizmet veren özel huzur evlerinin denetiminden sorumlu kuruluş Sosyal Hizmetler Dairesi'dir. Daire bu görevi 32/2006 sayılı Özel Huzurevleri Yasası kuralları çerçevesinde gerçekleştirmektedir. KKTC'de Daire bünyesinde kurulmuş tek huzurevi 45 kişilik kapasiteyle Lapta Huzurevi olup, diğer huzurevleri vakıf veya özel kişilere aittir. Altı tane özel bir tane devlet huzurevi olmak üzere KKTC'de toplam yedi tane huzurevi bulunmaktadır (Sosyal Hizmetler Dairesi Faaliyet Raporu, 2010). KKTC'de Özel Huzurevleri Yasası'nda huzurevlerine yerleşme yaşı olarak belirlenen 55 yaş ve üzeri birey sayısı 2011 nüfus sayımına göre 47,364 ile toplam nüfusun %16,5'ni oluşturmaktadır. Bu noktada, her bir huzur evinin 45 kişilik

kapasitede olduğu varsayılsa dahi (Lapta Huzurevi dışında hizmet veren diğer huzurevlerinin kapasite bilgisine ulaşamamıştır) bu nüfusu karşılayabilecek düzeyin çok altında kaldığı görülmektedir.

Yaşlı bireylerin huzurevine kabul edilmesi için gereken şartlar şu şekilde sıralanmıştır: Kişinin yatalak olmaması, yatılı tıbbi tedavi ve bakıma gereksinimi olmaması, kendi ihtiyaçlarını karşılamasına engel herhangi bir fiziki engeli olmaması, bulaşıcı hastalığı olmaması, ruhsal anlamda sağlıklı olması, madde bağımlılığı olmaması, yeme, içme, tuvalet gibi günlük ihtiyaçlarını kendi başına sağlayabilmesi, sosyal, ekonomik açıdan yoksunluk içinde olduğunun sosyal hizmet uzmanları tarafından belirlenmiş olması ve 55 yaşından küçük olmaması gerekmektedir. Başvuru neticesinde sosyal hizmet uzmanları tarafından hazırlanmış olan sosyal inceleme raporları ve binadaki kontenjan değerlendirilerek yaşlı bireylerin kabulleri için karara varılmaktadır (Özel Huzurevleri Yasası [ÖHY], 2006: madde 9).

5. Engellilere Yönelik Hizmetler

KKTC'de Girne, Gazimağusa ve Güneşköy olmak üzere toplam üç tane 18 yaş üzeri Engelli Rehabilitasyon Merkezi bulunmaktadır. Her bir merkezin yaş aralığı değişiklik göstermekle birlikte maksimum 40 yaşına kadar tıbbi ve eğitimsel tanımlar sonucunda uzman doktor raporu ile rehabiliteye uygun olduğu onaylanmış bireyler bu kurumlara kabul edilmektedir. Merkezlerin ortak amacı özel gereksinimli bireylerin kendi kendilerine yetebilen bireyler olarak topluma katılımlarını sağlamaktır (Sosyal Hizmet Dairesi Müdürlüğü, 2018). KKTC'deki veri eksikliği nedeniyle nüfus içinde yer alan engelli bireylerin sayısı bilinmemektedir.

Özel gereksinimli bireylere yönelik yürütülen hizmetlere yakın zamanda Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'na bağlı "Engelsiz Yaşam Evi" projesiyle yeni bir boyut kazandırılması hedeflenmektedir. Bu merkezi farklı kılan gündüzlü hizmetle birlikte yatılı hizmeti de kapsayacak olmasıdır. 48 yatak kapasiteli olarak planlanan bu merkez, kapalı yüzme havuzu, spor salonu, oyun alanları, tarım alanı gibi faaliyetlere de yer vererek 18 dönümlük bir arazi içine inşa edilmektedir. Özel gereksinimli bireylerin yaşam kalitelerini artırma ve topluma en etkin şekilde katılımlarını sağlama adına bu tür projelerin desteklenerek artırılması önemlidir. Özel gereksinimli bireylerin sosyal izolasyon, etiketlenme ve ayrımcılığa maruz kaldığı düşünüldüğünde bu tür merkezlerin işlevlerinin ne kadar büyük olduğu fark edilmelidir. Kendi kendilerine yetebilen bireyler olarak rehabilite olan ve mümkün olduğu ölçüde bağımsızlık kazanan özel gereksinimli bireyler, böylece toplum içinde aktif bir şekilde rol alabilecektir. Elbette ki bireylerin toplum içinde sosyalleşebilmesi

için uygun fiziki koşulların da oluşturulması gerekmektedir. Bu noktada Gönyeli Belediyesi'nin "engelsiz kaldırım" çalışmasına benzer altyapı çalışmalarının artırılması gerekmektedir. Özel gereksinimli bireylerin fiziksel olarak da toplumda aktif bir biçimde yer alması, onlar için uygun koşulların yaratılmasıyla mümkün olacaktır.

1993 yılında kabul edilerek en son 2014 yılında revize edilen "Engellileri Koruma, Rehabilitasyon ve İstihdam Yasası"na göre; "Özel sektör ve kamu sektöründe işverenler, Çalışma Dairelerine kayıt yaptırarak iş talebinde bulunan ve meslek, beden ve zihin durumlarına göre işyerlerine sevk edilecek olan engellilerden, işyerlerinde istihdam ettikleri her tam yirmi beş kişiye karşılık bir engelli çalıştırmakla yükümlüdürler". Özel gereksinimli bireylerin topluma katılımında büyük etki sahibi olan istihdamın yasada yer aldığı görülmektedir. Ancak yasada var olan bu ifadenin pratikte ne kadar uygulandığının denetiminin sıklıkla Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı mercilerince yapılması gerekmektedir. KKTC'deki kayıt sisteminin eksikliği nedeniyle ülkede çalışan özel gereksinimli birey sayısı yer almamaktadır. Bu tür bir istatistik bilgi olmadan özellikle özel sektörde bu bireylerin gerçekten istihdamının sağlanıp sağlanmadığının kontrolünün nasıl gerçekleştirildiği düşündürücüdür.

Bu yasaya göre daha önceden devlet tarafından maddi destek alan özel gereksinimli birey, özel sektörde işe başladıktan sonra da kendisine verilen nakdi yardımın %30'unu almaya devam etmektedir (Engellileri Koruma, Rehabilitasyon ve İstihdam Yasası [EKRIY], 2014: madde 6A-7). Özel sektörde asgari ücret uygulaması sebebiyle maaşların kamuya göre daha düşük olması, özel sektörde istihdam edilen özel gereksinimli bireyler için dezavantaj oluştururken, yasada böyle bir maddenin olması memnun edicidir. Bu noktada sosyal hizmet uzmanlarının en büyük görevlerinden birisi özel gereksinimli bireyleri hakları konusunda bilgilendirmek olmalıdır. Özellikle eğitim ve gelir durumunun düşük olduğu ailelerde hakkını arama ya da sorup öğrenme gibi atılımlar pek görünmemektedir. Bu nedenle uzmanların yasadaki her maddeyi inceleyerek bu konuda birey ve aileleri bilgilendirmesi, bu bireylerin yaşam kalitelerinin artırılmasında büyük rol oynamaktadır.

Son olarak sosyal yardım hizmetleri kısmında da belirtildiği üzere uzmanlar tarafından özel gereksinimli bireylere verilen raporla birlikte bu bireyler sosyal yardım hakkından faydalanabilmektedir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bu çalışmada, KKTC'de sosyal hizmetlerin yapısı, işleyişi ve uygulama alanlarına değinilerek yasal düzenlemeler ve sunulan hizmetler sosyal hizmetin üç temel ilkesi

olan insan hakları, sosyal adalet ve eşitlik ilkeleri bağlamında değerlendirilmiştir. Özellikle son on yılda toplumsal yapıda meydana gelen değişiklikler sosyal hizmete ihtiyaç duyan nüfus gruplarının artmasına neden olmuştur. Ancak Daire'nin bu değişim karşısında yeni hizmet modelleri geliştirerek ihtiyaç duyulan hizmetleri sunmada eksikleri dikkat çekmektedir. Mevcut uygulamalar ve sosyal hizmet sistemi sosyal hizmet yöntemleri bağlamında değerlendirildiğinde birbiriyle bağlantılı aşağıdaki sonuçlar ortaya çıkmaktadır:

Çocuk refahı alanındaki hizmetlere ilişkin, korunma altındaki çocuklara yönelik hizmetlerin daha çok kurum bakımı şeklinde düzenlenmiş olduğu göze çarpmaktadır. Kurum bakımı hizmeti devlet çocuk yuvası, SOS Çocuk Köyü ve SOS Gençlik Evi tarafından verilmektedir. Ancak 12 yaş üzeri gençlerin bakımına yönelik devletin herhangi bir kurumu bulunmamaktadır. SOS Çocuk Köyünde kısa süreliğine de olsa hiç kalmamış bir çocuğun SOS Gençlik Evi'ne kabul edilmesi söz konusu olmadığından 16 yaşında koruma altına alınan bir çocuğun bakımına ilişkin sorunlar ortaya çıkmaktadır. Bu sorunun çözümüne yönelik makro düzey sosyal hizmetin bir uygulaması olarak sosyal politika geliştirilerek ihtiyaç duyulan hizmetin kurumsal düzeyde verilebilmesine olanak sağlanması gereklidir. Diğer yandan, çocukların aile ortamında büyümesinin biopsikososyal gelişimleri açısından kurum bakımına kıyasla daha yarar sağlayıcı olduğu belirtilmektedir (Akdağ, 2015). Bu açıdan, kurum bakımına alternatif modeller olan evlat edindirme hizmetleri ile koruyucu aile hizmetlerinin yaygınlaştırılmasına dönük çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Çocuk refahı alanında önemli sorunlardan biri de hukuksal düzenlemelerde fikirbirliğine varılmış bir çocuk tanımı bulunmayışıdır. Bu durum, çocuklara dönük hizmetlerde karmaşaya neden olmakta ve çocukların yüksek yararı ilkesinin göz ardı edilmesine yol açmaktadır. Önceki bölümlerde paylaşılan verilerde suça sürüklenen çocuk ve genç sayısının arttığı gözlenmiş ve bu durumun önemli bir toplumsal sorun haline dönüşmekte olduğu vurgulanmıştır. Suça sürüklenen çocukların rehabilite edilebileceği eğitim evleri olmaması ve yetişkin ceza infaz kurumlarında kalıyor olmaları, çocuk polisi birimi olmaması, suça sürüklenen çocuk ve/veya suç mağduru çocuklarla görüşülebilecek adli görüşme odalarının olmaması, yasalarda kullanılan "çocuk suçlu" ifadelerinin hâlâ kullanılıyor olması gibi sorunları bir an önce çözüme kavuşturmak gerekmektedir. Suça sürüklenen çocuklara yönelik uygulamadaki yasaların büyük bölümü İngiliz yönetimi döneminde hazırlanmış yasalardır. Bu durum, on yıl öncesinde bir sorun olarak görülmezken, şu anda yasaların toplumsal ihtiyaçları karşılamada yetersiz olduğu ve çocuk suçluluğunu çağdaş bir yaklaşımla ele almadığı açıktır.

Sosyal hizmetin çalışma alanlarından ihmal edilen bir diğer alan olan toplumsal cinsiyet ise özellikle cinsiyet/cinsel yönelim ayrımcılığına karşı mücadeleyle ilgilidir. Önemli pozisyonlarda kadın sayısının erkeklere oranla daha az seyretmesi cam tavan savının KKTC’de de hüküm sürdüğünü göstermektedir. 2018 itibariyle KKTC Meclisi’ndeki 50 milletvekilinden yalnızca 9’u kadinken, adanın kuzeyinde bulunan yaklaşık 15 üniversitenin hiçbirinde kadın rektör bulunmamaktadır. Bunun yanında DPÖ’nün 2016 verilerine göre müşavirlik görevine getirilen 144 kişi arasından sadece 33’ü kadındır (DPÖ İstatistik Yıllığı, 2016). Bu istatistiki bilgiler, toplum içinde kadına yönelik cinsiyetçi tutumların halen devam ettiğini gösterirken, kadına yönelik şiddetle mücadele konusunda da somut adımlar atılmadığı dikkati çekmektedir. Kadına yönelik cinayetlere bakıldığında KKTC’de son 8 yılda artan bir tablo ile karşılaşılmaktadır. 2010-2017 yılları arasında 16 kadın cinayeti işlenmişken sadece 2017 yılı içerisinde 5 kadın öldürülmüştür. Cinayet faillerinin ise tamamının kadınların eşleri ve/veya sevgilileri olduğu belirtilmektedir (Havadis Gazetesi, 7.10.2017). Daha önce de belirtildiği üzere Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Dairesi’nin hizmette yetersiz kalması, bu yöndeki sosyal politikaların yeterli düzeyde geliştirilememesine neden olmaktadır. Aynı zamanda Meclis’teki kadın milletvekili sayısının azlığı erkek-egemen bir yönetim anlayışını da beraberinde getirmektedir. Cinsiyet/cinsel yönelim ayrımcılığıyla ve şiddetiyle mücadele sadece sivil toplum örgütlerinin çalışmalarıyla gerçekleşemeyecek kadar karmaşık bir sorun olması sebebiyle hükümet tarafından mutlaka somut adımların atılması gerekmektedir. Tüm bunlar, sosyal hizmet mesleğinin insanların güçlendirilmesini ve özgürleştirilmesini destekleyen bir akademik disiplin olmaktan uzaklaştırmaktadır.

Yaşlı refahı alanındaki uygulamalar ele alındığında hizmetlerin gelişmeyi desteklemekten çok sosyal ve ekonomik yönden yoksunluğu tespit edilmiş en az 55 yaşındaki kişilerin bakımının sağlanmasına odaklandığı gözlenmektedir. Oysa günümüz yaşlılık anlayışında yaşlının bakım ve tedavisi yanında kendisinden beklenen rolleri yerine getirmede, toplumsal yaşama katılımı ve karşılaştıkları kayıplarla başa çıkmada da sosyal hizmete ihtiyaç duyabildikleri bilinmektedir. Yaşlı refahı alanında sosyal hizmet uzmanları yalnızca yoksunluk içinde bulunan yaşlıların belirlenmesine yönelik çalışmamalı bunun ötesinde yaşlıları psikososyal yönden destekleyen uzun süreli uygulamalar gerçekleştirmelidir.

Özel gereksinimli bireylerin refahına yönelik hizmetler incelendiğinde gündüzlü hizmetler veren üç kurum bulunması sevindiricidir. Ancak engelli politikası oluşturulması ve engelli bireylerin toplumsal yaşama katılmasına yönelik çalışmaların kısıtlı olduğu dikkat çekmektedir. Bununla birlikte, özel gereksinimlere

sahip olma yalnızca kişiyi değil ailesi ve yakın çevresini de etkilediğinden ailelere dönük sosyal hizmet uygulamalarının geliştirilip yaygınlaştırılmasına ihtiyaç olduğu açıktır.

Bireysel ya da toplumsal nedenlerle psikolojik, sosyal ve ekonomik ihtiyaçlarını karşılayamayan kişilere yönelik Daire'ye önemli görevler verilmesine rağmen, hukuksal yetersizlikler, meslek elemanlarının sosyal hizmet işlevlerini yerine getirmelerinde güçlük yaratmaktadır. Ancak şu andaki uygulamalarda sorunlara ilişkin psikososyal boyutun göz ardı edilerek, sosyal hizmetlerin daha ziyade ekonomik kaynaklı yardımlar şeklinde olduğu anlaşılmaktadır. Bireyler açısından düşünüldüğünde Daire'nin "maddi yardım dağıtan yer" imajının hâlâ sürdüğü düşünülmektedir. Dolayısıyla, bireyler psikososyal problemleri dışında daha çok nakdi destek için Daire'ye başvurmaktadır. Çalışma kısaca değerlendirildiğinde, KKTC'deki sosyal hizmet anlayışının, sosyal hizmet mesleğinin amaçları, temel ilkeleri, felsefesi ve etik ilkeleri bakımından evrensel sosyal hizmet anlayışına ulaşabilmesi için köklü yapılandırmalardan geçmesi gerektiği görülmektedir.

Öneriler

KKTC'de sosyal hizmetlerin yapısı, işleyişi ve uygulama alanlarına değinilerek yasal düzenlemeler ve sunulan hizmetlerin değerlendirildiği bu çalışmada mikro, mezo ve makro boyutlarda aşağıdaki öneriler sunulmaktadır:

- Sosyal hizmet uygulamalarının etkili olabilmesi ve ihtiyaçlara cevap verebilmesi için sosyal hizmetlere ihtiyaç duyan nüfus gruplarının sosyodemografik özelliklerinin belirlenmesi gerekmektedir.
- Koruma altındaki çocukların bakımına ilişkin kurum tipi bakıma alternatif sayılan evlat edindirme ve koruyucu aile hizmeti modellerinin geliştirilmesi gerekmektedir. Özellikle koruyucu aile sayısı ve niteliğini artırmaya yönelik uygulamalara ihtiyaç duyulmaktadır.
- Çocuk suçluluğunun çağdaş bir yaklaşımla çocuk adalet temelli ele alınarak adalet sistemi içinde gereken iyileştirmelerin yapılması gerekmektedir.
- Özel gereksinimli çocuk, genç ve yetişkinlere yönelik rehabilitasyon ve eğitim kurumlarının yaygınlaştırılması ve merkez dışında yaşayanlar için de ulaşılabilir hale getirilmesi gerekmektedir.
- Özel gereksinimli bireylerin ve ailelerinin güçlendirilmesine dönük çalışmalara ihtiyaç vardır.

- Toplumsal cinsiyet eşitsizliğiyle mücadele kapsamında Daire ve Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Dairesi'nin aktif bir rol alıp lobi çalışmalarıyla konuyu gündemde tutarak bu alanda sosyal politikalar üretilmesine katkıda bulunulmalıdır.
- Daire ve Sosyal Hizmet Bürolarının bulunduğu her ilçede veya köyde sosyal riskler belirlenerek, koruyucu ve önleyici çalışmalar yapılmalıdır.
- Daire'nin tanıtımı daha iyi yapılarak verilen hizmetlerin duyurulması gerekmektedir. Böylelikle Daire'nin nakdi yardımlar dışında hangi alanlarda ne şekilde destekler verdiği daha anlaşılır olacaktır.
- Belediyelerle, sivil toplum örgütleriyle ve gönüllü kuruluşlarla işbirliği yapılmalı, denetimi Daire'de bulunmak koşuluyla sosyal hizmetlerin yerel yönetimler ve sivil toplum örgütleri tarafından da verilmesi desteklenmelidir.
- Sosyal yardım ve sosyal hizmetlerin, yalnızca yoksul ya da korunma ihtiyacı olan kesimleri için değil, aynı zamanda tüm vatandaşların bir hakkı olduğunun savunulması gerekmektedir.
- İhtiyaç duyulan sosyal hizmet müdahalelerinin geliştirilmesinde ve uygulanan müdahalelerin etkisinin değerlendirilmesinde üniversitelerle işbirliği yapılması yararlı olacaktır.

KAYNAKÇA

Akdağ, F. (2015). Çocukta beyin gelişimi ve erken müdahale, *Uluslararası Katılımlı III. Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Kongresi "Erken Müdahale"*. Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

Çocukların Evlat Edinilmesi Yasası (1955). <http://www.mahkemeler.net/cgi-bin/elektroks.aspx>, (1.09.2018).

Çocuk Hakları'na Dair Sözleşme (1989). https://www.unicef.org/turkey/crc/_cr23c.html, (19.09.2018)

Duyan, V. (2010). *Sosyal hizmet temelleri yaklaşımları müdahale yöntemleri*, Ankara: Sosyal Çalışma Yayınları.

Engellileri Koruma, Rehabilitasyon ve İstihdam Yasası (2014). <http://www.mahkemeler.net/cgi-bin/elektroks.aspx> (1.09.2018).

Erdal, S. (2012). *Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti Uygulamaları Açısından İsveç Modelinin Değerlendirilmesi*, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir.

Fasıl 157 Çocuk Suçlular Yasası (1999). <http://www.mahkemeler.net/cgi-bin/elektroks.aspx> (1.09.2018)

Fasıl 162 Suç İşleyenlerin Gözetim Altında Bulundurulması Yasası (1952). <http://www.mahkemeler.net/cgi-bin/elektroks.aspx>, (1.09.2018).

Fasıl 352 Çocuklar Yasası (2006). <http://www.mahkemeler.net/cgi-bin/elektroks.aspx>, (1.09.2018).

IFSW (2012). *Global Agenda for Social Work and Social Development* (Ed. Nigel Hall). <http://www.ppgssufpb.com.br/wp-content/uploads/2012/07/Livro-Social-Work-Around-the-World-.pdf>, (08.07.2014).

International Federation of Social Workers (IFSW). <https://www.ifsw.org/what-is-social-work/global-definition-of-social-work/>, (08.07.2014).

Kadın Sığınma Evi (2016). <http://meydankibris.com/haber-kadln-siginma-evi-kapatildi-9359.html>, (14.09.18)

Kadın Sığınma Evi (2018). <https://www.lefkosabelediyesi.org/kadin-siginma-evi/> (22.03.2019)

KKTC'de Kadın Cinayetleri (2017). <https://www.havadiskibris.com/7-yilda-16-kadin-cinayeti/>, (14.09.18)

KTOEÖS, (2016). *Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Uluslararası Sözleşmesi*, CEDAW Sözleşmesi El Kitabı.

Kongar, E. (2007). *Sosyal çalışmaya giriş*, Ankara: SABEV.

Koruyucu Aile Tüzüğü (2006). <http://www.mahkemeler.net/tuzuk/st4-2007.pdf>, (16.09.18).

Nybom, J. (2011). Activation in social work with social assistance claimants in four swedish municipalities, *European Journal of Social Work*, 14(3), s.339-361, DOI: 10.1080/13691457.2010.501021

Özel Huzurevleri Yasası (2006). <http://www.mahkemeler.net/cgi-bin/elektroks.aspx>, (1.09.18).

PAN Cyprian Volunteerism Coordinative Council (2009). *Cyprus Report*, Nicosia.

Panagiotopoulos, C., Spaneas, S. ve Kerfoot, M.J. (2017). Social work education in cyprus: prospects and challenges in developing an indigenous character, *European Journal of Social Work*, 20(2), s.277-287, <https://doi.org/10.1080/13691457.2016.1185697>.

Republic of Cyprus, Ministry of Finance (2017). 2012-2014 Criminal Statistics Report.

Sheldon, B. ve Macdonald, G. (2009). *A Text Book of Social Work*, Routledge, New York.

SOS Çocuk Köyü Derneği (2018). <https://www.soscocukyoyu.org/>,(14.09.2018).

Sosyal Hizmet Dairesi Müdürlüğü (2018). <http://shd.gov.ct.tr/LefkosaCocukYuvasi.aspx>, (13.09.2018)

Sosyal Hizmetler Dairesi (Kuruluş, Görev ve Çalışma Esasları) Yasası (1994), <http://shd.gov.ct.tr/Portals/1082/yasalar/081988%20Sosyal%20Hizmetler%20Dairesi%20Yasas%C4%B1.pdf>. (01.09.2018)

Sosyal Hizmetler Dairesi Faaliyet Raporu (2010). <http://csgb.gov.ct.tr/İstatistikler.aspx>, (16.08.2014).

Sosyal Yardımlar Yasası (1989). <http://www.mahkemeler.net/cgi-bin/elektroks.aspx>, (1.09.2018).

Spaneas, S. (2011). Reading the past, understanding the present and predicting the future: the cypriot social work case, *2012 Joint World Conference on Social Work and Social Development: Action and Impact*, 08-12 Temmuz, Stockholm, s. 89-102.

Şehit ve Hadise Kurbanı Aileleri ve Malûllere Yardım Yasası (2015). <http://www.mahkemeler.net/cgi-bin/elektroks.aspx>, (1.09.2018).

Turhan, T. (2008). Tarihsel bakış açısıyla Kıbrıs Türk hukuk sistemi, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 57(2), s. 253-286.

Ünal, V. (2015). Düünden bugüne kültürümüzde koruyucu aile hizmetleri üzerine bazı değerlendirmeler, *Turkish Studies*, 10 (6), s.875-900. DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.8181>

Yarı Bağımsız Hayata Geçiş Evleri Tüzüğü (2006). <http://www.mahkemeler.net/tuzuk/st211-2007.pdf>. (16.09.2018).

Yücel, D. ve Gönültaş, B. (2016). *Adli sosyal hizmet- yaklaşım ve müdahale*, Nobel Yayınevi: Ankara.

Sever, M. ve İl, S. (2019). Kök Hücre Nakli Sürecinde Aile Merkezli Onkolojik Sosyal Hizmet Uygulaması. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 30(2), 690-715.

Derleme

Makale Geliş Tarihi: 14.02.2019
Makale Kabul Tarihi: 25.04.2019

KÖK HÜCRE NAKLİ SÜRECİNDE AİLE MERKEZLİ ONKOLOJİK SOSYAL HİZMET UYGULAMASI¹

Family-Centered Oncology Social Work Practice in Stem Cell Transplantation Process

Melih SEVER*

Sunay İL**

* Dr. Öğr. Üyesi, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü Orcid: 0000-0001-5818-5114

** Prof. Dr., Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü Orcid: 0000-0002-6034-5794

ÖZET

Lösemi ve lenfoma gibi hematolojik kanser türlerinde uygulanan kök hücre nakli tedavisi yetişkin hasta birey ve ailesini fiziksel sorunlarla birlikte psiko-sosyal sorunlarla da oldukça örselemektedir. Türkçe literatürde kök hücre nakli sürecinde sosyal hizmet uzmanı rollerini inceleyen çalışmaların azlığı ve onkoloji hastanelerinde psiko-sosyal hizmetlere duyulan ihtiyaç bu çalışmanın sorununu oluşturmaktadır. Hasta bireyin aileden izole olmasını, aile içindeki rollerin değişimini ve yaşamsal rutinin belirsiz bir süre boyunca bozulmasını öngören bu hastalık ve tedavi süresince sosyal hizmet birimlerinin hasta ya da birey odaklı değil aile merkezli çalışması gerektiği tartışılmıştır. Buna göre kök hücre nakli öncesinde teşhis aşamasında devreye girmesi gereken onkolojik sosyal hizmet birimlerinin, tedavi sırasında, tedavi sonrasında farklı müdahaleler ve rollerde bulunması gerekmektedir. Bu çalışmada onkoloji hastaneleri başta olmak üzere

---

¹ Bu çalışma ilk yazarın “Kök Hücre Nakli Olan Hasta ve Ailelerinin Hastalık Anlatıları” isimli doktora tezinden üretilmiştir.

hastanelerde onkolojik sosyal hizmet birimlerinin kurulması, kanser hastalarına ve ailelerine aile merkezli ve aile sisteminin dengesini gözeterek hizmet verilmesi, ailelere çocukların ve hastanın bakımı, finansal sorunlar gibi konularda danışmanlık verilmesi, onkolojik sosyal hizmet birimlerinin çocukların dışsallaştırılmamasına önem göstermesi ve çocukları ebeveynlerinin sağlık durumu hakkında bilgilendirmesi gerektiği belirtilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Kök hücre nakli, onkolojik sosyal hizmet, aile merkezli sosyal hizmet

ABSTRACT

The treatment of stem cell transplantation in hematological cancers such as leukemia and lymphoma is detrimental to the adult patient and his family, along with the physical and psychosocial problems. The inefficient number of studies investigating the role of social workers in stem cell transplantation in Turkish literature and the need for psychosocial services in oncology services constitute the problem of this study. It was discussed that the social work services should provide family centered support before, after and during the treatment. Accordingly, oncology social work units should be involved in the diagnosis phase before the stem cell transplantation process and continue their services after the discharge. In this study, it was discussed that oncology hospitals should establish oncology social work units that specializes in family-centered work, counselling should be provided for family members on financial issues, caring for the children and for the patient. Oncology social work units should also pay attention not to externalize the children and inform them about their parents' health status.

Keywords: Stem cell transplantation, oncology social work, family-centered social work

GİRİŞ

Tıbbi sosyal hizmet, çeşitli sorunlar nedeniyle sağlık kurumlarına başvuran birey ve ailelerin fiziksel ve ruhsal sağlıklarında rol oynayan psiko-sosyal etmenlerin değerlendirilmesi sonucunda planlı mesleki müdahaleler yaparak, çevresi içinde sosyal işlevselliğini tekrar kazandırmayı amaçlayan bir alandır (Özbesler, 2017). 19.yy ikinci yarısından bu yana tıbbi sosyal hizmet alanında medikal modelden sosyal modele geçmenin gerekli olduğu tartışılmaktadır (Oral ve Tuncay, 2012). Biyo-psiko-sosyal model olarak da açıklanan sosyal model bireyin tüm yönleri ile sistem yaklaşımına benzer şekilde ele alınmadan hastalığın anlaşılamayacağını ve hastalığın çevresi içinde tüm yönleri ile ele alınması gerektiğini savunur (Engel, 1977). Medikal model ise hasta uzman ilişkisinde belirtilerin tedavisine odaklanır. Aile, sosyal çevre, sosyal destek mekanizması, toplum gibi etmenleri göz önüne almaz. Bu anlamda Türkiye'deki uygulamada sosyal modele nasıl ve ne ölçüde geçildiği tartışılmalıdır (Özbesler ve Çoban, 2010). Tıbbi sosyal hizmet uygulama yönergesi (TKHK, 2011) özellikle hastalığın

psiko-sosyal ve sosyo-ekonomik yönüne vurgu yapsa da uygulamada sosyal hizmet uzmanı olan hastanelerde bile uzmanlar hasta hakları birimi ya da sosyal hizmet biriminde çalışmakta ve yoğunlukla hastaların maddi imkânsızlıklarına çareler üretmekle, kalacak yer sıkıntısı ve giyecek eşya yardımı konusunda uygulamalarını gerçekleştirdikleri görülmektedir.

Kanser hastalarının psiko-sosyal ihtiyaçlarına yönelik uygulamalar üreten onkolojik sosyal hizmet disiplini, artan kanser vakalarına yönelik bütüncül bir şekilde sosyal işlevselliği göz önünde bulundurarak ve hastanın bulunduğu yerden başlayarak mesleki çalışmalar yapar (Hedlund, 2015). Kanser hastalığı aileyi de oldukça yakından etkilediğinden ailenin de müdahale süreçlerinde yer alması kaçınılmazdır (Yıldırım, Acar ve Tuncay, 2013). Kanser türleri arasında olan hematolojik kanserler lösemi, lenfoma ve myeloma gibi rahatsızlıkların tedavisi oldukça spesifik uzmanlık bilgisi gerektirmekte ve bu hastalığa yakalanan aileler doğru tedaviyi ve doğru sağlık ekibini bulmak için oldukça fazla zaman ve maddi kaynak harcayabilmektedir (Pederson, Tomlinson ve O'Brien, 2015).

Kök hücre nakli (KHN) ise birçok hastalığın tedavisinde kullanılan ancak hematolojik hastalıklarda oldukça artan şekilde kullanılan bir tedavi yöntemidir. Bu yöntemde sağlıklı ve uyumlu bir donörden alınan kök hücrenin tedavi gören bireye aktarılması işlemidir. Hızla gelişmekte olan KHN tedavilerinin tıbbi yönden gelişiminin psiko-sosyal alanda aynı hızda geliştiğini söyleyebilmek güçtür. Türkiye'de KHN merkezlerinde veya hematoloji servislerinde çalışan sosyal hizmet uzmanı olmaması, hemşirelerden psiko-sosyal destek elemanı olarak aileyi bütün olarak destekleyici mekanizmalar üretmesinin beklenmesi bu alandaki yetersiz bilgi ve uygulamayı göstermesi açısından çarpıcıdır. Sosyal hizmet uzmanlarının, ailelerin ekonomik sorunlarıyla ilgili olarak ve sosyal güvenlik sorularını cevaplandırmak üzere görevlendirilmiş olduğu inancı hem müracaatçılarda hem de hastane personeli arasında yaygındır. Aile üyelerinin emeklilik, engellik maaşı, barınma ve maddi yardım konularında sosyal hizmet uzmanlarından hizmet aldığı görülmektedir. Öte yandan psiko-sosyal sorun ve ihtiyaçlar konusunda hasta ve yakınların her an ulaşabildiği hemşirelerden yardım hizmeti beklediği, sosyal hizmet uzmanlarının iş tanım, rol ve görevlerinin psiko-sosyal alanları içermediği görüşü hâkim gözükmektedir. Sosyal hizmet uzmanları genelde Sosyal Güvenlik Kurumu ve emeklilik, yardım, engelli maaşı, barınma ve ulaşım yardımı gibi konularda hizmet veren bir meslek grubu olarak tanınmaktadır. Mesleğin tanınırlığı, imaj ve doğru bilgi açısından sıkıntıları bu alanda da göze çarpmaktadır. Ayrıca yeterli hizmeti, uzmanlık alanındaki

çalışanlardan almayan veya alamayan müracaatçıların da bu konuda sıkıntı yaşadıkları görülmektedir.

Sosyal hizmet uzmanlarının hastane yönetiminin yüklediği iş ve rollerde çalışmasının beklenmesi, oldukça fazla belge ve yazışma süreci ile ilgilenirken, doğrudan terapötik hizmetleri sağlamanın mümkün olmaması ve beklenmemesi, sosyal hizmet mesleği ve disiplini açısından eksik ve sorunlu bir anlayışı desteklemektedir. Sosyal hizmet uzmanlarının alana ait farkındalığı ve hizmet götürme bilincini taşıması, yönetimi ve hastane çalışanları ile müracaatçıları bilgilendirmesi önemli gözükmektedir. Yetersiz bilgi ve hizmete ulaşmada yaşanan sıkıntılardan dolayı KHN olan aileler, gereken psiko-sosyal desteği alamamakta, çoğu zaman bu süreci destek almadan geçirmek zorunda kalmakta ve çeşitli psiko-sosyal sorunlar ile boğuşmaktadır (Kapucu ve Karaca, 2008; Şentürk, Yaylı ve Civelek, 2004).

Kök Hücre Nakli Sürecinde Yaşanan Psiko-sosyal Sorunlar

Genelde araştırmalar aile üyelerinin bakım verme ilişkisine odaklansa da aile üyelerinden bakım veren kişi çoğunlukla eşler olduğu için eşler üzerindeki yük çalışılmaktadır (Siston vd, 2001; Bevans ve Stenberg, 2012; Beattie ve Lebel, 2011, Langer vd, 2009; Rodrigue vd, 2010; Chow ve Coyle, 2011). Ayrıca bu araştırmaların odağının; bireylerin başa çıkma kapasitesi, depresyon, kaygı düzeyleri, psikolojik sıkıntı seviyeleri gibi bireysel intrapsikolojik alana ait göstergeler üzerinde olduğu görülmektedir. Fakat yetişkin aile üyelerinden bir veya ikisinin hayat döngülerinde çok önemli bir yere sahip olan bu değişiklik tüm aileyi yani aile sistemini ve bireyin psiko-sosyal alanının tamamını etkilemektedir.

Kanser hastalarına bakım vermek çoğu zaman yıpratıcı ve yaşam kalitesini olumsuz etkileyen bir süreçtir (Boyle ve ark., 2000; Erdoğan ve Yavuz, 2014). Akraba dışı gönüllülerden yapılan kök hücre tedavisinin daha riskli olması ve yan etkilerinin fazla olabilmesi nedeniyle uzun dönemli psikolojik etkilerinin daha ağır olabileceği tartışılmıştır (Molassiotis ve Morris, 1998).

Armoogum, Richardson ve Armes (2013), bakım veren yetişkin bireyleri ilik nakli yapıldıktan sonraki 24 ay içerisinde incelemiş ve hala karşılanmamış ihtiyaçlarının olduğunu ve ruhsal sıkıntı yaşama olasılıklarının diğer insanlara göre daha yüksek olduğunu saptamıştır. Bu ihtiyaçlar arasında kanserin yeniden nüks etme olasılığı ile başa çıkma, kanserli bireyin bakım verenin iş ve sosyal yaşamı üzerindeki etkileri, uyku

ve yeme düzeninin bozulması ve gerekli duygusal ve sosyal desteği bulamama sayılabilir (Armoogum, Richardson ve Armes, 2003; Laudenslager ve diğ., 2015).

Genelde bakım veren bireylerin %90'nı eşlerin, %10-30'u çocukların ve %5-10'unu diğer yakınların oluşturduğu belirtilmektedir (Keefe vd, 2003). Yalnızlık, korku, ümitsizlik, depresyon, belirsizlik eşlerin bu dönemde duygusal alanda yaşadığı sorunlar olup sosyal alanlarda da çocuk bakımı, hastada oluşacak muhtemel yan etkilerden dolayı aile hayatındaki değişimler (kısırlık, hareket kısıtlılığı vb.) ev ile ilgili günlük işler, mesleki ve ekonomik konularda sorunlar yaşamaktadırlar. Ayrıca KHN olan birey bireylerin eşleri, hastaların işlevselliğini hastaların kendisinden daha olumsuz görmekte ve hastalar da evlilik kalitelerini kendilerine bakan eşlerinden daha olumsuz görmektedir (Clipp ve George, 1992). Bu bakımdan yaşanan fenomenin sistem içindeki her birey tarafından farklı algılandığı görülmektedir. Bununla birlikte genel olarak kanser hastasına bakım veren eşlerin sorunlarının aşağıdaki gibi ifade edilebileceği görülmektedir (Stenberg, Ruland ve Miaskowski, 2010; Mikulincer, Rydall ve Wabraun 2007):

- Hastayı kaybetme korkusu-Tinsel sıkıntı-Ümitsizlik
- Anksiyete-Depresif duygulanım-Acı ve keder
- Bakım verici rolünde zorlanma-Günlük işleri sürdürmede yetersizlik
- Ekonomik sorunlar
- Sosyal etkileşimde değişim-Sosyal yalıtılmışlık ve eğlence faaliyetlerinde azalma
- Rol performansında değişim-Rollerin değişimi ve yeni rollerin eklenmesi
- İletişim sorunları-Sağlık profesyonellerinden alınan bilgi ve destek azlığı

Eşlerin yanında çocukların da bu süreçte sorunlar yaşadıkları çalışmalarda ortaya konmuştur (Zabora ve diğ., 1992; Spath, ve diğ., 2013; Baker ve diğ., 2003). Aile yapısı ve bakım verme süreci, hastalığın yan etkilerinin ciddiyeti gibi etmenlerle değişmekle beraber, aileden bir ebeveynin veya eşin hayatı tehdit eden bir rahatsızlığı ile yüzleşen aile üyelerinin, bu durum ile başa çıkma ve anlamlandırma süreci dikkate değerdir. Aile yaşam döngüsü içerisinde anlamlandırılmaya çalışılan ve ailenin yapısında köklü değişiklikler yapması öngörülen bu rahatsızlık ve tedavi sürecinin, ailenin yakın gelecekteki planlarını ve hayallerini değiştirmesi söz konusudur (Zabora ve diğ., 1992; Spath, ve diğ., 2013). Ailenin üyelerinin birbirlerine olan güçlü desteği, aile üyelerinin birbirlerine ifade etme kapasitesi, geniş aile çevresi ve sosyal çevrenin etkisi bu dönemde oldukça hissedilir durumdadır (Molassiotis, Akker, Boughton, 1997; Möller ve diğ., 2014). KHN sürecinde yaşanan sorunların analizi aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 1. KHN Sorun Analizi

KHN olan Birey ve Aile Üyeleri

Mikro Sorunlar	<p>Birey: Kaygı, stres, çökkünlük, içe kapanma, umutsuzluk, intihar düşünceleri</p> <p>Aile Üyeleri: Hastayı kaybetme korkusu-Tinsel sıkıntı-Ümitsizlik, Bakım verici rolünde zorlanma-Günlük işleri sürdürmede yetersizlik, Sosyal yalıtılmışlık, konaklama, hijyen koşutlarına uyum.</p>
Mezzo Sorunlar	Aile alt sistemlerinde sınırların değişimi, rollerin paylaşımı ve yeni rollere uyum sorunu, yeni bir çevreye uyum, gelecek planlarının askıya alınması, aile sistem dengesinin bozulması, aile hiyerarşisinin değişimi
Makro Sorunlar	Hastalık ve engelliliğe ilişkin yardımlarla ilgili sosyal politikalar, Ekonomik sorunlar, işsizlik ve engellilik politikalarının esnek olmaması, toplumsal farkındalığın yetersizliği, hastalık ve tedavi sürecine ilişkin olumsuz toplumsal imaj.

Onkolojik sosyal hizmet alanında ailenin merkezde olduğu bir uygulamanın özellikle lösemi ve lenfoma gibi KHN veya benzeri yıpratıcı ve tüm aileyi etkileyen tedavi biçimlerinde devreye girmesinin gerekliliği bu çalışmada gösterilmeye çalışılmıştır. Sosyal hizmet uzmanlarının onkoloji hastanelerinde veya onkolojik sosyal hizmet alanında nakil merkezlerinde ya da diğer kurumlarda çalışırken aile merkezli uygulamalar yapması; ailenin tüm sistemlerine dönük bir farkındalık içinde olup sadece hasta odaklı olmaması etkili ve verimli müdahaleler yapılmasını kolaylaştırabilir (Möller ve diğ., 2014). Onkolojik sosyal hizmet birimlerinde aile merkezli uygulamalar yapılması şüphesiz yeterli personele ve zamana bağlıdır. KHN olan bireylerin ve ailelerinin zorlu sürecinde onlarla birlikte yürüyecek, nakil öncesi, nakil sırası ve nakil sonrasındaki aşamalarda bireyin ve ailenin bütünlüğünü ve işlevselliğini koruyacak uygulamalar yapmak sosyal hizmet mesleğinin görevidir.

Sosyal hizmet uzmanları hematoloji kliniklerinde hastaların ilk teşhis ve tedavi protokolünün yapılması sürecinden başlamak üzere, nakil öncesi, sonrası ve evde tedavi sürecinde, KHN olan birey ve ailesi ile yakın işbirliği içinde çalışmalıdır. Sosyal hizmet

uzmanlarının KHN tedavisi gören ve uzun yıllar ağır bir süreç geçirmesi muhtemel olan hasta ve aileleri ile yapacağı çalışmalar alanda daha önce çalışılmamış, üzerinde durulmamış ve ihmal edilmiştir. Oysa böylesine dezavantajlı özellikle sosyo-ekonomik seviyesi düşük müracaatçı grubuyla çalışma yapmak, sosyal hizmet mesleğinin öncelikli görev, rol ve sorumluluklarından olması gerekmektedir. Hastalık öncesi, hastalık teşhisinin açıklanması sırasında, tedavi sürecinde ve taburcu olduktan sonra KHN olan birey ve ailesi kontrollere gelirken hizmetlerin yapılandırılması, her ailenin vaka çalışması olarak ele alınması, öncelikle çocukların yüksek yararını gözeterek psiko-sosyal destek çalışmalarının yapılması önemli gözükmektedir.

Hastaların ailelerine yönelik bir hizmetin kurumsallaşması, hastalığın çevresi içinde anlaşılması, sistem yaklaşımı ve biyo-psiko-sosyal modelin anlaşılması ve uygulanabilmesine bağlıdır. Çeşitli kaynak sorunlarının (yeterli uzman olmaması, mesleğin anlaşılmaması, fiziki alan yetersizliği gibi) bu anlayışın teoride geçerlilik kazansa bile uygulamaya engel olduğu tartışılmalıdır. Ayrıca aile merkezli yaklaşımların sağlık bakımı alanında tartışılması ve yaygınlık kazanması, aile tercihi, aile güçleri, aile uzman ilişkisi gibi kavramların sağlık hizmetlerini şekillendirdiği alan yazında yer almaktadır (Epley, Summers ve Turnbull, 2010). Sonuç olarak genel aile sistemleri teorisi ile bütüncül olarak KHN olan bireye ve çevresine odaklanan sosyal hizmet mesleği, KHN gibi aileden bakım verecek insanlara ihtiyacın hissedildiği ve ağır bir tedavi içeren süreçte, müracaatçının kendine ve ailesine yönelik hizmetler sunmalıdır. Bu sürecin aile üzerindeki etkisi (bu travma sonrası büyüme olarak olumlu da gerçekleşebilir), ailenin ihtiyaç ve sorunlarının anlaşılması ve sosyal hizmet mesleğinin bu sürece ilişkin neler söyleyebileceği tartışılması gereken bir konudur. KHN sürecinde sosyal hizmet uzmanının aile merkezli olarak hasta birey ve ailesine dönük yapabileceği uygulamalar ve üstleneceği roller üç aşamada açıklanabilir.

Teşhis Sırasındaki ve Tedavi Öncesindeki Roller

Hastaların teşhislerinin konulduğunda travmatik bir yaşantı olabilecek bu durumun sosyal hizmet uzmanları eşliğinde bireyin benlik bütünlüğü ve saygınlığının korunarak ve hassasiyet gözetilerek konuşulması gerekmektedir. Bireyin sadece hastalıktan ibaret görülmeden, ailesi ile birlikte düşüncelerinin dinlenmesi, kaygılarının anlaşılmasına ihtiyacı olacaktır. Teşhisin uzmanlar tarafından iletildikten sonra sürecin dikkatli bir dil ile hasta ve yakınlarına ayrıntılı olarak açıklanmasına sosyal hizmet uzmanları eşlik etmelidir. Hasta, kendisi ve ailesi ile ilgili endişelerini, tedavi hakkındaki sorularını ve kaygılarını sosyal hizmet uzmanı aracılığı ile dile getirebilmelidir. Bir anlamda sosyal

hizmet uzmanının hasta ve sağlık ekibi arasında hastalığın tıbbın göz ardı ettiği insani sürecinin dile getirilmesini, gündeme taşınmasını sağlayan bir işlevi olmalıdır. Ayrıca sosyal hizmet uzmanı, hastanın endişelerini dile getiren ve barınma, refakat, maddi sorunlar, ulaşım gibi konularda ekibe hastanın durumunun anlaşılmasında yardımcı olan bir rol oynayabilir. Hasta ve ailesinin tıbbi terimler dışında hastalığın ve sürecin getirecekleri hakkında bilgilendirme ihtiyacının karşılanması gerekli görülmektedir.

Kök hücre nakline kadar olan süreçte hastaya verilen tedavi rejimi, (kemoterapi gibi) hastanın yaşamsal riskler içeren ciddi ve daha önce alışık olmadığı, kaygı verici semptomlar (kendi ihtiyaçlarını giderememe, yürüyememe, yemek yiyememe gibi) göstermesine neden olabilir. Hasta bu durumdan dolayı psiko-sosyal sorunlar yaşayabilir. Bu sorunların gözlenmesi ve hastanın psiko-sosyal açıdan tedaviye hazır hale gelmesi önemlidir. Hastanın KHN için gereken psiko-sosyal değerlendirmesi, sosyal hizmet uzmanlarının da bulunduğu multidisipliner bir ekip tarafından yapılabilir (Kennedy, 1993). Riskler ve tedavi süreci hastaya ve ailesine açıklanır. Gereken durumlarda kimlerle görüşülebileceğine dair hasta ve yakınlarına yol haritası verilir (University of Michigan, 2013). Bu yönüyle tedavi başlamadan, hastanın ve ailesinin bilgi ihtiyacı karşılanmalıdır. Psiko-sosyal destek sağlanmalı ve tedavi ile ilgili kaygılar, somut sorunlar için (maddi sorunlar, barınma ve refakatçi sorunu gibi) yol gösterici olunmalıdır (Christ, Messner ve Behar, 2015). Hastalığın ardından muhtemelen hastanın aylar boyunca çalışamayacağı, temel yan etkilerden dolayı işlevlerinde sorun olabileceği, bu sorunları atlatmak için neler yapılabileceği hasta birey ve ailesine açıklanmalıdır. Bu anlamda uzman, eğitmen ve güçlendirici rollerini üstlenir.

Bu süreçte sosyal hizmet uzmanının aile ve bakım veren ile özellikle ilgilenmesi, ilk dönemlerde uyum sağlanana kadar oryantasyon psikoeğitimi vermesi gerekebilir.

Çocuklar ve Etkili İletişim

Bakım veren bireyin sosyal destek mekanizmalarını çalıştırması sağlanmalıdır (University of Michigan, 2003; ÜİDP, tarihsiz). Evden ve evdeki rol ve sorumluluklarından ayrı kalan anne babanın çocuklarına bakması ve onlarla ilgilenmesi sekteye uğrayacağından, sosyal destek kaynaklarından yararlanması ve çocukları ve bağımlı bireyleri için yardım alması gerekebilir. Ayrıca evden ayrılmadan önce evde sorumluluk üstlenecek kişiler için ayrıntılı bir bakım rehberi bırakması sağlıklı olabilir. Hastanın kendisi yokken işlerin nasıl yürütülmesi gerektiğine dair bir kaynak hazırlaması ona iyi hissettirebilir. Eğer kendi kaynakları ile bu süreç yürütülemiyorsa sosyal hizmet uzmanı

gerekli kaynaklara başvuru yapılması ve ihtiyaçların karşılanması anlamında yönlendirici olmalıdır. Ailenin tedavi yapılan merkezin dışında başka bir yerde yaşaması ve tedavi için taşınması gerekli ise, konaklama konusunda uzman yol gösterici olmalı, şefkat evleri gibi çevredeki olanakları hasta birey ve yakınına sunmalıdır. Kalıcı olarak ailenin taşınması ve maddi imkânsızlıkları söz konusu ise, yerel hizmetlere yönlendirme yapılmalıdır.

Hasta ve ailesinde bakıma muhtaç olan diğer bireylerin (engelli, hasta veya küçük yaşta çocuklar, dede, nene gibi büyük aile üyeleri veya diğer kişiler) tedavi sırasında bakımı ile ilgili endişeleri varsa bu endişeler göz önüne alınmalı ve bakım hizmeti vb. hizmetler için gereken kurumlarla temasa geçilebilmelidir. Eğer aile üyeleri tedavi sırasında maddi olarak yoksunluk çekecekse, ailede diğer üyelerin bakımını ve geçimini sağlayacak bir mekanizma çözüm olarak üretilmediyse, bu çözümün bulunması hastanın tedavi sürecinde suçluluk ve yetersizlik duygularının azaltılmasında rol oynayacaktır. Hasta ve yanındaki refakatçisi çoğu zaman hastalık ve tedavi sırasında geride bıraktıkları kişilere tam olarak gereken bakım ve ilgiyi gösteremeyebilir. Bireyler tedavi bitip evde yaşam başladığında, tedavi sırasında süreçten soyutlanan çocukların ihmal edildiğini fark edebilir ve çocuklarına karşı bir yetersizlik ve suçluluk duygusu yaşayabilir (Semple ve McCane, 2010).

Refakatçi ebeveynlerin çocuklarını evde yalnız bırakması gerektiğinde aileye bakım imkânları bulunup bulunmadığı sorulmalı, çocukların ihmal edilmemesi ayrıca refakatçinin de bu süreçte kendi psiko-sosyal gelişiminin farkında olup kendini gözetmesi gerektiği belirtilmeli, tedavi süresince ve tedavinin ardından ailenin ve hastanın gelişimi ile ilgili bir ekibin onların yanında olduğu belirtilmelidir. Çoğu hasta ve yakını, kendi psiko-sosyal sorunlarını bu süreçte arka plana atmakta ve kendilerinde ve çocuklarında ortaya çıkan belirtileri (uykusuzluk, öfke, içe kapanma, hareketsizlik, tükenmişlik, kilo kaybı veya alımı gibi) göz ardı etme eğilimi göstermektedir (Welch ve diğ., 1996). Ailenin tüm odağı hastanın yaşamsal risklerinin giderilmesine verilmekte, geride kalanların psiko-sosyal sorunlar yaşaması küçük sorunlar veya ilgi çekme gibi tanımlanıp bu bireylerin suçlanmasına kadar varabilmektedir. Bu gibi durumlarda çocukların ve diğer üyelerin kendilerine dair değer algıları ve benlik saygıları zedelenmekte, sorunların tartışılmasının yanlış olduğu ve sorun yaşandığı zaman bunun bir eksiklik olarak hissedilmesi gerektiği algısı oluşmaktadır. Bu durumda çocuklar ve bakım veren eşler, sorunlarını paylaşmayan, sorun hissettiğinde suçluluk ve yetersizlik duygusu yaşayan, kendi içlerine kapanan ve öfke belirtileri gösteren bireyler olabilmektedir (Huizinga ve diğ., 2011).

Aileye ve hastanın kendisine (eğer hastanın biyopsiko-sosyal durumu bu açıklamaları dinleyebilecek ve algılayabilecek durumda ise) çocukların bu süreçte yaşayabilecekleri muhtemel duygu ve davranışları (öfke, sinirlilik, tedirginlik, içe kapanma, duyguları belli etmeme, uykusuzluk, korku, kaygı gibi) açıklamak gerekmektedir. Bu sürecin onlar için de hassas ve travmalar yaşatabilecek bir süreç olduğu ve ebeveynlerin bu konularda duyarlı olması gerektiği belirtilmelidir. Ayrıca çocukların da bu süreçte sağlıklı bilgilendirme hakları olduğu unutulmamalıdır.

Teşhisin çocuklara ne zaman söyleneceği, erken mi geç mi olması gerektiği, nasıl aktarılması gerektiği gibi konular aileler için farklı çözümleri araştırmayı düşündürebilmektedir. Bunlar arasında birkaç akrabası ile birlikte açıklama, birkaç kez prova yaptıktan sonra açıklama, uzman desteği alma, ebeveynler açıklayamayacaksa başka bir kişi üzerinden açıklama gibi yöntemler denenmektedir (Semple ve McCaughan, 2013). Bununla birlikte çocuklarla daha açık bir iletişimin etkili başa çıkmayı desteklediği belirtilmiştir (Kennedy ve Lloyd-Williams, 2009). Ayrıca Semple ve McCaughan (2013) çocukların kanser sürecine dâhil edilmesinin onları ailenin parçası gibi hissettirdiği, kendilerini dışlanmış hissetmek istemediklerini, kanser nedeniyle kendilerini suçlayabildiklerini, aileyle birlikte olmak ve süreç hakkında sürekli bilgilendirilmek istediklerini belirtmiştir. Çocuğu muhtemel bir travmadan koruma amaçlı dahi olsa soyut düşünme becerileri gelişmiş, 11 yaşından büyük çocukların, hastalık ve ebeveynlerinin güncel durumları hakkında zaman zaman bilgilendirilmemesi değersizlik ve kaygı duyguları ortaya çıkarabilir.

Korumacı bir anlayışla çocuklardan gizlenen bilgiler, çocuklarda şüphe oluşturmakta, ebeveynlerin kendilerinden gizlediği davranış ve düşünceleri hakkında kendilerine göre fikir yürütmek zorunda kalmakta, bu durumda hasta ebeveyn ve bakım veren eş ile iletişimin ve sınırların bozulmasına yol açmaktadır. Edwards ve Clarke (2003), aile içindeki açık iletişim ve duygusal paylaşımın aile üyeleri arasındaki çökkünlük ve kaygı belirtilerini azalttığını belirtmektedir. Çocuklar süreç hakkında bilgilendirilmediklerini ve süreçten uzak tutulduklarını anladıklarında kendilerini güçsüz, değersiz, anlamsız ve yararsız hissedebilir, çökkünlük ve içe kapanma belirtileri gösterebilir (Huizinga ve diğ., 2005). Anne babanın korumacı tutumlarını yanlış yorumlayabilirler. En az 6 ay boyunca devam eden ve çok belirgin fiziksel belirtileri olan böyle bir hastalığın çocuklardan saklanması hasta ve eşi için de müthiş bir yük getirmektedir. Evde olmayan anne babasını soran çocuğa, sürekli farklı ve yanlış bilgi vermek zorunda kalmak, inandırıcı

olmayan bahaneler ile evden sürekli ayrı kalmak durumunda kalmak, şüphesiz hastalığın yükünü kaldırmaya uğraşan aile ve ebeveynler için ayrıca bir güç gerektirecektir.

Çocukların travmatize edilmeden ama süreçten de soyutlanmadan genel hatları ile hastalığı ve bakım sürecini aktarmak, çocukların yüksek yararına olacaktır (Thastum ve diğ., 2008). Aynı zamanda da onların gücüne inanmak onların bu sorumluluğu ve inancı taşımalarını istemek, çocuklar için onore edici olabilmektedir. Şüphesiz her insanın farklı tepkiler verebileceği göz önüne alınmalı, doğru bilgilendirme yapıp yapmamanın avantaj ve dezavantajları, ne zaman, nasıl ve kiminle bu bilgilendirmenin yapılması gerektiği müracaatçı ailenin bulunduğu yerden başlanarak sosyal hizmet uzmanı ile tartışılmalıdır. Bu bakımdan sosyal hizmet uzmanlarının bu süreçte aktif rol oynayarak en başta hasta ve ailesinin acil bilgilendirilme ve kaygılarının dile getirilme ihtiyaçlarını görmesi, tanınması ve ailenin danışabileceği bir uzman olarak kendini konumlandırması gerekmektedir.

Çocuklarda KHN Süreci ve Aile Sistemi Üzerindeki Etkileri

Çocuk hastalarda da yetişkinlerde olduğu gibi KHN tedavisi oldukça geniş bir hastalık grubunun tedavisi için uygulanmaktadır ve sadece ABD’de yılda yaklaşık 2600 çocuğun Türkiye’de ise 25 pediatrik nakil merkezinde 700 çocuğun nakil olduğu söylenmektedir (Mangurian ve diğ., 2018; THD, 2019). Çocukların bu süreçte yaşadığı deneyimin aile tarafından anlaşılması ve aile üyeleri üzerindeki etkilerinin anlaşılması önemlidir.

Çocuklarda yapılan KHN uygulaması tedavinin öncesinde, tedavi aşamasında ve tedavi sonrasında farklı psiko-sosyal sorunlara yol açabilmektedir. KHN tedavisi gören çocuklarda tedavi öncesinde önemli kaygı bozukluklarına, endişe ve iletişim sorunlarına yol açtığı, uzun süren hastane sürecinin çökkünlük belirtilerinde artışa neden olduğu ve tedavi sonrası içe kapanıklık, davranış sorunları ve nakil sonrası 12 aya kadar örselenme sonrası gerginlik bozukluğu belirtileri görülebileceği belirtilmiştir (Packman ve diğ., 2010).

Öte yandan, çocuklarının KHN sürecinde ebeveynlerin suçluluk, çocuğun kaybı ve kardeşlerin bakımına zaman ayıramama gibi endişeler yaşayabildikleri belirtilmektedir. White ve diğ., (2017) yaptıkları araştırmada KHN yapılan çocukların kardeşlerinin KHN yapılan kardeşleri hakkında yeterli bilgiye sahip olmadığı, ek sorumluluk altında kaldıklarını söyledikleri, aileden dışlanmışlık hissettiklerini ifade ettikleri belirtilmiştir.

Aile üyelerinden birinin bakım veren olduğu durumlarda bakım veren kişinin ve varsa KHN olan çocuğun kardeşinin de desteklenmesi ve sağlık ekibi tarafından bilgilendirilmesi gerektiği belirtilmiştir (Pentz ve diğ., 2014). KHN yapan ekibin içinde bir sosyal hizmet uzmanı, psikolog ya da psikiyatrin olması gerektiği, çocuğun hastaneden

taburcu edildikten sonra bakımının nasıl yapılacağına ilişkin aileye eğitim verilmesi gerektiği, aile üyelerinin ve KHN yapılan çocuğun ruhsal ve duygusal sorunlara karşı izlenmesi gerektiği tartışılmıştır (Mangurian ve diğ., 2018).

Aynı şekilde Wiener ve diğ., (2015) kanser tedavisi gören çocukların eğitimsel ve mesleki gelişimlerinin her sene izlenmesi gerektiğini belirtmiştir. Uzun dönemde kaygı bozukluğu, çökkünlük ve riskli davranışlara karşı psiko-sosyal değerlendirmelerin yapılması ve ailelerin uzun süren bakım sonucunda finansal sıkıntılarının değerlendirilmesi ve ailelere maddi destek verilmesi gerektiği tartışılmıştır. Bona ve diğ., (2015) İngiltere’de yaptıkları araştırmada KHN olan çocukların ailelerinin yarısında gelir kaybı yaşandığını belirtmiştir.

Ayrıca Harper ve diğ., (2016) yaptıkları çalışmada sosyal destek algısı daha yüksek olan ailelerin daha az psiko-sosyal sorun (kaygı, çökkünlük) yaşadıklarını bulmuştur. Bu anlamda aile üyelerinin sosyal destek kaynaklarının harekete geçirilmesi önemli görünmektedir.

KHN sürecinde çocuklarla çalışırken bilişsel davranışçı tekniklerle gevşeme ve nefes egzersizlerinin yapılması, işlemler öncesinde ayrıntılı bilgi verilmesinin çocukların tedaviye uyumunu artırdığı ve gerginlik ve kaygı gibi belirtileri azalttığı rapor edilmiştir. Ayrıca KHN olan çocukların kardeşleriyle grup çalışmalarının yapılmasının sosyal destek mekanizmalarının harekete geçirilmesinde etkili olduğu bulunmuştur. Aynı şekilde ebeveynler için bilişsel davranışçı grup terapilerinin stres belirtilerini azaltmada etkili olabileceği tartışılmıştır (Packman ve diğ., 2010). Psiko-sosyal çalışmaların çocuğun ailesini merkeze alan ve tüm aile üyelerinin gelişimini izleyen maddi, biyo-psiko-sosyal açıdan bütüncül şekilde ele alan aileyi merkeze alacak şekilde verilmesinin özellikle KHN olan çocuğun kardeşinin psiko-sosyal bütünlüğü ve bakım veren ebeveynin yaşam kalitesi açısından önemli olduğu belirtilmiştir (White ve diğ., 2017).

Tedavi Sürecindeki Roller

Rahatsızlığın teşhisi yapıldıktan sonra KHN’ne karar verilmesiyle birlikte, tedaviye başlanır. Bu süreçte aile üyelerinin tedavinin tehlikeleri veya ne kadar süreceği, hangi yan etkileri göstereceği hakkında farkındalığı oluşmamış olabilir. Bu bakımdan farkındalıklarının kontrol edilmesi ve bilgilendirmenin yapılması gerekmektedir. Bu bilgilendirmenin verimli yapılmaması hem tedavi sürecini hem de ailenin psiko-sosyal mekanizmalarını etkileyebilir. Ancak uygulamada ailenin bu süreç hakkında bilgilendirmesinin detaylı olarak yapılıp yapılmadığı net değildir. Çoğu aile için hasta bireyin iyileşip iyileşmemesi önemli olduğu için bu bilgilendirme yapılsa bile aile

tarafından önemsenmeyebilmektedir. Bunun da ötesinde hastanın yanında kalması gereken refakatçinin de süre kaybetmeksizin belirlenmesi istenir. Tedavi süresince hastanın kan değerlerinin takibi, gereken kan ihtiyacının karşılanması için irtibat kişisi olması, kişisel temizliği ve bakımı ve acil durumlarda ulaştırılması için refakatçi bulundurma zorunluluğu bulunmaktadır. Bazı özel kurumlarda ve üniversite hastanelerinde bu süreçte refakatçi ihtiyacı profesyonel hizmetlerle veriliyor olsa da bu hasta grubu için çoğu zaman refakatçi zorunluluğu söz konusu olmaktadır. Bu refakatçilik uygulaması zaman sınırlaması olmayan tam zamanlı bir işi, hatta 24 saat tetikte ve hastanın yanında olmayı gerektirebilecek çok yoğun bir aktiviteyi ve stresi içeren bir uygulamadır.

Refakat sürecinde hastanın tedavisinin seyrine göre hastanın kaybedilme riski ortaya çıkabilir, yan etkilerden dolayı kendi kişisel ihtiyaçlarını (tuvalet, banyo, temizlik, yürüme, konuşma gibi) gideremediği ve tamamen refakatçisine bağımlı olduğu bir süreç ortaya çıkabilir. Bu çoğu zaman KHN kliniklerinde izole edilmiş şekilde dışarı giriş ve çıkışın sınırlandırıldığı bir ortamda olmaktadır. Refakatçi haricinde dışarıdan ziyaretçinin alınmadığı, hasta ve refakatçinin baş başa kaldığı, KHN'ne hazırlık, nakil süreci ve sonrası da dâhil olmak üzere en az bir aylık bir süreci içermektedir. Hasta eşini refakatçi olarak istemeyebilir, kendisine kimsenin bakmasını istemediğini belirtebilir, çok düşük durumda yakınları tarafından görülmesini istemediğini belirtebilir ve bu zorunluluğa karşı çıkabilir. Hasta ve yakını refakatçi olmak konusunda gerilim yaşayabilir ve anlaşmazlık diğer aile üyelerini hatta büyük aile üyelerini bile etkileyip tartışmanın içine çekebilir. Sürekli hastanın yanında kalamayan refakatçi için başka bakım veren bireyler bulmak ve bunların hasta ile uyumunu sağlamak gerekebilir. Bu gibi kriz durumlarında gönüllü refakatçilerin bulunması ve devreye sokulması gerekebilir. Sosyal hizmet uzmanı bu gibi durumlarda refakat sisteminin koordinasyonunu sağlama görevi üstlenebilir.

Hastaya bakım veren bireyin hasta ile tartışması, hijyen kurallarına uymaması ve hastanın bakımında ihmal ve istismar olması durumunda tüm süreç etkilenebilir. Hasta ve refakatçisi çoğu zaman aynı odada kalmakta ve refakatçilere bakım verme oryantasyonu veya eğitimi verilmemektedir. Hasta ve refakatçinin süreci yönetecek eğitim, bilgi ve değere sahip olduğu varsayılmakta, refakatçinin bakım verme yetisi sorgulanmamaktadır. Sadece medikal olarak sağlık durumunda bir sorun olup olmadığı kontrol edilmekte, enfeksiyon riski için uyarılmaktadır. Bu durumda hastanın iyilik hali ve tedavi süreci, hasta ile birlikte refakatçiyi de riske atarak profesyonel bir yaklaşıma sığmayacak şekilde gerçekleştirilmekte ve hasta ve refakatçinin tıbbi ihtiyaçları dışında psiko-sosyal iyilik hali de kontrolsüz şekilde ihmal ediliyor gözükmektedir. Yaklaşık bir ay

boyunca kendi evine bile uğrayamayacak şekilde hastanın yanında bakım vermek zorunda bırakılan kişinin ki bu genelde eşler olmaktadır- çocukları ve diğer aile üyeleri ile iletişimi kesilmekte, destek olduğu ve destek aldığı sosyal çevresi ile sosyal bağları zayıflamaktadır. Tek dışsal güç kaynağı olarak hasta eşi ile ilgilenirken, tedavinin seyrinin kötüye gittiği durumlarda çoğunlukla yoğun kaygı ve stresten dolayı ruhsal sıkıntılar yaşamaktadır.

Bunun ötesinde, aynı şehirde ya da başka şehirlerde yaşayan ve süreci dışardan takip eden aile üyelerinin durumları hakkında bir değerlendirme düşünülmemektedir. Refakatçi zorunluluğu gibi yetişmiş bakım elemanı yokluğundan kaynaklanan ve büyük köklü çözümler gerektirmeyen böylesi bir kronik sorunun çözülmesi için bu hasta ve yakınlarının yaşadıklarının sosyal hizmet uzmanları ve diğer insana yardım meslek uzmanları tarafından değerlendirilmesi ve bu kapsamda gerekli yönetmeliklerin hazırlanması ve hizmetlerin sağlanması için politikalar üretilip savunuculuk ve lobicilik faaliyetleri yapılması gerekli görülmektedir.

Tedaviye başlandıktan sonra hasta ve ailesinin risk takibi ve tedavi ile uyumunu takip etmek, olası belirtiler olan (depresyon, aşırı kaygı, intihar vb.) düşünce ve duygusal değişimlere karşı hastaya psiko-sosyal destek hizmeti vermek gerekebilir. Hastane şartlarının ve vaka yükünün aile üyeleri ile çalışılmasını zorlaştırdığı durumlarda yardım gereken bireylerin gerekli kaynaklara yönlendirilmesi ve sosyal destek gruplarına dâhil edilmesi gerekebilir.

Hastanın tedavi boyunca ağrı ve acılarının yönetiminde ona rahatlama teknikleri ile yardımcı olmak, bilişsel ve davranışsal belirtilerine karşı yönlendiricilik rolünü yani psikolog veya psikiyatru yönlendirmeyi yerine getirmek gereklidir.

Ailenin finansal sorunları için gerekli yönlendirmeyi ve kaynaklara erişimi kolaylaştırmak, aile içi olası sorun ve ihtiyaçlara ilişkin değerlendirmede bulunmak sosyal hizmet uzmanının yapabileceklerinden bazılarıdır. Aynı süreci yaşayan ailelerle grup çalışmalarında bulunmak, rekreatif aktiviteler düzenlemek, hasta çocukları için sanatsal etkinlikler düzenlemek aile uyumunu artırmak için gerekli olabilecek etkinliklerdir.

Tedavi Sonrasındaki Roller

KHN'nin ardından hastanın rutin kontrollerinin ne kadar süreceğine ilişkin bir öngörü bulunmamakla beraber, hastalığın tedavisinin ve/veya yan etkilerinin ömür boyu devam edebilecek olması, tedavi sonrası kavramını biraz tartışmalı kılmaktadır. Ancak asıl hastalık olan kanserin yaşamsal tehdidinin giderilmesi, hasta ve ailesi için önemli olan

olarak ele alındığı için, tıbbi tedavi KHN ve sonrasındaki ilk 6 ay boyunca yapılan kontrollerin başarılı geçmesi olarak değerlendirilebilir. Hastaların birçoğunda oluşan yan etkiler ve dolayısıyla yaşamdaki kısıtlamalar nedeniyle psiko-sosyal sorunlar oluşmakta ve KHN olan birey eski yaşamında yapmaktan keyif aldığı veya yapmak zorunda olduğu şeyleri tekrar gözden geçirmek zorunda kalmaktadır.

KHN sonrası dönem, hasta bireyin yeni yaşamına ve kimliğine adaptasyonu ve oldukça zorlu bir içsel süreci beraberinde getirebilmektedir. Hastalığın seyrine ve yan etkilerin ciddiyetine ve derecesine göre hastalarda özgüven eksikliği, stres, yetersizlik, benlik saygısında azalma, kaygı, çökkünlük, içe kapanma görülebilir (Mosher ve diğ., 2009; Lee vd, 2005). Aynı şekilde hastaya bağımlı olarak yaşamak durumunda kalan bakım veren ebeveyn de çevresinden izole olabilir, çökkünlük ve içe kapanma yaşayabilir. Eşinin yeni yaşamına ve kimliğine ayak uydurması ve evlilik hayatlarına getirdiği etkiler ile başa çıkmak için psiko-sosyal destek gerekebilir (Cooke ve diğ., 2009 s. 145). Bu durumda KHN olan birey ve ailesinin yeni rol ve sorumluluklarına alışması ve geçiş döneminde muhtemel yaşanacak krizlerin kolay atlatılması için sosyal hizmet uzmanı aile ile çalışmalı ve bütün ailenin dengesini koruyacak müdahaleler gerçekleştirmelidir.

Sosyal hizmet uzmanı bu aileler ile çalışmada aile sistemleri kuramı ve yapısal aile terapisinin kavramlarından yararlanabilir. KHN olan birey ve ailesini bundan sonra nasıl bir süreç beklendiğine ilişkin kontrollü ve güvenli bir ortamda bir araya getirip hislerini ve düşüncelerini açmasını sağlamak ve aile sistemleri kuramında olduğu gibi yaşamsal dönüm noktaları ve ailenin yeniden organizasyonunu ele almak için aile çalışması gerçekleştirilebilir. Aileyi yönetmekte olan gizil kurallar değişmek zorunda olduğundan bu kuralların neler olduğu veya olabileceği, hiyerarşik yapının nasıl şekilleneceği, aile içindeki sistemlerin birbirleri ile iletişimlerinin nasıl şekillenmekte olduğu ve yeni rol ve sorumlulukların aile içinde nasıl dağıldığı sosyal hizmet uzmanı ile çalışılmalıdır. Bu muhtemel değişimlerin önceden konuşulması ve aile üyelerinin tamamı ile birlikte kararlaştırılması KHN olan birey ve ailesi için çok değerli bir kazanım olacaktır.

Hastanın eve nakli ve geçiş sürecindeki bakım ihtiyaçları ve olası sorunlara karşı aileye psikoeğitim vermek, aile üyelerinin psiko-sosyal açıdan desteklenmesi ve destek grup çalışmalarına yönlendirilmesi önemli olabilir (Cooke ve diğ., 2009). Aynı süreci yaşamış hasta aileleri ile yapılan çalışmaların, hastaların ve ailelerin kontrollü şekilde boşalma, katarsis sağlama ve paylaşma ihtiyaçlarını gidermesini sağlayabilir. Ancak ailelerin uzman eşliğinde olmadan kontrolsüz şekilde paylaşımda bulunmaları ve grupla çalışma yapılmasının, KHN olan birey ve ailelerini yanlış bilgilerle ve negatif düşüncelerle

etkilemesi ihtimalini göz ardı etmemek gereklidir. Sürecin yoğunluğundan dolayı ümitsizlik ve çöküntü içinde olan bazı aile üyelerinin paylaşımları, diğer aile üyelerini olumsuz etkileyebilir, ümitsizliğe ve çöküntüye sürükleyebilir. Bu durumun sıkça rastlanmasından dolayı gönüllü olan bireylerle ve kötü etkileşimin engellendiği, uzman kontrolünde bir çalışmanın yapılmasına dikkat edilmelidir.

Konaklama sorunları için (bakım sürecinde hastaneye yakın bir ev tutma ihtiyacı ortaya çıkabilir), yönlendirme yapılmalıdır. Gereken kaynaklar için de gerekli kurumlara müracaat edilmelidir. Bağlı bulunan kurumun kaynakları varsa bu kaynaklardan yararlandırılması sağlanmalıdır. Hasta ve ailesinin işlevselliğine etki edecek faktörlerin tespiti ve gerektiğinde aile üyelerine klinik müdahale çalışmalarının yapılması sosyal hizmet uzmanının görevlerinden bazılarıdır. Ayrıca yasal haklar hakkında hastayı ve ailesini bilgilendirmek, maddi destek konusunda gerekli birimlere müracaat etmek bazı durumlarda sosyal hizmet uzmanları tarafından yerine getirilmelidir. Bunun dışında ekip çalışmasında hasta ve ailesinin haklarının savunulması ve ihtiyaçlarının görünür olmasının sağlanması, takım içi iletişimin kolaylaştırılması ve bu hasta grubu ve ailesi ile yapılacak çalışmalar hakkında araştırma ve program değerlendirmesi yapması beklenir (The System Capacity Initiative, 2014).

Etkin Müdahaleler

KHN olmuş birey ve ailelerinin kanser deneyiminde aktif rol alan sosyal hizmet uzmanları doğrudan müdahale teknikleri ile birey ve ailesine dönük uygulamalarda bulunabilir. Bu müdahaleler hasta bireyin koşullarına, bağlamına ve belirtilerine göre düzenlenmeli ve her birey ve çevresi kendi içinde ele alınmalıdır.

Öncelikle hasta bireyin ve ailesinin tedavi sürecine uyumu ve sağlık ekibi ile etkili iletişim ve işbirliği için şema terapisinin hastanın ve ailesinin tedavi öncesinde var olan uyumsuz ve işlevsiz ön bilgilerini yapılandırmasında oldukça etkili olabileceği tartışılmıştır (Parsonnet, 2015).

Tedavi sürecinde hasta birey ve ailesinde ortaya çıkabilecek çökkünlük ve kaygı gibi belirtilerle çalışırken bilişsel davranışçı terapinin başa çıkma tekniklerinin, nefes alıştırmalarının ve bilinçli farkındalık temelli meditasyonların stres ve kaygının azaltılmasında, etkin başa çıkma ve olumlu ve uyumlu düşünce örüntülerinin geliştirilmesinde etkili olabileceği belirtilmiştir (Calge ve Loscalzo, 2015).

Anlam odaklı yaklaşımların özellikle kanser hastalığı ile birlikte anlam arayışı tetiklenen ve varoluşsal sorgulamalara yönelen hasta ve aileleri için etkili olduğu bunların arasında

MaP (Meaning and Purpose) (anlam ve amaç) terapisinin özellikle sosyal hizmet uygulamalarında kanser hastaları ile etkin olarak uygulanabileceği belirtilmiştir (Lethborg ve Harms, 2015). Bu yaklaşım, anlatı terapisinin, varoluş terapisinin ve bilişsel terapinin tekniklerini kullanarak bireyin ve aile üyelerinin kanser hastalığını nasıl anlamlandırıldığını anlamak ve alternatif anlamları birlikte inşa etmek üzere kurgulanmış bir terapi. Özellikle yaşamlarının hikayesini işlevsiz ve olumsuz olarak kurgulayan ve kanser hastalığını yaşam öyküsünün bir başka olumsuz bölümü olarak gören hasta birey ve yakınlarına farklı anlamlar ve değerlerin varlığının çeşitli yazı ödevleri ve alıştırmalar ile gösterilmesine dayanmaktadır (Lethborg ve Harms, 2015).

Öte yandan kültürel olarak farklılıkların dikkate alınması, birey ve ailesinin süreç içindeki rollerinin iyi okunması ve aile üyeleri ile etkili iletişimin sağlanması da sosyal hizmet uzmanlarını tüm müdahalelerinde göz önünde bulundurması gereken konulardan biridir. Perry (2015), bazı kültürlerde hasta ve sağlık ekibi iletişiminin yanında aile üyelerinin de süreçteki etkin rolünün göz önüne alınması gerektiğini, sosyal hizmet uzmanının öncülüğünde multidisipliner aile toplantılarının yapılabileceğini belirtmektedir.

Tinsel Süreçler

Tedavinin yan etkilerinin, hastanın ve ailenin yaşamında getirdiği köklü değişimlerin ve hastanın üzerindeki yaşamda kalma kaygısının, hastayı ve aileyi farklı anlam arayışlarına ve tinsel süreçlere iletmesi de anlaşılır ve yaygın bir durum olarak belirtilmiştir (Adelstein, Anderson ve Taylor, 2014).

Tinsel deneyimler, inançları, bireylerin, toplumların değer verdiği soyut veya somut şeyleri ifade eder. Tinsel deneyimler bir din yani inanç sistemi ile ilgili olabileceği gibi, aynı zamanda da bir sisteme bağlı olmadan kişinin veya topluluğun değer atfettiği bir nesne ile ilgili olabilir. Yapılan araştırmalarda yaşamı tehdit eden hastalıklara ilişkin süreçlerde tinselliğin rol oynadığı, başa çıkma süreçlerinde soyut düşünmenin ve anlamlandırmanın arttığı gözlenmiştir (Leeson ve diğ., 2015). Kök hücre naklinin zorlu sürecinin de tinsel deneyimlerle bağlantısının ortaya çıkmasına neden olabileceği tartışılmalı ve araştırılmalıdır (Leeson, ve diğ., 2015; Curbow, ve diğ., 1993). Hayatın geneline ilişkin bir anlamın olması veya yaşanan tecrübenin bir anlamının oluşturulması, hastanın ve dolayısıyla da ailesinin yaşamında hastalıkla başa çıkmada ve nakil sonrası yaşam kalitesi için önemli bulunmuştur (Persson ve Hall, 2004; Tan, ve diğ., 2015).

Bazı hastaların hastalıkla ilgili merak ettiklerini gelecek cevabı kaldıramayacaklarını düşündükleri için aile üyelerinden biri aracılığıyla sormaları, bu durumun ne kadar stres yaratan bir süreç olabileceği hakkında fikir vermektedir (Xuereb ve Dunlop, 2003). Ayrıca yakınlarını kaybetme riski yüksek olan hasta yakınlarının intihar düşünceleri sık rastlanan bir durum olarak belirtilmektedir (Peteet, Maytal ve Rokni, 2010).

Koenigsmann ve diğ., (2006) yaptığı nitel araştırmada yetişkin akut lösemi hastalarıyla teşhisin bir hafta sonrasında görüşmüş ve hastalık hakkındaki teorilerini, hastalığın doğası, sebebi ve tedavi hakkındaki görüşlerini analiz etmiştir. Hastaların ölüm hakkında doğrudan konuşmadıklarını, hastalığın sebebi hakkındaki bilinmezliğin stres verici olduğunu ve hayat hakkında sorgulamalara yol açtığını belirtmiştir.

Sosyal hizmet uzmanlarının hastalığın doğası hakkında bilgi sahibi olması, KHN sürecinin bir tinsel sürece yol açabileceğini öngörmesi etkili müdahaleler için gereklidir. Bu süreçte KHN olan birey ve ailesinin anlam dünyasının görmezden gelinmeden ve değersizleştirilmeden dikkate alınması belki biraz daha cesaret ve irade isteyen ancak sonunda içgörünün, yaşam kalitesinin ve kimliğin inşasının sağlandığı bir süreci yanında getirebilecektir (Green ve Irish, 2015). Hastanın ve ailesinin yoğun varoluşsal sorgulamalara yönelmesi ile işlevsiz başa çıkma mekanizmaları geliştirmesi, olası intihar düşüncelerinin farkında olunması ve böyle durumlarda gerekli uzmanlara yönlendirme yapılması ya da sosyal hizmet uzmanının bu alanda yeterliliğinin olması halinde bu duyguları görmezden gelme, bastırma yerine hastanın içsel süreçlerini meşrulaştırması ve onaylaması, hissettiklerinin normalleştirilmesi ve hastanın varoluşsal kaygıları ile başa çıkması için güçler perspektifinin kullanılması gerekebilecektir (Ezra ve Chi, 2015).

Örnek Uygulamalar

Dünyada KHN ile beraber eşlik eden belirtiler ve ailenin bunlarla süreci yürütebilmesine odaklanan yaklaşım örnekleri görmek mümkündür. Bu yaklaşımların göze çarpan özelliği ise multidisipliner olarak hasta ve yakınlarına psiko-sosyal desteğin sağlanması gerekliliğini vurgulamalarıdır. Özellikle sosyal hizmet uzmanlarının da bu ekibin vazgeçilmez bir unsuru olarak yer aldığı bu çalışmalar detaylı bir rehber kitapçık ile yakınlarla rehberlik etmeye de çalışmaktadır (University of Michigan, 2013; Kennedy, 1993).

KHN olan hasta ailelerinin yaşadıkları zorlukları ve bunun için yapılması gerekenleri tartışan çalışmalar dikkat çekicidir (Young, 2003). Ayrıca sadece hematoloji hastalarına

hizmet veren daha doğru bir tanımlama ile kök hücre üzerine uzmanlaşmış kliniklerin verdiği hizmetlerde daha detaylı hizmet modeli önermesi, bireyin bütünlüğünü ve kısmen aileyi göz önüne alan yaklaşımların dikkate alındığı göze çarpmaktadır. BetheMatch (2018), Türk Hematoloji Derneği (2017) gibi kuruluşların yayınları bu konuda uluslararası yaygınlığa ulaşmış ve dilimize de çevrilmiştir. Ancak bu alandaki çalışmaların tüm aileyi içermekten uzak olduğu ve daha çok hasta bireyin iyilik halinin ön plana alındığı görülmektedir.

Dünyada farklı uygulamalar olmakla birlikte özellikle Avustralya'da Lösemi Vakfının bağışçıların yardımları ve devlet desteği ile hasta ve yakınları için çeşitli lokasyonlarda hasta barınma ve destek merkezleri kurduğu ve ücretsiz olarak hasta bireylere ve ailelere profesyonel hizmet verdiği görülmektedir (Leukemia Foundation, 2018). Bu merkezlerde sağlık personeli de çalışmakta hastanelere ücretsiz servis hizmeti verilmektedir. Ayrıca devletin kanser tedavisi gören ve tedavi merkezine belirli bir uzaklıkta (örn. 100 km ve daha fazla) yaşayan hasta ve yakınları için hastanenin tesislerinde konaklama desteği vermesi gibi çözümler uygulamada görülmektedir (Peter Mac, 2018). Ülkemizde kamu hastanelerinde tedavi ücretsiz olarak yapılırsa da yoksul ailelerin konaklama hizmeti için ayrıca maddi yardıma, yönlendirmeye ihtiyacı olabilmektedir. Bu bakımdan hasta bireyin tedavisi için harcanan maddi kaynakların çok daha azının hasta birey ve bakım vereninin konaklaması için ayrılması durumunda bütüncül bir hizmetin verilmesi mümkün olabilir.

Tablo 2. KHN Aşamalarında Sosyal Hizmet Uzmanı Rollerini

Teşhis	<ul style="list-style-type: none"> • Sosyal hizmet uzmanı eşliğinde hastalık ve bundan sonraki süreç hakkında bilgi vermek, özellikle çocukların sağlıklı ve anlaşılır bilgi edinmesini sağlamak • Sosyal hizmet uzmanının hasta ve ailesinin genel durumu hakkında bilgi alması ve risk analizi yapması, bu bilgileri raporlaması ve kayıt altına alması
Tedavi Öncesi	<ul style="list-style-type: none"> • Hastanın ve ailesinin KHN olmadan önce multidisipliner ekip çalışması ile psiko-sosyal değerlendirmesinin yapılması • Refakatçi bireye bakım verme oryantasyon eğitimi verilmesi, evde kalacak diğer aile üyelerinin ihtiyaçları ile nasıl ilgilenileceğinin düzenlenmesi, bununla ilgili aileye bilgi verilmesi, gerekiyorsa, gerekli kurumlara yönlendirme yapılması (Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Birimlerine, hastanın akrabalarına, maddi destek için Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı'na (SYDV), kalacak yer için şefkat evi gibi kurumlara)
Tedavi Sırasında	<ul style="list-style-type: none"> • Refakatçi gönüllünün ve evde kalan aile üyelerinin izlenmesi, psiko-sosyal risk durumunun değerlendirilmesi • Maddi sorunlar var ise yönlendirme yapılması, varsa çocukların bakımı için kreş vb. kurumlara başvurulması • İş yeri ile ilgili oluşacak sorunlarda ilgili kanun ve yönetmeliklere göre bilgilendirme yapılması
Tedavi Sonrası	<ul style="list-style-type: none"> • Hasta taburcu olmadan ev şartlarının yerine getirilmesini sağlamak ve aileye evin düzenlenmesi için gerekli yönlendirmeyi yapmak • Hasta ve refakatçide oluşması muhtemel çökkünlük, tükenmişlik vb. duygudurumları ile ilgili doğrudan sosyal hizmet müdahalesi yapılması, • Hasta ve ailesi ile taburcu olduktan sonra ilk yüz gün ev ziyaretleri ya da telefon ile temas kurulması ve izlenmesi • Rutin yaşamına dönebilen aileler ile anlatı terapisinin uygulanması ve tedavi sürecinin kaotik kurgusunun tekrar inşasının yapılması • Tedavi süreci başarılı olan ve gönüllü olan aileler ile hasta buluşması toplantılarının düzenlenmesi, süreçteki hasta ve yakınları ile deneyimlerin paylaşılması

SONUÇ

Sosyal hizmet uzmanları hematoloji kliniklerinde hastaların ilk teşhis ve tedavi protokolünün yapılması sürecinden başlamak üzere, nakil öncesi, sonrası ve evde tedavi sürecinde, KHN olan birey ve ailesi ile yakın işbirliği içinde çalışmalıdır. Hastalık öncesi, hastalık teşhisinin açıklanması sırasında, tedavi sürecinde ve taburcu olduktan sonra KHN olan birey ve ailesi kontrollere gelirken hizmetlerin yapılandırılması, her ailenin vaka çalışması olarak ele alınması, öncelikle çocukların yüksek yararını gözeterek psiko-sosyal destek çalışmalarının yapılması önemli görünmektedir.

Sosyal hizmet uzmanlarının hematolojik kanser türleri ve olası etkileri üzerinde farkındalık sahibi olması, hasta ve ailesinin ölümle yüzleşme süreci, tinsel deneyimler ve varoluşsal kaygılar konusunda hasta birey ve ailesi ile güçlendirici müdahaleler yapması önemlidir.

Hasta birey ve ailesinin özellikle refakatçi yakınının KHN sürecinde izlenmesi, işlevsel olmayan şemalarının tedavi öncesinde ele alınması tedavinin etkinliği açısından önemli görülmektedir. Ayrıca tedavi boyunca ortaya çıkabilecek çökkünlük, kaygı ve stres ile bilişsel terapi teknikleri ile çalışılabileceği, aile üyelerinin süreçte yakından izlenmesi ve çocukların özellikle süreçten dışlanmaması üzerinde durulması gerektiği belirtilmiştir. Hasta ve ailesinin ölüm ile yüzleşmesine neden olabilen bu süreçte anlam odaklı müdahale tekniklerinin kullanılması ve anlatı terapisinin olumlu anlam ve amaçlar oluşturma üzerine yapılandırılan yaklaşımının kullanılması önerilmektedir.

Çeşitli kaynak sorunlarının (yeterli uzman olmaması, mesleğin anlaşılması, fiziki alan yetersizliği gibi) bu anlayışın teoride geçerlilik kazansa bile uygulamaya engel olduğu tartışılmalıdır. Sonuç olarak bütüncül olarak KHN olan bireye ve çevresine odaklanan sosyal hizmet mesleği, KHN gibi aileden bakım verecek insanlara ihtiyacın hissedildiği ve psiko-sosyal sorunlara yol açabilen bir tedavi içeren süreçte, müracaatçının kendine ve ailesine yönelik hizmetler sunmalıdır. Bu hizmetlerin sunumu için onkolojik sosyal hizmet birimlerinin ayrı birimler olarak yapılandırılması ve kanserden etkilenen birey ve aileleri için aile merkezli hizmet vermesi gerektiği tartışılmıştır. Gelecek çalışmalarda KHN olmuş birey ve ailelerine dönük müdahalelerin ele alındığı yarı-deneysel ve boylamsal çalışmaların yapılması ve kültürel ayırt edici özelliklerin farkındalığına özen gösteren müdahale tekniklerinin yapılandırılması önerilmektedir.

KAYNAKÇA

- Adelstein, K. E., Anderson, J. G., & Taylor, A. G. (2014). Importance of meaningmaking for patients undergoing hematopoietic stem cell transplantation. *Oncology Nursing Forum*, *41*(2), e172-e184.
- Armoogum, J., Richardson, A., Armes, J. (2013). A survey of the supportive care needs of informal caregivers of adult bone marrow transplant patients, *Support Care Cancer*, *21*(4), 977-986.
- Baker, F., Denniston, M., Zabora, J.R. et al. (2003). Cancer problems in living and quality of life after bone marrow transplantation, *Journal of Clinical Psychology in Medical Settings*, *10*, 27.
- Beattie, S. ve Lebel, S. (2011). The experience of caregivers of hematological cancer patients undergoing a hematopoietic stem cell transplant: a comprehensive literature review. *Psycho-Oncology*, *20*, 1137–1150.
- BetheMatch. (2018). Caregiver resources. Erişim tarihi (02.11.2018). <https://bethematch.org/patients-and-families/caregivers-and-transplant/caregiver-resources/>.
- Bevans, M.F., Sternberg, E.M. (2012). Caregiving burden, stress, and health effects among family caregivers of adult cancer patients. *Journal of American Medical Association*. *307*(4),398–403.
- Bona, K., London, W. B., Guo, D., Abel, G., Lehmann, L., & Wolfe, J. (2015). Prevalence and impact of financial hardship among New England pediatric stem cell transplantation families. *Biology of Blood and Marrow Transplantation*, *21*(2), 312-318.
- Boyle, D., Blodgett, L., Gnesdiloff, S., White, J., Bamford, A., et al., (2000). Caregiver quality of life after autologous bone marrow transplantation. *Cancer Nursing*, *23*(3), 193-203.
- Chow, K., & Coyle, N. (2011). Providing palliative care to family caregivers throughout the bone marrow transplantation trajectory. *Journal of Hospice and Palliative Care Nursing*, *13*(1), 7–13.
- Christ, G., et al, (2015). *Handbook of oncology social work: psychosocial care for people with cancer*. London: Oxford University Press.
- Clipp, E. C., & George, L. K. (1992). Patients with cancer and their spouse caregivers. Perceptions of the illness experience. *Cancer*, *69*(4), 1074-1079.
- Cooke, L., Gemmill, R., Kravits, K., & Grant, M. (2009, May). Psychological issues of stem cell transplant. *In Seminars in oncology nursing (Vol. 25, No. 2, pp. 139-150)*. WB Saunders.
- Curbow, B., Somerfield, R., Baker, F., Wingard, J. R., & Legro, M. W. (1993). Personal changes, dispositional optimism, and psychological adjustment to bone marrow transplantation. *Journal of Behavioral Medicine*, *16*, 423–443.
- Engel, G. L. (1977). The need for a new medical model: a challenge for biomedicine. *Science*, *196*,129–136.
- Epley, P., Summers, J. A. ve Turnbull. A. (2010). Characteristics and trends in family-centered conceptualizations, *Journal of Family Social Work*, *13*(3), 269-285.
- Erdoğan, Z. ve Yavuz, D. E. (2014). Kanseri hastaların bakım vericilerinde yaşam kalitesi. *Arşiv Kaynak Tarama Dergisi*, *23*(4),726-736.

- Ezra, E. ve Chi, M. (2015). When the other shoe drops: unique fears and challenges of recurrent disease, G., Messner, C. ve Behar, L. (Ed.) *Handbook of oncology social work psychosocial care for people with cancer* (s.107-112) içinde.New York, NY: Oxford University Press.
- Green, S. ve Irish, T. (2015). Integrating spirituality in oncology care. Chris, G., Messner, C. ve Behar, L. (Ed.) *Handbook of oncology social work psychosocial care for people with cancer* (s.9-19) içinde.New York, NY: Oxford University Press.
- Harper, F. W., Peterson, A. M., Albrecht, T. L., Taub, J. W., Phipps, S., & Penner, L. A. (2016). Satisfaction with support versus size of network: Differential effects of social support on psychological distress in parents of pediatric cancer patients. *Psycho-Oncology*, 25(5), 551-558.
- Hedlund, S. (2015). Oncology social work: Past, present and future. Chris, G., Messner, C. ve Behar, L. (Ed.) *Handbook of oncology social work psychosocial care for people with cancer* (s.9-19) içinde.New York, NY: Oxford University Press.
- Huizinga, G,A, Visser. A, Zelders-Steyn. Y.E, Teule. J.A, Reijneveld. S.A, Roodbol. P.F. (2011). Psychological impact of having a parent with cancer. *European Journal of Cancer* 47, 3, 239–246.
- Huizinga, G. A., Visser, A., Van der Graaf, W. T. A., Hoekstra, H. J., & Hoekstra-Weebers, J. E. H. M. (2005). The quality of communication between parents and adolescent children in the case of parental cancer. *Annals of Oncology*, 16(12), 1956-1961.
- Kapucu, S. ve Karaca, Y. (2008). Kök hücre naklinde hasta değerlendirmesi ve bakım. *C.Ü. Hemşirelik Dergisi*, 12(3), 52-59.
- Keefe, F.J., Ahles T.A., Porter L.S., Sutton L.M., McBride C.M., Pope M.S., McKinstry E.T., Furstenberg C.P., Dalton J., Baucom D.H. (2003). The self-efficacy of family caregivers for helping cancer patients manage pain at end-of-life. *Pain*, 1-2, 157–162.
- Kennedy, V. N. (1993). The role of social work in bone marrow transplantation, *Journal of Psychosocial Oncology*, 11(1), 103-117.
- Kennedy, V.L. ve Lloyd-Williams, M. (2009). How children cope when a parent has advanced cancer. *Psycho-Oncology*, 18(8), 886–892.
- Koenigsmann, M., Koehler, K., Regner, A., Franke, A., & Frommer, J. (2006). Facing mortality: a qualitative in-depth interview study on illness perception, lay theories and coping strategies of adult patients with acute leukemia 1 week after diagnosis. *Leukemia Research*, 30(9),1127-1134.
- Langer, S.L., Brown, J.D., Syrjala, K.L. (2009). Intrapersonal and interpersonal consequences of protective buffering among cancer patients and caregivers. *Cancer*. 115(18),4311–4325.
- Laudenslager, M.L., Simoneau, T.L., Kilbourn K., Natvig C., Philips, S., Spradley, J., Benitez, P, McSweeney, P., Mikulich-Gilbertson, S.K. (2015). A randomized control trial of a psychosocial intervention for caregivers of allogeneic hematopoietic stem cell transplant patients: effects on distress. *Bone Marrow Transplant*, 50(8), 1110-1118.
- Lee, S. J., Loberiza, F. R., Antin, J. H., Kirkpatrick, T., Prokop, L., Alyea, E. P., ... & Fisher, D. C. (2005). Routine screening for psychosocial distress following hematopoietic stem cell transplantation. *Bone marrow transplantation*, 35(1), 77.

- Leeson, L.A., Nelson, A.M., Rathouz, P.J., et al. (2015). Spirituality and the recovery of quality of life following hematopoietic stem cell transplantation. *Health Psychology, 34*, 920–928.
- Leukemia Foundation. (2018). Accommodation services. Erişim Tarihi: 5.12.2018. <https://www.leukaemia.org.au/our-services/accommodation-services/>.
- Mangurian, C., Packman, W., Riano, N. S., & Kearney, J. (2018). The need to support caregivers during pediatric bone marrow transplantation (BMT): a case report. *Palliative & supportive care, 16*(3), 367-370.
- Mikulincer, M., Rydall, A., & WaBraun, M. A. (2007). Hidden morbidity in cancer: spouse caregivers. *Journal of Clinical Oncology, 25*(30), 4829-4834.
- Molassiotis, A., & Morris, P.J. (1998). The meaning of quality of life and the effects of unrelated donor bone marrow transplants for chronic myeloid leukemia in adult long-term survivors. *Cancer Nursing, 21*, 205-211.
- Molassiotis, A., Akker, O., Boughton, B. J. (1997). Perceived social support, family environment and psychosocial recovery in bone marrow transplant long-term survivors. *Social Science & Medicine, 44*(3), 317-25.
- Mosher, C. E., Redd, W. H., Rini, C. M., Burkhalter, J. E., & DuHamel, K. N. (2009). Physical, psychological, and social sequelae following hematopoietic stem cell transplantation: a review of the literature. *Psycho-Oncology: Journal of the Psychological, Social and Behavioral Dimensions of Cancer, 18*(2), 113-127.
- Möller, B., Barkmann, C., Krattenmacher, T., ve diğ., (2014). Children of cancer patients: prevalence and predictors of emotional and behavioural problems. *Cancer; 120*(12), 2361–2370.
- Oral, M. ve Tuncay, T. (2012). Ruh sağlığı alanında sosyal hizmet uzmanlarının rol ve sorumlulukları. *Toplum ve Sosyal Hizmet, 23*(2), 93-114.
- Özbesler, C. ve Çoban. A. İ. (2010). Hastane ortamında sosyal hizmet uygulamaları: Ankara örneği. *Toplum ve Sosyal Hizmet, 21*(2), 31-46.
- Özbesler, C. (2017). Tıbbi sosyal hizmete giriş ve tıbbi sosyal hizmet uzmanının rolleri. Attepe Özden, S. ve Özcan, E. (Ed.) *Tıbbi sosyal hizmet* (s. 3-13). Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Packman, W., Weber, S., Wallace, J., & Bugescu, N. (2010). Psychological effects of hematopoietic SCT on pediatric patients, siblings and parents: a review. *Bone marrow transplantation, 45*(7), 1134.
- Pentz, R. D., Alderfer, M. A., Pelletier, W., Stegenga, K., Haight, A. E., Hendershot, K. A., ... & Hinds, P. (2014). Unmet needs of siblings of pediatric stem cell transplant recipients. *Pediatrics, 133*(5), e1156.
- Peteet, J., Maytal, G., Rokni., H. (2010). Unimaginable loss: contingent suicidal ideation in family members of oncology patients. *Psychosomatics 51*(2), 166–70.
- Persson, L. ve Hallberg, I.R. (2004). Lived experience of survivors of leukemia or malignant lymphoma. *Cancer Nursing, 27*, 303-31.
- Peter Mac. (2018). Patient Accommodation. Peter MacCallum Cancer Centre Victoria Australia, Erişim tarihi (05.12.2018). <https://www.petermac.org/location/melbourne/accommodation-around-peter-mac/patient-accommodation>.

- Rodrigue, J.R., MacNaughton, K., Hoffman, R.G., Graham-Pole, J., Andres, J.M., Novak, D.A. ve diğ., (2010). Transplantation in children: a longitudinal assessment of mothers' stress, coping and perceptions of family functioning. *Psychosomatics*, 38, 478–486.
- Semple, C.J. ve McCaughan, E. (2013). Family life when a parent is diagnosed with cancer: Impact of a psychosocial intervention for young children. *European Journal of Cancer Care*, 22, 219–231.
- Semple, C. J., & McCance, T. (2010). Parents' experience of cancer who have young children: a literature review. *Cancer nursing*, 33(2), 110-118.
- Siston, A. K., List, M. A., Daugherty, C. K., Banik, D. M., Menke, C., Cornetta, K., & Larson, R. A. (2001). Psychosocial adjustment of patients and caregivers prior to allogeneic bone marrow transplantation. *Bone Marrow Transplantation*, 27, 1181–1188.
- Spath, M.L, Fife, B.L, Monahan, P.O, Decker, C.L, Austin, J.K, Abonour, R. ve diğ., (2013). Children's emotional adaptation to parental BMT. *Bone Marrow Transplant*; 48, 135–140.
- Stenberg, U., Ruland, C. M., Miaskowski, C. (2010). Review of the literature on the effects of caring for a patient with cancer. *Psychooncology*, 19(10).
- Şentürk, V., Yaylı, M, Civelek, A. (2004). Bir hastanın güncesi kemik iliği yapılan hastalarda psiko-sosyal yaklaşım. *Kriz Dergisi*, 12(1), 55-65.
- Tan, J.Y.S., Lim, H.A., Kuek, N.M.Y. et al. (2015). Caring for the caregiver while caring for the patient: exploring the dyadic relationship between patient spirituality and caregiver quality of life. *Support Care Cancer*, 23, 3403-3406.
- Thastum, M., Johansen, M. B., Gubba, L., Olesen, L. B., & Romer, G. (2008). Coping, social relations, and communication: a qualitative exploratory study of children of parents with cancer. *Clinical child psychology and psychiatry*, 13(1), 123-138.
- THD, (2019). 10. Ulusal Kemik İliği Transplantasyonu ve Hücreyel Tedaviler Kongresi Basın Bülteni, erişim tarihi: 19.04.2019. <http://www.thd.org.tr/4/basinda-thd/839/10-ulusal-kemik-iligi-transplantasyonu-ve-hucreyel-tedaviler-kongresi-basin-bul>.
- The System Capacity Initiative. (2014). *BMT clinical social worker role description*. Social Work Workforce Working Group of the System Capacity Initiative.
- TKHK, (2011). Tıbbi sosyal hizmet uygulama yönergesi. <http://www.tkhk.gov.tr/Dosyalar/bc20014fff8047eaa8bbf68bdd4762f6.pdf>.
- Türk Hematoloji Derneği (THD), (2017). Kök hücre nakli ve hakkında genel bilgiler kök hücre bağıışı. Erişim tarihi (03.01.2017). http://www.thd.org.tr/THD_Halk/?sayfa=Kok_Hucre_Nakli.
- UİDP (Ulusal İlik Donör Programı). (Tarihsiz). Nakil Süreci, http://www.kanhastaliklari.org.tr/files/pdf/transplant_process.pdf.
- University of Michigan, (2013). *A Patient and family guide to blood & marrow transplant*, University of Michigan Comprehensive Cancer Center.
- Welch, A. S., Wadsworth, M. E., & Compas, B. E. (1996). Adjustment of children and adolescents to parental cancer: parents' and children's perspectives. *Cancer: Interdisciplinary International Journal of the American Cancer Society*, 77(7), 1409-1418.

- Wiener, L., Kazak, A. E., Noll, R. B., Patenaude, A. F., & Kupst, M. J. (2015). Standards for the psychosocial care of children with cancer and their families: an introduction to the special issue. *Pediatric blood & cancer*, 62(S5), S419-S424.
- Xuereb, M. C., ve Dunlop, R. (2003). The experience of leukaemia and bone marrow transplant: searching for meaning and agency. *Psycho-Oncology*, 12, 397–409.
- Yıldırım, B., Acar, M. ve Tuncay, T. (2013). Onkoloji alanında sosyal hizmet uzmanlarının görevleri ve kanıta dayalı değerlendirme, *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 24(1), 169-189.
- Young, L. (2003). A family impact analysis of programs for bone marrow transplantation of adults. (Family Impact Analysis Series). Madison, WI: Policy Institute for Family Impact Seminars.
- Zabora, J.R., Smith, E.D., Baker F., ve diğ., (1992). The family: the other side of bone marrow transplantation. *Journal of Psychosocial Oncology*. 10, 35-46.

Reçber, B. (2019). Sosyal Hizmetin Gelişiminde Türkiye'nin Konumu: Teorik Bir Analiz. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 30(2), 715-738.

Derleme

Makale Geliş Tarihi: 23.10.2018

Makale Kabul Tarihi: 06.05.2019

SOSYAL HİZMETİN GELİŞİMİNDE TÜRKİYE’NİN KONUMU: TEORİK BİR ANALİZ¹

The Role of Turkey in The Development of Social Service: A Theoretical Analysis

Bircan REÇBER*

* Dr., Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Hizmet Uzmanı, ORCID ID: 0000-0001-8846-8780

ÖZET

İnsanlığın varlığından itibaren insanlar arası ilişkilerde ihtiyaçları karşılamak üzere var olan sosyal yardımlaşma ve dayanışma uygulamaları geleneksel bir yapıda olsa da tarihsel süreç içerisinde toplumların ekonomik, sosyal, siyasal yapılarına göre birçok aşamadan geçmiştir. Sosyal yardımlaşma ve dayanışma, özünde hümanizm ve sosyal adalet fikirlerine dayanmaktadır. Sosyal adalet anlayışı ile sosyal refah kurumlarının işlevsel hale gelmesi sonucu ortaya çıkan kurumsal sosyal hizmetler, geleneksel bir yapı içerisinde yürütülen sosyal dayanışma ve yardımlaşma uygulamalarına bilimsel bir boyut kazandırmıştır.

Bu anlamda Türkiye’de sosyal hizmetlerin gelişiminin dünyadaki sosyal hizmet çalışmalarından ve gelişimlerden etkilenmesi kaçınılmaz olmuştur. Bu çalışmada Türkiye’nin sosyal hizmetler itibarıyla bulunduğu konum değerlendirmeye alınmakta ve bu konumun yeterliliği veya yetersizliği tespit edilmeye çalışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Hizmet, Sosyal Devlet, Türkiye’de Sosyal Hizmet, Neo-Liberal Yaklaşım, Klientelist.

---

¹Bu çalışma 2018 yılının Nisan ayında savunulan ve jüri tarafından oybirliği ile kabul edilen “İnsan Hakları ve Sosyal Adalet Açısından Devletin Çocuklara ve Kadınlara Yönelik Sunduğu Hizmetler: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Çalışanları Örneği” isimli doktora tezinin bir bölümünden kısmen alıntılanarak, kısmen esinlenerek, ancak büyük boyutlarda değiştirilerek ve geliştirilerek yazılmıştır.

ABSTRACT

Even though social assistance and solidarity practices, which have existed to meet the needs in interpersonal relations since the existence of humanity, are in a traditional structure, they have passed through many stages according to the economic, social and political structures of societies in the historical process. Social assistance and solidarity are essentially based on ideas of humanism and social justice. The concept of social justice and institutional social services which emerged from the functioning of social welfare institutions have provided a scientific dimension to the practices of social solidarity and assistance carried out in a traditional framework. In this sense, it has been inevitable that the development of social services in Turkey has been affected by the social services and its development around the world. The study deals with the position of Turkey in terms of social services, and tries to diagnose whether this position is sufficient or not.

Keywords: Social Service, Social State, Social Service in Turkey, Neo-Liberal Approach, Clientelist.

GİRİŞ

Sosyal hizmetin gelişimine, doğal olarak Dünyadaki bütün toplumlar açısından meydana gelen pozitif yöndeki eylemler ve işlemler etki yapmıştır. Bu eylemlerin ve işlemlerin (gelişmelerin) sosyal hizmet anlamında Türkiye'ye yansımalarının çeşitli dönemlerde iktidarda bulunanların iradeleriyle de şekillendiği açıktır. Aslında iktidarda bulunanların bu iradelerinin devletin kurucu ögesini oluşturan toplumdan (halktan, milletten vb.) ayrı olmaması gerektiği söylenebilir. Böyle olmakla birlikte, zaman zaman iktidarda bulunanların toplumun sosyal ihtiyaçlarına uygun olmayan eylemlerde bulduklarını ve/veya işlemler tesis ettiklerini de tespit edebilmekteyiz. Prensip olarak olması gereken husus, iktidarda bulunanların toplumun sosyal ihtiyaçlarına olumlu yönde duyarlı olmalarıdır.

Toplumun olduğu bir yerde, bu toplum sosyal ihtiyaçlarını gidermek için kurallarını adeta biyolojik bir organizma gibi salgılamaktadır. Toplumun biyolojik bir organizma olarak salgıladığı bu kuralların derlenmesi, toplanması veya kodifiye edilmesi, devletin erki olan kanun koyucuya (yasama organı vb.) düşmektedir. Durum böyle olunca, yukarıda bahsettiğimiz devlet iradesinin kendisini oluşturan toplumun iradesinden soyutlanması da düşünülmemelidir. Çünkü devleti her yönüyle anlamlı kılan kendisinin kurucu ögesi niteliğinde olan toplumdur.

Toplum, ihtiyaçlarını gidermek gayesiyle sosyal dayanışma halinde bulunur. Bu dayanışma duruma göre işbirliği (bazen işbölümü) kimi kez ise benzeyiş² yoluyla gerçekleşebilmektedir. Bu iki tür dayanışmanın uluslararası toplum için de geçerli olduğunu söyleyebiliriz. Dünyada meydana gelen teknolojik vb. gelişmelerin etkisiyle, ulusal toplumların uluslararası düzeyde etkileşim içerisinde bulunmaları kaçınılmazdır.

Uluslararası toplum bünyesinde sosyal hizmete yönelik gelişimin veya gelişmelerin ulusal düzeydeki toplumları olumlu yönde etkilemesi beklenir. Aslında bu beklenti belirttiğimiz gibi, ulusal toplumlar açısından iktidarda bulunanların iradesinden de bağımlıdır. Öyle ki toplum için sosyal ihtiyaç olarak kabul edebileceğimiz bu yeni gelişmelere, iktidarda bulunanların iradelerinin açık olması gerekir. Eğer iktidarda bulunanlar toplumun sosyal ihtiyacını ve özel anlamda sosyal hizmeti yeni gelişmeler doğrultusunda şekillendirebiliyorlarsa, bu durum olumlu bir olgu olarak kabul edilmektedir.

Türkiye’de de sosyal hizmetin gelişimi veya bulunduğu konum, Dünyadaki gelişmelerden soyutlanarak değerlendirilemez. Bu nedenle çalışmada, sosyal hizmete ilişkin öncelikle Dünyadaki gelişmeler özet olarak aktarılacak ve daha sonra bu gelişmelerin Türkiye’ye etkileri incelenmeye çalışılacaktır.

DÜNYADA SOSYAL HİZMETİN GELİŞİMİ

Dünyada sosyal hizmete dair gelişmenin, bu türden bir çalışmaya sığdırılması oldukça güçtür. Bu nedenle çalışmada konuya yönelik öz bilgilerin verilmesi ve bu doğrultuda değerlendirmelerin yapılması amaçlanmıştır. Örgütlü toplumların varlığıyla birlikte, sosyal hizmetin de oluşmaya ve gelişmeye başladığı söylenebilir. Zira, örgütlü olan toplumlarda sosyal hizmeti sunmada toplumu örgütleyen otoriteye ihtiyaç duyulmaktadır. Bu otoritenin kamu kudretiyle donatılması, sosyal hizmetin sunulmasını kolaylaştırmaktadır.

Bedenen sağlıklı ve güçlü yoksulların kilisenin uygun gördüğü işlerde çalışarak geçimlerini sağlamanın söz konusu olduğu ve yerel olarak uygulanan 1601 tarihli Yoksul Yasası’nın³ (İngiltere’de) sosyal hizmetin kimliğinin biçimlenmesinde (geniş bilgi ve değerlendirme için bkz., Kovancı, 2003: 22-28) ilk çıkış noktası olduğu söylenebilir (bkz., <http://www.canaktan.org/politika/refah-devleti/dogusu->

² Konuya ilişkin ilk önce Léon Duguit’in ileri sürüldüğü ve daha sonra Georges Scelle tarafından geliştirilen bio-sosyolojik (veya bio-sosyoloji) kuramını burada hatırlatmak gerekir (bkz., Melleray, 2001: 45-88; Martineau, 2016: 1131-1151).

³ Ayrıca İngiltere itibarıyla 1536 tarihli Yoksul Yasası ile 1563 tarihli Zanaatkarlar Yönetmeliği’ni de hatırlatmak gerekir (Kovancı, 2003: 22 vd.)

gelisim.htm). Bir bakıma 1601 Yoksul Yasası ile modern devletin oluşum sürecinde devlet, yoksulluk sorununa bir düzen içerisinde lokal nitelikte önlemler alarak çözüm bulmaya çalışmıştır.

XVIII yy.'in sonlarından itibaren sanayi devrimi sonucu makineleşme ile birlikte, kırdan kente gelen ve feodalitenin etkisinden kurtulan ancak sanayinin makineleriyle tanışan yoksul köylülerin bulunduğu emek piyasasında sorunlar çıkmaya başlamıştır. Sosyal hizmetin birincil hizmet alanı olarak beliren yoksulluk, istismara açık bir olgu haline gelmiş (bkz., Tarimeri, 1995: 139-150) ve artık üzerinde sistemli olarak durulması gereken bir soruna dönüşmüştür.

Demokrasi konusunda gerek eylemde bulunma gerek işlem tesis etme anlamında önemli bir devlet konumunda olan İngiltere'nin aynı zamanda sosyal refah hizmetlerinin de ilk çıkış yeri olduğu söylenebilir. Demokrasi, sosyal refah hizmetleri, sendikacılık, sosyal hizmet gibi kavramlar, sanayileşme sonucu ortaya çıkmış ve aynı aşamalardan geçerek gelişim göstermiştir. Sosyal hizmetin Fransa'daki gelişimine, hemşirelik mesleğini geliştirmek üzere 1633 yılında hasta ve engellilerin (özellikle sakatlar) bakımı için daha önce papaz Saint Vincent de Paul tarafından kurulan "*Hayırsever Kadınlar*" ile "*Hayırsever Kızlar*" dernekleri (*La Communauté des Filles de la Charité*) örnek olarak gösterilebilir (<http://oeuvre-berceau-st-vincent.cef.fr/index.php/communautés-filles-charité-saint-vincent-de-paul.html>).

Daha çok köylü kızların oluşturduğu dernek üyeleri, hayır işlerinde gönüllü olarak çalışmak istediklerinde, bunlar eğitilerek hemşirelik yapmaya yetkili kılınmışlardır. Eğitim gören dernek üyesi hemşireler, sosyal hizmetin ilk profesyonel uygulayıcıları olarak da kabul edilebilir (Şeker, <http://www.sosyalhizmetuzmani.org/21yyshm02.htm>).

Dünyada sosyal hizmeti ve sosyal hizmet mesleğinin gelişimini daha iyi analiz edebilmek için aşağıda sunacağımız dönemler oldukça dikkat çekicidir (Acar ve Çamur, 2003: 1-19). Bu ayrımı veya dönemleri dikkate aldığımızda, sonraki dönemlerin bir önceki döneme oranla teknolojik gelişmelerin, eğitimin, mevzuatın vb. hususların da etkisiyle daha verimli oldukları söylenebilir. Bu anlamda, ilk önce 1920 yılı öncesi dönemi incelemek uygun olacaktır.

1920 Yılı Öncesi Dönem

1920 yılı öncesi dönemde (Toulotte, 2016: 48 vd.; Garcette, 2008: 29-32), ABD'de 1890'lı yılların başında yaşanan ekonomik kriz sonucu çaresizlik içindeki yoksul ailelere yardım etme amacı taşıyan hayırseverlik kurumları ve diğer gönüllü

hayırseverlik yapıları, hizmetlerini etkin hale getirmişlerdir. Bu dönem, hayırseverlik organizasyonlarında görev alanlar için sistematik eğitimin başladığı ve çalışanların kendilerini sosyal hizmet uzmanı (*assistante sociale-assistant(e) de service sociale/social worker*) olarak ifade etmeye başladıkları bir aşamadır. 1800'lü yıllarda Amerika kıtasına özellikle ABD'ye gelen göçmenlere ve yoksul halka götürülecek hizmetler, yerel yönetimlerin sorumluluğuna verilmiştir. Nüfusun hızla artması sonucu işsiz, yoksul, hasta insanların sayısı giderek artmış ve yerel yönetimler bu kesimlere yönelik götürdükleri hizmetler açısından yetersiz kalmaya başlamıştır. 1877 yılında New York'ta, Yardım İşlerini Düzenleme Derneği (*Charity Organization Society*) adında bir kurum açılarak yardımlar, ilk kez bir sisteme bağlanmış ve gerçek ihtiyaç sahibi yoksullara hizmet vermeye başlanmıştır. Ailelere yapılan ev ziyaretlerinde her bireyin fiziksel, zihinsel, sosyal yönlerden bireysel farklılıklara sahip olmaları nedeniyle bütün başvuruların ayrı ayrı değerlendirilmesi ve bu doğrultuda yardım yapılmasının uygun olacağı sonucuna varılmıştır. Bu durum, bir bakıma sosyal sorunların kişi ve aile düzeyinde ele alındığı, insana değer verildiği, kişilerin sorunlarla baş etme becerisini geliştirdiği ve kişinin yaşam kalitesini iyileştirdiği önemli bir gelişmedir (Acar ve Çamur, 2003: 1-19).

1920-1940 Yılları Arası Dönem

1920-1940 yılları arasında (Toullot, 2016: 70 vd.) ise genel gelişim, hızlı sanayileşme, kentleşme, Avrupa kaynaklı büyük göç hareketleri, yerel yardım yöntem ve kurumlarının yetersizliği, ihtiyaç türlerinin farklılaşması sonucu hümanist ve zengin üniversite öğrencilerinin yer aldığı toplum örgütlenmesi uygulamasının gelişmesine önemli bir etki yapmıştır. Bu durum, yerleşim evi (*settlement house*) ve komşuluk merkezleri (*neighbourhood center*) hareketinin oluşmasına kaynaklık etmiştir (Christiane Crépin ve Thomas Le Jeannic, 2000: 74).

Bu örgütlenme içerisinde yer olan öğrenciler, yoksul mahallelere yerleşerek eğlence, kültürel ve sosyal olarak reform sayılabilecek düşünce ve etkinliklerini de söz konusu mahallelere götürmüşlerdir. Yerleşim evlerinin temel amacı, komşuluk ilişkilerinin geliştirilmesi şeklinde tezahür etmiştir (Acar ve Çamur, 2003: 1-19).

Birinci Dünya Savaşından sonra 1919 yılı itibarıyla kurulan Milletler Cemiyeti, uluslararası örgütlenmenin en önemli somut örneği olarak ortaya çıkmıştır. Milletler Cemiyeti, toplumlara dair sorunların kendi bünyesinde ve en önemlisi de uluslararası düzeyde ele alınmasına olanak sağlayacak yapıya sahip olmuştur. Ancak uluslararası barışı koruma, sürdürme, bozulan barışı yeniden tesis etme ve

uluslararası güvenliği sağlama gibi görevlere sahip olan Milletler Cemiyeti, bu misyonu başarıyla gerçekleştiremeyince İkinci Dünya Savaşının çıkmasına da engel olamamıştır.

İkinci Dünya Savaşının gerçekleştiği yerlerde, ne yazık ki toplumlar savaş suçuna, insanlığa karşı suçlara ve soykırım suçuna maruz kalmışlardır. Savaş sırasında ve savaşın olduğu yerlerde temel hakların ve özgürlüklerin ihlal edilmesi nedeniyle sosyal hizmet alanında da büyük boyutlu aksamalar meydana gelmiştir.

1940-1960 Yılları Arası Dönem

Devletlerin İkinci Dünya Savaşına bütçelerinden önemli bir kısım ayırmaları nedeniyle, özellikle sosyal yardım uygulamalarına ayrılan pay oldukça azalmıştır. Böyle olunca, İkinci Dünya Savaşından en çok etkilenen kişilere sosyal hizmet alanına ilişkin maddi yardımlar yeterince aktarılamamıştır. Savaşta erkeklerin daha fazla yer alması nedeniyle, iş yaşamına kadınların katılımı zorunlu hale gelmiştir. Bu durum, annenin çalışmak zorunda kalmasıyla çocuk bakımını gündeme getirmiştir. Ayrıca dönem itibarıyla, savaşa katılan kişilerin geride kalan aile fertlerine devlet aracılığıyla yardım yapılması hususu ve savaşın yarattığı ağır psikolojik sorunlar ortaya çıkmıştır.

1946 yılında Ulusal Sosyal Refah Paktı (National Social Welfare Assembly) (<https://socialwelfare.library.vcu.edu/organizations/national-social-welfare-assembly/>) içinde Ulusal Sosyal Hizmet Konseyi yapılandırılmıştır. Söz konusu Pakt, hem devlet kurumlarını hem de devlet düzeyinde gönüllü kuruluşları kapsamıştır.

Diğer önemli gelişmelerden biri de 1952 yılında Sosyal Hizmet Eğitimi Konseyi'nin (Council on Social Work Education: <https://www.cswe.org/>) ve diğeri ise 1955'de Ulusal Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği'nin (National Association of Social Workers) (<https://www.socialworkers.org/>) kurulmasıdır. Örnek mahiyette sunduğumuz bu kurumlar veya yapılanmalar açısından denilebilir ki sosyal hizmet mesleği veya alanı önemli bir örgütlenme içerisine girmiştir.

1960-1980 Yılları Arası Dönem

1960-1980'li yıllarda önemli sosyal olaylar yaşanmıştır. Özellikle Avrupa kıtasında öğrenci olaylarının etki ettiği temel haklar ve özgürlükler olgusu yoğun olarak gündemde kalmıştır. Bu durum, bazı toplumlara yönelik iktidarda bulunanlardan hak isteme şeklinde gösterilere ve zaman zaman toplumsal olaylara neden olmuştur. Dünyanın çeşitli bölgelerinde yaşanan temel haklara ve özgürlüklere ilişkin bu

hareketler/eylemler (çeşitli akımlar, ideolojik yaklaşımlar vb.) sosyal hizmet alanını da doğal olarak etkilemiştir. Bu doğrultuda büyük toplumsal değişimleri amaçlayan radikal sosyal hizmet yaklaşımı oluşmaya başlamıştır. Yaşanan sosyal olayların etkisiyle psiko-analitik ve sosyal öğrenme, sosyal kişisel çalışma, küçük dinamikler kuramları, transaksiyonel analiz, davranış değiştirme ve gerçeklik teorileri (geniş bilgi ve değerlendirme için bkz., Teater, 2014: 9-285) geliştirilmiştir. Ayrıca 1970'li yıllardan itibaren sosyal hizmet uygulamalarında kişiyi bulunduğu sosyal ve fiziksel çevresi içinde sistemin bir parçası olarak kabul eden ve kişiyi çevreleyen karmaşık düzeni içinde bütüncül bir yaklaşım ile ele alan sistem yaklaşımı da (Duyan, 2017: 12-13:<https://docplayer.biz.tr/22257675-Unite-sosyal-hizmet-kuramlari-ve-yaklasimlari-icindekiler-hedefler-sistem-kurami-prof-dr-veli-duyan.html>) gelişmeye başlamıştır (Acar ve Çamur, 2003: 1-19).

1975-1990 yılları arasındaki dönemde, sosyal refah sistemi açısından enflasyon ve işsizlik yoğun olarak gündemde olmuştur. Bu dönemde AIDS/SIDA, madde bağımlılığı, barış ve adalet gibi sosyal sorunlar da önemli hale gelmiştir. Ayrıca bu dönemde, bir yandan feminist teoriler geliştirilmeye çalışılmış, diğer yandan da ekolojik sorunlara yönelik ilgi artmaya başlamıştır. Diğer yandan bu dönemde toplumun bir parçası olan kişi, güçlendirilmeye çalışılmış ve aile yardım programlarındaki reform çalışmalarında çocukların ve kadın nüfus grubunun refahının artırılmasının önemine yer verilmeye başlanmıştır. Acar ve Çamur'un aktarımına göre, Ausrin ise sosyal hizmetin 1990'lı yıllardaki gelişimine daha felsefi yaklaşmıştır. Bu düşünce doğrultusunda kişilere yüz yüze hizmet veren sosyal hizmetin karmaşık ve çok boyutlu bir mesleki uygulama olduğu, kadınların ve çocukların sorunlarına özel yer verdiği ve çalışmalarda kişilerin farklılıklarını dikkate alan bir meslek olduğu belirtilmiştir (Acar ve Çamur, 2003: 1-19).

Yukarıda aktarılanlar itibarıyla özet mahiyette denilebilir ki topluma dair çalışmaların arttığı, temel hakların ve özgürlüklerin gündem oluşturduğu 1960'lı yıllarda, sosyal hizmet olgusu aracılığıyla devletlerin ekonomik yapısına bağlı olarak yeni bir kimlik arayışı oluşmuştur. 1960-1970 yıllarını kapsayan dönemde, refah devletinin ön plana çıkmasıyla sosyal hizmet alanı toplum itibarıyla daha da önemli hale gelmiştir. Ancak, 1980-1990'lı yıllarda devlete yönelik kamu maliyesi açıkları artmış ve istihdama dayalı sorunlar oluşmuştur. Bu durum, kısmen de olsa devletin topluma sunacağı hizmetlerde kısıtlamaları beraberinde getirmiştir.

1990-2000 Yılları Arası Dönem

1990'lı yıllarda devletin ekonomik yapısına veya gelişmişlik düzeyine bağlı olarak sunulan sosyal hizmet, doğal olarak sosyal çalışmanın gelişimini veya seviyesini de etkilemiştir. Bu dönemde, sosyal unsurlar dikkate alınarak ekonomik büyüme gerçekleştirildiğinde, nasıl daha doğru ekonomiye ulaşılır sorusu önemli hale gelmiştir. Bu soru, neredeyse tüm sosyal hizmet uzmanlarını 1990'lı yılların başından itibaren meşgul etmeye başlamıştır. Bu anlamda denilebilir ki ekonomik koşullara bağlı olarak, sosyal mesleklerin özellikle sosyal yapısının ve içeriğinin değişmesiyle birlikte, devletin sosyal özelliğinin veya yapısının da değiştiği açıktır. Devletin yeni sosyal ihtiyaçlara zamanında yeterince cevap verememesi ve kendi örgütlenmesini gerek yerel gerek merkezi kamu hizmetlerini sunmada (veya duruma göre önlem almada) yetersiz kalması, bu dönemin en büyük sorunları olmuştur.

Diğer yandan belirtmek gerekir ki sosyal problemleri basit bir mantıkla sadece işgücü piyasasına, istihdam oranına ve gelire bağlamak yetersiz kalmaktadır. Zira sosyal problemler aynı zamanda belli bir sosyal tanıma, statü ve saygınlık ile de ilişkilidir. Artık sosyal hizmetin sunumunda kamu kurumlarından çok, toplumsal örgütler giderek daha da önemli roller üstlenmeye başlamışlardır.

Favreau düşüncesinde, sosyal hizmet uzmanı daha önce kamu sektöründe tam zamanlı ve düzenli olarak aynı yerde çalışırken, devletin iç mevzuatının bu duruma uygunluğu/elverişliliği doğrultusunda, özel sektörde de sözleşmeye bağlı olarak yarı zamanlı istihdam edilebilmektedir. 1991 yılı itibarıyla Kanada'da, sağlık ve sosyal hizmet alanında getirilen reform ile kamu hizmetlerini sunmak üzere 1997 yılında yerel yönetimlerde istihdam sağlanmış ve 1998 yılında bölgesel nitelikte önemli bir gelişmeye ulaşılmıştır. Bu bölgesel gelişmeye karşın, Kanada'da sosyal hareket projeleriyle tatbik edilen sosyal hizmet uygulaması, hükümetin sosyal programları ve ekonomik dönüşleri veya dönüşümleri ile olumsuz bir seyir izleyerek giderek endişe verici bir boyuta ulaşmıştır. Aslında bu durum, toplumsal sorunların çözülmesi ve toplumsal dokunun yeniden inşası için sosyal transferlerin dışında bir yaklaşımın ortaya çıkmasına da olanak sağlamıştır. Zira sosyal ekonomi ve sosyal sermayenin aracılığıyla yerel yönetim ve sosyal içerme kavramlarının ekonomik ve kamusal alanda tanıtımı yapılarak veya içeriği belirlenerek yerel gelişme için daha entegre kaynak yönetimi gündeme gelmiştir. Entegre kaynak yönetimi içerisinde sosyal hizmet aracılığıyla yerel kalkınmada toplumlar arası mekanizmaların ortaya çıkmasına katkıda bulunulmuştur. Refah devleti, sosyal gelişim alanında yeni

düzenlemeler, aktörler, kurallar, politika araçları, projeler ve beceriler ile yeniden yapılandırılmıştır. Sosyal sorunların çözümünde sosyal yaklaşım olarak kamu hizmeti artık yeterli olamamakta ve çözümün paydaşları olan özel sektör de işin içine katılmaktadır. Artık yerel ve bölgesel gelişmelerde mahallelerin ekonomik ve sosyal gelişiminde rol oynayan aktörlerin önemli kısmı da ortak çalışma içine alınmaktadır (Favreau, 2000: 27-47).

2000 Yılları Sonrası Dönem

2000'li yılların başında dünyadaki sosyal, ekonomik, siyasi vb. olguların gelişmesiyle birlikte, bazı devletlerin ülkelerinde sosyal hizmetin çeşitli hizmet alanlarında yeniden yapılandırılma ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Bu konuda Favreau özellikle Kanada'yı örnek göstermektedir (Favreau, 2000: 27-47).

Ancak Favreau'nun bu düşüncesinin mutlaka doğru olduğu iddia edilmemelidir. Zira birçok devlet itibarıyla sosyal hizmetin, bir meslek olarak yasal güvenceye kavuşturulması eski tarihlidir. Örneğin 1953 yılında Fransa'da ve 01.04.2005 tarihi itibarıyla Birleşik Krallık'ın ana nüvesini oluşturan İngiltere'de sosyal hizmet mesleği yasal güvenceye kavuşturulmuştur (bkz., Shardlow, 2009: 71).

Elbette 2000'li yıllarda gelişen teknoloji, insan hakları ve temel özgürlüklerine yönelik meydana gelen ilerlemeler, sosyal hizmet mesleğine de pozitif etki yapmıştır. Aslında bu gelişmelerin sosyal hizmet alanında meydana gelen bazı olumsuzlukları giderici etkisi de olmuştur.

Birçok devlette yaşayan insanların sosyal varlık olarak sosyal ihtiyaçları çeşitli olmakla birlikte, bu ihtiyaçların giderilmesi ve ihtiyaçtan kaynaklanabilecek problemlerin önlenmesinde ekonomik yardım, entegrasyon, sosyal yardım ve yerel kalkınma olguları oldukça önemli olmaya başlamıştır. Diğer yandan bu olumsuzlukların giderilmesinde veya problemlerin çözümünde sosyal müdahale, yerel kalkınma ve uluslararası dinamikler de etkili olmuştur.

2000'li yıllar sonrası genel olarak, sosyal hizmetin **üç önemli değişiklik**le karşı karşıya kaldığı söylenebilir. **Bunlardan ilki** toplumda tespit edilebilen toplumsal sorunların yoğunluğu içerisinde yoksulluk (bkz., İçağasıoğlu Çoban, 2014: 11-26; Yanardağ, 2014: 65-72), sosyal dışlanma (bkz., Kes Erkul, 2014: 27-42), işsizlik, sosyal bütünleşme gibi hususlardır.

Bazı devletlerde, ekonomik büyümenin yeterince olmaması, beraberinde işsizliği ve yoksulluğu getirmiştir. Böyle bir durum, refah devletinde krize sebep olabilmektedir.

Devlet, kurumları aracılığıyla bu krizi çözme arayışına yönelmiştir. Bu arayışlar itibarıyla kamu ve özel sektör yanında, yerel kaynakların da dikkate alınması veya güçlendirilmesi görüşü kabul edilmeye başlanmıştır. Bu doğrultuda, ekonomik nitelikteki toplumsal hareketlere yönelik enerji ve strateji gerekliliği ortaya çıkmıştır. Bu gerekliliklere ilişkin şunları belirtebiliriz: **a).** ekonomik ve sosyal entegre yaklaşımı; **b).** güçlü bir bölgeselleşme; **c).** kamu, gönüllü ve özel sektörü kapsayan birçok paydaşlı bir yaklaşım (mahallelerde oturan halk tabakalarının eğitimi, mahallelerin sosyal dokusunu güçlendirme vb.); **d).** projelerle bağlantılı bir ortaklık yaklaşımı. Belediye, toplum örgütleri, sendikalar ve yerel işletmeler bu ortaklara örnek verilebilir. Güçlü topluluklar ve şirketler, yerel ekonomilerin canlanması açısından anahtar aktörler haline gelmiştir. Ancak, yerel anlamda kamu ekonomisini geliştirme girişimleri için ilk olarak, yeni aktörlere ihtiyaç duyulmaktadır. Bu aktörler arasında yer alan dernekler ve topluluklar gibi yapılanmalar ihtiyaçlarını karşılamak üzere şirketler oluşturarak kendilerini geliştirmeye çalışmaktadırlar. Yukarıda belirttiğimiz gibi, sosyal hizmet itibarıyla **ikinci olgu**, yeni kurallar tesis edilerek yerel yönetimler aracılığıyla yerel kalkınma ve yerel yönetim sınırları içinde yer alan toplumun “sosyal” ve “ekonomik” taleplerinin dile getirildiği bir bölgenin oluşturulmasına ilişkindir. **Üçüncü olgu** ise yeni işletmeler aracılığıyla borçlanmayı ve yerel kalkınma fonlarını oluşturmayı kabul etmek şeklindedir. Bu anlamda birden fazla alanda çalışan ve yeni toplumsal talepleri karşılamak isteyen ve bu faaliyetlere kaynaklık edecek genellikle kooperatif gibi mikro işletmelerin ve derneklerin oluşturulması önemlidir. Son olarak, kamu, toplum ve özel sektör arasında birlikte yaşama yönelik yeni yöntemleri kamusal alana kazandırmak da kabul edilebilir bir olgudur. Bütün paydaşların (sektörler arası) işbirliğini gerekli kılan sosyal müdahale anlamındaki kamu hizmetleri ve yerel kalkınmada işbirliği zorlukları gibi yeni sorunların da ortaya çıkması olasıdır. Bu zorlukların özellikle iş ve istihdam koşulları itibarıyla yerel ve bölgesel alanın kontrolünde yaşanması yüksek ihtimaldir. Yerel kalkınmanın koşullarını oluşturmak için yerel gelişim yapmaya çalışanlar arasındaki yönetme gerginliklerini de dikkatten kaçırmamak gerekir. Kamu mantığı ile yerel gelişme politikaları arasında birbirine çapraz iki durumdan söz edilebilir. Bunlardan birincisi “*daha az ile daha fazlasını yapma*” anlayışı ve ikincisi ise “*uzun vadede daha iyisini yapma*” düşüncesidir. İki yaklaşım itibarıyla bir yönetim gerginliği yaşanması mümkündür. Örneğin sağlık ve **sosyal hizmet**, sosyal yardım (özellikle tek ebeveynli aileler için), işsizlik sigortası (özellikle uzun süreli genç işsizler için), iş eğitimi, istihdam da kararlılık alanlarında hedeflenen programlar arasında

gerginlikler yaşanabilmektedir. Örneğin Kanada'da 1997 yılında yapılan kamu istihdam reformu ile bahsi geçen gerginlikler çok az yaşanmış ve kurumsal belirsizlik durumu minimum düzeyde kalmıştır. Kanada'da yerel kalkınma konusunda gerginlikler ve belirsizliklerin çok az olmasının temel nedeni, kamu politikalarına demokratik kazanım ilkesinin yerleşmesi veya yerleştirilmesidir. Demokratik kazanım olgularından birisi, bölgelerin ve toplulukların teknokrat girişimcilerin etkisinden kurtarmak şeklinde kabul edilebilir. Bu bölgelerdeki kişilere yerel gelişim sağlanarak, sosyal ve ekonomik planlar üzerinde yapılandırmaya yönelik fırsatlar sunulmaktadır. Bu fırsatları şu şekilde sıralamak olasıdır: **a).** bir topluluğa ait olma duygusu yaratmak; **b).** bu topluluklar içinde yerel aktörlerin (özel, kamu) arasında yeni bir dinamik oluşturmak; **c).** ekonomik faaliyet alanlarının çeşitlendirilmesini teşvik etmek; **d).** yeni hizmetlerin uygulanmasında özel sektörün katılımını teşvik etmek. Aslında bu fırsatları bir nevi ortak hareket projeleri olarak değerlendirmek de olasıdır. Bu projeler aracılığıyla sorunları dönüştürmek gayesiyle, toplulukların niceliksel özelliğinden ziyade niteliksel yeteneğini ön plana almak daha anlamlıdır. Birbirlerini güçlendiren çeşitli sektörler arası işbirliği, dinamik bir özeliğe sahiptir. Bu işbirliği yerel kalkınma sağlamada ve ortak yerel konulara müdahalede teşvik edici bir unsurdur. Neo-liberalizm, küreselleşme bağlamında yerel topluluklar ve bölgeler üzerinde olumsuz bir etki oluşturmuştur. Ama birçok devlette, yerel ekonomik gelişmenin de içinde bulunduğu yapılar, sarmal krize karşı kalkan olabilmektedir. Bugün birçok araştırmacı, sosyal hizmet uzman(lar)ı, bazı hükümetler (Fransa, Belçika, İtalya, İspanya, Quebec vs.), Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), hatta bazı uluslararası kuruluşlar bu gelişimi, merkezi kamu hizmetlerinin gelişimine yol açan unsur olarak değerlendirmektedir. Bu anlamda “*yerel yönetim*” kavramı, ne yeni politik düzenlemenin söz konusu olduğu bir pazar ne de ulusal devlettir. “*Yerel yönetim*”, kamu ve özel olmak üzere çeşitli kökenleri olan aktörler tarafından geliştirilen bir kavramdır. Bu çok aktörlü girişimler, teknolojik gelişmelerin sağladığı kolaylıklarla (internet siteleri vb. araçlarla) küresel anlamda bir araya gelmektedir. Ancak küresel interaktif ağların oluşturduğu sosyal hareketliliğin, yeni teknolojik gelişmeler nedeniyle uluslararası erişimi olumsuz yönde etkilemesi de olasıdır. Böyle olmakla birlikte Favreau'nun aktarımı itibarıyla Kanada neo-liberal saldırıyı kamu ekonomisi, kamu şirketleri, sosyal ve ulusal hareketlerin gücü ve etkileşimiyle kolaylıkla atlatabilecek kapasiteye erişmiştir. Bu anlamda Kanada ve Quebec bölgesi, uyguladığı politika(lar) ile ekonomik ve sosyal gelişmeye olumlu nitelikte yön verebilecek özelliğe sahiptir denilebilir. Zira Kanada yerel kalkınmaya ve toplumsal

ekonomiye yapılan yatırımlara, sosyal hizmetin yeniden yapılandırılmasına, özellikle de kurumsal alanın meşruiyetinin profesyonel yapılara ve demokrasiye dayandırılmasına yönelik politikalar benimsemiştir (Favreau, 2000: 27-47).

1990'lı yıllarda Japonya'nın Dünya ekonomisinde üstlendiği rolün artmasıyla birlikte, bilgi-işlem teknolojilerindeki gelişmelere bağlı olarak, Dünyadaki sermaye, bilgi, teknoloji, hammadde, emek vb. olgular, devletler arasında daha yoğun biçimde transfer edilmeye veya dolaşıma açılmaya başlamıştır. Bu durum, bir taraftan küresel rekabeti artırmakta, diğer taraftan da küresel pazar ile yerel pazarların iç içe geçtiği sarmal bir durum oluşturmaktadır. Aynı hususun veya sarmal durumun, günümüzde devlet ile vatandaş arasında da olduğunu belirtmek yanlış olmayacaktır. Zira devletin ekonomik alana müdahalesi azalmaya başlamış ve devlet kendisine yük olarak gördüğü ekonomik, sosyal vb. yardım ve hizmetleri özel sektör aracılığıyla gerçekleştirmeye başlamıştır. Oysa ki bu durumun doğruluğu tartışmalıdır. Zira yukarıda belirttiğimiz gibi, bir devletteki kişilerin devlete değil, devletin bu kişilere hak temelli (bkz., Tufan, Özgür Sayar ve Koçyıldırım, 2009: 77) hizmet sağlaması, sosyal yardımlardan yararlandırması, temel hak ve özgürlüklerini güvence altına alması anlayışı giderek yaygınlaşmaya başlamıştır. Sosyal sigortaların/güvencelerin yanında sosyal hizmet de hem devlet hem de özel sektör aracılığıyla sunulan veya sunulabilen hizmet haline dönüşmüştür. Özellikle 2000'li yıllardan sonra devletlerin kendi ülkesindeki her kişiye yönelik koşulsuz olarak insan onuruna yaraşır bir yaşam standardını yerine getirme zorunluluğu, uluslararası alanda devletlerin varlığını sürdürebilmesinin temel şartı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu açıklamalar ve değerlendirmeler doğrultusunda, Türkiye'nin genel anlamda sosyal hizmete ilişkin hangi konumda olduğu önemli olmaktadır. Şimdi bu konuyu değerlendirmeye almak uygun olacaktır.

TÜRKİYE'DE SOSYAL HİZMETİN GELİŞİMİ

Birçok devlette olduğu gibi, Türkiye'de de sosyal hizmet alanı, her dönemin ekonomik, sosyal, kültürel ve politik gelişmelerinden etkilenmiştir. Türkiye'de sosyal hizmetin Osmanlı İmparatorluğu dönemindeki uygulamalardan etkilendiğini de belirtmek gerekir. Bu nedenle ilk önce Osmanlı İmparatorluğu dönemindeki uygulamaları özet olarak vermek uygun olacaktır.

Osmanlı İmparatorluğu Dönemi

Kurumsal anlamda, özellikle yetim ve öksüz çocukları çalışma alanı içine alan sosyal hizmet, ilk olarak 19. yy. sonlarından itibaren Osmanlı İmparatorluğu döneminde devlet eliyle yürütülmeye başlanmıştır. Aslında bu hizmetin günümüzdeki anlamıyla tamamen hak temelli bir uygulama olduğu iddia edilemez. Zira bu uygulamanın hak temelli olduğunu söyleyebilmek için sosyal hizmetin iç mevzuata (anayasa, kanun vb.) dayalı olarak güvence altına alınması, hizmetin aksaması veya hiç yapılamaması halinde ise gerek idari gerek yargı denetiminin sağlanması gerekmektedir. Böyle bir mekanizmanın Osmanlı İmparatorluğu döneminde bir bütün olarak var olduğu (1876 Kanun-i Esasi bu konuda yeterli değildir) iddia edilemez. Fakat, bahsi geçen uygulamanın tamamıyla sosyal hizmetten de soyutlanması doğru bir yaklaşım olmayacaktır.

Osmanlı İmparatorluğu döneminde (Taşkesen, 2017: 57-66) Fatih İmaretî Vakfiyesi, Sıbyân Mektepleri (geniş bilgi için bkz., Türkmen, 2015: 4-10) gibi kurumlar sosyal hizmetle ilişkilendirilebilecek yapılanmalardır. Ayrıca 1863 yılında kurulan Darüşşafaka (Şişman, 2017: 6), babası ölmüş ve ekonomik durumu iyi olmayan çocuklara eğitim vermek için devlet eliyle kurulmuş bir yapıdır. 1896 yılında dilencilere, yoksullara ve kimsesizlere hizmet vermek için açılan Darülaceze (bkz., Çetinkaya ve Çavuşoğlu, 2010: 13-30) ve Sultan II. Abdülhamid zamanında yetim çocuklara meslek edindirme, yoksul çocuklara barınma hizmeti sunma gibi amaçlarla kurulan Darülhayr-i Âli⁴ de Osmanlı İmparatorluğu zamanında gerçekleştirilen sosyal hizmet uygulamaları şeklinde kabul edilebilir.

Daha sonra 1914 yılında Balkan Savaşları sonrasında yetim ve öksüz kalan çocuklara barınma ve koruma hizmeti verilmesi gayesiyle Darüleytam, 1917 yılında kurulan Himaye-i Etfal, ilk ulusal girişimler arasında yer almıştır (Sarıkaya, 2007: 321-338). 1921 yılında, daha önce İstanbul'da Himaye-i Etfal adı ile fonksiyon üstelenen kurum, Himaye-i Etfal Cemiyeti adı ile Ankara'da da kurulmuştur (Selcik ve Güzel, 2016: 466). Himaye-i Etfal Cemiyeti daha sonra bir kamu kurumuna dönüştürülerek Çocuk Esirgeme Kurumu adını almıştır.

⁴ İlköğretim düzeyinde yatılı bir okul olan Darülhayr-i Âli'nin kuruluşu şu şekildedir. Bu okul ilk önce Darüleytam şeklinde isimlendirilmiş ve daha sonra Darülhayr olarak ismi değiştirilmiştir. Okulun Padişahın himayesi altında olduğunu belirtmek gayesiyle ismine Âli kelimesi ilave edilmiştir. 31.08.1903 tarihli Padişahın iradesi doğrultusunda Cûlus-i Hümayunun 1 Eylülde olması nedeniyle okulun açılışı bu tarihe denk getirilerek gerçekleştirilmiştir (Kapıcı, 2013: 169).

Cumhuriyet Dönemi: 1961 Anayasası'na Kadar Olan Dönem

Ankara Hükümeti tarafından Türkiye Büyük Millet Meclisi aracılığıyla kabul edilen Teşkilatı Esasiye Kanunu'nda sosyal hizmet alanıyla doğrudan veya dolaylı olarak ilişkilendirebileceğimiz bir düzenleme bulunmamaktadır. Aynı hususu 1924 yılında kabul edilen Anayasa düzenlemeleri için de söyleyebiliriz. 1941 yılında kabul edilen Asker Ailelerinden Muhtaç Olanlara Yardım Hakkında Kanun ile 1949 yılında çıkartılan Korunmaya Muhtaç Çocuklar Hakkında Kanun vb. yasal düzenlemeler sosyal hizmet alanındaki önemli mevzuat çalışmalarıdır. 1950 yılı sonrası dönemde Türkiye'de sosyal hizmet uygulamalarına yönelik gerçekleştirilen çalışmalar, özellikle 1961 Anayasası'nın kabulünün etkisiyle 1960'lı yıllarda büyük bir ivme kazanmıştır. 1950'li yılların sonundan itibaren sosyal hizmet alanına ilişkin profesyonel anlamda meslek elemanları yetiştirilmeye başlanmıştır.

24.10.1945 tarihinde resmen kurulan evrensel nitelikte bir örgüt olan Birleşmiş Milletler'in teşvikiyle Türkiye'de sosyal hizmet alanında çalışmalar yürütülmüş ve teorik nitelikte mevzuata katkı anlamında, 1959 yılında 7533 sayılı Sosyal Hizmetler Enstitüsü Kurulmasına Dair Kanun kabul edilmiştir (Selcik ve Güzel, 2016: 466-467).

Cumhuriyet Dönemi: 1961 Anayasası Dönemi

1961 Anayasası'nın başlangıç bölümünde yer alan "*İnsan hak ve hürriyetlerini, milli dayanışmayı, sosyal adaleti, ferdin ve toplumun huzur ve refahını gerçekleştirmeyi ve teminat altına almayı mümkün kılacak demokratik hukuk devletini bütün hukuki ve sosyal temelleriyle kurmak için*" ifadesi ile 2. maddede yer alan "*Türkiye Cumhuriyeti, sosyal bir hukuk devletidir*" cümlesi, devletin sosyal refah hizmetlerine ve 3. Bölümde yer alan Ailenin Korunması, İktisadi ve Sosyal Hayatın Düzeni, Çalışma İle İlgili Hükümler devletin sosyal refah hizmetlerine verdiği önemi açıkça göstermektedir. 1961 Anayasası'nın 48. maddesinde ise "*Herkes; sosyal güvenlik hakkına sahiptir. Bu hakkı sağlamak için sosyal sigortalar ve sosyal yardım teşkilatı kurmak ve kurdurmak Devletin ödevlerindedir*" şeklindeki düzenleme, sosyal yardımlara ilişkin sorumluluğun devlete verildiğini göstermektedir. Ancak bu düzenlemede yer alan "*ve kurdurmak*" şeklindeki kavram veya tümce ile devlet dışındaki yapılanmalara da sistem içerisinde izin verilebileceği anlamı çıkmaktadır.

Yukarıda bahsettiğimiz 1959 yılında kabul edilen 7533 sayılı kanuna istinaden Ankara'da 1961 yılında Sosyal Hizmetler Akademisi kurulmuştur. Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı bünyesinde verilen sosyal hizmete ilişkin görevler ve yetkiler, 1963 yılına gelindiğinde 225 sayılı kanun ile kurulan Sosyal Hizmetler Genel

Müdürlüğü'ne devredilmiştir. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1967) ile İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planının (1968-1972) hayata geçirilmesi için öngörülen çalışmalar doğrultusunda, özellikle çocuk refahı alanında önemli kararlar alınmış ve uygulamaya konulmuştur. Sosyal Hizmetler Genel Müdürlüğü 1983 yılına kadar hizmet verdikten sonra 2828 sayılı kanunla birlikte Çocuk Esirgeme Kurumu ile birleştirilerek Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu olarak hizmet vermeye başlamıştır.

Cumhuriyet Dönemi: 1982 Anayasası Dönemi

1961 Anayasası'nda olduğu gibi, 1982 Anayasası'nda da insanların iyilik halini artırmak ve sosyal adaleti sağlamak amacını güden hizmetler anayasal bir hak olarak tanımlanmıştır. 2828 sayılı kanunun 3. maddesinde "*Sosyal Hizmetler; kişi ve ailelerin kendi bünye ve çevre şartlarından doğan veya kontrolleri dışında oluşan maddi, manevi ve sosyal yoksunluklarının giderilmesine ve ihtiyaçlarının karşılanmasına, sosyal sorunlarının önlenmesi ve çözümlenmesine yardımcı olunmasını ve hayat standartlarının iyileştirilmesi ve yükseltilmesini amaçlayan sistemli ve programlı hizmetler bütünü*" şeklinde tanımlanmıştır.

Türkiye'deki sosyal hizmet uygulamalarını, 1986 yılında Başbakanlığa bağlı olarak kurulan Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu, Aile Araştırma Kurumu (1989), Kadının Statüsü ve Sorunları Başkanlığı (1990) ve Özürlüler (Engelliler) İdaresi Başkanlığı (1997) gibi kurumların kurulması takip etmiştir. Bu kurumların birbirinden bağımsız ve kısmen de habersiz olarak faaliyet göstermesi sistemsiz ve adaletsiz sosyal hizmet uygulamalarına neden olmuştur. Bu anlamda sosyal refah hizmetlerinin tek bir çatı altında toplanması gerektiği fikri gündeme getirilmiş ve 2011 yılında çıkarılan 633 Nolu Kanun Hükmünde Kararname ile Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı⁵ (ASPB) kurulmuştur. Bakanlığın kurulması ile birlikte kamusal alanda sosyal hizmet uygulaması gerçekleştiren tüm kurum/kuruluşlar genel müdürlük veya

⁵ 03.06.2011 tarihli ve 633 sayılı ASPB'nin Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin ismi 02.07.2018 tarihli 703 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile Sosyal Hizmetler Alanında Bazı Düzenlemeler Hakkında Kanun Hükmünde Kararname olarak değiştirilmiştir (bkz.:<http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/07/20180709M3.pdf>). ASPB'nin ismi son olarak Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi (Kararname No 1)'nin 65. maddesi ve devamında Çalışma, Sosyal Hizmetler ve Aile Bakanlığı (ÇSHAB) şeklinde değiştirilmiştir (bkz., <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/07/20180710-1.pdf>). Bakanlık yeni ismiyle bu kararnamenin 67. maddesi itibarıyla şu hizmet birimlerinden oluşmaktadır: Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü; Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü; Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü; Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü; Şehit Yakınları ve Gaziler Genel Müdürlüğü; Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü; Çalışma Genel Müdürlüğü; Yurt Dışı İşçi Hizmetleri Genel Müdürlüğü; İşçi Sağlığı ve Güvenliği Genel Müdürlüğü; Uluslararası İşgücü Genel Müdürlüğü; Rehberlik ve Teftiş Başkanlığı; Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Dairesi Başkanlığı; Eğitim ve Yayın Dairesi Başkanlığı; Bilgi İşlem Dairesi Başkanlığı; Personel Dairesi Başkanlığı; Destek Hizmetleri Dairesi Başkanlığı; Hukuk Müşavirliği; Basın ve Halkla İlişkiler Müşavirliği; Özel Kalem Müdürlüğü.

daire başkanlığı olarak tek bir çatı altında toplanmıştır (Selcik ve Güzel, 2016: 466-468).

Ana hizmet alanlarından sadece gençlik hizmetlerine yeni düzenlemede yer verilmemiş, bu hizmet alanı Gençlik ve Spor Bakanlığı'na bağlanmış, gençlik hizmetlerinin sosyal boyutu ASPB bünyesinde Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğüne bağlı olarak yürütülmesi kararlaştırılmıştır. Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü kapatılarak bakanlığa bağlı bir genel müdürlük oluşturulmuştur. Aile ve Sosyal Araştırmalar Kurumu'nun görevlerini yeni kurulan Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü yerine getirmeye başlamıştır. Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü, Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü'ne dönüştürülmüştür. Özürlüler (Engelliler) ve Yaşlılar Daire Başkanlıkları birleştirilerek, Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü kurulmuştur. Yeni oluşturulan Şehit Yakınları ve Gaziler Dairesi Başkanlığı ASPB'na bağlanmıştır. Böylece ASPB'nın merkez teşkilatının beş hizmet birimi doğrudan sosyal hizmet ve sosyal yardımlarla ilgili genel müdürlük düzeyinde yapılandırılmıştır. ASPB Kuruluş Kanununun 2. maddesinde çocuklar, kadınlar, engelliler, yaşlılar ve şehit yakınları ve gaziler ASPB'nın görev alanına dâhil edilmiştir (Selcik ve Güzel, 2016: 467).

ASPB, bu hedef gruplarını içeren sosyal politika ve stratejileri koordine etmek, o alandaki sosyal hizmet ve yardım faaliyetlerini yürütmek ve ilgili kamu kurum ve kuruluşları ile gönüllü kuruluşlar arasında eşgüdüm ve işbirliğini sağlamakla görevlendirilmiştir. ASPB Kuruluş Kanununda, aileye vurgu yapılarak toplumda artan boşanmalara, dağılmalara engel olmak gayesiyle aileyi merkeze alma durumu söz konusudur (Kesgin, 2012: 41-54).

ASPB'nin Kuruluş Kanununda ulaşılmaması planlanan hedef gruplar arasında sorunları iç içe geçmiş ve birbirinden bağımsız olarak değerlendirilemeyen aile, muhtaç, çocuk, kadın, engelli, yaşlı, şehit ailesi vb. eşitsiz konumdaki bireyi/bireyleri sayabiliriz. Oysaki uygulamada bu gruplar, tek tek ele alınmakta ve bunlar bütünden soyutlanmaktadır. Bütün sorunların kaynağına yönelik ortak noktalar bulunmasına rağmen, her bir grubun sorunları tek tek çözülmeye çalışılmaktadır. Örneğin, yoksulluk, gelir, sağlık, eğitime erişimdeki yetersizlikler gibi sorunlar, bu grupların ortak özelliğidir. Ayrıca ASPB'nin Kuruluş Kanununda yer alan amaçlar incelendiğinde, sadece sosyal yardımların tek elde toplandığı, kadın, çocuk, engelli, şehit ailesi vb. grupların sosyal risk grupları olarak değerlendirildiği ve sunulması öngörülen hizmetlerin bu gruplara yönelik olduğu tespit edilebilmektedir. Bu durum

itibarıyla denilebilir ki sorun odaklı örgütlenmeden ziyade, hedef odaklı örgütlenmeye gidilmekte ve yoksulluk, işsizlik, eğitim, sağlık, gençlik vb. sorunların çözümü ise başka bakanlıklara bırakılmaktadır. Sorunların tümüyle çözülebilmesi için toplumun ortak paydalarını çözümün birer parçası olarak görmek gerekmektedir. Sorunun kaynağı ortadan kaldırılmadan nakit vb. transferlerle yoksulluğu azaltmaya çalışmak, yoksulluğu ortadan kaldırmamakta hatta tam tersine yoksulluğu derinleştirmekte ve yoksul nüfusunun artmasına neden olmaktadır.

Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi (Kararname No 1)'nin 65. maddesinin b bendinde (Sosyal Hizmetler Alanında Bazı Düzenlemeler Hakkında Kanun Hükmünde Kararname'nin mülga md. 2/b), *“sosyal ve kültürel dokudaki aşınmalara karşı aile yapısının ve değerlerinin korunarak gelecek nesillere sağlıklı biçimde aktarılmasını sağlamak üzere; ulusal politika ve stratejilerin belirlenmesini koordine etmek; aile bütünlüğünün korunması ve aile refahının artırılmasına yönelik sosyal hizmet ve yardım faaliyetlerini yürütmek”* amaçlanmaktadır.

Fişek, yukarıdaki düzenleme kapsamında üzerinde durulması gereken üç olgudan bahsetmektedir. Birincisinde, küreselleşme çerçevesinde gelenekçi ve muhafazakâr yapı korunmak istenmektedir. İkincisinde, sosyal sorunların çözümünde ailenin merkeze oturtulması nedeniyle, küreselleşmedeki hedef odaklı yaklaşım benimsenmekte ve bir bakıma birey özgürlüğü kısıtlanmaktadır. Üçüncü olarak da yukarıdaki maddede yer alan *“sosyal ve kültürel dokudaki aşınmalara karşı aile yapısının ve değerlerinin korunarak”* tümcesi ile bir taraftan kadına yönelik şiddetin çözüleceği belirtilmekte diğer taraftan ise *“töre”*nin ortadan kaldırılmasına yönelik çalışmalar yeterince yapılmamaktadır. Bu husus da çelişkili bir durum yaratmaktadır. Bahsi geçen bu olgulara yönelik sosyal politika, bir şemsiye kavram olmakta ve eğitimde, sağlıkta, istihdamda, sosyal güvencilikte, sosyal hizmette ve sosyal yardımlarda insanı merkeze alan tüm yaklaşımlar doğrultusunda tüm hizmet kanallarını içine almaktadır. Sosyal politikanın aslında koruyucu ve önleyici nitelikte olduğunu belirtmek yanlış olmayacaktır. Yoksul kişilere yardım, belirli şartlarda mevzuat çerçevesinde verilebilmektedir. Ancak burada asıl belirleyici veya çözümleyici olgu, yoksulluğun ortadan kaldırılmasının hedeflenmesi olmalıdır (Fişek, 2012: <http://sosyalpolitika.fisek.org.tr/sosyal-politikaya-ikinci-buyuk-hukumet-darbesi-aile-ve-sosyal-politika-bakanligi/>).

Sosyal anlamda devletin zayıf olduğu ve sosyal refahın din ve geleneksel kurum ve kuruluşlar aracılığıyla sağlandığı, klientelist sosyal yardım ve hizmetlerle (bkz., Doğan, 2016: 76; İpek, 2015: 72) refah politikalarının belirlendiği, Türkiye'nin de içinde bulunduğu Güney Avrupa modellerinde 1980 sonrasında küresel liberal politikaların etkisi ile sosyal refah uygulamalarında dağınık ve parçalı bir yapı oluşmuştur. Türkiye'de çocuk, yaşlı, kadın, engelli vb. gibi yardıma ihtiyacı olan gruplara yönelik hizmetlerin yasal dayanağını devlet oluşturmaktadır. Oluşturulan bu yasal dayanağa istinaden, devletin sosyal hizmeti vatandaşlarına evrensel ilkeler veya değerler (demokratik hukuk krallarına saygı, kadınlarla erkekler arasında eşitliğin olması, azınlık haklarının korunması, demokrasi vb.) doğrultusunda sunması gerekmektedir. Ancak bu hizmetin sivil toplum kuruluşları, gönüllü kuruluşlar, vakıflar, hemşeri dernekleri ve "güçlü aile" aracılığıyla yürütülmeye çalışılması çelişkili bir durum yaratmaktadır. Zira bu türden bir hizmetin, hak temelli olduğu söylenemez. Bu uygulamanın özellikle Türkiye açısından belediye hizmetleri şeklinde de tatbik edildiğini belirtmek gerekir.

İskandinav modelinde aileye verilen önem doğrultusunda, kadının istihdam piyasasına girişini kolaylaştırmakta ve toplumsal cinsiyet eşitliğine dayalı düzenlemelerle kadının aile içi sorumluluğu ve yükü azalmaktadır. Türkiye'de ise aile temel refah sağlamada önemli bir kurum olmaktadır. Türkiye'de aile kurumu içerisinde kadına yükletilen sorumluluk oldukça fazladır. Bu durum da kadını toplum içerisinde rol almaktan alıkoymakta (bkz., Erbil ve Pasinoğlu, 2004: 1-11) ve kadını aile içinde kendisine yükletilen görevler nedeniyle, aileye bağımlı kılmaktadır. Aslında aile itibarıyla devletin yapması gereken refah hizmetini, bir nevi ailede kadın üstlenmektedir.

Diğer yandan bir üst paragrafta belirttiğimiz gibi, klientelist sosyal yardım ve politikaların uygulanması yerine, devletin vatandaşlarına bu hakları yetiştirdiği profesyonel meslek elemanları aracılığıyla sunması en ideal yöntemdir. Bu anlamda, devletin sunduğu sosyal hizmet devletin bir lütfu olarak değil, görevi şeklinde değerlendirmeye alınmalıdır. Sosyal devlet anlayışı içinde, sosyal hizmetin tek elde toplanarak profesyonel bir hizmet olarak verilmeye başlanması önemli bir adım veya gelişme olmasına karşın, gündüzlü rehabilitasyon merkezlerinin Milli Eğitim Bakanlığı'na devredilmesi ile Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü, Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü vb. sosyal hizmet ve sosyal yardım kurumlarının kurulması, sosyal hizmet alanında hizmetin yürütülmesinde koordinasyon eksikliğine neden olmaktadır. Böyle olmakla birlikte,

Türkiye’de bu kurumların tesis edilmesiyle ve işlevsel kılınmasıyla birlikte, sosyal hizmet hayırseverlik anlayışından çıkarılarak devletin kurumları aracılığıyla verilmeye çalışılmaktadır. Esasen devletin kurumları aracılığıyla sunduğu sosyal hizmet, pozitif hukuk mantığında hak temelli olmakta ve hayırseverlik anlayışından soyutlanmaktadır (Karakuş, http://www.sosyalhizmetuzmani.org/sosyal_hizmet_hayirseverlik.htm).

Türkiye’de sunulan sosyal hizmetin daha çok sosyal yardım karakterli olduğunu da söyleyebiliriz. Bu durum da Güney Avrupa Refah Modeline benzemektedir. Zira bu model itibarıyla, sadece yoksul, kimsesiz ve yardıma muhtaç kişilere yönelik gerçekleştirilen sosyal hizmet uygulamaları “*hak temelli*” bir anlayıştan uzak olmakta ve “*ihtiyaç*” bazlı olarak verilmektedir. Türkiye’de geleneksel aile yapısının güçlü bir şekilde devam etmesi nedeniyle sosyal hizmet uygulamalarında enformel sektör olarak bilinen aile, akraba, arkadaş ve komşu gibi yardım mekanizmalarının sorumluluk alması da sıkça tespit edilebilmektedir (Selcik ve Güzel, 2016: 466-468).

Türkiye’de sosyal yardımlar ve sosyal hizmetle ilgili tartışmalardan biri, toplumsal yapıda oluşan değişimler ve artan yoksulluk nedeniyle sosyal yardım ve sosyal hizmete gereksinim toplumdaki bireyler açısından artmakta ve bu anlamda yeni hizmet model(ler)ine ihtiyaç duyulmaktadır. İkinci tartışma konusu, neo-liberal politikalar ve küreselleşme sonucu, devletin küçülmesi (bkz., Acar, 2017: 252) gerektiği yaklaşımıyla sosyal yardım ve sosyal hizmetin özel sektöre veya buna benzer yapılara (dernek vb.) devredilmesi anlayışına ilişkindir. Üçüncü tartışma olgusu ise Avrupa Birliği (AB)’ne üye olmayı gaye edinen Türkiye’nin üye adaylığı sürecinde teorik mahiyette mevzuatını ve uygulamasını AB müktesebatına yani hukuk düzenine uyumlu kılmasına yöneliktir.

Dünyada yaşanan neo-liberal dönüşümle birlikte, sosyal hizmetin sunumunda bir taraftan özel sektöre ve sivil toplum kuruluşlarına sorumluluklar getirilmekte, diğer taraftan ise aile, akraba gibi geleneksel yapılara veya kurumlara yükümlülükler verilerek hayırseverlik mekanizması da işletilmeye çalışılmaktadır. Türkiye’nin AB’ye 1999 yılı itibarıyla üye adaylığının benimsenmesi ve 2005 yılında kabul edilen Tam Üyelik Müzakere Çerçeve Belgesi’nin (bkz., Reçber, 2006: 1-103) kabulüyle birlikte Türkiye açısından sosyal hizmeti de içerecek şekilde iç hukukta düzenlemeler yapılmıştır (ASPB’nin tesisi vb.). Ancak bu düzenlemelerin yeterliliği tartışmalıdır. Özellikle Türkiye’de sosyal hizmete ilişkin benimsenen mevzuatın hak temelli bir düşünceye veya anlayışa dayalı olması oldukça önemlidir. Bu anlamda, bahsi geçen

anlayışa uymayan mevzuatın değiştirilmesi, yeni mevzuatın da bu düşünceye uygun olarak çıkarılması bize göre ideal olanıdır (Taşğın ve Özel, 2011: 188-190).

2017 yılında İstanbul'da gerçekleştirilen ve şahsen katıldığım “*Sosyal Hizmetlerde Etik Eğitim*” isimli çalıştayda İonna Kuçuradi'nin şu düşünceleri veya yorumları gerek evrensel gerek Türkiye'deki sosyal hizmete yönelik oldukça ilginç ve önemlidir. Kuçuradi'ye göre, hak insanın muamele talebi olmakta ve her insana mutlaka güvence sunması gereken istemleri içermektedir. Hakkın aktif ve pasif tarafları vardır. “*Hiç kimse işkence görmeyecektir*” önermesi, “*hiç kimse işkence yapmayacaktır*” şeklinde de algılanmalı veya değerlendirilmelidir. Kamu hizmeti muamele talebi, bir hak ise bu durumda kamu görevini yerine getirmenin bir boyutu da bu insan hakkına yönelik yapılan görevdir. Haklar ve menfaatler çatıştığında, sorunlar ortaya çıkmaya başlamaktadır. Bir kişiden çıkan bir hak, diğer bir kişiye menfaat olarak dönüyorsa orada haktan söz edilemez. Örneğin eğitim hakkı insana yönelik etkinlikleri ve olanakları geliştirmekte ve problem çözmeyi öğretmektedir. Eğer eğitim hakkı, kişiyi geliştirmeye olanak tanımıyorsa veya sınırlı bir gelişim içeriyorsa, bu durumda eğitim hakkının ihlal edildiği iddia edilebilir.

Yine Kuçuradi düşüncesinde, insan hakları ve meslek etik normları deneysel olarak türetilmemektedir. Bunlar, istenmeyen bir durumun tersi talep edilerek oluşturulmaktadır. Her norm/kural insan hakkı içermeyebilir. İnsan hakları, insan bilgisinin ve değerinden dolayı talep edilir ve her insan için geçerlidir. Örneğin beslenme hakkı her insan için söz konusudur. Bu anlamda “*sözünde durmak gerekir*” olgusu veya normu herkes için geçerli olmayabilir ve bu nedenle bahsi geçen norm insan haklarından farklıdır. İnsan hakları her şeyden önce bir fikir, farkına varma ve eylem/muamele etme ilkeleridir. Bütün insanlar özgür ve haklar bakımından eşit doğmaktadır. İnsanlar akıl ve vicdanla donatılmışlardır. İnsanların eşit ve aynı olması, kendilerine yönelik hakların da aynılığını içermektedir.

Kuçuradi, sosyal hizmet uzmanı mesleğini insan hakları ile ilişkilendirmektedir. Kuçuradi'ye göre, insan hakları doğal olarak bu meslekle sıkı bir ilişki halindedir. Bu anlamda, sosyal hizmet uzmanı mesleği etik ilkeler örneğidir. Sosyal hizmet uzmanının temel amacı insan haklarını korumaktır. Ancak bu amacın bazı durumlarda unutturulması da söz konusu olabilmektedir. Ama bu amaç hiçbir zaman unutulmamalıdır. Çünkü sosyal hizmet uzmanı mesleği, insan hakları korunamayan kişilere yönelik bu hakları korumaya çalışmaktadır (Kuçuradi, 2017, Sosyal Hizmetlerde Etik Eğitimi). Bu düşünceler veya yorumlar bir bütün olarak dikkate

alındığında, sosyal hizmete ilişkin lisans eğitimlerinde mesleki etik ilkelerini içerecek şekilde derslerin programlara konulması oldukça önemlidir. Diğer yandan mesleklerini icra eden sosyal hizmet uzmanlarına hizmet içi eğitimlerde mesleki etik ilkeleri (geniş bilgi için bkz., Shardlow, 2009: 71-82) eğitiminin belirli periyotlarla verilmesi gerekmektedir.

SONUÇ

Dünyada sosyal hizmetin gelişiminde Türkiye, gerek teorik mahiyette mevzuatını oluşturarak gerek bu mevzuatı uygulayarak kendini geliştirmeye çalışmaktadır. Çalışmamızda uygulamaya dair bilgilere yer vermememiz nedeniyle uygulamanın nasıl olduğu sorusunun cevapsız kaldığının farkındayız. Zira, çalışmanın konusunu sınırlı tutma ve sadece teorik nitelikte bir değerlendirme yapma durumu bu hususu zorunlu kılmıştır.

Türkiye’de, sosyal hizmet sunumunun belirli durumlarda hak temelli yapılması yerine, sivil toplum kuruluşları, hayır kurumları vb. yapılanmalarla verilmeye çalışılması hatalı bir uygulama olarak değerlendirilebilir. Bu yapılanmaların devletin hak temelli sunduğu sosyal hizmete, alternatif olarak verilmesi doğru bir uygulama değildir. Prensip olarak bu türden hayır kurumlarının normal şartlarda devletin hak temelli sosyal hizmet sunumuna ek bir uygulama olarak kabul edilmesi gerekir.

Tarihi gelişim itibarıyla Türkiye’nin sosyal hizmet alanında mevzuatını mümkün olduğunca dinamik tutmaya ve olası sosyal ihtiyaçlara cevap verecek şekilde revize etmeye çalıştığını söyleyebiliriz. Ancak sosyal hizmet alanında görev üstlenen ve yetki kullanan bakanlığın isminin sıkça değiştirilmesi ve bakanlığın teşkilat yapısının revizyona tâbi tutulması uygulayıcıların hizmet sunmasında tereddütlerin oluşumuna sebebiyet verebilir.

Gerek sosyal hizmet gerek diğer alanlarda olsun mevzuatın tümüyle değiştirilmesi beraberinde yeni sorunları da getirebilmektedir. Aslında uzun süredir uygulanan mevzuatın sosyal ihtiyaçları cevaplama da hangi yönlerden yetersiz kaldığı kolaylıkla saptanabilir. Bu durumda yapılması gereken, mevzuatın aksayan kısımlarının değiştirilmesi ve/veya mevzuata çeşitli eklemelerin yapılmasıdır

KAYNAKÇA

Acar, H. ve Çamur Duyan, G. (2003). Dünyada Sosyal Hizmet Mesleğinin Ortaya Çıkışı ve Gelişimi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, Cilt: 14 Sayı: 1, 1-19.

Acar, E. (2017). Neoliberalizm ve Sosyal Refah Devleti Ekseninde Üçüncü Yol Yaklaşımı. *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 18, Sayı 1, 248-263.

Crépin, C. ve Le Jeannic, T. (2000). L'implantation des centres sociaux sur le territoire. *Revue des politiques sociales et familiales*, 59, 73-91.

Çetinkaya, J. ve Çavuşoğlu, T. (2010). Darülaceze ve Sosyal Hizmetler. *Sosyal Hizmetler Tarihinde Kilometre Taşları*. Birinci Baskı, Ankara, Kadın ve Sosyal Hizmetler Vakfı Yayını.

Çoban İçağasioğlu, A. (2014). Yoksullukla Mücadele ve Sosyal Hizmetin Rolü. *Yoksulluk ve Sosyal Hizmet (Yeni Zorluklar ve Yaklaşımlar)*, Birinci Baskı, İstanbul, Sosyal Çalışma Yayınları.

Doğan, A. (2016). Sosyal Yardımların Yoksulların Siyasal Tercihine Etkisi: Kent Yoksulları Üzerine Bir Araştırma. *Selçuk İletişim*, 9 (3): 69-89.

Duyan, V. (2017). *Sosyal Hizmet Kuramları ve Yaklaşımları*, Atatürk Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi Yayınları, Erzurum: Duyan, 2017: 12-13: <https://docplayer.biz.tr/22257675-Unite-sosyal-hizmet-kuramlari-ve-yaklasimlari-icindekiler-hedefler-sistem-kurami-prof-dr-veli-duyan.html>.

Erbil, N. ve Pasinlioğlu T. (2004). Kadının Ailede Karar Vermeye Etkisi. *Atatürk Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi*, Cilt: 7, Sayı: 2, 1-11.

Erkul Kes, A. (2014). Yeni Yoksulluk Çalışmaları Bağlamında Kent Yoksulluğu ve Sosyal Dışlanma, *Yoksulluk ve Sosyal Hizmet (Yeni Zorluklar ve Yaklaşımlar)*, Birinci Baskı, İstanbul, Sosyal Çalışma Yayınları.

Favreau, L. (2000). Le Travail Social au Québec (1960-2000): 40 Ans de Transformation d'une Profession. *Nouvelles Pratiques Sociales*, Volume 13, Numéro 1, 27-47.

Fişek, G. (2012). Sosyal Politikaya İkinci Büyük Hükümet Darbesi: Aile ve Sosyal Politika Bakanlığı, *Fişek Enstitüsü*: <http://sosyalpolitika.fisek.org.tr/sosyalpolitikaya-ikinci-buyuk-hukumet-darbesi-aile-ve-sosyal-politika-bakanligi/>.

Garcette, C. (2008). Le service social au temps de Madeleine Delbrêl, *Dans Vie sociale*, Sayı: 3, 29-32.

<http://oeuvre-berceau-st-vincent.cef.fr/index.php/communaut-es-filles-charite-saint-vincent-de-paul.html>.

- <https://socialwelfare.library.vcu.edu/organizations/national-social-welfare-assembly/>.
- <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/07/20180709M3.pdf>.
- <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/07/20180710-1.pdf>.
- <https://www.cswe.org/>.
- <https://www.socialworkers.org/>.
- İpek, M. (2015). Yeni Yoksulluk ve Türkiye’de Sosyal Yardım Paradoksu. *Karatahta/İş Yazıları Dergisi*, Sayı: 1, 77-104.
- Kapıcı, H.K. (2013). Osmanlı Eğitim Sisteminde Disiplin: Darülhayr-i Âli Örneği. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 28, 166-180.
- Karakuş, B. Sosyal Hizmet Uygulamalarında Hayirseverlik Yaklaşımı Geri Mi Dönüyor-Döndü?: http://www.sosyalhizmetuzmani.org/sosyal_hizmet_hayirseverlik.htm.
- Kesgin, B. (2012). Sosyal Politikanın En Önemli Kurumu: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, *İnsan Hakları Yıllığı*, Cilt 30, 41-54.
- Kovancı, O. (2003). *Kapitalizm, Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadelede Tarihsel Bir Deneyim: İngiliz Yoksul Yasaları*, Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları No: 30, Ankara.
- Kuçuradi, İ. (2017). Sosyal Hizmetlerde Etik Eğitimi, *Maltepe Üniversitesi*, 23-27 Ocak, İstanbul.
- Martineau, A.-C. (2016). Georges Scelle’s Study of the Slave Trade: French Solidarism Revisited. *The European Journal of International Law*, Vol. 27 no. 4, 1131–1151.
- Melleray, F. (2001). Léon Duguit et Georges Scelle. *Revue d'histoire des facultés de droit et de la culture juridique, du monde des juristes et du livre juridique*, SHFD/ Librairie générale de droit et de jurisprudence, 45-88.
- Reçber, K. (2006) *Tam Üyelik Müzakere Çerçeve Belgesi'nin Analizi*. Bursa, Alfa Aktüel Yayını.
- Reçber, B. (2018). İnsan Hakları ve Sosyal Adalet Açısından Devletin Çocuklara ve Kadınlara Yönelik Sunduğu Hizmetler: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Çalışanları Örneği, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Sarıkaya, M. (2007). Cumhuriyet’in İlk Yıllarında Bir Sosyal Hizmet Kurumu: Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti. A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, Sayı 34, 321-338.
- Selcik, O. ve Güzel, B. (2016). Sosyal Hizmet Mesleğinin Çalışma Alanı ve Sosyal Hizmet Uygulamasının Türkiye Ölçeğinde Değerlendirilmesi, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi (The Journal of International Social Research)*, Cilt: 9 Sayı: 46, 461-469.

Shardlow, Steven M. (2009). Değerler, Etik ve Sosyal Hizmet. *Sosyal Hizmet (Temel Alanlar ve Eleştirel Tartışmalar)*, Derleyenler: Robert Adams, Lena Dominelli, Malcolm Payne, Çeviri Editörü: Tarık Tuncay, Çeviren: Çağıl Öngen, Birinci Baskı (2015), Ankara, Nika Yayınları.

Şeker, A. Dünya'da Sosyal Hizmetin Tarihsel Gelişimi (2): <http://www.sosyalhizmetuzmani.org/21yyshm02.htm>.

Şişman, Y. (2017). 1945-1980 Arası Avrupa ve Türkiye'de Sosyal Politikaların Gelişimi. *Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 4(2), 1-22.

Tarımeri, N. (1995). Yoksulluğun İstismarı ve Savurganlık. *Ekonomik Yaklaşım*, 1995, Cilt 6, Sayı 18-19, 139-150.

Taşkın Şahin, N. ve Özel, H. (2011). Türkiye'de Sosyal Hizmetlerin Dönüşümü. *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*, Cilt: 22, Sayı: 2, 175-190.

Taşkesen, M.Ö. (2017). Osmanlı Döneminde Sosyal Refah Sistemi Olarak Vakıflar. *İş ve Hayat Dergisi*, Sayı 5, 57-66.

Teater, B. (2014). *Sosyal Hizmet Kuram ve Yöntemleri (Uygulama İçin Bir Giriş)*, Çeviren: Abdullah Karatay, Birinci Baskı (2015), Ankara, Nika Yayınevi.

Toulotte, S. (2016). *Les services sociaux à l'épreuve de l'entreprise. Les formes contemporaines d'exercice du métier*, These de Doctorat, Université de Lorraine, France: http://docnum.univ-lorraine.fr/public/DDOC_T_2016_0220_TOULOTTE.pdf.

Tufan, B., Sayar Özgür, Ö. ve Koçyıldırım, G. (2009). Sosyal Bir Hak Olarak Sosyal Hizmet, Uluslararası Sosyal Haklar Sempozyumu, Antalya, 76-86: <http://www.sosyalhaklar.net/2009/bildiri/tufan.pdf>.

Türkmen, B. (2015). Sosyal Hizmet Tarihi, İzmir: http://www.bekirturkmen.com/dosya/Sosyal_Hizmet_Tarihi.pdf.

Nazlier-Keser, E.N. (2019). Türkiye’de Yaşlı Yoksulluğu Sorununa Yönelik Bir Değerlendirme. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 30(2), 739-764.

Derleme

Makale geliş tarihi: 16.11.2018
Makale kabul tarihi: 03.04.2019

TÜRKİYE’DE YAŞLI YOKSULLUĞU SORUNUNA YÖNELİK BİR DEĞERLENDİRME

An Assessment of The Problem of Elderly Poverty in Turkey

Ecem Naz NAZLIER KESER*

*Arş. Gör., Hacettepe Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü,
ORCID ID: 0000-0003-3864-4867

ÖZET

Gerek gelişmekte olan ülkelerde, gerekse gelişmiş ülkelerde yoksulluk sorunu bulunmaktadır. Bu nedenle yoksulluk konusu çalışmaya ve çözüm üretmeye gerekli, hatta zorunlu bir sosyal sorundur. Yoksulluk toplumun tüm kesimlerini olumsuz yönde etkiler. Ancak bazı dezavantajlı gruplar yoksulluktan daha çok etkilenir. Yaşlılar da bu dezavantajlı grup içerisinde yer alan ve yoksulluk sorununu en ağır şekilde deneyimleyen nüfus gruplarından biridir. Yaşlılar, yaşlarından kaynaklı ayrımcılığın yanı sıra, birçok sosyal, kültürel ayrımcılıkla karşı karşıya kalmaktadır. Hele bir de bu ayrımcılıklara ekonomik yetersizlikler eşlik ediyorsa, yaşamlarının yaşlılık evresinde insanlar kendilerini yoksulluğun merkezinde bulmaktadır. Yaşlı yoksulluğu ile mücadele amacıyla gerekli plan, program ve politikalar üretilmeli; yoksul yaşlıyla değil, yaşlı yoksulluğuyla ilgili çalışmalar yapılmalıdır. Yaşlı yoksulluğu ile ilgili sorun mikro bakış açısından ziyade makro uygulamalar ile kapsamlı bir şekilde ele alınmalıdır. Yaşlı bireylerin yoksullaşmasını tetikleyen ayrımcılıklar nelerdir, bu ayrımcılıklar ile nasıl mücadele edilmelidir ve yaşlı yoksulluğunun azaltılmasına yönelik nasıl çözüm önerileri getirilmelidir gibi soruların yanıtlarının verilebilmesi önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Yaşlı, yoksulluk, yaş ayrımcılığı, yaşlı yoksulluğu ile mücadele.

ABSTRACT

There is a problem of poverty and a poor segment in both developing and developed countries. This situation is necessary and even obligatory for the field to work and produce solutions. Poverty negatively affects all segments of the society. However, some disadvantaged groups are more affected than any other groups by poverty. It is a group of older people who are included in this disadvantaged group and they experience poverty in the most severe way. In addition to their age-related discrimination, older people can also face much social and cultural discrimination. If this discrimination is accompanied by economic inadequacies, people may find themselves at the center of poverty in the last days of their lives. Plans, programs and policies should be produced in order to fight old-age poverty; works and studies should be done on old age poverty not on poor old aged people. The problem with elderly poverty should be discussed extensively with macro applications rather than from a micro perspective. It is important to respond to the questions such as what are the types of discrimination that triggered the impoverishment of older people, how to deal with this discrimination and how to seek solutions to reduce elderly poverty.

Keywords: *Elderly, poverty, age discrimination, struggling with elderly poverty.*

GİRİŞ

Yoksulluk uzun yıllardır süregelen, ortadan kaldırılmaya yönelik plan ve politikaların oldukça yetersiz kaldığı, geçici çözümler ile etkileri hafifletilmeye çalışılan bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Gerek yoksulluk sorununun makro bir sorun olarak tüm toplumu etkilemesi, gerekse çözümüne yönelik somut adımların atılmaması bu konuyu araştırılmaya değer kılmaktadır. Yoksulluk olgusunun anlaşılması için öncelikle yoksulluğun ne olduğuna dair bir fikir edinilmesi önemlidir. Bu nedenle yoksulluk tanımlanırken beraberinde bazı tanım ve kavramları bilmek gerekir.

Gerek bugüne kadar Türkiye'nin genç nüfus yapısına sahip olması, gerekse yaşlılık alanının çalışmaya elverişsiz bir alan olarak görülmesi; yaşlılara yönelik araştırmaların ve geliştirilen plan, program ve politikaların diğer yaşam dönemlerine kıyasla sınırlı olmasına sebep olmuştur. Ancak günümüze gelindiğinde, Türkiye'nin nüfusu da hızla yaşlanmaktadır. Bu duruma neden olan gelişmelerden biri, sağlık alanındaki ilerlemelerdir. Bugün Türkiye'de sağlık alanındaki gelişmeler sayesinde ortalama yaşam süresi uzamış, bu durumda yaşlılara yönelik araştırmaların artırılmasını bir gereklilik haline getirmiştir. Diğer bir gelişme ise bebek ölümlerinin

azalması ve tıptaki ilerlemeler ile birçok hastalığın tedavisinin bulunmasının doğal bir sonucu olarak nüfusun artmasıdır.

2016 yılına gelindiğinde yaşlı yoksulluğu toplam yaşlı nüfus içerisinde %16'ya kadar yükselmiştir. Bu oran azımsanamayacak boyuttadır. Bu nedenle Türkiye'de yoksulluk konusunun yanı sıra yaşlı yoksulluğu konusunun da incelenmesi oldukça gereklidir. Ortalama yaşam süresinin uzaması ve tıptaki gelişmelerle Türkiye'de yaşlı nüfusun giderek artması ancak yaşlı nüfusa ayrılan ekonomik bütçenin aynı oranda artmaması bugün Türkiye'de yaşlı yoksulluğu sorununu doğurmaktadır. Bu soruna yönelik mücadelede bulunurken yaşlı kimdir, Türkiye'de yaşlının yeri nedir, yaşlının karşı karşıya kaldığı ayrımcılıklar nelerdir, yaşlı yoksulluğu ile nasıl mücadele edilir gibi soruların yanıtlarını verebilmek önemlidir.

YAŞLILIK KAVRAMI VE TÜRKİYE'DE YAŞLILARIN DURUMU

Dünya nüfusunda olduğu gibi Türkiye nüfusunda da son yıllarda izlenen ve gelecekte de gündemi meşgul edecek olgulardan birisi nüfus yaşlanmasıdır. Yaşlanma tüm canlılar için doğum ile başlayan ve ölüme kadar süren süreci oluşturmaktadır. Bu genel tanımın ardından günümüz koşullarında yaşlılık algısının nasıl evrildiğini ve anlamlarında ne gibi değişiklikler olduğunu bilmek önemlidir. Dünya Sağlık Örgütü (2018) yaşlılığı; çevresel faktörlere uyum sağlama yetisinin zamanla kaybedilmesi olarak tanımlamaktadır ("Elder Abuse", 2019).

Literatüre baktığımızda yaşlılığı tanımlarken kronolojik yaşlanma, biyolojik yaşlanma, sosyal yaşlanma ve psikolojik yaşlanma gibi ayrımları görmek mümkündür.

Kronolojik yaşlanma kişilerin yaşlanma sürecini ifade eder (Akçay, 2013: 12). Başka bir deyişle bireyin doğumundan içinde bulunduğu yaşa kadar geçirdiği yılları kapsayan kronolojik yaş dilimidir.

Biyolojik yaşlanma ise zamana bağlı olarak herhangi bir hastalık olmaksızın bireylerde meydana gelen değişimleri kapsar. Bireylerin anatomilerinde ve fizyolojilerinde oluşan farklılıkları içerir. Bireyden bireye farklılaşan bir süreçtir. Biyolojik yaş ile kronolojik yaş her zaman aynı oranda artmamaktadır (Ardahan, 2010: 27). Bazı bireylerin kronolojik yaşı, bazı bireylerin ise biyolojik yaşı ileride olmaktadır (Akçay, 2013: 13).

Psikolojik yaşlanma bireylerin kronolojik ve biyolojik yaşından etkilenir aynı zamanda kronolojik ve biyolojik yaşını etkiler. Psikolojik yaşlanma yaşlıların sorunlarına

başarılı uyum sağlaması ile ilgilidir (Akçay, 2013: 14). Diğer bir ifade ile bireylerin hissettikleri yaş psikolojik yaşlanma ile ilgilidir. Psikolojik yaşlanma sonucunda bireylerin duygu, algı ve davranışlarında bazı değişimler olur. Sosyal yaşlanma denildiğinde ise kişilerin sosyal rolleri ve sorumlulukları ve bu rol ve sorumluluklarda meydana gelen değişimler akla gelir. Bireylerin içinde buldukları toplumun kalıp yargıları, değerleri onların sosyal yaşlanmasında etkilidir. Bu bilgiden hareketle yaşlanmanın toplumsal bir yönü olduğunu ve yaşlanma kavramının birden fazla değişkenden etkilendiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

Yaşlanma tüm bu yönleriyle çok kapsamlı bir alandır. Gerek tanımlanma zorlukları gerekse yaşlanmanın her bir birey için farklı anlamlar ifade etmesi bu dönemi detaylı bir şekilde ele alma gerekliliğini ortaya çıkarmaktadır. Bu çalışmada yaşlılara yönelik ayrımcılıklar ve yaşlı yoksulluğu konuları detaylandırılacaktır.

Türkiye'deki istatistikleri bakıldığında; yaşlı nüfus (65 ve daha yukarı yaş) 2013 yılında 5 milyon 891 bin 694 kişi iken son beş yılda %17 artarak 2017 yılında 6 milyon 895 bin 385 kişi olmuştur. Yaşlı nüfusun toplam nüfus içindeki oranı ise 2013 yılında %7,7 iken, 2017 yılında %8,5'e kadar yükselmiştir. Yaşlı nüfusun %44'ünü erkekler, %56'sını kadınlar oluşturmaktadır. Yaşlı nüfus oranının artmaya devam edeceği öngörüler arasındadır. 65 yaş ve üzerindeki nüfusun oranının 2018 yılında %8,7, 2023'te %10,2, 2040'da %16,3, 2060'ta %22,6 ve 2080'de %25,6 olacağı tahmin edilmektedir (TÜİK, 2018).

Çalışma çağındaki yüz kişiye düşen yaşlı sayısını ifade eden yaşlı bağımlılık oranı, 2013 yılında %11,3 iken bu oranın 2017 yılında %12,6'ya yükseldiği görülmektedir. Nüfus projeksiyonlarına göre, yaşlı bağımlılık oranının 2023 yılında %15,2, 2030 yılında %19,6, 2040 yılında %25,3, 2060 yılında %37,5 ve 2080 yılında %43,6 olacağı düşünülmektedir (TÜİK, 2018). Bağımlılık beraberinde ekonomik sorunları getirmektedir. Bu verilerden hareketle her geçen gün artan yaşlı nüfusun karşılanmayan ihtiyaçlarının, yaşlı yoksulluğu sorununu da arttırdığı ve arttırmaya devam edeceğini söylemek yanlış olmayacaktır.

Yaşlılık döneminde bireylerin istihdam alanlarından çekilmesi, emeklilik sistemleri ile maaş miktarlarının düşmesi ve ek maliyetlerin ortaya çıkması gibi durumlar bireylerin yoksullaşma riskini arttırmaktadır. Kimi zaman ise yaşanan yoksulluk düzeyini farklılaştırmaktadır (Ak ve Közleme, 2017: 198). İş yaşamından çekilen birey ailesine bağımlı hale gelebilmektedir. Bu bağımlılık hali hem ekonomik hem de psikolojik olarak yaşlanan bireyde önemli kayıplara sebep olabilir. Bu nedenle

yaşlıların yoksullaşmasına zemin hazırlayan sistemler üzerine tekrar düşünölmeli ve politika düzeyinde yaşlı yoksulluğu ile mücadele edilmelidir.

Bu noktada çözümleri gereken yaşlı sorunlarını, gereksinimlerini bilmek ve çözüme yönelik adımlar atmak önemlidir. Toplumun yaşlılara yönelik yanlış algıları, yaşlıların rol ve statü değişimleri, emeklilik ve sosyal güvence sorunları ve yalnızlaşmaları üzerinde çalışılması gereken diğer önemli konulardır (Akçay, 2013: 92-94).

YOKSULLUK KAVRAMI VE TÜRKİYE'DE Kİ DURUM

Bu başlıkta öncelikle yoksulluk konusu ile ilgili önemli kavramlara ve istatistiki bilgilere yer verilecektir. Yoksulluk konusuna kısa bir kavramsal giriş yapılacaktır.

Genellikle yoksulluk düşük gelir düzeyi ile bağdaştırılmaktadır. Ancak daha net anlaşılabilmesi için yetersiz beslenme, sağlıksız hayat koşulları, düşük sosyal katılım, risk ve belirsizlikler karşısında eyleme geçememe, güvensizlik duygusunun artması, doğal ve sosyal çevrenin bozulması gibi bileşenlerinde işin içinde olduğunu bilmek gerekir (Alpaydın, 2008: 50).

Yoksulluk kavramının anlaşılabilmesi için öncelikle mutlak ve görelî yoksulluğun tanımlanması gerekmektedir. *Mutlak yoksulluk*, hane halkı veya bireyin temel ihtiyaçlarını karşılayarak, yaşamını sürdürebilecek asgari refah düzeyini yakalayamaması durumudur. Mutlak yoksulluğa müdahale edilmediği durumlarda hanenin ya da bireyin ölümlerle karşı karşıya gelmesi dahi söz konusu olabilmektedir (Taş ve Özcan, 2012: 3-4). *Görelî yoksulluk* ise bireyin, içinde bulunduğu toplumun refah düzeyinin altında kalarak, tüketim kaynaklarına yeterince ulaşamamasıdır (Temiz, 2008: 61). Mutlak ve görelî yoksulluk birbirinden ayrı değil, bilakis iç içe geçmiş kavramlardır.

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP), yoksulluğu hangi değişkenlerle tanımlamak gerektiği üzerine İnsani Gelişme Raporları yayınlamaktadır. Bu raporların ilki 1990 yılında yayınlanmıştır. UNDP, bu raporlarda yoksulluk alanına yeni bir kavram eklenerek, yoksulluğun farklı bir boyutu ele alınmıştır. *İnsani yoksulluk* yaklaşımı adı verilen bu kavram; kişilerin yoksul olma durumunu, ekonomik yetersizliklerin ve mutlak gelir algısının çok ilerisine taşımıştır (Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı, 1997). UNDP 1997 yılında yayınladığı raporda İnsani Yoksulluk Endeksini (Human Poverty Index) geliştirmiştir.

İnsani yoksulluk, gelir yoksulluğu ile ilişkili olmasının yanı sıra, bireylerin sağlık, eğitim düzeyi, temiz su kaynaklarına ulaşımı gibi konuları ile de ilişkilidir (Yıldız,

2015). İnsani yoksulluk, bireylerin deneyimlediği kısıtlamaları da kapsar. Kavram yetersiz beslenme, evsizlik, sağlık olanaklarına ulaşamama, eğitim imkânlarından yoksun olma, kısıtlı özgürlük, gelecekte endişe duyma gibi anlamlara da gelerek insani yaşayamama sonucunu doğurmaktadır (Sapancalı, 2001).

UNDP 2010 yılında Türkiye'yi de kapsayan Çok Boyutlu Yoksulluk Endeksi'ni yayınlamıştır. Bu endeks ile hane içinde bulunan eğitim, sağlık ve yaşam koşulları tespit edilmiştir. Verilere aynı hanede yaşayan kişilere yapılan anketler yardımıyla ulaşılmıştır. Rapor sonucunda Türkiye'de yaşanan yoksulluk durumunun yalnızca ekonomik yoksunluk kaynaklı olmadığı anlaşılmıştır. Türkiye'de gelir yoksulluğu sınırının altında kalanların aynı zamanda eğitim, sağlık ve yaşam koşulları alanlarında da yoksunluklar yaşayabileceği görülmüştür (Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı, 2013: 8).

2013 yılında İnsani Gelişme Raporu Güney'in Yükselişi: Farklılıklar Dünyasında İnsani Gelişme adıyla yeni bir rapor yayınlanmıştır. Rapor 104 ülkeyi kapsamı ve Çok Boyutlu Yoksulluk Endeksi'ni içermesi açısından oldukça önemli bir kaynaktır.

Raporda İnsani Gelişme Endeksi, üç temel boyutta ele alınmaktadır. Bu üç temel boyut şöyle belirtilmiştir: Uzun ve sağlıklı bir yaşam, bilgiye erişim ve insana yakışır yaşam koşulları (Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı, 2013: 2-3). Bu bilgiden hareketle insani yoksulluk kavramının kapsamının yıllar içinde sürekli tartışıldığı söylenebilir.

2016 yılında yayınlanan İnsani Gelişme Raporu'nda her birey için insani gelişme kıstasları şöyle belirlenmiştir: Bireylerin sağlıklı olması, bilgiye erişimleri, insan onuruna yaraşır bir yaşam sürmeleri, insana yakışır yaşam standardını tutturmuş olmaları; bireyler arasında ayırım gözetilmemesi, bireylerin kendi kaderlerini tayin haklarını kullanabilmeleri (Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı, 2016).

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (2018) kapsamında yayınlanan İnsani Gelişme Endeksi ve Endikatörleri: 2018 İstatistik Güncellemesi raporuna göre 2017 yılı itibarıyla Türkiye yüksek insani gelişme kategorisinde yer almaktadır. Türkiye, 189 ülkeyi kapsayan sıralamada ise 64. sırada bulunmaktadır (Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı, 2018).

Bu bilgiler ışığında Birleşmiş Milletler Kalkınma Programları'nın yoksulluk ölçütlerini belirlemede ve Türkiye'nin bu ölçütlere göre durumunu saptamada çok önemli

kaynaklar olduğunu söylemek gereklidir. Ancak bu raporların sonuçları bugün hala Türkiye için başarılı bir insani gelişme sağlanmadığını gözler önüne sermektedir.

Yoksulluk kavramları arasında üzerinde durulması gereken bir diğer tanım ise *kronik yoksulluktur*. Kronik yoksulluğu salt gelir veya tüketim boyutuyla ele almak doğru olmayacaktır. Kronik yoksulluk bireylerin yaşantılarını uzun süre etkilemekte ve nesilden nesile aktarılmaktadır (Temiz, 2008: 62-63). Kronik yoksulluğu diğer yoksulluk türlerinden ayıran belli başlı özellikler bulunmaktadır. Bu özellikler arasında: süreklilik, sosyal destekten yoksunluk, yoksulluk boyutunun şiddetli olması ve yoksunluğun birden fazla boyutunun bulunması sayılabilmektedir (Temiz, 2008: 64-68). Kronik yoksulluğun birçok neden ve sonucunun olmasının yanı sıra, bir de sürekliliğinin olması bu yoksulluk türünü, deneyimlenen en ağır yoksulluk şekli haline getirmektedir.

Yoksulluğu tanımlarken Amartya Sen'in *yapabilirlik yaklaşımını* da işin içine katmak gerekmektedir. Sen, yoksulluğu kişinin kapasitesine bağlı bir kavram olarak düşünmektedir. Bir bireyin maddi yoksunluğu onu yoksul yapmaz, maddi yoksunluk sonucunda yapamadıkları onu yoksullaştırır. Kişinin sahip olduklarıyla neler yapabildiği önemlidir. Bu bakış açısıyla da devletlerin görevlerini, bireyin yalnızca maddi gereksinimlerini karşılamak amaçlı yardım yapması değil, kişinin var olmasını ve kapasitesini geliştirmesini sağlayan imkânlar yaratması olarak ifade etmektedir (Sen, 1981; Akt., Buz ve Aygüler, 2017).

Yoksulluğu tanımlarken ya da bireyleri yoksul statüsüne dâhil ederken kullanılan bazı kıstaslar ve standartlar mevcuttur. Ancak hem kavramın tanımlanma zorluğu ve nesnel ölçütlerden çoğu zaman uzak olması, hem de toplumdan topluma farklı deneyimlenmesi alanın zorluklarındandır. Buraya kadar verilen bilginin yanı sıra tanımlar için kesin çizgilerle belirlenmiş ifadeler bulunmamakta, yoksulluk tanımları toplumdan topluma değişimlere uğrayabilmektedir.

Türkiye'de yoksulluk hesaplanırken çoğunlukla harcama ve gelir üzerine odaklanılmaktadır. Yoksulluğun hesaplanmasında kullanılan gösterge ise 'Hanehalkı Bütçe Anketi' dir. Bu anket 2002 yılında Dünya Bankası'nın maddi desteğiyle sürdürülen Sosyal Riski Azaltma Projesi (SRAP) kapsamında oluşturulmuştur. Türkiye İstatistik Kurumu 2006 yılından itibaren gelire dayalı yoksulluk hesaplamaları yapmaktadır (Gürsoy, 2015: 25-32).

Türkiye İstatistik Kurumu [TÜİK]'in 2016 yılında açıklamış olduğu Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması sonucuna göre ise toplum içinde gelir dağılımında ve maddi

yoksunluk durumunda önemli ölçüde değişimler yaşanmıştır ve maddi yoksunluk oranında artış görülmüştür. Nüfusun %14,3'ü yoksulluk sınırının altında kalırken, ciddi maddi yoksunluk oranı %30,3'ten %32,9'a çıkmıştır (TÜİK, 2017).

Şantaş (2017: 39), 1993-2013 yılları arasında Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü tarafından gerçekleştirilen Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırmaları verilerini kullanarak yoksulluğun Türkiye'de değişimini incelemiştir. Araştırma sonucuna göre yoksulluk yaş, cinsiyet, eğitim durumu değişkenlerinden etkilenmektedir. Araştırma sonucuna göre kadınların erkeklere oranla yoksullaşması daha olası çıkmıştır. En düşük refah düzeyinde yaşayanlarda ilk sırayı 15-19 yaş grubu kadınlar oluşturmuştur. Bu grubu 20-29 yaş grubu kadınlar takip etmektedir. Yoksulluk eğitim boyutunda incelendiğinde ise oransal olarak en yoğun grubu eğitimi olmayan ya da ilkokul mezunu kadınlar oluşturmaktadır.

Yoksulluğun tanımlanmasında hayat koşullarında meydana gelen gelişmeler de etkilidir. Bu etkilerden biri kentleşmenin doğal bir getirisi olan aile yapısındaki değişimlerdir.

Yoksulluk konusunun ayrıntılı bir biçimde incelendiği Dünya Bankası'nın yapmış olduğu araştırmada eşitsizlik ve aşırı yoksulluk oranlarının 1994 – 2001 yılları arasında değişmediği, buna karşın kentsel yoksulluk oranında artış görüldüğü ve kent hayatının bir getirisi olan dayanışma bağlarının zayıflamasının bu artışta payının olduğu sonucuna varılmıştır (World Bank, 2003). 1994 yılında kentlerde yaşayan bireylerin korunmasızlık oranı %36,3 iken, 2001 yılına gelindiğinde bu oran %56,1'e yükselmiştir. Yoksulluk sınırının altında yaşayan yoksul bireylerin %46'sının Güneydoğu Anadolu Bölgesinde yaşıyor olması da bölgesel eşitsizliklerin bir göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır (Önder ve Şenses, 2005).

Türkiye'de ortalama yıllık hanehalkı geliri kişi başına 2016 yılında 19 bin 139 TL iken, bu gelirlerin en yüksek olduğu bölge bir önceki yıl olduğu gibi yine Ankara olmuştur. Ankara'yı sırasıyla İstanbul ve İzmir takip etmektedir. Ortalama yıllık hanehalkı gelirinin kişi başına en düşük olduğu iller ise Mardin, Batman, Şırnak ve Siirt olmuştur. Bu bölgelerin gelirleri ise 8 bin 679 TL olarak hesaplanmıştır (TÜİK, 2017). Gelire dayalı göreceli yoksulluk oranının ise en yüksek olduğu iller %15,9 ile Adana ve Mersin olmuştur. Bu illeri %14,7 ile Antalya, Isparta ve Burdur takip etmektedir. Göreceli yoksulluk oranının en düşük olduğu iller ise %5,1 ile sırasıyla Zonguldak, Karabük, Bartın olurken bu illeri Manisa, Afyon, Kütahya ve Uşak takip etmektedir (TÜİK, 2017). Veriler incelendiğinde yoksulluk ve bölgesel özellikler

arasında bir ilişki kurmak mümkündür. Türkiye’de bölgeler arası gelişmişlik farklarının oldukça yüksek olması ve bölgeden bölgeye devlet yatırımlarının değişiklik göstermesi bu durumun sebeplerindedir.

Tüm bu bilgilerin ışığında günümüzde yoksulluğun Türkiye’yi ekonomik, sosyal ve çevresel faktörlere bağlı olarak etkilediğini söylemek yanlış olmayacaktır. Gerek Türkiye’de, gerek gelişmekte olan diğer ülkelerde, gerekse gelişmiş ülkelerde yoksulluk konusu büyük bir sorun olmaya devam etmektedir. Çalışan yoksullar, işsiz yoksullar, çocuk yoksullar, engelli yoksullar, göçmen yoksullar, ucuz emek işçisi olarak görülen yoksullar, yaşlarından ötürü iş hayatından dışlanmış yoksullar, cinsiyetlerinden dolayı ayrımcılığa uğrayan yoksullar yoksulluğun farklı biçimleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bugün Türkiye’de yoksulluğun en ağır biçimlerine maruz kalan yaşlı bireylerin yoksulluğu da yeterince görünür değildir. Yaşlı bireylerin yaşadıkları ayrımcılık deneyimlerine, yoksulluk olgusu eklendiğinde bireylerin hayatlarında neler değiştiğini araştırıp anlamak ve bu çoklu sorunlara nasıl müdahale edileceğini bilmek önemlidir.

TÜRKİYE’DE YAŞLILARIN MARUZ KALDIĞI AYRIMCILIKLAR

Yoksulluk konusu oldukça farklı nüfus kesimlerini etkileyen yanı sıra karşımıza çıkabilen, karmaşık ve çok yönlü bir alandır. Bu nedenle yoksulluk konusunu bir taraftan makro bakış açılarıyla ele alırken, diğer yandan da kişiler özelinde incelemek gerekmektedir. Yaşlı yoksulluğu konusunu irdelemeden önce bu başlıkta yaşlıların maruz kaldığı ayrımcılıklara genel bir bakış yapılacaktır.

Yaşlı bireyler, dezavantajlı başka hiçbir durumları olmadığında bile sadece yaşlarından kaynaklı bazı ayrımcılık ve dışlanmalara maruz kalabilmektedir. Bahsi geçen yaş ayrımcılığı, genç veya yaşlı herkesi etkilemekle birlikte yaşlı bireyleri daha çok etkilemektedir (Buz, 2015: 268). Yaşlıların maruz kaldığı yaşa bağlı ayrımcılık türleri arasında; onların diğer bireyler tarafından muhatap alınmaması, sosyal hayattan dışlanması, üretim faaliyetlerine dâhil edilmemesi, ihmal veya istismar edilmesi, bakıma muhtaç ve her zaman bağımlı olan bireyler olarak etiketlenmesi sayılabilir (Çayır, 2012: 5-8).

Medya da yaşlıların ayrımcılığa maruz kalmasına sebep olabilmektedir. Medyanın kimi zaman yaşlılara yönelik önyargılar oluşturacak ya da onları güçsüz, muhtaç gösterecek yayınları olmaktadır. Bu nedenlerle medyanın da yaşlıların ayrımcılığını isteyerek veya istemeyerek pekiştirdiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

Yaş ayrımcılığını tartışırken konuyu cinsiyet ayrımcılığından bağımsız düşünmek pek mümkün olmamaktadır. Yaşlarından kaynaklı ayrımcılığa maruz kalan bireyler, bir ayrımcılığı da kadın olmalarından ötürü yaşarlar. Kadınların erkeklere oranla ikincil konumda sayılması, eşit fırsat ve olanaklardan yararlanma imkânlarının onlara yeterince sunulmaması, özellikle iş hayatında karşı karşıya kaldıkları dışlanmalar beraberinde ekonomik, sosyal sorunları getirmektedir. Henüz gençken sosyal ve ekonomik hayatta kendine bir erkek kadar yer bulamayan kadın, yaşlandığında bir de yaşa bağlı ayrımcılıklara maruz kalmaktadır (Buz, 2015: 271).

Yaşlıların maruz kaldıkları ayrımcılıklara yönelik müdahaleler çoğu zaman yetersiz kalmaktadır. Yaşlarından kaynaklı karşı karşıya kaldıkları olumsuz deneyimlerin doğal bir sonucu olarak yaşlılar, toplumsal hayattan çekilebilmekte veya toplumsal hayata daha az dâhil olmaktadır. Bu durum da onların maruz kaldıkları ayrımcılıkları kimi zaman pekiştirmektedir. Yaşlı bireylerin maruz kaldıkları ayrımcılıklar eğitim alanında, istihdam alanında, sağlık ve sosyal güvence sorunları alanında yaşanabilmektedir. Yaşlılar ve özellikle yaşlı kadınlar medeni durum kaynaklı ayrımcılıklar ile de mücadele etmektedir. Büyük bir sosyal sorun olan yoksulluk sorununa eklenen bu ayrımcılık kaynaklı problemler, yaşlıların yaşadıkları ayrımcılıklar konusunun da detaylı araştırılmasını gerektirmektedir.

Eğitim Alanındaki Ayrımcılık

Sosyal eşitsizlikler ve maruz kalınan ayrımcılıkların başında eğitim olanaklarından yeterince yararlanamama gelmektedir (Arun, 2016: 37). Kadınlar erkeklere oranla görece daha az eğitim fırsatı yakalamakta, kimi zaman ataerkil ideolojinin etkisiyle aileleri tarafından okula gönderilmemekte, hatta kimi zaman eğitim almış olmalarına karşın ailesi ya da evlendiği kişi istemediği için istihdama katılamamaktadır. Bu engellemeler ise kadının ilerleyen yaşlarında birine ya da birilerine bağımlı hale gelmesine, yaşlılık döneminde yoksulluk sorunu yaşamasına yol açmaktadır.

2016 yılı itibariyle ilkokul mezunu yaşlıların oranı %43,7, ortaokul ve dengi okullardan mezun olanların oranı %5,9 ve yükseköğretim mezunu olanların oranı %5,8 olarak tespit edilmiştir. Eğitim durumunu toplumsal cinsiyet açısından incelediğimizde ise Türkiye'de okuma yazma bilmeyen yaşlı kadınların oranı, %31,1, yaşlı erkeklerin oranı ise %7,5 olmuştur (TÜİK, 2018). Türkiye'de yaşlı kadınlardan okuma yazma bilmeyenlerin oranı erkeklerin 4 katına ulaşmaktadır.

Eğitim durumu söz konusu olduğunda kadın yaşlıların, erkek yaşlılara kıyasla çok daha dezavantajlı bir durumda olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bu noktada

kadınların eğitim olanaklarına erişiminin erkeklerle eşit olması oldukça gereklidir. Türkiye şartlarında eğitim imkânı ve erişimi genç kadınlar için bile kısıtlı olurken, yaşlı kadınların bu eğitim süreçlerinden geçip meslek ve iş sahibi olması daha da zorlaşmaktadır. Oysa kadın erkek fark etmeden yaşlı bireylere de eğitim imkânları sunulmalı, eğitim alma yaşında eğitimini alan kişi yaşlılık döneminde de bu eğitim sonucunda elde ettiği meslekten gelirini elde etmelidir. Politikalar düzenlenirken geçici çözümlerle kısa vadede sorun çözmek değil, bir bireyin doğumundan ölümüne varlığını maddi manevi sürdürebilmesi için gerekli koşulların sağlanması gerekmektedir. Bireylerin yaşam boyu öğrenme hakkı ellerinden alınmamalı, yaşları her ne olursa olsun almak istedikleri eğitim programlarına erişimleri sağlanmalıdır.

İstihdam Alanındaki Ayrımcılık

Çalışma yaşamında ortaya çıkan yaşa bağlı ayrımcılıklar konusunda hem yapısal sorunlar, hem de kalıp yargılardan bahsetmek mümkündür. Günümüzde gitgide yaşlı bireyler için çalışma yaşamına katılmak imkânsız hale gelmektedir (Çayır, 2012: 9). 2017 yılı TÜİK verilerine göre Türkiye genelinde 15 yaş ve üzeri yaştakilerde işsiz sayısı 695 bin kişi artarak 3 milyon 985 bin kişi olmuştur. İşsizlik oranı ise 1,9 puanlık artış ile %13 seviyesinde gerçekleşmiştir (TÜİK, 2017).

Genç nüfusun dahi iş bulmakta zorlandığı bir ortam da yaşlı bireylerin istihdama katılması ya da istihdam içinde kalması olumsuz karşılanabilmektedir. Adeta bir bayrak teslimi olarak algılanan istihdam olanaklarının, yaşlılardan gençlere verilmesi beklenmektedir. Emeklilik ile birlikte gelirin oldukça azalması ise yaşlı bireylerin yoksulluk sınırının altında yaşamasına yol açmaktadır. Hele ki emeklilik döneminden önce de yoksulluk deneyimi olan bireyler bu yoksulluğu emeklilik sonrasına taşımakta ve daha da yoksullaşmaktadır. Yaşlı bireyler kendi yetenekleri ve isteklerine dayalı işlerde çalışmamakta, pek çok sektörde yaş sınırına takılmaktadır. Bu durumun doğal bir sonucu olarak geçimlerini sağlayabilmek için geçici, günlük işlerde, kimi zaman kayıt dışı çalışmaktadır (Buz, 2015: 275).

Çalışma yaşamında görülen ayrımcılık türünün kadına yöneldiğinde daha görünür olduğu ve daha ciddi boyutlara ulaştığı görülmektedir. Ülkemizde yaşlı kadın ve yaşlı erkek nüfusun yıllık ortalama gelirleri kıyaslandığında da önemli farklılıklar bulunmaktadır. Yaşlı erkeklerin yıllık ortalama gelirleri, yaşlı kadınlara oranla daha fazladır. Bu gelirin adaletsiz dağılımı ise beraberinde kadınlar arasında yoksulluğu ve yoksulluğun yaygınlaşması durumunu meydana getirmektedir (Arun, 2016: 40). Kadınlar erkeklere oranla daha düşük ücretler alarak çalıştığından veya kadının

kayıt dışı çalıştırılma eğilimi daha fazla olduğundan ilerleyen yaşlarda kadın erkeğe oranla daha ikincil bir konuma itilmekte, daha muhtaç olabilmektedir. Ücretlerde görülen toplumsal cinsiyet temelli eşitsizliklerin bir sonucu olarak emeklilik sistemleri de bu eşitsizliği bir kez daha pekiştirmektedir (Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politika Forumu, 2010).

Sağlık Alanındaki Ayrımcılıklar ve Sosyal Güvencesizlik Sorunu

Yaşlılara yönelik sağlık alanında uygulanan ayrımcılıklar üzerinde durulması gereken önemli diğer bir durumdur. Yaşlılar yaşlarına bağlı olarak sağlık hizmetlerine diğer bireylere oranla genellikle daha çok ihtiyaç duyar. Buna karşın yaşlılara sunulan sağlık hizmetleri incelendiğinde karşımıza maddi yetersizlikler sonucu eşit olmaksızın uygulanan sağlık politikaları çıkmaktadır.

Sosyal güvencesiz çalışma ya da bu sisteme dâhil olamama beraberinde ekonomik sıkıntıları getirmektedir. Sağlık kadar temel bir hak ve gereksinime maddi imkânsızlıklar nedeniyle ulaşamayan yaşlılar yoksulluk döngüsüne dâhil olmakta ve bu döngüden kurtulamamaktadır.

Yaşlılar ile ilgili önemli bir veriye Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı kayıtlarından ulaşmak mümkündür. 2022 Sayılı "65 Yaşını Doldurmuş Muhtaç, Güçsüz ve Kimsesiz Türk Vatandaşlarına Aylık Bağlanması Hakkında Kanun" a göre muhtaç olmalarından ötürü ödemelerden yararlanan yaşlıların sayısı 2016 yılında 620 bin 19 kişiye ulaşmıştır. Yaşlı nüfus içerisinde muhtaç aylığından yararlananların oranı ise %9,3 olarak karşımıza çıkmaktadır. Yaşlılara ödenen yıllık ortalama yardım tutarının kişi başı ücreti 2 bin 548 TL'dir (TÜİK, 2017). Yardım alan yaşlı sayılarının ve bu yaşlıların yaşlı nüfus içerisindeki oranlarının artması, yaşlı yoksulluğunun da arttığının bir göstergesidir.

Durumun bir de kadın yönü incelendiğinde çok daha vahim sonuçlara ulaşmak mümkündür. Kadınlar erkeklerle kıyaslandığında sosyal güvenlik sistemlerine erişim konusunda oldukça dezavantajlı durumdadır. Çoğu zaman kadın, henüz yaşlanmadan hanedeki başka bir bireye bağımlı bir hayat yaşamaya başlamaktadır. Yaşı ilerledikçe bu durum tekrar tekrar pekiştirilmektedir.

Sosyal güvencesizlik sorunu tam da bu noktada hayati öneme sahip olmaktadır. Kadınlar istihdam içinde kendilerine çoğu zaman kayıt dışı yollarla yer bulmaktadır. İlerleyen süreçlerde ise bu kayıt dışılık sosyal güvenceden yoksun olmayı getirmektedir.

Medeni Durumdan Kaynaklı Ayrımcılık

Medeni durumlardan kaynaklı ayrımcılıklar daha çok kadınlara yönelmektedir. 2005 yılında yapılan bir araştırmada Türkiye'deki yaşlıların cinsiyetlere göre medeni durumları incelenmiştir. Araştırma sonuçları neredeyse her yaş grubunda yaşanan cinsiyet eşitsizliğinin bireylerin medeni durumları konusunda da yaşandığını gözler önüne sermektedir. Yaşlı kadınların binde 9'u hiç evlenmemişken, binde 8'i boşanmıştır (Hane Halkı Bütçe Anketi, 2005). Bireyler genellikle evlilik deneyimini yaşamaktadır.

Türkiye'de yaşlı erkeklerin %90,3'ü evli durumdayken, yaşlı kadınlardan evli olanların oranı %52'lerde seyretmektedir (Arun ve Arun, 2011: 1518-1520). Türkiye'de kadınların %46,4'ü duldur, ancak aynı oran erkeklerde yalnızca %9,4 olarak karşımıza çıkmaktadır (Buz, 2015: 272).

Türkiye'de yaşlı nüfusun medeni durumlarını gösteren güncel verilere göre ise yaşlı kadın nüfusunun %2,5'inin hiç evlenmemiş, %44,3'ünün resmi nikâhla evli, %3,4'ünün boşanmış, %49,8'inin ise eşi ölmüş olduğu görülmüştür. Aynı oranlar erkek nüfus için ise şöyledir: %1,2'sinin hiç evlenmemiş, %83,4'ünün resmi nikâhla evli, %3'ünün boşanmış, %12,5'inin eşi ölmüş olduğu tespit edilmiştir (TÜİK, 2018). Bu farklılığın oluşmasının nedenlerinden biri olarak toplumun kadına bakış açısı gösterilebilir. Eşini kaybeden kadının yeni bir evlilik yapması toplum tarafından olumsuz karşılanmakta; kadının, çocuklarının ve evinin bakım sorumluluğunu alması beklenmektedir.

Davidson (2002) yaptığı araştırmanın sonucuna göre, kadınların dul kalma durumunun ardından bir kez daha evlenmek konusuna sıcak bakmadıkları ve bunun nedeninin eşlerine bakım vermek istememeleri olduğu sonucuna ulaşılmıştır (s. 57-58). Bu araştırma sonucu da kadınların dul kalma sürelerinin erkeklere oranla uzun olmasının nedeninin toplumun kadına dayattığı bakım sorumluluğu olduğunu göstermektedir.

Kadınların bakım sorumluluğunun senelerce devam etmesi, yaşlandıklarında dahi onlara bakım sorumluluklarının yüklenmesi, bunun bir sonucu olarak çalışma hayatında tercih edilmemeleri, çalışma hayatlarının kesintiye uğraması ve emeklilik sürecine erişmeden iş hayatından çekilmeleri ya da ulaşırsalar dahi erkeklere kıyasla daha az tazminat ve emekli maaşı almalarına sebep olmaktadır (Ginn, 2003; Akt., Buz, 2015).

Türkiye’de medeni durumdan kaynaklı eşitsizliklerin bir nedeni de toplumsal cinsiyetin etkisidir. 60-64 yaş aralığındaki evli erkek oranları, aynı yaş grubundaki evli kadın oranları ile karşılaştırıldığında kadınların erkeklere kıyasla daha erken yaşlarda yalnız kaldığı ve tekrar evlenme deneyimini oldukça az yaşadığı görülmektedir. Bu oranlar arasındaki farklar yaş ilerledikçe daha da artmaktadır. 90 yaşın üstündeki evli erkeklerin oranı %40 iken, aynı yaş grubundaki kadınların oranı yalnızca %5,7 olarak tespit edilmiştir (Arun ve Arun, 2011: 1519-1520).

Türkiye koşullarında dul teriminin kullanımı noktasında da kadın ve erkek yaşlılar arasında farklılıklar bulunmaktadır. Dul olmak terimi daha çok kadınlar üzerine yapılmakta ve onlara aitmiş gibi düşünülmektedir. Türk Dil Kurumu[TDK]’nın dul kadın tanımına bakıldığında dehşete düşmemek elde değildir. TDK’ya göre tanım şöyledir: “Kocasını ölüm yoluyla yitiren, bundan dolayı toplumun bu durumda koymuş olduğu kuralları, kaçınmaları uygulamak zorunda olan kadın.” (2019). Oysa dul kalma deneyimi hem kadın, hem erkek için aynı anlamlara gelmektedir. Ancak erkekler gerek dul kalma sürelerinin kadınlara oranla daha kısa olabilmesi, gerekse terimin toplum arasında gerçek anlamı dışında anlamlara çekilmesi gibi nedenlerle bu terimi tercih etmemektedir. Kadın ve erkek arasındaki bir diğer ayrım da buradan çıkmaktadır. Kadının dul kalma deneyiminin ardından toplumun ona koyduğu kurallara uyması zorunlu görünmektedir.

YAŞLI YOKSULLUĞU

Yaşlıların maruz kaldığı ayrımcılıkların yanı sıra, yaşlılık döneminde gerek sağlık harcamalarının artması, gerekse gelir getirici faaliyetlerin kesintiye uğraması gibi nedenlerle önemli ekonomik sorunlar yaşanmaktadır. Düşük sosyo-ekonomik düzey içerisinde değerlendirilecek durumda olan yaşlı bireyler, yaşlanmanın etkisiyle iş hayatından soyutlandıklarında yoksulluklarının kronikleşmesi durumuyla karşı karşıya kalmaktadırlar. Herhangi bir iş yerinde çalışsalar dahi düşük ücretlerle çalışmaktadırlar (Danış, 2009: 71-72). Bu konuda yeterli ölçüde yasal düzenlemelerin olmayışı konuyu daha karmaşık hale getirmektedir.

TÜİK verilerine göre, yoksulluk oranı yaşlı nüfus için 2011 yılında %17 iken 2015 yılına gelindiğinde bu oran %18,3’e kadar yükselmiştir. 2016 yılında ise yaşlı nüfus için yoksulluk oranı %16 olmuştur. Yaşlı yoksulluğu cinsiyet bazında irdelendiğinde ise yoksul yaşlı kadın oranının, yoksul yaşlı erkeğe oranla daha yüksek olduğu görülmektedir. 2011 yılında yaşlı erkek nüfus oranı %15.9 iken bu oran 2015 yılında %17.8’e yükselmiştir. 2016 yılı itibarıyla ise yoksul erkek oranı %14,7’ye gerilemiştir.

Aynı yılla arasında yaşlı kadın nüfusu oranı incelendiğinde ise 2011 yılında %17.9 olan oran 2015 yılında %18.6'ya çıkmıştır. 2016 yılında ise %17 olarak tespit edilmiştir. Görüldüğü gibi yaşlı kadının yoksulluk oranı, yaşlı erkeğin oranından daha yüksektir (TÜİK, 2018).

Yaşlı yoksulluğunu ortadan kaldırmak veya etkilerini azaltmak amacıyla bugün en sık kullanılan yöntemler, emeklilik sistemleri ve yaşlılık sigortalarıdır (Komşu, 2014: 376). Hayatını idame ettirebilecek miktarda kendi geliri olan yaşlı, kimseye muhtaç olmadan yaşamını uzun yıllar sürdürebilir. Üretim ve tüketim süreçlerine katılarak yoksulluk döngüsüne hiç girmeyebilir ya da girdiyse bile kısa sürede bu döngüden kurtulabilir. Ancak sosyal güvence ve sigortalardan yoksun ya da emekli geliri olmayan bir yaşlı için, gerek toplumsal baskılar gerekse yaşlanmanın etkisiyle oluşabilecek belli başlı yetersizlikler, çalışmasının ve para kazanmasının önünde engel oluşturabilmektedir. Bu durum da yaşlının yoksullaşmasına neden olan en önemli faktörlerden biridir.

Emeklilik ve yaşlılık sigortalarının yanı sıra, yaşlı bireylerin istedikleri durumlarda yeniden mesleki eğitim imkânlarına ulaşımının sağlanması da oldukça önemlidir. Yaşlı bireyler genellikle çalışamaz olarak nitelendirildikleri için istihdam olanakları kısıtlanmaktadır. Bir de buna eğitim imkânsızlıkları eklendiğinde kendini geliştirmek ya da en azından ekonomik sorunlarını hafifletmek için yetenekleri çerçevesinde mesleki eğitim almak isteyen yaşlıya bu şans verilmemektedir. Böylece yaşlı birey gelir getirici bir iş imkânına ulaşamamakta ve ekonomik bir gücü ya da geliri de yoksa ya da ailesi tarafından maddi olarak desteklenmiyorsa yoksul konuma itilmektedir.

Tüm bu olumsuz durumlardan yaşlı ve yoksul kadınlar daha çok etkilenmektedir. Yaşlı kadınlar, yaşlı erkeklere oranla yoksulluk deneyimini daha derinden ve şiddetli hissetmektedir. Bunun nedenleri arasında ataerkil ideoloji vardır. Kadının her zaman erkeğe oranla geride durmasının beklenmesi, yapısal engeller yüzünden kısıtlı olanaklara erkekler kadar dahi ulaşamaması onu olduğundan daha yoksul bir konuma itmektedir.

Kadının sosyal güvencesiz olarak çalıştırılmasının yanı sıra ev içi emeği her zaman yok sayılmıştır. Daha önce de belirtildiği gibi tıpkı bakım verme görevi gibi ev işleri de tamamıyla kadına yüklenmiş durumdadır. Böylece kadın gelir getirici bir işte çalışmadığı gibi evin içinde ücretsiz işçi gibi çalışmaktadır. Türkiye'de yapılan araştırmalar ve açıklanan istatistikler yaşlı kadının ev içi emeğinin görünmediği veya

yok sayıldığını göstermektedir. Evin bakım sorumluluğu, yaşı ne olursa olsun kadının asli görevi olarak görülmektedir. Yaşlı kadın kendi çocuklarının ve evinin bakım sorumluluğunun yanı sıra, torunlarının bakım sorumluluğunu da hiçbir bedeli olmaksızın yüklenir (Ulutaş, 2009: 27).

Yaşlı bireylerin kayıt dışı çalıştırılması sorunu da oldukça önemli bir yoksulluk nedenidir. Bireyler çoğu zaman yaşlarının imkân sağladığı boyutların çok üzerinde çalışmakta ama yoksul yaşlı olmaktan kurtulamamaktadır. Kayıt dışı çalışma durumunun kadınlarda daha yüksek olduğu bilgilerine istatistiki verilerden ulaşmak mümkündür. Kadınlar genellikle sosyal güvenceleri olmadan çalıştırılmaktadır. Böylece genel nüfus içerisinde çalışan yoksul statüsüne bağlı olarak yoksul kadın yaşlı payı artmaktadır (Ulutaş, 2009: 28).

Yoksulluk konusunda yaşlıların dezavantajlı durumları için de daha dezavantajlı konumdaki yaşlı kadın yoksullukları önemli bir noktadır. Yoksulluğun kadınlaşması olarak da ifade edilen kavramın odak noktası, kadınların bütün yoksullar içinde çoğunlukta olduklarıdır (Açıkgöz, 2010).

Yoksul yaşlı sorunu bugün gitgide büyümektedir. Bu sorunun kadın boyutu ise oldukça kritiktir. Müdahale planları oluşturulurken konuyu toplumsal cinsiyet perspektifinden de düşünmek gereklidir.

TÜRKİYE'DE YAŞLI YOKSULLUĞU İLE MÜCADELE PROGRAMLARI

Türkiye gelişmekte olan bir ülke olmasına karşın yaşlı yoksulluğu ile mücadele etme konusunda oldukça yetersiz kalmaktadır. Bu durum ilerleyen süreçlerde Türkiye'yi ekonomik anlamda şimdi olduğundan daha çok zorlayacaktır. Yaşlı ve yoksul nüfusun; sosyal hizmet, bakım, sosyal güvenlik ve sağlık ihtiyaçlarına ilişkin gereksinimlerini karşılamak amacıyla devletin ayırması gereken ekonomik pay devlet tarafından karşılanmadıkça ve kalıcı çözümler bulunmadıkça Türkiye için önemli bir sosyal sorun olmaya devam edecektir (Kahrıman, 2014).

Günümüzde Türkiye'de yaşlı yoksulluğunun önüne geçmek amacıyla yürütülen bazı çalışmalar söz konusudur. Bu çalışmaların bir kısmı devletin kurumları tarafından, bir kısmı ise sivil toplum kuruluşları veya gönüllü kuruluşlar aracılığıyla yürütülmektedir. Türkiye'de bu amaçla görev yapan belli başlı kurumlar Sağlık Bakanlığı, Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Belediyeler veya kimi zaman da özel kuruluşlardır (Kömürcü, 2014).

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı 2011 yılından itibaren aile yapısının güçlendirilmesini temel alarak çocuk, kadın, yaşlı, engelli vatandaşlara yönelik stratejiler geliştirmektedir. Bakanlık 633 sayılı KHK ile de Özürlü ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nü kurmuştur. Bu genel müdürlük, yaşlıların ayrımcılığa maruz kalmadan sosyal hayata katılımlarını, onurlu bir yaşam sürmelerini ve yaşlı refahının artırılmasını amaçlamaktadır. Bakanlığın yaşlı yoksulluğuna yönelik ihtiyaç sahiplerinin kendilerine ulaşabilmeleri amacıyla oluşturduğu Alo 183 Sosyal Hizmet Danışma Hattı, Alo 144 Sosyal Danışma Hattı ve Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı gibi hizmetleri söz konusudur. Bakanlık 2018 yılı itibariyle Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı adı ile faaliyetlerini sürdürmektedir (Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı [AÇSHB], 2018).

2022 sayılı kanun ile 65 yaşını doldurmuş hiçbir güvencesi olmayan, ihtiyaç sahibi yaşlıya aylık bağlanmaktadır. Yaşlı aylığı bağlanırken muhtaçlık tespiti yapılmaktadır. Bu konuda olumlu bir gelişme olmuştur. Önceden yaşlı aylığı bağlanırken hane geliri temel alınırken, yapılan yeni düzenleme ile birlikte hane geliri uygulaması kaldırılmış, yerine sadece kişilerin kendilerinin ve eşlerinin gelirlerini dikkate alan bir uygulama getirilmiştir. Bu durum çocuklarının yanında kalan ve bakıma ihtiyacı olan yaşlıların lehine bir düzenleme olarak düşünülebilir. Yaşlı aylığı üç ayda bir olmak üzere mart, haziran, eylül ve aralık aylarında ödenmektedir (Yücel, 2017).

Olumlu bir gelişme olarak düşünülen bu uygulamanın kıstasları incelendiğinde ise yaşlı yoksulluğu ile mücadelede oldukça yetersiz kaldığı aşikârdır. Hem aylığın bağlanması için kişi başına düşmesi gereken gelirin oldukça düşük olması, hem de aylığın çok cüzi bir miktarlarda olması uygulamanın olumsuz yanları olarak karşımıza çıkmaktadır.

2017 gelindiğinde yaşlı aylığı adı altında toplam 620 bin 19 kişiye aylık bağlanmıştır. Yaşlı aylığının aylık tutarı ise 228,35 TL'dir (AÇSHB, 2018)

Bakanlık tarafından Evde Bakım Yardımı diğer bir yaşlı yoksulluğu ile mücadele programı olarak karşımıza çıkmaktadır. 2828 sayılı kanunun ek maddesinde konu ile ilgili şu ifade yer almaktadır:

“Her ne ad altında olursa olsun her türlü gelirler toplamı esas alınmak suretiyle, hane içinde kişi başına düşen ortalama aylık gelir tutarı, asgari ücretin aylık net tutarının 2/3'ünden daha az olan engellilerin [veya yaşlıların] muhtaç sayılacağı ve bunlardan bakıma ihtiyacı olan engellilerin [veya yaşlıların] evde bakımının

desteklenmesi amacıyla sosyal yardım ödeneceği, ortalama aylık gelir tutarının hesaplanmasında, hanede birden fazla bakıma ihtiyacı olan engelli [veya yaşlı] bulunması halinde, birinci bakıma ihtiyacı olan engelliden [veya yaşlıdan] sonraki her bakıma ihtiyacı olan kişinin iki kişi sayılacağı” belirtilmiştir (AÇSHB, 2018).

Evde bakım yardımından 2016 yılı itibariyle toplam 481.141 kişi yararlanmıştır. Evde bakım aylığının, aylık miktarı ise 932,59 TL olarak kararlaştırılmıştır. Evde bakım aylığı her ayın 15’i ile 31’i arasında yatırılır (Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2018). Yardımın miktarı ve koşulları yaşlı aylığına oranla daha tatmin edici olmasına karşın, bağlanma şartında tüm hane gelirinin temel alınması yoksul yaşlıların bu yardımdan yararlanması önünde engel oluşturmaktadır. Yoksul yaşlı ile aynı evde yaşayan kişinin, bu yaşlının ihtiyaçlarını gidermesi noktasında ne kadar yeterli ya da hakkaniyetli davrandığı diğer bir tartışma konusudur. Sadece aynı evi paylaşan kişilerin birbirlerinin gereksinimlerini giderme noktasında adil davranması bu ek madde ile kişilerin vicdanına bırakılmış durumdadır.

Yoksulluk ile mücadele noktasında önemli rol oynayan bir diğer gelişme ise eşi vefat etmiş kadınlara yönelik düzenli nakdi yardım programıdır. 2011 yılı itibariyle pilot illerde uygulanmaya başlayan yardım programı 2012 yılında yürürlüğe girmiştir. AÇSHB 2016 Faaliyet Raporu’na göre 2015 yılında toplam 295.697 kadına yardım yapılmıştır. 2016 yılında ise bu sayı 289.987’ye yükselmiştir. Eşi vefat etmiş kadınlara yönelik düzenli nakdi yardım programının yardım miktarı 2016 yılı itibariyle aylık 250 TL olmak üzere iki ayda bir 500 TL olarak verilmektedir (AÇSHB 2016 Yılı Faaliyet Raporu). Uygulamanın eleştirilecek bazı yanları bulunmaktadır. Bunlardan ilki yardım alan kadının başka bir erkek ile ilişkisi olması durumunda yardımın kesilme durumudur. Kadının başka bir erkek ile birlikte yaşamasının tespiti sonucunda verilen yardımın kesileceği ve bu denetlemeyi yerel yönetimlerin yapacağı bilinmektedir. Bu durum da kadının aldığı yardıma karşılık özel hayatını her ay bir yerel yetkiliye açacağını göstermektedir. Kadının medeni durumu her ay kontrol edilmesine karşın, yoksulluk halinin devamı yıllık kontroller ile yapılmaktadır (Sallan Gül ve Bayram, 2018: 39). Buradaki çelişkiye dikkat çekmek gerekir. Programa yönelik diğer bir eleştiri ise ihtiyaç sahibi kadına verilen yardım miktarıdır. Yardımdan faydalanmak isteyen kadının hiçbir gelirinin olmaması gerekmektedir. Türkiye şartlarında ise 250 TL ile değil geçinmek, aylık yemek masrafını karşılamak dahi mümkün değildir.

Türkiye’de yaşlılara yönelik politikaların ve mücadele programlarının daha çok yaşlı yoksulluğunu azaltmak amacıyla geliştirildiği söylenebilir. Bu durum yaşlı yoksulluğu ile mücadele noktasında oldukça önemli ve değerlidir. Ancak gerek program veya politikaların sürekliliği sağlayamaması, gerekse yoksulluğu ortadan kaldırmaya yönelik kalıcı çözümler getirememesi gibi nedenlerle uygulamalar eleştiriye açık hale gelmektedir. Yaşlı yoksulluğu ile çalışılırken konuyu, yaşlılara yönelik toplumun içinde görünür olan veya olmayan ayrımcılıklardan bağımsız düşünmek mümkün değildir. Bu nedenle geliştirilen politikalarda yaşlıların yalnızca ekonomik muhtaçlığı değil, Amartya Sen’in literatüre kattığı kapasite ve yapabilirliği titizlikle çalışılmalıdır.

Dünya ülkeleri artan yoksul yaşlı nüfusa yönelik kalıcı ve kökten çözümler üretme eğilimindedir. Aktif yaşlanma çalışmaları, yaşlıların günlük yaşamlarını kolaylaştırıcı uygulamaları, yaşlıların henüz yoksullaşmadan istihdam hayatında tutulması, katılımının arttırılmaya çalışılması bu eğilimlerden birkaçını oluşturmaktadır. Nitekim kimi zaman dünya ülkelerinin bu çabaları da yetersiz kalmaktadır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Yaşlılara yönelik ayrımcılıklar ve ekonomik yetersizlikler süregelen bir sorun olarak karşımızdadır. Öncelikle devlet politikası olarak yaşlıların bakımı, korunması ve gözetiminin bir hak olduğu anlayışı hem devlet yetkililerince hem de hak sahiplerince bilinmelidir. Devlet yasalarla bu hakları uygulamaya dönük hale getirmelidir. Sadece yazı üzerinde kalan bazı maddelerle yaşlıların korunamayacağı, yaşlı yoksulluğunun önüne geçilemeyeceği açıktır.

Devlet ihtiyaç tespitlerinde bulunurken titiz davranmalıdır. Devletin ulaşamadığı noktalarda yerel yönetimler ve gönüllü kuruluşlar için içine girmelidir. Bu konuda devlet mahallelerde muhtarları, ilçelerde belediyelerin yaşlılara hizmet birimlerini yetkilendirmelidir. Bu yerel yönetimler yoksul yaşlı takibini yaparak onların ihtiyaçlarına yönelik müdahalelerde bulunmalıdır. Yalnızca Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı’na bağlı kurum ve kuruluşlara yaşlıların kendi müracaatlarıyla başvurmaları bölgedeki yoksul yaşlı ihtiyaçlarını belirlemede tek başına yeterli değildir. Bu nedenle yetki yerel ile bölüşülerek gerekli teftiş bakanlık tarafından düzenli yapılmalıdır.

Yaşlı bireylerin hayatın içinde kalamamasının önündeki en büyük engel toplum tarafından onlara uygulanan ayrımcılıklar, baskılar ve önyargılardır. Toplumun bilinçlenmesi amacıyla çalışmalar yoğunlaştırılmalıdır. Yaşlıların güçsüz, sağlıksız, işe yaramaz olarak görülmesinin önüne geçmek amacıyla kamuoyu çalışmaları

yapılmalıdır. Çoğu zaman yaşlıların maruz kaldığı ayrımcılıklar, baskılar ve önyargılar, onları toplum içerisinde öteki konumuna itmektedir. Özellikle bu yaşlı bireylerin ekonomik yetersizlikleri söz konusuysa, herhangi bir sosyal güvenceleri yoksa ya da mevcut sosyal güvenceleri hayatlarını insani bir şekilde idame ettirmeye yeterli olmuyorsa, yaşlı bireyin yoksullaşmaması imkânsız hale gelmektedir. Hiçbir sosyal devletin yaşlı yoksulluğuna sessiz kalması düşünülemez. Aksine sosyal devletler gerek politikalarla, gerekse kamuoyu çalışmalarıyla, kaynaklarını doğru kullanarak kısa vadede yaşlı yoksulluğunu tamamen ortadan kaldırmayı başaramasa da, azaltmayı temel amaç edinmelidir. Uzun vadede ise yoksul yaşlı sorununu değil, yaşlı yoksulluğu sorununu ortadan kaldırmayı hedefleyerek, bunu başarmaya yönelik adımlar atmalıdır. Yaşlı yoksulluğu konusu bireysel bir konu değil aksine tüm toplumu etkileyen önemli bir sosyal sorundur. Bu sorunun çözümünde yaşlıların kısa vadeli ihtiyaçlarını gidermeye yönelik geçici çözümler yerine yaşlıları hayatta canlı ve mutlu tutabilecek sistemler üzerinde kalıcı çözümler üretmek gerekmektedir. Bu nedenle yoksulluk sorunu yaşayan yaşlıya cüzi miktarlarda ekonomik yardım yapmak yerine onun gelir elde etmesini sağlayacak sistemler üretmek gerekmektedir.

Yaşlanan bireyler çalışma yaşamı içinde kalmak istiyorsa onlara bu imkân sağlanmalıdır. Böylece kendi geçimini sağlamak amacıyla çalışan yaşlı bireyler ekonomik yetersizlikler yaşamayacak ve yoksulluk çukuruna düşmeyecektir. Çalışma gücü ve arzusu olan yaşlıların çalışma yaşamında yer alması teşvik edilmeli ve kendilerine bu konuda fırsatlar tanınmalıdır. Özellikle kırsal alanlarda bulunan ve küçük aile çiftliklerinden gelir elde etmeye çalışan yaşlıların devlet tarafından teşvik edilmesi gerekmektedir. Devlet yaşlı çiftçilerden vergi almamalı, onların üretimini desteklemelidir.

Yaşlı yoksulluğu ile çalışılırken karşılaşılan en önemli problemlerden biri de kayıt dışı çalıştırılma konusudur. Ülkemizde bu konudaki istatistiklere bakıldığında kayıt dışı çalıştırılan yaşlı sayısının oldukça yüksek olduğu görülmektedir. Bu durum da yaşlı çalışma hayatından çekildiğinde ona sosyal güvencesiz ve emekli maaşı olmaksızın bir yaşamın kapılarını açmaktadır. Sonuç olarak yaşlı birey kendini yoksulluğun merkezinde bulmaktadır. Oysa kayıt dışı çalıştırılma sorununa çözüm bulunması yaşlıların kendi kendini geçindirmelerine olanak sağlayarak onları güçlendirecektir. Bu amaçla kayıt dışı çalıştırılmanın önüne geçmek için denetimler sıklaştırılmalı, kayıt dışı eleman çalıştıran işverenlere yaptırımlar uygulanmalıdır.

Günümüzde Türkiye’de yaşlılık ve evde bakım maaşları devletlerin yaşlı yoksulluğu ile mücadelede başvurabilecekleri bir diğer yöntemdir. Ancak maaşların bağlanma koşullarına ve miktarlarına bakıldığında yeterli olmadığı görülmektedir. Kimi zaman 1 Türk Lirası daha fazla geliri olduğu için ihtiyaç sahibi yaşlıya yardım bağlanamamaktadır. Bu nedenle 6353 sayılı kanunun 12 ve 13. maddelerinde değişiklikler yapılmalıdır. Bu kanun maddesine göre yaşlı ve ihtiyaç sahibi bireye maaş bağlanırken hanede yaşayanların her türlü gelirler toplamı esas alınmaktadır. Herhangi bir sosyal güvencesi olmayan ya da ekonomik olarak bakıma ihtiyacı olan yaşlılara, hayatlarını tek başlarına devam ettirebilecekleri miktarda maaş bu kriter değiştirilerek bağlanmalıdır. Aksi takdirde yaşlıların bakımı hanedeki bireylerin insafına bırakılmaktadır. 65 Yaşını Doldurmuş Muhtaç, Güçsüz ve Kimsesiz Türk Vatandaşlarına Aylık Bağlanması Hakkında Kanun’da ise aylık gelirin düşüklüğü önemli bir problemdir (AÇSHB, 2019). Bu kanun kapsamında yaşlılara bağlanan aylıkta iyileştirmelere gidilmesi ve aylık maaş miktarının artırılması gerekmektedir. Evde bakım ve yaşlılık maaşları bir yardım çatısı altında geçici olarak değil, yıllarca o devlete verilen katkıların bir getirisi olarak sürekli olmalıdır. Bu maaşın verilen hak değil, kazanılan hak olarak görülmesi içselleşmesi açısından oldukça gereklidir.

Yoksulluk döngüsüne girmiş ya da girmek üzere olan yaşlı bireyler, eğer yaşam boyu öğrenme haklarını kullanmak istiyorlarsa onların gerekli kurslara yönlendirilmesi gerekmektedir. Yaşlanan bireylerin köşelerine çekilip etkisiz hale gelmesine neden olabilecek her türlü kısıtlama ile mücadele etmek oldukça önemlidir. Yaşlı kulüpleri veya danışma merkezleri bu konuda aktif rol oynamalıdır. Yaşlı bireyler hobilerine uygun kurs ya da etkinliklere yönlendirilmelidir. Belirli aralıklarla düzenlenen kermes, sergi etkinlikleri ile bir ürün ortaya çıkaran kurslara katılım gösteren yaşlıların bu ürünlerinin satışı gerçekleştirilmelidir. Böylece hem yaşlılar toplum ile iç içe bir organizasyona katılmış olur, hem de kursta öğrendiklerini uygulayarak gelir elde edebilir.

Türkiye’de başarılı yaşlanmanın ve yaşlı işlevselliğinin sürdürülmesi ve yaşlı katılımının artırılması amacıyla sosyal anlamda önemli değişimler gereklidir. Türkiye’de yaşlılara yönelik kulüpler, gündüzlü bakım veren kurumlar vardır. Yaşlılar bu kulüp ve kurumlarda kimi zaman sosyalleşmekte, kimi zaman yeni hobiler edinmekte, kimi zaman ise bu hobilerden gelir elde edebilmektedir. Ancak Türkiye’de bu kulüplerin yaygınlığı ve erişilebilirliği oldukça önemli bir sorundur. Yaşlıların gündüz bakımını sağlayacak, onların maddi manevi iyilik hallerini arttıracak merkezler çok sınırlı sayıdadır. Birçok yaşlının ise bu kulüp ve

kurumlarından haberi bile yoktur. Yoksul yaşlı birey bu kulüp ve danışma merkezlerinden ücretsiz olarak yararlanmalıdır. Hemen her ilçede bu kulüp ve kurumların açılmasında devlet aktif rol oynamalıdır. Böylece ikamet ettikleri bölgeye göre yoksul yaşlılar ücretsiz olarak buralardan yararlanmalıdır. Ulaşım ise bağlı oldukları ilçelerin belediyelerince ücretsiz yapılmalıdır.

Yaşlı bireylere karşı uygulanan tüm bu olumsuz ayrımcılıkların kaldırılmasına yönelik çalışmalar planlanırken, medyanın gücünden faydalanmak yararlı olacaktır. Ancak ne yazık ki, medya gücünü her zaman istedik şekilde kullanmamaktadır. Çoğu zaman yazılı ve görsel medyada yaşlılar yok sayılmakta, ya da güçsüz, kimsesiz, iş yapamaz konumlarda gösterilmektedir. Bu durumda toplumun yaşlılara bakış açısını etkilemekte ve onlara karşı önyargı oluşturmaktadır. Tüm bu olumsuzlukların önüne geçmek amacıyla medyada yaşlılara karşı olumsuz bakış açısı geliştirebilecek haberler, görüntüler, projeler engellenmelidir. Aksine yaşlıların deneyimlerinden faydalanmanın önemini kavratmak amacıyla tasarlanan projeler medyada daha çok yer almalıdır. Kamu spotlarıyla bu durum desteklenmelidir. Medyanın gücü kullanılmalıdır. Yaşlılara yönelen önyargılar medyanın yardımıyla kırıldığında, yaşlılar kendilerine ekonomik, sosyal, kültürel hayatta daha çok yer bulabilecektir. Böylelikle yaşlı yoksulluğu sorununa da dikkat çekilecektir.

Toplumun yaşlılık dönemi algısını değiştirmek oldukça önemlidir. Komşu (2014)'nin da söylediği gibi medya gücünün yanı sıra Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı halk eğitim merkezlerinde topluma yaşlılık dönemi hakkında zorunlu eğitimler verilmelidir (s. 387). Bu eğitimin çift yönlü yararı olacaktır. Hem bu eğitimi alan bireyler yaşlandıklarında kendilerini bekleyen süreci öğrenebileceklerdir, hem de yaşlılar kendini anlatma ve önyargıları, yanlış kabulleri kırma imkânı elde edeceklerdir.

Yaşlı yoksulluğu ile mücadele ederken konuyu toplumsal cinsiyet perspektifinden ayırmak çok mümkün olmamaktadır. Yaşlı kadınlar, yaşlı erkeklere oranla tüm bu olumsuzluklardan daha çok zarar görmektedir. Kadınlar eşlerini kaybettiklerinde veya boşandıklarında ise toplum tarafından bazı önyargılı tutumlarla karşı karşıya kalabilmektedir. Toplumun kadına dayattığı bazı roller nedeniyle kadınlar dulluk deneyimini kimi zaman ağır bir şekilde deneyimlemektedir. Bunun doğal bir sonucu olarak ise ayrımcılığa maruz kalmaktadır. Yaşlı bireylere yönelik medeni durum kaynaklı ayrımcılıklarla mücadele amacıyla yaşlı yoksulluğu konusunda toplumsal cinsiyet perspektifi ile de çalışmalar yapılmalıdır. Konunun önemi gözler önüne serilmeli ve eşitlikçi politikaların hazırlanmasına yönelik işe vuruk adımlar atılmalıdır.

İlk iş Türk Dil Kurumu'nun dulluk kavramında değişime gitmek olmalıdır. Devamında ise AÇSHB'nin kadın birimleri ve kadın alanında çalışan sivil toplum kuruluşları ile işbirliği gereklidir. Kadının toplumda temsili konusunda ortak çalışmalar yürütülmelidir. Bu amaçla yaşlı kadınların bakım sorumluluğu hafifletilmeli, onların gelir getirici işlerde çalışmasının önündeki engeller aşılmalıdır. Kadınlar tıpkı erkekler gibi yaşamın merkezine çekilmeli, kendilerine özel ve kamusal alanda eşit fırsatlar tanınmalıdır.

Toplumda var olan kadının temel sorumluluğunun bakım vermek olduğu algısı değiştirilmelidir. Bu algının oluşmasında devletin ve sosyal politikaların da etkisini yadsımamak gerekir. Çok kısa bir süre önce pilot illerde denenmeye başlayan 'Babaanne ve Anneanneye Çocuk Bakım Parası' projesi akıllara şu soruları getirmektedir: Babaanne veya anneannenin asli görevi torun bakmak mıdır? Bu görevleri yalnızca kadınlar mı yerine getirmelidir? Neden uygulamada dedelere yer verilmemiştir? Bu gibi uygulamaların eyleme geçmesi esnasında gerekli kontrollerin ve düzeltmelerin yapılması çok önemlidir. Kadına maddi destek olarak görülen ve belki de bu amaçla kullanıldığında olumlu sayılabilecek bir uygulamanın bile toplumsal cinsiyet eşitsizliğini beslediği ortadadır. Projeler hazırlanırken kullanılan dile önem vermek önemlidir.

Tüm bu konularda gerek devletin, gerek kamuoyunun, gerekse gençlerin ve akademisyenlerin yapması gerekenler vardır. Devlet eşitlik politikaları oluşturmalıdır. Yaşlı yoksulluğu ile mücadele noktasında devletin müdahaleleri genellikle dağınıktır. İhtiyaç sahipliğinin tespitinde kullanılan kriterlerin kimi zaman yoksulluk ölçmede yetersiz kalması, kurumlar arası işbirliği ve koordinasyon eksiklikleri görülmektedir. Devlet yardımlar konusunda daha kapsamlı bir çalışma yürütmeli ve bu yardımlar konusunun kamuoyunda anlaşılmasına yönelik adımlar atmalıdır. Bu noktada medyanın gücü kullanılabilir. Medya yoksul yaşlılara yönelik önyargıları kırma noktasında kilit konumda olduğu kadar yoksul yaşlıların hakları konusunda da farkındalık yaratabilecek güçtedir.

Gençlerin ve akademisyenlerin bu alana çekilmesi de oldukça önemlidir. Gençler ile işbirliği halinde çalışılmalıdır. Sosyal sorumluluk projeleri üreten gençleri proje kapsamında işe alarak onların yaşlı yoksulluğu ve yaşlılara yönelik ayrımcılıklarla mücadele noktasında aktif rol almalarına imkân sağlamak söz konusu olabilir. Böylece hem gençlere istihdam olanağı verilecek hem de yaşlılara yönelik yaratıcı projelerin üretilmesine olanak sağlanacaktır. Akademisyenler ise yapacakları

araştırmalar ile alana yönelik iyileştirici ve geliştirici etkilerde bulunmalıdır. Mevcut durum ortadadır. Buradan hareketle araştırmalar yapılmalı ve müdahaleler konusunda alternatifler bulunmalıdır.

KAYNAKÇA

Açıkgöz, R. (2010). Kadın yoksulluğu üzerine bir inceleme. *Yardıma ve Dayanışma Dergisi*, 1(2), 45-60.

Aile, alışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. (2018). 2828 Sayılı Sosyal Hizmetler Kanunu Ek Maddesi. <https://cocukhizmetleri.aile.gov.tr/uploads/pages/kanunlar/2828-sayili-sosyal-hizmetler-kanunu.pdf> adresinden alınmıştır.

Ak, M. ve Közleme, O. (2017). Yaşlı yoksulluğu. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(2), 197-208.

Akçay, C. (2013). *Yaşlılık Kavramlar, Kuramlar ve Yaşlılığa Hazırlık* (2. bsm).

Alpaydın, Y. (2008). Türkiye'de yoksulluk ve eğitim ilişkileri. *İlmi Etütler Derneği Dergisi*. 3(3), 49-64.

Ardahan, M. (2010). Yaşlılık ve huzurevi. *Aile Ve Toplum Dergisi*, 11(5), 25-32.

Arun, . (2016). Çağdaş Türkiye'de yaşlılık ve eğitsizlik. *Mediterranean Journal of Humanitie*, 29-48.

Arun, . ve Arun, B. K. (2011). Türkiye'de yaşlı kadının en büyük sorunu: dulluk. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 10(4), 1515 -1527.

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (1997). 1997 Ulusal İnsani Gelişme Raporu: İnsani Gelişme ve Toplumsal Entegrasyon. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı. 15 şubat 2019 tarihinde <http://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/library/national-hdrs/nhdr-1997.html> adresinden alınmıştır.

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (2013). Güney'in Yükselişi: Farklılıklar Dünyasında İnsani Gelişme. 2013 Birleşmiş Milletler İnsani Gelişme Raporu. 15 şubat 2019 tarihinde http://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/library/human_development/hdr2013.html adresinden alınmıştır.

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı. (2016). İnsani Gelişme Raporu: Herkes İçin İnsani Gelişme Raporu. 16 şubat 2019 tarihinde

- http://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/library/human_development/human-development-report-20161.html adresinden alınmıştır
- Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (2018). İnsani Gelişme Endeksleri ve Göstergeleri: 2018 İstatistiksel Güncellemesi. 15 Şubat 2019 tarihinde http://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/library/human_development/_nsani-geli_me-endeksleri-ve-goestergeleri--2018-statistiksel-gue.html adresinden alınmıştır.
- Boğaziçi Üniversitesi, Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politika Forumu. (2010). Türkiye'de Eşitsizlikler: Kalıcı Eşitsizliklere Genel Bir Bakış. http://aciktoplumvakfi.org.tr/pdf/turkiyede_eşitsizlikler.pdf adresinden alınmıştır.
- Buz, S. (2015). Yaşlı bireylere yönelik yaş ayrımcılığı. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 268-278.
- Buz, S. ve Aygüler, E. (2017). Amartya Sen'in kapasite - yapabilirlik yaklaşımı bağlamında Türkiye'de yoksulluk durumu, *International Journal of Academic Value Studies*. 177-189
- Çayır, K. (2012). Yaşa Dayalı Ayrımcılık / Yaşlılık: Çokboyutlu Yaklaşımlar içinde. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları. İstanbul.
- Danış, M. Z. (2009). Yaşlılık, Yoksulluk ve Yalnızlık. Hacettepe Üniversitesi Geriatrik Araştırma ve Uygulama Merkezi, 1-16.
- Davidson, K. (2002). Gender Differences In New Partnership Choices And Constraints For Older Widows And Widowers. *Ageing International*, 27(4), 43-60.
- Elder Abuse. (2019). https://www.who.int/violence_injury_prevention/violence/elder_abuse/en/ adresinden alınmıştır.
- Gürsoy, B. (2015). Türkiye'de ve Dünyada Yoksulluk Görünümü. (Barbaros, R. F, Dü.). İzmir.
- Kahrıman, A. (2014). *Türkiye'de Sosyal Koruma Kapsamında Yaşlılık ve Yaşlılıkla İlgili Uygulanan Politikalar* (Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale 18 Mart Üniversitesi, Çanakkale). Ulusal Tez Merkezi veri tabanından erişildi.
- Komşu, U. C. (2014). Yaşlılık, yaşlı nüfusun sorunları ve yetişkin eğitimi. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 370-389.
- Kömürcü, M. (2014). *Türkiye'de Yoksulluk Olgusu, Yoksullukla Mücadele Politikaları ve Gelir Dağılımı* (Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi, Balıkesir). Ulusal Tez Merkezi veri tabanından erişildi.

- Önder, H. ve Şenses, F. (2005). *Türkiye’de Yoksulluk ve Yoksulluk Düşüncesi*. İstanbul: Bağlam Yayınları, 199-221.
- Sallan Gül, S. ve Bayram, B. (2018). Bir sosyal yardım olarak dul kadın maaşı ve ataerkil pazarlığın koşulları: Elazığ örneği. *Akademia Sosyal Bilimler Dergisi*, 4, 32-52.
- Sapancalı, F. (2001). Yeni dünya düzeni ve küresel yoksulluk. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 3(2), 115-140.
- Şantaş, F. (2017). Yoksulluk olgusu ve Türkiye’de yoksulluk ve hane refahının dhs wealth index ile değerlendirilmesi. *C.Ü. İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi*, 18(2), 35-39.
- T. C. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (2018). 2016 Yılı Faaliyet Raporları.
- T. C. Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. (2018). Türkiye’de Yaşlıların Durumu ve Yaşlanma Ulusal Eylem Planı.
- Taş, Y. Ve Özcan, S. (2012). Türkiye’de Ve Dünya’da Yoksulluk Üzerine Bir Araştırma. International Conference On Eurasian Economies, Kazakistan, 423-430.
- Temiz, H. E. (2008). Dünyada kronik yoksulluk ve önleme stratejileri. *Çalışma ve Toplum Dergisi*, 61-100.
- Türk Dil Kurumu. (2019). Güncel Türkçe Sözlük. Erişim: 10 Mart 2018, Türk Dil Kurumu Web Sitesi: <http://www.tdk.gov.tr>.
- Türkiye İstatistik Kurumu (2005). Hane Halkı Bütçe Anketi. Ankara.
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2017). Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması Bölgesel Sonuçları, 2016.
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2018). İstatistiklerle Yaşlılar, 2017.
- Ulutaş, Ç. Ü. (2009). Yoksulluğun kadınlaşması ve görünmeyen emek. *Çalışma ve Toplum Dergisi*. 25-40.
- World Bank (2003). Turkey: Poverty and Coping After Crises. World Bank Report No:24185-TR.
- Yıldız, İ. (2015). *İnsani Gelişme Ve İnsani Yoksulluk Bağlamında İnsani Gelişme Endeksi: Gelişmiş Ve Gelişmekte Olan Ülkeler İle Türkiye Karşılaştırması* (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul).
- Yücel, B.N. (2017). *2000 Yılı Sonrası Türkiye’de Yoksulluk ve Sosyal Politika* (Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi, Kırıkkale). Ulusal Tez Merkezi veri tabanından erişildi.

TOPLUM VE SOSYAL HİZMET DERGİSİ YAZIM KURALLARI

Genel Kurallar

- Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisinde, sosyal hizmet alanındaki bilimsel çalışmalar Türkçe ya da bir yabancı dilde yayınlanır.
  - Dergide derleme makaleler, araştırma makaleleri, bildirimler, yayın değerlendirme ve tartışma yazıları, editöre mektuplar, örnek olaylar yer alır.
  - Dergiye gönderilen yazılar yayınlanmasa bile iade edilmez.
  - Dergide yayınlanan yazılarda ifade edilen görüşler yazarlarına aittir.
  - Bu dergide TUBA ve TÜBİTAK'ın yayın etiğine uygun yazılar yayınlanır.
- Yazım ve Sunum Kuralları
- Metin, içinde şekiller ve çizelgeler varsa 20, yoksa 15 sayfayı geçmemelidir.
  - Metin, kenarlardan yeterli boşluk (soldan 3,5, sağdan 3, üstten ve alttan 3'er cm.) bırakılarak, A4 boyutunda beyaz kağıdın tek yüzüne 1.5 aralıkla bilgisayarla Arial 11 punto kullanılarak yazılmalıdır.
  - Metin blok (sağa sola dayalı), satırbaşı verilmeden ve paragraflar arasında satır boşluğu bırakmadan, otomatik olarak, altı nokta boşluk bırakılarak hazırlanmalıdır.
  - Metin biri isimli diğer üçü isimsiz olmak üzere dört kopya halinde gönderilmelidir. Ayrıca, değişik adla alınan iki kopyası ile birlikte CD'ye kaydedilerek de verilmelidir. CD'nin üzerine, kullanılan bilgisayar programı ve sürüm numarası yazılmalıdır. Metin, hakem kurulunun bir değişiklik önerisiyle kabul edilmişse en son durumu içeren CD ile birlikte tekrar teslim edilir. Metin, PC ile yazılmalı, Microsoft Word'un asgari Ofis 2003 sürümü tercih edilmelidir.
  - Yazının bölümleri şu sıraya uygun olmalıdır: Sola dayalı, altalta, Türkçe ve yabancı dilde başlık, yazar adı ve soyadı, yazarın, varsa unvanı ve çalıştığı kurum, Türkçe özet, anahtar sözcükler, yabancı dilde özet, yabancı dilde anahtar sözcükler, metin ve kaynakça (yararlanılan kaynaklar).
  - Çizelge içermeyen bütün görüntüler (fotoğraf, çizim, harita vs.) şekil olarak adlandırılmalıdır. Bütün çizelgeler ve şekiller, ayrı ayrı, Çizelge: 1 ya da Şekil: 1, düzeni içinde sıralandırılmalıdır.
  - Çizimler bilgisayardan çıkarılmadı ise beyaz aydınlatıcı kağıt üzerinde çini mürekkebi ile çizilmelidir. Fotokopiler kesinlikle kabul edilmez. Fotoğraflar siyah/beyaz, net ve parlak fotoğraf kağıdına basılmış olmalıdır. Renkli fotoğraflar ve fotokopiye çekilmiş fotoğraflar kabul edilmez. Ayrıca, her bir şeklin metin içinde gireceği yer açık bir biçimde gösterilmelidir.
  - Çizelge ve şekillerin eni 14 boyu 20 cm'den büyük ya da eni 8 cm'den küçük olmamalıdır.
  - Yabancı dilde yazılan özetler İngilizce, Almanca ya da Fransızca dillerinden birinde olmalıdır. Türkçe ve yabancı dildeki özetler ortalama 100'er sözcüğü geçmemelidir.
  - Satır sonlarında sözcükler kesinlikle hecelerine bölünmemelidir.

Kaynakça Bağlacı ve Dipnot Düzeni Kuralları

- Kaynakça bağlacı, kaynağı metin içinde Kaynakça bağlacı, kaynağı metin içinde belirtmek için aşağıdaki örnekler çerçevesinde kullanılır:
- Tek yazarlı bir yazıdan alıntı yapılmışsa: (Korkut, 1999: 26)
- İki yazarlı bir yazıdan alıntı yapılmışsa: (Korkut ve Terim, 1999: 42)
- Üç ve daha fazla yazarı olan bir yazıdan alıntı yapılmışsa: (Korkut ve diğ., 1999: 22). Ancak atıfta bulunulan kaynağın tüm yazarları yazının kaynakça bölümünde mutlaka yer almalıdır.
- Aynı konuda birden fazla yazıdan alıntı yapılmışsa: (Korkut, 1999: 26; Korkut ve Terim, 1999: 42; Korkut ve diğ., 2000: 22) • İçeriği genişletmek için dipnot kullanımı tavsiye edilmemektedir.
- Metinde bir açıklama yapmak gerekiyorsa ilgili yere (*) simgesi konarak, açıklama aynı sayfanın altına 10 punto Times New Roman karakteri ile yazılır.

Kaynakça Düzeni Kuralları

- Yararlanılan kaynaklar Kaynakça bölümünde yazarların soyadlarına göre abecesel düzende sıralandırılmalı ve aşağıdaki örneklere göre düzenlenmelidir:

Kitap

- Kelly, L. (1988) *SurvivingSexualViolence*, Cambridge, Polity.

Kitap Bölümü

- Fletcher, C. (1993) "An agendaforpractitionerresearch", Broad, B. ve Fletcher, C. (ed) *PractitionerSocialWorkResearch in Action*, London, WhitingandBirch.

Tek Yazarlı Makale

- Wilson, K. (1996) "ChildrenandLiterature", *British Journal of SocialWork*, 26 (1) 17-36. İki Yazarlı Makale
- Wilson, K. ve Ridler A. (1998) "Childrenand Internet", *British Journal of SocialWork*, 28 (1) 13-35. Üç ve Daha Fazla Yazarlı Makale
- Karen, K., Miller, A., Johnson, C., Jane, B., Ridley, A. (1998) "SocialWorkandMentalHealth", *SocialWork*, 28 (1) 13-35.

MANUSCRIPT GUIDELINES FOR THE JOURNAL OF SOCIETY AND SOCIAL WORK

General Rules

- The *Journal of Society and Social Work* publishes scientific studies in the field of social work either in Turkish or in a foreign language.
- The *Journal* includes review articles, research articles, PhD dissertation abstracts, paper presentations (provided that the venue of the presentation is stated), articles on publication reviews and discussions, letters to the editor, and case studies.
- The manuscripts which have been published elsewhere or which are presently under review by another journal or press will not be considered for publication.
- The manuscripts which include discrimination of any kind will not be published.
- The manuscripts submitted to the *Journal* are not returned, even if they are not published.
- Authors are responsible for the opinions expressed in their works.
- The manuscripts which comply with the publication ethics of TUBA and TUBITAK are published in this journal.

Manuscript Submission

- Articles should be between 5,000 and 8,000 words, including abstract, keywords and references.
- Two types of manuscript templates (research and review) available at the web site of the journal: <http://www.tsh.hacettepe.edu.tr>
- The manuscript should be prepared in block style, omitting paragraph indents and blank lines between paragraphs.
- Manuscripts should be sent via e-mail (including two copies of word document one with author information, and one with anonymous) direct to tsh@hacettepe.edu.tr.
- The article should be preceded by an initial cover page as a separate document indicating; Type of work (research, review or case report) Title, Author Names and Organisational Affiliations; Corresponding Author Contact Details (postal address, telephone, email); Word Length (including abstract, keywords and references); Declaration that the work has not been published or submitted for publication elsewhere.
- The other sections of the manuscript should be in the following order: on separate lines and aligned left, heading in Turkish and in a foreign language; author's name(s); author's title, if any, and institution; abstract in Turkish; key words in Turkish; abstract in a foreign language; key words in a foreign language; text; and references.
- All the images which do not have tables (photographs, drawings, maps, etc.) should be referred to as figures. All tables and figures should be ordered as Table 1 or Figure 1.
- If the drawings have not been printed out from a computer, they should be drawn in Indian ink on tracing paper. Photocopies are by no means accepted. Only black and white photographs printed on clear and glossy photographic paper should be used. Neither colour nor photocopied photographs are accepted. In addition, where to place the figures in the text should be indicated clearly.
- Tables and figures should be between 8 and 14 cm in width; they should not exceed 20 cm in length.
- Abstracts in a foreign language should be preferably written in English, German or French. Abstracts in Turkish or in a foreign language should not contain more than 100 words.
- Words should never be broken at the end of a line.

Rules for In-Text Citations and Footnotes

- The below examples should be followed when using in-text citations:
- If a work by a single author is cited: (Korkut, 1999: 26)
- If a work by two authors is cited: (Korkut and Terim, 1999: 42)
- If a work by three or more authors is cited: (Korkut, et al., 2000: 22)
- If two or more works related to the same subject are cited: (Korkut, 1999: 26; Korkut and Terim, 1999: 42; Korkut et al., 2000: 22)
- If it is necessary to give an explanation, the point in the text where the explanation is needed is indicated by "asterisk" (*), and the explanatory note is written as a footnote in Times New Roman 10 point type.

Rules for References

- In the references section the sources used should be listed alphabetically and documented as shown in the following examples.

A Book

Payne, M. (2005). *Modern social work theory* (3rd ed.). Chicago, Ill.: Lyceum Books, Inc.

A Book Chapter

Brown, S. A., Aarons, G. A., & Abrantes, A. M. (2001). Adolescent alcohol and drug abuse. In C. E. Walker & M. C. Roberts (Eds.), *Handbook of clinical child psychology* (3rd ed., pp. 757-775). New York: Wiley.

An Article by a Single Author

Wilson, K. (1996). "Children and Literature", *British Journal of Social Work*, 26 (1) 17-36. An

Article by Two Authors

Wilson, K. and Ridler A. (1998) "Children and Internet", *British Journal of Social Work*, 28 (1), 13-35. An

Article by Three or More Authors

Karen, K., Miller, A., Johnson, C., Jane, B., Ridley, A. (1998) "Social Work and Mental Health", *Social Work*, 28 (1), 13-35.

Please visit web site of the journal for further information
on reference management at

<http://www.tsh.hacettepe.edu.tr/>